MAGYARORSZÁG ÚJABBKORI TÖRTÉNETÉNEK FORRÁSAI

A MAGYARORSZÁGI 1848–49-IKI SZERB FÖLKELÉS TÖRTÉNETE

IRTA

Dr. THIM JÓZSEF

I. KÖTET

ELBESZÉLŐ RÉSZ

BUDAPEST
KIADJA A MAGYAR TÖRTÉNELMI TÁRSULAT
1940

·FONTES·HISTORIAE·HUNGARICAE·
·AEVI·RECENTIORIS·

FONTES HISTORIAE HUNGARICAE AEVI RECENTIORIS

IRATOK
A
NEMZETISÉGI KÉRDÉS
TÖRTÉNETÉHEZ

KIADJA

A MAGYAR TÖRTÉNELMI TÁRSULAT

BUDAPEST
NYOMATOTT A KIRÁLYI MAGYAR EGYETEMI NYOMDÁBAN
1940

Kiadásért felelős : Dr. Thim József.

28.825. — K. M. Egyetemi Nyomda Budapest. (F. : Thiering Richárd).

ELŐSZÓ.

E kötetben a magyarországi szerbek legjelentősebb eseményét, 1848—49-i fölkelésük történetét írtam meg. A fölkelésre vonatkozó levéltári és irodalmi adatokat összegyüjtve, pártatlanul igyekeztem kihámozni a történeti igazságot, melyet a célzatos politika és a romantika oly sokszor meghamisított. A közölt anyag kiválasztásánál főleg az elsőrendű hiteles adatokra voltam figyelemmel; a másod- és harmadrangú adatok földolgozása a részletkérdések megíróinak föladata. Mindezek alapján megállapíthattam, hogy az 1848—49-i szerb fölkelés indító oka az összes szerbek egyesítése volt, illetve egy délszláv birodalom fölállítása szerb hegemónia alatt. Ez természetesen a Habsburg-monarchia és Magyarország integritását veszélyeztette. A szerb fölkelés tulajdonképen ama nagy politikai dráma előjátékának tekinthető, mely a világháború után a Habsburg-monarchia összeomlásakor bekövetkezett.

A Habsburgok és kormányaik nem értékelték eléggé a szerbek ezen mozgalmát, midőn mozgalmukat, Mayerhofer Nándor belgrádi osztrák konzul közreműködésével a magyarok ellen fölhasználták; ezáltal a monarchia bomlását elősegítették, mert a centrifugális nemzetiségek csak látszólag állottak az egységes összmonarchia szolgálatában.

Kossuth és Szemere sem ismerte fel a szerb mozgalom indító okát, midőn azt hitték, hogy a közszabadságok megadásával a szerbeket a magyar állameszmének meg lehet nyerni, és azok le fognak mondani nemzeti törekvéseikről, illetve a szomszéd délszlávokkal való egyesülésről. Kossuth elmulasztotta az 1848. évi áprilisi törvények szentesítése után a közös ügyek rendezését s a helyett, hogy a dinasztia mellé állt volna, — ami akkoriban az egyetlen helyes megoldás lett volna —, harcba vitte nemzetét a dinasztia, Ausztria, Horvátország, a centrifugális nemzetiségek és végül az oroszok ellen, melyeknek hatalmi túlsúlya alatt az összeroppant. Súlyos hibákat követtek el az osztrák kormányok is, melyek a birodalmi centralizmus érdekében a magyarságot elnyomni iparkodtak.

Azonban Garasanin, illetve a szerb kormány sem tudta célját elérni. Minthogy a monarchia nem bomlott fel az 1848—1849-es küzdelmekben, a szerb koronatartomány, a vajdaságot, a Habsburg-dinasztia szorult helyzete dacára sem tudta megvalósítani. A szerbországi kormány már 1849 március havában

visszavonult, csak Rajacsits pátriárka küzdött tovább a bécsi kormány és a reakció ellen a szerb koronatartományért. S mert célját ő sem érte el, bár nagy áldozatot hozott nemzetéért, a magyarországi szerbek egy része a kudarcért őt tette felelőssé és nem a politikai viszonyokat.

A bécsi levéltárban elhelyezett úgynevezett Kossuth-iratok a budapesti országos levéltárba kerültek; ezeket Bécsben használtam fel és bécsi jelzésük szerint idézem. Bibliográfiai föltevésemet, hogy a Szerb Matica 111. és 112. kötetében közölt 1848-as anyagot Ruvarac Ilarijon adta közre, Tyorovits Vladimir beigazolta. Bizonyos, hogy a szerb bizottság, mielőtt az iratokat Temesvárra szállította, jelentékeny részüket visszatartotta, melyek aztán a Szerb Matica padlására kerültek. Jórészük elkallódott. Jelentésemre a megmaradt részt a vezetőség biztonságba helyezte. Miután a patriárka a fontosabb iratokat lemásoltatta és azokat a bécsi levéltárakban is megőrizték, az elsőrendű anyag vesztesége nem lehet jelentékeny.

A cirillbetűs szerb családi neveket a kiejtésnek megfelelően magyar helyesírással átírtam. A szerb „ћ" hangot, melynek sem a magyar *cs*, vagy *ty* nem felel meg Kniezsa szerint, a régi magyar történeti *ts*-betűvel jelzem. Kivételt csak néhány esetben tettem, például Damjanichnál, Vukovicsnál, mert névírásuk a magyarban polgárjogot nyert. A horvát és dalmát nevek sajátos helyesírását megtartottam.

A bibliográfiában nemcsak a szerb fölkelésre szorosan vonatkozó szerb forrásokat sorolom fel, hanem mindazon műveket, melyekben fontosabb adatok találhatók. Hasznára válik ez majd az 1848—49-i magyar szabadságharccal foglalkozó íróknak is. Meg kell jegyeznem, hogy a hírlapokban és folyóiratokban elszórtan megjelent cikkek teljes bibliográfiáját még nélkülözzük.

Hálás köszönetet mondok a „Magyar Történelmi Társulat" elnökségének, hogy vállalta e háromkötetes munka kiadási költségét. Ezenkívül dr. Károlyi Árpád államtitkár úrnak, kit a társulat véleményező bírálattal bízott meg; továbbá dr. Domanovszky Sándor alelnök, Jánossy Dénes és dr. Kossányi Béla uraknak önzetlen támogatásukért, valamint dr. Sinkovics István úrnak.

Fájdalommal gondolok reá, hogy nem volt módomban életföladatul kitűzött célomat, a magyarországi szerbek teljes alapvető történetét megírnom és hogy annyi tanulmányom kárbaveszett. Ezt a célt meghiusították a megnemértés, anyagi romlásom és a támogatás hiánya.

Kelt Remetekertváros, 1939. december hó.

Dr. Thim József.

I.

Bevezetés.

1. *A délszlávok egyesítésének és a délszláv birodalomnak eszméje.*

A nem szerb fennhatóság alatt élő szerbek mindig a nemzeti egyesülés után vágyakoztak, kivált amióta Szerbia a török uralom alól emancipálódott.

A jugoszláv (délszláv) egyesülési eszme reálissá vált, mikor Garasanin Ilyés, Szerbia belügyi főnöke, lépett a szerb politika előterébe. De az eszme nem tőle, hanem Czartoryski Ádám hercegtől, a lengyel emigráció vezérétől indult ki, akinek programmja értelmében Garasanin Szerbia köré igyekezett gyüjteni a szomszédos délszláv népeket.

Czartoryski herceg Jugoszláviát Lengyelország felszabadítása érdekében óhajtotta létesíteni. Czartoryski herceg az oroszok és osztrákok, mint a lengyelek elnyomói ellen agitált, nemzetének felszabadítása érdekében. Ő a névleges török fennhatóság alatt felállítandó Jugoszláviában látta azt a birodalmat, mely a veszélyes orosz és osztrák balkáni befolyást megsemmisíteni és Ausztriát megdönteni képes. Ezért a Habsburg-monarchia szláv népeinek felszabadítására, a magyarok függetlenítésére, valamint a szláv népek és a magyarok kibékítésére is törekedett. Ily módon a Habsburg-birodalom megdöntésével a nyugat felől előretörő germán veszélyt is el akarta kerülni. Ezen szempontoktól vezetve, a törökök, a délszlávok, a monarchia szlávjai, az olaszok, a magyarok és oláhok forradalmosításával óhajtotta Ausztria és Oroszország fennhatósága alól Lengyelországot felszabadítani.[1]

[1] A lengyel Klaczko Julian egy szerb-bolgár birodalmat ajánlott felállítani az oroszok ellen. (Die deutsche Hegemonen, Berlin, 1849.)

Érdekes Tököly Szabbás tervezeti javaslata is, melyet 1805 október 20-án nyujtott be Ferenc császárhoz: Szerinte már Péter orosz cár tervbe vette az összes szlávok egyesítését orosz jogar alatt, a szláv rokoni kötelékek és a görög keleti vallás alapján. Tököly ez ellen az összes németek egyesítését ajánlja egy német császár alatt, a német nemzet és az európai béke megmentése céljából. Továbbá ajánlotta: az olaszok önállósítását egy olasz király alatt, Spanyolország függetlenítését, miáltal a franciák nem juthatnának nagyobb területhez és Németországban az orosz befolyás nem juthatna túlsúlyba; ajánlja az ezen államokkal való szövetséget is.

A Balkánon egy szerb-illír királyság felállítását is javasolta, melyhez tartoznék Dalmácia Cattaróval, Szerbia, Bosznia és Albánia. (Wien, St. A.; Staats-Kanzlei, Ungarn fasc. 71 a, 6. St.)

Czartoryski délszláv programmját a Balkánon konstantinápolyi politikai ágense, Czajkowski Mihály, később dr. Lenoir-Zwierkowski (1842), valamint a morva Zach Ferenc útján Belgrádban propagálta. Törekvésüket Anglia és Franciaország balkáni képviselői nem gátolták, minthogy a lengyel mozgalom éle a Balkánon Oroszország ellen irányult. Lenoir helyébe (1843) Zach kerülvén, ez a szerb kormányt nyerte meg a délszláv eszmének, mire Garasanin belügyi főnök Petronijevits Avram külügyi főnök hozzájárulásával 1844-ben körülírta a délszlávok egyesítésének gyakorlati programmját.[1] Ennek értelmében Garasanin nagyszerb, illetve jugoszláv politikát folytatott, a „Balkánt a Balkán államoknak" jelige alatt[2] s a szerb nemzeti öntudat megerősödésében látta hazája jövőjét. Politikájával nagy súlyt tudott adni kicsiny hazájának.

Alapul véve Czartoryski herceg politikai programmját, 1844-ben megszerkesztette titkos politikai tervezetét, melyben leszögezte azon elveket, melyek az összes délszlávok egyesítését egy délszláv birodalomban, szerb hegemónia alatt célozták.[3] Ezen törekvésében megakadályozni igyekezett Oroszország és Ausztria kiterjeszkedését a Balkánon a hanyatló török birodalom helyén, hogy a délszláv birodalom megalakulásának e két nagyhatalom útját ne állhassa. S e tekintetben a Habsburg-dinasztia délszláv népeire, a délmagyarországi és horvát-szlavonországi szerbekre és horvátokra is számított. Tervének kivitelében bízott a szerbek izzó nemzeti érzületében, a délszlávok közös származásában, nyelvi rokonságában, geográfiai elhelyezkedésében. Ezen délszláv birodalomba mindazon területeket bevonandóknak tartotta, ahol szerbek, horvátok és bolgárok laknak, tekintet nélkül állami hovátartozóságukra, történelmi, közjogi kapcsolatukra. Ide sorolta Boszniát, Hercegovinát, Crnagórát (Montenegrót), Bolgárországot, továbbá Dalmáciát, Horvátországot, Szlavóniát, Szerémséget és Dél-Magyarországot, illetve Bácskát és a Bánságot a határőrvidékkel, sőt Észak-Albániát is.

[1] Handelsman M., Czartoryski, Nicolas I-er et la Question du Proche Orient; Russjan L., Polacy i sprawa polska na Węngrzech w roku 1848—1849; Страњаковић Д. Влада уставобранитеља, 1842—1853; Јакшић Т. Извештај Др-а Лудевита Гаја о Србији, Српски књижевни Гласник, 1. март 1924. стр 372;

[2] Сл. Јовановић, Спољашна Политика Илије Гарашанина. Књижевн. Гласник, 1931. стр. 426.

[3] A tervezetet lásd Thim, II. k., 1—26. l. — A bécsi állami levéltárban Garasanin tervezetének van egy nem egészen hűen németre lefordított példánya. E szerint a tervezetet Garasanin kék papirosra sajátkezűleg írta. A fordítás 1883 augusztus havából való. Wien St. A. Varia Serbien, 1883. Garasanin programmját Vukicsevits Mil. közölte a belgrádi Delo 1906. évi XI. kötetében Ст. Ловчевић, Писма И. Гарашанина Јов. Мариновићу Књ. I. стр. 362—367

Garasanin ezen nagy cél elérésére szükségesnek találta Törökország politikai hatalmát a Balkánon lassanként csorbítani, amire egyébiránt Oroszország is törekedett.

A magyarországi szerbek rokonszenvét biztosítva látta, mert minél inkább előrehalad Szerbia politikai, kulturális és közrendi téren, annál nagyobb lesz idővel azok vonzódása is.

A monarchia északi szláv népeire kiterjeszkedni még korainak tartotta.

Ezen nagy délszláv cél elérésére szükségesnek mondotta a délszláv területeknek a szerb kormány által kiküldendő politikai ágensekkel való behálózását.

Garasanin politikai terve éles ellentétben állott a Habsburg-monarchia integritásával, mert ez elvesztette volna a birodalom délszlávjait és az azok lakta területeket. Ezért politikai lehetetlenségnek mondotta Garasanin az Ausztriával való megegyezést, mert Szerbia ezzel önmagának csak hurkot vetne a nyakába.

Összegezve mindezen alapelveket, kimondhatjuk, hogy a délszlávok egyesítése által felállítandó délszláv birodalom csakis Törökország és a Habsburg-monarchia romjain épülhetett volna fel, Oroszország mellőzésével, melytől Garasanin féltette Szerbiát, nehogy a lengyel testvérnép sorsára jusson. Számított Anglia és Franciaország kormányainak támogatására is Oroszország balkáni politikájának ellensúlyozásában, másrészt az volt a nézete, hogy egy független Délszlávia a nagyhatalmak ellentétes érdekei között legjobban fog a Balkánon megfelelni. A francia konzul 1848-ban mindezt tudomására hozta kormányának, azzal, hogy a délszlávok egyesülése küszöbön áll,[1] egyben azt ajánlván a francia kormánynak, hogy ne szövetkezzék a gyönge Törökországgal, hanem Szerbiával, a jövő országával, hiszen a délszlávok egyesülése, ha nem is tényleg politikailag, de erkölcsileg már úgyis megtörtént.[2]

Garasanin, a szerbek egyik legnagyobb államférfia, a délszláv birodalom megteremtésénél számba vette a vallási kérdést is. A katolikus és a görög keleti délszlávok közti ellentétet a teljes vallásszabadsággal vélte kiküszöbölni s ilymódon a szerb és horvát nemzet egyetértését akarta elérni.

Midőn az 1848-i forradalom Európában kiütött, Boszniában kezdte meg az agitációt két meghitt ágense, névszerint Bán Mátyás, a szerb fejedelem leányainak oktatója és egy bizonyos Kovácsevits Tamás által; a forradalom előkészítéséhez II. Nyegos Petrovits Péter montenegrói fejedelem hozzájárulását is

[1] Белег—Мисирлић, француски дипломати код Срба. Српски Књижевни Гласник. Фебр. 1. 1929. стр. 136.

[2] U. o. стр. 137.

megnyerte. De midőn Dél-Magyarországon a szerb fölkelés kitört és I. Miklós orosz cár a török birodalom statusquóját kimondotta, abbahagyta a boszniai fölkelés szítását és a magyarországi szerbek támogatására sietett. Később, 1849 őszén és telén Bán Mátyás az északi albánokkal is tárgyalt, kik hajlandók voltak Jugoszláviához csatlakozni, ha autonómiájuk biztosíttatik.[1] A magyar fölkelés leveretése, a Habsburg-birodalom megmentése az oroszok által azonban ennek a tervnek véget vetett.

Midőn Karagyorgyevits Sándor szerb fejedelem és kormánya a magyarországi szerb fölkelés mellett döntött, Garasanin két eshetőségre számított: az egyik akkor állott volna be, ha a Habsburg-monarchia, amelynek bomlasztása Garasanin ismert tervezetének egyik alapelve volt, összeomlana. A monarchia felbomlása beállott volna az olaszok győzelmével, Magyarország Ausztriától való elválasztásával, — mert Magyarország különválásában a szerbek a Habsburg-monarchia gyöngítését látták, a délszlávok elszakadását könnyebbnek hitték az önálló Magyarországgal szemben, mint az egységes monarchia ellen, — továbbá a monarchia szláv és román népeinek fölkelésével és a német tartományoknak Németországhoz való csatolásával. Ebben az esetben a szerbek által elfoglalt úgynevezett szerb vajdaságot egyesíthették volna Szerbiával. Midőn az 1848. októberi bécsi forradalom kiütött és úgy látszott, hogy a monarchia végét járja, Garasanin Szerbia konstantinápolyi ügyvivője, Nikolajevits Konstantin által kérdést tétetett a portánál, vajjon hozzájárulna-e ahhoz, hogy a szerb vajdaság területe Magyarországból kiszakíttassék és Szerbiával egyesítve, a török szultán szuverénitása alá helyeztessék, — mire a porta azt válaszolta, hogy mindaddig, míg az osztrák kérdés nem tisztázódik, nem bocsátkozhatik ezen kérdés tárgyalásába.[2]

A másik eshetőség, amelyre számított, az volt, hogy a Habsburg-monarchia nem bomlik szét.

Ezért Garasanin, aki Ausztriát gyűlölte, mert útjában állott a szerbek, illetve délszlávok egyesülésének, cselhez folyamodott. Midőn Rajacsits érsek a szerb kormánytól fegyveres segélyt kért, ezt a szerb kormány csak azon föltétel alatt adta meg, ha a magyarországi szerb testvérek a Habsburg-dinasztiáért és a monarchia integritásáért harcolnak.[3] Elfoglalván a követelt szerb vajdaság területét, Garasanin rákényszeríteni vélte a dinasztiát, hogy a szerb vajdaságot a monarchia kebelében külön szerb nemzeti koronatartománynak ismerje el és ezzel megtegye

[1] Страњаковић Д., Влада уставобранитеља стр. 277.
[2] Д. Павловић, Србија и српски покрет, стр. 87.
[3] Thim, II. k., 376., 400.

az első lépést a jövő délszláv egyesülés felé. Így érthető, hogy a szerbek „hivatlanul“ fogtak fegyvert a Habsburg-dinasztiáért, a monarchiáért; hangoztatott lojalitásuk ellenére azonban a délvidéken forradalmosították a határőrvidéket, onnan a császári tiszteket elkergetvén. Így érthetővé válik br. Piret bánsági főhadparancsnoknak jelentése, mely szerint a felkelő szerbek a császári lojalitás leple alatt szándékolják jövendő államukat felállítani.

A délszláv eszme a monarchiára nézve föltétlenül államboutó volt. S midőn a szerbországi kormány az 1848—49-i fölkelésben segítette a magyarországi testvéreiket, ezt a kivívandó szerb nemzeti vajdaságért tette, nem pedig a Habsburg-monarchia megmentéseért, mint ezt Garasanin maga is bevallja Knityánin szerb felkelővezérhez intézett levelében.[1]

2. *A magyarországi szerbek és az egyesülési eszme.*

A magyarországi szerbek mindig nemzeti önállóságra, illetve a Szerbiával való egyesülésre törekedtek s ennélfogva nem voltak hívei sem a Habsburg-monarchiának, sem Magyarországnak. Az osztrák kormányok a monarchia szerbjeit „osztrák szerbeknek“, a vajdasággá alakítandó területet pedig „osztrák Szerbiának“ is nevezték, de ez fiktív elnevezés volt, mert a délmagyarországi szerbek egy nemzetnek érezték magukat a Balkán szerbjeivel. Gáj Lajos, a horvátok illír vezére, már 1846-ban figyelmeztette erre a bécsi kormányt.[2]

Erre az 1848-i fölkelés előtti időből nem egy példa van. Midőn az osztrák seregek a XVII. században a Balkánon meglepő sikereket arattak, az Ál-Brankovits György 1686 június 24-i fölhívásában egy balkáni birodalmat akart létesíteni, magát önhatalmúlag Szerbia, Bosznia, Moesia, Bulgária, Thrácia, Szerémség és az Eszéktől Konstantinápolyig terjedő országok természetes örökös és kényurának címezte és III. Arzén ipeki patriárka őt 1689 május 17-én az 1502-ben férfiágban magvaszakadt Brankovits szerb fejedelmi család igazi sarjának el-

[1] Thim, III. k., 514—518. Страњаковић Д., Држање Србије према Аустрији и Мађарима, Jugoslovenski istoriski Časopis I. стр. 407.; Д. Страњаковић, Политичка пропаганда Србије у југословенским покрајинама 1844—1858. Гласник — Новисад, 1936. књ. IX.

[2] Wien, St. A.; Varia de Turquie 1846. Memorandum über die vom 22. April bis 7. Mai in Serbien gemachte Reise des Dr. Ljudevit Gaj. Г. Јакшић, Извештај д-ра Људевита Гаја о Србији, Српски Књижевни Гласник, 1924. стр. 371.

ismerte.[1] Minthogy az Ál-Brankovits a bécsi udvar megkerülésével lépett fel a Balkánon és az orosz összeköttetés is kitudódott, I. Lipót császár elfogatta és államérdekből a csehországi Égerben internálta.

Az 1790-i temesvári kongresszuson a magyarországi szerbek elszakadási törekvése a bécsi kormány izgatására nyomatékosan jelentkezett, noha Putnik Mózes szerb metropolita a szerb kongresszus összehívását a magyarokkal való kibékülési szándékával eszközölte ki, amit a magyar rendek rokonszenvvel fogadtak.[2]

II. Lipót császár a magyar kancellária és az udvari haditanács javaslata ellenére a temesvári kongresszus tagjainak megengedte, hogy egyházi kérdéseken kívül politikai kérdésekkel is foglalkozhassanak, mely kongresszusukon az udvari párt többségben volt; de egyik szónoka hevesen kijelentette, hogy nem akarják a magyar igát tovább elviselni és az elszakadást követelte. Ellene Tökölyi Szabbás szólalt fel, a magyarbarát párt vezérszónoka. Szerinte a szerbek csakis a törvényes fórumuktól, a magyar rendek gyűlésétől és a királytól várhatják kérelmeik teljesítését; hálátlanság volna — mondá —, ha a magyar nemzet ellen fordulnának, mely őseiket hazájuk elvesztése után vendégül befogadta. Lehetetlennek tartotta külön terület kiszakítását Magyarországból és a Bánságból egy szerb vajdaság felállítását, mert lakosainak a szerbek csak egyharmadát képezik, s mert ez a magyar király esküjébe is ütközik.[3] A kongresszus többsége azonban br. Schmidfeld királyi biztos biztatására kimondotta az elválást és a szerb vajdaság felállítását Habsburg-jogar alatt. Bécsben a szerbek kérelmeit gr. Balassa Ferenc volt horvát bán is támogatta, aki szeretett volna szerb vajda lenni.[4]

A Bécsből rendezett szerb magyarellenes mozgalom csak a magyar rendek puhítására szolgált, akik II. Lipóttól új hitlevelet követeltek, melyet ez vonakodott megadni. A magyar

[1] Wien, Kr. A.; Hofkriegsrat, fasc. 181. No. 1702. — Az Ál-Brankovits az oláhországi hoszpodár Kantakuzen Serbán és III. Arzén patriárka 1688-ban ősszel Izsák athoszi archimandritát küldték ki Oroszországba a konstantinápolyi patriárka tudtával. Az orosz cártól a török iga alól való felszabadításukat kérték, nehogy a katolikus osztrák uralkodó jogara alá kerüljenek. J. Радонић, Гроф Ђорђе Бранковић, стр. 371., 396., 403. H. Übersberger, Russlands Orientpolitik in den letzten zwei Jahrhunderten. Bd. I. S. 43.

[2] J. H. Schwicker, Polit. Geschichte der Serben in Ungarn. S. 361. Д. Руварац, Тамишки Банат несуђена територија српска, 1790. Српски Сион 1904. бр 8.

[3] Tököly Szabbas, Sermo etc. 9. Sept. 1790.

[4] Thim I., A szerb vajdaság felállításának megkisérlése. Délmagyarországi Lapok, 1887. évf. és Bács-Bodrog vm. tört. társulat évkönyve, IV. évf.

rendek a szerb elszakadási veszély miatt engedvén követelésükből, a szerbek vajdasága is füstbe ment és csak külön illír udvari kancelláriát kaptak, melyet aztán később Ferenc király eltörölt.[1] II. Lipót császár és király ugyanis célját, a magyar rendek megpuhítását elérvén, 1791 április 23-án a temesvári szerb kongresszus kérelmét azzal a megokolással utasította el, hogy a temesi bánságot Mária Terézia Magyarországgal egyesítette már.

1804-ben Sztratimirovits István karlócai érsek bizalmasan I. Sándor orosz cárhoz fordult. Memorandumában kifejté, hogy nincs a földön nép, mely oly szeretettel és vonzódással viseltetnék az oroszok és birodalmuk iránt, mint a szerb. Azt ajánlja, hogy Szerbia szabadíttassék fel s bár egyelőre a porta szuverénitása elismertetnék, élére egy orosz nagyherceg állíttassék fejedelemként, nehogy Szerbia a Habsburg-birodalom fennhatósága alá kerüljön. Ezen felállítandó szerb fejedelemséghez a Szerémséget is oda kívánta csatolni.[2]

Eltekintve néhány kisebb forradalmi mozgalomtól, a fölemlített tények amellett szólnak, hogy a magyarországi szerbek általában nem tekintették magukat a politikai magyar nemzet tagjainak, hanem, főleg az osztrák udvarra támaszkodva, már *jó korán nemzeti önállóságra, külön territóriumra törekedtek* Szerbia szomszédságában, azon reményben, hogy idővel egyesülhetnek a szerb fejedelemséggel.

Midőn 1848-ban Dél-Magyarországon Garasanin, illetve a szerb kormány föllépett programmjával, a magyarországi szerbek ezt kevés kivétellel elfogadták, a karlócai 1848 május 13 és 15-i nemzetgyűlésen maguknak önálló független szerb vajdaságot, szerb vajdát és patriárkát követelvén és fegyvert is fogtak *Magyarország integritása ellen.*

Az előadottakból látjuk tehát, hogy az 1848-i szerb fölkelés a szerbek történeti multjában gyökeredzik és nem tisztán alkalmi kitörés az európai 1848-as forradalom hatása alatt, de azt sem szabad elfelejteni, hogy a mozgalomhoz a szerbek *nemzeti kulturális közössége, valamint geográfiai elhelyezkedésük a szerb fejedelemség szomszédságában* is lényegesen hozzájárult.

[1] Szekfű—Hóman, Magyar történet, I. kiadás, VII. k., 383—386. l. Д. Поповић, Проблеми Војводине I. стр. 94etc; Д. Руварац, Диаријум српског темишварског сабора од 1790; стр. 16. Акта сабора народа српског у Темишвару г. 1790 држаног и царска рѣшеня. Marczali Henrik, Az 1790/1-i országgyűlés, II. k., 168—182. l.

[2] Kállay B., A szerbek története, I., 466—467. l.; Нил Попов, Србија и Русија. кн. I. стр. 28. Südland, Die Südslavische Frage, S. 331, 409. 415,

3. *A magyarországi szerbek kiváltságai, politikai és egyházi jogviszonyuk a magyar államhoz.*

Dél-Magyarország, Szerémség és Szlavónia lakosai hajdanta magyarok voltak. Midőn a törökök a Balkánon megjelentek, a szerbek és oláhok északnak menekültek, egyes szerb csapatok Magyarországon, Szerémségben, Horvátországban és Szlavóniában telepedtek meg, vagy hadiszolgálatba állottak, de minden politikai kiváltság nélkül.[1]

Midőn a császári és királyi seregek Belgrádot (1688) bevették és a Balkánon győzelmesen előnyomultak, I. Lipót császár a Balkánon élő szerbeket, albánokat és bolgárokat fölhívta (1690 április 6.), hogy csatlakozzanak seregéhez a török uralom alól való fölszabadításuk érdekében és vessék magukat az ő fennhatósága alá. Ezért politikai és egyházi kiváltságaikat biztosította, így vallásuk gyakorlását és a vajdaválasztási jogot, az ingó és ingatlan javak szabad birtoklását stb. A balkáni népek hite azonban I. Lipót haderejében megingottnak látszott, mert a császár ezen fölhívásában arra intette őket, hogy „lares vestras culturamque agrorum non deserite",[2] „házaitokat és szántóföldeiteket el ne hagyjátok".

Midőn a győzelmes török ellensereg Belgrád felé nyomult, az osztrák had és III. Arzén patriárka kénytelen volt népével észak felé menekülni. A szerbek most 1690 június 18-án Gyakovits Izaiás borosjenői (jenopoli) püspököt Bécsbe küldték „könyörgő levéllel" bejelentve meghódolásukat és I. Lipótot „szent királyuknak" elismerve. Egyben újabb kiváltságokat kértek,[3] melyeket I. Lipót 1690 augusztus 21-én meg is adott nékik a Habsburg-birodalom „küszöbénél".

[1] Ивић, Историја Срба у Угарској (1459—1690) Историја Срба у Војводини. Nagy szorgalommal, gazdag adattárral készült munka ; I. H. Schwicker, Geschichte des Temeser Banats, S. 444 ff. ; Vaniček Fr. Spezialgeschichte der Militärgrenze. — Руварац И. Одломци гр. Ђ. Бранковићу стр. 153—154 ; Idem, О неким патријарсима. Костић М. Прилози историји српско-арбанашког устанка 1689—1690 ; Београд, 1924 ; Радонић Јован, Ђ. Бранковић. Szalay L. A magyarországi szerb telepek jogviszonya az államhoz; Jos. Häufler, Die serbischen Ansprüche auf eine Wojwodschaft. Wien, St. A. Curr. Act. 1849. und 19. Verzeichnis; — Illyrico—Serbica (1683—1715). Fasc. 1. Konvolut B. (1—429).

[2] Др. Н. Радојчић, Александер Стојачковић као историк. Извештај гимназије Карловачке 1910/11. стр., 53. ; И. Руварац, О неким патријарсима, стр. 102—105. Wien, St. A.; Illyrico Serbica fasc. 1. Acta Turcica 1683—1715. No. 59.

[3] Az 1690. júniusi fölterjesztéseket közölte Szubotits Kamenko: a Szerb Matica 1895. évi évkönyvének 184. kötetében. Јован Н. Томић, Десет година из историје српског народа и цркве под Турцима, стр. 195. ; Wenzel Gusztáv Magyarországnak szerb eredetű lakosai történeti és közjogi tekintetben. Buda-

Most már a szerbek által elismert törvényes király, I. Lipót újra felhívta a szerbeket, hogy fogjanak fegyvert a törökök ellen, hadvezéreinek vezetése alatt. Az újabban kért és megadott kiváltságok ezek voltak: 1. hogy a Julián-féle ónaptárt használhatják; 2. az egyházi és világi rendek szabadon választhatják szerb érseküket; 3. a patriárka szabadon rendelkezik az összes görög keleti egyházakkal, azaz a Habsburg-birodalomban és a Balkánon élő görög keletieknek teljhatalmú elöljárója, intézkedési hatalommal.

Eszerint amíg hívek lesznek Lipót királyhoz, I. Lipót elismerte a görög keleti egyház teljes autonómiáját és a szerb nemzeti hierarchiát Magyarországon s ezt a Horvát-Szlavónországokban élő szerb és nem szerb nemzetiségű görög keletiekre is kiterjesztette. A magyar kancellária 1690 december 11-én ezen kiváltságlevélhez hozzájárult.

Az 1690 augusztus 21-i királyi levél szerint a bécsi udvar azt hitte, hogy sikerül még a felnyomuló török sereget feltartóztatni; azonban a törökök 1690 szeptember 8-án Nist elfoglalván, 27-én Belgrád előtt megjelentek és azt október 9-én visszafoglalták. A patriárka és népe most Magyarországba menekült (1690 október havában), ahol mint „hospes"-ek, „exulok" ideiglenesen letelepedtek és a már előbb letelepült szerbekkel egy hierarchiában egyesültek.[1]

A szerb vendégnépnek I. Lipót 1691 április 11-én egy alvajdát is engedélyezett Monaszterly János kapitány személyében, és 1691 augusztus 20-án megerősítette az 1690 augusztus 21-i kiváltságlevelet, négy ponttal kibővítve, ú. m. hogy a bemenekült szerbeket balkáni hazájukba minél előbb ígéri visszatelepíteni, hogy saját külön elöljáróik alatt, régi szabadságaik és szokásaik szerint élhetnek, hogy a magtalanul elhúnyt görög keletiek vagyona az érsekre és a görög keleti egyházra szálljon s végül, hogy a menekült szerbek a patriárkától egyházi és világi dolgokban függjenek. Ilymódon jött létre Magyarországon a szerb nemzeti egyház uralma.

A magyar kancellária ezt a királyi pátenst is kihirdette, azonban az a magyar közjog szerint érvénytelen volt, mert a

pest, N. M. 1488. Qu. Hung. Szalay L., A magyarországi szerb telepek jogviszonya az államhoz.

Ezen fölhívást III. Arzén patriárka csak Belgrádban kapta kézhez, hová a főpap 1690. április elején menekült a győzelmesen előrehaladó török sereg elől. Lipót császár mint magyar király emelt jogigényt az elfoglalandó balkáni területekre, illetve tartományokra, úgymint Albánia, Szerbia, Mözia, Bulgária, Illyria, Makedónia, Szilisztria és Rácországra. A fölhívás kétségtelenül előzetes megállapodáson alapult.

[1] Az egykorú szerb följegyzések szerint a patriárka és népe menekülésszerűen hagyta el Szerbiát Гласник, књ. 53, стр. 131.

magyar országgyűlés ezen királyi rendelkezést törvénybe nem iktatta.[1] Erre azonban szükség sem volt, mert oly bemenekült népnek adatott, mely vendégképen csak ideiglenesen tartózkodott Szent István koronájának területén és mihamarabbi visszatelepítését a király megígérte.[2] Szó sem lehetett tehát arról, hogy I. Lipót ezen pátense alapján a bemenekült szerbek Magyarországon államot alkottak volna az államban.

I. Lipót császár 1694 május elseji határozatában a bemenekült szerbeket a Duna—Tisza-közébe rendelte ideiglenesen telepíteni, a vármegyék jurisdikciója alól kivette a vármegyék számos panasza miatt és teljesíteni ígérte kérelmüket, mely szerint a béke és közbiztonság helyreállítása után vissza fogja őket vezetni előbbeni lakóhelyeikre.[3] A szerbek a bécsi kormány alá helyezve, a szerb ügy „res Austriaca" lett.

Az 1699. évi január 26-i karlovici békekötés után a bevándorolt és bemenekült szerbek nem remélték többé, hogy hazájukba visszatelepíttetnek, mely ekkor török uralom alatt maradt, de a bécsi kormány is lemondott szándékáról, hogy őket visszatelepíti a Habsburg-birodalomból.[4] A magyarországi szerbek most hazátlan nemzet voltak a Habsburgok jogara alatt; nem volt külön szerb tartományuk, mint ez III. Arzén patriárka 1706. évi és Gyakovits Izsák metropolita 1708. évi fölterjesztéseiből kitűnik.

I. Lipót halála után a szerbek, illetve III. Arzén patriárka az I. Lipót által kiadott három kiváltságlevél megerősítését kérte. Két évre rá utóda, Gyakovits metropolita újabb kiváltságokat is kért (1708 január 4.), a többi közt a szerb nemzet részére külön területet és azt, hogy kiváltságaik az országgyűlés által elismertessenek. Az országgyűlés (1708.) nem foglalkozott a szerbek kívánságaival, József császár és király 1706 augusztus 7-én, illetve szeptember 29-én elismerte a régi kiváltságokat, amennyiben azok az ő, a király szolgálatával és az ország törvényeivel nem ellenkeznek.[5]

[1] F. Firnhaber, Zur Geschichte der Serben in der Wojwodina, Archiv für österr. Geschichtsquellen. 1855. No. 1. S. 22.

[2] Szalay L. A magyarországi szerb telepek jogviszonya az államhoz, 34. és 129—132. l. „Azon is leszünk a lehetőségig mindenképen, hogy diadalmas fegyvereinkkel a többször említett rác népet az általunk előbb birtokolt földterületekbe vagy lakhelyekbe minél hamarább újból beiktathassuk." — Czörnig. Ethnographie, III. Beilagen 71.

[3] J. H. Schwicker, Polit. Geschichte des Serben, S. 22.

[4] Hodinka Antal, Ami a karlócai békekötésből kimaradt és következményei, 55. l.

[5] Szalay, Szerb telepek, 43. l.

III. Károly király is megerősítette (1713 augusztus 2., 1715 április 10.) a kiváltságokat „mások jogainak fenntartásával“ és amíg a szerbek a Habsburg-házhoz hívek maradnak.

Az 1716. évi diadalmas háború után, melyben Szerbia is visszafoglaltatott és 1736-ig a Habsburg-dinasztia birtokában is maradt, de a magyarországi és horvátországi szerbek nem költöztek vissza hazájukba és hadiérdekből a bécsi kormány sem szorgalmazta visszatelepítésüket.

Mária Terézia királynő is elismerte a szerbek kiváltságait (1743 április 20.), de „mások jogainak fenntartásával“ és addig, amíg hívek a dinasztiához.

Az áldatlan viszony, mely a szerbek és magyarok közt fennállott, különösen a Rákóczi-fölkelés óta, amikor a szerbek kevés kivétellel a kurucok ellen harcoltak, végre arra kényszerítette a királynőt, hogy a magyarországi szerb lakosok helyzetét rendezze. Az 1771. évi július 20-án és 1777 január 2-án kiadott „Regulamentum Illyricae Nationis“ című szabályzatokban kimondotta, hogy a szerb érsek csak egyházi ügyekben feje nemzetének. A világi kérdést úgy oldotta meg, hogy a határőrvidéki szerbek a katonai hatóságoktól, a többiek a megyei és földesúri hatóságoktól függjenek. Hasonlóképen szólt az 1779 július 16-án kiadott „Declaratio Regulamenti Illyrici“ című szabályzat, mellyel Mária Terézia megszüntette azt, hogy a szerb metropolita magát „caput nationis“-nak nevezze.

Végül az áldatlan helyzetnek — a temesvári kongresszus határozatának mellőzésével — azzal vetett véget a magyar országgyűlés, hogy meghozta az 1790/1. évi országgyűlés a 27., és az 1792. évi X. törvénycikkeket, miáltal a szerbek Magyarország törvényes honpolgárai lettek.[1]

4. *A karlócai határozatok.*

A magyarországi szerbek az 1848. évi május 13-i nemzetgyűlésen a patriárka és a vajda méltóságairól a következő határozatot hozták: „A szerb nemzet szomorúsággal emlékezett meg azokról a jogtalanságokról, melyek azáltal érték, hogy az osztrák tartományokban a szerb nemzet fejének, a szerb vajdának és a szerb patriárkának méltóságát és jellegét, az Ausztria, valamint

[1] Thim I., A szerbek története, II. k., 91—97. Karácsonyi J., Történelmi jogunk hazánk területi épségéhez, 99—122. l. И. Руварац, Одломци о грофу Ђорђу Бранковићу и Арсенију Црнојевићу патријарху. стр. 144—154. Д. Руварац, Како смо дошли овамо, Ново Време, 1890. бр. 17—21.; Д. Руварац Српске привилегије и правице од 1690—1778. Српски Сион 1907. стр. 426, 437. 497.

Magyarország és vele kapcsolatos királyságok uralkodóházával kötött szerződés ellenére megszüntették. Érezvén, hogy politikai kormányzatának saját államfőre van szüksége és metropolitáját a régi patriárkai méltósággal felruházni óhajtván, kinyilvánította ehhez való jogát, s ennek alapján Rajacsits József érsek és metropolita Ő excellenciáját szerb patriárkává, Suplikác István ezredes urat pedig szerb vajdává egyhangúlag kinevezte, illetve megválasztotta."[1]

A szerb nemzetgyűlés szerint a Habsburg-birodalomban a magyarországi szerbek a Habsburg-dinasztiával kötött szerződés alapján bírtak szerb patriárkával, mely méltóságot a dinasztia egyoldalúlag megszüntette; a szerb nemzetgyűlés a régi patriárkai méltóságot hát csak megújította, mikor Rajacsits karlócai metropolitát patriárkává kikiáltotta.

A privilégiumok tárgyalásánál már kimutattuk, hogy ilyen szerződés, mely Magyarország, illetve a Habsburg-birodalom területére szólt, sohasem köttetett a szerbek és a dinasztia között és az 1690 április 6-i, június 18-i, augusztus 21-i kiváltságok a Balkán területén élő szerbekhez, illetve albánokhoz és egyéb nemzeteknek szóltak.

Midőn ezen kiváltságokat I. Lipót császár megadta, III. Arzén patriárka népével Szerbiában tartózkodott s így ezek nem szólhattak Magyarország területére, sem Horvát-Szlavónországokra.

III. Arzén patriárka és népe csak ezen kiadott privilégiumok után menekült be Magyar-, Horvát- és Szlavónországokba, ahol mint vendégnép:[2] „exules, hospites" ideiglenesen telepedtek le azzal a királyi ígérettel, hogy amint a császári hadak Szerbiát a törököktől visszafoglalják, vissza fognak telepíttetni. Ezen privilégiumnak a későbbi uralkodók által való elismerése is csak a visszatelepítendő szerb vendégnépnek szólt; s midőn az 1699. évi karlócai békekötés után a visszatelepítés meghiúsultnak látszott[3] és a magyarországi szerbek privilégiumuk újból való elismerését követelték, a királyok csak föltételesen erősítették

[1] Thim, II. k. 206., 210. l.

[2] III. Arzén patriárka az 1690. nov. 17-én Komáromban kelt levelében Strattmann gróftól kéri a Budára és Komáromba érkezett „menekült" szerb nép támogatását; ugyanakkor kérik Jaklin Balás magyar kancellár támogatását az Esztergomban, Komáromban és Budán levő „menekültek" részére. (Wien, St. A.; Curr. Act. 1849. No. 19. Verzeichnis der von der K. K. H. H. u. St. Archiv am 5-ten März 1849. an das hohe Ministerium abgegebenen die Serben in Ungarn (Raizen) betreffenden Aktenstücke. No. 10, 11. A Turcica alatt talált iratok és Wien, M. I., 1849. Präs. Akten, No. 977. No. IX, X.

[3] Hodinka A., Ami a karlócai békekötésből kimaradt és következményei, 55. l.

meg azokat, amennyiben azok a magyar törvényekkel nem ellenkeznek.

A magyarországi szerbek 1790—91-ben honpolgári jogot nyervén, mint ilyenek 1848-ban a Balkánra szóló privilégiumokra tévesen hivatkoztak.

a) A karlócai határozatok szerint a magyarországi szerbek régente patriárkátussal és patriárkával bírtak volna, amit a Habsburgok megszüntettek. A történeti kútforrások szerint azonban Magyarország területén sohasem volt szerb patriárkátus; igaz, hogy a magyarországi görög keleti metropolita-széket III. Arzén Crnojevits (1690—1706) és később IV. Arzén Jovánovits Sakabent (1739-ben) Szerbiából átmenekült ipeki (Péty) patriárkák foglalták el, de ez nem volt magyarországi szerb patriárkátus, hanem az, amely Szerbiában török uralom alatt 1776-ig tovább is fennállott. E patriárkák halála után a magyarországi szerbek ismét csak metropolitát választottak maguknak. Crnojevits III. Arzén patriárka halála után, 1708 január 7/19-én Gyakovits Izsákot utódjaként is csak metropolitának választották, s ő mint ilyen, esküt tett arra, hogy az ipeki szláv-szerb patriárkát ismeri el egyházi fejéül. Ettől később a bécsi kormány eltiltotta a szerb metropolitákat s függetlenítette őket az ipeki patriárkáktól.[1]

Nézetünk szerint a karlócai patriárka kikiáltása politikum volt, a kánonjogi előírások mellőzésével; ilyen volt a patriárka hatáskörének az oláhokra való kiterjesztése is, akik részt sem vettek a szerb nemzetgyűlésen. A magyarországi püspökök közül is csak Joannovits Jenő károlyvárosi görög keleti szerb püspök vett részt, míg a többiek távoltartották magukat, valamint kerületeik híveinek jórésze is.

Politikai tényezőknek köszönhették a szerbek, hogy I. Ferenc József császár Rajacsits érseknek a patriárkai méltóság címét és jellegét adományozta, egyszersmind tévesen megújítván, császári kegyének jeléül, a patriárkátust. A császár a szerbekhez intézett, 1848 december 15-i kiáltványában kijelenté, hogy a patriárkátust visszaállítja, úgy, mint az régente fennállott és a karlócai érsekséggel egybe volt kötve.[2]

Stadion gróf 1848 december 11-i előterjesztéséből is kitűnik, hogy a patriárkai cím és jelleg megadása politikum volt az

[1] Д. Руварац, О патријаршији српској; Д. Руварац, Ко је наследник српске пеħке натријаршије, Гласник српског ученог друштва. Књ. 62, стр. 125—171; И. Руварац, О пеħким патријарсима (1557—1690) — J. Schwicker, Polit. Geschichte der Serben in Ungarn. S. 29, 74, 75. A patriarkátus kérdésében Ruvarac Hilarion megállapításait fogadtam el, és főleg Jireček Józsefét: Die Serbischen Privilegien, Verhandlungskongresse und Synoden. Österr. Revue 1864. VII. und VIII. Bd.

[2] Thim, III. k., 249—252. l.

osztrák kormány részéről, tekintettel arra, hogy a szerb egyházi szervezet a szerb nemzeti önállósági eszmével összeforrt. Stadion bevallja, hogy a patriárka választása nem felelt meg a törvényes egyházi formáknak; hogy ő azt hitte, hogy a szerb érsekek egészen IV. Arzén Joannovits Sakabent patriárkáig viselték a patriárkai címet és az csak halála után maradt el, mely fölfogásának — mint említettük — a történeti valóság ellentmond. A patriárkai cím és jelleg adományozásától ő azt remélte, hogy ez a szerb nemzeti érzelmet ki fogja elégíteni és az eddigi egyházi főpap funkcióján nem változtat.[1]

Rajacsits érsek elnyervén a patriárkai méltóságot, „a császári királyi államokban élő szláv-szerbek és románok metropolitájának, karlócai érseknek és szerb patriárkának" címezte magát.[2] A szerbek azonban nemcsak a címet, hanem a patriárkátus tényleges felállítását is vallották.[3]

Ellene volt a karlócai patriárkátus felállításának főleg kánonjogi szempontból Oroszország,[4] először, mert világi gyűlés kiáltotta ki Rajacsits érseket patriárkának, másodszor, mert római katolikus uralkodótól fogadta el a címet. Az orosz kormány tiltakozott is Bécsben a patriárkátus felállítása ellen, de végül az osztrák kormány kérelmére nyilvánosan nem protestált.[5]

Az előadottakból látjuk, hogy a magyarországi szerbek a Szent István korona területén nem létezett szerb patriárkátust és patriárkai cím és jelleget követeltek a karlócai szerb nemzetgyűlésen, és I. Ferenc József a nem létezett karlócai patriárkátust és patriárkai címet és jelleget megadta.

b) A szerb vajda kérdése kevésbbé bonyolult, mint a patriárkátusé. Az 1848 május 13-i szerb nemzetgyűlésen a szerbek szerb vajdát választottak maguknak, a régi állítólagos szerződési joguk alapján, melyek, mint tudjuk, nem szóltak magyar területre, hanem csak a Balkán-népeknek.

Már a nemzetgyűlést megelőzőleg arról volt szó, vajjon szerb vajdát vagy deszpotát válasszanak-e? Végül a vajda méltósága mellett döntöttek.[6]

[1] Thim, III. k., 237—240. l

[2] U. o. III. k., 864., 874. l. A magyar kormány is hajlandó volt megadni a patriárkai címet, ha egyházi hatósága a magyar állam határain túl nem terjed. Thim, III. k., 212., 800. l. Már 1845-ben szóba került, hogy az érsek fölvegye a patriárka címét. Србске Народне Новине, 1845.

[3] U. o., III. k., 663., 665., 773. l.

[4] U. o., III. k., 220., 467. l.

[5] U. o., III. k., 466. l. A magyar vallásügyi miniszterek is dilettantizmussal kezelték a karlócai patriárkátus kérdését; pl. Trefort miniszter 1879. okt. 13 án azt írja Haymerle br. külügyminiszternek, hogy a karlócai patriárkátus jogutóda az ipeki patriárkátusnak!

[6] Régente a vajda kinevezett katonai főparancsnok volt, míg a deszpota megfelelt a „dux"-nak, „Hertzog"-nak. A nemzetgyűlés a választott szerb

c) Szerb vajdaság Magyarországon sohasem volt.[1] Midőn Bogdánovits, a szerbek bécsi ügyvivője a vajdaságot és határainak megállapítását jogtörténeti alapon követelte, az osztrák kormány a bécsi állami és udvari levéltárat átkutatta. Häufler József levéltárnok ezt jelenté: „minthogy az illyr (szerb) nemzet Magyarországon 1760—1779-ig az illyr udvari deputáció alatt és 1790—1792-ig az illyr udvari kancellária alatt állott, a többi években, 1780—1790-ig és 1792—1848-ig ellenben politikai tekintetben a királyi magyar udvari kancellária alatt, katonai tekintetben pedig a cs. kir. udvari haditanács alatt: szó sem lehetett szerb vajdaságról vagy szerb vajdáról; minthogy pedig a Bánság csak 1718-ban foglaltatott vissza, az új vajdaság határainak megállapítása: charta bianca".[2] Megemlítendő még, hogy az 1744. évi szerb nemzetgyűlésen, midőn a szerbek külön territóriumot követeltek, a királyi biztosok kijelentették, hogy követelésük tulajdonképen burkolt törekvés új állam felállítására — az államban,[3] jobban mondva az egyházi államra, melynek feje a patriárka lenne. Sikertelen volt a szerbek vajdasági követelése az 1790-i temesvári kongresszuson is, mint az előadottakból láttuk.

A szerb nemzetgyűlés 1848 május 15-én szintén szerb vajdaságot követelt, amely felölelje a Szerémséget a határőrvidékkel, Baranyát, Bácskát a tiszai koronakerülettel és a csajkás zászlóaljjal, a Bánságot a határőrvidékkel és a kikindai kerülettel.[4]

A követelt területekből a bánsági illyr és németbánsági szerbek által lakott határőrvidék a bécsi cs. k. udvari haditanács közvetlen katonai és polgári igazgatása alatt állott, úgyszintén a szerémségi péterváradi határőrvidéki ezred és a bácsmegyei csajkás zászlóalj.

Baranyát azon címen követelték, hogy ez Stilyánovits István deszpota deszpotovinája volt. Stilyánovits azonban sohasem volt

vajdát katonai és polgári kormányzói hatalommal ruházta föl; midőn Suplyikác ezredes leérkezett, nem vállalta a polgári kormányzást, melyet aztán Rajacsits patriárka vett át.

[1] И. Руварац, Одломци н. д. стр. 153, 154. Horváth Mih., függetl. harc tört. I. 155—156. l. Springer A. Geschichte Österreich Bd. II. S. 281.

[2] Die serbische Ansprüche auf eine Wojwodschaft. (Aus der Geschichte und ihren Privilegien beleuchtet.) Von dem geh. Archiv-Offizialen Josef Häufler, Wien, Haus-, Hof- und Staats-Archiv. Curr. Act. 1819. No. 19. — Lloyd—Wien, 1849. No. 10. u. 11. D. Jánossy, Die Territorialfrage der serbischen Wojwodschaft in Ungarn. Jahrbuch des Gf. Kuno Klebelsberg Instituts in Wien. Bd. III.

[3] J. H. Schwicker, Polit. Geschichte der Serben in Ungarn. S. 84., 98—100.

[4] Thim, II. k., 207., 210. l.

deszpota, csak Siklós várkapitánya,[1] Bács megye sem volt szerb deszpotovina.

A törökök elől menekülő szerb deszpoták Magyarországon kaptak ugyan birtokokat, de mindig a „regni Rasciae despotus“ címet viselték, mely nem szólt Magyarországra, hanem Szerbiára.

A karlócai határozatok vajdasági jogcíme, mint azt a karlócai szerb hitközség 1848 április 14-én igyekezett történeti alapon megalapozni,[2] a romantika és a politika szülötte, minthogy azonban átment a magyarországi szerb nép tudatába, fontos politikai tényező lett.

I. Ferenc József császár 1848 december 15-én kijelenté, hogy akarata és szándéka a legfelsőbb egyházi és világi méltóságok föleleveníése által a hű és bátor szerb nemzetnek kezességet nyujtani nemzeti szükségletének megfelelő belső közigazgatásához összes népei jogegyenlőségének elve alapján, s hogy a helyreállított béke után atyai szívének egyik legelső gondja lesz valamennyi népének a jogegyenlőség alapján ilyen belső közigazgatási szervezetet megállapítani.[3]

Az 1849 március 4-i oktrojált alkotmány 72. §-a szerint a „szerb vajdaságnak“ oly szervezés biztosíttatik, mely a szerbek egyháza és nemzetiségük biztosítására vonatkozó régibb kiváltságokon és a legújabban kiadott császári nyilatkozatokon alapul; a vajdaság egyesítése egy másik koronatartománnyal, képviselőik meghallgatása után, külön intézkedéssel fog történni.[4]

Kritikailag mérlegelve ezen császári engedményeket, megállapíthatjuk:

1. hogy a magyarországi szerbeknek I. Ferenc József nem ígért önálló szerb koronatartományt, hanem szerb vajdaság címén csak egy közigazgatási területet és az ebben lakó szerb nemzetnek nemzeti szükségleteinek megfelelő belső közigazgatást, de ezt is csak a nemzetiségek egyenjogúsága alapján, mely a vajdaság területén élő, nem-szerb nemzetiségek fölötti szerb szupremációt kizárja, annál inkább, mert a szerbek csak egyharmadát tették ki a vajdaság összlakosságának;

2. másodszor önálló koronatartományról, mint például Horvát- és Szlavonország stb., szó sincs a császári ígéretekben, hanem csak arról, hogy ezen szerb vajdaság egy másik koronatartománnyal mint külön közigazgatási terület egyesíttetik.[5]

[1] U. o., II. k. 106., 107. l. Др. М. Костић, Стеван Штиљановић. Глас Српске Краљ. Академије CX. Fejes János dr., Siklós multja.

[2] Thim, II. k., 100—108. l.

[3] Thim, III. k., 242., 251., 252. l.

[4] U. o., III. k., 488. l.

[5] Radonits Jován szerb történetíró, nem tudom micsoda alapon, ezt a szerb közigazgatási területet „Le duché serbe“-nek és „pays de couronne“-nak nevezte el. — La Batchka, p. 47., Le Banat p. 65.; Thim, III. k., 551., 558. l.

Az osztrák minisztertanács 1849. november 17-i császári fölterjesztésében határozottan kimondták, hogy a szerb vajdaság és a temesi bánság koronatartománnyá való átalakítása csakis az 1849 március 4-i alkotmány 6. és 123. §-a alapján történhetik, s minthogy az 1. §-ban felsorolt koronatartományok között nincsen felsorolva, nem bírt ilyen jelleggel. A nemzetiségek egyenjogúságának elve kizárja egyesek szupremáciáját és így a nemzetiségek, illetve a szerbek nemzetiségi követelései közigazgatási tekintetben csakis az általuk lakott járásokban érvényesülhetett.[1]

Rajacsits patriárka látván, hogy a magyarországi szerbek követelései nem teljesültek, minden igyekezetét a szerb vajdaságnak koronatartománnyá való nyilvánítására fordította, annál is inkább, mert a határőrvidék az 1849. márciusi alkotmány 75. §-a értelmében nem egyesíttetett a vajdasággal, 1. §-a szerint önálló koronatartománynak nyilváníttatott, míg a vajdaság a Habsburg-birodalom koronatartományai között nem soroltatott fel.[2] Föltéve, hogy Rajacsits patriárkának sikerült volna a koronatartomány kiküzdése, még akkor is útjában állott volna a nemzetiségek teljes jogegyenlőségének elve a szerbek szupremáciájának.

5. *A magyarországi szerb nemzetiségi kérdés.*

A magyarországi szerbek sohasem forrtak össze a magyar állameszmével.[3] Történelmi multjuk, nemzeti vallásuk, erős, elismerésreméltó nemzeti érzésük, geográfiai helyzetük, a szomszédos Szerbiának a török uralom elleni szabadságharcai, közös nemzeti kultúrájuk, illetve irodalmuk, mind oly tényezők, melyek szoros nemzeti összetartozásuk érzületét elmosódni nem engedték.

Mint említettem, a magyarországi szerbek a Balkánról a törökök elől a Habsburg-monarchiába, főleg Horvát-Szlavonországba, illetve Szerémségbe és Magyarországba menekültek; időnként egyes csoportok telepedtek le, számosan mint zsoldos harcosok jöttek át és hol a törökök ellen, hol velük, hol a Habsburgok szolgálatában, hol az erdélyi fejedelmek érdekében harcoltak, amint érdekeik kívánták.

[1] А. Стојачковић, Черте Живота Народа Србског, стр. 108, 118, 130, 136.

[2] A vajdaságot több író és politikus koronatartománynak mondja, holott nem volt az, amint ez a következő helyekből kitűnik: Thim, III. k., 639., 663., 669., 689., 713., 728., 732., 755., 759., 768., 772., 853.

[3] Cvijić János neves szerb író szerint idegen kormányzat a szerbek körében nem találhat lojális alattvalókra. Südland, Die südslavische Frage. S. 255.

Döntő esemény volt Csarnojevits patriárkának és mintegy 35 ezer családnak bemenekülése 1690-ben.[1]

A szerbek ezután egyideig Magyarországon a szerb patriárka theokratikus kormányzása alá kerültek, mint „hospesek" (vendégek), illetve „exsulok", menekültek, mint idegen, ittragadt hazátlan nemzet a bécsi kormány politikai és katonai uralma, Mária Terézia idejében pedig a határőrvidék vagy a polgári részek jurisdiktiója alatt. Végül az 1790—91-i magyarországi országgyűlés megadta nekik a magyar polgárjogot.

A magyarországi szerbek helyzete 1848-ig kiváltságos volt, elenyésző kivétellel nem voltak jobbágyok és e tekintetben a magyar jobbágyok irígységgel tekintettek a jobb sorsban élő idegen szerb nemzetiségre. A szerbek Dél-Magyarország legtermékenyebb vidékeit foglalták el, melyekről a magyarok a törökök és szerbek által elűzettek. Intenzív kereskedést űztek, meggazdagodtak, jólétben éltek. „A szerbek ezen időben — írja Polit Mihály emlékirataiban — különösen a városokban meggazdagodtak és kiváló helyzetük volt a többi nemzetiségek közt; összevásárolták a környéki tanyákat; az iparosok aranyidőket éltek, csak Újvidéken volt tíz szerb céhegyesületük, egyikének a zászlója 16.000 forintba került."[2]

A katonai végvidéken, a nagykikindai és óbecsei kerületben, a csajkás zászlóaljban a szerbek nem ismerték az úrbéri viszonyt.[3] Mindezekből látható, hogy a magyarországi szerbek gazdasági elnyomatásáról az 1848-i szerb fölkelésig szó sem lehetett; ellenkezőleg kevesebb terhet viseltek, mint a magyarság zöme, a jobbágyság.

Kulturális tekintetben Budapesten, Újvidéken, Karlócán alakultak szerb közművelődési centrumok, melyek Szerbiára is kihatottak.

Vallási tekintetben is a szerbek kiváltságos helyzetben voltak; egyházuk nemcsak nemzeti volt, hanem még az oláhok felett is szupremáciát gyakoroltak. A nemzeti egyházban a szerbek nemzeti egységet alkottak a karlócai érsekek, illetve patriárkák alatt és a nemzeti kongresszusokon. Minden szerb pap, tanító apostola volt nemzetiségének, miután a szerb gör. kel. vallás és a szerb nemzetiség elválaszthatatlanul egybeforrt.[4] Midőn a magyar országgyűlés elrendelte az 1840. évi VI. t.-c. 7. és 8. §-a által az anyakönyveknek mint állami érvényességű köz-

[1] А. Ивић, Историја Срба у Угарској, Нови Сад, 1924, 1929.

[2] Др. М. Полит, Успомене, стр. 10—14. H. Wendel, Der Kampf der Südslaven um Freiheit und Einheit. S. 234.

[3] Vukovics emlékiratai, 122. l.

[4] Глас православне далматинске Цркве 1898. J. V. Perčić, Der Serbo—Kroatische Streit. S. 5. Polit,. Österreichischer Courir. 27. VI. 1848.

okiratoknak magyar nyelven való vezetését, ez élénk ellenszenvet okozott a szerb papságnál, úgyhogy Kossuth 1849-ben hozzájárult ahhoz, hogy a nemzetiségek, illetve a szerbek saját nyelvükön vezethessék anyakönyveiket.[1]

A magyarországi szerbek idegenkedtek a magyar nyelvtől, akárcsak a bécsi kormány, illetve annak állami szupremáciájától, midőn ez a semleges, egyházi és Habsburg-befolyás folytán bevezetett latin helyébe lépett; viszont a német nyelv közigazgatási bevezetése a szerbek által lakott határőrvidéken alig okozott nehézséget. Megjegyzendő, hogy a szerb nyelvet 1848 előtt hivatalosan sehol sem használták[2]

A szerb nemzetiség elnyomásáról sem lehetett szó, hiszen a magyarság is Metternich herceg abszolutizmusa alatt szenvedett. A szerb nemzetiségnek egyébiránt csak kisebb része állott a magyar vármegyék jurisdikciója alatt; a szerb városokban és kiváltságos kerületekben pedig teljesen autonóm életet éltek. A szerbek nagyobb része a határőrvidéken lakott német közigazgatás alatt, a bécsi osztrák hadügyminiszternek közvetlenül alárendelve és Horvát-Szlavónországokban a horvát báni kormány igazgatása alatt.

A magyarországi szerb nemzetiség ébredése theokratikus formában 1789-től datálódik s addig inkább csak szeparatizmusról volt szó. Egyidőben keletkezett a magyar nemzeti eszmével, melynek folytán a magyarság az államot nemzeti alapra igyekezett fektetni. Az 1840-es években már erősen föllendült a szerb irodalom s a tudomány művelése, szerb egyletek alakultak, a sajtó megindult. A nemzeti liberális nacionalizmus köré gyülekezett a szerb ifjúság, a magyaroktól különálló nemzeti, politikai egységre törekedvén; vagy mint Ottlik László mondja, a nemzetiségek nemzetekké iparkodtak kifejlődni,[3] más szóval a magyarságot etnográfiai területükre visszaszorítani és szupremáciájukat saját országukban megszüntetni. A szerbek vonakodtak a magyar politikai nemzet tagjai lenni nemzetiségi minőségben, nemzetnek való elismertetésüket követelték. Az 1848-i köz- és egyéni szabadságokat is alárendelték nemzeti jogaiknak és céljaiknak. Magyarország valamennyi nemzetiségei között ők voltak a legintranzigensebbek, kik a multban sokáig a magyar nemzet hazájában függetlenül éltek a Habsburg uralkodók közvetlen fensősége alatt és ezért politikailag egyenrangúnak tekintették magukat a magyarral; azt tartották, hogy Ma-

[1] Thim, III. k., 754., 859., 863. l.

[2] К. Суботић, Политичка историја буне, стр. 36, 37,; Kornis Gy. A magyar művelődés eseményei 1777—1848., 103, 121, 138, 445. l. — Szekfü Gyula, Iratok a magyar államnyelv kérdésének történetéhez, 56, 71, 181.

[3] Ottlik László, Nemzet és nemzetiség. Magyar kisebbség. 1930. Lugos. Értékes tanulmány.

gyarország területe nemcsak a magyaroké, hanem az övéké is. Ez az eszme annyira túlfűtött volt, hogy egy horvát író kijelentette: Magyarországon a szlávoké a föld, a magyaroké a kék levegő.[1] 1848—49-ben céljuk egyelőre tulajdonképen a nemzetiségi föderációs állam volt, mely ellentétben állott a magyar nemzeti állam eszméjével, de nem az osztrák centralizmussal. Amidőn a rendi állam megbukott, a szerbek céljaikkal szabadon érvényesülhettek és a Habsburg-birodalomban a nemzetiségi eszme lett az állambontó hajtóerő, veszélyeztetvén a magyar birodalmat és a nemzeti egységet is.

Az 1848—49-i szerb fölkelés, a magyarországi szerbek történetének legkimagaslóbb eseménye, a szerb nemzetiségi eszmének szülötte.

Áttérünk tehát történetének elmondására.

II.

Az 1848-i márciusi események hatása a szerbekre és a délvidékre; a pesti szerb népgyűlés és határozatai.

Az 1848-i februári párizsi forradalom hullámai elárasztották egész Közép-Európát, melynek népei a mult század nagy francia foradalma után nemzeti öntudatra ébredvén, a konzervatív-önkényes uralommal szemben demokratikus és liberális parlamentarizmusra és nemzeti önrendelkezésre törekedtek. Nemzetiségi és szociális kérdések, alkotmányproblémák, egységes nemzeti államok alkotása foglalkoztatták Közép-Európa népeit.

Míg Franciaországban inkább a szociális, addig Közép-Európában a nemzetiségi eszmék uralkodtak, melyek folytán olaszok, németek egységes nemzeti államalakulatokba igyekeztek tömörülni. A Habsburg-monarchiára a nemzetiségi eszme azonban bomlasztóan hatott, mert különféle nemzetiségű országokból volt összetákolva, s népei vagy a monarchián belül nemzeti önállóságra törekedtek, vagy kifelé szomszédos testvéreik országai felé gravitáltak.

Ausztriában a politikai mozgalmak március havában törtek ki — írja Bécsből Blaznavac Petrovits István, a szerb fejedelem volt adjutánsa, Knityánin István szerbországi államtanácsosnak. A horvát Brlić András Torkvát szerint ezen mozgalmakban szláv egyetemi hallgatók is tevékenyen vettek részt.[2]

[1] T. I. Ignjatijewitsch, Croaten, Serben und Magyaren. S. 18.

[2] Тим—Миличевић, Споменик XXI. Прилози, 37. — Brlić levele Benko Mihályhoz. Bécs, 1848. március 16. Eredetije a Brlić-család levéltárában, Bródban.

A bécsi forradalom (március 13) kiküzdvén Metternich lemondását, kivívta a parlamenti kormányt és a sajtószabadságot. Ezt csakhamar követte a március 15-i pesti mozgalom, mely alkalommal az ifjúság proklamálta a közismert 12 pesti pontot. Ezután a forrongó magyar országgyűlés kimondotta a független minisztériumot, az erdélyi uniót, a közteherviselés elvét, a bevett vallások jogegyenlőségét, a közszabadságot, a robot, dézsma, papi tized, ősiség eltörlését stb., mely alkotmányreformokat Ferdinánd király a Habsburg-dinasztia hozzájárulásával, a francia forradalom, az olasz háború, a belső forrongások és a közvélemény kényszerhatása alatt, 1848 április 11-én törvényre emelte.[1]

A szentesítést megelőző feliratot fölterjesztő küldöttségben (1848 március 15 és 16.) Rajacsits József karlócai szerb érsek is résztvett, mellére tűzvén a magyar nemzeti kokárdát.[2]

A magyar konzervatív párt, mely a rendi Habsburg-birodalmi egység felé hajlott, megbukott és Kossuth az 1790. évi X. törvénycikk alapján megteremtette Ausztria és Magyarország közt a perszonális uniót. De Kossuth szentnek tekintette a „pragmatica sanctiót" is, mely szerint Ausztriának és Magyarországnak egyugyanazon fejedelme van; szent volt azonban előtte az 1790. évi X. törvénycikk is, mely szerint ezen egység a fejedelem személyén túl ki nem terjeszthető.[3]

Magyarország mint alkotmányos rendi állam 1848 előtt tényleg az abszolút Habsburg-monarchia kormányzása alatt állott és most független kormányzás alá jutván, — a rendi kiváltságokat a közjogi és közszabadságok váltották fel; az abszolutizmus rombadőlt és Magyarországot nem kormányozták többé Bécsből.

A magyarországi nemzetiségek eleinte osztatlan örömmel fogadták a vívmányokat és ezen tény igazolni látszott Kossuth politikáját, aki a közszabadságok kivívásával vélte az ország nemzetiségeit egy államalkotó politikai nemzetté összeolvasztani, az uralkodó magyar faj hegemóniája alatt,[4] az osztrák udvar és kormány centralista törekvésével szemben; azaz szabadság előjogok nélkül, egyenlőség fajkülönbség, nyelv- és valláskülönbség nélkül, közös törvények egy közhazában.[5]

A kivívott politikai, személyi és közszabadságokat az ország nemzetiségei majdnem kivétel nélkül, valláskülönbség nélkül valóságos mámorral fogadták.

[1] Az 1848-i törvényeket Gyurkovits Jenő fordította le szerb nyelvre.
[2] Vukovics emlékiratai, 69. l.
[3] Wien, St. A. Ungarn. fasc. 501. Kossuth fogalmazványa. Megjegyzendő hogy a külügyi képviselet közös maradt. Thim, II. k., 657. l.
[4] Kossuth iratai, XI. k., 153. l.
[5] Thim, III. k., 156., 507., 754., 799. és 815. l.

A március 17—19-i pesti szerb népgyűlésen azonban a szerbek — csak a maguk nevében és nem a magyarországi szerbek megbízásából — már határozott követelésekkel léptek fel. Budapest ekkor még a magyarországi szerbek politikai és kulturális központja volt. Itt volt a szerb kultúregyesület, a „Szerb Matica" székhelye, itt jelent meg dr. Pávlovits Tivadar szerkesztésében a magyarországi szerbek lapja, a „Szrpszke Narodne Novine" (Szerb Nemzeti Ujság, 1835-től 1848-ig). Itt volt a szerb főiskolai hallgatók intézete, a „Tökölyianum". Ez időben itt találjuk Athanackovits Plátó budai szerb püspököt, Vitkovits János szerb esperest, Vitkovits Mihály magyar-szerb költő testvérét, kinek irodájában Deák Ferenc és Szemere Bertalan működött, Trifunac Pált, a Szerb Matica elnökét, Nikolits Izidor helytartósági titkárt. Említendők még: Kojits Pál ügyvéd, Davidovits Dávid, Gyurkovits Jenő, a szerb iskolák felügyelője, Pávlovits Tivadar szerkesztő, Szubotits János szerb író és politikus, Sztojákovits György, korának egyik legképzettebb jogásza, Obrenovits fejedelem ügyvédje, Mladenovits Szubota, a Thökölyianum igazgatója, számos gazdag budai és pesti szerb kereskedő stb. Mindezek Buda és Pest közéletében is szerepeltek. A vidékről is, mintegy 83 helységből, sok délvidéki szerb kereskedő és iparos volt Pesten a március 19-i József-vásár alkalmával.

A gyűlés egybehívását, a magyar ifjak példájára, a szerb ifjúság indította meg a Szerb Matica útján, s az 1848 március 17-től 19-ig tartott, a Thökölyianum udvarában. Mintegy 3—400 ember gyűlt össze. A szerb ifjúság szintén magába szívta a szabadság eszméit és az osztrák abszolutizmus ellen lépett fel.

Március 17-én, vasárnap Pávlovits Tivadar kifejtette, hogy a magyarországi szerbek érdekei állampolgári, nemzetiségi, egyházi és kulturális szempontból vitatandók meg. Az általános elvi vita után Nikolits Pál elnöklete alatt (alelnök dr. Szubotits János, jegyző Pávlovits Tivadar) egy 30 tagból álló bizottság választatott meg az óhajok megszerkesztése céljából. Másnap, miután a budapesti görögök és románok egyházi képviselői is meghivattak, Sztojákovits György ügyvéd beterjesztette a 17 pontot, melyeket a gyűlés módosításait figyelembe véve, Szubotits János 19-én beterjesztvén, azok aláirattak. Elhatározták, hogy a pesti pontokat a királynak, a magyar országgyűlésnek, a nádornak és miniszterelnöknek fölterjesztik,[1] ezért Trifunác Pál királyi tanácsos elnöklete alatt egy 33-as küldöttséget

[1] A változott viszonyok folytán a fölterjesztéstől eltekintettek, másrészt kérelmeik egy része az 1848. évi XX. t.-c. 2. és 8. § és az V. t.-c. által teljesíttetett. Corpus juris hungarici, 201. 243—244. l.

választottak meg. A pesti határozatok az összes szerb községeknek megküldettek. Este a Dunán ünnepeltek.

A gyűlésen Markovits Lázár az ifjúság nevében hevesen megtámadta Gyurkovits Jenőt, a szerb iskolák elhanyagolása miatt, s a gyűlés bizalmatlanságát fejezte ki Gyurkovits iránt, reakcionáriusnak tartván őt.

Az Ellenzéki Kör a szerbek gyülekezetéről értesülvén, báró Nyári Pál és Kopcsányi József vezetése alatt (március 17-én) három kiküldött által üdvözölték a szerbeket; Nyári kifejtette, hogy sikerült vérontás nélkül a reformokat kivívni, a szabadság és haladás az eszme, mely a hon polgárait összeköti, Hunniában legyen a szerb — szerb, a magyar — magyar, de a közös Hunnia hazáért éljenek és haljanak valamennyien. Egyben meghívta a szerb ifjúságot a Nemzeti Múzeum előtt tartandó gyűlésre. A szerbek három kiküldötte — Putnik Pál bölcsész, Ignyátovits Jakab és Krsztits Milos bölcsész — magyar zászlóval (nyele szerb színű volt) március 18-án megjelent a gyűlésen, melyen Ignyátovits és Krsztits üdvözlő beszédeket tartottak, miután Klauzál fogadta őket. Ekkor a szerb ifjak közül többen a magyar nemzetőrségbe fölvétették magukat.

A pesti határozatokban a szerbek csak a magyar nemzetiséget (narodnoszt) és nyelve szupremáciai méltóságát ismerték el Magyarországon, de kérték saját nemzetiségük, összes ügyeikben és tanácskozásaikban szerb nyelvük biztosítását törvényhozási úton; továbbá vallásuk függetlenségét, egyenlőségét a többi felekezetekkel, egyházuk szabad szervezését és az egyházi nyelv biztosítását; nemzeti iskoláik és kultúrájuk szabadságát; hogy joguk legyen évenként nemzetgyűlést tartani, melynek tagjai nagyobbrészt világiak volnának és hogy kérelmeiket egyenesen a királyhoz terjeszthessék; érseküknek és püspökeiknek a magyar országgyűlésen szavazati joggal helyet követeltek, a tiszai és kikindai kerületeknek követküldési jogot, s a határőrvidék rendezését egyházi, iskolai, katonai és politikai tekintetben a szabadság és nemzetiség elve alapján stb.[1]

A magyar közvélemény ebben szeparatisztikus törekvést látott, annál inkább, mert a sajtó útján köztudomása volt a szerb ifjúságnak Kollár János pesti lutheránus tót lelkésszel és a „Slávy Dcera“ pánszláv dal költőjével való összeköttetéséről.[2]

[1] Lásd a pontokat Thim, II. k., 26—35. l.

[2] A pesti szerb ifjak 1848. március 12-én ünnepelték meg Milutinovits Simon szerb költő emlékét, melyre barátját, Kollárt is meghívták, aki ezen alkalommal fölhívta a szerbeket, hogy tartsanak a szlávokkal, akik ha egyenként gyöngék is, mint a vesszők, de szövetkezve erősek. A szerb ifjak 1848 március 13-án Kollárt látogatták meg. „Sok ellensége van a tótoknak —

Erre a szerbek március 25-én kijelentették, hogy távol állanak az elszakadás gondolatától és nemzeti kongresszusuk alatt csupán evangélikus konventek mintájára egyházi gyűlésük kiterjesztését értik. Egyben a királynak hűséget, a hazának minden áldozatot és a magyarnak testvéri hűséget fogadtak. S minthogy a támadások nem szűntek meg, március 31-én Trifunác Pál, Nikolits Izidor, Pávlovits Tivadar, Sztojákovits György és Szubotits János újra hangoztatták lojalitásukat a magyarokkal szemben.[1]

A szerbek határozatai ellen a pesti oláh ifjak is tiltakoztak, kivált mikor az 1848 március 27-i szerb körlevélről értesültek, kijelentvén, hogy sem a szerb érsekhez, sem az elszakadási törekvésekhez nem csatlakoznak.[2]

Budapesten a hangulat a szerbek ellen oly nagy volt, hogy a közbiztonsági tanács nem vállalt felelősséget a bekövetkezhető eseményekért és védelmükért.[3] Ilyen viszonyok között a szerbek lemondtak pesti határozataik fölterjesztéséről.

A határozatokban tényleg voltak oly pontok, melyek a közvéleményt bizalmatlanná tették, mert az eddigi egyházi kongresszus helyett „szerb nemzetgyűlést" kértek, világi elemek túlsúlyával, melynek határozatai a magyar kormány megkerülésével egyenesen a királyhoz voltak fölterjesztendők.

Az ideiglenes országos bizottmány hangsúlyozván, hogy nemzetiségi vidékekről is hűségi föliratok érkeznek, 1848 március hó 24-én kijelentette, hogy Magyarországon csak egy politikai nemzetet ismer el, melynek tagjai az egyes nemzetiségek; egyúttal kimondotta, hogy a magyar mozgalmak főelve nem a nemzetiség, hanem a teljes szabadság.[4]

mondá — és mind hatalmasak." Az „Ungar" c. lap emiatt megtámadta Kollárt mire ez Bécsbe sietve elutazott. Ђорђевић, Звуци, Отаџбина св. 119. стр. 384—409. Ст. Станојевић, Колар у успомени Срба. Jan Kollár 1793—1852. Sbornik Stati, Beć, 1893. str. 82—87.

[1] Pesti Hírlap, 1848, 9. és 15. számok.

[2] Budapest, O. L.; K. I. 1848. A lugosi oláh főiskolai hallgatók tiltakozása.

[3] Stiles, Austria in 1848—49. Vol. II. p. 49.; Maurice E., The revolutionary movement of 1848—49. p. 278.

[4] Vukovits emlékiratai, 104. és 111. l. Megjegyzendő, hogy a magyar kormány a nemzetiségeket nem ismerte el „politikai nemzeteknek", hanem csak nemzetiségeknek; nemzetiségnek való elismerésüket azonban sohasem tagadta meg.

A pesti gyűlésre vonatkozó adatok: Thim, II. k., 26—35. l.; Ђорђевић, Звуци, Отаџбина, 1892. стр. 384—409; Српске Нар. Нов. 1848. бр. 19, 20. 21, 23, 24; Мандић. Успомене, Летопис м. с. књ. 187. стр. 52; Дѣянія Függelék 3.; Витковић, Биографија. Летопис М. С. 1889. стр. 30—31; Суботић, Живот II. део стр. 83—84; Дело, 1892. стр. 395—398.; Kapper, Serb. Bewegung S. 54.; Суботић К. Политичка историја буне, стр. 54—57. 65—66; Архива народних споменика. Летопис М. С. 1851. I. стр. 111—113; Vuko-

Az ország délvidékén is többnyire osztatlan örömmel fogadtattak a márciusi vívmányok. Bács-Bodrog vármegye székhelyén, Zomborban, melynek lakosságának fele szerb volt, a többi magyar érzelmű bunyevác, magyar és német, 1848 március 20-i közgyűlésén, melyen Zombor város képviselőtestülete is részt vett, Zákó István bajsai szerb földbirtokos indítványozta a pesti pontok elfogadását. Ezeket másnap ellenzéki vita után el is fogadták, egyúttal a megye követeinek a konzervatív utasítás helyett az uralkodó szellemnek megfelelőbb utasítást adták. Szimits Uros szerb nemzetiségű megyei alügyész a vármegye palotájának erkélyéről harsogó éljenzés közt, kezében nemzeti zászlót tartva, hirdette ki a márciusi vívmányokat azzal, hogy a szabadság hajnala fölvirradt. A hatóságok hálaadó miséket mondattak, a lakosság pedig estére a várost kivilágította és a szerb kaszinó erkélyén is lengett a magyar zászló.

Batthyány Lajos miniszterelnöki kinevezése leérkezvén, a megye március 20-án üdvözölte őt.

Zombor város törvényhatósága 1848 március 27-i közgyűlésén üdvözölte a kormányt, egyúttal hűségét tolmácsolván Ferdinánd királynak. A nyilatkozatot a szerb városi tanácsnokok, ú. m. Sztojácskovits Lukács, Grujits Miklós és Leovits Mileta is aláírták.[1]

Baján már március 16-án értesültek a pesti pontokról és két napra reá üdvözölte a város az új magyar kormányt, melynek iránytörekvéseit támogatni szent kötelességének tartá.[2]

Szabadka város, melynek lakossága magyarokból, bunyevácokból és kevés szerbből állott, 1848 március 18-án tudta meg a pesti eseményeket. Spelletich Bódog ügyvéd a polgári kaszinóban olvasta fel a 12 pontot, melyet a március 19-i népgyűlés örömmel magáévá tett. Március 22-én üdvözölte a város Batthyány Lajos miniszterelnököt és Kossuthot, mert „amit más nemzetek vérrel alig valának képesek kivívni, azt a hon előbbiek vezérlete alatt békés úton megnyerni szerencsés volt". A város országgyűlési követei pedig utasíttattak, hogy a pesti pontok értelmében tartoznak eljárni. A szerbek pedig március 25-én hálaadó istentiszteletet tartottak templomukban. A szabadkai népünnepélyen oly fokra hágott a jókedv, hogy még a barátok is reverendában

vics emlékiratai, 92, 93, 104 l.; Из мемоара Игњатовића. Недељни Лист 1880. бр. 12; Застава 1898. бр. 75.; Суботић, Живот I. 84, књ. 83. стр. 153—154. Thim, Budapesti Szemle, 1894. 214. sz. 63. l.

[1] Thim, Zombor város 1848—49-ben. Bácska, 1885. 65., 66. sz.; Grosschmid Gábor, Márciusi napok Zomborban. Bácska, 1893, 21. sz.; Budapest, O. L.; K. I. 1848. 129. sz. Вјестник. 1848, бр. 8.; O. L. Budapest. B. M. 1848. D. 1. 5875/375. Orsz. 59/1.; Thim, Délmagyarország önvédelmi harca, I. 230. l.; Budapesti Szemle, 1894, 214. sz., 62. l. Grosschmid G., Bácska 1893. 21. sz.

[2] Budapest, O. L.; K. I. 1848. 16. eln.

járták a menyecskékkel a csárdást. Csendbizottságot és őrsereget is alakítottak.[1]

Újvidéken is, a délmagyarországi szerbek ezen empóriumában, szívesen fogadták a pesti eseményeket, a március 21-én tartott gyűlésen, melyen föltűzték a magyar kokárdákat. Sztratimirovits György kulpini földbirtokos nyílt fölhívást bocsátott ki, melyben kifejté, hogy a szabadság lehetővé teszi a különféle népek egyesülését, és általa minden nemzetiség és vallásfelekezet biztosíttatik. Szerinte a szerbek, magyarok, németek egymásnak testvéri jobbot nyujthatnak. Az igazi szabadság azonban a törvénytisztelettől elválaszthatlan s ezen okból kötelessége a polgárságnak a közrendről is gondoskodni és minden kihágást meghiúsítani.

A főváros példáját követve, 13 szerb és 2 német polgártársával fölhívást bocsátott ki, melyben egy nemzetőrség felállítását kérelmezte a városi tanácsnál. Feltűnő, hogy a magyarok ezen fölhívást nem írták alá. Sztratimirovits György tüntetőleg viselte a magyar kokárdát és a magyar nemzeti zászlót kitűzte. Az összes felekezetek nyílt téren hálaadó istentiszteletet tartottak. Március 22-én Sztratimirovits György egy küldöttség élén a péterváradi főhadparancsnokhoz ment, 600 fegyvert kérvén az esetleg veszélyeztetett közrend fenntartására.[2]

Sőt még Szenttamás szerb és magyar lakosai is éltették Kossuthot és a kivívott szabadságot és a községházára kitűzték a magyar zászlót. Április elején (?) a lakosság népünnepélyt rendezett. Este azonban a nem nemes szerbek összetűztek a szerb nemzetiségű nemesekkel és elpáholták az utóbbiakat, mert nemesi jogaik elvesztésén szomorkodtak. Erre Gyorgyevits Pál ügyvéd parancsnoksága alatt a rend fenntartására nemzetőrséget állított föl.[3]

A tiszai koronakerület (Óbecse székhellyel) községei is lelkesen fogadták a vívmányokat. A kivívott vívmányokat március 27-én körlevélben hirdették ki a kerület kilenc községében. De itt már március 24-én kezdődtek meg a zavargások. Ezen napon a szerbek a magyar anyakönyveket elégették, azon címen, hogy vallásukat és nemzetiségüket veszélyeztetik. A szerbek vonakodtak a nemzetőrségbe lépni, s így ennek fölállítása és fölesketése elmaradt.[4]

[1] Budapest, O. L.; K. I. 1848. 129. eln. sz.; B. M. D. 1. 1848. 5864/634. — Orsz. 54/1. Iványi Szabadka tört., I. k., 414—418. l. — Iványi, Okmánytár, 9., 11., 14., 16. l. — N. M. Vörös-gyüjt. I. 2. 1376. sz.

[2] Thim, II. k., 36. l.; Wien, H. Kr. R. Präs. Akten, No. 934., 1848. III. 26. — A proklamáció magyar, német és szerb nyelven bocsáttatott ki.

[3] Голубски, Успомене, стр. 4—7.

[4] Budapest, O. L.; B. M. 1848. D. 1. 228. sz.

Torontál megyében is örömmel fogadták a vívmányokat, melyekről március 18-án értesültek. Szerbek, németek és magyarok testvéri jó egyetértésben ünnepelték azokat Nagybecskereken, a megye székhelyén, mely alkalommal a szerb Trifunác János helyettes alispán hazafias beszédet mondott. A becskereki szerb ifjúság a magyar színházban Munkácsy Flóra magyar színésznőt, aki szerb dalokat is előadott, magyar és szerb színű szalagos virágbokrétával tisztelte meg.

A március 19-i népgyűlésen a szerb Hadsits Lázár, valamint Mihajlović Félix, a zágrábi érsek torontáli uradalmának igazgatója, lelkes hazafias beszédeket mondottak. Április 12-én pedig a vármegye közgyűlése „tettetést nem ismerve" üdvözölte a kormányt. A konzervatívek igyekeztek a liberális reformpártiakat megzavarni, mire egy szónok közbeszólt: „Önök is hallgathatnak már egyszer, mert minekünk 800 évig kellett hallgatnunk, de mától fogva szabad a szavunk." Néhány pap pedig a papi nőtlenség, a bajusztalanság és reverenda eltörlését követelte. Indítványukat a közgyűlés elfogadta; a hölgyek pedig a karzaton föltűnően nyilvánították tetszésüket.[1]

A kikindai kerület székhelyét, Kikindát, főleg szerbek lakták, március 22-én kivilágították és három nyelven tartottak beszédet, magyar zászlókat tűzvén ki. Később a hangulat lelohadt, a március 30-i kerületi tisztújítás miatt. A tanács a vármegyének beavatkozását a főbíró megválasztásának kérdésében illetéktelennek tartván, ennek megválasztását megsemmisíteni kérelmezte.[2]

Temes vármegyében az ellenzék állott az új mozgalom élére. A cenzúra megszűnvén, a pesti pontok kinyomattak. A március 18-i rendkívüli megyegyűlésen egy választmányt választottak a közrend fenntartására, melynek a megyei tisztviselőket is alárendelték; kimondatott a szabad sajtó, a cenzúra eltörlése stb. Délután a város közös közgyűlésén a pesti pontokat szintén elfogadták, egy 13. pont hozzátoldásával, melyben a végvidéknek a bécsi katonai igazgatóságtól való elvételét és annak Magyarországhoz való csatolását — önkormányzattal — kérelmezték. Egyben elhatározták a polgárság fölfegyverkezését. A várost három estén át kivilágították, nemzeti lobogókat tűztek ki, békésen tüntetve.

A polgárság eközben hevesen tiltakozott a zsidók ellen, úgy, hogy a vallásegyenlőségi pontból a zsidók kihagyattak. Az ellen-

[1] Budapest, O. L.; K. I. 1848, 231. sz. Hegedüs, Kiss Ernő emléke, 49—50. l. — Marczali, Gróf Leiningen levelei és naplója, 19. l.; Alexich, Torontál tört. (Magyarország vármegyéi és városai), 1779—1867. — 455—456. l. Hadfy, l. bibliografia alatt.

[2] Српске Народне Новине. 1848. бр. 23.; Budapest. O. L.; D. 1. 1848. 340. sz. és B. M. 1848. 190.

szenv annyira ment, hogy egy küldöttség azon terület köveit, melyen a zsidók oltára állott, kiszaggatni kérelmezte.

Temes megye március 21-én üdvözölte Batthyány miniszterelnököt és másnap a várossal együtt nemzeti népünnepélyt tartottak, melyen Ambrózy György vezetése alatt a városi választmány, mely március 20-án nyolc pontban adta ki határozatait, is résztvett. Ezen ünnepen a magyarérzelmű szerb, Vukovics Sebő, a későbbi királyi biztos és miniszter, hatalmas beszédben dicsőítette az új korszakot és üdvözölte az új kormányt.[1]

Temes megye radikális érzelmeire jellemző, hogy rokonszenvét óhajtotta kifejeztetni azon magyarok iránt, akik a magyar nemzetőrség jeleivel, a francia kormánynál, Párizsban tisztelegtek. Eszterházy magyar miniszter azonban nem teljesítette a megye kérelmét.[2]

Versecen 1848. március 25-én hirdették ki az új vívmányokat, mi ellen a szerbek oly hevesen tiltakoztak, hogy dr. Kleszky városi orvos beszédét be sem fejezhette. Már ekkor tűntek fel a szerb nemzeti kokárdák.[3]

Nem ily simán folytak le az események a bánsági határőrvidéken, különösen Pancsován, noha a falvak lakossága nyugodtan maradt. A határőrvidék lakói állandó katonai szolgálatra köteleztetvén, a katonai uralom alatt sohasem élvezték a Magyarország polgári területén dívó jogokat és ezen okból fogékonyabbak voltak a mozgalmak iránt és megváltásnak tekintették a márciusi vívmányokat, úgyhogy a pancsovai lakosok katonai helyi hatóságuk ellen föllázadtak. Midőn március 20-án a pesti események híre leérkezett, mintegy 300 polgár a polgármestertől egy gyűlésre engedélyt kért, amit azonban ez megtagadott. Két napra reá kitört a zendülés; a nép a népszerűtlen Langthaler katonai biztost, Lepier Tivadar polgármestert lecsukta, Ehrenfeld Miklós rendőrkapitányt és Grebner irnokot letette, s aztán új tanácsot választott Kosztits Vince kereskedő ideiglenes polgármester elnöklete alatt. Rendőrkapitánynak Graf Hermann gyógyszerész választatott meg, telekkönyvvezetőnek pedig Reischl Ferenc irnokot tették meg. A városházát a nemzetőrség őrízte. Este a várost kivilágították és a magyar himnuszt énekelték.

[1] Budapest, O. L.; B. M. 1848. 104. eln. sz.; N. M. Vörös gyüjt. 1848, 884. sz.; B. M. Ideigl. orsz. bizottmány, 1848, 156. sz.; K. I. 1848. IV. 4.; Wien, Kr. A.; H. Kr. R. 1848. No. 764.; Szentklárai, Temes megye tört. 380. l.; U. az, Temesvár története, 102. l.; Preyer, Monografie von Temesvár, 94. l.; Grassl, Die Freistadt Temesvár, 8. l.; Pesti Hírlap, 1848. 6. és 21. szám. — Thim, II. k., 76. l.; Vukovics emlékiratai, 104. l.; Böhm, Délmagyarország tört. II., 84—85. l.; Lendvay, l. bibliografia alatt.

[2] Budapest, O. L.; K. I. 1848. ápr. 17.; Vukovics emlékiratai, 102. l.

[3] Milleker, Geschichte des Stadt Werschetz. II. Bd. 4. S.

A gyűlésen 19 pontban határozatilag kimondották óhajaikat, melyek szerint kérik a határőrvidéknek Magyarországba való bekebelezését, elismerik a magyar alkotmányt, a katonai igazgatás megszüntetését, a sajtószabadságot, esküdtszéket kértek és egy négytagú küldöttséget[1] választottak, mely a királynál óhajaikat tolmácsolná. Föliratukat 520 polgár írta alá.

A küldöttség március 25-én indult útnak és Zimonyban hajóra szállt. A király nem fogadta őket.

A pancsovai küldöttség (április 6-án) a bécsi Hofkriegsratnál sem ért el eredményt, mely az uralkodó 1848. évi március 19-i pátensére hivatkozott. Eszerint a fennálló törvények míg törvényes úton hatályon kívül nem helyeztettek, érvényben maradnak.[2] A petíciót Ferdinánd király csak május 14-én vette tudomásul.

Erre Pozsonyban (április 12.) Batthyány miniszterelnöknél nyujtották be kérelmeiket. Batthyány kijelentette, hogy az új szentesített törvények értelmében a határőrvidék nem tartozik többé a Hofkriegsrat alá, hanem a felelős magyar minisztérium alá fog tartozni, de fennmarad a katonai organizáció a közbiztonság érdekében és a határőrvidéki városok megfelelő reformokat fognak kapni és a sérelmek orvosoltatni fognak.[3]

A miniszterelnök a nádorhoz tette át kérvényüket, akinél szintén tisztelegtek. A nádor a temesvári főhadparancsnokhoz utasította őket, törvényes fórumukhoz. Megjegyzendő, hogy az osztrák hadügyminiszter szerint a határőrvidék szervezetében változás nem történvén, a Hofkriegsrat rendeletei továbbra is mérvadók maradtak, miután a magyar törvényhozás a határőrvidék belszervezetére nem hozott még törvényes határozatot.

A pancsovai bizottság az *ideiglenes* országos bizottmánynál is járt, mely Pancsovát a népképviseletbe bevonandónak vélte, és Kossuth Karácsonyi Lászlót, Torontál alispánját kormánybiztosul akarta kiküldeni. Az ideiglenes országos bizottmány biztosította a küldöttséget nyelvük és vallásuk szabad gyakorlatáról.

Amíg a küldöttség Pozsonyban és Bécsben járt, a katonai hatóság hamar helyreállította Pancsován a rendet. A nép által választott tanácsot eltávolította és a várost Popovits németbánsági ezredesre bízta, mert Roth tábornok parancsnok elmenekült. A katonai hatóság megindította a zendülők ellen a vizsgálatot, mely ellen azonban Temes megye tiltakozott.[4]

[1] Thim, II. k., 41—43. l.

[2] A küldöttség tagjai voltak: Graff Vilmos, Gramberg Antal, Kosztits Pál és Marinkovits György. Radda, Pancsova 1848—49-ben, 195—197. l.

[3] Thim, II. k., 59. l.

[4] Thim, II. k., 94. l.; Zágráb, Akten des slav. Gen. Kommando. Präs. Akt. 1848. 284. Wien, Kr. A.; K. M. Präsid. Akten, 1848. No. 665.; Sl. B. G. K. 1848. IV. 15. c., III. 3. a., 7. a.

A város március 27-én lojalitását nyilvánította ki és ezzel a zendülés véget ért.[1] Ekkor újabb határozatot hoztak helyi érdekeik tárgyában.

A német-bánsági ezred székhelyén, Pancsován[2] kitört zendülésen okulva, az illyr-bánsági ezred székhelyén, Fehértemplomban a lakosok nyugodtan maradtak, nem hoztak új határozatokat és Khyo őrnagy-polgármester vezetése alatt a katonai hatóság tovább vezette az ügyeket.[3]

A Szerémségben, *Zimonyban*, a pancsovai zendülés után, 1848 március 24-én tört ki a mozgalom, de már néhány nappal előbb a pesti József-vásárról visszatért kereskedők tüntetni kezdtek a márciusi vívmányok mellett, török zenével magyar nemzeti színű kokárdákat tűzve fel. A pesti márciusi pontokat kihirdették.

Március 24-én a felizgatott néptömeg megrohanta a városházát, elmozdította a régi katonai hatóságot és egy 27 tagból álló tanácsot választott, melynek elnöke Szpirta Péter zimonyi tekintélyes kereskedő lett. Rendőrkapitány Zacho Sándor. — Belgráddal és Pancsovával szabad közlekedést követeltek, és Magyarországgal az egyesülést.

A zendülő tömeg a gőzhajóállomást elpusztította és kirabolta.

A mozgalomhoz főleg a szerb lakosság csatlakozott, mely azonban március 25-én már a szerb kokárdákat tűzte fel belgrádi befolyásra és a magyar színeket letette.

Egy háromtagú küldöttség, melynek tagjai Vaszilyevits Bazil, Morphy Pál és Rochlitzer Mihály voltak, Bécsbe küldetett, 1848 április 5-én hozott és 16 pontba foglalt óhajaikkal.[4] Ezen kérvényben a Magyarországgal való egyesülésről már nem volt szó.

A kérvény másolatát Morphy és Rochlitzer átadták Péterváradon Hrabowsky főhadparancsnoknak azzal, hogy azt az osztrák hadügyminiszternek terjessze fel.

A küldöttség 1848 április 10-én hajón utazott el; Budapesten a magyar kormányt nem kereste fel; de Bécsben május

[1] Wien, St. A. Ungarn, fasc. 501. — Kr. A.; Sl. B. G. K. 1848. fasc. III. 3. a., 7. a.—d., IV. 2. a.; H. Kr. R. Präs. Akt. 1848. No, 764., 861., 895. Budapest, K. I. 1848. 155., 171. eln.; N. M.; Vörös gyüjt. I. 2. 1848. 203., 1306. sz.; Károlyi Á., Széchenyi döblingi irod. hagyatéka, I. k.; Napló, 289. l.; Budapest, O. L.; B. M. Ideigl. orsz. bizottmány, 1848. 104. sz.; Thim, II. k., 41., 43., 56—58., 59., 83., 94. l.

[2] Megjegyzendő, hogy a németbánsági ezred lakossága főleg szerb volt és csak Pancsován volt jelentékenyebb a németség.

[3] Wien, Kr. A.; S. B. G. K. 1848. III. b.; H. Kr. R. Präs. Akt. 1848. No. 1403.

[4] Thim, II. k., 82—83. l. A petíciót Ferdinánd uralkodó 1848 május 14-én vette tudomásul.

1-én Latour grófnál jelentkezett, ahol ez kijelentette, hogy nem ismerik el a magyar kormányt és tiltakozott a határőrvidéknek Magyarországba való bekebeleztetése ellen. Április 27-én pedig Szpirta vezetése alatt egy szerb küldöttség Hrabowskynak kijelentette, hogy a legnagyobb szerencsétlenségnek tartanák, ha Magyarországba kebelezik be őket. Radoszláv és Velicskovits zimonyi ügyvédek a dinasztia ellen is izgattak.

Hrabowsky főhadparancsnok egy katonai különítménnyel helyreállította a rendet; a régi katonai hatóságot (március 30-án) visszahelyezvén. Egy polgárokból álló bizottság adatott erősbítésül Matits József katonai polgármester mellé, aki a magyar zászlót a városházról levétette.

A bécsi hadügyminiszter az 1848 április 8-i minisztertanácsban gyanúját nyilvánította, hogy ezen események a szerbiai pártok mozgalmaival függnek össze.[1]

A péterváradi ezred székhelyén, Mitrovicán, kezdettől fogva tiltakoztak a középületekre kitűzött magyar zászlók és a magyar vívmányok ellen.[2]

Vinkovcén republikánus beszédek hallatszottak.[3]

Szerém megye székhelyén, Vukováron (horvátok, szerbek, magyarok és németek) a március 20-i közgyűlésen az illyrpártiak és szerbek tiltakoztak a magyar vívmányok ellen, de midőn Mihajlovits Jusztin, szerb kereskedő, négyszínű zászlóval március 24-én egy nagy tömeggel a vármegyeháza előtt megjelent, követelvén Magyarországgal a szoros kapcsolatot, elfogadták a pesti 12 pontot, oly föltétellel, hogy nemzetiségük és nyelvük biztosíttatik, egyben kijelentették, hogy a királyhoz hívek maradnak, mit a király április 14-én külön megköszönt. A hangulat annyira megjavult Magyarország irányában, hogy gróf Eltz Hugó április 3-án megszervezte a nemzetőrséget és az illyrpárt eltörpült.[4]

Verőce megyének székhelyén, Eszéken, március 20-án a közgyűlés elfogadta a pesti pontokat és azonkívül a közigazgatásba a horvát-szerb nyelv bevezetését követelte, egyébiránt hajlandók voltak a magyarokkal együtthaladni. Óhajaikat egy küldöttség

[1] Wien, St. A.; Min. Rat. 1848. 6. No. 34., 97., 152.; Wien, St. A. Serbien, fasc. 6. Mayerhofer 76. és 293. sz. jelentése; Kr. A.; K. M. Präs. Akt. 1848. No. 494. és 1082.; Sl. G. K. Präs. Akt. 1848. No. 149. H. Kr. R. 1848. No. 123.; Vukovics emlékiratai, 102., 116. l. Sopron, Monografie von Semlin. S. 563. Марковић, Земун, стр. 122—123. Ђукић, Устројство. Летопис М. С. књ. 193. стр. 35.

[2] Wien, Kr. A.; H. Kr. R. 1848. No. 1020.

[3] Wien, Kr. A.; Kr. M. 1848. No. 1403.

[4] Pesti Hírlap 1848, 19., 29., 30. sz.; Српске Нар. Новине 1848. бр. 25 Budapest, O. L.; B. M. 6059. sz.; Домородци Славонци. Вуковарски догађаји Zagreb. S. G. K. Z.; Vukovics emlékiratai, 113. l.

útján báró Kulmer Ferenc vezetése mellett kívánták a királynak átadni.

Március 26-án mintegy ezer paraszt követelte a vármegyétől a szabadságokat, megnyugtató szóra azonban békésen szétoszlottak.[1]

De már ekkor mutatkoztak, különösen Szerémségben és Szlavóniában, földosztási mozgalmak, rendes tünetei a forradalmi átalakulásnak. A köznép az uradalmak felosztását követelte; főleg a fölszabadult jobbágyok. A patriárka uradalmát is el akarták foglalni. Ilyen erősebb mozgalmak Dálya, Markusince, Bobota, Tenye, Erdőd, Borovo stb. községekben fordultak elő. A nép azzal érvelt, hogy a föld azelőtt az övék volt. Az állami erdőket elfoglalták, az adófizetést megtagadták stb. Rajacsits karlócai szerb érsek és Zsivkovits temesvári szerb püspök békére intő főpásztori körleveleikkel igyekeztek a népet lecsöndesíteni. A magyar ideiglenes országos bizottmány is védelmébe vette az érsek dályai uradalmát.[2] Ekkor a Bánságban is már röpiratok forogtak közkézen, a többi közt a bánsági szerb katonaságtól (!), melyben tudatják, hogy a kikindai lázadás azért tört ki, mert a réti földek a szerb földesurak kezébe kerültek, a szerb nép pedig mit sem kapott. Ezért fölhívták a népet, hogy keljen fel a földesurak ellen.

III.

Az újvidéki hitközség határozatai, a pozsonyi szerb küldöttség összetűzése Kossuthtal.

A pesti szerb gyűlés hatása alatt a szabadkai szerb hitközség 1848 március 26-án körlevelet bocsátott ki, melyben fölhívta a magyarországi szerbeket egy budapesti értekezlet tartására, a szerbek érdekeinek megvitatására.[3]

[1] Meszlényi, Századok, 1924. 739. l.; Wien, Kr. A.; Sl. B. G. K. Präsid. Akten, 1848. No. 149. — H. Kr. R. 1848. No. 1028. Српске Новине 1848. бр. 27.

[2] D. A. Z.; Sl. G. K. Präs. Akt. 1848. No. 149. S. 328.; Wien, Kr. A.; Sl. G. K. 1848. IV. 2 a, b, 4., 5.; H. Kr. R. 1848. No. 1020; Српске Новине. 1848. бр. 27. Вјестник 1848. бр. 6.; Meszlényi, Századok. 1924. évf. 739. l. Thim, II. köt. 35. l. III. köt. 885. l.; Zagreb. D. A. Z. 1848. 3. A. 215. Az agrár mozgalom részletes leírása: Jelačić, Seljački pokret u Hrvatskoj i Slavoniji g. 1848—49. Hegedüs, Kiss Ernő emléke 51. l. Српске Нар. Нов. 1848. бр. 23.; Djejanija. I. k. 1848. No. 1.; Deák, Adatok az 1848. év eseményeihez Krassó megyében. 176. l.

[3] Wien, Kr. A.; Kr. M. Präsid. 1848. No. 1400.; Св. југослав. С. Нар. Новине. 1848. бр. 29. — A budai szerb hitközség ellene szólt, bevárandónak tartván az előkészítendő szerb kongresszus tárgysorozatát és egybehívását.

Az újvidéki szerb hitközség magáévá tette ezt az indítványt azzal, hogy a gyűlés Újvidéken tartassék meg, mely város ezidőben Budapest után a magyarországi szerbek második szellemi központja volt. Újvidék domináló szerbjei gazdag jólétben éltek, az ipar és kereskedelem virult; a szerb orvosok, ügyvédek, papok, tisztviselők számottevő tényezői voltak a városi életnek. A város lakói, szerbek, magyarok és németek, egyetértésben éltek, de a márciusi események kitörésekor a szerbek szlavofil irányzata miatt a németek és magyarok tőlük különváltak.[1]

A gyülekezők először a városháza nagytermébe, innen a szerb iskolák tágas udvarára mentek, ahol meghozták az újvidéki határozatokat. A gyűlés lelke, a szerb nemzetiségű Kosztits Sándor városi aljegyző volt.[2] Szerbia fejedelmének és kormányának bizalmasa, Bán Mátyás egy nappal a gyűlés előtt Újvidéken járt és keresztülvitte, hogy a határozatokba a határőrvidékiek óhajai is fölvétessenek. „Másról sem beszéltek Újvidéken — írja Bán —, mint Ausztriáról, a nemzetiségről, a horvátok patriotizmusáról, Szerbiáról és a magyarok iránti ellenszenvről. A népgyűlésen elhatározták, hogy a pontokba foglalt követeléseket vérükkel is készek megvédeni.“[3]

A 16 pontból álló határozatok[4] hasonlók a pestiekhez, de kihagyatott a 11. pont, mely szerint a nemzetgyűlés kérelmeit egyenesen a királyhoz terjeszthesse. A határőrvidék kérdésében azonban bővebben fejtették ki óhajaikat.[5]

Az újvidéki gyűlésen a szerbek már hivatkoznak a régi szerb privilégiumokra, melyek szerint a szerbeket behívták volna Magyarországra és szerződésileg biztosították volna messzemenő jogaikat, hogy a szerb nemzet hitvallása és nyelve tekintetében független; deszpotát, vezéreket, metropolitát, püspököket és saját hatóságokat választhat; nemzeti ügyeit, egyházi,

A zombori szerb hitközség ugyanekkor egy 67 pontból álló fölterjesztést nyujtott be a kormánynak. Budapest O. L.; B. M. 1848. 326. sz.

[1] Полит, Успомене, стр. 10—16.

[2] Budapest, N. M. Folia Serbica, III. 4., 176. l.

[3] Thim, II. k., 72. l. Budapest, N. M.; Fol. Serbica, 4—5. l.; Wien, St. A.; M. R. 1848. No. 34.

[4] Thim, II. k., 49—56. l.

[5] Bán a következő pontokat ajánlotta bevétetni a határőrvidéki ezredek kérvényeibe: 1. a robot megszüntetését, 2. a monopóliumok eltörlését, 3. az adó leszállítását, 4. csak született szerbek lehetnek tisztek és elöljárók, 5. valamennyi határőri ezred egy közös katonai parancsnok alá helyezendő, 6. a határőrök csak a végvidéken tartoznak katonai szolgálatot teljesíteni, 7. iskolai és egyházi ügyeiket szerb gyűléseik útján szervezhessék, 8. a föld saját tulajdonukká váljék, 9. a szerb és horvát városok kérelmei teljesítendők. Budapest, N. M. Fol. Serb. 4., 15. l.

Érdekes, hogy a bécsi osztrák kormány már akkor Szerbiából eredő politikai befolyásra gyanakodott. Wien, St. A.; M. R. 1848. No. 34. Április 16-i jegyzőkönyv.

iskolai, nemzeti alapítványait saját nemzetgyűlése és saját udvari kancelláriája által igazgathatja. Készek voltak azonban elismerni a magyar nemzetiség (nem nemzet) és nyelv elsőbbségét az állami életben, és a fent említett régi privilégiumok szoros teljesítését sem keresik.

A körlevelet Sztamatovits Pál újvidéki esperes elnöklete alatt 200 példányban küldték szét a szerb községeknek.[1] Ezzel a szerb papság vette kezébe a mozgalom vezetését.

Az újvidéki szerb hitközség határozatait egy küldöttség vitte fel Pozsonyba. Ez április 2-án utazott el és 7-én érkezett Pozsonyba. A küldöttség tagjai voltak: Ifjabb Dada kereskedő, Grbits Jakab földmíves, Kamber János polgármester, Kosztits Máté gör. kel. szerb plébános, Kosztits Sándor újvidéki városi aljegyző, Mihájlovits Péter, Miodrágovits György Temerinác földmíves, Polit János kereskedő, a későbbi szereplő politikus, Polit-Deszáncsits Mihály apja, Popovits Gábor iparos, Popovits Gábor Kotur iparos, Sztamatovits Pál gör. kel. szerb esperes és Sztratimirovits György kulpini földbirtokos, később a szerb forradalom egyik fő vezetője.[2]

A szerb bizottság, mely útközben az országos magyar ideiglenes bizottmánynál is járt, Pozsonyba érkezvén, nyomban jelentkezett Rajacsits József görög keleti szerb metropolitánál, aki ekkor mint főrendiházi tag Pozsonyban tartózkodott s aki a határozatok beterjesztéséhez hozzájárult.

Miután István főherceg és Batthyány miniszterelnök Bécsben jártak, a küldöttség tagjai 1848 április 8-án reggel 8 órakor Kossuthot magánlakásán keresték fel, aki egyórai megbeszélés után megígérte, hogy kérvényüket az országgyűlésnek be fogja mutatni és a küldöttséget 10 órára bemondta.[3]

Kosztits Sándor városi alügyész díszmagyarban az országgyűlésen a következő beszédet mondotta: „A magyar szent korona alatt lakó szerb nemzetnek küldöttei vagyunk, Újvidékről, amely a 12.000-et meghaladó és a hon boldogságáért vérük és életük föláldozására minden percben kész egyénekből áll. Örvendetes hírét vettük, hogy kérelmeink legnagyobb részét a tekintetes rendek már teljesíteni kegyeskedtek, mindazonáltal egyrészről megbízatásunknak eleget tenni óhajtván, másrészről legszentebb kötelességünknek érezvén az egész világ és a rendek előtt hálás köszönetünket nyilvánítani, bátorkodunk továbbá

[1] Wien, Kr. A.; Kr. M. Präs. Akten, 1848. No. 294.; Српске Новине 1848. бр. 25.; Wien. St. A.; M. R. 1848 No. 34.158

[2] Српске Нар. Нов. 1848., бр. 29; Српске Нов. 1848. бр. 25; Браник 1898. бр. 32.

[3] Бјестник 1848. бр. 5; Наставак. Budapest, N. M.; Fol. Serb. III. 4. 176. l.

kérelmeink egyéb pontjait előterjeszteni azon legalázatosabb kérelemmel: méltóztassanak minket testvéri karjaik közé, mint ugyanegy hon fiait fogadni; mi pedig szent ígéretet teszünk, hogy mi szerbek ezentúl csak egyedül Magyarországért és csak a magyarokért élni és halni fogunk.“ Kosztits beszédét a ház éljenzéssel fogadta.

Ezután az alsóház jegyzője, Vidos József olvasta fel a magyar nyelven beterjesztett újvidéki pontokat, melyeket a ház keleti részén elkerített helyen ülő miniszterek és a nyugati részen tíz asztalnál ülő országgyűlési képviselők figyelemmel meghallgattak.

A fölolvasás után mindenki Kossuthra tekintett, aki a következőket mondotta: „Akik ezen kérelemlevelet benyujtották, örömmel tapasztalják, hogy kívánataik sok részben az országgyűlésnek eddigi intézkedései által megelőztettek. Magam is úgy látom, hogy megelőztettek, mert igen természetes, hogy ez ország nem lehet szabad anélkül, hogy a szabadságot valódi értelmében ne fogja fel. Valódi értelme a szabadságnak pedig az: hogy nem kasztokat, nem privilégiumokat, hanem a honnak lakosait összesen ismerve, azok nyelv- és valláskülönbség nélkül részesíttessenek a közszabadság közáldásában. Az ország egységének egy kapcsa múlhatatlanul az, hogy a haza közéletének diplomatikai nyelve a magyar legyen, és azt gondoltam, hogy a magyar nemzet, midőn ez alapon a magyar szabadságot minden polgártársaira különbség nélkül kiterjeszti, midőn őszintén bevallja azon elvet, hogy minden népségnek a maga nyelvét s annak belügyeiben, egyházi dolgaiban szabad használatát tiszteli: azt hiszem, azáltal a magyar nemzetnek, — ha e honnak másnyelvű lakosai igazságosak — megszilárdítását eszközlötte; mert amely nemzet mindent megoszt, szabadságot, jogot és tiszteli a külön nyelveknek tökéletes szabad kifejlődését és a maga körébeni használatát, az, ha azt mondja: egy országban százféleképen nem lehet beszélni, hanem egy nyelvnek kell lennie Magyarországban: magyarnak, mert magyar; a szabadság, mely megosztatott, méltánylásra találhat minden nyelvű polgártársainál. Mi a vallás függetlenségét illeti: eziránt az országgyűlés gondoskodása tudva van. Kimondatott a köteles viszonosság, egyenlőség és minden a jelen körülmények közt azon korláton innen, melyet magának az országgyűlés törvényül tűzött ki, hogy a reform kimondott nagy elvének részletesebb rendezéseibe bocsátkozni nem érzi magát hivatottnak, mert a privilégizált osztály küldötteiből áll. E dolgokról pedig a nemzet képviselőinek kell intézkedni, tehát a jelen országgyűlés teendői addig terjednek, miszerint megtegye azt, hogy a nemzet képviselői, szabadon intézkedendők az ország dolgairól, összejöhessenek és addig a rend

és szabadság gyakorlati életbeléptetése biztosíttassék. Mennyire megengedték a korlátok, vallás tekintetében az egyenlőség, a viszonosság alapján részletes intézkedések tétettek azon tisztelt polgártársainkra nézve is, kik a keleti ritust tartják a keresztény egyházban. Ami még hátra van, reménylem, hogy megkülönböztetve annak kétféle természetét, oly bizonyosan teljesülni fog, hogy tisztelt polgártársaink e részben legnagyobb megnyugvással lehetnek, említém a dolgok természetének különbségét." — „Kettő lehet, mit adni kell szerb polgártársainknak. Az egyik helyreállítása azon szabadságjogok gyakorlatának, melyek az eddigi törvényeken alapszanak s melyek ha teljesedésbe nem vétettek, a volt kormánynak kell tulajdonítani. Az ilyenek orvoslására törvény nem kell, mert miután a magyarnak van felelős minisztériuma, azzal egyszersmind ki van mondva, hogy a minisztérium eszméjének természetében fekszik, hogy törvénytelenséget tűrni nem szabad és orvosolni kell minden sebeket, melyek akárkin is elkövettettek. Tehát e tekintetben törvényre szükség nincs, a kormány tartozik megtenni és fogja is megtenni, mert különben azon felelősségnek tenné ki magát, hogy megszegte a nemzetnek benne vetett bizodalmát." — „Mi azon jogoknak megadását illeti, melyekre nézve részletesebb törvénycikk szükséges, beláthatja mindenki, hogy már többet tenni bajos lenne; de megnyugtatására polgártársainknak fog vezetni, mert az egyházi gyűléseknek összehívását részemről a kormány kötelességei közé számítom s azt gondolom, hogy ami reformokra szükség volna: egyházi dolgok, alapítványi ügyek, nevelési ügyek tekintetében, az polgártársainknak megnyugtatására úgy fog történhetni leginkább, ha az országgyűlés nem önkényesen intézkedik, hanem a gyülekezetek meghallgatásával és véleményük ismeretével; és az állam ne terjessze ki egyébre beavatkozását, mint ami az állam egységének biztossága tekintetéből szükséges." — „Ami az országgyűlési képviseletet illeti, akként vélekedem, hogy nyelv- és vallásküIönbség nélkül, a népképviselet iránt alkotott törvény egyenesen a polgári egyéniségek számát vevén alapul, etekintetben már többé Magyarországon senkinek panasza nem lehet, legalább az elvre nem, hanem csak annyiban lehet panasza, ha a fölosztás itt vagy ott hiányos." — „Azt gondolom Magyarországon ezentúl a hivatalok viselésére nézve nem szabad annak határozni, hogy valaki minő nyelven beszél házi körében, s melyik templomban imádja istenét." — „Mi végre a határőrvidéket illeti, azt gondolom, hogy ez oly jogszerű kívánság, melynek teljesülnie kell, melyet semmi cselszövés meg nem gátolhat." — „Az országgyűlés azon szempontból indult ki —, hogy képviselve legyenek a határőrök és adassék meg nékik a törvényhozásban azon kellő befolyás,

hogy politikai organizációjuk tekintetében az átalakulás jobb, célszerűbb és boldogítóbb módon, tehát az ő tanácsuk következtében megtörténhessék a legközelebbi alkalommal." — —

Kossuth végül azt indítványozta, hogy az újvidéki szerbek petícióját a ház a minisztériumhoz utalja az esetleges panaszok orvoslására; amennyiben olyan dolgok forognának fenn, melyek törvényhozási intézkedést kívánnának, azokra nézve a legközelebbi országgyűlésnek a kellő javaslatokat előterjeszteni kötelességének ismerje.[1]

Ezután Újvidék város képviselője, Herger Pál kijelentette, hogy ezen lépést írásbelileg már megtette és a kérvényt a ház elnökének átadta, az ügy pártolását kérvén.

Végül Kosztits Sándor, a szerb küldöttség szónoka a következő szavakkal búcsúzott el: „Azon atyai gondoskodás, azon magasztos pártolás, azon kegyért, melyet a tekintetes rendek irántunk ezen alkalommal bőven és atyailag bebizonyítottak, hálás köszönetünket nyilvánítjuk és a tekintetes rendek bölcseségében bízván, sorsunkat és életünket ezennel átadjuk"[2] — mire a vak Wesselényi báró kezet fogott Kosztitscsal.

Másnap (1848 április 9-én) a szerb küldöttség István nádornál és gróf Batthyány Lajos miniszterelnöknél tisztelgett. A nádornál Sztratimirovits György a Habsburgok által a szerbeknek adott privilégiumok visszaállítását kérte, mit a nádor mosolyogva fogadott, mert az 1848-i törvények által minden privilégium megszűnt.[3] A nádor ezt felelé: „Az önök gyűlése rövidesen megnyittatik, válasszák ide legkiválóbb egyéneiket és ezen gyűlésen állítsák össze óhajaikat. Legyenek meggyőződve, hogy az országgyűlés ilyen kiváló és nagyszámú nép, mint a szerb, óhajait teljesíteni fogja" — mire a küldöttség eltávozott.

Batthyány miniszterelnök a szerb küldöttséget főúri előzékenységgel fogadta. Türelemre inté a szerbeket; nézete szerint a kivívott szabadság a legjobb gyümölcsöket fogja megteremteni a szerbeknek is. A miniszterelnöknek egyébiránt jó híre volt a nemzetiségeknél, mert a főrendiház 1848 február 4-i ülésén a horvátok pártját fogta és részükre a latin helyett a horvát nyelvet megadni ajánlotta.[4]

[1] Kossuth iratai, XI. k. Beszédei, 169—173. l.

[2] Pesti Hírlap, 1848 31. sz. Вјесник, 1848. бр. 5. Thim, Miletits Szvetozár és az 1848—49-iki szerb fölkelés. A bécsi magyar tört. intézet évkönyve, I. évf., 305. l. — Herger Pál 1848. április 26 án lemondott mandátumáról. Érdujhelyi M., Újvidék története, 310. l.

[3] Српске Нар. Новине, 1848. бр. 29. ; Stratimirović, Erlebnisse, S. 33.; Thim, Bécsi magyar tört. intézet évkönyve, I. 305. l.

[4] Полит., Успомене, стр. 19. ; Szemere B.; Batthyány, Görgei, Kossuth. S. 29—32.

Nem ily símán folyt le a második tisztelgés Kossuthnál, aki a szerb küldöttséget lakásán fogadta. A küldöttek közül Polit János fölemlítette, hogy a szerbeknek kelletlen a „rác" elnevezés, mire Kossuth kijelenté: „tehát, uraim, mai naptól fogva önök szerbeknek neveztetnek"[1]

Sztratimirovits György a szerb nemzetnek és kiváltságainak elismerését hozta szóba, mire Kossuth kijelenté, hogy Magyarországon csak egy „politikai nemzetet" ismer el, míg a többi nem magyar néptörzsek nemzetiséget képeznek és mint ilyenek tagjai a magyar politikai nemzetnek.[2] Ha a szerbeket nemzetnek ismerné el, akkor azok külön kormányt is követelhetnének. Egyike a szerb küldötteknek erre megjegyzé, hogy lehet egy nemzetnek több kormánya, mint Németországban, és több „nemzet"-nek egy kormánya. Kossuth azt mondá erre, miután megnyerték a közös jogokon kívül vallási és iskolai ügyekben az autonómiát, a szabad sajtó és egyesületi jog által pedig minden alkotmányilag lehetséges biztosítékot nemzeti nyelvök szabad fejlesztésére, reményli, hogy őszinte hűséggel fognak a hazához csatlakozni. Sztratimirovits erre azt felelte, hogy a szerbek nemzetet képeznek és jogaikat a legmesszemenőbb eszközökkel fogják megvédeni és ha Pozsonyban követeléseiket megtagadják, akkor azok elismerését a szerbek másutt fogják keresni.

Kossuth nem tudván a hazafiságról és szabadságról vallott nézeteiről a küldötteket meggyőzni, ingerülten veté oda: „akkor ez esetben kardjainkat fogjuk összemérni (in diesem Falle werden wir unsere Degen kreuzen)" — mire Sztratimirovits azt felelte, hogy a szerb sohasem volt erre gyáva („der Serbe war nie Feig dazu").[3]

[1] Полит., Успомене 19.

[2] Kossuth ezen felfogását a magyar politikai nemzetről az 1847 dec. 11-i országgyűlési beszédében is kifejtette; Névtelentől: A közelmult titkaiból. Budapest, 1879. II. 138. l. Szemere B. 1862. június 4-i levele

[3] Ezen jelenetet és párbeszédet a részletekben eltérőleg, — de lényegben egyezőleg írták meg. — Vukovics Sebő, Emlékiratai, 142. l. Stratimirovits G., Was ich erlebte. S. 32.; Полит, Успомене, 19—20. Kapper, Die serbische Bewegung, S. 57—59. Kossuth, mikor Ožegović Metell horvát képviselővel összetűzött, vele szemben is a kardra hivatkozott. Kossuth egy ízben kijelentette az országgyűlésen: a horvátok néki csak egy föröstököt jelentenek, mire Miletits Szvetozár a horvát „Danica" folyóiratban „A magyar ellenzéknek" c. költeményével felelt: „a varjúk kárognak, de a sólyomhősök nem ijednek meg, s ott teremnek majd golyókkal". Милитар, Св. Милетић и његово доба. стр. 29.; Danica. 1848. III. 25. Szegedy, Századok, 1912, 679. l.; Thim, Bécsi tört. int. évkönyve, I. k., 305. l. — Szemere Bertalan szerint Kossuth a következőket mondotta: „Für diesen Fall wird der Säbel zwischen uns entscheiden" — és szobájába vonult. Szemere B., Graf Ludwig Batthyány, Arthur Görgei, Ludwig Kossuth. Bd. III. S. 103. — Sztratimirovits 1903-ban és 1904-ben megírt emlékirataiban ezt írta: Die Serben sind eine Nation und werden selbst mit den äussersten Mitteln, ihre Rechte zu verteidigen wissen". — Polit ezt helyeselte;

A magyarországi szerb nemzetiségi kérdés tehát 1848 április 9-én Pozsonyban nem oldódott meg s ha Kossuth és Sztratimirovits nem is idézték elő a szerb fölkelést, de olajat öntöttek a tűzre. Sztratimirovits György és társai nem akarván az osztrákok szupremáciája helyett a magyarokét elfogadni, oly útra tértek, mely polgárháborúra vezetett Szerbia támogatásával. Sztratimirovits György bevallja emlékirataiban, hogy a szerbek követeléseit csak fegyverrel lehetett megvalósítani.[1] Vukovics Sebő is, ki szerb létére a magyarsággal tartott és jól ismerte a szerb nemzetiségi kérdést, írja: Kossuth kijelentette, miképen a haza bármely részének elszakításába s „hogy abban külön országot csináljanak" beleegyezni sohasem fog.[2]

Megjegyzendő, hogy az újvidéki határozatokban a szerbek az államalkotó magyarságot csak „nemzetiség"-nek mondják.[3]

Kossuth a pozsonyi értekezésen mindenesetre politikátlanul bánt a szerb küldöttséggel, holott inkább a békés kiegyenlítést kellett volna megkísérlenie. Magyarország higgadtabb, államférfiúi tehetséggel megáldott férfiai, ú. m. Eötvös József, Deák Ferenc, sajnálkoztak a szerb-magyar összetűzésen, Széchenyi, és kétségtelenül Batthyány is, a békés fejlődés hívei voltak az

mire Kossuth ingerülten mondá: „Das sind die Worte eines Hochverräters und dass kann nur das Schwert entscheiden". — „Nun, Exzellenz, Sie wollen also den Krieg und Sie sollen ihn haben." Sztratimirovits, Was ich erlebte. S. 32.

Kossuth Lajos a Sztratimirovitscsal való összetűzést meg nem történtnek mondja. — Kossuth Ferenc hivatkozik apjának következő széljegyzetére: „Ez az egész magánértekezlet mese. Soha életemben nem beszéltem Sztratimirovits-csal 1865-ig." A széljegyzet Horváth Mihály, Huszonöt év Magyarország történetéből c. műve II. kötetének 702—3. lapján olvasható. Pesti Hírlap, Budapesti Hírlap, Pester Lloyd, 1887 147. szám; — Kossuth Lajos összes munkái, Beszédek, XI. k., 169—170. l.) — Az összetűzés azonban valóban megtörtént és csak a helyiség kérdésében történt tévedés, mert a szerb küldöttség Kossuthot nem a képviselőházban, hanem saját lakásán kereste fel, és pedig kétízben: április 8 án reggel 8 órakor és másnap, április 9-én.

Ezzel szemben tény, hogy Kossuth 1865 előtt több olaszországi szerb szabadságharcos előtt fájlalta az összetűzés megtörténtét.

Az összetűzést bizonyítják Sztratimirovits György, Vukovits Sebő, Polit, Hőke Lajos, az egyidejű szerb lapok stb. mint közvetlen és közvetett tanúk. (Hőke, Egyetértés 1887, 52. sz. — Szeremley, Magyarország krónikája, I., 64—66. l. — Vukovits emlékiratai, 142. l.; Pester Lloyd. 1887, V. 25. 149. sz., Abendblatt, 1887, V. 31. No. 122., továbbá: Thim, Kossuth és a szerbek, Bácska, 1894, 34. sz.; Тим, Кошут и Срби, Браник. 1894. бр. 54. Вjестник 1848. бр. 5.; Јавор, 1875. бр. 5. стр. 157.

[1] Sztratimirovits, Was ich erlebte, S. 34.

[2] Vukovics emlékiratai 142. l.

[3] Kossuth már az 1847. évi országgyűlés dec. 11-i ülésén kifejtette nézetét a politikai magyar nemzetről és a nemzetiség fogalmáról. Kossuth a horvátokat történelmi multjuknál fogva nemzetnek ismerte el, — a szerbeket azonban csak nemzetiségnek. Több történetíró azt írja, hogy Kossuth a szerbek nemzetiségét sem ismerte el, ami határozottan téves állítás.

1848 április 11-én szentesített törvények alapján. Széchenyi hitte, hogy a magyar nemzet jövője és boldogsága attól függ, vajjon a kormány és az országgyűlés képesek-e fölismerni azt, hogy a magyarság a dinasztiának és az összmonarchiának leghatalmasabb támasza lehet.[1] A katolikus egyház főpapjai is a békés fejlődés hívei voltak. „Tisztelve — úgymond — mások nemzetiségét, ébresszük hazánk és nemzetiségeink szeretetét mindazok keblében, kikhez pásztori szózatunk érhet" — mondja körlevelében Eger főpapja, Szemere 1848 április 24-i átirata alkalmából.[2]

De ezek politikája ekkor már nem volt népszerű.

Kossuthnak Széchenyi István gróf már régebben szemére hányta „a modor és taktika hiányát", nemzetiségi politikáját pedig a legélesebben elítélte. Egyik 1848-as levelében írja néki: „csak izgassa a megőrülésig a nemzetiségeket a magyarok ellen, aztán lássa a következményeket".[3]

Akadtak a szerbek közül is néhányan, akik a békülés útját keresték, a többi között Vitkovits János budai esperes, aki testvére volt Vitkovits Mihály magyar-szerb költőnek és hírneves ügyvédnek.

Vitkovits János budai szerb esperes először Széchenyi István grófot kereste fel a szerbek érdekében. A délvidéki szerb forrongásról szólva Széchenyi ezt mondá néki: „Mi, kedves barátom, régebben ismerjük egymást, ismeri nézeteimet és tudja, hogy milyen célok lebegtek szemem előtt. Nem volt szándékom a nemzetiségeket egymással összeveszíteni. Legmelegebb óhajom volt, hogy Magyarország összes népei békességben és szeretetben éljenek egymással. A huszas években meggyujtottam a világosság zsarátnokát, az országot a szellemi és anyagi fejlődés terére vittem, ezen polyglott földön a jóllétet igyekeztem megalapítani, hogy mindannyian boldogok legyünk. S mikor azt hittem, hogy célomat elértem, egy új férfiú emelkedett fel, ezen ország rossz géniusza és eloltotta a világosságot, melyet én meggyujtottam; két kézzel lerombolt mindent, amit én nehéz és véres verejtékkel éveken át fölépítettem." Eközben könnyek gyűltek Széchenyi szemébe, maga elé nézve némi hallgatás után fennhangon mondá: „S az az ember, aki munkám eredményeit lerombolta: Kossuth, akit a nép istenít és vakon követ. Ha a nemzet így akarja, legyen meg az akarata, de az, aki erre az útra rávezette, feleljen isten és ember előtt. Bűn terheli lelkét; én azonban nem fogom túlélni ezt a nemzeti szerencsétlenséget."[4]

[1] M. Lónyay, Graf Stephan Széchenyi. Budapest, 1875. S. 76.

[2] Meszlényi A., A magyar kath. egyház és állam 1848—49-ben. Budapest. 1928. 43. l.

[3] M. Lónyay, Graf Széchenyi. 78. l.

[4] Биографија J. Витковића. Летопис М. С. књ. 159. стр. 32—38.

Vitkovits János esperes Deák Ferencnél is járt. „Önnel együtt — mondá Deák — sajnálom azt az irányt, melyet a mi mozgalmunk vett; tehetetlen vagyok Kossuthtal szemben és nem bírom az események véres folyamatát feltartóztatni. S ha akarnék is a szerbeken segíteni, annyira elhatalmasodott a szerencsétlen irányzat, hogy az én és némely társaim szava csak elhangzó szó a pusztában. Csak az isten segíthet önökön és rajtunk. Eötvös József is sajnálkozott az összetűzésen."

Vitkovits János ezután Kossuthhoz is elment, akivel régebben cenzori minőségében ismerkedett meg. Vitkovits vele is közölte a délvidéki szerbség áldatlan helyzetét. „Tudom — mondá Kossuth —, hogy ön nékünk is jót óhajt és nemzetének is. Nem tehetek róla, ennek így kellett lennie. Vissza nem mehetek, előre kell mennem. Alea iacta est — amit az isten ád."[1]

Ismervén a belgrádi szerb kormány politikai, a szerb vajdaság felállítására célzó törekvését az összes szerbek jövő egyesülése érdekében, ez sokban menti Kossuthot, miután a magyarországi szerbek nemzetiségi kérdése Belgrádban dőlt el és ezen sem Kossuthnak, sem Széchenyinek, sem Deáknak nem volt módjában változtatni.

Kossuthnak az a hite, hogy a közszabadságokkal a nemzetiségeket a magyar állameszmének meg lehet nyerni és Magyarország politikai baja, faji heterogenitása orvosolható, Pozsonyban súlyos csorbát szenvedett.

IV.

A határőrvidéki népgyűlések.

A pancsovai és zimonyi mozgalmak, a pesti és újvidéki határozatok hatása alatt, a határőrvidéken egymást érték a népgyűlések. Ilyent tartottak Rumán 1848 március 30-án, a csajkás zászlóalj területén, Zsablyán, április 1—4-én, a péterváradi ezred székhelyén, Mitrovicán, április 7-én, Karlócán április 14-én és a németbánsági ezredben, Crepaján, április 28-án.

A rumai népgyűlés (március 30.) résztvevői a horvátdalmát és szlavón hármas egyesült királysághoz való csatla-

Midőn a Lánchíd leszakadt és Széchenyi fiai a Dunába estek, Széchenyi beugrott a Dunába, kimentvén őket. Vitkovits János tanúja volt ennek. „Ki tudja, kedves barátom — mondá Széchenyi néki —, nem lett volna-e jobb számomra és a közérdekre nézve, ha a Duna hullámaiban elvesztem volna?" Летопис м. с. књ. 159. стр. 35.

[1] Биографија Јована Витковића. Летопис, м. с. књ. 159. стр. 32—34. Thim, A bécsi magyar tört. intézet évkönyve I. 306. l.

kozást mondták ki, beleértve a hozzátartozó határőrvidéki területet, továbbá Magyarországtól független felelős minisztériumot és nemzetgyűlést követeltek. A latin helyett a horvát-szerb nyelvet kívánták a közigazgatásba és iskolákba bevezetni; nemzeti címert, zászlót, a katonaság föleskétését az alkotmányra, nemzetőrséget, szabad sajtót, egyenlő polgári jogokat, közteherviselést, az úrbéri terhek megszüntetését, helyi agrár- és egyéb érdekek teljesítését, a görög-keleti szerb és katolikus vallásfelekezet egyenjogúsítását kérték, ellenezve, hogy a lutheránusok, kálvinisták és zsidók a hármas királyságban polgárjogot nyerjenek.[1]

A csajkás zászlóalj 1848 április 1-én és 4-én Zsablyán tartotta gyűlését, a kerületi görög keleti szerb papság vezetése alatt. Résztvettek a csajkászászlóalj századainak képviselői, kivéve a titeli és gyurgyevói századokat. A papság köréből Papits Makszim esperes Zsablyáról, Nikolits Gábor és Tésits plébánosok Gyurgyevóról, Aranjicki István plébános Nádaljról.

Az első gyűlés 1848 április 1-én tartatott meg, melynek tárgya a szerb nemzetiség biztosítása és a közterhek könnyítése volt. Ekkor hozattak a 21 pontból álló határozatok, melyeket Sztojanov végzett joghallgató foglalt pontokba.

A gyűlés ezután egy Ferdinánd uralkodóhoz menesztendő hét tagból álló küldöttséget választott.[2]

Midőn a küldöttség útlevélért jelentkezett, Beller ezredes, a csajkás zászlóalj parancsnoka kérelmére Zsablyán 1848 április 4-én új gyűlést tartottak, amelyen a csajkás kerületnek majdnem összes szerb papjai résztvettek. A gyűlésen Pápits esperes elnökölt és egy 30 tagú bizottság revideálta az április elseji gyűlés pontjait. A pontok minden községben fölolvastattak és elfogadtattak és április 8-án a titeli főparancsnoknak beküldettek.[3]

A csajkások a 21 pontból álló óhajukban mindenekelőtt a császár iránti hűségüket hangoztatták és az I. Lipót császár által adott és utódai által jóváhagyott kiváltságaikra hivatkoztak. Főbb követeléseik voltak: a szerb nemzetiség és nyelv biz-

[1] A rumai gyűlés határozatait lásd Thim, II. k., Iratok, 60—63. — Egykorú szerb-horvát nyelvű példánya a karlócai patriárkai levéltárban.

[2] Tagjai valának: Pápits Makszim esperes Zsablyáról, Aranyicki István plébános Nádaljról, Cvetits Péter csurogi kereskedő és négy határőr: Bekvalac Miklós (Nádalj), Csordár Tamás (Zsablya), Blagojev János (Kovil) és Loncsárszki István.

[3] Thim, II. k., Iratok, 81. és 121. l.; Ивић, Из младости Св. Милетића. Летопис. мс. књ. 308, стр. 143.; D. A. Z. Akten des Slav. Syrm. Gen. Kommando 1848. No. 188. Beller ezredes jelentése, ápr. 17-ről. Wien K. M. 1848. No. 1400.; Св. југ. Српске Нар. Новине 1848. бр. 7, 32.; Ивић, Летопис. м. в. књ. 308; стр. 141.

tosítása, a hitfelekezetek egyenlősége, az igazságszolgáltatás és a bíróságok reformja, szabad sajtó és tanszabadság, a házközösség megszüntetése; a föld tulajdonjogát, a robot megszüntetését, szerb nemzetgyűlést kérték s több, a görög keleti egyházat illető és szociális reformot.[1]

A csajkásküldöttség tagjai április 18-án utaztak el, miután Hrabowsky szlavón-szerémségi főhadparancsnok hozzájárulását elnyerték. Budapesten (április 21.) át érkeztek Bécsbe (április 25.), hol (május 1-én) Ferdinánd császár és király és Ferenc Károly főherceg (május 2-án) fogadták. Tisztelegtek az osztrák kormánynál is. Az uralkodó és a főherceg megköszönte hűségük nyilvánítását. Zágrábon át tértek vissza, minden látható eredmény nélkül.[2]

A zimonyiak 1848 április 5-i határozatai főleg agrárszociális kérdések körül forogtak. Követelték a városi tisztviselők szabad választását, önkormányzatot, nemzetőrséget, a közszabadságok kiterjesztését a határőrvidékre, esküdtszéket, szóbeli és nyilvános bírói eljárást stb.

Valamint az újvidéki, úgy a zimonyi határozatokat is, a belgrádi kormány emisszáriusa, Bán Mátyás befolyásolta. Ő a robot eltörlését, a monopóliumok megszüntetését, az adó leszállítását, mint népszerű jelszavakat ajánlotta; továbbá, hogy politikai elöljárók és határőri tisztek csak szerbek lehessenek és az egész határőrvidék egy hadi főparancsnok alá helyeztessék; iskolai és egyházi ügyeiket a szerb nemzetgyűlés igazgathassa és a határőrök által művelt föld azok tulajdonába menjen át.[3]

A mitrovicai gyűlés 1848 április 7-én tartatott meg. Itt is megjelent Bán Mátyás már április 1-én és érintkezésbe lépett Brkits Tádé századossal, a horvátok vezető férfiával, közölvén véle az előbb fölemlített pontokat.[4] Az itteni ezred német nemzetiségű tisztjei rokonszenveztek a mozgalommal. Az ellenszenv a magyarok ellen oly nagy volt, hogy általánosan hitték, hogy velük harcra kerül a sor.[5]

A gyűlés megtartását Rastić ezredesnek bejelentették. A gyűlés résztvevői a Habsburg-dinasztiához való föltétlen hű-

[1] A csajkások 21 pontját lásd: Thim, II. k., Iratok, 77—81. l. Egykorú nyomtatott példánya: Újvidék, Sz. M. L. VIII. c., b.

[2] U. o., II. k., Iratok, 268—269. l. Вјестник, 1848. бр. 11. Wien, K. M. 1848. No. 1400; K. M. Präs. Akten. 1848. No. 272. Св. југ. Српске Народне Новине. 1848. бр. 7, 32. 36. — Thim II. 121., 269., 567.

[3] Thim, II. k., Iratok, 71., 72. l.

[4] Brkits százados a karlócai, május 13—15-i szerb nemzetgyűlésen is résztvett s miután látta, hogy nem horvát érdekekről van szó, haragosan eltávozott. Поповић Аца, Успомене, стр. 43. л.

[5] Thim, II. k., Iratok, 75. l.

ségüket hangoztatták, s kijelentették, hogy érte készek vérüket és vagyonukat feláldozni.

A hét pontból álló és Ferdinánd királyhoz beterjesztendő óhajokban kérték a határőrvidéknek a horvát-szlavón-dalmát királysághoz való csatolását. „Ilymódon a horvát királyság egyesülni és erősbödni fog“ — írja Bán Mátyás.[1] Kívánták még, hogy a horvát-szlavón-dalmát országgyűlésre követeket küldhessenek, ahol nemzetiségüket illető kérelmeiket előterjeszthessék; nemzetiségük biztosítását és a nemzeti nyelv bevezetését a közszolgálat összes ágaiba, a horvát polgári törvények kiterjesztését a határőrvidékre, a Szerbiába való szabad átkelést kereskedelmi érdekből stb.[2]

Midőn Grammont zágrábi főhadparancsnok kézhez vette a kérvényt, fölháborodva kiáltott fel: „Konfúzió az egész vonalon!“[3]

Ezt követte 1848 április 14-én a karlócai szerb hitközség nevezetes gyűlése.

Karlóca szerb lakossága már április 1-én zavargott, úgyhogy báró Hrabowsky péterváradi főhadparacsnok kénytelen volt katonaságot kiküldeni. Miután öt egyént elfogtak és a vizsgálat elrendeltetett, április 8-án a rend helyreállott. 1848 április 19-én a katonai különítményt is visszavonták.[4] A karlócai hitközség elérkezettnek látta az időt, hogy most, midőn az osztrák monarchiában élő nemzetek eddig nem élvezett jogokat kérnek és kapnak, a szerbek is nemzetük és egyházuk javáról gondoskodjanak, és határozottan kijelentsék, mely nemzethez és mily föltételek alatt kívánnak csatlakozni, hívek maradván a dinasztiához.

A karlócai gyűlésen megjelent szerbek kimondták csatlakozásukat a horvátokhoz, illetve a három egyesült királysághoz, Horvátország, Szlavónia és Dalmáciához. A horvátok óhajait elfogadva,[5] ugyanazon alkotmányban akartak velük egyesülni. Országgyűlésükön a független nemzetnek rendi és felekezeti különbség nélkül követeltek képviseletet, továbbá független, az országgyűlésnek felelős minisztériumot; az összes szolgálati ágakba a nemzeti nyelvnek való behozatalát, sajtó-, vallás-, tan- és szólásszabadságot, esküdtszéket, a felelős bíróság előtti jog-

[1] Thim, II. k. Iratok, 75. l.

[2] A kérvény egyes pontjait lásd Thim, II. k., Iratok, 85—88. l. A kérvény szerb-német egykorú nyomtatott példánya a zágrábi állami levéltárban. Akt. d. Sl. S. G. K. 1848. Präs. No. 331.

[3] D. A. Z.; Sl. S. G. K. 1848. Präs. No. 273.

[4] Thim, II. k., Iratok, 89. l.; Wien, Kr. M. 1848. No. 682.

[5] Az 1848 márc. 25-i zágrábi gyűlés pontjairól van szó. (Narodna zahtijevanja. — Forderungen der Nation.)

egyenlőséget, a robot és jobbágyság megszüntetését, közteherviselést és nemzetőrséget.

Állítólagos régi jogaik alapján szerb, görög keleti vallású vajdát (deszpotát) és vajdaságot (deszpotaságot) is emlegettek, mely a Szerémség, a Bánság, Bácska és Baranya területéből állana, s melynek elnöke a horvát bán, alelnöke pedig a szerb vajda lenne. Az országgyűlésnek felelős minisztérium felerészét a görög keleti szerbek sorából kívánták venni.

Továbbá évente megtartandó szerb kongresszust követeltek a monarchia összes görög-keleti hívei számára, melynek hatáskörébe a szerbek egyházi, iskolai, kulturális ügyei, nemzeti alapjaik stb. tartozzanak, s melynek elnöke a szerb vajda és alelnöke a karlócai érsek lenne.

Karlócán, a szerb metropolita székhelyén, szerb szemináriumot, akadémiát, tanítóképzőt akartak felállítani s a Szerb Maticát Újvidékre áthelyezni.[1]

A karlócai szerbek határozataikban kimondották tehát: 1. a horvát-szlavón-dalmát hármas királysággal való egyesülést; 2. a szerb vajdaság felállítását — vajdával — Magyarország és Szlavónia területéből kiszakítva; ami azt jelentette, hogy nyílt forradalmi térre léptek.[2]

Ismerve Bán Mátyásnak, a belgrádi kormány megbízottjának hasonló elveit, valószínű, hogy a határozatok hozatalában a szerb kormány és különösen a szerb sajtó befolyása érvényesült.

A délmagyarországi szerbek ezen politikai programmot az 1848-i májusi szerb nemzetgyűlésen magukévá tették. „S mikor ez megtörtént — írja Szubotits Kamenko szerb történetíró —, a magyar-szerb politika egén egy fényes csillag aludt ki és a szerb-magyar közös egyetértésnek gondolata teljesen megsemmisült."[3]

A németbánsági gyűlés (Crepaja), melyet 1848 április 28-án tartottak a főhadparancsnokság tudtával, tulajdonképen visszhangja volt a karlócai gyűlésnek. A németbánsági, valamint a szerb ezred nyíltan a Karlócán hirdetett szerb nemzeti eszme mellé állt, vajdát és vajdaságot követelvén, valamint a horvátokkal való egyesülést.

[1] A körlevél pontjait lásd: Thim, II. k., Iratok, 100—108. l.; Budapest, O. L.; 1848. I. A. Wien, St. A.; M. R. 1848. No. 287.; K. I. 1848, 226. l.; Budapest, B. M. rendőri osztály, 1848 204., 312., 751. sz.

[2] Суботић К. Политичка историја буне, I. стр. 91.; Радојчић Н.. А. Стојачковић као историк. Извештај српске вел. гимназије Карловачке. 1911. стр. 52. Thim II. 108. l,; Budapest. N. M. 1848—49-es iratok ; 1848 ápr. 14. Летопис. M. C. 1853. кн. 83. стр. 120—128. Српске Новине 1848. бр. 31. Budapest. O. L. B. M. 1848. 204. sz. Thim II. 163. l.

[3] Суботић К. Политичка историја буне. I. 9. стр. 96.

A számos helyiérdekű óhajuk közül kiemelendő: a zsidók letelepedésének megtiltása a határőrvidéken, hogy idegen tisztek ne neveztessenek ki a határőrvidékre és több agrár-szociális óhaj.[1]

Egy nappal előbb (1848 április 27.) a németbánsági ezred székhelyének, Pancsovának lakossága is a karlócai nemzetgyűlés tárgyában egy beadvánnyal fordult báró Piret bánsági főhadparancsnokhoz, a karlócai április 14-i körlevél határozatait magáévá téve.[2]

Ezen gyűlések által — bár határozataik nem voltak egységesek — a helyzet mégis annyira megérlelődött, hogy a karlócai májusi nemzetgyűlésen a magyarországi szerbek követelései testet öltöttek.

V.

Bécsi szláv gyűlések, proklamációk és a szerb főiskolai hallgatók föllépése.

Valamint a pesti március 15-i magyar események kiváltották a pesti szerb pontokat, úgy a bécsi március 13-i mozgalom is, melyben a bécsi szláv főiskolai hallgatók tevékeny részt vettek, utóbbiakat hasonló föllépésre serkentették.

Gaj Lajos és Vranjicani, Jellačić báni kinevezése érdekében Bécsben időzvén, szoros összeköttetésbe léptek a horvát, szerb, szláv és egyéb ifjúsággal, mire ezek március 20-án és 21-én egy-egy proklamációt intéztek a horvát-szlavón és dalmát nemzethez.[3] Ezekben nyíltan állást foglaltak a magyarok ellen, akik, szerintük, a szabadság nevében a horvátok és szerbek nemzetiségét meg akarják semmisíteni, miért is a horvát, szlavón és dalmát lakosokat felhívják, hogy nemzetgyűlésükön nemzeti óhajaikat kinyilvánítsák.

A mozgalomban a szerb Miletits Szvetozár és Radák György joghallgatók Pozsonyból is résztvettek.[4]

[1] A határozatokat lásd Thim, II. k., 154—159., 606—610. l.

[2] Wien, K. M. 1848. No. 2206. Šišić F., Knez Miloš u Zagrebu, 1848. — Jugoslavenska Njiva, knj. I., str. 141.
Стајић, Летопис М. С. књ. 308, стр. 185.; Thim II. 37—41.; Zora Dalmatinska 1848. br. 14.; Novine Dalm. Hrv. Slav. 1848. 25, 29.

[3] Gáj az illyr délszláv mozgalom vezére volt és a szerbekkel együtt nagy Illyriát akarta megteremteni horvát szupremácia alatt; Vranjicani horvát képviselő volt.

[4] Радак, Напредак, 1868. бр. 15.

Ez alkalommal Gaj és társai a Bécsben időző főrendiházi tagot, Rajacsits József érseket és Hadsits Jánost, Újvidék képviselőjét felszólították, hogy a horvátok és szerbek óhajait terjesszék fel közösen a királynak. Az érsek azonban kitért ajánlatuk elől, mert szerb nemzete szavát még nem hallgatta meg, hajlandó volt azonban a jövőben a mozgalmat támogatni.[1]

A cseh küldöttség is érintkezésbe lépett a délszlávokkal; Kuretić kérte fel a cseheket, hogy támogassák a délszlávok óhajait.[2]

Az 1848 március 31—április 4. Bécsben tartott szláv kongresszuson, melynek célja a Habsburg-monarchia szlávjainak szövetkezése és kölcsönös támogatása volt, a szerbek szóba hozták Bács-Bánságnak Horvátországgal való egyesítését.[3] — A gyűlés tót képviselője, Stúr, Jellačićcsal is (április 5-én) találkozott, aki néki ezt mondá: „A ti ügyetek a miénk is, balsorsotok a miénk is; mikor a horvátok és szerbek szabadságáért küzdök, értetek is minden lehetőt meg fogok tenni."[4] Ezen a gyűlésen a szlávok egyesültek a magyarok és németek ellen. Itt találkoztak össze a monarchia déli és északi szlávjainak törekvései.

Látjuk tehát, a bécsi szláv mozgalmakba a szerb ifjúság is bekapcsolódott. A legagilisabb azonban a pozsonyi evangélikus líceum szerb ifjúsága volt, Miletits Szvetozár vezetése és Stúr Lajosnak, a pozsonyi lutheránus líceum tanárának befolyása alatt.[5] Ez utóbbi még 1847-ben ismerkedett meg közelebbről Rajačić érsekkel, aki megköszönte neki, hogy maga köré gyüjtötte a Pozsonyban tanuló szerb ifjúságot és segélyt nyujtott néki a tót ügy támogatására.. Stúr egyébiránt Miletitset Bécsben Obrenovits Mihály fejedelem udvari igazgatójához, Jovánovits Athanászhoz küldötte, Milos fejedelem terveinek kipuhatolására.[6]

Miletits Szvetozár még 1847-ben megindította a szerb főiskolai hallgatók „Szlavjanka" c. évkönyvét, amelyben „Szpa-

[1] Павловић. Србија и српски покрет. стр. 11—12; J. Хаџић, Моје мисли о нама, и за нас. Београд, Народна Библиотека, Рукописе бр. 641.; Кићовић, J. Хаџић стр. 173.

[2] Wiener Zeitung, 1848. No. 82.

[3] Horvat, Hrvatski pokret I. 62.

[4] Steier, Beniczky, 438. l.; Kornis, A magyar művelődés eszményei, 202. l.

[5] Савић, Млади Милетић стр. 52, 97.

[6] Поповић, Прилози etc. књ. IV. стр. 268. Stúr március végén volt Pozsonyban, aztán Bécsbe ment a közös szláv gyűlésre s innét Prágába. Скерлић, Омладина и њена књижевност, стр. 7.; Ђорђевић, Успомене, Јавор, 1892. стр. 466.

szova noty" című politikai költeménye megjelent,[1] melynek ideológiája szerint, valamint a szlávok anyjának az összes szláv gyermekeket védőszárnyai alá kell vennie, éppúgy a szerb tündérnek szívén kell viselnie szerteszóródott szerb gyermekeinek felszabadítását és egyesítését. Apponyi gróf kancellár a szerb főiskolai hallgatóknak ezt a tevékenységét gyanúsnak találta. A rendőrség tehát megindította a nyomozást és megállapította, hogy a szerb főiskolai hallgatók (Pozsony, Bécs, Pest, Eperjes, Szeged, Temesvár, Selmecbánya) összeköttetésben állottak a pánszlávizmussal. Ruvarac Hilarion, a későbbi nagy történetíró egyik leveléből kitűnik, hogy a mozgalom nemcsak a magyarok, hanem a németek ellen is irányult. „A szlávokat mostanáig a németek elnyomták, de most a szláv szabadság eszméje a bécsi és pesti szerb ifjúság szívében honol"[3] — írja. Miletits meg 1847-ben Pozsonyból üzente Belgrádba: „meggyőződtem, hogy a szerb nemzeti egység napja fölvirradt" — „s adja Isten, hogy lélekben és testben mielőbb egyesüljünk".[2]

Az események hatása alatt a pozsonyi szerb főiskolai hallgatók, mintegy 16—20-an — Miletits Szvetozár, Mladenovits Milos, Radák György, Zsivkovits János, Mutibarits, Papházy, Pejits stb.[3] —, 1848 április 9-én elhatározták, hogy Dél-Magyarországra mennek és megkezdik a mozgalmat a szerb nemzeti célokért és régi privilégiumaik kivívására, melyek szerint szerb patriárkát, vajdát választhatnak, sőt szerb vajdaságot is állíthatnak.

Elhatározták, hogy 1848 április 19-én Újvidéken, a „Zöldkoszorú" vendéglőben fognak az akció megindítására találkozni. Miletits Szvetozár, a Pozsonyban tanuló szerb ifjúság egyletének elnöke, Radák György, aki Pozsonyban mint jogász föltűzte a szláv kokárdát, miáltal a magyar jogászoknál ellenszenvet keltett, Markovits Lázár, a pesti szerb ifjak egyletének elnöke, Vlaskalits Mija stb. Újvidéken meg is jelentek, résztvettek az 1848 április 20-i népgyűlésen, melyen a Pozsonyban járt szerb küldöttség politikai tevékenységéről beszámoltak.

[1] A költeményt lásd: Летопис Л. С. књ. 308. стр. 26—28.; Р. Врховвац, Милетић као песник. Летопис. М. С. књ. 308. ст. 29—30.; J. Тим, Улога. Св. Милетића у г. 1848—49. Летопис М. С. књ. 308. стр. 130, 131, 132. А. Ивић, Из младости Св. Милетића. Летопис. М. С., књ. 308. стр. 137—150 Ђорђевић, Јавор, 1892. стр. 483.

[2] Thim, Gründungsversuche Jugoslaviens. Berlin, Ung. Jahrbücher, I. Bd. S. 23—24.; Радонић, О младом Руварцу. Летопис. М. С. књ. 244. стр. 7. — књ. 331. стр. 59. Budapest, O. L. K. J. 1848. No. 50. Selymecbánya polgármesterének jelentése, ápr. 12.; Wien. Kr. A., S. B. G. K. 1848. 20. a.; M. J. Polizei Akten. 1848. Fasc. 1881. No. 175. Записи Јов. Грујића I. стр. 3, 5.

[3] Браник, 1898. бр. 44.

Miletits és Radák Pesten utaztak keresztül, ahol az ottani szerb főiskolai hallgatókat nyerték meg terveiknek.

A Pozsonyban járt szerb küldöttség, mely április 12-én utazott el Pozsonyból, bécsi útja után szombaton, Lázár napján Újvidékre érkezett. A küldöttséget Rajits üdvözölte. Tiszteletükre a várost szerb zászlókkal fellobogózták. Az ifjúság és intelligencia kalapjára tüntetőleg cédulákat tűzött fel „Szerbek — szlávok“ föliratttal.

Április 20-án, a görög keleti nagycsütörtökön, reggel kilenc órakor a gyűlés a nagy szerb-templom udvarán zajlott le, melyen nemcsak az újvidékiek, hanem Bács-Bánságból és Szerémségből is többen résztvettek. Jelen volt a gyűlésen Kamber János újvidéki szerb polgármester elnöklete alatt a városi tisztikar is, melyet 1848 április 6-án a szerb többség rögtönzött tisztújítással megválasztatott.[1]

Kosztits Sándor városi aljegyző a küldöttség nevében beszámolt a gyülekezetnek a pozsonyi eseményekről,[2] jelezve, hogy új helyzet előtt állanak, mert a magyar kormány nem engedélyezi a szerb nemzetgyűlést, hanem csak a kongresszust, melynek kizárólag egyházi és kulturális tárgyai lehetnek, hogy nem ismeri el a Habsburg uralkodók által adott privilégiumokat, melyeket a szerbek a trón és birodalom körüli szolgálatukért kaptak. Mások meg kijelentették, hogy a magyarok a szerbeket meg akarják magyarosítani s ezen okból az anyakönyveiket is csak magyar nyelven szabad vezetni.

A nép most a magyar anyakönyvek kiadatását követelte, mire Sztamatovits Pál esperes látszólag az erőszak előtt meghajolva, kiadta azokat, melyeket aztán a templom portája előtt elégettek.[3]

Kosztits Sándor indítványára délután három órakor Karlócán Rajacsits érseket is fölkeresték, aki éppen megérkezett volt Pozsonyból. Mintegy kétezren rándultak át nemzeti szerb zászlók alatt, szerb nemzeti kokárdát tűzve föl. Ekkor hangzott el

[1] Érdujhelyi, Újvidék tört.. 310—312. l.

[2] A szerb bizottság több ívre terjedő jegyzőkönyvet szerkesztett küldetéséről, melyet nem tudtam megtalálni.

[3] A magyar anyakönyveket a gyűlés előtt Kosztits Máté és Markovits János szerb nyelven lemásoltatták. Rajacsits érsek április 21-én közölte Eötvös vallásügyi miniszterrel, hogy a nép a magyar anyakönyveket elégette. Május 13-án pedig elrendelte, hogy azok az illető község nyelvén vezettessenek. Дѣянія, I. No. 2.; Budapest. O. L.; V. M. 1838. 3195/71. g. n. e. Bјестник, 1848. бр. 8. Thim IV. k. 136.

a szerb marseillaise: „Usztaj-usztaj, Szrbine — Kelj fel, kelj fel, szerb!“[1]

A nép üdvözölte az érseket, mire az a palotából áldását osztogatta. A gyülekezők követelésére azután lejött és Kosztits Sándor közölte véle a nép óhaját, hogy nem kell nekik a hat hét mulva tartandó és a magyar kormány által engedélyezett egyházi kongresszus, hanem szerb nemzetgyűlés összehívását kérik az érsektől, melyen patriárkát és vajdát óhajtanak választani. Az érsek általános, inkább kitérő feleletet adott. Ezzel azonban a gyülekezők nem elégedtek meg, forrongtak. „Igaz, hogy nagyméltóságod mindent megígért nekünk — mondá az egyik szónok —, de valójában úgy érez-e lelkében is, amint beszél?“ — Mire Grujits Nikanor szerzetes figyelmeztette az érseket, hogy a nép bosszút forral azok ellen, akik a nemzetgyűlés ellen vannak. „Akkor Isten nevében a szerb néppel fogunk tartani“ — mondá az érsek és fölemelvén keresztjét, megesküdött: „A mindenható Istenre hivatkozom, hogy úgy beszélek, mint ahogyan gondolkodom és ne segítsen meg engem az Isten, ha máskép vélekedem.“ — Az érsek 1848 május 13-ára ígérte meg a szerb nemzetgyűlés egybehívását.

A nép erre megnyugodva, Péterváradon át ismét hazatért.

A magyar hatóságok már ekkor számoltak az eshetőséggel, hogy a szerbek a gyűlésen kimondják Magyarországtól való elszakadásukat. Hrabowsky péterváradi főhadiparancsnok ez esetben kész volt ellenük a fegyveres segítséget megadni.[2]

[1] Ezt a dalt Belgrádban énekelték legelőször, Popovits Szterija János „Kralyevits Márkó álma“ című színdarabjában. Gyurkovits Milos zenésítette meg. (Gyorgyevits belgrádi zenetanár szóbeli közlése.) — A dalt lithografálás útján terjesztették. A címlapon egy tündér tartotta a vörös-fehér-kék zászlót. Д. Руварац, О српској тробојници. Годишњица XXXV. стр. 94.; Ђорђевић, Отаџбина. 1892. св. 119. стр. 399.

A magyarellenes dal szövege: Српске Новине 1848. бр. 30. Додатак.

A magyarországi egyházi zászlók közösek voltak a szerbországi nemzeti zászlókkal.

A szerbek, horvátok 1848 tavaszán kezdték a nemzeti zászlókat használni. A szerbek és horvátok hol vörös-fehér-kék, hol vörös-kék-fehér zászlót használtak; a szlavónok négyszínűt: vörös-fehér-kék-zöldet.

Ruvarac Demeter szerint a szerbiai címert Petrovits Mózes belgrádi metropolita kezdte egyházában használni; a trikolor pedig 1835-ben keletkezett. Д. Руварац, О српској тробојници застави. Годишњица Чупића књ. XXXV. Београд. 1923.

[2] Wien, Kr. M.; Präsidiale, 1848. No. 664., 682. Budapest, K. I. 1848, 469. sz. Thim, II. k., 113. l. Д. Руварац, Беседа на Грујића, стр. 14—15; Радак, Отворено писмо, Напредак 1868. бр. 15—20; Браник 1898. бр. 42, 44., Ђорђевић, Година 1848. Орао. 1898, стр, 17—32; Српске Новине 1848. бр. 8, 33; Земски, Аутобиографија Н. Грујића стр. 56.; Суботић К. Политичка историја Буне стр. 97—101; Стајић, Св. Милетић, стр. 83—85; Стајић, Сведоци Милетића подвига, Летопис М. С. књ. 308. стр. 187. Свеопште југосл. Новине 1848. бр. 33; Дѣянія I. No. 2. Pesti Hirlap 1848. 43. sz.:

A hangulat valóban izgatott volt. A belgrádi félhivatalos lapban, a „Szrpszke Novine"-ben írta egy tudósító, hogy „a szerb sohasem félt a tűztől és most sem fut előle, férfiasan szembenézünk azokkal, akik ellenünk vannak; ügyeinkben teljes függetlenséget követelünk s ha a magyarok ellene vannak, készek vagyunk fegyvert ragadni belső függetlenségünkért".[1]

VI.

A horvát és a szerbiai mozgalmak kezdetei.

A bécsi és pesti márciusi események, valamint az új magyar alkotmány kivívása a horvátok mozgalmát is kirobbantotta. Horvátországban, Szlavóniában és az országgyűlésen a márciusi események előtt is erős küzdelem folyt a nemzeti nyelvnek a latin helyett való bevezetése körül, a megyék pedig Magyarországtól közigazgatásilag különválni igyekeztek.

Néhány horvát-szlavón megyét kivéve, a legtöbb nem vette tudomásul Batthyány magyar kormányelnök kinevezését. 1848 március 25-én egy zágrábi gyűlésen a horvátok 30 pontba foglalva meghozták nemzeti óhajaikat.[2] Követeléseik valának: 1. Horvátország, Szlavónia és Dalmácia egyesítése; 2. felelős nemzeti kormány; 3. évenként tartandó országgyűlés; 4. a határőrvidék visszacsatolása; 5. a horvát nyelv bevezetése az egyházi életben, a jogszolgáltatásnál és közigazgatásnál; 6. a jobbágyság eltörlése; 7. horvát hadsereg stb.

Eszerint a horvátok tulajdonképen a monarchia területén egy önálló horvát állam megteremtésére törekedtek szláv föderációs alapon, Habsburg-uralom alatt.

Március 26-án mintegy 400 főből álló küldöttség vitte fel Bécsbe a határozatokat. Az audiencián a király kijelentette, hogy hajlandó a horvátok jogos kérelmeit teljesíteni, amennyiben esküjébe és a fennálló törvényekbe nem ütköznek.[3]

A horvátok a március 31-én kezdődött szláv gyűlésen a monarchia szlávjainak határozatához csatlakoztak, mely szerint

Budapest. O. L., K. J. 1848. No. 469. Steiger Vencel karlócai polgármester jelentése Mészároshoz 1848. július 13-án.; Thim, Miletits Szvetozár az 1848—49. szerb fölkelés. A bécsi magyar tört. intézet évkönyve I. 1931. 303—313. l.

[1] Српске Новине, 1848. бр. 33. Додатак.

[2] A határozatok egy egykorú példánya: Wien, Kr. A.; Sl. S. G. K. 1848. III. 3. alatt; Budapest, O. L., K. I. 1848, 37. sz.

[3] Horváth M., Huszonöt év Magyarország történetéből. II. k., 693. l. A horvátok a királynál csak 11 pontot nyujtottak be; az előkészítésben Rajacsits érsek is résztvett. Freie Darstellung der Angelegenheiten in Kroatien, etc. S. 3. Wien, Kr. A.; G. S. G. K. 1848. IX. 35.

a monarchia szláv népei kölcsönösen támogatni tartoznak egymást.

Ennek alapján a délszlávok: horvátok, szerbek is — mint fentebb előadtuk — szorosabb politikai összeköttetésbe léptek, közös céljuk lévén a magyar szupremácia elleni küzdelem. Azonban nagy befolyást gyakorolt reájuk az 1848 évi áprilisi osztrák alkotmány is, melyben kimondatott az osztrák birodalom minden nemzetiségének egyenjogúsítása. A horvát-szerb szövetséget aztán a májusi karlócai szerb nemzetgyűlés és a júniusi horvát országgyűlés határozatilag kimondta. Döntő tényező volt erre Jellačić horvát báni és katonai főparancsnoki kinevezése (1848 március 28.), amely kétségtelenül a régi abszolút osztrák rendszer győzelmének tekintetett. Kinevezését Kossuth ellen a magyar konzervatív párt hívei is támogatták, mert Kossuthban forradalmárt láttak és mert Magyarországot és a magyarságot súlyos politikai katasztrófától féltették.[1]

Kossuth hiába ajánlotta fel a magyar országgyűlésen, hogy a magyar kormány hajlandó a horvátok nemzeti jogait respektálni. Jellačić, aki 1845-ben még magyarpárti volt,[2] kinevezése után nyomban kijelentette, hogy nem ismeri el a nádort. „A nádor, bár főherceg, csak hivatalnoktársam — mondá Draskovich Ferencnek —, ő Magyarország helytartója, kihez semmi közöm; én pedig, mint Horvátország vicekirálya, nem vagyok néki alárendelve és esküммel csak Horvátországnak tartozom." Ezen okból Jellačić az esküt csak a király és nem a magyar miniszter előtt tette le. Josipovich Antal turopolyai gróf Batthyányhoz intézett soraiban pedig ezt írta: „A bánnak nem szándéka minket törvényes úton kormányozni", — „s mint az illyrpártnak fanatikus híve, azzal, hogy katonai parancsnok lett, legnagyobb ellenségünk teljes hatalommal lett ellenünk fölruházva."[3]

A király környezete szerint a magyar minisztérium megalakítása előtt a báni kinevezést gyorsan meg kellett ejteni, „mielőtt a beállott horvát agitációk aggasztóvá válnának és veszedelmes irányban haladnának" — és „nehogy a törvényes

[1] A konzervatívek jóhiszeműségére nézve lásd: Károlyi A., Batthyány L. főbenjáró pere, I. k. 380—381. l.

[2] Budapest, O. L., K. I. 1848. 506. sz. a. Erdődy Antal grófnak Batthyány Kázmérhoz intézett levele. Zágráb, 1845. január 22.

[3] Budapest, O. L., K. I. 1848. 207. eln. sz.; Wien, H. Kr. R. 1848. No. 747., 797. Jellašić kinevezését illetőleg lásd Šišić, Hrvati i Madjari u oči sukoba 1848. Jugoslavenska Njiva, 1923, str. 418. — Kako je Jelačić postao banom. Jugosl. Njiva, 1923. str. 169—183. R. Horvat, Kako je Jelačić postao banom Hrvatskim. Prosvjet, XIV. str. 24—26. Wien, M. d. I., Polizei Akt. 1848. No. 4478. — Szögyény ekkor panaszkodott Sermage D.-nek, hogy minden a minisztérium háta mögött történik. Budapest, O. L., K. I. 1848. ad 501. Szögyény emlékiratai, I. k., 69—70. l.

rend, Magyarország és Horvátország viszonya veszélyeztessék".[1] Ezen kinevezéshez Szögyény László magyar kancellár, miután István főherceggel tanácskozott, fenntartás nélkül hozzájárult.[2] Az osztrák kormány pedig kijelentette, hogy kész Jellačićot támogatni, mert ő „az osztrák kormánynak föltétlen híve és bizalomra méltó férfiú".[3]

Jellačić ekkor azt hitte, hogy a horvát különállóságot és Horvát-Szlavón-Dalmátországok egyesítését a Habsburg-összmonarchia kebelében és a dinasztia iránti hűségével érheti el legkönnyebben.

Ezen célok elérésére szövetkezett a délmagyarországi szerbekkel is, akik Dél-Magyarországon a szerb vajdaság felállítását tervezték a Habsburg-monarchia integritásának és a dinasztia iránti hűségnek színe alatt. Megjegyzendő, hogy Jellačić kinevezése után kibocsátott proklamációjában nemcsak a horvát és szlavón szerbeket üdvözölte, hanem a horvát királyságon kívül élő rokon szlávokat is.[4]

Az európai, különösen a szomszédos bécsi, pesti, zimonyi és pancsovai forradalmak Szerbia fővárosára, Belgrádra is kihatottak. Eleinte nem igen találtak termékeny talajra, bár 1848 március 25-én a városban már kiragasztották a forradalmi plakátokat, melyekben politikai, nemzeti és liberális demokratikus követelményekről volt szó.[5]

A belgrádi olvasókörben kerültek legelőször szóba a nyugati reformok; egy bizottság alakult, melynek föladatává tétetett a szükséges reformok kidolgozása. Vukajlovits Eliszije, a belgrádi rendőrség titkára magyarázta meg a reformok mibenlétét. — Az olvasókör elnöke a kormánnyal értekezvén, kijelentette, hogy mindaz, amiért a nyugati népek küzdenek, már régen megvan a szerbországiaknak, mire a bizottság azon boldog tudatban oszlott fel, hogy Szerbia előrehaladottabb a nyugati népeknél. A kormány pedig hivatalos lapjában kijelentette: „hogy mindazon nemzetek, melyek ma forronganak, csak azt akarják elérni, amit a szerbiai nemzet tényleg már régen élvez, meglévén a saját belkormányzata és alkotmánya". A szabad sajtóról is szó volt, melyet azonban Garasanin ellenzett.[6]

[1] Wien, St. A.; St. Rat. 1848. No. 1387. (Cab. Z. 1387/3570. — 1848.); Kr. M. Hofkr. Rat. 1848. No. 747.
[2] Wien, Kr. A.; Hofkr. Rat. Pr. Akt. 1848. No. 747. és 852.
[3] Wien, St. A.; Min. Rat. 1848. No. 97.
[4] Thim, II. k., 70.; Pejaković. Aktenstücke, 3. l.
[5] Страњаковић, Влада уставобранитеља, стр. III.
[6] Ристић, Србија и српски покрет, стр. 9—10; Српске Нов. 1848. бр. 49; Гласник (Београд) књ. 55, стр. 6—7. Ловчевић, Писма И. Гарашанина. књ. I. стр. 1.; Српске Нов. 1848. бр. 27.

De az ifjúság és a belgrádi líceum hallgatói nem nyugodtak meg a kormány kijelentésében, s mikor a forrongás izzópontját elérte, Karagyorgyevits Sándor fejedelem 1848 március 25-én sietve elutazott Kragujevácra, Garasanin belügyi főnökkel és Zdravkovits államtanácsos kíséretében.[1]

Hrabowsky péterváradi főhadikormányzó a bécsi haditanácsnak már március 27-én jelentette, hogy Belgrádban is forradalmi tünetek léptek fel. Megemlítendő, hogy a belgrádi forrongások egyik mozgatója a morva Zach Ferenc volt, aki később a prágai kongresszuson is résztvett és a tót felkelőcsapatok alparancsnoka lett.[2]

De ez a forrongás lecsendesedett, amikor a délmagyarországi szerbek meghozták a karlócai határozatokat, mire a szerbországi mozgalom megsegítésüket tűzte ki céljául.

A szerb kormánynak és e mozgalmak vezetőinek célja egyrészt az volt, hogy a boszniai és montenegrói délszlávokat föllázítsák, másrészt, hogy Magyarország szerb népének nemzeti öntudatát fölkeltsék és nemzetiségét a vélt történeti és a természetes jogok alapján biztosítsák.

VII.

A pesti szerbek a balkáni délszlávokat a török uralom lerázására hívják fel; a szerbországi kormány látszólagos ellenzése.

Az 1848. évi tavaszi forradalmak hatása alatt a pesti szerb sajtóban dr. Pávlovits Tivadar budapesti szerb szerkesztő és társa, Ignyátovits Jakab 1848 április havában nyilt fölhívást bocsátottak ki, melyben Szerbiát fölszólították, hogy rázza le a török uralmat és teremtse meg a nagy, egységes délszláv hazát a Balkánon, amelynek kebelében egy politikai nemzetté egyesülnének a bosnyákok, a szerbek és bulgárok. E délszláv birodalomhoz tartozott volna Szerbia, Bosznia, Crnagora (Montenegro) és Bulgária.[3]

[1] Страњаковић, Влада уставобранитеља, стр. 111. Szerbia ezidőben az 1838. évi dec. 24-i alkotmány értelmében alkotmányos monarchia volt. A törvényes hatalmat a fejedelem és államtanács képviselte. A közigazgatást osztályfőnökök vezették. Thim, II. k., 48. l.

[2] Wien, Kr. A.; Kr. M. Präsid. 1848. No. 1403.

[3] Thim, II. k., 45—49., 82., 89—92., 181., 183. l; Св. jyr. С. Н. Нов. 1848. бр. 26—30. Политика дана тракійски Славена. Pávlovits Tivadar 1835-ben alapította Pesten a „Szrpszke Narodne Novine“ c. lapot. Ignyátovits 1849-ben a belgrádi „Szrpszke Novine“ c. laphoz került, ahol 1—54. számig (jún. 21-ig) működött. A fölhívás német fordításban: Joh. Janotyckh, Archiv des ung. Ministeriums, I. Bd. S. 43—47.

Pávlovits Tivadar és Ignyátovits Jakabnak célja a „Szabad Szerbia — szabad Magyarország“ volt s ezért ők a magyarokkal való békés megegyezést hirdették, de siker nélkül.[1] Ignyátovitsnak magyar volt a műveltsége. Ellenezte Kossuth politikáját, mely szerinte nem volt alkalmas a szerbek és magyarok kibékítésére.[2] Ausztriát gyűlölte. Magyar segítséggel akarta a délszláv birodalmat kiküzdeni és csak azután a délmagyarországi kérdést fölvetni. Ezért a horvátok elszakadási törekvéseit elítélte.

A pesti szerbek fölhívásának Szerbiában akadt is visszhangja[3] és Belgrádban meg is alakult egy párt Törökország ellen,[4] melynek vezetését egy öttagú, tekintélyes egyénekből álló komité vette át. Április 18-án nyilt fölhívást bocsátottak ki Belgrádban, fölhíván a szerbeket, hogy szabadítsák fel a török uralom alól a bosnyákokat, bulgárokat és magukat, s egyesüljenek egy nagy birodalomban egy nemzetté.[5] A szerb főiskolai hallgatók is kezdetben ehhez a mozgalomhoz csatlakoztak. E miatt Zimonyban letartóztatták a Párizsból érkező Szimits Aleksza fiát, Milánt, kinél a tráciai szlávokhoz szóló fölhívást és Szubotits költeményét találták.[6]

A belgrádi liberális szerb ifjúság egylete (Druzsina Mladezsi Szrpszke), mely élénk összeköttetésben állt a karlócai szerb ifjúság „Druzstvo Szrpszkog Napredka“ és a pozsonyi „Szloboda“ ifjúsági (később Kolo Szrpszke Omladine) egyletekkel; romantikus elgondolással azon tanakodtak, vajjon a régi elveszett szerb császárságot, vagy demokratikus alapon a szerb független

[1] Игњатовић. Мисли и чувства југославенства. Б. Пешти. 1849. С Н. Нов. 1848. лр. 37.. 40. Из мемоара J. Игњатовића, Недељни лист, 1880 бр. 18. 20. Pávlovits 1842. dec. 25-én egyik levelében írja: „Szent a haza és mi mindannyian egy hazának, de különböző ajkú fiai csak annak magasztos eszméjében olvadhatunk össze, melynek alkotmánya ki-kinek természetes jogait egyenlően védi és a polgári jogokban egyenlően részesíti.“ — „Mindent és mindenkor szívünk legmelegebb vérét a honért — ez jelszavunk holtig megmaradand.“ Budapest, Vörös-gyüjt. Iratok, No. 506.

[2] Недељни лист 1880. бр. 30.

[3] Belgrádban már 1844 elején iparkodtak lázadást kelteni a török uralom ellen a lengyel emigráció befolyása alatt, melynek megbízottja Belgrádban a morva Zach Ferenc francia konzulátusi tisztviselő volt. Miskolczy A horvát kérdés, I. k., 355. 1. Страњаковић, Уставобр. I. стр. 266—268. A belgrádi ifjúság már 1848 márc. 25-én fegyverre hívta föl a szerbeket a törökök ellen. J. Грујић, Записи, I. стр. 11.

[4] Ст. Новаковић, Вук Караџић и Н. Н. Надеждин. Русскій Архив (Москва) 1873. VII. стр. 1121.; Чуп. Годишница књ. XXVI. стр. 26. Thim. II. k. 256. l.

[5] Šišić, Jugoslav. Njiva, 1924, br. 5. str. 192.

[6] С. Н. Нов. 1848. бр. 7. Thim. II. k. 73. l. Миличевић, Кнез Милош у причања, стр. 172—173. Szubotits János költeményében az összes szerbeket fölkelésre hívta fel a magyarok ellen. A költemény megjelent a belgrádi „Szrpszke novine, félhivatalos lap 1848 28. számában. Народу Славеномъ съ оне стране Саве и Дунава. У Београду 3. Априла 1848. I.

királyságot állítsák-e fel. Széltében forradalmi dalokat énekeltek és Vucsits szerb vajdát kiáltották ki fővezérnek.[1]

Obrenovits Milos száműzött szerb fejedelem is híve volt a törökellenes mozgalomnak. „Ha Szerbiában volnék, mondá, azt tanácsolnám a magyarországi szerbeknek, hogy béküljenek ki a magyarokkal, s a határőrvidéki katonasággal egyesülve, fölkelést szítanék Boszniában, Ó-Szerbiában és Bulgáriában; három hónap alatt ezen területek birtokomban lennének." Meghitt híve, Sztojákovits Elek ügyvéd előtt is ilyképen nyilatkozott; a magyarokkal való kiegyezést ajánlotta, mert szerinte ellenesetben az osztrákok a szerbeket is és a magyarokat is be fogják csapni.[2]

A magyarországi szerbek egy része az előadottak szerint 1848 tavaszán Szerbiára óhajtott támaszkodni a délszláv birodalom megteremtése érdekében, — Magyarország sérelme nélkül.

A szerbországi kormány, hogy a török porta gyanúját elkerülje, a leghevesebben megtámadta a pesti szerbek politikáját. Hivatalos lapjában a magyarországi szerbeket raboknak nevezte, akiket föl kellene szabadítani. Viszont Pávlovits lapjában azt felelé: „Minket neveznek raboknak a szerbországiak, mikor Belgrádra a török ágyúk tátonganak, hogy a szerbeket megsemmisítsék, ha a szabadságért és függetlenségükért megmoccanni mernének!" — „Mit akarnak a szerbiaiak mivelünk? hogy vér folyjon? Erre nincsen szükségünk, mert ami igazságtalan, azt harc nélkül is elintézhetjük."[3]

A belgrádi kormány a pesti szerbek fölhívását elkoboztatta, a szerb ifjak április 2-ára tervezett törökellenes gyűlését eltiltotta és a szabad sajtót azon a címen, hogy a nép még nem érett meg reá, nem adta meg.[4]

A török lakosok megnyugtatására a belgrádi pasa várbeli ágyúit a városra irányította. Az ő félrevezetésére a szerb kormány kijelentette, hogy a szerbiai szerbek a legjobb egyetértésben élnek a törökökkel és ennek ellenkezőjét csak azok óhajtják, akik szeretnék, ha Szerbiában is fölfordulna a közrend, de hála Istennek, Belgrádban béke honol.[5] „Szerbia jelenlegi politikai

[1] Записи J. Грујиħа стр. 8—10. Србобран 1848. бр. 56. Вјестник 1848 бр. 37. Az ismert „Kelj fel, kelj fel szerb" marseillaisen kívül Срби браħо, слобода зове — Szerb testvér, a szabadság hív stb. forradalmi dalt is énekelték. M. Prelog, Slavenska renesanca, str. 128.

[2] U. o. стр. 175. Sztojákovits Belgrádban 1848 április közepén járt és a törökök ellen nyilatkozott.

[3] С. Н. Нов. 1848. бр. 39, 40; Мемоари J. Игњатовиħа. Недељни Лист 1880. бр. 18, 20. — Pávlovitsnak a szerbek Újvidéken 1848 május 18-án, sikerült macskazenét adtak és Kossuth névvel tisztelték meg.

[4] Thim, II. k., 48. l.

[5] Српске Новине 1848. бр. 23, 26.

élete és a török császárság közti viszonya szerződéseken alapul — jelentette ki továbbá a szerb kormány —, melyek a portával köttettek Oroszország védelme alatt; ha Szerbia a török császárság iránti kötelezettségét fölbontaná és a szerződés ellen cselekednék, nemcsak a török kormánnyal, hanem az orosszal is összeütközésbe kerülne."[1]

Szerbia vajdája, Vucsits Perisits Tamás, az ország legnépszerűbb embere és néptribunja, Danilyevszkij orosz és Mayerhofer osztrák szerbországi konzulok fölhívására 1848 március 26-án Belgrád legtekintélyesebb polgárait hívta egybe. Ezen értekezleten előadta, hogy fentiek fölhívták a törökellenes szerb mozgalmak elnyomására, melyek csak veszélybe sodorhatják Szerbiát. A polgárság erre nemzetőrség felállítását határozta el a közrend fenntartása céljából, sőt a belgrádi török pasa — aki egyébiránt elég tapintatosan viselkedett — kielégítő védelméről is gondoskodott. Ezzel Vucsits kezébe vévén a hatalmat — a rendet fenntartotta, „mivel Szerbiának nincsenek külön óhajai, mert szabad".[2]

Szerbia fejedelme, Karagyorgyevits Sándor[3] sietve utazott el Kragujevácra egy nappal a gyűlés előtt, Garasanin Ilyés belügyi főnök és Zdrávkovits Miroszláv államtanácsos kíséretében, ahol csapataira támaszkodva megvárta a további eseményeket, melyek elől kitért. Belgrádban Vucsits vajda és a szerb kormány elnöke és külügyi főnöke, Petronijevits Avram maradtak vissza.[4]

Danilyevszkij orosz konzul 1848 április 13-án újra fölhívta a szerb kormányt a még jelentkező mozgalmak elnyomására, mire a fejedelemné sietve elutazott Kragujevácba, közölvén a fejedelemmel az orosz főkonzul újabb fölszólítását.

A szerb kormány azzal hárított el magától minden gyanút, hogy a törökellenes mozgalmakat a belgrádi forradalmároknak és az ifjúságnak tulajdonította, hivatkozván arra, hogy ezeknek 1848 március végére tervezett fölkelését meghiúsította.[5] Ilymódon boszniai akcióját is leplezte.

[1] C. H. Нов. 1848. бр. 7.

[2] St. A.; Serbien, 1848—1850, fasc. 10.; Mayerhofer jelentése, 1848 márc. 25. No. 76., 80.; Kr. A.; Sl. S. G. K. 1848. VI. 109. b. Thim. II, k., 48, — A belgrádi francia konzul 1848. III. 26-i jelentése. Párizsi állami levéltár.

[3] Karagyorgye szerb szabadsághős második fia volt. Obrenovitsék elűzetése után 1842 szept. 2-án választatott meg fejedelemnek.

[4] St. A.; Serbien, fasc. 10. 1848—1850. Mayerhofer jelentése. 1848. No. 75., 76., 107. Thim. II., 46., 59., 93. l.

[5] St. A.; Serbien, fasc. 10. Mayerhofer jelentése. No. 107. Min. d. Auss. — Mayerhofers Berichte. No. 90.

VIII.

Bosznia és Dél-Magyarország forradalmának előkészítése, emisszáriusok kiküldetése.

Az 1848. évi európai tavaszi forradalmak a soknemzetiségű Habsburg-birodalmat is megrendítették. Az olaszok Ausztria olasz tartományait igyekeztek elfoglalni, lekötvén a Habsburg-dinasztia hadseregét. Magyarország függetlenítő magát; a horvátok a magyaroktól szakadtak el; a németek Németországgal keresték az egyesülést; a monarchia szláv népei a Habsburg-birodalmat föderációs alapon szláv birodalommá akarták átalakítani.

A Habsburg-birodalom olasz győzelem esetére összeomlani látszott. Ellenfelei paralitikusnak mondották és közeli fölbomlását várták. Ilyen körülmények között a belgrádi szerb kormány, illetve Garasanin Ilyés belügyi főnök elérkezettnek látta az időt a szerb aspirációk megvalósítására, végcélul tűzvén ki az összes szerbek, illetve délszlávok egyesítését egy délszláv birodalomban.

Mindenekelőtt Boszniában és Montenegróban óhajtotta a fölkelést előkészíteni. A török fennhatóság nem sok gondot okozott, minthogy a szultán fennhatósága már csak névleges volt. Kapóra jött az oláhok mozgalma is, akik nemzetgyűlésükön egy dáko-román birodalom felállítását tervezték és a török uralmat szintén le akarták rázni, továbbá az az ellenséges agrárviszony, mely a boszniai szpahik és kmetek, valamint Tahir pasa, boszniai váli közt fennállott.[1] A bosnyák keresztények helyzete annyira tűrhetetlen — mondja Garasanin a belgrádi francia konzulnak —, hogyha a porta nem könnyít rajtuk, nem áll jót a bekövetkezendő eseményekért.[2] Egyébiránt Bosznia és Montenegró forradalmosítása beleillett Garasanin politikájába, aki Törökország hatalmát fokonként igyekezett csorbítani Szerbia javára.[3] Ugyanekkor a szerb kormány a délmagyarországi szerb fölkelést is előkészítette és Jellačić-csal óhajtott szövetségre lépni, aki meg Horvátországot, Szlavóniát és Dalmátországot egy horvát királyságban, Habsburg-uralom alatt törekedett egyesíteni.

[1] Wien, Kr. A.; S. B. G. K. 1848. IV. 3. a.; C. Saxl, Geschichte des Machtverfalls der Türkei und die Phasen der Orientalischen Frage. S. 310—313.; Sl. Bošnjak, Zemljopis i povesnica Bosne; Strausz A., Bosznia és Hercegovina, I., 127. l. Thim, II. k., 73., 76. 82., 88. l.

[2] Párizsi állami levéltár. A belgrádi francia konzul jelentése. 1848. szept. 21.

[3] Thim, II. k., 19. l.

Garasanin és a szerbországi kormány mindezt azonban csak annak a nagy drámának előjátékául tekintették, mely a Duna és Száva mindkét partján egykor be fog következni.[1]

A belgrádi szerb kormány titokban Bán Mátyást küldte ki a délmagyarországi szerbekhez, a horvátokhoz, dalmátokhoz és montenegróiakhoz, hogy az esetleges fölkelést Szerbia, a szerb Piemont nevében előkészítse.[2] A horvát születésű katolikus Bán — korábban az illirizmus híve — mint a fejedelem leányainak oktatója, a szerb kormánykörökkel, Garasanin Ilyés belügyi főnökkel, Knityánin Petrovits István szerb államtanácsossal és Sztefanovits-Tenka Istvánnal, az államtanács elnökével szoros politikai összeköttetésben állott. A szerb kormány a gyanú elhárítása okából misszióját nyiltan elítélte és a belgrádi forradalmi komiténak tulajdonította.

Bán Mátyás résztvett március hó végén az újabb zimonyi gyűlésen, melyen kimondták a Horvátországhoz való csatlakozást és e hó 26-án, egy nappal az újvidéki határozatok hozatala előtt, Újvidéken termett. Szerémségben és Újvidéken az általa kilenc pontba foglalt határőrvidéki követeléseket ő vétette fel a gyűlések programmjába. — A hangulat olyan izzó volt — írja —, hogy a szerbek készek voltak követeléseiket vérükkel is kiküzdeni. — Zimonyba visszatérve, útközben a szerb vajdaság felállítását és a horvátokkal való szövetséget propagálta.[3]

Karlócán Rajacsits szerb érseket kereste fel, kinek előadta megbizatását és küldetését Jellačić bánhoz, kihez Rajacsits ajánlólevelet adott. Ennek tartalma az lehetett, hogy Szerbia a magyarországi szerbek követelését támogatja és hajlandó a horvátokkal a magyarok ellen szövetkezni, mihez hasonló ajánlatot tehetett Rajacsits is, mert midőn a horvát bán fölbontotta levelét, fölkiáltott: „hiszen ez nagyszerű, azonnal elküldöm küldötteimet Belgrádba a fejedelemhez és Karlócára az érsekhez".[4] Erre következtethetünk a karlócai 1848 április 14-i körlevél pontjaiból és Rajacsits érsek és Bán Mátyás megállapodásából.[5]

Bán április 1-én gőzhajón Mitrovicára utazott, Sztankovits János, későbben a főodbor titkára társaságában. A mitrovicai mozgalomnak Brkits Tádé nyugalmazott százados volt a lelke

[1] M. Бан, Подаци о Петру Петровић Његошу. Преодница 1884. бр. 7—11 Remellay, Gr. Kolowrat stb. 15—22. l.; Wien, Kr. A., Kr. M.; Präs. Akt. 1848. No. 4199. Thim, II. k., 124. l.

[2] Limperani belgrádi francia konzul már ezidőben mondja, hogy Szerbia a törökországi szlávok politikai reményeinek központja volt. Белегић, француски дипломати код Срба у 1848. Књижевни Гласник. XXVI. 1929. стр. 134.

[3] A kilenc pontot lásd Thim, II. k., 72. l. Novine dalm. hrv. slavonske 1848. br. 32. és M. Б. Поглед на истоку, Slovinac 1879. br. 16.

[4] Garasanin és Rajacsits érsek fontos leveleit nem sikerült föllelnem.

[5] Thim, II. k., 105—108. l.

s az április 7-i népgyűlésen kimondották a horvátokhoz való csatlakozását.[1]

Bán Mátyás Zágrábba érkezvén, mindenekelőtt Gaj Lajost, a horvát politikai mozgalom vezetőjét kereste fel, aki 1846 és 1847-ben Szerbiában járt és szorosabb összeköttetésbe jutott a szerbekkel. Megbizatását előadván, Gaj figyelmeztette őt, hogy Jellačić inkább osztrák aulikus, mint horvát nemzeti egyén.

A horvát bán szívesen fogadta Bán Mátyást s azt kérdezte, hogy a szerb fejedelemnek mi a véleménye s mit szándékoznak a szerbek tenni. „A szerb fejedelem nagy érdeke — felelé Bán —, hogy a magyarok az egyesült Horvát királyságot le ne igázzák, mert akkor Szerbia is veszélyeztetve lenne és ezért szándéka úgy a hármas egyesült királyságban, mint a Magyarországon lakó szerbeknél összes befolyását arra fölhasználni, hogy a horvátokkal együtt keljenek fel a magyarok ellen, ha ezek őket megtámadnák és a császári trónt veszélyeztetnék.“ — Jellačić azt felelte: „A fejedelem politikája esetleg mentő jelentőségű lehet. Azt hiszem, hogy a magyarokkal összeütközünk. Ez esetben a császári házra kell támaszkodnunk, ami nékem kötelességem, de a legitimizmus zászlaja alatt könnyebben is vonhatjuk meg magunkat.“ — Bán Rajacsits érsek levelét átadván, mondá: „Ebből megláthatja, hogy Szerbia, Horvátország, Szlavónia és Dalmácia egyesítésén fáradozik és a magyarországi szerbek szövetségén.“ — Garasanin levelét[2] kézbe véve és olvasva, Jellačić így szólt: „Ebben a levélben bizonyos törökországi eshetőségekről van szó;[3] de ha ezek most bekövetkeznének, a helyzet felette összegabalyodnék; jobb volna bevárni, míg a magyarokkal nem jutottunk tisztába.“ — „Így vélekednek Belgrádban is“ — felelé Bán Mátyás; egyúttal megemlíté, hogy ennek ellenére már megbeszélhetnék a megállapodások főbb pontjait, — ami ellen Jellačić nem szabadkozott és megígérte, hogy ez ügyben bizalmi embereit Belgrádba fogja küldeni.[4]

Bán már ekkor látta, hogy Gaj és Jellačić közt kenyértörésre fog kerülni a dolog és utóbbi lesz a horvát diktátor.

Bán Mátyás Zágrábban három politikai beszédet tartott; egyetemi hallgatókhoz intézett beszédében hangoztatta, hogy a horvátoknak és szerbeknek össze kell tartaniok és a monarchia többi szláv nemzeteivel szövetkezni; hogy Dél-Magyarországon

[1] Thim, II. k, 74. l.; Годишњак, Кр. Акад. 1887. стр. 252; Летопис М. С. 1885. стр. 129; Budapest. N. M. Folia Serbica III/4. 7. l.

[2] Garasanin levelére sem akadtam.

[3] Thim, III. k., 888—889. l.; Bán M. levéltárából. No. 5. másolat.

[4] Garasanin valószínűleg a bán segítségét kérte a boszniai és hercegovinai fölkelés esetére. Страњаковић, Уставобран. I. стр. 275—277.; Šišić, Jugosl. Njiva. 1924. str. 193—194.

a szerbek követeléseit a nép közt terjeszteni kell s hogy a horvátok külön minisztériumot stb. követeljenek.[1] Hasonlóképen beszélt a katolikus papok szemináriumában és Gaj lakásán, ahol terített asztalnál mindennaposak voltak a horvát politikai összejövetelek.

Felső-Karlovácról írja Bán Mátyás, hogy ott a horvátok lelkesen fogadták; kijelentették neki, hogyha a szerbek nem törnek be Boszniába és Hercegovinába, ők fogják ezt a szerbek nélkül megtenni; erre Bán Mátyás titoktartás mellett közölte, hogy a szerbek megteszik az előkészületeket, de időelőtti rajtaütéssel Szerbia is tönkremehetne.[2] Bán ezután a Velebit-hegységen keresztül Dalmáciába, Zárába utazott.

Dalmáciában az olaszok és horvátok közt ekkoriban már kiélesedett az ellentét és az olaszok hegemóniája, akik a velencei köztársasághoz hajlottak, kérdésessé vált. Szerbek és horvátok féltették Dalmáciát az olaszoktól s ezért izgatta Bán Mátyás a dalmát horvátokat és szerbeket az olaszok ellen, propagálta Dalmácia egyesítését Horvátországgal és hívta fel őket, hogy Jellačić mellé álljanak, aki szintén az egyesülés híve. Ily értelmű proklamációját *Zárából* terjesztette a szláv községekben és Jellačić érdekében a községekben aláírásokat gyüjtött.[3] Május 8-án a Zora Dalmatinskában nyiltan értekezett a dalmát-horvát egyesülésről és Magyarországtól való elszakadásról. Egy másik irány képviselői, úgymint Kuzmanović, Boszniával és Hercegovinával óhajtották az egyesülést, míg Petrovits Špiro azt hirdette, hogy „mi dalmátok vagyunk és semmi más".

A „Rimembranze de la Settimana" című hírlap 1848 május 20-án nyilvánosan szóvátette a nagy délszláv birodalom felállítását.[4]

Április közepén Montenegróban fölkereste Bán Mátyás II. Nyegos Péter fejedelmet, aki a szerb kormánytól évi ezer

[1] Novine dalm. horv slav. 1848. br. 32.
[2] Thim, II. k., 97. l. és Bán hagyatéka, 6—7. sz. irat. 1848. ápr. 18-ról.
[3] M. Bán, Domovini mojoj, Zora dalmatinska. 1848. br. 18. és 19. M. Ban, Esame delle questioni politico-slave; cenno istorico sul movimento degli Slavi, 1848. Ban hagyatéka, No. 8., 11. Šišić, Jugoslav. Njiva, 1924. str. 225—229.; Годишњак р. Акад. 1887. стр. 253. M. B. Pogled na istoku, Slovinac 1879. br. 16; Kamila Lucerna. Uspomen M. Bana, Letopis jug. Akademije g. 1906. Thim II. k. 188—189. l.; Србобран Кал. 1904. стр. 48, 142.
[4] Novak Grga, Le mouvement illyrien et la Dalmatie. Le Monde Slave. T. II. p. 405—425. — Zora Dalmatinska, 1848.; Srpski dalmatinski Magazin, 1848. La Dalmazia constituzionale: Špiro Petrović, Sulle attuali condizioni politiche della Dalmazia—Zara. — Il grande Illyrio e le tendanze illiriche, Rimembranze de la Settimana maj. 20. 1848.

arany szubvenciót kapott s akit Szerbia megnyert tervének. Nyegos ezért elállt eredeti tervétől, hogy Albániába betörjön. Szerinte Cattaro és Raguza körül is jól állt a szerbek ügye. Bán Mátyás a Nyegosnak Jellačić levelét is kézbesítette.

A Nyegos, amennyiben a független szerb birodalom megvalósulna, hajlandó volt lemondani fejedelmi székéről s minthogy püspök is volt egyszemélyben, szívesen fogadta volna el az ipeki patriárka székét, magának csak a lelki világ feletti uralmat tartván fenn. Később, június havában nyilt proklamációban hívta fel a Cattaro és Raguza körüli lakókat, hogy Jellačićhoz csatlakozzanak.[1] Ezzel aztán végleg helyreállott a bizalom a montenegrói vladika és az osztrák dalmáciai helytartó Tursky közt, bár utóbbinak tudomása volt arról, hogy a Nyegos a délszláv birodalom érdekében hajlandó volt Boszniába betörni és a Boccheban kitört forrongások is gyanút keltettek nála. Kezdetben a Nyegos Albániát akarta elfoglalni Szkutarival. A Bocchekerületben tényleg volt egy párt, mely a Szent Márk köztársasággal akart szövetkezni, ahol Manin olasz és Tomaseo Miklós szláv forradalmárok kikiáltották a respublikát. Tomaseo a Nyegoshoz is fordult, de ez visszautasította ajánlatát és Jellačićot támogatta.[2]

Boszniában nagy volt 1848 tavaszán az elégületlenség. A keresztény ráják, kmetek és az agák közt már 1840 óta megromlott a jó viszony, mert Tahir boszniai pasa jóvoltából az agák több részt követeltek a kmetektől termésük és marháik után, mint amennyi megillette őket.[3] Végre mégis megegyeztek. Viszont a boszniai és hercegovinai bégek a szultán reformja ellen fölkeltek és Omer pasa csak 1851-ben tudta véres eszközökkel a rendet helyreállítani.

[1] Bán hagyatéka 9. és 11. levél; Медаковић, П. Његош. стр. 179—170. М. Бан, Податци о Петру Петровићу Његошу. Преодница 1884. бр. 7.; Thim II. k. 76, 179, 189, 327. l.; Šišić, Jugoslav. Njiva 1924. br. 6.; Вл. Ђорђевић, Црна-Гора и Аустрија, стр. 49—51.; Скерлић, Омладина, стр. 24. М. Б. Летопис. М С. књ. 143, 1885. стр. 127—130.; S. Pjerotić, Sulla vita e sulle opere di Mattia Ban, p. 7—8.

Bán Mátyás 1848 őszén és 1849 tavaszán ismételten hirdette a délszlávok egyesülését.

[2] Wien, Kr. A.; Kr. M. 1848. ad 733/107—35/353.; Др. А. Томановић, Петар други Петровић Његош као владалац, стр. 174—177; Слово Петру II. Петровићу Његошу. Летопис М. С. књ. 85. 1852. I. стр. 35. В. М. Г. Медаковић, П. П. Његош. Новисад. 1882. стр. 170, 171.

[3] Трифковић, Сарајевска околина. — Цвијић, Насеља српс. земаља, стр. 17.; Wien, Sl. S. G. K. Z. Präsid. Akten 1848. No .357, 362. St. A.; Der Aufstand der bosnischen Beys in den Jahren 1849—1851.; Ловчевић, Писма Илије Гарашанина књ. I. стр. 16. Thim II. k. 47, 73, 82, 88, 97, 124. 179, 181, 188, 189, 217, 243, 256.

Az elégületlen keresztény ráják Belgrádba és Jellačićhoz küldözgették bizalmas embereiket, segítséget keresve. Ezen mozgalomban a boszniai ferencrendi barátok is résztvettek.[1]

Bán Mátyás és számos Boszniába küldött emisszárius előkészítvén a teret, a ráják csak a jeladást várták a fölkelésre. Észak-Boszniában egy boszniai, Kovacsevits Tamás agitált hathatósan.

A szerbiai kormány azonban kénytelen volt a törökök elleni fölkelésről lemondani, mivel a törökök erős sereget gyüjtöttek össze Boszniában, másrészt I. Miklós orosz cár 1848 évi március 26-i kiáltványában kijelentette, hogy minden forradalmi mozgalomnak ellensége. A cár április 8-án Titoff konstantinápolyi orosz követ által tudatta a portával, hogy az ottomán birodalom statusquo-jának híve és nem fogja tűrni, hogy a szultán szuverénitása csorbíttassék. Egyszersmind tudatta a belgrádi kormánnyal, hogy amennyiben a kormány képtelen volna Szerbiában a forradalmi mozgalmat elnyomni, ő, a cár, kész neki fegyveres segítséget küldeni.[2]

Mayerhofer osztrák és Danilyevszkij orosz konzulok karöltve jártak el a szerb kormánynál a forradalmi mozgalmak ellen és hozzájuk csatlakozott Mehmed pasa, Fonblanque angol és a francia ügyvivő, de utóbbi kijelenté, hogy csak akkor fogja Szerbiát támogatni, ha a portával szoros viszonyban marad,[3] de egyben ajánlotta a szerb kormánynak, hogy tartózkodjék az orosz és osztrák befolyástól. Ponsonby április 28-án bizalmasan közölhette herceg Esterházy Pál magyar miniszterrel, hogy a szerbiai forradalomtól már nem kell tartani.

Az osztrák konstantinápolyi követ élénk figyelemmel kísérte a boszniai és montenegrói mozgalmakat, s úgy ő, mint a dalmáciai helytartó, valamint Mayerhofer belgrádi osztrák konzul megállapították Szerbiával való összefüggésüket.[4]

Bán Mátyás missziója véget érvén, június 13-án Mitrovicára utazott, majd a szerb fejedelemnél jelentkezett.[5]

[1] Limperani belgrádi francia konzul jelentése 1848. III. 21. és 26-ról. Párizsi állami levéltár; Grenzbote, 1848—49. Bd. IV. Der bosnische Aufstand Thim, II. k., 26. l.

[2] Wien, St. A.; M. d. Äuss. Berichte aus Konstantinopel, 1848. No. 17., 19.; Wurm, Diplom. Geschichte der oriental. Frage.

[3] Párizsi áll. levéltár. Belgrádi francia konzul jelentése 1848 ápr. 14-ről; Страњаковић. Уставобран. I. стр. 116—118. Белег—Мисирлић, Француски дупломати, Књижевни Гласник 1929. стр. 134. = A belgrádi francia konzul jelentéseinek egy részét Jaksits György belgrádi egyet. tanárnak köszönhetem.

[4] Wien, St. A.; M. d. Ä. Türkei, fasc. XIX.

Budapest, O. L., K. I. 1848. 238. eln. sz.; Külügy, 1848, 389. sz. — Wien, St. A. Serbien fasc. VI. Mayerhofers Berichte, 1848 No. 147.

[5] Belgrád. H. Б. Рукописи 1848. бр. 948 — Д. Страњаковић, Политичка пропаганда Србије у југословенским покрајинама 1844—1858. Гласник—Нови-сад, 1936. књ. IX.

IX.

Délmagyarországi forradalmi mozgalmak.

A szerb kormány a boszniai forradalom előkészítésével párhuzamosan folytatta Dél-Magyarország szerbjeinek forradalmosítását is, mely kezdetben nemcsak Magyarország, hanem Ausztria ellen is irányult. Ekkor a szerbek is ellene voltak az osztrák abszolútizmusnak, hívei lévén a liberális eszméknek. Működésük természetesen a szerbség és a jugoszláv eszme érdekében bomlasztó volt. Csak később tért a szerbiai kormány a Habsburg-monarchiával szemben látszólagosan lojális irányba. Szították a mozgalmat egyrészt a Szerbiából érkező emisszáriusok, másrészt a magyarországi szerb ifjúság, illetve főiskolai hallgatók, a szerb intelligencia, papság, tanítók, kereskedők stb.[1] Boszniában a mozgalom célja eleinte egy délszláv birodalom létesítése volt; később csak a délvidéknek Magyarországtól való elszakítása és a Horvátországgal való szövetkezés. A horvátországi határőrvidékiek érzésbelileg a horvátokhoz vonzódtak, míg a délmagyarországiak elszakadni törekedtek a magyar anyaországtól.

A mozgalomba eleitől fogva — Szerbiában is — a szerb ifjúság kapcsolódott be. Zanini osztrák hadügyminiszternek Hrabowsky szlavón-szerémségi főhadiparancsnok jelenté, hogy Zimonyban a hazautazó szerb ifjak lázító röpiratokat terjesztenek.[2] Közép- és Felső-Bácskában Athanackovits Bobogoj szerb költő a szerb községeket hívta fel, hogy vegyenek részt az 1848 május 13-ára kiírt szerb nemzetgyűlésen. Ő a hatóságok fellépésére csakhamar Bécsbe, majd Párizsba utazott; nem is vett többé részt a szerb fölkelésben.

Szerémségben Zsivkovits János agitált, Iregen, Rumán, Erdővégen, Siden stb.[3] Bécsből Vukovárra Proff Gotthard utazott, hirdetvén a nagy délszláv birodalom felállítását. A bécsi szláv Centralkomite Bólits A. I. aláírásával fölhívta a szerémségieket, hogy szakadjanak el a magyaroktól.[4]

Bécsből Csavlovits Pál utazott le Zágrábba, ahol a főiskolai hallgatók egyik gyűlésén Bán Mátyással igyekezett az ifjúságot rábírni, hogy akadályozzák meg a határőrvidékieknek az olasz

[1] Párizsi levéltár, a francia konzul jelentése 1848. márc. 27-ről. Wien, Kr. A.; KM. Präs. 1848. No. 281., 282.

[2] Wien, St. A.; Serbien, 1835—1850. fasc. 10. Zanini jelentése, 1848. április 23. J. Живковић, Како је дошло до мајске скупштине. Браник 1898. бр. 52; Budapest. O. L.; B. M. D. I. 1848. 507, 508.; Wien. M. D. I. Präsid. Akt. 1848. No. 1828.

[3] Zsivkovits életrajza a szerb Maticában, Kéziratok, No. 68.

[4] Thim, II. k., 58. l.

harctérre való elmenetelét. Zágrábból Zimonyba, 1848 március 25-én Belgrádba utazott. Egy nappal előbb Borisev Uros a csajkáskerületben, Titelen, Újvidéken agitált. Herkalovits István Zágrábban és Bécsben a szláv köröknél keresett összeköttetést.[1]

Miletits Szvetozár, a délmagyarországi szerbek későbbi neves vezetője, mint nagytekintélyű ifjú jogász a csajkáskerületbe ment agitálni (április 12-én) és társa, Radák György április 21-én Kikindára, a kikindai kerület székhelyére.

Mitrovicán Brkits Tádé nyug. százados hívta fel a szerbeket, hogy a magyarok és németek ellen foglaljanak állást.[2]

A határőrvidéken és a délmagyarországi részeken, a Szerémségben és Szlavóniában a márciusi vívmányok által fölkeltett magyar szimpátiák majdnem mindenütt megszűntek és a közszabadságok hatása elhalványulván, helyökbe a nemzeti kérdés és a délszláv birodalom fölállításának eszméje lépett.

Súlyos zavargásra adott okot Miletits Szvetozárnak a csajkás kerületben való megjelenése (április 12-én), ahol éppen ekkor az 1. csajkás zászlóalj az olasz harctérre volt bevonulandó. Miletits Csurogon teremvén, reggel 10 órakor félreverette a harangokat és az erre összegyűlt népet fölhívta, hogy ne engedje a csurogi századot az olasz harctérre menni, mert ha a csajkás kerületet a katonaságtól megfosztják, a magyarok elfoglalják azt, bevezetik a magyar uralmat és a szerb nevet a föld színéről el fogják törölni; várják tehát be a május 13-i szerb nemzetgyűlést és ne áldozzák föl magukat bolondul Olaszhonban.[3] Czvétits Péter csurogi rőföskereskedő pedig kijelenté, hogy elérkezett az idő, amikor nem a kardbojt, hanem „a rőf fogja a község ügyeit igazgatni" s felmutatott egy állítólagos régi pergament iratot, mely szerint a benne foglalt privilégiumok alapján a szerbeknek joguk van saját parancsnokaikat és tisztjeiket megválasztani. A század mindazonáltal április 15-én a harctérre vonult.

Miletits ekkor elfogatástól tartván, a szomszédos Nádaljra sietett, ahol hasonló beszédet tartott, mint Csurogon. Aztán elmenekült Újvidékre, ahol egy szerb társaság a „Zöld koszorú"-

[1] Šišić, Jugosl. Njiva, 1924, br. 5. str. 193.; Thim, II. k., 58., 84. l. Wien, St. A., M. d. Ä. Belgrad, Consulat. 1848—49. No. 85. Budapest, O. L.; BM. Ideigl. bizottság, 1848. 296. sz.

[2] Thim, II. k., 74. l.

[3] Thim, II. k., 110—111., 122. l. Ezen lithografált fölhívást aztán a határőrvidéken számos példányban szétosztották. Szentgyörgy napja előtt a katonai hatóság egy körlevéllel valótlannak jelentette ki a fölhívás tartalmát. Wien, Sl. S. G. K. 1848. IV. 28. Rastić jelentése Mitrovicáról. Thim, II. k., 114., 118. l.

vendéglőben ovációkkal fogadta.[1] Elfogatásától félvén, Belgrádba menekült; kiadását a szerb kormány megtagadta.[2]

Sokkal végzetesebben végződött Miletits társának, Radák Györgynek vállalkozása Nagykikindán, ahol a mozgalom véres lázadássá fajult.

A kikindai kerület 1716 óta kiváltságos kerület volt. Itt a márciusi mozgalmak előtt is már fordultak elő zavargások egyrészt a fölös földek (Überländer) felosztása, másrészt a főbíróválasztás miatt; a szerb lakosság mindkét kérdésben összetűzött a szerb felettes tanáccsal.

Kengyelác Lukács vezetése alatt egy párt alakult, mely programmjába a fölös földek felosztását vette föl, mire Kengyelácot bírónak megválasztották. Minthogy földosztó ígérete maszlagnak bizonyult, a szerb nép meggyűlölte őt és a tanácsot is. A szegény nép és a tehetős gazdák, akik a fölös földeket bírták, farkasszemet néztek egymással. Ilyen feszült viszonyok között érkezett Kikindára (április 21-én) Radák György joghallgató Pozsonyból, aki az 1847-i országgyűlésen mint irnok működött.

A kikindai lakosság örömmel fogadta március 22-én az új vívmányokat,[3] de a március 30-i tisztújítás után sem múlott el az elégületlenség. Az 1848 április 11-i szentesített törvények következtében a kikindai kerület régi kiváltságai is megszűntek.

Radák 1848 április 22-én este bizalmas értekezletet hívott össze az iskolaépületben, melyet a hatóság feloszlatott. Húsvét első napja (április 23.) csöndesen telt el. Másnap, április 24-én Radák György szerb kokárdát tűzvén föl, szerb zászlót bontott ki[4] a templomból jövő nép előtt; kijelentette, hogy a

[1] Wien, Kr. A.; S. B. G. K. 1848. V. 10. c. és fasc. 96. 1849. IV. 13½. Thim, Miletits Szv. és az 1848—49-i szerb fölkelés. Bécsi tört. intézet évkönyve, I., 307. l. Beller ezredes jelentése. Kr. M. Präs. Akt. 1848. No. 613., 665., 1263., 1398. St. A.; Min. Rat. 1848. No. ad 34. Thim II. k., 93., 94., 98., 99., 111., 113., 121—123., 135., 146. l. Ивић, Из младости Св. Милетића. Летопис М. С. књ. 308. стр. 137—150. — Ђукић, Св. Милетић у Чуругу I. 1848. Бранково Коло 1896 бр. 18. J. Тим, Улога Св. Милетића, Летопис М. С. књ. 308. стр. 130—136. Wien. Kr. A.: Hauptarmee 1848. IV. 13½.

[2] Wien, St. A., Serbien, fasc. 10. Mayerhofer 1848. 124. sz. jelentése. De mikor Miletits itten a szerb ifjúságot a belgrádi vár, illetve a törökök ellen izgatta, a kormány őt kiutasította, mire Szerémségbe ment. Belgrad; C. Кр. Академија, Аутобиогр. Николића.

[3] Budapest, O. L.; B. M. 1848. 190., 613. sz.; C. Нар. Нов. 1848. бр. 23. A kincstári uradalom a kikindai kerület határában fekvő majorsági földeit a kerületnek adta állandó haszonbérbe; ezeket a kerületi hatóság a lakosság közt felosztotta, mely a kiosztott földek utáni haszonjogot egymás közt eladogatta. A föld értéke emelkedvén, az eladók új felosztást követeltek, aminek a vagyonos vevők ellentállottak.

[4] A szerb zászlót a szerb olvasókörben selyemből készítették és Kirits Lázár tanító adta át.

nép csak e zászló alatt érheti el a földosztást. Hivatkozott Rajacsits érsekre is. Ugyanakkor fölolvasta az április 14-i karlócai határozatokat és kihirdette, hogy 1848 május 13-án megtartják a szerb nemzetgyűlést. A nép erre a városházára kitűzte a vörös-fehér-kék szerb zászlót, de a kerületi tanács épületén még meghagyták a magyart.

Délután a vecsernye alatt Vlahovits Pál plébános megnyugtatni iparkodott az ingerült népet. Kijelenté, hogy a nép követeléseit törvényes úton is elérheti, amit a hallgatóság morajjal fogadott.[1] Az istentisztelet után Radák újra fölizgatta a népet és kihirdette a karlócai pontokat, mire Kengyelác Lukács és fia, Kristóf, Radák letartóztatását elrendelték. Mikor a Kengyelác-testvérek a régi inszurrekciós zászlót kihozatták a templomból és a kerületi házra kitűzették, a magyart pedig levették és összetaposták, úgy látszott, hogy a nép megnyugszik.

A fölizgatott nép azonban újra hangosan követelte a földosztást. A tanács erre délután ½4 órakor kirendelte a helyben állomásozó Hannover, 2. huszárezred egy századát a fenyegető nép fékentartására. Az összecsődült nép azonban kaszákkal, baltákkal a huszárokra rontott. Galvani főhadnagyot súlyosan megsebesítették, Lendvay főhadnagyott fejbeverték és két huszárt megöltek. A huszárok, nem lévén lőszerrel ellátva, a közeli német Szöllős helységbe menekültek.

A katonaság elvonultával a felizgatott tömeg ura lett a helyzetnek. A kincstári épületeket, a kerületi házat összerombolták, a 85 rabot kibocsátották, a jobbmódú úriházakat kifosztották és a környékbeli szegénység, szerb, német, magyar, nemzetiségi különbség nélkül egyaránt rabolt, fosztogatott.

A városi tanács és az intelligencia elmenekült. A gyűlölt Kengyelác Lukács parasztruhában szökött meg. A felbőszült tömeg azonban rátalált két elbujt tanácsosra. Közülök Csuncsits Jánost vasvillákkal agyonszúrták, szemeit kiszúrták, orrát levágták, fejére fazekat húztak és így állították ki egy boltban. Iszákovits Sándort is összeszurkálták és végül fejével bűzös ganéba dugták, ámbár Iszákovits a legsovénebb szerb hírében állott.[2]

[1] Срб. Југ. Народне Новине 1848. бр. 36.

[2] Wien, Kr. A., Kr. M. 1848. No. 1124.; Sl. B. G. K. 1848. IV. ad 20., 27., 32. V. 14., 19. b. ad 33. — St. Arch. Ungarn, fasc. 489.; M. R. 1848. No. 450.; M. d. I. 1848. No. 1847, Budapest, O. L.; B. M. 1848. D. 1., 613., 3344. sz.; K. I. 1848. 80., 1124. eln. sz.; N. M. 1848—49. gyüjtemény. 1848. ápr. 26-ról; Vörös-gy. 1848. I. 21. 1310. sz.; O. L. 1848. Vegyesek, I. A. — Thim, II. k., 126., 131., 137. l. Св. југ. Н. Нов. 1848. бр. 36, 37. Радак. Успомене из г. 1848. Браник 1895. бр. 45; Радак, Отворено писмо, Напредак. 1868. бр. 15.; Српске Нов. 1848. бр. 31, 32.; Суботић К. Полит. Историја Буне. I. стр. 102. — 111.; Јавор 1878. бр. 5.; K. P. L. Из архив.

Radák vállalkozása tehát Kikindán végzetessé vált, mert nemzeti izgatásával a helyi gyűlöletet váltotta ki és a szerbek egymást gyilkolták. „Őszintén mondjuk, szomorúság fogott el minket, mikor hallottuk, hogy a szerbek egymást gyilkolják“, írja egy pesti szerb lap.[1]

Radák látván, hogy váratlanul hova fejlődtek a viszonyok, a népet le akarta csöndesíteni (25-én korán reggel), de mikor rálőttek, sietve elmenkült Karlócán és Zimonyon át Belgrádba. A magyar kormány kiadatását kérte, de a szerb kormány azon a címen, hogy Magyarország és Szerbia politikai bűnösökre nézve nem kötöttek szerződést, megtagadta, ami ellen a magyar kormány Esterházy herceg miniszter útján a portánál óvást emelt.[2]

Radák és a kikindaiak Rajacsits érsekhez fordultak és felszólították, hogy jöjjön körükbe a népet lecsendesíteni. Az érsek azt felelé (április 26.), hogy sajnálja a történteket és nyugalomra intvén a szerb lakosságot, ígéretet tőn, hogy ügyük a szerb nemzetgyűlésen, melyen a szerbek jövőjének és szabadságának alapját lerakják, el fog intéztetni és istenben bízva hiszi, hogy ez vér nélkül fog lefolyni.[3] Közbenjáróul Zsivkovits temesvári püspököt ajánlotta nékik, de ez is kitérvén, Masirevits Sámuel bezdáni kolostorfőnököt küldte ki, aki Kikindán és Franyován meg is jelent.

Athanackovits Plátó budai szerb püspök hallván a rémes esetet s hogy a szerbek egymást gyilkolták, kifakadt: „restellem a mai napon, hogy szerb vagyok“.[4]

A lázadás kitörésekor Karácsony László torontáli alispán kérelmére Kiss Ernő ezredes mintegy 2000 főnyi különítménnyel április 29-én Kikinda előtt megjelent. A község küldöttsége fehér zászlóval fogadta. Föltételeit elfogadták, ezek: 1. az idegen csőcseléknek azonnali eltávolítása, 2. írásbelileg kijelentett bűnbánó hódolat, 3. az összes fegyverek átadása, 4. a főbűnösök kiszolgáltatása, 5. a magyar zászló kitűzése.[5]

патриjap. 1848. бр. 272. Vukovits emlékiratai. 146—151. l.; Fekete, Nagykikinda, Magyarorsz. vármegyéi és városai. Torontál 585—586 l. S. Ježić, Гласник, H. Сад VIII. стр. 283—284.; Szmida, Csernovits naplója. Délm. tört. társ. évkönyve 1901. 70—74. l.; Samarjai jelentése. Pesti Hirlap, 1848. 390, 399. l. és 41, 45, 47, 49, 79. számok; Богданов, Устанак Срба 1848—49 стр. 20.

[1] Св. Jyr Српске H. Нов. 1848. бр. 38.; Budapest, O. L., K. J. 1848. 237. eln. sz.; N. M. Vörös gy. Min. tanács No. 1218. O. L., B. M. 1848. R. 751. sz.; K. M. 1848. 39. eln.

[2] Budapest, O. L., K. I. 1848. 237., 290. eln. sz.; K. M. 1848. 450. sz.

[3] Eredeti levél, Matica Szrpszka, Újvidék. Let. No. 106., 108.

[4] K. P. L. Из архив. патриjаршества. 1848. бр. 272, 343; Св. Jyr. H. Нов. 1848. бр. 36. 43.; Поповић—Зуб, Успомене II. стр 35. Budapest O. L. K. I. 1848. 75, 288. eln. sz.; Szmida, Délmagy. Értesítő 1901, 71. lap.

[5] Wien, Kr. A. Sl. B. G. K. 1848. IV. 32. c.; Kr. M. Präs. Akt. 1848. No. 902. Kiss jelentése, Kikinda, 1848. ápr. 29-én. Thim, II. k., 159., 170. 198. l.

Karácsony a kormányt értesítvén a kikindai lázadásról, ez Szemere Bertalan belügyminiszter ajánlatára a szerb nemzetiségű Csernovits Pétert április 26-án kinevezte királyi biztossá és Temes megye főispánjává,[1] azon hiszemben, hogy neve varázsával a szerb népre hathat. Előbb Nikolits Izidort kérték fel, de ez kitért a megbizatás elől.[2]

Csernovits április 29-én érkezett Kikindára, felállította a rögtönítélő bíróságot (statárium), a rabokat befogatta és 300 embert letartóztatott. A Dániel Kristóf elnöklete alatt tartott bíróság, melynek szerb tagjai is voltak, 5 egyént halálra és 60-at elzárásra ítélt; az utóbbiakat Komáromban zárták el. Csuncsits városi szerb tanácsnok gyilkosait, Titelszky Györgyöt és Vukovits Arzént 1848 május 6-án végezték ki. Iszákovits szerb tanácsos gyilkosait, Rajkov Urost és társát május 8-án, az oláh Pap Vazul huszár gyilkosát, Sztanojev Vászát május 11-én. Ugyanekkor Rajkovits János franyovai kereskedőt is elítélték, aki a falu környékbeli szállásait gyujtatta föl.[3]

A lázadás elnyomása után, 1848 május 16-án hirdették ki az 1848 április 11-én szentesített törvényeket és május 30-án itt tartották a megyei közgyűlést, melyen Karácsony Lászlót főispáni székébe beiktatták.[4]

Torontál megye egyéb községeiben is voltak zavargások. Tyurcsits Oresztesz jogász az újvidéki népgyűlés után Törökbecsén jelent meg. Izgatására a szerbek a magyar anyakönyveket elégették. Innen Franyova községbe ment, ahol szintén elégették a magyar anyakönyveket. Másnap (április 23-án) a hatósági közegek elől Pancsovára menekült. Itt Rajkovits János lázította föl a népet (április 26.), a környékbeli szállásokat fölgyujtották és földosztást követeltek. A rögtönítélő bíróság Rajkovitsot fölakasztatta. Markovits István szerb plébános ügye a rendes bírósághoz tétetett át, mely őt fölmentette.[5]

Kisebb lázadások és zavargások voltak: Beodrán, Kumándon, Melencén, Basahidon, Németeleméren, ahol a földeket elfoglalták, Aracson, Karlován, Tiszahegyesen, Tádén, Tiszaszentmiklóson, Csókán stb.[6]

[1] Iványi, Szabadka és Vidéke, 23. l.; Fővárosi Lapok, 1893, 73. sz. Délmagyarorsz. tört. és régészeti társulat Értesítője, 1901, 64—95. l.

[2] Budapest, O. L.; B. M. D/1. 1848. 31., 32. eln. sz.

[3] Wien, Kr. A.; Sl. B. G. K. 1848. IV. 32. c. V. 14. ad 33.; St. A.; M. R. 1848. No. 450. Budapest, O. L.; 1848. Vegyesek, I. A.; K. I. 1848. 80. sz. B. M. 1848. 751. R. Thim, II. k., 364. l.

[4] Alexits, Torontál vármegye monográfiája, 456. l.

[5] Wien, Kr. A.; S. B. G. K. 1848. V. 6., 10., 15. V. ad 33., 53.; Budapest, O. L.; B. M.; D. 1. 1848. 2325. sz.; K. P. L. Из архив. патријар. 1848, бр. 451 Л. Захариjевић, Из мојих успомена. Народност. 1899. бр. 78

[6] Wien, S. B. G. K. 1848. IV. 25. b, 27. a, V. 9. Szeremley, Magyarország krónikája, I. 78. l. Thim, II. k., 138. l.

A megye székhelyén, Becskereken is zavarogtak. Ott a nép a majorsági földek miatt izgult. A nemzetőrségről szerbek, németek nem akartak tudni, a robotot, dézsmát megtagadták. A szerbek a városházáról a magyar zászlót le akarták tépni, de a szerb Hadsits Lázár, országgyűlési képviselő ezt megakadályozta. A g. kel. szerb és kat. plébániákon a hivatalos, magyarul vezetett anyakönyveket megsemmisítették[1] s tíz tagból álló bizottság vette át a város közigazgatását.[2]

Bács megyében Újvidéken, honnét tulajdonképen az egész mozgalom kiindult, különösen az 1848 április 20-i szerb gyűlés után törtek ki a zavargások.

Április elején bizonyos Markovits Demeter, szerbországi emisszárius osztogatott titkon fölhívásokat. Ő Sztratimirovits Györgygyel és Sztratimirovits Radivoj raktárbiztossal állott összeköttetésben. Az április 6-i tisztújításon a szerbek forradalmi pártjának hívei jutottak győzelemre. A megválasztottak közt voltak: Sztamatovits Pál szerb esperes, Kosztits ügyvéd, Polit János kereskedő, Kamber János, Sztratimirovits Radivoj városkapitány. Szemere belügyminiszter azonban, mert a miniszteri rendeletet nem tartották meg, megsemmisítette a választást.[3]

Az április 20-i népgyűlésen, mint említettük, a magyar anyakönyveket elégették. Újvidék közgyűlése az április 26-i városi tisztújításon nem fogadta el a belügyminiszteri utasítást és nyilvános népgyűlésen választatott. Ezen a közgyűlésen Hadsits János ügyvéd-író és Herger Pál lemondtak országgyűlési mandátumukról. Az 1848 április 11-én szentesített törvényeket azzal vették tudomásul, hogy az egyházi kongresszus szerb nemzetgyűlésnek neveztessék. Bizonyos Gyulkov Jakab 11 pontba foglalt kommunista-követelést olvasott fel, Sztratimirovits György indítványára pedig a nemzetőrség fölesketése mellőztetett és 300 darab fegyvert kértek Hrabowsky főhadparancsnoktól.[4]

A későbbi, május 20-i városi újabb tisztújításon már Szerbia hatása érvényesült s különösen Vukajlovits belgrádi rendőrtisztviselő tűnt ki, aki Joannovits Pál, Hadsits János és Rajits János alkotmányos alapon álló pártja ellen izgatott.[5] Ezen a

[1] Rajacsits érsek 1848. április 21-én hatályon kívül helyezte az anyakönyveknek magyarul való vezetését. Lásd még: Vukovics emlékiratai, 123—124. l.

[2] Hegedüs, Kiss Ernő emléke, 49—53. l.; K. P. L. 1848. No. 451. Alexits B. Torontál vármegye monográfiája, 456. l.

[3] Budapest, O. L.; B. M. 1848. 296. és 354. eln. sz.

[4] Érdujhelyi, Újvidék tört., 309—312. l.; Budapest, O. L.; B. M. 1848. 354. eln. sz. Thim, II. k., 139. l.

[5] Св. Југ. Н. Нов. 1848. бр. 933.; Српске Нов. 1848. бр. 14.

tisztújításon 900 szótöbbséggel végleg megbuktatták a régi tanácsot és a hivatalos nyelvvé a szerbet tették meg.[1]

Kulpin községben, Sztratimirovits György birtokhelyén, április 22-én égették el a magyar anyakönyveket.[2] Április 28-án Petrovoszellón zavarogtak; a mozgalomért Kresztits Áron szerb lelkészt és Malesevits szabót okolták. Egy ember életét vesztette.

Földváron április 27-én egy Bugyi nevű kiszolgált katona, aki hallott valamit a privilégiumokról, követelte az „igazságot". Szenttamáson az újvidéki április 20-i gyűlés után levették a templom tornyáról a magyar zászlót és a feketesárga zászlót tűzték ki, a magyar anyakönyveket pedig elégették.

A legvéresebb zavargások azonban Óbecsén, a tiszai koronakerület székhelyén és Moholon történtek.

Óbecsén az 1848 április 10-én tartott kerületi gyűlés ellenszegült az egyesülésnek Bács megyével és egy választmányra bízták, hogy a kerületnek ideiglenes rendezéséről tervet készítsen.

A gyűlés izgatott hangulatban kezdődött. A szerbek már a gyűlést megelőzőleg a templom előtti téren elégették a magyar anyakönyveket.

A kerületi gyűlést Csókits György, az óbecsei rendre és békére ügyelő választmány elnöke hívta össze, de a nagy lárma miatt nem tudtak határozatot hozni. A szerbeket azzal izgatták, hogy Zákó István, a kerület képviselője és Csókits őket magyarokká akarják tenni. A szerbek a nemzetőrségből kilépve, tüntetőleg cserélték fel a magyar színeket a szerbekkel.

Zákó István magyarul és szerbül beszélt. Győry János azt indítványozta, hogy a tiszai kerület a hajdúk kerületének módjára rendeztessék.

Mikor Zákó a régi kerületi latinnyelvű privilégiumokat kezdte elmagyarázni, egy szerb elkiáltotta magát: „az istenit néki, csak a ‚copiát' olvassa". A kitört pokoli zaj miatt Zákó a kerületi székház emeletére ment föl, a számvevőhivatalba. A nép utána nyomult, agyba-főbe verte és húsz sebtől véresen nagynehezen Csókits házába vitték, honnét Szalmásy Ferenc kocsiján elmenekült.

Amíg a szerbek Gyorgyevits Sebő ügyvéd elnöklete alatt a szerb iskolában tanácskoztak, addig a magyar és szerb csőcselék rabolni, pusztítani kezdett, a rabokat kieresztette, lerészegedett, a tanácsházat megrohanta, a levéltárt szétszórta, 14 házat és két boltot kirabolt, majd a római kat. plébániára ment és Wagner Tóbiás plébánostól követelte a „privilégiumok" kiadását.

[1] Српске Нов. 1848. бр. 156.

[2] Budapest, O. L.; B. M. 1848, 257. eln. sz.; Голубски, Успомене, стр. 8. 9. Sl. G. K. Z. Präs. Akt. 1848. No. 346.

A plébános úgy menekült meg, hogy a feszületre megesküdött, hogy a privilégiumok nincsenek nála.[1]

A szerb Jóvits István nyug. vezérőrnagy, kit később (május 8-án) Csernovits kir. biztos a kerületi nemzetőrség parancsnokává nevezett ki, a lakosság józanabb részét és cselédségét egybegyüjtve, a rendet valahogy helyreállította, de 28-án újra kitört a zavargás, mire másnap a katonaság avatkozott be.

Május 2-án küldte ki Csernovits királyi biztos Óbecsére Sztrilits Tóbiást és Eremits István szerb nemzetiségű ügyészt a rögtönítélő bírósággal, mely négy főbűnöst — három magyart és egy szerbet — május 15-én felakasztatott.[2]

Zákó István, aki sógora volt Sztratimirovits Györgynek, ezen esemény után teljesen a magyar ügyhöz csatlakozott, kijelentve, hogy a szabadságért fog küzdeni. Szerinte a történelem igazolni fogja, hogy a szerb nemzetnek ki óhajtotta a jobbat.[3]

Ő az egész zavargást a szerb emisszáriusoknak tulajdonította és összefüggésbe hozta az újvidéki és karlócai határozatokkal; meg volt győződve, hogy bosszút álltak rajta, mert ellentállott a szerb szeparatisztikus törekvéseknek.

Április 27-én Moholon tört ki a lázadás. Ott Popovits Péter izgatta fel az embereket azon a címen, hogy a kiosztott járási földeket a bíró és jegyzők újra fölméretik. Erre a bírót hivatalából kicipelték és elverték. Közben két óbecsei egyén jött át és három moholi magyarral szövetkezve, kihirdették, hogy engedelmet kaptak 24 órára a zsidókat fosztogatni, mire három zsidó boltost kirabolták. A köznéppel elhitették, hogy mindenki tehet, amit akar és hogy az egyenlőséggel minden hatóság megszűnt. A zavargás alatt a szerbek néhány magyart elvertek, mire híre ment, hogy a szerbek a magyarokat öldösni kezdik.

Az adai magyar nemzetőrség erre Moholra sietett és a rendet helyreállította. Popovits Pétert és a főcinkosokat elfogták. Négy magyart rablás miatt a rögtönítélő bíróság azonnal felakasztatott, a többieket a rendes bíróság ítélte el.[4]

[1] D. Z. A. — Sl. S. G. K. 1848. No. 337.; Budapest, O. L.; B. M. 1848, 750. sz.

[2] Trencsény, Az óbecsei lázadás. Bács-Bodrog vm. tört. társ. Évkönyve, 1910, 95—117. l.; Vukovics emlékiratai, 152—153. l. Budapest N. M. folia serb. 1848. III. 4. 161. l., Budapest, O. L.; B. M. 1848. 257. sz. Vegyesek, 1848. I. A.; Wien, Sl. G. K. Z. Präs. Akt. 1848. No. 337., 350.; Szulik, Óbecse multjából, Zentai Ellenőr, 1886. 20—22. sz. Српске Нов. 1848. бр. 33. Thim II. k. 125.

[3] Срб. Нар. Нов. 1848. бр. 39.

[4] Sziebenburger, Az 1848-i moholi zavargás. Szabadkai Hírlap, 1890, 30. sz. Budapest, O. L.; B. M. 1848. 275., 750. sz. — Vegyesek, 1848. I. A.; Mészáros, Szabadságharc, 12. l. Голубски, Успомене 8, 9. l.

Temes megyében, Versecen május 18-án tűzték ki a szerb zászlót és a magyar anyakönyveket elégették.[1] Szerémséget szerb emissáriusok járták be; Andrits A. emissárius május 24-e körül fegyverkezésre szólítá fel a szerb lakosságot.[2]

Karlócán április 1-én volt kisebb rendzavarás, melyet egy divízió katonával elnyomtak.[1] Mátits polgármestert erre Zimonyba és Steiger Vencelt Karlócára kölcsönösen áthelyezték.

Zimonyban a szerbek az idegen osztrák tisztviselők ellen léptek fel és április 27-én Hrabowsky báró főhadparancsnoktól eltávolításukat követelték, tiltakozva a Magyarországba való bekebelezés ellen. Egy nagy küldöttség szerb zászlóval Karlócára ment és az érsektől a szerb nemzetgyűlés összehívását követelte. Mások Kosztits Sándornál jártak Újvidéken.[3]

Szerém megye székhelyén, Vukováron a május 5-i gyűlésen attól féltek, hogy a szerbek kikiáltják a szerb vajdaságot. Grujits Nikanor kuvesdini kolostorfőnök azonban lecsillapította az izgatott kedélyeket.

Szotin felől több száz kaszás paraszt indult a város ellen, de a katonaság miatt nem mert behatolni. Ezen a gyűlésen a kamenici szerb főjegyző, Belánovits kijelentette, hogy ők hívek a császárhoz és Ausztriához, Jellačichoz csatlakoznak és a magyar kormány rendeleteit nem fogadják el. Jellačić a magyarpárti Zsitvay József alispán helyébe Mladenovits Trifun főszolgabírót nevezte ki.[4]

Szlavóniában, Verőcében erős földosztó mozgalom indult meg a községekben.[5] Szerb emisszáriusok ezt a vidéket is bejárták; április 2-től 30-ig a többi közt Golub V. M. Vukovárt, Eszéket, Pozsegát, Gradiskát, Pakrácot,[6] Nikolits Sz. szerb emisszárius Bács-Bánságot utazta be és jelenté, hogy a Bánságban a szerb nép politikailag még gyermekkorát éli. Mihájlovits Kuzmán Belgrádból litografált fölhívásokat terjesztett a Szerémségben.[7]

[1] Budapest, O. L.; B. M. 1848, 136. eln. sz.

[2] Belgrád H. Б. Рукописи бр. 944.

[3] Zágráb, D. Z. A., Sl. B. G. K. Präs. Akt. 207., 212., 218., 352. Thim, II. k., 89., 145. Wien, Kr. A.; Sl. S. G. K. 1848. V. 2.; Budapest, O. L.; B. M. 1848. 991. sz.

[4] Wien, Kr. A., Sl. S. G. K. 1848. V. 2., 6., 13., 13. a.; Vukovics emlékiratai, 161. 162. l. Руварац, Беседа на параст. Н. Груjића, стр. 15.

[5] Kr. A.; Sl. S. G. K. 1848. IV. 2., 4., 5., V. 55.; D. A. Z. Sl. S. G. K. 1848. No. 841. A. Jelačić, Seljački pokret etc. — Jelačić orosz író részletesen leírja a szlavón-horvát agrár-szociális mozgalmat.

[6] Thim, II. k., 180. l.; Budapest, N. M. fol. Serbica, III. 4. 176. l.

[7] Thim, II. k., 175. l.; Zágráb, Sl G. K. Z. Präs. Akt. 1848. No. 390.

A Délvidéken tehát a márciusi vívmányok és az új alkotmány szentesítése után többféle mozgalom indult meg. A szerb ifjúság liberális-nemzeti irányban szervezkedett, hozzá csatlakozott a szerb intelligencia is és mellettük volt a szerb papság. De szították e mozgalmat Szerbiából is.

Belejátszott ebbe a jobbágyság fölszabadítása következtében az agrárszocialista mozgalom is.[1] A proletárság a szabadságot és az egyenlőséget kommunista értelemben magyarázta. Ezen kommunista ízű mozgalom azonban többnyire helyi jellegű volt.

X.

A magyar kormány intézkedései a délvidéki szerb agitáció ellen.

Az 1848 évi április 14-i karlócai határozatokban a délvidéki szerbek kimondották a szerb vajdaság fölállítását és ezzel megtámadták Magyarország területi integritását, mire a magyar kormány úgy politikai, mint agrárszociális szempontból megkísérelte a délvidéki forrongás lecsöndesítését.

E végből teljhatalmú kormánybiztos kiküldését határozta el és Batthyány már április 23-án megbízta a szerb Csernovits Péter országgyűlési képviselőt, hogy a határőrvidéken ismerje meg a szerb és horvát lakosság óhajait és közölje, hogy a magyar minisztérium minden törvényes és méltányos kívánataikat hajlandó teljesíteni. Amidőn azután híre jött a kikindai rémes esetnek, Csernovitsot április 26-án teljhatalmú királyi biztosnak nevezték ki,[2] melléje adván a szerb származású Földváry Lajost. Csernovitsot Szemere belügyminiszter ajánlotta a közrend, a személy- és vagyonbiztonság helyreállítására. „Neved varázsát terjeszd ki a nép felett, ha ez sem használ, akkor vész következik be" — írja Szemere Csernovitsnak. Csernovits fölhatalmazást kapott rögtönítélő bíróságok fölállítására,[3] nemzetőrség szervezésére, parancsa alá rendeltetvén a polgári és katonai hatóságok. Hatásköre kiterjedt Torontál, Temes, Krassó, Arad megyékre, Szabadka, Zombor, Újvidék, Arad, Temesvár szabad királyi városokra és a csajkás kerületre. Ugyanekkor Temes megye főispán-

[1] Lásd Zsivkovits temesvári szerb püspök körleveleit, Thim, II. k., 143., 151. l.

[2] Budapest, O. L.; K. I. 1848. No. 66. 284.; Thim, II. k., 137. l.

[3] Bács megyében az 1848 május 9-i bizottmányi ülésben határozták el a statárium felállítását járásonként. Longinus, Bács-Bodrog megye multjából. Bácsmegye, 1913, 1. sz.

jává is kinevezték.[1] A magyar kormány fölhívta Hrabowsky szlavón-szerémségi és báró Piret bánsági főhadparancsnokokat, hogy katonai kirendeltségekkel támogassák.[2] Hrabowsky készségesen fogadta a rendeletet, de a csajkás kerületre nézve fenntartotta magának a hozzájárulás jogát; így járt el báró Piret is saját területén.

Csernovits működési köre nem terjedt ki a bánsági és a szlavón-szerémségi határőrvidékre; a szerém-szlavón polgári részekre sem, mert ezek közigazgatásilag a horvát bán alá tartoztak.

Csernovits királyi biztos nem tudta a főhadparancsnokok rokonszenvét megnyerni, mert Kossuth-párti volt. Hrabowsky ultraradikálisnak tartotta, akinek „politikai tekintetben rossz híre van"; báró Piret-t is hasonló érzelmek vezették és rendkívül zokon vette, hogy mikor a biztos Temesvárra érkezett (április 29-én), elmulasztotta néla tisztelegni.[3]

Csernovits Péter (eredetileg Csarnojevitsnak hívták) dúsgazdag főúr volt és Vukovits Sebővel — mindketten szerbek — Temes megyében a szabadelvű ellenzéki párttal együtt küzdöttek a konzervatívek ellen. Csernovitsot 1848-ban országgyűlési képviselővé választották. Az 1842-i szerb érseki választásnál Zsivkovits Pantalejmonra, a magyar párt jelöltjére szavazott, *aki kisebbségben maradt Rajacsits Józseffel szemben. Közeli* rokonságban állott Damjanicscsal.

A magyar kormány választása főleg azért esett reá, mert — minthogy Csarnojevitsot III. Arzén patriárka vérbeli utódjának[4] tekintették — azt hitte, hogy tekintélyével a szerbekre képes lesz hatni. Ő törekedett is a magyarok és a szerbek közt az egyetértés helyreállítására, de politikai tekintetben túlontúl békés eszközöket használt, amiért Földváry (május 6-án) el is vált tőle. Később maga is belátta, hogy a szerb mozgalmat a szerbországi kormány és Jellačić horvát bán szítja és hogy ez okból küldetése nem lehet eredményes. Midőn Szemere belügyminiszter tájékozás céljából Degré Alajost küldte hozzája, már azt mondá neki: „Kár minden lépésért, itt csak fegyverrel lehet végezni." Hrabowsky pedig kijelenté: „Uraim, tudják-e, mi lesz ebből? — polgárháború."[5]

[1] Budapest, O. L., B. M. 1848. 31. b, 32. b, eln. sz.: Thim, II. k., 146., 147. l.

[2] O. L., K. I. 1848. No. 285., 290. c.; Iványi, Okmánytár, 23. l.

[3] Wien, Kr. A.; Kr. M. Präs. Akt. 1848. No. 902. 1103., 1104., 1210., 2206.; Budapest, O. L.; B. M. 1848. 751 eln. sz.

[4] Csernovits Péter nem volt vérbeli utóda III. Arzén patriárkának. Lásd Thim, II. k., 194. lapján a jegyzetet. Illés—Pethő, Királyi könyvek, 252. l.

[5] Degré, Visszaemlékezések, II. k., 30., 31. l.

Csernovitsot a szerb túlzó nacionalisták méltatlanul hurcolták meg, mert ő hajlandó volt a szerb nép sorsán segíteni és becsületes szándékkal jött a Délvidékre.

Temesvárra érkezvén, Piret főhadparancsnok kijelentette neki, hogy egyenes utasítást sem tőle, sem a magyar minisztériumtól nem fogadhat el, míg erre a császári osztrák hadügyminisztertől nem kap utasítást.[1]

Csernovits április 30-án Torontál, Bács, Krassó megyében, Zombor, Újvidék, Szabadka királyi városokban kihirdette a rögtönítélő bíróságot. Május 6-án Óbecsére érkezett, ahol báró Jóvitsot kinevezte a tiszai kerületi őrsereg parancsnokának. Május 9-én Újvidékre utazott és másnap proklamációt intézett a szerbekhez, békére intvén őket, mindenütt hirdette, hogy a magyar kormány hajlandó a szerbek jogos kívánságait teljesíteni.[2] Az újvidéki szerbek tarackdurrogások és harangkongások közt fogadták, a várost kivilágították. „Éljen a szerb vajda" — kiáltották. Csernovits komolynak vette ezt a demonstrációt s azt írta április 14-i jelentésében: „a vajdaválasztásnál rólam is volt szó és egyedül a statárium fel nem függesztése miatt nem lettem kikiáltva".[3]

Május 10-én Hrabowsky főhadparancsnokot és Karlócán Rajacsits érseket látogatta meg, közben az újvidéki szerb mozgalom vezetőit megintette.[4]

Csernovits mindenütt, ahol ellenszenv nem mutatkozott, Battyhány miniszterelnök 1848 március 22-i rendelete alapján fölállította a nemzetőrséget és felhasználta a katonaságot a rend és béke fenntartására.

A magyar kormány a határőrvidékiekkel közvetlen érintkezésbe óhajtván lépni, fölkérte a főhadparancsnokot, hogy a határőrvidéki ezredekből néhány bizalmi férfit küldjenek fel óhajaik megismertetése céljából. A főparancsnokok azonban a kitört mozgalom miatt ennek nem tehettek eleget és azt céltalannak is találták. Erre nézve egyébiránt Bécsből kértek utasítást.[5]

[1] Wien, Kr. A.; S. B. G. K. 1848. IV. 28. b.; Kr. M. Präs. Akt. 1848. No. 1104. Thim, II. k., 166., 167. l.

[2] Csernovits 1848. április 30-i, a kikindaiakhoz intézett proklamációját lásd: Thim, II. k., 162. l.; Thim, II. k., 190. l.

[3] Budapest, O. L.; B. M. 1848. 1286, 2154. sz. Garasanin szerbiai belügyi főnök bizalmiférfia, Nikolits Athanáz, azzal is meggyanusította, hogy el akarta foglalni Péterváradot és a magyar kormányt rákényszeríteni a karlócai határozatok elismerésére. Belgrád, N. B. Николић, Аутобиографија. III. 29.

[4] Szmida, Csernovits naplója. Délmagy. tört. és régészeti társulat évkönyve. 1901. 72—73. l.

[5] Budapest, O. L.; B. M. 1848, 48. b. eln.; Wien, Kr. A.; Kr. M. 1848. No. 1168. 1421. Thim, II. k., 112., 260. l.

Fellépett a kormány a szerb sajtó ellen is. A belgrádi félhivatalos lap, a „Szrpszke Novine"[1] kíméletlen harcot indított a magyarok ellen és minden magyarországi szerb községnek ingyen küldte a lapot, többnyire a hitközségek útján.

Pesten 1848 április 2-án indult meg a „Vjesztnik" Bogdánovits Koszta szerkesztésében és később (1848 május 23.) Karlócán a szerb főodbor hivatalos lapja lett.[2] Iránya inkább liberális nemzeti volt; a szerb vajdaságot hirdette föderatív alapon.

A Pávlovits Tivadar szerkesztette régi szerb lap, a „Szrpszke Národne Novine"[3] programmjában a balkáni szlávok fölszabadítását hirdette, mely mozgalmat a szerbiai kormány kénytelen volt elnyomni, hogy Szerbiát egy esetleges orosz inváziótól megmentse. A lap jelentősége a forradalom alatt egészen elveszett.

Megemlítendő még Gaj lapja, a „Novine dalmatinsko, horvatsko-slavenske" és az „Agramer Zeitung" Luna szerkesztésében, mint a horvát bán lapja, melyek szintén befolyással voltak a szerb mozgalmakra.

Szemere belügyminiszter hasztalan rendelte el elkobzásukat, a magyar közigazgatás ólomlábon járt.[4] A belgrádi sajtó rövid idő alatt elérte, hogy a délmagyarországi szerbek közvéleménye és öntudata Szerbiára támaszkodott és a horvátokhoz közeledett.[5] Röpiratok ezrei, gúnyképek stb. segítették a mozgalmat. Ezen a téren bámulatos energiát fejtettek ki.

A horvát és szerb forrongások április végén a magyar közvéleményt is felriasztották. A vak Wesselényi Miklós báró erdélyi országgyűlési képviselő már március 23-án írja Kossuth-

[1] Az 1848. évi évfolyamot Popovits Miklós szerkesztette. A lapnak számos levelezője volt Magyarországon. Миличевић. Помевик стр. 46. A belgrádi félhivatalos a kormánnyal Knezsevits az államtanács másodtitkára útján érintkezett. Мемоари J. Игњатовића. Недељни Лист 1880. бр. 50 ; Суботић К. Пол. ист. буне, стр. 67—69.

[2] Az 1—13. szám Pesten, a 13—17. Újvidéken és a 18. számtól fogva (május 13-tól) Karlócán s végül 1849 ápr. 13 án Zimonyban nyomatott. Az 1849 május 13-i 23. számtól fogva címe: Vjesztnik Vojvodsztva Szerbije. Medákovits Dániel nyomdájában. Radovanovits Pál „Слога-Szloga" néven is megkísérelt egy lapot kiadni. Budapest. O. L.; B. M. D. 1. 1848, 312., 663. sz.

[3] Ezen lap 1838—1849-ig jelent meg. 1848. évi 25. számtól fogva új címen nyomatott; Szveobste jugoszlavenszke i szerbszke Narodne Novine.

Később megjelent: 1848. nov. 14-től fogva a szerb haladók pártjának lapja: a Napredák; a hivatalos Pozornik 1849. júliustól fogva Jovánovits Száva szerkesztésében; Belgrádban „Der Serbe" Popovits Milos szerkesztésében; Zágrábban és Belgrádban; Slovenski Jug, br. Dragutin Kušlan és Kresztits N. szerkesztésében; Zágrábban a ‚Südslavische Zeitung" Demeter és Prauss szerkesztésében.

[4] Budapest, O. L.; B. M. 1848. 66., 67. eln. sz. és D. 1. 1848. 204. sz.

[5] Завера против Србије или Св. Милетић, стр. 11.

nak, hogy a márciusi vívmányok folytán beállott hallgatást a szlávok részéről — csak vihar előtti csendnek tekinti. A radikális kör április 29-i lakomáján pedig kijelenté, hogy a szerbek szakadást porovokálnak, egyesülni akarnak Szerbiával, fegyverre szólítá tehát fel a magyarságot a veszélyben forgó haza védelmére.[1]

XI.

A határőrvidék bekebelezése; a főhadparancsnokok viszonya az osztrák és magyar kormányhoz.

A magyarországi határőrvidék katonai tekintetben a Habsburg-monarchiának egyik legértékesebb része volt.[2]

A határőrvidékkel 1848-ig a bécsi kormány rendelkezett. Közjogilag a magyarok és horvátok katonai célokból katonai igazgatás alá rendelt területnek tartották, ellenben a bécsi

[1] Pesti Hírlap, 1848, 44. szám. Wesselényi beszédét a „Szrpszke Narodne Novine" 10. számában hozta. Kardos S., br. Wesselényi M. élete. 197. l.; Zsilinszky, br. Wesselényi M. és a nemzetiségi kérdés. Budapesti Szemle 1895, 219—221. sz.

[2] A bánsági határőrvidék br. Piret, a bánsági, illetve temesvári főhadparancsnok alá tartozott.

Három ezrede volt: *a)* németbánsági ezred Pancsova székhellyel 42 □-mf. területtel, 116.020 lakossal. Ebből 50.250 szerb, 37.248 oláh, 16.148 német és 3672 magyar volt. *b)* Az illírbánsági ezred, területe 38 □-mf., Fehértemplom székhellyel, 61.255 lakossal; ebből 21.376 szerb, 23.490 oláh, 8864 német. *c)* Oláhbánsági ezred, 94 □-mf., 82.388 lakossal; ebből 14.087 szerb, 49.840 oláh és 3200 német Karánsebes székhellyel. Minden ezred 3 zászlóaljból állott (2 tényleges és 1 honvéd); egy-egy zászlóalj 6 századból állt. Végső esetben a népfölkelő 4. zászlóalj állíttatott fel.

A szlavón-szerémségi határőrvidék melynek főparancsnoka br. Hrabowsky volt, Péterváradon, szintén három ezredből állott: *a)* a gradiskai, *b)* a péterváradi és *c)* a bródi ezredből. Területe 54 □-mf., 99.895 lakossal, melyből 69.741 szerb, 23.991 horvát és 3413 német volt.

Bosznia, Szerbia és Oláhország határán katonai kordon állíttatott fel, mely a fölkelés idejében Szerbiával szemben fölbomlott.

A csajkás zászlóalj 14 községből állott. Hat századra (1 század = 2 divízió) oszlott: 1. Goszpodince-Nádalj, 2. Csurog, 3. Zsablya, 4. Gyurgyevo-Kovil-Szentiván, 5. Felső- és Alsó-Kovil, 6. Titel-Mosorin-Vilovo-Lok. 16 négyzetmérföld területen 29.234 lakos volt; ebből szerb 26.246 és 2988 egyéb nemzetiségű. Székhelye Titel volt. — A csajkás dunai hajóhad 39 csajkából állott. А. Ђукић Устројство шајкашког батаљона. Летопис. М. С. св. I. 1898 стр. 28—34.

A határőrvidékről rövid, áttekintő ismertetést adott legújabban Materna Rudolf tábornok: Die Grenze. Neues Wiener Tagblatt, 1935. nov. 24. és dec. 1.; F. M. Die Militärgrenze, Schwarzer's Österr. Zeitung. Wien, 1848.; Utiešenović, O. M., Die Militärgrenze und die Verfassung. Wien, 1861.; Vaniček F., Spezialgeschichte der Militärgrenze, I—IV. B. Wien, 1875; Schwicker, I. H., Geschichte der österr. Militärgrenze, Wien, 1883.

katonai kormány felfogása szerint a határőrvidék, a magyar szent korona kebelében, külön, nem-magyar terület volt, melynek főleg szerb lakossága a bécsi katonai kormány védelme alatt állott. Mária Terézia korában gróf Kolowrat alapelvként állította, hogy a szerb nemzet védelme „austriaco-politicum" és hogy a szerbek az osztrák ház patrimoniuma alatt állanak, Magyarországtól nem függnek. Vallotta, hogy a szerbek csak addig használhatók fel a magyarok ellen, amíg a magyar hatóságoktól függetlenek. Így szövődött össze a szerb nép fogalmával a külön terület — a határőrvidék.[1] A bécsi haditanács mindenkor visszautasította a magyar kancellária törekvését, ha az a határőrvidék ügyeibe bele akart avatkozni.

Az 1848 évi III. törvénycikk szentesítése után a nádor és a magyar kormány a határőrvidéket hatáskörükbe óhajtották vonni. Erre a bécsi katonai haditanács elnöke, Hohenlohe, 1848 március 30-án értesíté a főhadparancsnokokat, hogy Ferdinánd császár március 19-i pátense értelmében a fennálló törvények és rendeletek mindaddig érvényben maradnak, míg ezek törvényes úton meg nem változtatnak.[2]

A bécsi haditanács a határőrvidéket az összmonarchia érdekében magának igyekezett megtartani; ezen nyomás alatt a magyar kormány 1848 április 12-én kötelezte magát, hogy a határőrvidéken törvényes hatáskörét csak olyképen fogja gyakorolni, hogy a katonai határőrvidék belszerkezete, melynek fenntartását a birodalom és Magyarország biztonsága is föltétlenül igényli, nem fog változást szenvedni mindaddig, amíg a király beleegyezésével a törvényhozás másképen nem határoz.[3] Az osztrák kormány 1848 április 24-én kimondotta, hogy a magyar kormány csak az udvari kancellária, illetve a helytartóság és a magyar udvari kamara helyébe lépett, katonai ügyekben azonban a király jogai sértetlenül megmaradtak és megkívánta a nádortól, hogy a magyar kormány „illetéktelen és törvénytelen" kísérletének álljon ellent.[4] A főhadparancsnokok az osztrák hadügyminisztertől továbbra is elfogadták rendeleteit, ami

[1] Miskolczy, Zur staatsrechtlichen Stellung der Militärgrenzen. Šišićev, Zbornik, Zagreb, 37. l.; A horvát kérdés, I. k., 592. l. Szekfű—Hóman, Magy. tört. VI. k., 34. l.; Wien, Kr. M. Präs. 1848. No. 5353. Károlyi A., Az 1848-diki pozsonyi törvénycikkek az udvar előtt. 110—123. l.

[2] Zágráb, D. A. Z.; H. S. G. K.; Präs. 1848. No. 218. Ezen rendelet alapján rendelte az osztrák hadügyminiszter a bánsági ezredek 1. és 2. divizióit az olasz harctérre. S. B. G. K. 1848. IV. 8. b., c., 18. a., 23. b.; érvényben volt az 1826. évi B. 2718. sz. előadás és resolutio.

[3] Wien, St. A.; Kab. Arch. Secreta. István nádornak a királyhoz intézett levele. 1848. április 12. Károlyi Á., Az 1848-diki pozsonyi törvénycikkek, 123., 325—326. l.

[4] Wien, St. A.; M. R. 1848. No. 236., 389.; St. Konf. 1848. No. 516½; K. I. 1848. 1186. sz.; Kr. M. 1848. No. 1168. Thim, II. k., 94., 95. l.

ellen viszont a magyar kormány (1848 április 16.) tiltakozott.[1] A magyar kormány, mint említettem, a határőrvidékre is a népképviseletet óhajtotta kiterjeszteni, mi ellen Ferenc Károly főherceg, az osztrák kormány és a hadügyminiszter tiltakozott, féltvén a határőrvidék haderejét.[2] István nádor szintén neheztelt Batthyányra, hogy a határőrvidék katonai szervezetét föl akarja bontani. A differenciák elsimítására együtt mentek föl Bécsbe, ahol Ferenc Károly főherceget engedékenységre bírták, de Batthyánynak újból kezességet kellett vállalnia, hogy az 1848 : III. törvénycikket nem használja fel a határőrvidék katonai szervezetének megváltoztatására.[3] A magyar kormány ugyanis 16 követet óhajtott a határőrvidéken a magyar országgyűlésre választatni és (április 17-én) bizalmi férfiak fölküldését kérte, hagy a határőrök óhajait megismerje. Zanini április 27-én külön utasította is a főhadparancsnokokat, hogy a magyar kormánnyal szemben a legnagyobb tapintatossággal viselkedjenek,[4] ezek azonban a reformokat nem tartották időszerűnek.

A magyar kormány terve tehát meghiúsult, mivel Latour gróf, aki 1848 április 30-án vette át az osztrák hadügyminiszteri tárcát, nyiltan állást foglalt Szemere belügyminiszter (április 17, május 4.) rendeletei ellen. Így a határőrvidékiek nem küldtek Budapestre bizalmi férfiakat.[5]

Ferdinánd király (április 28-án) kifejezetten közlé a nádorral, hogy a haderők fölötti joga érintetlenül fennáll és ehhez tartsa magát.[6]

Április 27-én a szerb „Vjesztnik“ váratlanul azt a hírt közölte, hogy Ferdinánd király a határőrvidéket a magyar kormány alá helyezi. Ez való volt, mert a király 1848 május 7-én az 1848. évi III. törvénycikk 6. és 8. §-a alapján a Magyarországon és a határőrvidéken levő katonaságot Mészáros magyar hadügyminiszter alá helyezte. A király kéziratát Ferenc Károly főherceg ellenjegyezte.[7] Ezen elhatározásáról a király gróf

[1] Zágráb, Sl. S. G. K. Z. Präs. 1848. No. 240.

[2] Wien St. A.; M. R. 1848. No. 560., 562.; Kr. M. Präs. 1848. No. 1168.

[3] Szögyény, Emlékiratai, I. k., 72—79. l.; Károlyi, Széchenyi döblingi hagyatéka, I. k., 113. l., Horváth M., Huszonöt év Magyarország történetéből. Budapest, 1886. III. kiadás, 497. l.; Károlyi Á., Gr. Batthyány Lajos pere. I. 167.

[4] Thim, II. k., 320. l.

[5] Zágráb, D. A. Z. Präs. 1848. V. 19.; Wien, Kr. A., K. M. Präs. 1848. 1421., 2206.; S. B. G. K. 1848. V. 4., 8. b. VI. 55.; Budapest, N. M.; Vörös-gyüjt. 1848. 222., 1175 sz.

[6] Wien, Kr. M.; Präs. 1848. No. 796.

[7] Thim, II. k., 182., 356. l.; Wien, Kr. M. 1848. No. 1129., 1130.; S. B. G. K. 1848. V. 34. e., f. A rendeleteket l. Gelich, Magyarország függetl. harca. I. 14—18. l. Már akkor érvényteleneknek tartották, mivel magyar miniszteri ellenjegyzés nélkül adattak ki. Deželić, Pisma pisana. Lj. Gaju, str. 304. K. I. 1848. No. 86.

Latour osztrák hadügyminisztert is értesítette és ugyanakkor utasította, hogy minden fontosabb, a hadsereget érintő közös kérdést a magyar hadügyminiszterrel egyetértően oldjanak meg. Az osztrák kormány sem ellenkezett, csak Krausz miniszter helytelenítette a királyi iratot. (St. A.; M. R. 1848. Nr. 959.)

A király ezen alkotmányos ténye azonban leverőleg hatott az osztrák katonai körökre, az osztrák kormányra, a határőrvidék főhadparancsnokaira és szerb-horvát lakosaira.

Mayerhofer belgrádi osztrák konzul külön figyelmeztette báró Kübeck és Fiquelmont osztrák minisztereket, hogy a határőrvidéknek a magyar kormány alá való helyezése polgárháborúra fog vezetni, mert egyrészt „egy konok utópikus magyar centralizáció áll szemben a monarchia legdrágább érdekeivel, másrészt a szerb nép az osztrák dinasztia szolgálatában áll, régi kiváltságai és nemzeti jogai alapján“.[1]

Radetzky is féltette a határőrvidéket, melynek 22 zászlóalja küzdött a monarchia létéért az olasz harctéren. Az osztrák hadügyminiszter, Latour gróf kezéből a határőrvidék kisiklottnak látszott, mert mint maga is mondá, a határőrvidék igazgatása a magyar illetékes közegek nélkül nem változtatható meg.[2]

Latour 1848 április 26-án írja Piret főhadparancsnoknak, hogy hárítsa el a magyar kormány egyenes parancsait azzal, hogy erre nézve még nem kapott felsőbb hatóságától parancsot. Latour még május 4-én is vonakodott erre nézve rendeletet kiadni; sőt fölhívta a főhadparancsnokokat, hogy a magyar kormány minden rendeletét véle közvetlenül közöljék, hogy a bécsi „Central-Militärstelle“ mindenről értesüljön.[3]

Az osztrák minisztertanács határozata alapján gróf Latour a királynál előadta (május 25-én), hogy a határőrök nem fogadják el az 1848 május 7-i királyi rendeletet, mire a király rezolúciójában kijelentette, hogy kérdéses rendelete csak a végrehajtást megkönnyítő előírás s általa nem vonatott el a határőrvidék közigazgatása az összes hadügyek miniszterének hatásköre alól, sem a hadsereg főparancsnoksága nem gátoltatik. Az osztrák minisztertanács is arra az álláspontra helyezkedett, hogy az elszakított részek reokkupációjából még nem következik a fennálló adiminisztráció megszűnése, mert az csak a partes adnexae uniójára vonatkozik.[4]

[1] Wien, St. A.; Serbica, fasc. X. Mayerhofer 1848. május 30-i 182. sz. jelentése.

[2] Wien, Kr. A., Kr. M. 1848. fasc. 132. V. 31. Präs. 510.

[3] Wien, Kr. M. 1848. No. 618., 902., 1129., 1130. S. B. G. K. 1848. V. 34. e.

[4] Wien, Kr. A.; Kr. M. 1848. No. 2277.; St. A.; M. R. Prot. 1848. No. 959. X. Thim, II. k., 225., 328. l.

Egészen ellenkező volt a magyar kormány felfogása. Batthyány miniszterelnök április 16-án közölte a főhadparancsnokokkal, hogy csak a magyar hadügyminisztertől fogadhatnak el rendeleteket.[1] Április 24-én meg Zanini osztrák hadügyminisztert értesítette, hogy május 7-től fogva a határőrvidék a magyar hadügyminiszter alá tartozik. Mészáros, az új magyar hadügyminiszter sem volt tisztában az új közjogi helyzettel; május 25-én írja a budai főhadparancsnokságnak, hogy átvette a miniszteri tárcát: „Zum Wohl des Gesamtstaates, des Vaterlandes und dadurch der Gesammtmonarchie." Két napra reá a nádor az osztrák hadügyminiszternél ismételte ezt.[2] Szemere belügyminiszter pedig (május 4-én) tiltakozik az ellen, hogy a bécsi kormány a határőrvidéken reformokat eszközölhessen, minthogy az Magyarország kormánya alá esik.[3]

Ferdinánd király 1848 május 2-án erre Latour gróf, az új hadügyminiszter előterjesztésére úgy döntött, hogy megmarad a régi állapot, amit március 19-i pátensében is kimondott. Viszont május 7-én a katonaságot Mészáros alá helyezte, amiről Latourt is értesítette.[4]

Megemlítendő még Jellačić bán állásfoglalása is a határőrvidéknek bekebelezése ellen; szerinte ennek végrehajtása forradalomra vezetne.[5]

Hrabowsky főhadparancsnok, ismervén a határőrvidékiek ellenszenvét a magyarok ellen és forradalomtól tartván, vonakodott a május 7-i királyi rendeletet kihirdetni és ez okból úgy a magyar kormánynak, mint az osztrák hadügyminiszternek a királyi rendelet kihirdetésének jobb időkre való halasztását ajánlotta, ha a béke és rend helyreállíttatott.[6] Emiatt a királyhoz is fordult.

A régi nevelésű osztrák katona nem volt híve az összmonarchia ellen irányuló 1848-as magyar mozgalmaknak, melyeket „Freiheitsschwindel"-nek nevezett.[7] Minthogy Ő felsége május

[1] Wien, Kr. A.; S. B. G. K. 1848. IV. 12. b.; Thim, II. k., 166. l.

[2] Wien, Kr. A.; K. M. 1848. No. 2285. Kr. A.; Kr. M. 1848. 761., 765., Thim, II. k., 318. l.

[3] Budapest, O. L.; B. M. 1848. máj. 4., Kül. M. 1848. 259. sz.

[4] Wien, Kr. A.; S. B. G. K. 1848. V. 4., XIII. 74. a.; Thim, II. k., 59., 172. l.

[4] Wien, Sl. S. G. K. 1848. V. 33.; K. I. 1848. 203., Kr. M. 1848. No. 1127.

[5] Wien, St. A.; M. R. 1848. No. 775., 776—1744. Wien, Kr. A.; Kr. M. 1848. No. 2503.

[6] Wien, Sl. S. G. K. 1848. VI. 36.; Károlyi, Széchenyi döblingi hagyatéka, I. k., 122. l.; Thim, II. k., 262—263., 268. l.

[7] K. I. 1848. No. 599.; S. B. G. K. 1848. V. ad 51., VI. 15. a.; Kr. M. 1848. No. 1001., 1082., 1101., 1104., 1124., 1191.

Wien, Kr. M. 1848. No. 1801.; St. A.; M. R. 1848. No. 959—1852.

Wien, Kr. M.; Sl. S. G. K. 1848. V. 45.

végén kijelentette, hogy a határőrvidék nem vonatott el a „Kriegsminister des gesamten Heeres“ igazgatása alól, a magyar kormány rendeleteinek hatástalanoknak kellett maradniok.[1] De a magyar kormánynak a határőrvidéken különben sem volt tekintélye.

Piret bánsági főhadparancsnok sem hódolt be föltétlenül a magyar kormánynak, melytől egyenes parancsot vonakodott elfogadni, minthogy Bécsből erre nézve nem kapott fölmentést.[2] Az esküt sem tette le a magyar alkotmányra, sőt áthelyezését kérte.

Mindazonáltal teljesítette Mészáros parancsát és kihirdette a május 7-i királyi rendeletet.[3] Ugyanekkor Latour gróf Piret-t arra kötelezte, hogy mindenről, amit a magyar hadügyminiszter elrendel, őt idővesztés nélkül azonnal értesítse.[4]

Piret a nádor rendeletének (május 20.) a katonaság föleskettetését illetőleg sem felelhetett meg, mert a határőrvidékiek határozottan elleneszegültek a bekebelezésnek és Latour ezen tiltakozó határozataikat be is terjesztette Ferdinánd királynak azzal, hogy a határőrök a királyhoz és a bécsi hadügyminiszterhez hívek, ellenben a magyar szupremáciát nem ismerik el, csak Horvát-Szlavónországokkal hajlandók egyesülni. Pancsován június 6-án a németbánsági ezred valamennyi községe tiltakozott a bekebelezés ellen, különösen papjaik.[5]

Hűség és ragaszkodás a királyhoz — gyűlölet a magyarok ellen, — ez volt a határőrvidékiek hangulata és helyzete, midőn a magyar kormány alá helyezték őket. S ugyanakkor Latour gróf osztrák hadügyminiszter magának vindikálta a monarchia összes haderői fölötti hatalmat. Latour gróf 1848 június végén kereken azt is kijelentette báró Kulmernek, hogy a határőrvidék katonasága sohasem fog Horvátország ellen indíttatni.

A zavar teljes lett, midőn Latour május 29-én értesítette a főhadiparancsnokokat, hogy Ferdinánd uralkodó ő alája helyezte a határőrvidéket, melynek most már egyenesen ő osztogatta a parancsokat. Piret erre (június 11-én) kijelenté, hogy csak a király egyenes parancsára adja át a bánsági határőrvidéket a magyar kormánynak. Hiába szólította fel Pulszky államtitkár Latourt, hogy értesítse a főparancsnokokat, hogy a határőrvidék a magyar kormány alá tartozik. Pulszky a további

[1] Wien, M. R. 1848. No. 826—1811. Hrabowsky a király 1848. márc. 19-i pátensét ismerte el.
[2] Wien, Kr. M. 1848. No. 618., 796. Thim, II. k., 100. l.
[3] Wien, Kr. M. 1848. No. 2237.
[4] Wien, K. M. 1848. No. 1129. Vukovics emlékiratai, 189—193. l.
[5] Thim, II. k., 311—312., 324., 345., 349., 430. l.

felelősséget Latourra hárította.[1] Viszont Piret jelentette, hogy az 1848 május 7-i leirat forradalomra fog vezetni és a délvidéki szerbek nyiltan Szerbiát fogják segítségül hívni,[2] ami miatt a magyarországi szerbek mozgalmát minden lojalitásuk hangoztatása dacára az államra rendkívül veszélyesnek tartotta.[3]

XII.

Az 1848 : XX. törvénycikk, a görög keleti szakosztály fölállítása és a szerb nemzetgyülés előzményei.

A magyarországi görög keleti felekezetű szerbek egyházi és kultúrügyeiről az 1848 évi XX. törvénycikk rendelkezett. Vallásuk már az 1790 évi XXVII. törvénycikk által a bevett vallások közé iktattatott. Egyházi autonómiájuk oly széleskörű volt, hogy Magyarországon a szerbek úgyszólván független nemzeti egyházállamot alkottak és hegemóniát gyakoroltak a románok fölött is.

A magyar minisztérium kineveztetése után azonnal megígérte Rajacsits szerb érseknek, hogy a görög keletiek egyházi ügyeit, az összes hazai felekezetekkel együtt, a teljes jogegyenlőség elve alapján rendezni fogják.[4] A fentemlített törvényben kimondatott a görög nem egyesülteknek vallási és iskolai ügyek iránti intézkedési joga az állam felügyelete alatt, valamint a magyar vallás- és közoktatásügyi minisztérium kebelében egy görög keleti ügyosztály fölállítása. A görög keletiek egyházi és közművelődési jogai ekkép biztosíttatván, ezen ügyek rendezését a jövő országgyűlésre halasztották.[5]

A magyar kormány a szakosztályt 1848 április 24-én állította fel. Hadzsits János újvidéki országgyűlési képviselőt óhajtotta élére állítani, aki azonban kitért az ajánlat elől. Kossuth Vitkovits János budai szerb esperest, Vitkovits Mihály szerb-magyar költő testvérét is felkérte, de ez is kitért a kinevezés elől.[6]

[1] Wien, St. A.; M. R. 1848. No. 826., 1071.; Kr. M.; Präs. Akt. 1848. No. 2277., 2282. — Budapest, O. L.; B. M. 1848. 584. sz.; H. M. 1848. 150. sz.

[2] Wien, Kr. M., No. 1797., 1801., 2480.; St. A.; 1848. Ungarn, fasc. 533.

[3] Wien, Kr. M. 1848. No. 2480.

[4] Vukovics emlékiratai, 113. l. Pesti Hírlap, 1848. ápr. 26. Pesti Hírlap, 1848. ápr. 16. Popovits István verseci püspök beszéde.

[5] Belgrád, N. B. Рукописи, 641. Хаџић, Мисли о народу србском у Аустрији за време мађарске буне, 30. маја 1848; Кићовић. Јован Хаџић, стр. 173.; Wien. Kr. A.; Hkr. 1848. 2. No. 99/34.

[6] Биографија J. Витковића, Летопис M. C. 1889. св. 159. стр. 34.

Végül Athanackovits Plató budai szerb püspök fogadta el az osztályfőnöki (április 24-én) kinevezést,[1] miután báró Eötvös József vallásügyi miniszter kérelmére Rajacsits érsek őt ajánlotta. Melléje rendelték Janicsáry Döme osztálytitkárt és Kolárovits Izidor és Brogyán Döme fogalmazókat. Ezzel a szerbek megtartották vallási tekintetben a szupremáciát a románok felett.

A második fontos szerb kérdés a szerb kongresszus összehívása volt. Ferdinánd király még 1844 március 23-án gróf Hardegg alatt egy bizottságot alakíttatott a szerb kongresszus tárgysorozatának elkészítésére s ez okból a szerb metropolitát felhívatta a szerb óhajok előterjesztésére.[2] 1847 október 17-én a király engedélyezte a kongresszus összehívását azzal a kikötéssel, hogy az csak a magyar országgyűlés berekesztése után tartható meg. Ezen a kongresszuson a szerb iskolai ügyeket a tárgysorozatból törölte, minthogy ezek az állami közigazgatás föladatához tartoznak. Császári udvari biztosul báró Kulmer szerémi főispán küldetett ki.

Rajacsits érsek és Hadsits János országgyűlési képviselők 1848 március havában sietve utaztak Bécsbe, hogy a kongresszus összehívása még a magyar minisztérium kinevezése előtt megtörténjék, de sikertelenül. Utóbb Pozsonyban az új kormánytól is a kongresszus azonnali összehívását kérelmezték.

Ezen időben számos szerb küldöttség jelent meg Karlócán, és követelte Rajacsitstól „a szerb nemzetgyűlés" összehívását. Midőn április 29-én a rumai küldöttség jelent meg nála Molovits Ádám szerb pap vezetése alatt, Rajacsits érsek kijelenté, hogy neki a szerb nemzetgyűlés összehívására nincsen törvényes fölhatalmazása, mindazonáltal meghajlik a szerb nép követelése előtt.[3] Így a budapesti szerb hitközség is a szabadkai hitközség március 26-iki körlevelének hatása alatt.[4]

Rajacsits érsek a népgyűlések követeléseire tehát — május 13-ára — kiírta a nemzetgyűlést „tanácskozás-konferencia" címén Újvidékre, meghagyván, hogy a nagyobb községek két, a kisebbek egy bizalmi férfiút küldjenek ki. Majd a zimonyiak követelésére április 27-én elrendelte, hogy a megválasztott képviselők már május 12-én gyülekezzenek Karlócán.[5]

[1] Зеремски, Аутобиографија Н. Грујића, стр. 56.; Атанацковић, Аналитика, стр. 52—53; Мандић, Успомене, Летописи. М. С. Књ. 187, стр. 51.; Budapest. O. L.; V. M. 1848. 4885. eln. g. n. e.

[2] Српске Нар. Нов. 1848. бр. 30, 32, 34.

[3] Српске Нар. Нов. 1848. бр. 29.

[4] Браник, 1898. бр. 46; С. Н. Н. 1848. бр. 32. Радак, Напредак, 1868. бр. 18; Wien. Kr. A.; Sl. S. Gr. 1848. V. 2.

[5] Дѣянія, Anhang, 1848. No. 3, 4.

Április 28-án Athanackovits püspök — alapul véve a görög keleti lakosság számát —, javaslatot tett 100 képviselő választására s megtartotta a régi rendet, mely szerint: 25 a papi, 25 a határőrvidéki és 50 a polgári rendből választható.[1]

Rajacsits a nádori rendelet alapján a főhadparancsnokokat fölkérte, hogy a péterváradi ezred 3, Karlóca, Zimony, a csajkás zászlóalj, a bródi és a gradiskai ezredek 1—1 képviselőt válaszszanak; ugyanekkor fölhívta a szerémmegyei községeket, hogy egyenként két képviselőt küldjenek ki 8 frt napidíjjal s hogy május 11-én jelenjenek meg Karlócán. A németbánsági ezredből 1, az illyr-bánságiból 1 szerb és 1 oláh képviselőt kért kiküldeni. S midőn a május 13-i szerb nemzetgyűlés megtartatott, a főparancsnokoknál minden további intézkedést beszüntetni kért.[2]

A magyar kormány tehát a délvidéki események hatása alatt (április 26-án) az 1848 : XX. törvénycikk 8. §-a alapján 1848 május 27-re tűzte ki a kongresszust. Királyi biztosul pedig Csernovits Péter temesi grófot és főispánt nevezte ki, miután báró Kulmer szerémmegyei főispánt, a volt jelöltet, április elején Bécsbe nevezték ki udvari biztosnak. Rajacsitsot egyben megbízták, hogy a szükséges rendelkezéseket tegye meg.[3]

Április 29-én, amikor a budapesti szerb hitközség 20 tagja megjelent a nádornál, a nádor már kijelenté, hogy a kongresszus néhány hét mulva összeül; felkérte a küldötteket, hogy a legkiválóbb egyéneket válasszák meg képviselőkül, állítsák össze óhajaikat és a jövő magyar országgyűlés törvényes és jogos óhajaikat hajlandó teljesíteni. Ezután a szerb küldöttség Batthyány miniszterelnököt is fölkereste, aki hasonlóan válaszolt.[4]

Látszólag tehát a gyűlés előértekezletnek minősíttetett, amit Eötvös miniszter sem kifogásolt, föltéve, hogy a törvényes rend ellen nem vétenek.[5]

Csernovits Péter királyi biztos április 30-i proklamációjában csöndre intvén a szerbeket, kijelentette, hogy statáriális bíróságot állított fel mindazok ellen, akik a király, az állam

[1] K. P. L. 1848. No. 278.; Дѣянія I. 1848. No. 4.; Anhang. No. 34. A kormány választási aránya ez volt: temesvári püspökség 17, aradi 14, verseci 15, budai 6, károlyvárosi 13, pakráci 13, bácsi 10, karlócaiból 12 egyén, összesen 100 képviselő.

[2] Thim, II. k., 160. l., Wien, Kr. A.; Sl. S. G. K. 1848. V. 18.

[3] Thim, II. k., 138. l.

[4] Срп. Нар. Нов. 1848 бр. 34.; Вѣстник, 1848. бр. 9.; K. P. L. 1848. ad 42. Pap, Okmánytár I. köt. 111—112. l.

[5] Дѣянія I. No. 3. Sub. 1848. No. 268; Српске Нов. 1848. бр. 33; Српске Нар. Нов. 1848. бр. 39. Браник, 1888. бр. 50; Земески, Аутобиографија Грујића, стр. 56, 57.

egysége, alkotmánya és törvényei ellen izgatnak és a közbékét felborítják.[1]

Május 9-én este érkezett a királyi biztos Újvidékre. A város határán a városi tanács fogadta és a városban a szerbek tarackdurrogatások közt „szerb vajdának" kiáltották ki.[2] Másnap a biztos — miután a városi tanács tisztelgését fogadta — meglátogatta Péterváradon báró Hrabowsky főhadparancsnokot s aztán Hadsits János kíséretében Karlócán Rajacsits érseket. Csernovits az érseknél kijelentette, hogy mint a szerb nép jóakarója jött le.

A május 12-én Karlócán összegyűlt szerbek az újvidéki városi tanács indítványára a statárium fölfüggesztését kérték Csernovits királyi biztostól, miután Rajacsits érsek kijelentette, hogy május 13-án a szerb nemzetgyűlést az összegyűltek óhajtására Újvidéken fogja megnyitni. Bizonyos legális színt adott ennek a nádor kongresszusi engedélye, mely április 29-én érkezett le Karlócára. Másnap ennek örömére a várost kivilágították, zene szólott, az érseki palotát, a városházát, a gimnáziumot és a házakat szerb zászlókkal föllobogózták.[3]

A statárium ellen Újvidék szerb polgármestere, Kamber János május 2-án óvást emelt, mert a rendelet oly tágértelmű, hogy az a politikai mozgalmakra is kiterjeszthető. Május 12-én Joanovits Jenő károlyvárosi szerb püspök vezetése alatt egy küldöttség kérte meg Csernovits királyi biztost a statárium fölfüggesztésére. Csernovits nem volt a gyűlés ellen, melyet a május 27-én tartandó kongresszus előértekezletének tartott. Ezért Hrabowsky főhadparancsnok sem volt ellene,[4] azonban a biztos a statáriumot nem volt hajlandó fölfüggeszteni, mivel az csak lázadókra, rablókra és gyilkosokra vonatkozott, a kongresszus tárgyai pedig a fennálló törvények szerint csak egyházi és iskolai ügyek lehettek.

A Sztamatovits Pál esperes vezetése alatti újvidéki küldöttség sem tudta Csernovitsnál elérni, hogy a szerbek Újvidé-

[1] Thim, II. k., 163. l.

[2] B. M. 1286., 2154. sz. Kompromittáló Csernovitsra Nikolits Athanáz, Garasanin Ilyés kiküldöttjének jelentése, mely szerint Csernovits titokban a szerb vajdai méltóságra törekedett és megígérte, hogy amennyiben vajdának megválasztják, a Zanini-zászlóaljjal elfoglalja Péterváradot és a magyar kormányt rákényszeríti a hozandó karlócai határozatok elismerésére! Belgrád, Nikolits A. Autobiográfiája. Belgrádi Akadémia, 28 ív.

[3] D. A. Z. Sl. S. G. K. Z. Präs. Akt. 1848. No. 392.

[4] A magyar kormány 1848. április 20-án meghagyta Hrabowsky péterváradi főparancsnoknak, amennyiben a szerbek a törvényes talajtól eltávolodnának, azt akadályozza meg. A kormány azonban még tárgysorozatot sem közölt véle, még kevésbbé fölhatalmazást, hogy fegyverrel lépjen föl a gyűlés ellen. Wien Kr. A., S. Sl. G. K. 1848. IV. 7.

ken szabadon tarthassák meg gyűlésüket,[1] ami érthető is, mert Sztratimirovits György április 24-én már fölhívta a szerbeket, ha kell, hogy fegyverrel is vívják ki a megtartandó nemzetgyűlés határozatait.[2] Jellemző a viszonyokra, hogy az elítélt óbecsei és kikindai gyilkos lázadók szabadon bocsátását is követelték. Az ifjú jogász Miletits Szvetozár pedig kijelentette, ha Csernovits jó szerb akar lenni, akkor azonnal mondjon le a királyi biztosságról.[3]

Csernovits 1848 május 11-én újból kiáltvánnyal fordult a szerbekhez a törvényes rend és béke érdekében, fölhíván őket, hogy törvényes óhajaikat csakis a május 27-ére kiírt kongresszuson érhetik el. Proklamációját azonban Karlócán május 12-én a főtéren elégették.[4]

Sztankovits János horvátországi képviselő indítványára — tekintve azt, hogy a hozandó határozatok Magyarország integritása ellen irányulnak — elhatározták, hogy a szerb nemzetgyűlést Karlócán tartják meg, ahová a magyar hatóságok jogköre nem terjedt ki.

A lelkesedés általános volt. Zeneszó mellett énekelte a tömeg az „usztaj, usztaj szrbino — kelj fel, kelj fel szerb" nemzeti marseillaise-t.

A belgrádi félhivatalos lap ugyanekkor azt írta: „ahol Csernovits a szerbek ellen akasztófát állított föl, ott fog a Megváltó Krisztus aranyozott márványszobra tündökölni, aki vérét az emberiségért ontotta".[5]

XIII.

A karlócai szerb nemzetgyűlés határozatai és proklamációi.

A magyarországi szerbek forradalmi fölfogása szerint az 1848-i új alkotmány következtében megszűnt a régi kötelék egyrészt Magyarország és a Habsburg-dinasztia, másrészt a szerbek és a dinasztia közt, miáltal előbbiek visszanyerték cselekvési szabadságukat. Oly helyzetben állóknak tartották magukat, mint amilyenben Csernovits III. Arzen szerb patriárka volt

[1] Budapest, O. L.; B. M. 1848. 2154. sz.; K. I. 1848. 200. eln. N. M. fol. Serb. III. 4. 171. l.; Србске Нов. 1848. бр. 44, 45. Vukovics emlékiratai 163. l.; Српске Нар. Нов. 1848.. бр. 41.; Вѣстник 1848. бр. 14. Thim II. köt. 169. l.

[2] Thim, II. k., 135. l.

[3] Budapest, N. M. fol. Serb. III. 4. 161. l.

[4] U. o., 160. l. Thim, II. k., 190—194. l. Sztanimirovits Demeter pancsovai kereskedő és később szerb főodbori biztos égette el. Budapest, N. M. fol. Serb. 170. l.

[5] С. Нов. 1848. стр. 248.

1690-ben. A Habsburgokkal kötött állítólagos kiváltságokra hivatkozva, ezeket föleleveníttették és visszautasították a magyar kormány által 1848 május 27-ére kiírt egyházi és kulturális kongresszust és helyette egy „szerb politikai nemzetgyűlést" tartottak abban a fölfogásban, hogy a bécsi udvar fölhagyott „ravasz osztrák" politikájával és ezt most a magyar kormány képviseli.

Rajacsits szerb érsek, aki 1848 április 19-én érkezett vissza Karlócára, az 1848 május 13-i nemzetgyűlést[1] „előértekezlet" címén hívta össze Újvidékre. A résztvevők követelésére és a statárium miatt azonban ezt Karlócára tette át, mely horvát juriszdikció alá esett. A gyűlésen résztvettek a hivatalosan megválasztott képviselők, továbbá számosan a Szerémségből, Szlavóniából és Horvátországból, a határőrvidékről, Baranyából, Bács megyéből, a Bánságból is s a szerbek lakta városokból. A bácsi, budai, verseci és temesvári püspökség területén lakók többnyire távol maradtak. Megjelentek tanárok, orvosok, ügyvédek, birtokosok, kereskedők, határőrvidéki tisztek, katonák, különösen papok, tanítók, főiskolai hallgatók, a szerb ifjúság.[2]

A szerb főpapok közül csak Joannovits Jenő károlyvárosi püspök jelent meg, míg Athanackovits Plátó budai, Zsivkovits Pantelejmon temesvári és Popovits István verseci püspök távolmaradt.

Zsivkovits eleinte az új alkotmányhoz tartotta magát és április 28-i körlevelében fölhívta híveit, hogy maradjanak hívek a királyhoz, a hatóságoknak engedelmeskedjenek, miután a kongresszuson és az országgyűlésen összes sérelmeik egyházi és kulturális tekintetben orvoslást nyerhetnek. Zsivkovits az 1842 évi érsekválasztásnál a Csernovits-párt jelöltje és Rajacsits ellenjelöltje volt. Püspöki kerületében az oláhok voltak többségben. Popovits István teljesen az új alkotmányhoz tartotta magát és ezáltal jórészt megmentette egyházmegyéjét a forradalom borzalmaitól.[3]

Athanackovits Plátó budai püspök a magyar kormányhoz csatlakozott helyzetének kényszere alatt.

[1] Thim, II. k., 117. l.

[2] Megemlítendők: Pestről, Pavlović Tivadar szerkesztő, Szubbotits János, Sztojákovits György: Budáról: Trifunác Pál, Kojits János; Újvidékről: Hadsits János és Kosztits Sándor; Csobáncról: Ignyátovics Jakab; Zimonyból Szpirta Péter kereskedő, dr. Pantelits György orvos; Pancsováról: dr. Pejicsits orvos és Varszán György, továbbá Sztanković János, Sztojácskovits Sándor karlócai tanár, Sztamatovits Pál esperes; Kulpinból: Sztratimirovits György stb. (С. Н. Нов. 1848. бр. 38. Суботић, Живот, св. II. стр. 84.) Thim II. köt. 211, 212

[3] Budapest, O. L.; B. M. 1848. 3650. sz. r. — Руварац Д. Патријарх Ј. Рајачић и Ст. Поповић, Архив за историју српске православне, 1903. стр. 149. Thim II. köt. 35, 140. l.

Az alsóbb papság azonban majdnem kivétel nélkül a szerb nemzeti ügyhöz szegődött és legagilisabb és legkitartóbb eleme volt a délvidéki szerb fölkelésnek.

De nemcsak a magyarországi, hanem a szerbiai szerbek is megjelentek a szerb nemzetgyűlésen, a belgrádi kormány tudtával. „Jönnek a szerbországiak — írja a Vjesztnik szerb lap —, hogy a sírból kiemeljék az eltemetett privilégiumokat és szerződéseket.“ Szerbiából érkeztek a 71 éves Nenádovits Máté esperes és szerb államtanácsos, aki a törökök elleni fölszabadító harcokban küzdött, Zubán Lázár államtanácsos, Zacharijevits Illyés belgrádi igazgató, aki nemzeti parasztruhában s pisztolyokkal övében jött, noha súlyos tüdővész gyötörte (írói álneve: Ratolyub Pravdits), Vukajlovits Jeleszije belgrádi rendőrbiztos, Brankovits Koszta, a belgrádi félhivatalos Szrpszke Novine szerkesztője, Ulits János költő, Sztanimirovits Demeter, Mátits Demeter, Nikolits Szergiusz stb.[1] Továbbá többen a belgrádi ifjúság, a belgrádi líceum hallgatói közül, kiket az érsek megérkezésükkor megáldott s akik szintén hevesen agitáltak. Azonkívül fegyveres önkéntesek vagy 78-an.[2]

Megjelent a gyűlésen a belgrádi francia konzulátus titkára, külföldről is többen és Sztefánovits János, Hess bécsi vezérkari főnöknek bizalmi kiküldötte, aki Bécsbe visszatérve, 1848 május 25-én jelentette, hogy a szerbek a császárhoz hívek maradnak, a magyar minisztériumot azonban nem ismerik el.[3]

Dél-Magyarország nem-szerb lakosai nem vettek részt ezen a gyűlésen.

A gyűlés résztvevői több pártra oszlottak; a legerősebb volt az ausztrofil párt, melyet Karagyorgyevits szerb fejedelem, illetve kormánya is támogatott. Célja volt a Habsburg-dinasztia uralma alatt Magyarország s a Szerémség területéből szerb vajdaság néven koronatartományt felállítani egy szerb vajda kormányzása alatt; továbbá patriárkát választani a Habsburg-monarchiabeli összes görög keleti vallásúak részére. Az alakítandó szerb koronatartomány azonban egyelőre a magyar szent korona kötelékében maradt volna, szövetségben a horvátokkal.

Egy másik párt Horvátországgal akart egyesülni, közös szerb-horvát minisztérium alatt.

Az úgynevezett „magyarón“ párt, mely legális úton akarta a szerbek nemzeti aspirációit elérni, volt a leggyöngébb. Ide tar-

[1] Budapest, O. L.; K. I. 1848 469. eln. sz.; Wien, Kr. A.; S. Sl. G. K. 1848. V. 34., 37.; Миличевић, Поменик, стр. 176.; Гавриловић, Знаменити Срби II. стр. 52; Огњановић. Гробови, стр. 43.

[2] Записи Јеврема Грујића. Књ. I. стр. 12—13.

[3] Wien, M. I. 1849. Präs. Akt. 1849. ad 8337/B. Stefanović, Erlebnisse, S. 12., 13.; Стефановић, Поменица I. књ.; Аутобиографија стр. 85—86.

toztak Hadsits-Szvetits János, Pávlovits Tivadar, Ignyátovits Jakab, Csernovits Péter királyi biztos stb.

Egyéb politikai árnyalatok is feltűntek; fölemlítendő a papság klerikális, erősen nemzeti pártja; a szerb ifjúság pártja a „Szerb ifjúság köre" — Kolo Szrbszke Mladezsi — egyletben tömörült Karlócán. Liberális eszméket vallott és az összes szerbek egyesülését hirdette. Fölemlítendők még az Obrenovits fejedelmek régi hívei, úgymint Bogdánovits Konstantin, Vaszilyevits Bazil (Zimony), Sztankovits János, a szerb főbizottság titkára, Zsivánovits Jakab, Medákovits Dániel.[1]

Egy-két nappal a szerb nemzetgyűlés napja előtt már gyülekeztek a szerbek és május 13-án, a gyűlés napján mintegy 2—3000-en lehettek Karlócán. Számuk 15-én már 6—8000 főre növekedett.[2]

A gyűlés reggel kilenckor kezdődött. A sokaság a főtéren, az érseki palota előtt tolongott, s a vezetők igyekeztek azt a karlócai határozatoknak megnyerni és nyugalomra intették. A gyűlés tényleg a legnagyobb rendben folyt le. Rövid mise után a kiküldöttek és a nép az érseki palota udvarában helyezkedett el. Sztratimirovits György indítványára az érseket küldöttségileg meghívták, mire az a gyűlésen Joannovits Jenő károlyvárosi püspök, az agg Nenádovits Máté esperes és szerbországi szabadsághős, Kátyánszki Szergiusz és Grujits Nikánor protoszingyelek és a hitközségek kiküldöttei kíséretében jelent meg és délelőtt 11 órakor a gyűlést megnyitotta. Egy homokdombra fellépve, mondá: Az európai nemzetek természetes jogaikat keresik, nemzetiségük, nyelvük, függetlenségük, vallásuk, szabadságuk biztosítását. Reményli, hogy a szerb nemzet is eléri jogait, hiszen Ferdinánd császár kimondotta a monarchia nemzetiségeinek, vallásfelekezeteinek egyenlőségét és szabadságát és az összes politikai jogok közös élvezetét.[3] A szerbeknek is tehát összes természetes jogaikat vissza kell nyerniök, akár elvesztették volt, akár erőszakkal fosztattak meg azoktól. Az érsek továbbá fölhívta a képviselőket, hogy csak a szerb nemzet érdekeit tartsák szem előtt és hogy tetteikben legyenek méltók a szerb nemzet dicső férfiaihoz.[4] „Sötét a jövő — mondá to-

[1] Стајић В. Св. Милетић., стр. 92.; Павловић, Србија и српски покрет. стр. 11, 14.; Wien. Kr. A.; K. M. 1848. No. 1103. Budapest. N. M. Fol. Serb. III. 162. l.

[2] Budapest, O. L.; K. I. 1848. 469. eln. sz; Wien Kr. A.; S. Sl. G. K. 1848. V. 24.

[3] Ferdinánd császár 1848. április 25-én kibocsátott kiáltványában biztosította az összes néptörzsek nemzetiségének és nyelvének sértetlenségét.

[4] Rajacsits érsek ezen beszéde nyomtatásban is megjelent. Budapest, N. M. 1848—49. május 17. Вјестник, 1848. бр. 15; Српске Новине 1848. бр. 46.; Thim II. köt. 200. l.

vábbá —, az elhatározandó lépésünk Isten kezében van, adja Isten, hogy szerencsésen végződjék.“

Utána Hadsits János, Újvidék küldötte, indítványozta, hogy a nemzetgyűlést Újvidéken tartsák meg, azon reményben, hogy sikerül a gyűlésnek legális irányt adni. Ő ugyanis békés úton akarta a szerbek követeléseit a dinasztiával elismertetni. Ezért óhajtotta, hogy egy 20—30 tagból álló bizottság az érsekkel egyetértésben tárgyalja meg előbb a királyi biztossal a követeléseket. A patriárka- és vajdaválasztást ő is óhajtotta, de ellenezte a Magyarországtól való elszakadást, ami, szerinte, forradalomhoz vezet, melynek kimenetele kétes és végzetes lehet. Különben tisztán szerb nemzeti alapra helyezkedett és ellene volt a szerb-horvát közösségnek. A régi szerb privilégiumokat akarta tehát összeegyeztetni az új magyar alkotmánnyal. Számított Csernovits kir. biztos támogatására is, aki Karlócán Rajacsits érseknél kijelentette, hogy a szerbek legális kérelmét hajlandó támogatni.[1]

Indítványát a többség lehurrogta és Joannovits Jenő károlyvárosi püspök sem tudta az ellentéteket kiegyenlíteni.[2] Hadsits mindazonáltal a május 15-i gyűlésen résztvett és aláírta a határozatokat.

Ezután az érsek a homokdombról lelépett és a palota folyosóján foglalt helyet. Most Kátyánszki Szergius protoszingyel szólt a gyülekezethez. Elmondta, miként költöztek be a szerbek Dél-Magyarországba és kötöttek „szerződést“ az osztrák udvarral, mely a szerződést megszegte. Megemlékezett a privilégiumokról, melyek alapján a szerbeknek joguk van patriarkát választani. Rajacsits erre felmutatta a privilégiumokat azzal, hogy a szerb nemzet csak régi jogait követeli, mire a gyűlés őt patriarkának kiáltotta ki. A papság ezután szent énekeket énekelt, a harangok zúgtak, „mintha az egek nyíltak volna meg és az angyalok dala hangzott volna felülről“ — írja egy szerb író.

A patriárka kikiáltása után Grujits Nikanor protoszingyel beszélt röviden,[3] szerb nyelven fölolvasván a privilégiumokat. A gyülekezet erre hangosan követelte a vajda megválasztását, mire Rajacsits érsek a következő osztrák magasabbrangú tiszteket kandidálta: Zsivkovits tábornokot, Jóvits István vezérőrnagyot, Teodorovits Kuzmán karánsebesi ezredest és végül

[1] Hadsits Szerbia alkotmánytervezetét is elkészítette. 1839. III. 19. Németnyelvű példánya a bécsi állami levéltárban.

[2] Budapest, O. L.; B. M. 1848. 195. eln. sz. J. Ђорђевић, Година 1848. Орао. — 1898.; J. Хаџић, Моје мисли о нама и за нас. 1848. V. 10. Belgrád, Н. Б. Рукописи бр. 641.

[3] Grujits beszédét lásd Thim, II. k., 204. l. Ново Време 1889. бр. 29.; Браник 1898. бр. 52. — Kátyánszki beszédét csak hagyomány után ismerjük.

Suplyikác István ezredest. Közülük az utóbbit egyhangúlag kiáltották ki vajdának.[1]

Ezután Zacharijevits Illyés belgrádi igazgató szólalt föl, kijelentvén, hogy a szerbiaiak magyarországi testvéreikkel tartanak, míg ezek jogaikat ki nem vívják és el nem ismertetik, ha kell, fegyverrel is.[2]

Végül Rajacsits érsek közölte, hogy egy főbizottságot fognak szervezni és a nemzetgyűlés határozatait küldöttségileg fogják az uralkodónak beterjeszteni.

A választás után Rajacsits érsek Remenovits Lázár egyházi ruháját magára öltve és Brankovits Lázár kardját fölkötve, fényes istentiszteletet mondott Ferdinánd császárért és elődjeiért.

Örömlövöldözés, harangzúgás közt oszlottak szét a résztvevők, széltében énekelve a „Kelj fel, kelj fel szerb!" című dalt.[3]

A szerb patriárka kikiáltását és a szerb vajda megválasztását a szerb néppel 1848 május 13-án kiáltványban tudatták azzal, hogy Ferdinándhoz hívek maradnak. Másnap, május 14-én, a királyhoz fölterjesztést intéztek a patriárka és a szerb vajda megválasztásáról.[4] Ferdinánd király fölterjesztésüket május 26-án megküldte Latour osztrák hadügyminiszternek.

Harmadnap, 1848 május 15-én hozták meg a szerbek követeléseiket 10 pontban. Az 1. pont szerint az állítólagos régi privilégiumok alapján Rajacsits József érseket patriarkává kikiáltották és Suplyikác István osztrák ezredest szerb vajdává megválasztották.

A 2. pontban kimondták, hogy a magyarországi szerb nemzet a Habsburg-ház alatt a magyar szent korona kötelékében politikailag szabad és független nemzet.[5]

[1] A vajdaválsztásnál szó volt: Csernovits Péter kir. biztosról, Obrenovits Milos száműzött fejedelemről, Vucsits Tamás szerb fővajdáról is.

[2] Thim, II. k., 218. l.

[3] Szimits Pál szerb művész, aki jelen volt a szerb nemzetgyűlésen, megörökítette képben a gyűlésen résztvevőket, de fölvett olyanokat is, akik nem voltak jelen, pl. Radicsevits Brankó költőt, Bosznics Tódort, Szenttamás védőjét stb. — A reprodukció Münchenben készült. — Egy másik kép állítólag a forradalom alatt Zágrábban készült. A. Грујић, Аутобиографија стр. 64.; И Огњатовић, Гробови знамен. Срба, стр. 10; Милићевић, Поменик, стр. 643., М. Матић, Први нападај и т. д. Застава 1898. бр. 84.; J. Игњатовић, Мајска скупштина Наше Доба, 1890, бр. 22.; Gracza Gy. Az 1848—49. szabadságharc tört. I. köt. 267. l. Ђ. Стратимировић, Успомене, стр. 2?8

[4] Thim, II. k., 213., 223. l. Wien St. A.; Schwarzenberg Nachlass. 524. Kr. A.; K. M. Präs. 1848. No. 1985. Eredeti fölterjesztés. Budapest. K I. 1848. 524. Вјесник 1848. бр. 15. С. Н. Н. 1848. бр. 43,

[5] Rajacsits patriárka az osztrák kormányhoz intézett 1861. évi január 1-i fölterjesztésében hivatkozott ezen határozatra. Staatsschriften S. 17.

Harmadik pont a Szerémséget a határőrvidékkel és a csajkás zászlóaljjal, a Bánságot a határőrvidékkel és a kikindai kerülettel szerb vajdasággá nyilvánította.

A negyedik pont a szerb vajdaságnak a horvát-szlavóndalmát egyesült királyságokkal való politikai szövetségét mondja ki a szabadság és teljes jogegyenlőség alapján.

Ötödször egy 50 tagból álló teljhatalmú bizottság választatott az új alkotmánytervezet kidolgozására, továbbá egy állandó bizottság (főodbor), mely a nemzet ügyeit vezesse.

Hatodszor kimondták az oláhok nemzeti önállóságát.

A hetedikben a magyar kormány által 1848 május 27-ére kiírt szerb nemzeti kongresszus megtartása ellen tiltakoztak.

A nyolcadik a szerb nemzeti pénztárt a nemzeti célokra a nemzeti bizottság és a patriárka rendelkezése alá bocsátotta.

Kilencedszer bizottságot választottak, hogy óhajaikat az uralkodónak beterjessze és a horvát országgyűléssel közölje.

Tizedszer külön bizottságot választottak, mely Prágában a szláv kongresszuson a szerbek nemzeti érdekeit képviselje.[1]

A karlócai határozatokkal a magyarországi szerbek a forradalom terére léptek és önként fölkínálkoztak a Habsburg-dinasztiának az összmonarchia védelmére saját nemzetiségük érdekében, Magyarország integritása ellen. A „Vjesztnik“ május 11-én már ezt írta: „Erős szövetség kötendő a Habsburg-trónnal, minden válaszfal nélkül, kölcsönös közeledéssel.“[2] A Habsburg-dinasztia és kormánya tehát nem idézte elő a szerb fölkelést, sőt kezdetben teljesen távol állott tőle.[3]

Rajacsits patriárka sorai is ezt bizonyítják: „A szerb nemzet hivatlanul kelt fel a dinasztia és az osztrák összmonarchia érdekében.“[4]

[1] A karlócai határozatok eredeti jegyzőkönyve az újvidéki „Szerb Matica“ birtokában van, Rajacsits érsek nagy pecsétjével és a kiküldöttek aláírásával. — A határozatok rövid jogtörténeti méltatását lásd a bevezetésben.

Thim, II. k., 194., 206—213., 216—223., 226., 243., 253., 260. l. Ehelyt a bizottság névsora. Lásd III. k., Tárgymutató, II. a. alatt is. Вjестник 1848. бр. 14, 15; Југ. Н. Нов. 1848. бр. 44—60; Летопис 1850. II. стр. 1—29, 1852. стр. 43—58. (Н. Грујић.) Народна српска скупштина 1. и. 3. маја 1848 Карловци; Idem: Пређашња нолитика дворска и садашња политика мађарска у Београд 1849; Српске Новине 1848 бр. 36—41; Браник, 1848 бр. 51.; Н. Попов, Србија и Русија, стр. 240, 285.; (N. Grujić,) Die Nationalversammlung der Serben am 1. u. 3. Mai 1848. Der Serbe, Belgrad 1848—49., Augsburger Allg. Zeitung 1848. 31. Mai No. 152.

[2] Вjестник 1848. бр. 12.

[3] Ugyanezt állapította meg Jancsó Benedek is a románok fölkeléséről. Jancsó B., A román irredentista mozgalmak tört. 40. l.; Polit M., Mittheilungen aus Serbien, Deutsche Vierteljahrschrift, 1856. H. II. S. 209.

[4] Karlóca, Djejanija, I. k., 214. l.

XIV.

A karlócai fő-, a kerületi és helyi bizottságok megalakulása, proklamációk a nemzetiségekhez.

A karlócai határozatok 5. pontjának értelmében egy 50 tagból álló bizottság választatott meg, hogy a szerb nemzet nevében alkotmánytervezetet kidolgozzon; fölhatalmaztatott szükség esetén a nemzetgyűlést egybehívni és egy állandó bizottságot választani az ügyek vezetésére.

Ez a nagybizottság alig játszott szerepet, úgyhogy a szerb fölkelés ügyei a megválasztott *állandó* bizottságra, a főodborra (főbizottságra) hárultak, mely aztán kerületi és helyi odborokat (bizottságokat) állított fel a városokban és községekben. Ezek az odborok a régi polgári és katonai hatóságok helyébe léptek. Fölállításukat a szerbiai kormány ajánlotta, hogy ilymódon a régi osztrák és magyar hatóságok kiküszöbölhetők legyenek.[1] A karlócai szerb főodbor eleinte 15 tagból állott.[2] Később számuk változott.

Hivatalos lapul a Vjesztniket (Hírnök) fogadták el, melyben a főodbor egyes üléseinek jegyzőkönyveit közzétették. A később említendő karlócai támadás után (1848 június 12.) Karlócán nyomták „Szerbia vajdaságának hírnöke“ címen. (Vjestnik br. 23.)

Az első üléseken Rajacsits érsek elnökölt, de már május 18-án leköszönt, mire a főodbor Sztratimirovits Györgyöt vá-

[1] A főodbor pecsétje: a szerb címer „Главнiй одборъ народа српскогъ“ körirattal „A szerb nemzet főbizottsága“ Летопис М. С. 1885. књ. 143. стр. 129. Egyéb címei: „Одборъ српско народних представника, később Главни одбор за привремено управљење војводства српскога. Gipszmásolata sértetlen eredeti pecsétről birtokomban, Wien. Kr. A.; K. M. Präs. Akten 1848. május 23. No. 2206, jul. 13. No. 3557. és (М. Бан.) Летопис М. С. књ. 143. стр. 129.

[2] A főodbor első tagjai: 1. Kresztits Miklós (Zágráb), 2. Sztojákovits György (Pest), 3. Sztankovits János (Petrinye), 4. Mladenovits Trifun (Ireg), 5. Jovánovits Koszta (Mitrovica), 6. Kosztits Sándor (Újvidék), 7. Sztojsits Péter (Zenta), 8. Putnik Miklós (Titel), 9. Davidovits Koszta (Mohács), 10. Varszan György (Pancsova), 11. Bekits Kruniszlav (Perlasz), 12. Kolárszki Arzén (Illírbánsági ezred), 13. Vaszilijevits Miklós (Orsova), 14. Pantelits György dr. (Zimony), 15. Georgijevits Mózes (Eszék). — Aztán beválasztatott még az ifjúság részéről Miletits Szvetozár, a szerbországiak részéről: Zacharijevits Ilyés belgrádi gimn. igazgató és Mátits Demeter. Вјестник, 1848. бр. 15. — Későbben tagjai voltak: Sztratimirovits György, Dimits Teofil, Gvozdenac Sztaniszláv, Ilijevits Demeter, Szubits Ananije, Nikolits Péter, Markovits Lázár, Sztojácskovits Sándor, Alexandrovits Száva, Ignyátovits Jakab, Tomasevits Miklós, Risztits István, Ninkovits Péter, Karamata A. G., Maximov Arkadija, Glavas Atyim, Joannovits Péter, Kosztits Demeter, Popovits Athanáz, Kolárovits Emanuel, Gersits Jakab, Zsivánovits Jakab, Zamphir Emanuel, Kosztits Demeter stb.

lasztotta meg helyébe és titkárul Sztankovits Jánost, segédtitkárul Ninkovits Jánost (Bukovác) és Zsivkovits Jánost.

Rajacsits érsek, úgy látszik, a főodbor agresszív, harcias magatartása miatt vagy egyéni okból mondhatott le, mert ez visszautasította a nádor által kitűzött május 27-i kongresszust és kimondotta, hogy amennyiben a magyar kormány a májusi szerb nemzetgyűlés határozatait el nem fogadja, azokat erőszakkal fogja keresztülvinni.[1]

A főodbor szervezeti szabályrendeletét elkészítvén, egy katonai osztályt is létesített s kimondotta, hogy a katonai hatalmat is gyakorolni fogja, amíg a megválasztott szerb vajda meg nem érkezik.[2]

A főodbor főbiztosokat és biztosokat is nevezett ki.[3]

A kerületi odborok a városokban állíttattak fel. A legfontosabbak voltak Zimonyban és Pancsován, melyek a belgrádi kormánnyal közvetlen összeköttetésben állottak. A zimonyi kerületi odbor elnöke Szpirta Péter lett, alelnöke Petrovits Demeter; bizalmiférfiak voltak a főodbor mellett: dr. Pantelits György orvos és Karamata Athanász.[4] A zimonyi kerületi odbor Belgrádban 1848 május 28-án nyilvánosan ismertette a karlócai határozatokat és a szerbországiak segítségét kérte.

A pancsovai kerületi odbor elnöke Alekszits ügyvéd, később Zsivánovits Demeter kereskedő volt, aki azonban kételkedett a fölkelés sikerében. Ezen odborral Sztefánovits István (Tenka), a szerbiai államtanács elnöke állott állandó összeköttetésben. A pancsovai odbor legagilisabb tagja dr. Pejicsits Konsztantin városi orvos volt.

Megemlítendő még ezen időben a titeli kerületi odbor, melynek elnöke Kresztits Zsivko volt.[5]

Ezen kerületi odboroknak, melyek egyenként 12 tagból állottak, voltak a helyi községi odborok alárendelve, melyek egyenként 9 tagból állottak (elnök, alelnök, jegyző és 6 tag).[6]

[1] Српске Нар. Новине 1848. бр. 45; Wien, M. d. J. 1849. Präs. Akt. ad. 8337/A.

[2] Ezen osztály titkárául a szerbiai Zacharijevitset választották meg. Budapest, N. M. fol. Serb. III. 129. l.

[3] Ilyenek voltak: Andrits A., Orelj Demeter, Novits Jokszim, Kresztits Mihály, Vukajlovits Koszta, Sztanimirovits Demeter, Popovits István, Tamburits György, Kosztits (Sándor fivére), Bekits István stb. — A főodbor 1848-i iratai jelenleg Karlócán a patriárkai levéltárban őriztetnek a 2. fasciculusban. 1905-ben a bécsi Kriegsarchiv engedte át az iratokat a karlócai patriárkai levéltárnak.

[4] П. Марковић, Земун. стр. 123.

[5] А. Ђукић, Устројство etc. Летопис. М. С. књ. 193. стр. 42. Wien. Kr. A.; S. Sl. G. K. 1848. V. 41. a.

[6] A helyi odborok ügyrendjét l. Браник, 1898. бр. 55.

A főodbor egyik legelső teendőjének tekintette a szerbek közt élő nemzetiségek megnyugtatását, melyek a szerbek karlócai határozatai ellen foglaltak állást és nem voltak hajlandók az alakítandó szerb vajdaságban a szerb szupremáciát elismerni, minthogy a szerbek a vajdaság lakosainak alig egyharmadát tették.

A szerbekre nézve az oláh kérdés volt a legfontosabb, mert ha az oláhok a szerbek ellen fordultak volna, a szerb mozgalom elbukott volna. Főleg ebből a szempontból és hogy a szerbek egyházi szupremáciájukat az oláhok fölött el ne veszítsék, a karlócai határozatok 6. pontjában a királytól az oláhok nemzeti önállóságát kérték.[1]

Saguna román püspök még a határozat meghozatala előtt járt Karlócán Rajacsits érseknél, kinek oldala mellett egy román lelkész működött, Popescul Patrichije. Rajacsits egy oláh küldöttségnek is ajánlotta, hogy válasszanak maguknak metropolitát.[2] Május 17-én pedig a főodbor hívta fel az oláhokat, hogy önálló nemzetté alakuljanak, de maradjanak a szerbekkel közös egyházi szervezetben.[3]

A magyarországi oláhoknál kezdetben volt egy párt, mely a kivívott alkotmányos szabadsággal megelégedett és a magyarokkal békés egyetértésben óhajtott élni, különösen a görög katolikusok. Nagyváradi püspökük, Erdélyi Vazul, 1848 május 11-i körlevelében papságát a magyarok iránti testvéri szeretetre hívta föl.[4] A pesti magyar radikális kör pedig (március 30-án) a hazai románok részére egy külön görög keleti román ügyosztályt követelt.[5]

Április elsején oláh ifjak tiltakoztak a pesti március 19-i szerb gyűlés határozata ellen, kijelentvén, hogy nem hajlandók többé a szerbek vallási szupremáciáját tűrni és reménylik, hogy a magyar minisztérium meg fogja őket szabadítani a szerb hierarchiától. Május 4-én pedig Krassó megye papsága és népképviselői Lugoson tartott népgyűlésükön kimondották a szerb hierarchiától való elválásukat és hogy nem vesznek részt a karlócai kongresszuson. Zsivkovits temesvári szerb püspök azonban május 9-én ezt a határozatot megsemmisítette. A gyűlésen végül elhatározták, hogy külön román kongresszus összehívását köve-

[1] Thim, II. k., 212. l.
[2] Budapest, N. M. fol. Serb. III. 162. l.; Павловић, Србија и српски покрет стр. 2.
[3] Thim. II. k., 247. l.; Közlöny, 1848, 3. sz.
[4] Pesti Hírlap, 1848, 71. sz.; Thim, II. k., 67., 129. l.
[5] Pap, Okmánytár, 67.

telik.[1] Május 9-én a nagyváradi oláh ifjúság is követelte a szerb egyháztól való elszakadást.[2]

Így az oláhok a szerbekkel egyidőben, 1848 május 15-én tartották meg Balázsfalván nemzeti gyűlésüket, Saguna elnöklete alatt. A határozatok második pontjában követelték a szabad és független román egyházat, külön metropolitát,[3] továbbá román nemzetgyűlést stb.

A délmagyarországi románok (Budapesten, május 21-én) 37 képviselője, Gozsdu Manó ügyvéd elnöklete alatt, Rajacsits érseknek patriarkává való megválasztását, kánoni és polgári törvényekre hivatkozva, a görög keleti románok nevében érvénytelennek nyilvánította és a szerb nemzeti egyháztól való elválást kimondotta, külön román görög keleti ügyosztály felállítását kérve,[4] mert nem óhajtott a szerb népbe beolvadni, sem a szerbek uralmát, akik a magyar állam egységét szándékoztak megdönteni elismerni. A gyűlés továbbá önálló román érseki helyettest kért, aki a törvényesen összehívandó román zsinatig az egyházat kormányozza. Kérte egy biztos elnöklete alatt egy szerb-román bizottság kiküldését is a szerb-román alapok különválasztására; külön zsinat létesítését az egyházi és iskolai ügyek vezetésére stb. A románok ugyanekkor kijelentették, hogy a magyar szent korona dicsőségéért, birodalmának egységéért hazafiúi önfeláldozással készek küzdeni.[5]

Ezen mozgalmak után tartatott meg június 27-én Lugoson az az újabb gyűlés Murgu Euthym elnöklete alatt, akit egy nappal előbb országgyűlési képviselőnek választottak, mely feladatául tűzte ki magának, hogy a görög keleti oláhokat a szerb hierarchia alól fölszabadítja és az ószláv liturgia helyett a románnyelvűt vezeti be.[6]

[1] Boros J., Az 1848. év eseményei Krassó megyében, 22—29. l

[2] Jancsó B., A román nemzetiségi törekvések története, II. 541—542. I. 445. l. Pesti Hirlap, 1848, 27. sz. Budapest, O. L.; N, M. 1848—49-es iratok. Eötvös miniszter 1848 július 26-án az országgyűlésen ígérte meg a románoknak a szerb hierarchia alóli felszabadításukat; ezt 1852-ben az osztrák kormány valósította meg.

[3] U. o., 464. l. Wien St. A.: Serbien, 10. (1846—1847), Min. R. 1848. No. 967. Pap, Okmánytár, 115—130. l.

[4] Horváth Mih., Függetl. harc tört., I., 154. l.; Thim. II. k., 407. l.

[5] Pesti Hírlap, 1848, 67. sz. Boros, Az 1848. év eseményei Krassó vármegyében, 29—32. l. Thim, II. k., 266. l.

[6] Thim. II. k., 471. l. Jancsó B., A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota, II. k., 434—435. l.; Vukovics emlékiratai, 259—260. l.; Deák, Adatok az 1848. év eseményeihez, 75—82. l.; Horváth J., Magyarország és a nemzetiségi kérdés, 38. l.

Murgu látszólag a magyarokhoz hajlott, de ő is külön román bánsági tartomány felállítását célozta.[1]

A lugosi határozatokban az oláhok a szerb püspökök elmozdítását követelték. Murgu Szemere belügyminiszterhez intézett fölterjesztésében írja, hogy a szerb püspökök és a metropolita veszedelmes ellenségei a román népnek, mert az oláhokat a szerb vajdaságba akarják terelni és a szerb fölkelésnek megnyerni.[2] A románoknak a szerb püspökök elmozdítása iránti határozata ellen Athanackovits Plató budai püspök és osztályfőnök tiltakozott a magyar kormánynál,[3] mely azonban akkor már az oláhok felé hajlott.

Befolyásolták a délvidéki román mozgalmakat a romániai mozgalmak is. Romániában 1848 tavaszán egy dákoromán párt keletkezett, mely célul tűzte ki magának az összes románok egyesítését — esetleg az osztrák hatalom segítségével.[4]

A románok ennek ellenére a szerbekkel szemben neutralisak maradtak, nem küzdöttek ellenük a magyar birodalom érdekében.[5]

A főodbor az oláhok után a németekhez fordult (május 22-én), biztosítván nékik nemzetiségüket és jogaikat. Azonban a németek sem csatlakoztak a szerb ügyhöz. A belgrádi „Der Serbe" c. lap ezért őket „das deutsche Judasthumnak" nevezte.[6]

Ugyanekkor (május 22-én) a katolikus szlávokat, úgymint a horvátokat, bunyevácokat és sokacokat is fölszólították csatlakozásra, azonban ezek sem közeledtek, sőt Szlavóniában a szerbek és horvátok közt annyira elmérgesedett a viszony, hogy Jellačić bán kénytelen volt személyesen a horvátokat lecsillapítani.[7]

A főodbor a magyarokat is biztosította, hogy nemzetiségüknek és jogaiknak bántódása nem lesz.[8]

[1] Murgunak br. Haynauhoz intézett emlékirata. Wien, Kr. A. Hauptarmee, 1849. XIII. 37. Memorandum, V. 1848. Deák, i. m., 76. l. Boros, 55—60. l.

[2] Budapest, O. L.; B. M. 1848, 859. eln. sz.; Boros, Az 1848. év eseményei Krassó megyében 52—57. l.; Deák I., Adatok az 1848. év eseményeihez, 120—134. l.; Thim, II. k., 490. l.

[3] Thim, II. k., 471., 637. l.

[4] Jancsó B., A román irredenta mozgalmak tört., 40. l.; Jancsó B., A román nemzetiségi törekvések tört., II. k., 501—507. l. Wien, Kr. A.; S. B. G. K. 1848. IV. 3. a.; Horváth J., Magyarország és a nemzetiségi kérdés, 37. l.

[5] Wien, Kr. A.; S. Sl. G. K. 1848. V. No. 41. b.; Руварац Д. Дело 1903. стр. 282. Thim II. 239.

[6] Thim, II. k., 269. l.; Der Serbe, Belgrád, 1848. No. 22.

[7] Thim, II. k., 272. l., III. k., 408., 567. l.

[8] U. o., II. k., 274., 567. l.

XV.

A horvát-szerb szövetség megkötése.

A horvátok és a magyarországi szerbek közt a szövetség eszméje a belgrádi szerb kormánytól indult ki. Kiküldöttje, Bán Mátyás közvetítette a szövetségi ajánlatot Rajacsits érsek és Jellačić közt.[1]

Tudjuk, hogy a délmagyarországi szerbek mozgalmát kezdettől fogva a belgrádi kormány irányította; attól tartván, ha a magyarok a horvátokat leverik, Szerbia is sorra kerülhet, és ha az olaszok Dalmáciát elfoglalják, akkor a szerbek és horvátok ott is elbuknak és az egyesülés kérdésessé válnék. A szerb-horvát szövetség titkos szálai tehát a szerb fejedelem kezében futottak össze. A cél az volt, hogy a szerbeket és horvátokat a magyarok ellen fölkelésre bírják, Horvátországot, Szlavóniát és Dalmáciát egyesítsék, a szerb vajdaságot fölállítsák és hogy oly politikai helyzetbe jussanak, mint amilyenben Magyarország volt Béccsel szemben.[2] A horvátoknál a szövetség visszhangra talált. „Érdekeink a szerbekkel azonosak — írja Šulek, a horvát mozgalom egyik vezetője — s ami a legfontosabb — ugyanazon ellenségünk van: a magyar."[3]

Rajacsits érsek 1848 május 14-én értesíté a bánt, hogy a szerb nemzetgyűlés őt patriárkává, Suplyikác császári ezredest pedig szerb vajdává kikiáltotta. „A szerb nemzet ezzel semmiféle akadályt nem gördít a horvát törekvések elé — írja —, hanem a horvát nemzettel mint testvérével könnyebben véli elérhetni céljait és reményli, hogy a horvátok szükség esetén segítségére sietnek."[4]

A karlócai nemzetgyűlés határozatainak 4. pontjában tehát a horvát-szerb szövetséget kimondták azzal, hogy az a szabadság és teljes jogegyenlőség alapján jön létre.[5]

A horvát-szerb szövetséget, illetve egyesülést azonban már 1848 április 14-én a karlócai szerb hitközség javasolta. A szoros

[1] Lásd az I. kötetnek 75. és a III. 888. lapját. Šišić Knez Milos u Zagrebu. Njiva. 1923. str. 223.

[2] Bán Mátyás közleménye. Српски Летопис М. С. 1885. св. III. стр. 128. Thim II. 249, 254, 282, 427.

[3] Šišić, Njiva, 1924. str. 223.

[4] Horvat R., Hrvatski pokret, I. str. 64. Šišić Njiva. 1924. str. 224. Több szerb író ezen szövetség értékét lebecsüli. „A horvátok szereplése és akciója a forradalom alatt nyomorúságos és értéktelen volt" — mondja Pavlovits Dragutin. „A szerb-horvát szövetség nem nevezhető szláv szolidaritásnak" — írja Sztojadinovits. Павловић Д. Србија и српски покрет, стр. 21.; Стојадиновић, Срби и Хрвати.; стр. 17.

[5] Thim, II. k., 211. l.

egyesülést akkor a szerbek legnagyobb része ellenezte és csak a szövetséget óhajtotta.[1]

A főodbor, mint végrehajtóbizottság, második ülésén, május 17-én állította össze a Zágrábba, illetve Innsbruckba menő bizottság névsorát, de a meghívottaknak alig negyedrésze vett részt a küldöttségben.[2] Ezen küldöttség 1848 május 26-án utazott el Zimonyból és 29-én estefelé érkezett Zágrábba. Belgrád mellett elhajózva, a szerbiai parton sokan üdvözölték, köztük Vucsits szerbiai vajda és Petronijevits Avram, Szerbia külügyi főnöke.

Zágráb határán Gaj Lajos és Sztankovits Kristóf, az akadémiai légió, az ifjúság üdvözölte őket s aztán a Szent Márk terére mentek a báni palota elé, ahol az erkélyen Jellačić bán várta őket. A bánt a szerb küldöttség nevében Nikolits Pál újvidéki esperes üdvözölte; utána a horvát Kuretić körösmegyei tisztviselő beszélt, mire a nép előtt a két szónok megcsókolta egymást. A szerbek rázendítettek a harci dalra: „Na noge Szrbi bratyo, szloboda zove" (Keljetek fel szerb testvérek, a szabadság hív stb.).[3]

Rajacsits érsek utólag utazott el és Vukováron, Bródon Pakrácon át június 2-án, délután 6 órakor érkezett Zágrábba, ahol Sztankovits Kristóf házában szállt meg. Lakása előtt az akadémiai légió díszőrséget állított fel. Este 9 órakor a katonai zenekar játszott tiszteletére és az ifjúság fáklyákkal üdvözölte, mire Rajacsits érsek megköszönvén az üdvözlést, azt mondá, hogy ámbár már öreg, de nemzete iránti szeretetében egy ifjú mögött sem marad el.[4]

Június 3-án a patriárkát a hatóságok üdvözölték. Viszont a patriárka a bánnak bemutatta a szerb küldöttséget, közölvén célját, mire a bán az érseket megcsókolta.[5]

Jellačić bán 1848 június 4-én vonult be Zágrábba a horvátok óriási lelkesedése közt.[6] Követték őt pompás fogatokon a

[1] U. o., II. k., 105—108. l. Руварац Д. Прилози, Бранково Коло 1914. стр. 121.

[2] A meghívottak névsora: Vjesztnik, 1848, 17. szám.
Thim, II. k., 237. l. Említendők: Rajacsits érsek, Joannovits Jenő károlyvárosi, Kragujevits István pakráci püspökök, Ivácskovits Prokop krusedoli archimandrita, Joannovits Anatol lepoglavai igumen, Markovits János ujvidéki, Kurucki Péter becskereki lelkészek, Kussevits Szvetozár ügyvéd, Sztajits György becskereki aljegyző, Joannovits Tódor becskereki városi tanácsnok, Matits Demeter, Orelj Demeter stb.

[3] Вјесник, 1848. бр. 18; Српске Нар. Новине 1848. бр. 44, 51.

[4] Horvat R., Hrvatski pokret, 1848, II. str. 5—6.; С. Нар. Новине 1848. бр. 44, 51.; Вјесник 1848. бр. 18.

[5] Вјесник, 1848. бр. 19.

[6] Jellačić Zágrábban tartózkodott és a bevonulás előtt Janusevácra ment, ahonnét bevonult.

szerbek is. Rajacsits érsek Ožegović Imre zengi katolikus püspökkel ült egy kocsiban; Kragujevits István pakráci görög keleti püspök Schrott címzetes belgrádi katolikus püspökkel. A zászlók közt a szerb vajdaság zászlója is lobogott. A szerb-horvát testvériség diadalt aratott és elfelejtetni látszott a régibb ellentétet.

Másnap, június 5-én Jellačić horvát bán installációját tartották meg. Haulik György zágrábi érsek távol tartván magát, Gáj Lajos azt követelte, hogy helyette Rajacsits érsek installálja őt, hogy ezzel is bizonyítsa a horvát-szerb testvériséget.

A bán a katolikus klérus miatt vonakodott ettől, hogy azt meg ne sértse. Gaj azonban gróf Nugent Albert által megüzentette a bánnak, ha ajánlatát el nem fogadja, illetve az esküt Rajacsits érsek kezébe le nem teszi, nem áll jót a bekövetkezhető botrányokért. Jellačić erre meghajlott Gaj fenyegetése előtt.[1] Schrott József címzetes püspök vezetése alatt tehát egy küldöttség meghívta Rajacsitsot, akinek kezébe Jellačić bán két égő gyertya közt a feszületre az esküt letette, miután régi horvát szokás szerint három bizottság hívta meg őt. A második és harmadik bizottság vezetője két szerb püspök volt, Kragujevits pakráci és Joannovits Jenő károlyvárosi görög keleti püspökök.

A horvát bán ezután beszédet mondott, melyben kifejté, hogy a magyar minisztériumot nem ismeri el. Utána Rajacsits patriárka szólt, fölhíván a bánt, hogy védelmezze meg a trónt, nemzetiségüket, szabadságukat, az egyesült három királyság becsületét és dicsőségét.[2]

Ezután Jellačić bánt és Rajacsits patriárkát aranyozott székeken vitték be a „Szent Márk“ templomba, hol Ožegović Metell zengi püspök glagolita-ószláv misét mondott. A görög keleti szerb nagytemplomban is misét mondottak a horvát-szerb testvériség emlékére.[3]

A zágrábi országgyűlés 1848 június 6-án nyílt meg. A gyűlésre Rajacsitsot Joannovits püspök vezetésével bizottság hívta meg. A horvát országgyűlésen számos szerb vett részt. Hivatalból tagjai voltak Rajacsits karlócai érsek és a szerb görög keleti

[1] Šulek, Nase pravice, str. 249.; Миличевић—Тим, Споменик академије (Београд) XXI. стр. 39.; Pejaković, Aktenstücke, S. 27. — Érdekes, hogy Szemere már május 23-án tudta, hogy Rajacsits érsek fogja a bánt installálni. Budapest. O. L. B. M. 1848. 96. eln. sz.

[2] Pejaković, Aktenstücke etc. S. 31., 32.; Dalmatinske, Horvatsko-Slavonske Novine, 1848. br. 57.

[3] Pejaković, Aktenstücke, S. 9—13., 25—32.; Novine dalm. horv. slav. 1848. br. 57.; Horvat R., Hrvatski pokret, II. str. 14—21.; Šulek, Naše pravice, str. 25.; D. Orelj's Aufzeichnungen Semliner Wochenblatt, 1892. No. 45., 46., 49. С. Нар. Нов. 1848. бр. 56.

püspökök, a megyék, városok, határőrvidék kiküldöttei közül több szerb, a karlócai konzisztórium stb.[1]

A második ülésben a karlócai határozatokat és a szerb szövetség kérdését kezdték tárgyalni. Ezeket Gáj Lajos nyujtotta be és elfogadásukat indítványozta. A határozatokat június 7-én olvasták föl.

Gaj nagy barátja volt a szerbeknek és Rajacsits patriárkának és híve a szerb-horvát szövetségnek. „Az illír (horvát) mindkét szemével néz testvérére, de az egyik szeme szerb, a másik horvát" — mondá.[2] Egyúttal hangoztatta a szerb szövetség fontosságát. Szerbek is, horvátok is hívei lévén a Habsburg-dinasztiának, az összmonarchiának, — érdekeik e ponton nem ütköztek össze.

A Szerémség kérdése mégis éket vert közéjük. A karlócai határozatok a Szlavóniához tartozó Szerémséget és a hozzátartozó péterváradi határőrvidéki ezredet, melynek lakosai főleg szerbek voltak, a szerb vajdasághoz tartozónak mondották ki. Ožegović Metell horvát képviselő föl is szólalt ellene, mondván, hogy szerb vajdaság Magyarországon sohasem volt és itt sohasem uralkodtak szerb deszpoták vagy vajdák, csak katonai parancsnokok voltak. Rajacsits érsek azzal igyekezett az ellentétet elsimítani, hogy a horvát bán hatalma a Szerémség elvesztésével nem csorbul, mert erkölcsi hatalma a vajdaságra is ki fog terjedni, de ezzel nem tudta a kedélyeket megnyugtatni. Sőt Zuvić József kijelentette, hogy a szerb vajdaság fölállítása Magyarország területéből — fegyveres harcra vezet.

A kényes vitának Jellačić bán vetett véget, mondván, miután a három egyesült királyságban a szerbek és horvátok vallásközönbség nélkül csak egy politikai nemzetet képeznek,[3] ezen alapon a szerbek karlócai határozatait az országgyűlés magáévá teszi és a királynak fölterjeszti.

Ezek alapján a horvát országgyűlés határozatainak VII. szakaszában kimondatott, hogy a szoros politikai szövetség a szerb vajdasággal a szabadság és teljes jogegyenlőség alapján föltétlenül szükséges. Ez okból a horvátok a szerbek kérelmeit a trón előtt hajlandók voltak támogatni. Elhatároztatott egy horvát bizottság választása, mely a kiküldendő szerb bizottsággal javaslatot dolgoz ki a kölcsönös szövetségi viszonyról.[4]

[1] Pejaković, Aktenstücke, S. 9.
[2] Deželić V., D. Lj. Gaj. str. 171.
[3] Вјестник, 1848. бр. 20. Jellačić bán e tekintetben Kossuth felfogásához csatlakozott, ki Magyarországon szintén csak egy politikai nemzetet ismert el.
[4] Lásd az eredeti szöveget: Thim, II. k. 341. l.; Pejaković, Aktenstücke, S. 34. Šulek, Naše pravice, str. 253.

A horvátok azonban mégsem mondtak le a Szerémségről és így a szerb-horvát szövetség tulajdonképen nem realizálódott.[1] Az országgyűlés határozatainak XI. szakaszában a horvátok hajlandók voltak a monarchia délszláv tartományaival és a felállítandó szerb vajdasággal szövetséget kötni, de kimondották, hogy a Szerémség és a péterváradi határőrvidék integráló része az egyesült királyságoknak és hogy a horvát nemzet minden támadás ellen, bárhonnét jöjjön is, el van határozva azt megvédeni.[2]

A horvátok a szerbekkel való teljes egyesülést is ellenezték, mert féltek az elszerbesedéstől; de ezt a szerbek sem óhajtották, sem Rajacsits érsek, sem a szerb papság és a szerb nép.[3]

A határőrvidék bekebelezéséről is határoztak (június 15.) a horvát országgyűlésen, amelyen a határőrvidékiek Hrabowsky szerém-szlavóniai főhadparancsnok tilalma ellenére résztvettek. A határőrvidék szervezési tervezetének kidolgozására egy külön bizottságot állítottak fel Ilits archimandrita elnöklete alatt.[4]

A horvát országgyűlésen a tótok és csehek küldöttei is megjelentek, hogy a horvátokkal és a szerbekkel közelebb érintkezzenek. Hurbán július 2-án tartott beszéde után, augusztus 26-án Karlócára utazott Rajacsits patriárkához és innét Belgrádba, hol (Arszenijevits Lázár igazságügyi főnök útján) pénzt és kevés lőszert kapott a tót fölkelés számára. A cseh Mikovec és Frič Pivnicán Sztamatovits szerbiai esperest és Szenttamáson Sztratimirovits Györgyöt keresték fel. Frič, Zach, Stúr és Hurbán visszautaztak és bécsi támogatással megkezdték a tót fölkelést. Stúr útközben Rohitschon 10.000 aranyat kapott Obrenovits Mihálytól a tót fölkelés részére.[5]

A szerb-horvát kölcsönös érdekek képviseletére Karlócára a horvát gróf Nugent Albert, a szerbek részéről Zágrábba Bajanovits, később Bogdánovits Koszta küldetett ki.[6] A főodbor már

[1] X. J. Z. Serbische Wojwodschaftsfrage. S. 6., 15.

[2] Thim, II. k., 342. l.; Pejaković, Aktenstücke, S. 38—39 A horvát országgyűlés jegyzőkönyve németül is megjelent „Protokoll des am 5. und nachfolgenden Tagen des Monates Juni und Juli 1848. abgehaltenen Landtages der dreieinigen Königreiche Dalmatien, Kroatien und Slavonien". Nationaldruckerei von Dr. L. Gaj.

[3] Thim, II. k., 178. l.; Хаџић. Моје мисли о нама и за нас. Beograd. Београд, Н. Б. Рукописи бр. 641.

[4] D. A. Z., S. Sl. G. K. 1848. Präs. No. 533.; Pejaković, Aktenstücke, S. 43. A tervezet u. o., 52. lapon, XXVI. szakasz alatt.

[5] Steier, A tót nemzetiségi kérdés 1848—49 ben, I. 191., 192. 211., 333.; Julius Botto, Slovaci, I. 850.; I. M. Hurban, Ludovit Stúr. Slovenske Pohlády IV. 1884. 2. f.; S. Hurban, Život Stefana Moysesa. 400. Frič. Paměty. III. 429—434. A tótokhoz intézett felhívás: Thim, II. k., 661. l.

[6] Budapest, N. M. fol. Serb. III. 234. l. Thim, II. k., 342., 451. l.

május 26-án értesíté Jellačićot bizalmi férfiak kiküldéséről. Kiküldettek Jovánovits Koszta és Mátits Demeter.[1]

A horvát küldöttek Kukuljević Iván, Vrbančić Ede, Havliček Miklós és Fink Ede 1848 május 17-én érkeztek Karlócára Rajacsits érseknél, a főodbornál tisztelegve, Kukuljević átadta a bán és a horvátok üdvözletét. A főodborban Sztamatovits Pál esperes és Kosztits Sándor üdvözölték, a szerb-horvát együttműködésre híván fel őket. Kukuljević a szerbeket szintén erre hívta fel. Szerinte a bizánci és római politika eddig eltávolította őket, de most együtt kell haladniok, mire zsiviók közt emelték föl székével együtt.

Kukuljević és társai másnap (május 18-án) Belgrádba utaztak, hol őket a líceumi ifjúság tüntetőleg fogadta. Kukuljević a horvát bán megbízásából Karagyorgyevits Sándor szerb fejedelmet és kormányát fölkeresvén, megbeszélte velük a szerb-horvát szövetség föltételeit és a magyarok esetleges támadása ellen védelmet kért.[2]

XVI.

A horvát és szerb küldöttségek Innsbruckban és Bécsben.

A szerbek és horvátok a dinasztiától remélyték kérelmeik teljesítését és Jellačićban látták azt a férfiút, aki az osztrák udvarnál nyomatékosan tudja majd érdekeiket képviselni. A bécsi udvar, a centralisták, a magyar konzervatívek, akik Kossuthban forradalmárt láttak és féltették tőle a magyarság és a monarchia sorsát, szintén ő benne látták azt, aki a magyar liberalizmusnak és Kossuth függetlenségi törekvéseinek majd gátat tud vetni. Ezért hajtotta az udvar keresztül Bécsben olyan gyorsan Jellačić báni kinevezését, még mielőtt a magyar minisztérium megalakult volna, azon a címen, hogy a magyar-horvát kapcsolat hátrányt ne szenvedjen.[3] Egyben a bánt kinevezték altábornaggyá, valóságos titkos tanácsossá és zágrábi főhadikormányzóvá. De miután nem ismerte el a magyar minisztériumot és önhatalmúlag összehívta a horvát országgyűlést, illetve királyi jogokat gyakorolt s a horvát, dalmát és szlavón tartományokat egy királyság-

[1] Архив Ђ. Стратимировића 1848. бр. 6. С. Н. Нов. 1848. бр. 48, 74. Београд, Н. Б. Рукописи бр. 1064.

[2] Smičiklas, Život Kukuljevića, str. 143.; Mirković, Ivan Kukuljević, str. 41., 42.; Бранково Коло. 1895. I. стр. 214.; D. A. Z., Sl. G. K. 1848. V. 19. Steiger karlócai polgármester jelentése. Thim II. 268.

[3] Wien, Kr. A.; Hofkriegsrath, 1848. Präs. Akt. No. 747.; Staatsrath, 1848. No. 1387.

ban akarta egyesíteni, a magyar kormány hűtlenségi pört indított ellene. Ezzel szemben a horvát országgyűlés Jellačićot diktátori hatalommal ruházta föl, semmibe sem vevén a május 29-i királyi iratot, mellyel a király a horvát országgyűlést törvénytelennek nyilvánította. A magyar minisztérium tehát az innsbrucki koronatanácsnál Jellačić fölfüggesztését vitte keresztül, ami azonban bizonyos föltételekhez volt kötve. Publikálását csak arra az esetre engedték meg, ha Jellačić a király fölhívására meg nem jelennék.[1] Jellačić június 16-án este, Rajacsits érsek, a horvát és szerb deputációk pedig június 15-én este meg is érkeztek Innsbruckba.

Jellačić június 19-én jelent meg a királyi audiencián, miután 17-én a tiroli és vorarlbergi lakosokhoz intézett kiáltványában királyhűségét hangoztatta, kijelentvén, hogy egy nagy szerencsés Ausztriát óhajt, melyben a nemzetek jogegyenlőségben és szabadságban élnek. A szerb deputáció is kiáltványt[2] bocsátott közre, hogy nemzetiségük védelmét kérik az uralkodónál, akiért életüket és javaikat készek föláldozni, egyszersmind régi kiváltságaik megvalósítását óhajtják. A gyönge elméjű beteg király[3] először Jellačićot egyedül fogadta. Szemére vetette, hogy elkésve jelent meg. Közölte vele, hogy a békés kiegyezést óhajtja és a közvetítéssel János főherceget bízta meg. Ezután a horvát küldöttséget fogadta, mely a királynak június 10-én hozott és 11 pontból álló határozatát adta át,[4] amelyben a horvátok kijelentették, hogy a magyar minisztériumot nem ismerik el, az összmonarchia részére közös had-, pénz- és kereskedelemügyi minisztériumot és birodalmi gyűlést kérnek, Horvátország, Szlavónia és Dalmácia egyesítését és hogy a szerb vajdasággal

[1] Ezen felfüggesztés történetét legújabban Károlyi Árpád alaposan ismertette. Gróf Batthyány Lajos főbenjáró pöre, I. 141—160. l.; ennek alapján Angyal D., Graf L. Batthyány und das Innsbrucker Handschreiben vom 10. Juni. Österreich, I. Jahrgang, S. 49—50. Tény azonban, hogy Kossuth és Pulszky a felfüggesztési irat korai publikációjával és Esterházy herceg megkerülésével a kiegyezési tárgyalást megzavarták. Dr. Károlyi Árpád szíves közlése szerint Szemere Jellačić bán felfüggesztési rendeletét az innsbrucki koronatanács értelmében ellenjegyezte, mint belügyminiszter. Megjegyzem, hogy Kossuth az országgyűlésen kijelentette, hogy az ellenjegyzés megtörtént, de a publikáció e nélkül jelent meg. — Megjegyzendő az is, hogy Batthyány miniszterelnök hiába várt Jellačićra, aki csak Batthyány elutazása után jelentkezett Innsbruckban. A felfüggesztési rendelet publikációja után az osztrák kormány semlegességét feladta. Wien, St. A.; M. R. 1848. No. 1295., 1296. Blaze de Bury, Voyage en Autriche, p. 351.

[2] Thim, II. k., 428. l.; Тим, Прилози, III. 209. Budapest, O. L. K. I. 1848. 415. sz.

[3] Doré Hyppolit írja június 16-án Lebzelternek, hogy a császár ismét visszakapta régi (epilepsziás) rohamait. Wien, St. A.; Staatskanzlei, Korrespondenz, 101.

[4] Pejaković, Aktenstücke, S. 37—39.; 79—84. Gegenwart (Brockhaus), I. S. 505.

és Ausztria délszláv népeivel szorosabb összeköttetésbe léphessenek stb.[1]

Utánuk a szerb deputációt fogadta a király. Rajacsits érsek átadta a szerbek föliratát és a karlócai határozatokat,[2] melyeknek jóváhagyását kérte. Kijelentette, hogy a magyar szent korona kötelékében vallásukat, nyelvüket, nemzetiségüket és politikai létüket óhajtják biztosítani a szabadság és egyenlőség elve és a régi, a Habsburg uralkodóktól nyert privilégiumaik alapján. A követeléseket egyébiránt a karlócai főodbor már május 24-én fölterjesztette,[3] kérvén: 1. a patriárka, 2. a szerb vajda választásának jóváhagyását, 3. a szerb vajdaság fölállításának elrendelését, 4. a horvát-szerb szövetség jóváhagyását.[4]

Ferdinánd király egy papírlapról a következő feleletet olvasta fel: „Én azon törvénytelen gyülekezetnek, mely Karlovicán, többek által az én görög nem egyesült alattvalóim közül, Szerbiából összecsoportozó jövevényekkel együtt, az 1790-iki declaratorium ellenére tartatott, választásait és határozatait meg nem erősíthetem; görög nem egyesült alattvalóimnak, minden törvényes úton fölterjesztett törvényes kívánatait teljesíteni hajlandó vagyok. A magyar országgyűlés, a magyar minisztérium és a ti törvényes nemzeti konventetek azon organumok, melyek által ti kívánataitokat elém terjeszthetitek. Hűségtek és ragaszkodástok felől nyilvánított érzelmeiteket tetszéssel fogadom."[5]

A királyi válaszban csalódva, a szerbek újabb beadvánnyal fordultak a királyhoz, melyben azt állították, hogy a szerb vajdaság részére követelt területet maguk a szerbek foglalták el a törököktől[6] és ezeknek betörései a szerbek vasfalain törtek meg, mialatt a birodalom lakosai és a németek nyugodtan aludtak.

A szerb küldöttség Ferenc Károly főhercegnél is tisztelgett. Szónokuk, dr. Pejicsits Konsztantin, pancsovai orvos oly szívrehatóan beszélt, hogy a főherceg és Zsófia főhercegnő könnyekre fakadtak.[7] Ferenc Károly Rajacsits érsekkel is közölte, hogy a viszályok elsimításával János főherceg bízatott meg és ezek

[1] Pejaković, Aktenstücke, 79—84.

[2] Az iratok közölve: Thim, II. k. 426—428., 436—439. l. és Тим, Прилози. стр. 196—209.; Budapest. O. L. K. I. 1848. 271. eln. sz.; Дјејанија 1848. I. бр. 25.

[3] Rajacsits érsek nem írta alá ezen fölterjesztést.

[4] Тим, Прилози, III. стр. 199. Thim II. 278 l.

[5] A kormány miniszteri (június 18-i) tanácsüléséből kifolyólag írta Esterházy miniszternek: reményli, hogy a kapcsolt részekből és Szerémség vidékéről fölment küldöttség alaptalan kérelmeit a király el fogja utasítani. Budapest, O. L., N. M. Vörös-gyüjt. I. 1227. sz.; Pap, Okmánytár, 268. l,

[6] Egyes szerb csapatok ugyanis résztvettek a császári seregekben.

[7] Kusevits Szvetozár személyes közlése 1889-ből.

során a szerbek ügyei is elintéztetnek. Ugyanekkor fölemlítette a román görög keletiek panaszait és arra kérte a szerb érseket, miután a románok a karlócai nemzetgyűlésen nem vettek részt, hogy a felekezetek jogegyenlősége alapján azok ügyei méltányosan elintéztessenek.[1]

János főherceg is (június 18-án) szívesen fogadta a szerb küldöttséget és kezet szorítva egy határőrrel, mondá: „Önökre testvérek szép jövő vár."

A szerb küldöttség az elutasító királyi választ leplezni óhajtotta és igyekezett valamelyes látható eredményt fölmutatni. Barajevác Miklós és Piszárovits Gábor (1848 június 23.) kérvényt adtak be az uralkodóhoz, hogy az audiencia emlékére kitüntetésképen díszkardot viselhessenek a küldöttek, annál is inkább, mert a szerb és horvát nemzet oly időben ajánlotta föl a segítséget a dinasztiának, mikor ez Bécsből a forradalom elől menekülni volt kénytelen. Újra kijelentették, hogy készek a Habsburg-dinasztiáért és az összmonarchiáért utolsó csöpp vérüket föláldozni. Ezen kérelmük azonban sikertelen maradt.[2]

Kétségtelen, hogy az udvar kereste a kiegyezést, a horvát-magyar viszály elsimítását és a közös ügyek megoldását a Habsburg-monarchia nagyhatalmi állása érdekében és az olasz hadjárat miatt.[3] De a szerbekhez ezidőszerint még nem közeledett. Rajacsits érsek 1848 november 20-án írja Jellačićnak: „A szerb nemzet a császári igazságosság és szeretet semmiféle jelét sem kapta eddig, s ön jól tudja, hogy a szerb küldöttséget Innsbruckban hogyan fogadták s mily kegyetlenül utasították el." Így nyilatkozott Rajacsits a második szerb, októberi nemzetgyűlésen és augusztus 1-én Hrabowsky főhadparancsnokhoz intézett soraiban is.[4]

Az udvarnak ez a tartózkodása a szerbekkel szemben érthető volt. A határőrvidéken az osztrák tiszteket, ha nem csatlakoztak a szerb fölkeléshez, sorra megkötözték. A pétervárádi és temesvári főhadparancsnokok pedig azt jelentették, hogy a szer-

[1] Budapest, O. L., N. M. Vörös-gyüjt. 1848. 866. sz.

[2] Budapest, O. L.; K. I. 1848. 447. sz.

[3] Angyal Dávid írja: „Az udvar valóban kímélni akarta Jellačićot a maga szorult helyzetében és szerette volna őt kibékíteni a magyarokkal; de ez a kibékítés lehetetlen volt, mivel Jellačić nemcsak horvát gravameneket akart orvosolni, hanem a magyar honvédelem és pénzügy önállóságát akarta meghiúsítani. Minden bajnak forrása az 1848-i törvények gyors fogalmazásában rejlik, mert a közös ügyeket elismerték, de nem szabályozták", „a közzétett felfüggesztési rendelet csak elmérgesítette a helyzetet". (Levélbeli közlés.)

[4] Thim, A délmagyarországi szerb küldöttség Ferdinánd királynál Innsbruckban 1848-ban. Századok, 1925, 15—24. l.; Тим, Српска депутација у Инсбруку године 1848. Прилози за књижевност, кн. III. стр. 186—209. Thim. II. 584, 590. l.

bek császári zászlók és a dinasztia iránti hűség leple alatt egy délszláv birodalom fölállítására törekszenek.

Jellačić bán mégis fölényes érzéssel utazott vissza Zágrábba, mint az összmonarchia és a dinasztia föltétlen híve. János főherceg azt mondá róla: ő erős Ausztriát akar és nem híve a szeparatizmusnak.[1] Az innsbrucki tisztikar (június 18-án) meg fényes fáklyás zenével demonstrált mellette.

Megítélésére döntő volt Radetzky véleménye is. „Oly férfiú — írja 1848 június 23-án Veronából Latour osztrák hadügyminiszternek —, aki a birodalomnak nagy szolgálatot tehet s ezért vele és nemzetével kíméletesen kell bánni. Ha a horvát-szerb határőri csapatok otthagynák az olasz harcteret, ennek borzasztó következményei lennének helyzetemre."[2] István nádor is így vélekedett: „Szinte reszketek a gondolattól — írja 1848 május 19-én Ferenc Károly főhercegnek —, hogy a bán végre is földléphet ellenünk, mert akkor minden elveszett."[3] Megjegyzem, hogy Horvátországból és a határőrvidékről izgató levelekkel árasztották el az olasz harctéren álló katonákat és dezertálás jelei mutatkoztak. Jellačić fel is szólította Hrabowskyt, hogy a szerbek elleni támadástól tartózkodjék, mert különben a határőrök Olaszhonban föllázadnak, elhagyják a harcteret és akkor vége a monarchiának.[4]

Jellačić június 20-i kiáltványával a határőrvidékieket sikerrel meg is nyugtatta.[5] Június 24-én tért vissza a forrongó Zágrábba. Útközben értesült, hogy a király még június 10-én felfüggesztette.

Rajacsits érsek is június 24 vagy 25-én érkezett Zágrábba. Jellačić felfüggesztése és az innsbrucki kudarc gondolkodóba ejtette. A főodborral meghasonlott s beteg lévén, egyelőre egy hétig Zágrábban maradt. A főodbor erre felszólította, hogy 15 nap alatt térjen vissza, különben nem tekintik patriárkájuknak.

[1] Aus ungedruckten Briefen Erzh. Johanns. Fremdenblatt, 1897. No. 142.; Wien, St. A. Kab. Arch. Secreta, Jellačić levele Ferenc Károly főherceghez, 1848. április 26.

[2] Wien, Kr. A.: Akten des Gen. Kommando in Agram (1777—1849), XIII. Corps. Präs. Corresp. 1848. Kr. M. 1848. No. 2863. Radetzky Jellačićnak 1849. május 25-én is így nyilatkozott: „hogy ezek eltávozása egész hadtestének romlását okozná". Wien, Kr. A.; Archiv der Militärkanzlei; Károlyi Á., Gr. Batthyány pere, I. 140. A horvát országgyűlés fenyegetődzött is, hogy hazahívja a határőröket. Thim, II. k., 500. l.

[3] Wien, St. A.; Kab. Arch. Secreta.

[4] Wien, Kr. A.; S. Sl. G. K. 1848. No. VII. 11. a.

[5] Pejaković, S. 126—128.

[6] Zágrábban a cseh küldöttekkel, Stúrral is találkozott, akik előtt élesen kikelt Innsbruck ellen. Stúr Rohicson volt, Obrenovits Mihály exfejedelemnél és Jellačićnál a tót fölkelés érdekében. Hurbán is ideérkezett Belgrádból. Frič, Paměty, 369., 373., 429—430. l.

Mikor Karlócára érkezett, egy szerb küldöttségnek (július 13-án) mondá: „A király minket a magyar minisztériumhoz utasított, nagyobb csapás nem érhetett minket!"[1]

A szerb küldöttség az innsbrucki audiencia után feloszlott; a küldöttek nagyobb része Salzburg, Laibach és Zágrábon át utazott haza. Egy részük Bécsbe ment, mint Ivácskovits Prokopius krusedoli archimandrita, dr. Pejicsits Konsztantin pancsovai orvos és állítólag Miletits Szvetozár, akik a bécsi aulában fölkeresték az egyetemi ifjúságot. Itt Pejicsits dr. beszédében kijelentette, hogy a délvidéki szerbek nem akarnak az összmonarchiától, illetve a magyar szent koronától elszakadni, de szerbek akarnak maradni és biztosítani nemzetiségüket, miért is régi privilégiumuk alapján követelik a szerb vajdaságot szerb közhatóságokkal, de nem akarnak államot alkotni az államban.[2]

A szerbek az osztrák kormányhoz is fordultak követeléseikkel. Ivácskovits archimandrita és Szubotits János, aki Prágából utazott Bécsbe, Wessenberg osztrák külügyminiszternél jelentkeztek egy memorandummal. Ez őket báró Doblhoff osztrák belügyminiszterhez küldte, kinek 1848 július 11-én átadták a memorandumot. Doblhoffnak fogalma sem volt a szerb kérdésről, s ezért a beadványt szívesen vette. Ebben a szerbek a karlócai határozatok jóváhagyását kérték, egyben az összmonarchia egységének fenntartását egy központi kormánnyal, a vajdaság közigazgatásában a nemzeti nyelv használatát, Horvátország, Szlavónia és Dalmácia egyesítését egy királysággá.[3] Ivácskovits és Szubotits ezután Rohitschon és Zágrábon át Karlócára, onnan Zimonyba a patriárkához utaztak.

XVII.

A prágai szláv gyűlés s a szerbek és horvátok részvétele.

A németek Frankfurtban az összes németek egyesítését tűzték ki célul és Ausztriával is egyesülni akartak, hozzáértve utóbbinak nem-német tartományait is. Meghívásukat a csehek nevében Palacky Ferenc 1848 április 11-én nem fogadta el és

[1] Браник. 1898. бр. 81. Frič, Paměty, 368. Thim, II. k., 431., 453. l. A küldöttség tagjai voltak: Medákovits Dániel, a karlócai szerb ifjúság körének elnöke, Radák György és Miletits Szvetozár. Стаjић, Светозар Милетић. стр. 92—93.

[2] Rosenfeld, Die Aula 1848. S. 56—59.; Thim, II.: Суботић, J. Живот, II. стр. 98.; Die neue Zeit. 1848. No. 51.

[3] Az emlékiratot János főhercegnek kellett volna átadni. Az emlékirat szövege: Thim, II. k., 525—530. l.

Ausztriának Németországgal való egyesülése ellen nyilatkozott. E helyett 1848 május elsején[1] május 31-re Prágába egy szláv kongresszust hívtak össze azzal az indokolással, hogy a német egység Ausztriának és szláv népeinek létét fenyegeti. Ezen kongresszuson a szükséges védelmi intézkedésekről és ellenhatározatokról akartak dönteni.[2] Kimondották tehát a nemzetiségek teljes jogegyenlőségét, a szupremácia kizárásával. A prágai szláv gyűlésen az ausztroszlávizmus dominált, melynek célja a Habsburg-monarchiában élő összes szláv népek szövetsége volt centrális kormányzással a Habsburg-dinasztia alatt. Ez a szláv szövetség kétségtelenül ellenkezett a németek és a magyarok hegemóniájával, mert a csehek, illetve Palacky a Habsburgbirodalom egyéb szláv nemzetiségeivel szláv birodalommá akarták a monarchiát átalakítani és ilymódon egységét, integritását megvédeni.[3] Ebben a birodalomban a szláv népek gyakorolnák a szupremáciát — a csehek vezetése alatt.

A prágai szláv kongresszuson a délszlávok, úgymint a szerbek, horvátok, sőt szerbországiak is képviseltették magukat, mindössze 42-en. A szerbek tekintélyes számban jelentek meg; úgymint: az ősz Vuk Karadsits István, Daničić György, Grujits Nikanor protoszingyel, Szubotits János, Sztamatovits Pál esperes, Sztojákovits György, a kiváló ügyvéd, Radovánovits Pál ügyvéd, Petrovits Zlatojevits Szlávkó, Brlić Tadia Mitrovicáról, Dragoszávlyevits és Oreskovits Sidről, Popovits Pancsováról, Sztefanovits Újvidékről, Tapavica és Rigyicski a Bán-

[1] Lásd a fölhívást Thim, II. k., 164. lapon.

[2] Von der Bedeutung der Slaven in der Österr. Monarchie und ihre Stellung zu einander. Prag, 1848. 27. Mai. — Az ausztroszlávizmus nem tévesztendő össze az orosz pánszlávizmussal, melyet Stúr akart, vagy a lengyel pánszlávizmussal, mely Oroszországot kizárta, vagy Kollár ideájával, mely szerint az összes szláv népek egy nemzetet képeznének.

Palacky Ferenc cseh történetíró és politikus a következő főelveket állította fel: 1. A Habsburg monarchia területén élő szláv népek védő- és dacszövetsége, 2. a monarchiának föderatív állammá átalakítása a nemzetiségi jogegyenlőség alapján, 3. az összes szláv népek irodalmi és kulturális szövetsége, 4. tiltakozás az ellen, hogy a monarchia szláv népei a tervezendő nagy német szövetségbe bevonassanak mert ez a monarchia szláv népeinek nemzetiséget veszélyeztetné. Jordan, Bericht des Slavenkongresses, Slavisches Jahrbuch, 1848. S. 47. Eszerint a német Ausztria helyébe egy szláv föderatív birodalom lépett volna; ezt hirdették Belgrádban és Horvátországban is, másrészt Jellačić védelme alatt egy délszláv egyesülés is szóba került, (H. Wendel, Der Kampf der Südslaven um Freiheit und Einheit. S. 256.; Wien, St. A.; M. R. 1849. a 1545. Br. Norbert levele Schwarzenberg herceghez, 1849. május 6. Steier L., A tót nemzetiségi kérdés 1848—49-ben, 115—187. l.) mi ellen az osztráknémetek tiltakoztak, mert Ausztria szláv birodalommá vált vo'na.

[3] Miskolczy, A horvát kérdés. I. 168. l. Károlyi Á., Gr. Batthlány Lajos. I. 283., 284., 314. l. Fischl, Der Panslavismus. S. 231.; Havas, Palacky Ferenc és a magyarok Budapesti Szemle, 148.; Havliček, Naša politika, Národni Noviny, 1848. ápr. 19., 28. O. G., Vor 85 Jahren. Innsbrucker Nachrichten, 1933. No. 155.

ságból, Natosevits Bécsből, Pánits főiskolai hallgató Prágából stb.[1]

Szerbiából résztvettek Arszenijevits Batalaka Lázár államtanácsos és Marinovits János titkár.[2]

A kongresszuson három osztály állíttatott fel: 1. egy csehtót osztály, melynek elnöke Šafařik Pál volt, azelőtt az újvidéki szerb gimnázium igazgatója; 2. egy lengyel osztály, Libelt Károly elnöklete alatt; 3. egy délszláv osztály, elnöke Sztamatovits Pál újvidéki esperes, alelnöke a morva Zach Ferenc, aki azelőtt évekig Belgrádban volt a lengyel emigráció, illetve Czartorijski herceg megbízottja; jegyzője Szubotits János (helyettese a horvát Brlić Torkvát András), br. Kušlan Károly (horvát) és Prica Miksa (szerb) parlamentérek, és Topalović Máté[3] irnok. Az osztály 1848 június 1-én, illetve 3-án kezdte meg működését. Sztamatovits esperes nem tudván az ülést vezetni, Sztojákovits György vette át az elnöklést, aki először a csehek programmját és a délszláv osztály feladatát ismertette. Kušlan, Szubotits, Brlić és mások felszólalása után az osztály magáévá tette a prágai kongresszus programmját, mert elérkezettnek látták az időt, hogy a Habsburg-monarchia, illetve a magyar szent korona keretén belül a szlávok mint nemzetek egymással szövetségbe lépve, szervezkedjenek. A csehek viszont elfogadták a délszláv osztály javaslatát, hogy Innsbruckban a szerb küldöttség kérelmét, azaz a karlócai határozatok jóváhagyását az uralkodónál támogatni fogják,[4] valamint hogy minden helyben hagyassék, amit a szerb vajdaság ideiglenes kormánya a karlócai határozatok alapján tett.

A prágai szláv nagygyűlés 1848 június 2-án tartatott meg a Moldva-folyó Zsófia nevű szigetén; ezen gyűlésen Palacky Ferenc a délszlávokat külön üdvözölte, kiküldötteiket az ősz Vuk Karadsits szerb nyelvén mutatta be. A horvátok nevében Topalović Máté beszélt, utána Grujits Nikánor, későbbi archimandrita, tolmácsolta a szerb vajdaság üdvözletét; azt óhajtotta, hogy az aranyos Prágában a szlávok aranylépcsőin lépje-

[1] Névsorát a résztvevőknek l. Prelog, Slavenska Renesanca, str. 337. Prelog részletesen írta meg a délszlávok szereplését Prágában.

[2] Papits Maxim esperes (Zsablya) és Aranyicki István az 1848. május 1-i cseh fölhívást is aláírták. Bjестник, 1848. бр. 17; Српске Новине 1848. бр. 58; Стојановић Љуб. Живот и рад Вука. Ст. Караџића, стр. 692; Летопис. *Књ. 152. стр. 131.; Записи J. Грујића, Зборник VII. стр. 15. Állítólag* Zuban Lázár szerbiai államtanácsos is résztvett a kongresszuson.

[3] D. B. — Mato Topalović Obzor, 1923 br. 247.

[4] I. P. Jordan, Slavisches Jahrbuch, 1848. No. 36., 37.; Wien, St. A.; Informationsbureau A. 1848—1850. No. 204. Wien, M. d. I.; Präsidial Akten 1848. No. 2034.; Slavische Zentralblätter, 1848. No. 38., 41. A délszláv osztály tanácskozása részletesen le van írva, Wien, M. d. I. 1848. Pr. A. 2116. — Aktenmässige Darstellung der Prager Juni Ereignisse des Jahres 1848

nek át a szlávok a szláv aranyjövőbe és hogy a tartományokban eloszlott szláv népeket nemzeti öntudatra kell ébreszteni, a nemzeti nyelvet, iskolát, egyházat ápolni.[1]

Grujits, Sztamatovits, báró Kušlan Károly zágrábmegyei főjegyző és Prica Miksa ügyvéd, utóbbiak mint Jellačić bán bizalmi emberei, június 2-án Thun Leó csehországi helytartónál tisztelegtek.[2]

Június 4-én Sztamatovits Pál újvidéki esperes görög keleti ritus szerint ószláv nyelven misét tartott az Ulászló-téren a Vencel-szobor előtt. A memento mortuorumnál megemlékezett Dusan cárról, Crni (fekete) Györgyről, Nagy Péter orosz cárról Az első áldozók közt volt Vuk Karadsits István. A csehek lelkesen tüntettek a szerbek mellett.[3]

A prágai kongresszusnak — még mielőtt végleges határozatait meghozhatta volna — hamarosan vége lett. A szélsőradikális elemek megtámadták június 12-én a katonaságot. Thun Leó helytartót elfogták, Windischgrätz herceg, katonai parancsnok nejét agyonlőtték, mire a hadparancsnok Prágát bombáztatta és a forradalmat hamarosan leverte.

A szerbek, kik a „Kék csillag" vendéglőben laktak, elmenekültek; a szerb Rigyicki Pál, Windigischgrätz adjutánsa, Grujitsot és Sztamatovitsot a vasútra kísérte, ahonnan Bécsen át Zágrábba utaztak, ahol Rajacsitscsal találkoztak és aztán véle együtt Karlócára mentek. Szubotits egyelőre Prágában maradt. Sztojákovits György Pestre utazott, ahol az osztrák kormány kérelmére a szerviták kolostorában internálták. Sztojákovits vallomását 1848 július 23-án megküldték gróf Latour osztrák hadügyminiszternek.[4] Kušlan Šturral érkezett meg június 23-án Zágrábba. Karadsits és Daničić Bécsbe mentek.

A szerbek az ausztroszlávizmushoz csatlakoztak, az orosz és a lengyel pánszlávizmustól távoltartották magukat.[5]

[1] Rajacsits patriárka Grujitsot és Sztamatovitsot bízta meg azzal, hogy a szlávok közös irodalmi nyelvének az ószlávot tegyék meg, de Palacky és Hanka hallani sem akartak erről.

[2] Земски, Аутобиографија Н. Грујића, стр. 59—62. Ђ. Магарашевић, Живот и књижевни рад Н. Грујића. Rad књ. 156 (Zagreb) стр. 9, 13—15, 80—81. Magarasevits kéziratban találta meg Grujits prágai beszédét.

[3] Tobolka, Slovanski zjezd v Praže, 161. l.

[4] Sztojákovits élete nem forgott Pesten veszélyben, mint írták, 1848. október elején már szabadon járt. A patriárka értesülvén elfogatásáról, egy elfogott hadnagyot ajánlott fel kicserélésére. Витковић, Летопис М. С. књ. 159. стр. 36. — Budapest, B. M.; K. I. 1848. 497 .sz.; O. L.; K. M. 1848. 662. sz. Wien, Kr. A.; S. Sl. G. K. 1848. X. 9., 9. a. S. B. G. K. 9. c.

[5] Pypin, Der Panslavismus. Russische Revue, 1879. Bd. XIV. S. 531.; Malisz, Der Slavenkongress, S. 40.; Miskolczy, A horvát kérdés, I. 176. l.; Helfert, Geschichte Österreichs II. 217.

A Habsburg-monarchia szláv népei tehát ellene voltak annak, hogy Ausztria a nagy német birodalmi egységbe beleolvadjon; és ellene voltak a magyar szupremáciának is. Mindkét államalakulattól nemzeti létüket féltették, s azt csakis az egységes Habsburg-monarchiában vélték biztosítva, melyben a népek kölcsönös szövetségére törekedtek.[1]

A Habsburg-dinasztia nem támogatta a szlávok mozgalmát, ámbár 1848 április 8-án a cseheknek megadta a teljes egyenjogúságot.[2] Ez érthető, mert Zsófia főhercegnőnek — „az egyetlen férfi az udvarnál" — ideálja az volt, hogy megteremtse az egységes 70 milliós birodalmat, Ausztriának a német birodalommal való egyesítése által.[3]

Kossuth és a magyar kormány, minthogy a prágai kongreszszus szlávjai nemcsak Németország, hanem a magyarok szupremáciája ellen is fölléptek, Magyarország biztosítására a németek szövetségét kereste.[4] Az osztrák kormány azonban nem támogatta a magyar minisztérium csehellenes törekvéseit, mely tőle azt kérte, hogy a prágai kongresszus csakis a cseh ügyekre szoríttassék és Galícia önállósíttassék,[5] megakadályozni akarván ezzel, hogy a Habsburg-monarchia szláv birodalommá alakuljon.

[1] Thim, II. k., 414. l.

[2] Tebeldi, Die Slaven, S. 29. Ausztriában 10½ millió szlávval szemben 6½ millió német és 800.000 olasz volt.

[3] Conti E. C., Elisabeth, 1935. V. Auflage, S. 14, 65. l. Igen érdekes e tekintetben Pillersdorf, illetve Erb udvari tanácsos 1848 május 17-i emlékirata. (Wien, M. d. J. Präsid. Akt. 1848. 19. Mai. No. 1915. és St. A.; Kab. Arch. Secreta.)

Az osztrák kormány a szláv-német-magyar viszonyról ezt vallotta: Magyarország elválni törekszik Ausztriától és nemzetiségeit magyarosítani akarja. A monarchiát ez megrendítette és Magyarország is veszélybe jutott sok nemzetisége miatt. A horvát-magyar viszály már megkezdődött és a magyaroknak igen tapintatosan kellene viselkedniök a szlávokkal szemben, nehogy harcra kerüljön a dolog. A szláv birodalmak megvalósítása ma még utópia, de idővel közeledhetnék a megvalósuláshoz s ezen okból a magyaroknak a legszorosabb szövetségbe kell lépniök a németekkel. A magyar kormány föllépése a horvát bán ellen legális, de a politikában a formai jog egyedül nem döntő. Magyarország, ha nem engedékeny a szlávokkal szemben, nagy megrázkódásoknak néz elébe, mert a szlávok nyiltan a monarchia mellé állanak, míg a magyarok magatartása kétes. A magyar kormány belátja, hogy elválása a németektől politikai hiba és ezért küldött két kiküldöttet Frankfurtba. Károly Ferenc főherceg feladata volna mindent, ami Magyarországra és a monarchiára veszélyes, megakadályozni.

[4] Redlich, Das österr. Staats- und Reichsproblem, S. 161.

Wien, Kr. A. Feldakten. H. A. Det. Akt. fasc. 100., 1849. III: No: 343.; Károlyi A., Gr. Batthyány pöre, I. 284.; Horváth M., Függetl. harc tört. I. 34. l.; Szeremley Magyarország krónikája, 94. l. Schlesinger, Aus Ungarn, 510. l. Pethő S., Magyarország és az Entente-hatalmak, 74., 75. l. Horváth J., Törekvések Magyarország foederalizálására, 1848—1849. Háborús felelősség, I. k., 232—252., 270. l. Pejaković. Aktenstücke, 145.

[5] Wien, St. A.; M. R. 1848. 19. Mai. No. 901—905. Pap D., Okmánytár, I. 107. l. Budapest, O. L.: K. M.: 1848. 2. eln. sz.

A magyar kormánynak a szláv konfoederáció leküzdése elsőrangú érdeke volt, hogy Magyarország nemzetiségileg föl ne daraboltassék. S e tekintetben nemcsak Németország, hanem Ausztria németjeinek támogatására is számított. Pillersdorf osztrák miniszterelnök azt írta Ferenc Károly főhercegnek (1848 május 19-én): „a magyarok érdeke Ausztriával és Németországgal szövetkezni a szlávok miatt, akik megbízhatatlanok".[1] A függetlenségi törekvések miatt is a magyarok érdeke volt a Németországgal való szövetkezés, hogy ily módon megakadályozzák a Habsburg-monarchiának szláv birodalommá átalakulását és biztosítsák magukat az orosz veszedelem ellen. Szemere Bertalan magyar belügyminiszter e tekintetben angol és francia támogatásra is számított.

A magyar kormány a török portát is figyelmeztetni óhajtotta a szláv szövetség veszélyére. Tényleg szóba került Prágában a törökországi szlávok fölszabadítása is.

A magyar kormány azonban, minthogy a külügy közös volt, nem rendelkezhetett függetlenül a külföldi konzulokkal. Különösen Belgrádban jutott fonák helyzetbe, ahol Mayerhofer Ferdinánd osztrák konzul a leghevesebben agitált a régi centralizmus mellett és a magyar kormány ellen. Limperani belgrádi francia konzul egyenesen neki tulajdonította, hogy a magyarországi szerbek a magyarok ellen fölkeltek, hogy ezzel függetlenségi törekvésüket letörjék. Ez okból a magyar kormány 1848 június 6-i tanácsülésében elhatározta, hogy Belgrádban, Bukarestben és Konstantinápolyban külön magyar konzulátusokat állít fel és (június 27.) felkérte Esterházy Pál herceg minisztert, hogy az osztrák kormánynál ismertesse el intézkedését[2]

Szöllősy Balázst Belgrádba küldte ki, hogy a pasával lépjen érintkezésbe és figyelmeztesse az ottani angol és francia képviselőket, hogy egy nagy orosz-szláv birodalom az ő érdekeiket is veszélyezteti.[3]

Szöllősy cs. kir. tolmács volt Zimonyban, hét nyelven beszélt, jól tudott szerbül és törökül, 1848 július 6-án tolmáccsá neveztetett ki s később Kossuth titkára lett. Szöllősynek más missziója is volt. Szemere belügyminiszter Erdélybe küldte,

[1] Wien, St. A.; Kab. Arch. Secreta. Károlyi, Gr. Batthyány pöre, I. k., 314. l.

[2] Budapest, O. L.; K. L. 1848. 352. eln. sz.; Kül. Min. 1848: 346. sz:; N. M. Vörös gyüjt. I. 1226., 1229.; Závodszky, Szemere B., Magyarország világpolitikai feladatairól. Századok, 1915. 250., 256. l. Thim, II. k., 352., 474. l.

[3] Horváth J., A szabadságharc magyar diplomáciai levelei 1848—49. Háborús felelősség, I. k., 267., 268. — Šišić, Кнез Милош у Загребу 1848. Jugosl. Njiva str. 301.

hogy Oláhország és Magyarország közt szövetséget létesítsen az egyenlőség és függetlenség elve alapján.[1] Sőt Péterváradon is járt, hol Blagojeviccsel értekezett.[2]

Utána Karatsay Fedor gróf küldetett le 1848 július 15-én, hogy lépjen érintkezésbe a belgrádi pasával, a szerbiai kormánynyal, a boszniai török kormányzóval s végül a portával.[3] Karatsay azonban nem mehetett át Belgrádba, mivel a szerbek és Mayerhofer konzul el akarták fogatni, hiszen Mayerhofer ekkor már Zimony parancsnoka is volt. Hrabowsky péterváradi főhadparancsnok — hivatalos rendeletet nem kapván — nem támogathatta Karatsayt, aki sikertelen vállalkozása után 1848 augusztus havában elutazott.[4]

De nemcsak a Habsburg-birodalom szláv népei féltek a nagy német birodalom felállításától, hanem az oroszok és franciák is. Nesselrode orosz kancellár 1848 augusztus 30-án értesíté párizsi orosz követét, gróf Kiselevet, hogy amennyiben a nagy német egység megvalósulna, kész Franciaországgal azonnal szövetségre lépni és a megzavart középeurópai egyensúlyt a hatalmas német egységgel szemben helyreállítani.[5]

XVIII.

A magyar kormány békekísérletei és intézkedései a délvidéken.

A magyar kormány, mint láttuk, 1848 május 27-ére írta ki a görög keletiek egyházi és kulturális kongresszusát, Csernovits Pétert nevezvén ki állami biztosul.[6] Rajacsits érsek azonban a szerb nép követelésére 1848 május 13-ára hívta össze a gyülekezetet, előértekezlet címén, amihez Eötvös kultuszminiszter is hozzájárult, oly föltétellel, hogy a törvényes rend ellen nem vétenek. A szerb érsek nem tett ellenvetést a május 27-i összehívás ellen, azonban a kongresszus tagjainak számarányát ki-

[1] Károlyi A., Gr. Batthyány L. pöre, I. 331. l.

[2] Budapest, O. L.; B. M. 1848. 428. eln. sz.

[3] Karatsay cs. k. ezredes 1848 előtt három évig Dalmáciában volt. 1839-ben Montenegróról és Cattaróról egy nagyobb tanulmányt írt. Alter W., Die auswärtige Politik der ung. Revolution, 1848—49. S. 126—127.; Stratford Canning Palmerstonhoz. 1848. okt. 5. London, A. d. F. O. Horváth J., Törökország semlegessége 1848—49. Tört. Szemle, 1930. XV. k.; Wertheimer, Andrássy élete és kora. I. k., 25. l. Wien. Kr. A:; Memoiren Abt: No. 320.; Feldakten, Hauptarmee, 1849, V. 249., 388.; D. A. Z. 3. A. 323.

[4] Budapest, O. L.; Mayerhofer jelentései, 552., ad 559. sz. a.; Karatsay levelei Pulszkyhoz, 1848. 558. sz. a.; úgy látszik, mégis járt Belgrádban.

[5] Fischl, Der Panslavismus, S. 259.; M. Ban, Esame delle questioni politico-slave. Cenno istorico sul movimento degli Slavi 1848.

[6] Thim, II. k., 138. l.

fogásolta, mert szerinte az az oláhoknak kedvez.[1] A kongresszus engedélye április 29-én érkezett meg Karlócára, mire a középületekre a szerb zászlókat kitűzték. A május 13-i előértekezleten azonban a résztvevők a május 27-i kongresszust nem ismerték el, helyette nemzetgyűlést tartottak, melyen, mint láttuk, patriárkát, szerb vajdát választottak és a vajdaságot kikiáltották.[2]

Rajacsits érsek a szerb nemzetgyűlés határozatait a nádorral és Eötvös vallásügyi miniszterrel 1848 május 17-én tudatta; hozzáfűzve, hogy a május 27-ére kitűzött kongresszus tárgytalanná vált, mert a szerb nemzet már határozott.[3] Hiába tették őt felelőssé a nádor és Csernovits a törvénysértésért (május 15-én és 16-án). Rendeletüket, hogy a főodbort oszlassa fel és a határozatokat semmisítse meg, Rajacsits érsek átadta a főodbornak, mely aztán a karlócai téren elégette.

A karlócai nemzetgyűlés határozatai ellen szerb részről alig hangzott el tiltakozó szó. Megemlítendő a miskolciak görög keleti hitközségének[4] és a románoknak tiltakozása (Arad, Bihar, Krassó megye).

Eötvös miniszter 1848 június 3-án a patriárka kikiáltását megsemmisítette az 1779. évi július 16-i szabályrendelet értelmében, továbbá mert a görög keleti hívek legnagyobb része, tudniillik az oláhok ott sem voltak és mert külföldiek — főleg szerbországiak — vettek részt a választáson. Meghagyta továbbá, hogy a nádor rendeletét, mellyel a görög keletiek kongresszusa Temesvárra, június 27-ére halasztatott el, végrehajtsák.[5] A kormány ezzel a kongresszussal akarta a karlócai gyűlés törvénytelen voltát kimondatni és ott akart a görög keletiek vallási és iskolai viszonyainak javítására javaslatokat tenni.[6]

Azonban a magyar kormány által elrendelt temesvári kongresszuson csak két kiküldött jelent meg, a budai püspöki kerületből Petrovits Péter váci görög keleti lelkész és Belgrády Pál szentendrei tanácsnok.[7] Sem Athanackovits Plató budai püspök,

[1] Djejanija, Anhang. 1848. No. 3. 4. — Athanackovits budai püspök 1848 ápr. 28-án küldte meg a képviselők számarányának adatait.. Az 1779. évi Declaratorium illyricum 63. § a szerint 75 tagja volt a kongresszusnak, 25 egyházi, 25 polgári és 25 a katonai rendből. Az 1848. XX. t.-c. 8. § a által a világiak száma 75-re szaporíttatott. (Thim, II. k., 224., 225. l.)

[2] Thim. II. k., 212. l.

[3] U. o., 239—242. l.

[4] Pesti Hírlap, 1848. 82. sz. Thim, II. k., 407. l.

[5] Thim, II. k., 328., 590. l.; Budapest, O. L.; V. M. 1848. 1410: sz:

[6] Budapest O. L.; V. M. 1848. 890. g. n. e. sz.; 3: d. g. n: e: Egyh. 7, — Thim, II. k, 232.. 619. l. Közlöny, 1848. 59. sz.

[7] Budapest, O. L.; V. M. 1848. 3986/76. g. n. e.

sem Zsivkovits Pantelejmon temesvári — a kánonjogra hivatkozva —, sem Popovits István verseci püspök nem mentek Temesvárra és kerületükből sem jelentek meg kiküldöttek.[1]

Zsivánovits Jakab volt szerbiai főtisztviselő a belgrádi félhivatalos lapban a magyarországi szerbeket külön is fölhívta, hogy ne menjenek el a Temesvárra kiírt kongresszusra. A főodbor hasonlóan intézkedett.[2]

A május 13-i karlócai gyűlés Eötvös miniszter által „előértekezlet"-nek tekintetvén és megengedtetvén, a főhadparancsnokok sem foglaltak ellene állást. „Eltűrtem a karlócai gyűlést — írja Hrabowsky Szemere belügyminiszternek —, mert a gyűlések tartása nem törvénytelen cselekedet, hiszen Bécsben és Budapesten is megengedtetik." — „De mit is tehettem volna, megbízható katonai haderő nélkül, mikor a szerbek Csernovits királyi biztos tiltó szava ellenére a szerb nemzetgyűlést megtartották."

A karlócai határozatokat ő, meg báró Piret temesvári főhadparancsnok is törvényteleneknek tartották, forradalmiaknak, sőt jelentésük szerint a magyarországi szerbek Boszniával és Szerbiával is egyesülni akarnak egy délszláv birodalom felállítására. Véleményüket gróf Latour osztrák hadügyminiszterrel és a magyar kormánnyal is közölték.[3]

Sikertelen intézkedés volt a Jellačić horvát bán elleni eljárás is. Jellačić ugyanis, mint tudjuk, kijelentette, hogy csakis a császári osztrák minisztériumnak hódol, a magyart azonban nem ismeri el. A magyar kormány, miután önhatalmúan felségjogot is gyakorolt, május 14-én perbe (nota infidelitatis) fogatta.[4] Hrabowsky és Jellačić 1848 június elején Gradecen, Kőrös mellett, Horvátországban találkozván, Jellačić kifejtette, hogy ő a Habsburg-dinasztia és az összmonarchia híve, ellensége tehát a magyarok elszakadásának s azt mondta, hogy az ellene kiadott királyi kéziratokat a magyar minisztérium az uralkodótól kierőszakolta, s ezért azokat nem ismeri el. De szavát adta Hrabowskynak, hogy nem fogja a szerbizmust érvényesülni hagyni. Jellačić ez alatt a szerbországiak izgatását értette, kiknek átjövetelét nagy kalamitásnak tartotta. Hogy ezt megelőzzék, ajánlá a magyarországi szerbek jogos óhajai-

[1] Budapest, O. L.; B. M. 1848. 404. eln. sz. Thim, II. k., 461. l.; Szmida, Csernovits naplója, Tört. Értesítő, Temesvár, 1901. 86. l.

[2] Српске Новине. 1848. бр 48; a fölhívás különnyomata Budapest. O. L. B. M. 1848. 4357. sz. 5707.

[3] Wien, S. Sl. G. K. 1848. V. 41., 41. a. Thim, II. k., 197: 1:

[4] Károlyi A. Gr. Széchenyi döblingi hagyatéka. Napló, 289. l.

nak teljesítését. Végül megegyeztek, hogy a statusquót egyelőre fenntartják.[1]

Hrabowsky főhadparancsnok június 7-én tért vissza Péterváradra.

Csernovits május 23-án Aradra és innét 25-én Pestre ment, ahol május 27 és 29 között a minisztertanácsban résztvett a tárgyalásokon. 30-án Szemere belügyminiszter átadta neki a határőröknek adandó engedmények pontjait.[2]

Csernovits királyi biztos 1848 június 1-én Bajára utazott, 3-án Szabadkán, 5-én Zomborban volt és június 6-án este Újvidékre érkezett, ahol 11-éig maradt, majd ismét Pestre utazott gőzhajóval (június 12-én) és csak 17-én tért vissza.[3]

Elmenetele előtt a szerbek fegyveresen föllázadtak. 1848 június 9-én tehát proklamációt bocsátott ki,[4] melyben kiemelte, hogy sem Óbecsén, sem Nagykikindán egyetlen szerbet sem ítélték el nemzetisége miatt, hanem közönséges bűntények miatt. A csajkás kerületre nézve pedig kijelentette, hogy nagy engedményekkel bír.[5] Engedékenysége jeléül az újvidéki statáriumot fölfüggesztette, mire a szerbek tiszteletére a várost kivilágították. A városi testület meghívására kijelentette, hogy ő is szerb és csak a szerb nemzet javáért fogadta el a súlyos terhekkel járó királyi biztosságot.[6]

Csernovits a csajkásokkal is megkísérelte az alkudozásokat. Bizalmi embere, báró Jóvits István ny. tábornok személyesen értekezett a római sáncokban a fölkelőkkel (június 6—9 közt), de sikertelenül.[7]

Báró Hrabowsky is fölhívta a csajkásokat, hogy térjenek meg, ne lázadjanak, hanem hódoljanak a király törvényeinek és a kormány rendeleteinek, mely hajlandó az alkotmányos jogokon és szabadságokon kívül nagy engedményekre.[8]

Midőn Csernovits királyi biztos június 17-én ismét Újvidékre érkezett, éppen visszaérkezett Dorsner alezredes,[9] Hra-

[1] Thim, II. k., 505., 516., 627. l.; Budapest, O. L.; B. M. 1848. 567. eln. sz. Wien, Kr. M.; Präs. Akten, 1848. No. 4542.; S. Sl. G. K. 1848. VI. 114., VII. 18. b., 23., ad 41., VIII. 47.; S. B. G. K. 1848. VI. 33. a.; Вјестник 1848. бр. 17.

[2] Az engedményeket l. Thim, III. k., 894—898. l.

[3] Budapest, O. L.; B. M. 396. eln. sz. Szmida, Csernovits naplója. Thim II. k. 351. l.

[4] Thim, II. k., 363—365. l.

[5] Az engedményeket lásd: Thim, II. k., 318—319. l.

[6] С. Нар. Нов. 1848. бр. 54.

[7] Budapest, O. L.; B. M. 1848. ad 297. eln. sz.; Wien, Kr. A., S. Sl. G. K. 1848. VI. ad 78. Thim, II. k., 360. l.

[8] Pap, Okmánytár, 214—215. l.; Janothik—Adlerstein. Chronol. Tagebuch, II. B. S. 386. Thim, II. k., 318., 326., 546., 627. l.

[9] Wien, Kr. A. S; B. G. K. 1848. V. 51. Budapest, O. L.; K. M. 1848. 556., 4542. eln. sz. Pesti Hírlap 1848, 91. sz.

bowsky főhadparancsnok adjutánsa, akit további utasításokért Gradecből Innsbruckba küldött s aki Ferdinánd királynak 1848 júniusi királyi proklamációit hozta magával.

Ferdinánd király ugyanis 1848 június 10-én két proklamációt írt alá — de csak föltételesen. Az egyiket a horvátokhoz és szlávokhoz intézte.[1] Ez kimondja, hogy a horvátok és a szlavónok is a magyar alkotmány jótéteményeiben részesülnek; nemzetiségük és nyelvük biztosíttatik. Minthogy a horvát bán nem ismerte el a magyar minisztériumot, a király kijelenté, hogy föleskűdvén a magyar szent korona integritására és az alkotmányra, a törvényeket védeni és mások által is megtartatni köteles. S minthogy Jellačić bán törvényszegést követett el s a királyi parancsnak nem engedelmeskedett, a bánt polgári és katonai tisztségeitől fölfüggesztette. Gróf Latour osztrák hadügyminiszter azonban ennek ellenére is fenntartotta Jellačić-csal a hivatalos érintkezést.[2]

A másik proklamációt Ferdinánd király (június 10-én) a határőrökhöz intézte. Ebben tudatja, hogy Jellačić bánt tisztségétől fölfüggesztette és vizsgálatot indított ellene; egyben pedig meghagyja, hogy ne engedelmeskedjenek neki, hanem báró Hrabowsky szerém-szlavóniai főhadparancsnoknak és királyi biztosnak, akit a bán elleni vizsgálattal megbízott.[3]

A király ezenkívül június 16-án újabb proklamációt küldött Hrabowskynak. Ebben június 10-i proklamációjára hivatkozva, felszólítja a határőrvidékieket és csajkásokat, minthogy nemzetiségük és nyelvük nincsen veszélyeztetve, hogy térjenek meg.[4]

Ugyanekkor a király a főhadparancsnokokat közvetlenül Mészáros magyar hadügyminiszter alá helyezte. Ezt a leiratot Hrabowsky június 20-án tette közzé, miután gróf Latour osztrák hadügyminiszter is (június 11-én) ebben az értelemben értesítette.[5]

Hrabowsky mindazonáltal vonakodott újabb királyi felhatalmazás nélkül a június 10-i proklamációkat kihirdetni, hogy a fölkelőket ne izgassa és csak az általános lecsöndesítés után óhajtotta azokat nyilvánosságra hozni. Mészáros erre Csernovitsot bízta meg a kihirdetéssel, aki Hrabowsky tudomása nélkül

[1] Pejaković, Aktenstücke, S. 88—92. A proklamáció német-szerb példánya. Wien, Kr. A.; fasc. 132. 1848. VI. 116. S. B. G. K. VI. 37. e.

[2] Wien, Kr. A.; Kr. M. S. Sl. G. K. 1848. No. 2888.

[3] Thim, II. k., 380. l., Wiener Zeutung 1848. No. 169.

[4] U. o., II. k., 413. l.; szerb példánya: Wien, Kr. A.; S. Sl: G: K. 1848. VI. 116. a., b.; Budapest, K. I. 1848. 401. eln. sz. Jellemző, hogy Ferdinánd ezen proklamációban mint „császár" szerepel. A június 10-i proklamációk közzététele nem volt szabályszerű.

[5] Thim, II. k., 356., 396., 497. l.; Wien, Kr. A.; S. Sl. G. K. 1848: VI: 36. 81. a. VI. 81. S. B. G. K. 1848.

tette azokat közzé.[1] „Nem hallgathatom el — írja Hrabowsky 1848 június 18-án báró Piretnek —, hogy Csernovits tapintatlan intézkedéseivel most fenyegetően lép fel és az én pacifikációs törekvéseimet lerontja."[2] Hrabowsky ugyanis június 16-án a megtérő csajkásoknak büntetlenséget biztosított.

Báró Piret temesvári főhadparancsnok is vonakodott a proklamációkat kihirdetni, holott ő kérte azokat és kijelentette, hogy csak Ferdinánd határozott parancsára adja át a bánsági határőrvidéket a magyar minisztériumnak.[3]

Zavarossá lett a helyzet azzal is, hogy a júniusi proklamációkat Esterházy Pál, a király személye körüli miniszter nem ellenjegyezte és így azok nélkülözték az alkotmányos jelleget.[4] Közzétételüket Esterházy sem helyeselte, mert János főherceg pacifikációs missziót indított.[5] Másrészt állítólag a király két ízben is engedélyt adott az iratok közzétételére és terjesztésére.[6]

A júniusi királyi proklamációknak alig volt hatásuk. A szerbek és horvátok nyiltan hirdették, hogy azokat a magyar kormány a gyöngeelméjű királytól kicsikarta; sőt a királyi iratok aláírását hamisnak is mondották.[7] A legtöbb helyen a szerbek meg sem engedték kihirdetésüket.

A horvát országgyűlésen hevesen tiltakoztak a „sváb király" proklamációi ellen. Jellačić bán pedig azt írta Hrabowskynak, hogy a június 10-i proklamációk királyi aláírását a magyar minisztérium kicsalta.[8]

A zűrzavaros helyzetre jellemző Fehértemplom lakosainak fölterjesztése 1848 június 11-ről: „Ami egy helyen jogos és törvényes, azt a másikon a jó ügy árulásának mondják, s ha Felséged törvényeinek hódolunk, ugyanakkor ellentétbe kerülünk velük." — „Felséged szent nevével az egyik fél visszaél."[9]

Ilyen körülmények között a föllázadt csajkások lecsendesítése sem sikerülhetett. Csernovits, miután a főodbor békülékenységet színlelt, mégis reménységgel fogott békítő munkájához. Jú-

[1] Thim. II. k., 424. l.

[2] Zagreb, D. A. Z. Akten des Gen. Kommando, Agram. XIII. Corps.

[3] Wien, St: A.; M: R. 1848. No. 1071—2209. Thim, II. k., 376., 409. l.

[4] U. o., 1848. No. 2983. — Kossuth azt állítja, hogy ellenjegyzéssel edták ki. Kossuth Lajos iratai, I. k., 319. l. (Közlönyben?) Szeremley, I. 121. l.

[5] Budapest, N. M.; Vörös gyüjt. Esterházy hg. irata Batthyányihoz. 1848. június 21.

[6] Budapest, O. L.; Kül. Min. 1848. 236/e.

[7] Thim, II. k. 448. l.

[8] Wien, Kr. A.; S. Sl. G. K. 1848. 16½. VII. 24. Károlyi Á: ezt hitelesen megcáfolta. L. Gr. Batthyány L. pöre. I. 149—159. St. A. 1848. No. 1259—2088.

[9] Thim, II. k., 391. l.

nius 18-án ismét proklamációt bocsátott ki, melyben tudatta a szerbekkel Ferdinánd király június 10-i proklamációit, hogy „a császár“ a szerbek nemzetiségét, vallását, nyelvét biztosítja és fölhívja őket, hogy a nádornak és a magyar minisztériumnak engedelmeskedjenek és térjenek meg.[1] A magyar kormány is kerülni akarta a föllázadt szerbekkel a harcot. „Ha embereket, tekintélyeket megnyerhettek — írja Szemere miniszter június 11-én Csernovitsnak —, ne sajnáljatok semmit. Béke mindenáron, ha az ár csak pénzbe és hivatalba kerül.“ — „Győznünk kell, de csatát ne kezdjünk.“[2]

Csernovits királyi biztos úgy a főodborral, mint a föllázadt csajkásokkal megkezdte a tárgyalásokat. A csajkások bizottsága a római sáncok közelében óhajtott Csernovits-csal találkozni, de a főodbor küldöttsége miatt a királyi biztos nem mehetett el, s a kiküldötteket Újvidékre, a „Zöldkoszorú“ vendéglőbe hívta, ahol a főodborral egyetértlőeg 1848 június 21-ére tűzték ki a tárgyalást.[3]

A kijelölt napon délután 2 órakor a csajkások küldöttsége megjelent a római sáncokban. Tagjai voltak: Pápits Makszim zsablyai esperes, Aranyicki István nádaljai plébános, Cvetits Péter kereskedő, Jovánovits Zarija-Csicsa csajkásparancsnok és szárnysegéde, Sztanimirovits János. Ideérkezett Sztratimirovits György is a főodbor kiküldötteivel, de ő a római sánci tábor parancsnokával, Jovánovits-csal hamarosan összeveszett és egymást akarták megkötöztetni.

Csernovits Péter királyi biztos Hadsits Jánossal érkezett meg, a szerb békepárt hívével, s kinek elve volt: hűség a dinasztia iránt, barátságos viszony a magyarokkal és szövetkezés a horvátokkal.[4] Hadsits felszólította a megjelenteket, hogy ismerjék el a magyar minisztériumot, mely esetben Csernovits királyi biztos a szerbek jogos követeléseit teljesíteni fogja. Mindent megadhat, mondá, patriárkát, vajdát, nemzeti, egyházi és iskolai gyülekezetet, csak külön vajdaságot nem, mert ez állam volna az államban. Ne higyjenek másoknak, akik többet ígérnek, okuljanak a multakon és ne legyenek közös szabadságuk ellenfelei — idegenek javára.

A kormány engedményei a következők voltak: 1. Minden háznép azon földnek, melyet birtokol, szabad és örök tulajdonosa. 2. A kincstári földek robotját örökre elengedik. 3. A szabad költözködés elvét kimondják, ennek korlátja csak a rend és

[1] Thim, II. k., 425. l.; С. Нар. Нов. 1848. бр. 55.
[2] U. o., II. k., 323. l.
[3] J. Игњатовић, Мемоаре, Недељни Лист 1880. бр. 21; С. Нар. Нов. 1848 бр. 56.
[4] J. Игњатовић, Мемоаре, Недељни Лист. 1880. бр. 21.

katonai szerkezet lesz. 4. Biztosítják a szabad pályaválasztást. 5. Lehetőség szerint megengedik a legeltetést a kincstári erdőkben. 6. Kilátásba helyezik a só árának leszállítását.[1]

Csernovits úgy látta, hogy a csajkás fölkelés vezetői hajlandók voltak e feltételeket elfogadni, de nem merték őket kihirdetni.[2]

Csernovits ezután fölolvastatta a királyi manifesztumot. Ekkor Sztojácskovits Sándor a főodbor nevében kijelentette, hogy be kell várni a szerbek innsbrucki küldöttségét, mert a csajkás küldöttség nem jogosult az 1848 május 13. és 15-i szerb nemzetgyűlés határozataitól eltérni. Végül is abban állapodtak meg, hogy minden maradjon úgy, ahogy van, míg az Innsbruckba utazott szerb küldöttség vissza nem tér.[3] A békekísérlet eredménye tehát negatív volt, mert a csajkások sem a királyi manifesztumok, sem Csernovits proklamációja előtt nem hajoltak meg és a magyar kormány engedményeit sem fogadták el.[4]

Mindazonáltal a főodbor látszólag hajlott a békekísérletekhez, miután egyrészt a prágai szláv kongresszus szétveretése (június 12.) és a karlócai támadás, másrészt a júniusi királyi proklamációk hatása alatt meg akarta várni az innsbrucki eredményeket. Ez okból tíznapos várakozási időben állapodtak meg Csernovits-csal, Somsics Pálnak, a magyar kormány bizalmi kiküldöttjének hozzájárulásával.

E szerződés[5] első pontja értelmében az összes szerb bizottságok megmaradnak, amíg az innsbrucki szerb küldöttség vissza nem tér, de ha ez tíz napon belül vissza nem érkeznék, a fölkelő

[1] Thim, II. k., 416. l.; Závodszky, Szemere Magyarország világpolitikai föladatairól. Századok, 1915, 249—250. l.; N. M., Budapest, Kossuth Lajos irataiból, 1850. Konzessionen der ung. Regierung für die Kroat. Slav. und Bács-Banater Militärgrenze.

Hadsits a béke híve lévén és népét a forradalom következményeitől meg akarván menteni, már akkor, mikor a csajkásoknak a királyhoz, Bécsbe küldött küldöttsége sikertelenül tért haza, a magyar kormánynak bizonyos engedményeket ajánlott figyelmébe: 1. a határőrvidékieknek adassék meg a földtulajdon joga. 2. A községi és kincstári robot megszüntetendők. 3. A házközösség megszüntetendő. 4. A polgári bíróság bevezetendő; a községi lakosok elöljáróikat szabadon választhassák, úgyszintén bíróságaikat. 5. A kapitányi rangig a katonák maguk választhassák meg tisztjeiket nemzetiségük sorából és ezek magasabb tiszti rangba is előléptetendők. 6. A tényleges szolgálatban álló német tisztek azonnal elhelyezendők és helyükbe nemzetiek tétessenek. 7. A német nyelv helyébe a szerb nyelv tétessék a közhatóságoknál és a katonai vezényletnél. Budapest, O. L.; B. M. 1848. 195. eln. sz.; Thim, II. k., 258. l. III. k., 897. l.

[2] Budapest, O. L.; B. M. 1848. 476. eln. sz.

[3] Станимировић Јован, Преговоре, Српске Новине бр. 45—47.

[4] Wien, Kr. A.; S. Sl. G. K. 1848. VII. 6.

[5] Thim, II. k., 458. l. Egykorú nyomtatott példánya Wien, Kr. A.; S. Sl. G. K. 1848. No. 102. l.

csajkások hazabocsátandók, a feleknek teljes bántatlanságot, személyi és vagyoni biztonságot adnak és a statusquót fenntartják. A fegyverszüneti szerződést egyrészt Hrabowsky főhadparancsnok és Csernovits Péter királyi biztos, másrészt Sztratimirovits György, a főodbor elnöke és tagjai írták alá. Mindkét rész közzé is tette.

Az egész szerződésnek csak akadémikus értéke volt, s a szerbek az egész idő alatt háborítatlanul fegyverkeztek.[1] Vukovics királyi biztos azt írta az értéktelen fegyverszünetről, hogy rajta minden jóérzésű ember megbotránkozott. Csányi, a Dráva melletti királyi biztos kijelentette, hogy ez annyi, mint a szerb lázadást hatalomnak elismerni.[2]

A szerbek által félrevezetett Csernovits királyi biztos optimista jelentése, hogy a szerbek pacifikációja már csak idő kérdése, a magyar kormányt is félrevezette, mely az eredményt tudatta János főherceggel, aki a Jellačić és a magyar kormány közti kiegyezéssel volt megbízva, abban az értelemben, hogy a határőrökhöz kiadott június 10-i királyi proklamáció üdvös hatása folytán a szerbek oly pontra értek, hogy meghódolásuk várható![3]

Minthogy a szerbek 1848 július 4-én, a határidő letelte után nem oszoltak szét, Csernovits lehetetlen helyzetében kijelentette, hogy ezután a szerződés értelmében „ellenségeknek" fogja őket tekinteni. Bevallotta, hogy a fegyverszüneti egyességben csalódott. Szemere erre azt írta neki: „A békítés sikertelen maradt, történjék bármi, lázadás ellen csak fegyver hat."[4]

Most Kossuth a képviselőház július 11-i ülésén bejelentette, hogy a szerbek ellen nagyobb fegyveres erőre van szükség.[5] A július 13-i ülésen pedig Mészáros hadügyminiszter megadván a kellő felvilágosítást a fegyverszünetről, Madarász József nyiltan helyteleníteтte Csernovitsnak önhatalmú lépését.[6]

Csernovits helyzete ezután tarthatatlanná vált. „Neve nem használt, mint véltük" — írta Szemere Vukovicsnak. — „A politikájának az ideje elmult, miszerint a szerb lázadókat békés eszközökkel vélte lecsillapíthatni" — írta magának Csernovits-

[1] Браник. 1898. бр. 60; Stratimirović, Was ich erlebte, S. 39. Érdekes, hogy a szerbek attól tartottak, miszerint Sztratimirovitsot a magyarok megvásárolják.

[2] Budapest, O. L.; B. M. 1848. 568., 661., 696. eln. sz.; K. I. 1848. No. 377. Szeremley, I. 133.

[3] Wien, Kr. A.; S. Sl. G. K. 1848. VII. 144. — St. A. Ungarn, fasc. 527.

[4] Szmida, Cstrnovits naplója Tört. Értes., Temesvár, 1901, 87. l. Budapest, O. L.; B. M. 1848. 568., 661. eln. sz.; Thim, II. k., 357. l.

[5] Szeremley, Magyarorsz. krónikája a forradalomban, I. k., 147. l.

[6] Kónyi M., Deák FeFrenc beszédei II. 253.; Budapest, O. L.; K. I. 1848. 5839. sz.

nak s ezért állásától fölmentette (július 24-én). Helyébe Szentkirályi Mórt nevezte ki a nádor királyi biztossá.[1]

Pétervárad magyar őrsége is Csernovits ellen fordult; segédszemélyzete pedig — félve a szerbek támadásától — álruhában megszökött.[2]

Csernovits 1848 július 12-én utóljára hívta fel a szerbeket, hogy térjenek meg, miután nemzetiségük, vallásuk nincsen veszélyeztetve és kongresszusukon összes sérelmeiket orvosolhatják.[3] Július 29-én az újvidékiekhez intézett búcsúszavában is fölhívta a városi tanácsot, hogy térjen vissza a törvényes útra, hogy a várost ne érje pusztulás és kiszámíthatatlan nyomorúság.[4]

A magyar kormány és Csernovits kudarca a szerb nemzetiségi törekvések nemismeretében gyökeredzett. Csernovits szerb létére hű fia volt magyar hazájának, dúsgazdagsága és a liberális eszmékhez való csatlakozása fényes pozíciót biztosítottak neki, de nem volt politikai tehetsége. A szerbek úgy játszottak vele, mint a macska az egérrel.

XIX.

A szerbek fegyveres fölkelése a délvidéken; a szerbországi önkéntesek betörése és Szerbia magatartása.

A kisebbségben maradt szerb békepárt vezető férfia, Hadsits János a karlócai májusi határozatokról megmondta, hogy forradalomra vezetnek, mert a szerb vajdaság felállítása Magyarország integritásába ütközik. A végrehajtó főodbor és elnöke,[5] Sztratimirovits György is tisztában volt azzal, hogy a határozatok csakis fegyverrel vívhatók ki.[6] Rajacsits érsek, mielőtt elutazott, meghagyta Sztratimirovitsnak, hogy minden agreszszív lépéstől tartózkodjék, amíg Innsbruckban a szerb kérdés el nem dől. Bizalmiférfia, Joanovits Jenő károlyvárosi püspök is elutazott, amikor a patriárka intenciója ellenére a főodbor a harc terére lépett. A főodbor titkára, a mérsékelt irány híve, Rajits I. szintén leköszönt és helyébe a harcias Sztankovits János választatott meg május 23-án. Sztankovits a kar-

[1] Budapest, O. L.; B. M. 1848. 184. eln. sz.; Thim, II. k., 559 l. Szmida, Csernovits naplója. Tört. Értesítő, 1901, 91. l. Csernovits július 27-én Verbászra ment, 28-án távozott el Bácskából. — O. L ; B. M. 1848. 664. sz.

[2] Budapest, O. L.; B. M. 1848. 418., 459. eln. sz.

[3] Thim, II. k., 536. l.

[4] Erdújhelyi, Újvidék tört., 328. l.

[5] Rajacsits érsek volt kezdetben a főodbor elnöke, de hamarosan lemondott, mire a főodbor május 18-án Sztratimirovitsot választotta meg elnökéül.

[6] Stratimirović Erleb. S. 34.

lócai szerb nemzetgyűlésen mondá: „Szerb testvérem, a templomaidban nem fogod többé hallani Isten igéit, sem szerb nevedet; mindezt és ami a legszentebb, a magyarok tőled elveszik. Azért fegyverre ifjak, öregek, ne engedjétek, hogy a magyarok vallásunkat és nemzetiségünket, melyeket elődeink vérükkel megvédtek, elrabolják."[1] A főodbor már 1848 május 24-i proklamációjában appellált a szerbek fegyvereire és felhívta őket, hogy rendeleteinek engedelmeskedjenek.[2] Ugyanekkor a szerb papság a szószékről szólította híveit fegyverbe a magyarok ellen.[3] Belgrádi szerb főiskolai hallgatók Zimonyban megtámadták a magyar katonai őrséget.[4]

Május 27-én a főodbor újabb proklamációt adott ki. Ebben közhírré tette, hogy Ferdinánd császár a bécsi forradalom elől Innsbruckba menekült és képtelen a szerbeket a magyarok ellen megvédeni; ezért fegyverbe hívja a szerbeket nemzetiségük, nyelvük, vallásuk és háromszínű (vörös, kék, fehér) nemzeti zászlójuk védelmére, éltetve a császárt, a szerb vajdát és a patriarkát.[5]

Ugyanezen napon a főodbor felszólította Hrabowsky főhadparancsnokot, hogy bocsássa be a várba a határőrvidéki csapatokat.[6] S mikor híre jött, hogy a magyar kormány a veszélyeztetett vidékek védelmére katonaságot küld le, a főodbor 1848 június 3-án a csajkásokat újra fölhívta, hogy ragadjanak fegyvert.[7] Másnap, június 4-én, a községi (helyi) odboroknak parancsolták meg, hogy nemzeti kiváltságaik érdekében keljenek fel[8] és siessenek a császár védelmére, akit a magyarok trónjától meg akarnak fosztani. Június 5-én fölhívta az összes határőrvidéki tiszteket és altiszteket is, hogy keljenek föl a szerb nemzeti ügy és a császár védelmére.[9] Hrabowsky nem tudta lecsendesíteni a csajkásokat, azok fegyvereket követeltek a parancsnokságaiktól a császár, vallásuk és nemzetiségük védelmére.[10]

[1] Голубски, Успомене, стр. 8.
[2] Thim, II. k., 285., 292. l. Hasonló proklamációt Zsivanovits Jakab is bocsátott ki. Срп. Нар. Нов. 1848. бр. 48.
[3] Wien, Kr. A.; S. Sl. G. K. 1848. V. 55.
[4] U. o. 1848. V. 62.
[5] A kiáltványt l. Thim, II. k., 306—309. l.; Српске Новине 1848. бр. 52.
[6] Karlóca, Djejanija. 1848. No. 18.
[7] Thim, II. k., 331. Radoszavlyevits hadbíró jelenti június 3-án: „A főodbor mindenféle valótlan koholmányokkal lázítja fel a határőröket" — „a szerb emiszáriusok meg hirdetik, hogy nincsen császár, nincsen bécsi udvari haditanács (Wien Sl. S. G. K. 1848. VI. 12. 14.), hanem azért hívja fel fegyverre őket, hogy kikiáltsák a szerb vajdaságot.
[8] U. o., II. 333. l.
[9] U. o., II. 335., 343, 372. l., az előírt eskült lásd u. o., 339. lapon. Wien, Kr. A., S. Sl. G. K. 1848. VI 11., 12., 13., 24. b.
[10] Ђукић, Устројство, стр. 44—45.

A főodbor azonkívül biztosokat küldött ki a végvidékre is azzal, hogy távolítsák el az idegen közhivatalnokokat és tiszteket.

A szerb papság, tanítók, intelligencia, a szerb sajtó mindenütt a főodbor mellé állt és csakhamar a helyi és kerületi katonai parancsnokságok helyébe a helyi és kerületi odborok léptek, úgyhogy a főhadparancsnokok Péterváradon és Temesvárt úgyszólván minden befolyásukat elvesztették és a fegyveres hatalom a főodbor agilis izgatása folytán[1] rövidesen annak kezébe került. „A karlovici komite — írja báró Piret gróf Latour osztrák hadügyminiszternek —, törekvéseiknek lojális ürügye alatt, könnyen és akadály nélkül minden katonai pozíciót teljesen föloszlatott.“ Hrabowsky meg azt írta, hogy a szerbek a királyhűség leple alatt forradalmat akarnak csinálni.[2]

A főodbor 1848 június 10-én küldöttségileg szólította fel Hrabowskyt, hogy védje meg a szerbeket a közeledő magyar csapatok ellen; mert igaz ugyan, hogy nem ismerik el a magyar minisztériumot, de hívei Ferdinánd császárnak és készek trónját megvédeni; emellett régi kiváltságaikat, nemzetiségük elismerését követelik.[3]

Hrabowsky erre kijelentette, hogy a magyarok nem fenyegetik a szerbek nemzetiségét és vallását, hanem éppen a szerbek fenyegetik a törvényes rendet. Ő Ferdinánd király parancsára teljesíti a magyar kormány rendeleteit; ami pedig kiváltságaikat illeti, ezekről nem tud, Magyarországon szerb nemzetet és szerb vajdaságot nem ismer.[4]

A főodbor kiküldöttei erre este 10 órakor összehívták a Karlócán összegyűlt határőröket, kik előtt Sztratimirovits lóháton kihirdette, hogy miután Hrabowsky nem ismeri el a szerb nemzetet, a karlócai tábor kimondotta megalakulását.[5]

Másnap (június 11-én) Hrabowsky értesülvén a szerbek elégületlenségéről, két tiszt által felkérte a főodbort az eszmecsere folytatására. Ez azonban elutasítóan felelt, kijelentvén, hogy ők a császár és a trón hű alattvalói s ha a főhadparancsnok őket megtámadná, ez nem történhetik az uralkodó nevében. Egyben csatolták a királyhoz ellene intézett fölterjesztésük másolatát, melyben megvádolják Hrabowskyt, hogy nem ismeri el Ausztria térképén a szerb nevet és a szerbeket nemzetnek, amiért Ő felsé-

[1] Thim, II. k. 333. l.; S. Sl. G. K. 1848. VI. 11., 14., 24., 41. Radoszávlyevits hadbíró jelentéséből kitetszik, hogy ekkor Karlóca megtámadásáról szó sem volt.

[2] Thim, II. k., 347. l.; Budapest, O. L.; H. M. 1848. 3296. sz.

[3] Wien, Kr. A.; S. Sl. G. K. 1848. VI. 57. a.

[4] Hrabowszky nem ismerte el a magyarországi szerbeket „önálló politikai nemzetnek“. Thim. II. k., 379. l.

[5] Budapest, O. L.: K. I. 1848. 496. sz.

gétől eltávolítását kérik és helyette a béketárgyalások vezetését Rajacsits patriarkára, Suplyikác szerb vajdára és Jellačić horvát bánra kívánják bízni, hogy a véres polgárháború ne törjön ki.[1]

Mayerhofer belgrádi osztrák konzul június 7-én jelenté Bécsbe, hogy minden órában várja a harc kitörését. Hrabowsky is ezt jelenté Bécsbe, mire Pulszky államtitkár (június 10-én) gróf Latour osztrák hadügyminiszter figyelmét is fölhívta a válságos helyzetre. Ez azonban kijelenté: hogy miután a magyar hadseregre való befolyása megszűnt, nincsen módja a beavatkozásra és a helyzeten nem segíthet.[2] „Lehet, hogy már vér foly — írja István nádor a királynak —, melynek kiontását megakadályozni nincs hatalmamban s mely úgy Magyarországra, mint az összbirodalomra káros következményekkel járhat."[3]

Deák Ferenc 1848 június 15-én írja Pestről sógorának: „Iszonyúan véres polgárháborúnak küszöbén állunk" — „a kocka el van vetve, a kimenetele Isten kezében van".[4]

Hrabowsky főhadparancsnokot békés szándék vezette, mert attól félt, hogy ha a határőrvidéken a harc kitör, az olasz harctéren küzdő határőrvidéki zászlóaljak önkényesen hazatérnek, s akkor az olasz harctéren mérhetlen szerencsétlenség történik. Midőn Mészáros hadügyminszter 1848 június 10-én határozottan meghagyta neki, hogy a karlócai főodbort oszlassa szét, kijelentette, hogy csakis megtámadtatása esetére fog lövetni.[5]

Miután a karlócai főodbort eredménytelenül szólította fel szétoszlásra, június 12-én csapatai megindultak Karlóca ellen, a város előtt azonban a Dóka nevű kőhídnál a szerbországi önkéntesek Jókits Márkó parancsnok alatt lövéssel fogadták őket. A karlócai házakból is rájuk lőttek.[6] Közben Sztratimirovitsnak egy különítménye a magyar csapat jobbszárnyát megkerülte, mire a magyar csapat — nem lévén oldalvédje — kénytelen volt visszavonulni.[7]

[1] A fölterjesztést lásd Thim, II. k., 378—380. l.

[2] Wien, St. A.; Min. Rat. 1848. No. 976.; Mayerhofers Berichte 1848. No. 192.

[3] Budapest, O. L.; K. I. 1848. 478. sz.

[4] Kónyi M., Deák Ferenc beszédei, II. k., 239. l.

[5] Thim, II. k., 408. l.; Vahot, Honvédek könyve, I. k., 2. l.

[6] A harc előtt a főodbor, az ifjúság és a tehetős polgárok elmenekültek. A zimonyi kerületi odbor felajánlotta nékik védelmét, azzal, hogy Szerbiába is menekülhetnek. Wien, St. A. — Consulate Belgrad 1848—1869. fasc. 6/b Mayerhofers Berichte, 1848. No. 192.; Захаријевић, Војени поход у Арад. Народност 1899. бр. 77.

[7] Thim, II. k. 411., 415., 429. l.; Wien, Kr. A.; S. Sl. G. K. 1848. VI. 57.; XIII. 10.; K. M. 1848. No. 2887—2629. M. Матић, Први нападај на ускрснуту младу Војводовину српску. Застава 1898 бр. 84—86. Sztratimirovitsot a támadás napjáról egy császári tiszt előzetesen pontosan értesítette.

A megfenyítésből kudarc lőn. Sztratimirovits visszavervén Hrabowsky csapatát, nemzeti hőssé vált, bár győzelme nem volt stratégiai értékű. A szerb főodbor — Suplyikác szerb vajda távol lévén — még 1848 június hó 8-án őt bízta meg ideiglenesen a fővezérlettel. A karlócai támadás után a szerb fejedelem saját tábornoki ruháját és kardját, s a felszabadító szerb nemzeti hős Karagyorgye két aranyozott pisztolyát küldte meg neki ajándékul. Így lett Sztratimirovits a szerb harcias párt lelke.[1] Másnap gróf Nugent Albert jelent meg Hrabowskynál, akit Jellačić bán nevezett ki kormánybiztosnak Szlavónia és a határőrvidék területére. Nugent gróf felkérte Hrabowskyt, hogy csatlakozzék Jellačićhoz, amit azonban ez visszautasított. Nugent helytelenítette a karlócai összeütközést, a karlócai főodbor vállalkozását fejetlenségnek és esztelenségnek mondotta[2] és fegyverszünetet indítványozott.

Állítólag Mayerhofer belgrádi osztrák konzul is megérkezett és figyelmeztette Hrabowskyt, hogy a támadással milyen súlyos felelősséget vállalt magára; mert midőn a császárhű szerbeket megtámadta, ezzel az olasz harcteret és a dinasztiát is veszélyeztette, mire Hrabowsky belenyugodott abba, hogy bevárja az innsbrucki szerb küldöttség visszaérkezését.[3]

Július 4-én, midőn a fegyverszünet lejárt, a főodbor kijelenté, hogy a fölkelők nem szélednek szét, hanem bevárják a patriárka visszaérkezését s addigra a statusquo fennmarad.[4]

Hrabowsky tényleg kerülte a harcot[5] és ha a szerb főodbor nem viselkedett volna vele szemben olyan kihívóan, talán a karlócai támadás sem történt volna meg.

Mikor Antoin osztrák őrnagy a szerbek lakta délvidéken járt, illetve a római sáncokban és Hrabowskyval találkozott (június 11-én), őneki is azt mondotta, hogy felsőbb parancs nélkül nem ont vért s ezért futárt küldött Innsbruckba.[6]

[1] Стратимировић, Успомене стр. 13.; Вјестник. 1848. бр. 19. Címe: a szerb hadsereg ideiglenes fővezére. Стратимировић, Из мојих успомена, Браник. 1898. бр. 52

[2] Budapest, O. L.; B. M. 1848. 345. eln. sz.; K. I. 1848, 469. eln. sz.

[3] Slavische Rundschau, 1848. No. 7. Mayerhofer már 1848. május 23 án akarta Hrabowskyt Jellačić terveinek megnyerni, de sikertelenül. „Er scheint nicht zu kapieren dass zur Aufrechterhaltung des Allerhöchsten Thrones es unumgänglich nothwendig ist, jener [Kossuthischen] Parthei in der Monarchie das Übergewicht zu paralysieren" írja egy ismeretlen Mayerhofernek, ámbár Hrabowsky májusban a karlócai nemzetőrségnek is adott fegyvereket. Wien, Kr. A. 1848. No. 2003. Mayerhofer hátrahagyott iratai, Graz, Családi levéltár. Wien. St. A. Serbien, fasc. X. Mayerhofers Berichte, 1848. No. 217.; Thim. II., 477. l.

[4] Karlóca, Djejanija, 1848. No. 37.

[5] Budapest, O. L.; B. M. 1848. 4376. sz.

[6] Wien, Kr. A.; K. M. 1848. No. 2888.; Fonblanque, belgrádi angol konzul írja róla: „a knigly disposed man and purely, in the intents of pacification". (Correspondence relative to the Affairs of Hungary, p. 51.)

Tény, hogy a karlócai expedíciót csakis a közrend helyreállítása érdekében indította. A kudarc után a magyar kormánynak (június 15-én) jelentette, hogyha erőszakkal lépnek fel a szerbek ellen, borzasztó polgárháborút idéznek fel.[1] A júniusi királyi rendeletek hatása alatt mégis engedett a magyar kormánynak és a május 7-i rendeletet, mely szerint a határőrvidéket a király a magyar kormány alá helyezte, június 20-án kihirdette.[2]

A főodbor — mint említettük — 1848 június 10-én bevádolta Hrabowskyt a királynál.[3] Az innsbrucki szerb küldöttség pedig június 20-án a királynál azzal vádolta, hogy ő az oka a polgárháború kitörésének, holott a szerbek forradalmi fölkelése már a karlócai harc előtt megtörtént.[4]

A karlócai harc hírét gróf Corberon hozta június 19-én Innsbruckba.

A zágrábi báni tanács is Hrabowskyt okolta a szerb forradalom kitöréséért s a karlócai főodbor kérelmére (június 17.) arra kérte a királyt, hogy Jellačić bánt nevezze ki a szerémszlavóniai főhadparancsnokság élére.[5] Viszont a szerbek Suplyikácot óhajtották.

Hrabowsky annyi kudarc és tehetetlenség után, valamint Csernovits királyi biztossal való surlódásaira hivatkozva, a karlócai támadásért a felelősséget egészen a magyar hadügyminiszterre és a királyi biztosra hárította át és tudatta gróf Latour osztrák miniszterrel, hogy a magyar kormánynál felmentését kérte, mert Jellačić és a patriárka nyilt ellenszegülésével szemben missziójának sikerét már nem remélte.[6] Mészáros magyar hadügyminiszter azonban maradásra bírta.[7]

[1] Budapest, O. L., N. M. Vörös-gy. 1848. 222. sz., 1849. 981. sz.; Mészáros S. Emlékiratai, I. 90. l.

[2] Wien, Kr. A.; S. Sl. G. K. 1848. VI. 81., 82., 82. b.

[3] Thim, II. k., 378. l.

[4] Тим, Прилози, кн, III. стр. 209. Budapest' O. L.; N. M.; Vörös-gyüjt. Kéziratok, 1413. sz.; Thim, A délmagy. szerb küldöttség Ferdinánd királynál. Századok, 1925, 20. l.

[5] Budapest, O: L.; H: M: 1848, 3296. sz.; N: M: Fol. Serb. III/4., 234. l. Pejaković, Aktenstücke, S. 84—86.; Дѣянія 1848. I. бр. 25.

[6] Wien, Kr. A.; Kr. M. 1848. No. 2673. Thim, II. k., 408. l.; Budapest, K. I. 1848. 452. eln. sz.

[7] Hrabowsky a júniusi királyi proklamációk és Jellačić föllépésének hatása folytán Batthyány miniszterelnököt értesítette, hogy ezentúl változatlan óhaja hazáját szolgálni (Budapest, O. L.; 1848. 537. sz.), noha kezdetben a Kossuth-párt mozgalmát „Freiheits-Schwindel"-nek nevezte. Elve volt, mint a király titkos tanácsosának és a Mária Terézia-rend lovagjának hogy „a katona becsülete szent és legszentebb kötelessége a fegyelem és pártatlanság". Inkább becsületes cs. k. tábornok akar maradni, mint kormánybiztos, mondá. Wien, Kr. A., Kr. M. 1848. No. 3201., 3542., 3552.

A szerb főodbor Suplyikác vajda megérkeztéig a péterváradi határőrezred parancsnokát, Rastić ezredest óhajtotta a szerb fölkelés vezetésével megbízni, de ő kitért kérésük elől és miután Hallavanya alezredes sem fogadta el a fővezérletet, Sztratimirovits Györgyöt bízták meg vele ideiglenesen, aki egy ideig a karlócai tábor parancsnokságát is viselte. Sztratimirovits egyszerre jó szerb és jó császári akart lenni — mondja Ignyátovits Jakab szerb író.[1]

A főodbor május havában haditanácsot állított fel, mely a politikai foglyok fölött is ítélkezett. Ennek elnöke Sztojsits Péter volt, tagjai: Poznanovits János, Jurisits György kapitány, Kosztits Péter, Krsztits Miklós, Zacharijevits Demeter és Dimits Teofil titkár. Május havában mintegy 66 politikai fogoly állott vizsgálat alatt, köztük Ignyátovits Jakab, a későbbi nagynevű szerb regényíró.[2] Június 18-án kihirdették a 24 §-ból álló haditörvényt.[3]

A végvidékre hadibiztosokat küldtek ki; a közpénztárakat lefoglalták, a karlócai szerb nemzeti alapból másfélmillió forintot vettek fel.[4] A nemzetőr tisztek, kiket a patriárka vagy a főodbor nevezett ki, fizetésüket a szerb nemzeti alapból kapták. A volt osztrák-szerb nemzetiségű tisztek megtartották katonai rangjukat, azonban sokkal magasabb nemzetőri rangba neveztettek ki.[5] Hadianyagot, fegyvert, ágyúkat stb. a határőrvidék katonai raktáraiból rekvirálták, nem törődve azzal, hogy Ferdinánd császár egyik kiáltványában ezeket császári tulajdonnak nyilvánította.

A főodbor június 22-én a péterváradi ezred tisztjeit átpártolásra hívta fel.[6] A Hrabowskyval és Csernovits-csal kötött tíznapos fegyverszünet alatt — nem törődve a megállapodásokkal — az összes hadbiztosokat kiküldte, hogy a népet a harcra

[1] Stratimirović, Was ich erlebte. S. 34—35.; Стратимировић, Успомене, стр. 13; D. A. Z.; 3 A—223.; Из мемоара Игњатовића, Недељни Лист, 1880. бр. 32.; Вјестник, 1848. бр. 19; Стратимировић, Из мојих успомена, Браник, 1898. бр. 52.

[2] В. Милан Марин. Рад заседанија војен. Совета у Карловци 1848. Браник, 1891. бр. 125.; Из архива Стратимировића, Списак, бр. 75.

[3] Из архив. Стратимировића бр. 159; Београд. Рукописи бр. 1215. 1—24. S.

[4] Később, 1848. novemberben 5 frtos, 1849. január 1-én 10 és 15 frtos asszignátákat bocsátottak ki Suplyikác vajda aláírásával. A harc után Zimonyban egy bizottság váltotta be ezeket (elnöke Suplyikác János katonai biztos volt pénzügyi biztosa Trifunác Pál). Beváltásuk ideje 1852. február havában járt le. — Sammlung der allerhöchsten Manifeste, S. 48.; Wien, Kr. M. 1849. No. 285., 807.

[5] Stefanović, Erlebnisse. S. 17. Ђукић, Устројство. Летопис. М. С. 1898. III. стр. 157.

[6] Thim, II. k., 446. l.

előkészítsék, mert erre mindenesetre sor fog kerülni.[1] Az egész péterváradi ezred és a németbánsági ezred területén általános anarchia tört ki. Mindenütt kitűzték a szerb és a fekete-sárga császári zászlókat, éltették Ferdinánd császárt és gyűlölettel szóltak a magyar minisztériumról.[2] A délvidéken állomásozó osztrák tiszteket is átpártolásra szólították föl, mire Piret báró, a bánsági határőrvidék parancsnoka, július 8-án azt írta gróf Latour osztrák hadügyminiszternek, „ilyen körülmények között nem marad más hátra, mint kijelenteni, hogy a tisztek átpártolása a szerb nemzeti ügyhöz, a császár iránti esküvel fogadott kötelesség nyilt elárulása".[3]

Zendülések napirenden voltak. Közülük említendők a június 12. és 13-i mitrovici zendülés Hallavanya alezredes ellen, kinek élete veszélyben forgott, és az újvidéki június 26-i helyi jellegű vérengzés. Újvidékre ugyanis a szerbországiak a fegyverszünet alatt handsárjaikat jártak élesíteni, mely alkalommal magyarok és szerbek összetűztek és vér folyt.[4] Éppen ezen a napon választották meg Hermann Gáspárt országgyűlési képviselőnek. Egy magyar — bizonyos Szabó — a handsárok élesítése miatt összeveszett egy szerbországival, aztán elszaladt, mire űzőbe vették és a sörház udvarán agyonverték. A nép a piactérre menekült, s itt a városi szerb nemzetőrség beléje lőtt és két magyart agyonlőtt. Csernovits személyesen akarta a népet lecsöndesíteni, de ekkor előtörtek a házakból az elrejtőzött szerbországiak, mire Csernovits királyi biztos Somsics Pál országgyűlési képviselővel, Kamber György újvidéki polgármester fia kíséretében Temerin felé elmenekült. Fegyverszünet lévén, Sztratimirovics György is megjelent, hogy lecsillapítsa a szerbeket. Csernovits az események hatása alatt a statáriumot (június 28.) újra kihirdette. A bűnösöket nem büntették meg. Hrabowsky báró az eset alkalmából megfenyegette Újvidék városi tanácsát, hogy ismételt zendülés esetére halomra löveti a várost.[5]

[1] Thim, II. k., 469. l.

[2] U. o., II. k., 477. l. Zsivkovits temesvári püspök június 11-i körlevele, melyet a főodbor és a fegyverre való fölhívás ellen kiadott, hatástalan maradt. Thim, II. k., 389. l.

[3] U. o., II. k., 496. 515. l.

[4] Thim, II. k., 467., 483. l.; Erdujhelyi, Újvidék története. 321—326. l. — Budapest, O. L.; B. M. 1848. 475. sz. Српске Нов. 1848. бр. 58.

[5] Thim, II. k., 484. l.; Wien, Kr. A.; S. Sl. G. K. 1848. VII. 16. — A fegyverszünet alatt terjedt el az álhír, hogy Miletits Szvetozárt és Radák Györgyöt a péterváradi őrség elfogta. Miletits Szvetozár, Orelj Demeter és Milinovits később Mitrovicáról Vinkovcére mentek, útközben Roth tábornok és a bródi ezred tisztjei elfogták őket és a vinkovcei Regimentshausba internálták. Július 6-án ezek Jellačićnál protestáltak, mire a bán őket szabadon bocsáttatta. Miletits Karlócára tért vissza. Soppron I., Wie ich nach Semlin kam. Semliner Wochenblatt, V. 1884. No. 11., 12., 18.; Тим, Улога

A karlócai támadás előtt és után a szerbek a délvidéken megalakították táboraikat. A római sáncokban, Járek mellett Jovánovits Csicsa Zária június 6-án ütött tábort. Erőszakos, erős ember volt, aki határőrvidéki hadnagy korában egy alkalommal 18 egyént dobott ki a titeli nagyvendéglőből, kik közül heten súlyosan megsebesültek, amiért 1848 március 16-án tiszti rangját elvesztette. Később Szurducsky István császári százados lett ezredesi ranggal a csajkás zászlóalj és Bács megye főparancsnoka, míg az elbocsátott Jovánovits Zárija helyébe, aki embereivel kegyetlenül bánt, Sztejin Demeter császári főhadnagy mint őrnagy került.[1]

A csajkások a karlócai határozatoktól eltekintve, a statárium felfüggesztését, Csernovits kir. biztos lemondását és azon királyi rendeletnek visszavonását követelték, mellyel a magyar minisztérium alá helyeztettek.[2] Hiába tudatta velük Hrabowsky, hogy a karlócai főodbor az állam és az uralkodó elleni önhatalmú alakulat és aki ennek hódol — felségáruló, — ők csak a főodbort ismerték el.[3]

Június 15-én Sztratimirovits elfoglalta Titelt, a csajkás zászlóalj székhelyét és Mollináry Károly alezredes parancsnokot megkötözve Karlócára küldte. Ferdinánd császár és király többi tisztjeit is, akik nem csatlakoztak a szerb fölkeléshez, összefogdosták,[4] s ezzel az egész csajkás zászlóalj a szerb fölkelők hatalmába került. Sztratimirovits György ekkor Titelen ütötte fel főhadiszállását.

A bácsmegyei szerb tábor 1848 július 4-én Szenttamáson a magyar csapatok szemeláttára alakult meg Lyotits parancsnok alatt.[5] Egy ízben Bechtold, a magyar csapatok főparancsnoka Szenttamásnál megjelent, ahol a Ferenc-csatornánál őrt álló szerb fölkelők néki kijelentették, hogy a magyar nemzetőröket nem engedik be, csak a császári csapatokat. Bechtold ezt

Св. Милетића у год. 1848—49. Летопис М. С. Књ. 308, стр. 134.; Летопис, књ. III. ст р 142.; K. P. L. Centralkomite 1848. No. 1570. J. Sl. G. K. 1848. VII. 102. b.

[1] Wien, Kr. A., Feldakten. Memoiren, Nachlass Surdučky. 5. No. 991. Сурдучки Ст. Из Српског покрета. Наше Доба, 1889. бр. 96., 98.; Wien. Kr. A.; S. Sl. G. K. 1948. V. 12. 80., VI. 12 b., 20., 23. a. 41; Добановачки, Успомене, стр. 10., 11., 20. Budapest, O. L; B. M. 1848. 340., 341., 383,, 427. eln. sz. Застава, 1894. бр. 102.

[2] Wien, Kr. A.; Kr. M. 1848. No. 2888.

[3] D. A. Z. Akten des Gener. Kommando in Agram. XIII. Corps. Hrabowsky jún. 11-i sorai a gradiskai ezredhez. Thim, II. k. 352., 354., 355., 358., 373., 414. l.; Ђукић, Устројство, стр. 46—48.

[4] Wien, Kr. A.; S. Sl. G. K. 1848. VI. ad 55., 71, a.; Detail, Akt. VII. 33. a. Thim, II. k., 400., 417., 430 l.

[5] Wien, Kr. A.; Memoiren Surdučky Nachlass. No. 3.

nevetve helyeselte, azt is, hogy a templom tornyán a császári zászló lobog.[1]

A Bánságban Perlaszon állítottak föl tábort, Titel és Becskerek között. Ez június 8—9-én alakult Drakulits János nyugalmazott hadnagy és nemzeti ezredes parancsnoksága alatt.[2]

Az alibunári táborban Milojevits Athanáz nemzetőrnagy parancsnoksága alatt gyülekeztek a fölkelők; Delibláton Bobalić Péter nemzeti őrnagy alatt.[3]

A Szerémségben a karlócai táboron kívül a dunamenti Cserevicnél állíttatott föl egy tábor, melynek parancsnoka kezdetben Vukajlovits Jeleszije volt és ennek eleste után (július 17.) Novits Jokszim.

Rajacsits érsek már a harc kezdetén, június 9-én, Szerbia kormányától is kért segítséget. „Most vagy soha kell valamennyi rokon délszláv népnek egyesült erővel megmutatni, hogy mi szent előttünk s a szerb népet a magyarok járma alól fölszabadítani." — „Ha ti nem bátorítottatok és tetteinket nem helyeseltétek volna, vajjon ennyire ragadtattuk volna-e magunkat?" — „Világos, hogy céljaink nagy áldozatok nélkül nem érhetők el. Mi azonban nem rendelkezünk azon eszközökkel, melyek a háború vezetésére szükségesek. Semmink sincs, amire pénzt vehetnénk fel."

A horvátok is Szerbiához fordultak anyagi segítségért és a szerb Sztankovits Kristófot, a horvát országgyűlés pénzügyi bizottságának tagját küldötték Belgrádba. A szerb kormány azonban a horvátoknak nem nyujtott segítséget.[4]

Sztratimirovits György július első harmadában Belgrádban járt s mint július 11-én Pancsováról írja, a szerb nemzeti ügyre a legjobb eredménnyel.[5] Ő már május 20-án mint a karlócai főodbor elnöke fordult segítségért Karagyorgyevits Sándor szerb fejedelemhez és egyben felkérte Knityánin államtanácsost, hogy a fejedelemnél kérelmét támogassa. A szerb fejedelem a magyarországi szerbek kérelmét teljesítette és Knityánint megbízta, hogy egyelőre csak tanácsokkal támogassa őket, de nyilvánosan még ne lépjen föl. Garasanin, a

[1] Н. Голубски, Успомене, стр. 13—14. Thim II. 531.

[2] Wien, Kr. A.; K. M. 1848. No. 2571.; S. B. G. K. 1848. VI. 13 a.; J. Стефановић, Споменица, књ. I.

[3] Milleker B., Alibunár tört. Délmagy. tört. és régészeti értesítő. Temesvár, 1888. 203. l.

[4] Thim, II. k. 368. l., Deželić, Pisma Gaju, str. 19. Wien, St. A.; Schwarzenberg Nachlass, VIII. No. 399. — A horvátok ezen időben az udvartól nem kaptak támogatást. Lentulay Mirko bánhelyettes Zsófia főhercegnőtől kért pénzt és fegyvert, de ez nem teljesítette kérelmét, mert békés megoldásra törekedett.

[5] Списак из архиве Стратимировића и Книћанина 1848. бр. 176., 177.

szerb kormány belügyi főnöke egyenesen megtiltotta, hogy a szerbiai önkéntes csapatok élére álljon; „ha megjönne az ideje annak, hogy a magyarok ellen nyiltan föllépjünk, akkor az ön kívánsága is teljesíthető lesz és Isten nevében ágyúdörgés közt akár Budáig vagy Bécsig nyomulhat".[1] Pedig Garasanin feltétlenül a magyarországi szerb mozgalom támogatását pártolta anyagilag és csapatokkal.

Minthogy Szerbia északi határán fölállított osztrák kordont (határzárlat) a karlócai főodbor föloszlatta, Szerbia és a végvidék eggyé olvadt.[2]

A szerb kormány mindenütt önkénteseket toborzott, szabad zsákmányolást ígérvén nékik, mely joggal oly bőven éltek, hogy a délmagyarországi szerbeket, sőt Sztratimirovits György szerb fővezér apósának bajsai birtokát is kifosztották. Jöttek Ruméliából, Boszniából, Hercegovinából, Crnagorából és Szerbiából, bolgárok, mohamedánok és cigányok. Halált megvető, elszánt terrorcsapatok voltak ezek,[3] melyek minden hadüzenet nélkül keltek át Dél-Magyarországba és szétosztattak a szerb táborokba. De jöttek át szerbországi ifjak is, a belgrádi szerb líceum hallgatói, kereskedők, tisztviselők.[4]

Belgrádban egy külön öt tagból álló komité alakult, mely hadiszereket szállított, toborzott és pénzt gyüjtött.[5]

A török porta, semlegessége érdekében, tiltakozott a szerbországi önkéntesek átkelése ellen, mert Mehmed pasa megtudta, hogy a szerb kormány a közvetlen török területekről is toboroz önkénteseket és Vucsits szerb vajda Boszniából is fogad küldöttségeket, melyek Boszniának Szerbiával való egyesítését kérelmezték. A belgrádi kormány erre Nikolajevits Konsztantin konstantinápolyi képviselője útján kijelentette, hogy nem tudja az átkelőket visszatartani, amióta Hrabowsky péterváradi főhadparancsnok Karlócát (június 12-én) megtámadta, azok titokban kelnek át éjjel a Dunán.

Danilyevszkij Ivánovits Grigorije belgrádi orosz főkonzul is eleinte ellene volt az önkéntesek átkelésének és a belgrádi komité feloszlatását követelte, mihez a belgrádi kormány hozzájárult, de az átkelést illetőleg kijelentette: hogy miután az osztrák kormány nem tartotta fent a kordont, nem köve-

[1] Павловић Д. Србија и српски покрет, стр. 58. Thim II. 261., 267., 370. Страњаковић, Влада уставобранитеља стр. 281.; Из архиве Стратимировића и Книћанина, 1848. бр. 7.

[2] Wien, Kr. A.; S. Sl. G. K. 1848. VI. 37. Thim, II. k., 479. l.; Vukovics emlékiratai, 203. l.

[3] A balkáni hajdúk főleg a törökök ellen harcoltak. — Jó monográfia róluk: Поповић Д. О хајдуцима Београд I., II. 1931.

[4] Записи Јеврема Грујића, Зборник кр. акад. VII. стр. 14.

[5] Thim, II. k., 256., 299., 313., 315., 440., 441. l.

telhetik, hogy néhányszáz betyár miatt a szerb kormány a határon egy sereget állítson fel. A zimonyi térparancsnoknak is ezt mondták.[1]

A magyar kormány az osztrák közös külügyminiszter útján kezdettől fogva tiltakozott (május 28-án) a szerbországi hajdúk átkelése ellen, mire a belgrádi konzulja, Mayerhofer Nándor jelentette, hogy a szerbiai kormány lojálisan viselkedik, igyekszik a közrendet úgy befelé, mint kifelé fenntartani s bár rokonszenvezik a délmagyarországi szerbek mozgalmával, ebből nagyobb baj nem származik, mert a határőrök feltétlen hívei az osztrák összmonarchiának.[2] A horvátoknak és a határőrvidéknek a magyar kormány alá helyezésében azonban veszedelmet látott. Szerinte a magyar centralizáció az összmonarchia érdekei ellen van és délszlávjai mindenáron fenn akarják tartani az összmonarchiát és a Habsburg-dinasztiát.

Mayerhofer pozíciója lényegesen erősbödött, mikor Ungerhofer után a zimonyi térparancsnokságot is átvette.[3] Június 22-én tiltakozott tehát a szerb kormánynál az önkéntesek átkelése ellen, mert úgy hitte, hogy János főherceg közbenjárásával a horvát-szerb kérdés megoldódik, másrészt pedig mert féltette a Délvidék közrendjét.

A szerb kormány az orosz főkonzul, az osztrák konzul és a porta föllépése folytán kénytelen volt meghajolni. Nikolits Athanászt,[4] a belügyminisztérium tisztviselőjét küldte ki tehát Dél-Magyarországba azzal a meghagyással, hogy a szerb önkéntesek azonnal térjenek vissza Szerbiába. Mayerhofer konzul ajánló levéllel küldte őt Hrabowskyhoz. Nikolits járt Karlócán és a perlaszi táborban s mindenütt átadta a parancsnokoknak a visszahívó levelet, egyúttal bizalmasan közölvén velük — mint emlékiratában írja —, hogy eljárása csak színleges és hogy azt ne kövessék. Ugyanakkor a parancsnokokkal a hadiszerek szükségletéről tárgyalt. Nikolits Hrabowskyt arra is kérte, hogy a szerb csapatokat, miután visszahivattak, ne támadja.

[1] Павловић, Србија и српски покрет, стр. 43., 44; Wien, Kr. A.; S. Sl. G. K. 1848. Präs. Akt. No. 522. Májusban Szimits Sztoján Ungerhofer zimonyi térparancsnokot személyesen biztosította, hogy Szerbia sohasem fog más ország dolgaiba beleavatkozni. Néhány napra rá Vucsits is biztosította őt erről. Wien, Kr. A.; S. Sl. G. K. 1848. V. 47.

[2] Thim, II. k. 313. l.; Šišić, Korrespondencia Jellačića. No. 170.

[3] Jellemző a viszonyokra, hogy Ungerhofer azért nem akadályozta meg a szerviánusok átkelését, mert nem kapott rá parancsot. Wien, Kr. A., K. M. 1848. Präs. Akt. No. 522.; S. Sl. G. K. 1848. VI. 19. Budapest, B. M. 1848. 131. eln. sz.; K. I. 1848. 469 sz.

[4] Nikolits újvidéki földmérő s aztán belgrádi rendőrtisztviselő volt.

Hrabowsky azonban kereken kijelentette, hogy ő egy szerbben sem bízik már.[1]

A karlócai főodbor tiltakozott a szerbországi önkéntesek visszahívása ellen. Szerinte ezek jöhetnek-mehetnek ahova akarnak. A szerb kormány sem vonhatja őket felelősségre, hiszen 1804-ben, a törökök elleni fölkeléskor is számos délmagyarországi szerb harcolt Szerbiában.[2]

Garasanin Ilyés, mikor Karlócán járt (1848 május 18-án) és Szimits Sztoján, az államtanács elnöke (június 13-án Zimonyban), váltig hangoztatták Szerbia neutralitását, de lehetetlennek mondották az önkéntesek visszatartását, mert a magyarok a délvidéki szerbeket megtámadták. Június 15-én Vucsits vajda is kijelentette, hogy Szerbia semleges marad.[3]

A szerbiai kormány minden körülmények közt fedezni óhajtván magát, az 1848 július 11-én megtartott kragujeváci szkupstinán (országgyűlésen) kimondotta Szerbia neutralitását a délmagyarországi szerb fölkeléssel szemben,[4] s miután az ellenzék vezére, Vucsits Perisits Tamás szerb vajda, nem pártolta a magyarországi szerbek mozgalmát, ez nehézségbe sem ütközött.

Ezen nyilvános ülésen kívül azonban titkos ülést is tartottak, melyen Sztamatovits Pál újvidéki esperes, Rajacsits érsek kiküldött bizalmiférfia is megjelent. Sztamatovits előadván a magyarországi szerbek súlyos helyzetét, segítséget kért a kormánytól és a szerb nemzettől. Garasanin Ilyés, belügyi főnök, pánszerb céljainak megfelelően, melegen pártfogolta Sztamatovits kérelmét. Kifejtette, hogy a semlegesség látszatát a hatalmak és a porta miatt mindenáron fenn kell tartani, de azért titokban meg kell adni az anyagi és katonai segítséget, amihez a szkupstina hozzá is járult.[5]

Ezen az országgyűlésen a szerb kormány a belső ellentéteket is meg akarta oldani. Vucsits vajda lemondott a vajdai címről, mivel mellőzöttnek érezte magát a szerb kormány részéről. A szkupstina többsége azonban melléje állott és a kormány csak úgy tudta helyzetét megvédeni, hogy feláldozta Vucsitsnak személyes ellenfeleit: Jankovits Alekszát, a szerb

[1] Wien, Kr. A.; S. Sl. G. K. VII. 30., ad VII. 30.; St. A.; Ungarn, Fasc. 533.: Serbien, 1848—1850. fasc. 6. — Аутобиографија А. Николића, табак 28. Београд, Српска академија. Thim II. k. 478. l.

[2] Wien, Kr. A.; S. Sl. G. K. 1848. VI. 19. VII. ad 3.; St. A. Serbien, 1848—1850. Mayerhofer 217. sz. jelentése.

[3] Budapest, N. M. 1848. Fol. Serb. III/4. 153.; Wien, Kr. A.; S. Sl. G. K. 1848. V. 27., 47.

[4] Ranke, Serbien und die Türkei, S. 395—396.

[5] Живановић Ж. Политичка историја Србије, стр. 25. Кристић, Записи старог београђанина, стр. 88, 89.

fejedelmi iroda igazgatóját és Zubán Lázár és Knityánin Petrovits István államtanácsosokat, akik azzal vádolták Vucsitsot, hogy Obrenovits Mihály exfejedelemmel titokban összejátszik. Vucsits tehát megtartotta vajdai címét.[1]

Sztamatovits Pál már ezt megelőzőleg felkérte Vucsitsot, hogy álljon a szerb önkéntes csapatok élére. Vucsits népszerűsége ezen időben oly nagy volt, hogy egymaga fölkelésre tudta volna bírni a Balkán szerbjeit. Demagóg volt a szó szoros értelmében. „Valamennyien egyenlők vagyunk — mondá —, a fejedelem is, a disznópásztorok is". Mikor az 1844-ben az elűzött Obrenovitsok érdekében rendezett operettszerű betörést kegyetlenül elnyomta, vérengzőnek is bizonyult.

Vucsits nem szerette a Magyarországból Szerbiába került magasabb műveltségű szerbeket, akik jobbadán Karagyorgyevits Sándor szerb fejedelem köré gyülekeztek és a műveltségben elmaradt szerbiaiakat lenézték.[2] Érthető tehát, hogy Vucsits Sztamatovits ajánlatát visszautasította azzal, hogy a magyarországi szerb fölkelésből semmiféle haszna sem lesz Szerbiának, hanem csakis Ausztriának. Erre a szerb kormány, illetve Garasanin Ilyés, Petrovits Knityánin Istvánnak szánta a szerbiai önkéntes csapatok fővezérletét.

A szerb kormány tehát a hatalmakat a kragujeváci határozattal félrevezette és Hrabowsky szerém-szlavóniai főhadbiztos is azt írta 1848 július 20-án Mészáros hadügyminiszternek, hogy „a kragujeváci gyűlés részünkre jól alakult s most már hihető, hogy a szerbiaiak átjövetelét szigorúbban fogják büntetni".[3] A magyar kormány is készpénznek vette a szerb kormány intézkedéseit, sőt Pesten azt írták, hogy a milánováci kerület főnöke halállal fenyegette meg a tilalom ellen vétőket![4]

A kragujeváci gyűléssel Szerbia tényleg kilépett a török porta fennhatósága alól és elsőízben szuverén jogokat kezdett gyakorolni.[5]

[1] Јовановић Сл. Уставобранитељи; стр. 194; Зборник IV. стр. 181.; Београд, Државни Архив, Министарства Унутр. дела 1848. бр. 181, 235.; Wien, St. A.; Serbien, Fasc. 6. (1835—1850.) Wallenchich belgrádi konzulhelyettes 1848. júl. 18-i jelentése; Párizs, állami lvt.; a belgrádi francia konzul 1848. június 16-án; Thim, II. k., 479., 551. — Budapest, O: L.; K. I. 1848 ad. 539. sz. 539. sz. Mayerhofer, 1848. VI. 28-i irata.

[2] Вукова преписка II. стр. 652; Нил Попов, Србија и Русија IV. стр. 398.

[3] Wien St. A. Ungarn. Fasc. 524.

[4] Kossuth Hírlapja, 1848, 26. sz.

[5] „pour la première fois en 1848, la Serbie prit parts aux événements du dehors, elle exerça le droit de paix et de guerre en son propre nom, elle fit acte de souverainité". Saint-René, La Serbie, p. 368.

XX.

Az Obrenovits-fejedelmek föllépése a délvidéken.

Obrenovits Milos száműzött (1839) szerb fejedelem neve már az 1848. májusi szerb nemzetgyűlésen belekapcsolódott a szerb fölkelésbe. Néhányan a vajdaválasztásnál őt is emlegették. A pesti szerb lapokban május első harmadában került szóba Milos fejedelem jelöltsége. A szerbek azonban nem támogatták, attól tartván, hogy az Obrenovitsok útján Ausztria csakhamar Szerbiát is hatalmába kerítheti és Szerbia nem támogatná a fölkelést.[1]

A bécsi forradalom kitörése (1848 május 15), a csehek magatartása, a magyarok elszakadása, a horvátok elválása, a délvidéki szerbek fölkelése, de különösen a Szerbiában támadt nagy elégületlenség a kormány és tisztviselői ellen, kik főleg a Habsburg-monarchiából ideszakadt egyénekből állottak és botozással is közigazgattak,[2] arra késztették Obrenovitsékat, hogy megkíséreljék trónjuk visszafoglalását. Ez okból Milos volt halálos ellenségével, Perisits Vucsits Tamás szerb vajdával igyekezett kibékülni, akit a fejedelem és a szerb kormány mellőzött. Vucsits főleg ezért, személyi okokból, az ellenzék élére állott s mint az ország legnépszerűbb embere — veszélyeztette Karagyorgyevits Sándor fejedelemnek és kormányának helyzetét.[3]

Milos már 1847-ben összeköttetésben állott Vucsits-csal (1847 január és áprilisában)[4] és ez utóbbi az Obrenovitspártiakkal. A föltétlen bizalom köztük azonban nem állott teljesen helyre, mert Vucsits és az alkotmányvédő párt voltak azok, akik Milost és Mihály fiát (1842) a szerb fejedelmi trónról elűzték. Egyszer Blaznavac Petrovits István, Milos állítólagos természetes fia, azt kérdezte tőle, tudja-e, hogy mi vár reá Szerbiában Vucsits vajda részéről? Mire Milos azt felelte: „Tudom, de Vucsits is tudja, mi vár őreá, ha ugyan előbb meg nem szökik."[5]

Milos fejedelmet Gaj Lajos és Nugent Albert gróf meghívták Jellačić bán installációjára. 1848 május 10-én tudatta

[1] Thim, Az Obrenovitsok föllépése a forradalom alatt, 5. l. Нил Попов, Русија и Србија IV. стр. 239. Thim II. 180., 196.

[2] Сл. Јовановић, Уставобранитељи, стр. 41.

[3] Вукова преписка. II. стр. 652; Нил Попов, Србија и Русија VI. стр. 398.; Grenzbote 1849. IV. Bd. 2. Sem. S. 13.

[4] Wien, M. d. J. Polizei-Akten, 26. Mai 1847, ex 5662/1847; S. Sl. G. K. Z. — Präs. Akt. A. No. 139., 296.

[5] Павловић Д. Србија и српски покрет, стр. 25, 32, 33. Vucsitsot is a karlócai nemzetgyűlésen kandidálták, különösen Vukajlovits Jeleszije, belgrádi rendőrtisztviselő. Kezdetben Rajacsits érsek sem volt ellene.

Gajjal, hogy Zágrábba megy.[1] Milos fejedelem Blaznavac Petrovits Milivojjal iratott levelet Vucsitsnak, hogy Bécsből Zágrábon és Zimonyon át oláhországi birtokaira fog utazni. Mire Vucsits a fejedelem levelét megkapta, a szerb kormány is értesült róla Blaznavac által, aki tudatta Milos lejövetelét.

A szerb kormány Vucsitsot ezért vád alá akarta helyezni. Vucsits az egész ügyet politikai ellenfelei cselszövésének mondotta, akik ily módon lehetetlenné akarták tenni. A szerb kormány még sem mert hozzányúlni, mert nemcsak az országban, hanem Belgrádban is hívei többségben voltak. Mehmed belgrádi pasa és a belgrádi konzulok tanácsára tehát a szerb kormány elállott elfogatásától.[2]

Milos fejedelem bevárta fiának Oroszországból Bécsbe érkezését, akivel megállapodott, hogy ő Zágrábba utazik, Mihály fia meg Újvidékre. Milos 1848 május 21-én este 6 órakor érkezett meg Zágrábba Blaznavac Milivoj és orvosa, dr. Paczek társaságában.[3] Zágrábi útját a horvátok nem szívesen látták. „Nem választhatott volna rosszabb időt — írta Vranicany Ambrus (május 20-án) Gajnak —, mert a szerbek még azt hihetnék, hogy a horvátok Milos céljaival egyetértenek."[4]

A szerbiai kormány 1848 május 26-án este tudta meg, hogy Milos Zágrábba érkezett, miről gróf Medem bécsi orosz követ a belgrádi orosz főkonzult, Danilyevszkijt is értesítette.[5]

A szerb államtanács határozata folytán a szerbiai kormány elhatározta, hogy Gaj Lajoshoz fordul, aki 1846-ban és 1847-ben Szerbiában járt és rokonszenvesen fogadtatott, mert ő vezette be irodalmi nyelvnek a szerbet a horvát helyébe és a szerbek ebben hathatós lépést láttak a horvátok szerbesítésére. Szimits Sztoján, a szerb államtanács elnöke (május 26-án) kérdést intézett Gajhoz, Milos fejedelem céljairól.[6] Gaj Herkalović Istvánt, a horvát-szerb szövetség hívét küldte le Szerbiába, Kragujevácra. Herkalović május 29-én írja Gajnak, hogy Garasaninnal abban állapodott meg, hogy Milos fejedelmet okvetlen ártalmatlanná kell tenni és neki élve nem szabad Zágrábot elhagynia, mert ha a horvátok megtűrik Zágrábban, akkor Szerbia támogatására

[1] Obrenovits Milóst a cseh Hanka hívta meg a prágai szláv kongreszszusra, de lemondott. Францевъ, Письма къ Вячеславу Ханкѣ изъ славянскихъ земелъ, Варшава 1905. p. 840. Thim, Az Obrenovitsok fellépése a forradalom alatt. 6.

[2] Жујовић Мл. Белешке стр. 103—104.

[3] Миличевић. Кнез Милош. Споменик XXI. стр. 25.; Шурмин, Кнез Милош у Загребу, Споменик LIX. стр. 23.

[4] Gragja za poviest knj. hrvatske. Knj. VI. str. 302., 304.

[5] St. Arch. Serbica. Fasc. 10. Mayerhofer 1848. május 30-i jelentése. — Београд, Држ. Архив, Мин. унутр. дела 1848. бр. 1665.

[6] Шурмин, Кнез Милош у Загребу. 1848. Споменик LIV. стр. 6.

nem számíthatnak.[1] A szerb kormány Mihály exfejedelem letartóztatását is követelte, aki Újvidékre érkezett.[2] A fejedelem a határt 16.000 katonával elzáratta és május 29-én átvette a főparancsnokságot, tudván azt, hogy Obrenovitsékat híveik Szerbiában már várják. Hrabowsky is elzáratta a határt a Szerémség felől, miután a határőrök ehhez hozzájárultak.[3]

A szerb kormány — hogy lehetetlenné tegye a porta előtt Milost — elhíresztelte, hogy Boszniát akarja fellázítani s onnan Szerbiát elfoglalni, a török hódoltságot lerázni és a magyarok védelme alatt kikiáltani az önálló, szabad Szerbiát.[4] Tény, hogy Obrenovits Milos azok közé tartozott, akik először a török igát akarták lerázni s csak Szerbia megerősödése után fordult volna a magyarok ellen.

„Ha Szerbia fejedelme volnék — mondá —, kibékíteném a szerbeket a magyarokkal, s miután Szerbia határától az Adriáig nincsen számottevő török sereg, a határőrökkel egyesülve, Boszniában, Ó-Szerbiában, Bulgárországban fölkelést szítanék és három hó alatt elfoglalnám azokat.“ Más alkalommal mondá: „Egyezzenek ki a szerbek a magyarokkal, mert ha nem, az osztrák becsapja a szerbeket is, meg a magyarokat is.“[5]

Medákovits Dániel hívének, amikor azt kérdezte Milostól, mit tenne, ha fejedelmi székét visszanyerné, azt felelé, hogy haladéktalanul békét kötne a magyarokkal és a szerbeket felszabadítaná a törökök uralma alól.[6]

Gaj és Blaznavac tehát a sajtó útján megkezdték Milos kompromittálását. Azt hirdették, hogy a magyarokkal szövetkezett és veszélyezteti a horvát-szerb szövetséget; a szláv világ előtt pedig nemzete árulójának bélyegezték.[7]

Ezen a címen követelte Gaj Jellačić bántól Milos letartóztatását, aki aztán Zágrábban május 22-től június 9-ig őrizet alatt állott. Jellačić bán (május 21-én) azonnal tudatta Ferenc Károly főherceggel Milos esetét, további utasítást kérve.[8] Az osztrák kormány helytelenítette letartóztatását, mert szerinte mindaddig nem lehet letartóztatni, míg a belső közrend ellen nem vét, vagy ha az érdekelt külföldi kormányok diplomáciai

[1] Šurmin, i. m. str. 7.; Thim, II. k., 269. l.
[2] Wien, St. A.; Serbien, Fasc. 6. 1848. No. 187. b.; M. d. Ä. Politische Weisungen, Konstantinopel, 1. Juni, 1848.; Витковић, Летопис М. С. Кв. 159. стр. 32.
[3] Wien, Kr. A., S. Sl. G. K. 1848. VI. 19. Thim, II. k., 351. l.
[4] Србске Нов. 1848. бр. 49, 52.; Budapest. O. L., B, M. 1848. 385. eln. sz.
[5] Миличевић. Кнез Милош у причама, стр, 173, 175. Thim II. 175.
[6] Mihály fejedelem bár ellensége volt a magyaroknak, becsülte bennük, hogy a sok vallásfelekezet dacára nemzeti érzületben egyek. Mikor Mihály fejedelmi trónját visszanyerte, magyar nőt vett el, Hunyady Julia grófnőt.
[7] Павловић Д. Србија и српски покрет, стр. 31—32.
[8] Wien, St. A.; M. R. 1848. 30. Mai. No. 967.; Thim, II. k., 264. l.

úton erre az osztrák kormányt föl nem hívják. Néhány nap mulva azonban a török és orosz követ fölhívta az osztrák kormányt, hogy távolítsa el Obrenovitséket a határról.[1]

Mikor Milos fejedelem tudatára ébredt annak, hogy Blaznavac és Gaj kelepcébe csalták, megvádolta Gajt, hogy 27.000 forintot vett át tőle Jellačić bánnak és környezetének megvesztegetésére, illetve szabadonbocsátásának kieszközlésére.[2]

Jellačić parlamentáris bizottság útján óhajtotta az esetet megvizsgáltatni, Gaj[3] azonban (június 11-én) ennek ellentmondott. Kijelentette, hogy Milos letartóztatása fontos politikai okból történt, mert a magyarok segítségével akarta trónját visszaszerezni, ami a horvát mozgalomnak beláthatatlan kárt okozott volna. Milos vádjával szemben bosszút emlegetett, mert terveit meghiúsította. Mihály fejedelem, Zágrábba érkezve, szintén ilyen kijelentést tett.[4]

Milos 1848 június 9-én bocsáttatott szabadon, mire Laibach—Innsbruckon át elutazott Ischlbe.[5] Laibachban ügyvédje, Sztojákovits György emelt vádat Ožegović Metell útján Gaj ellen. Lentulaj Imre bánhelyettes folytatta a vizsgálatot, de sem Gaj, sem Milos nem tértek vissza Zágrábba.

Gaj politikai pályafutása ekkor kettétört és a horvát politikai helyzetnek egyedüli ura Jellačić bán maradt.[6]

[1] Wien, St. A.; M. R. 1848. No. 965—1942.; Thim, Századok, 1922, 680. l. Thim, II. k., 317., 403., 473. l.; III. k., 774. l.

[2] Alighanem csak 5000 frtot kaphatott és azt sem lehet megállapítani mily célból. Nincsen kizárva, hogy Milós bosszúból fogta rá azt, hogy a bánt kellett megvesztegetni. Tény, hogy Milos később Gajt rehabilitálta. Русскiй Арх. 1873. стр. 1138. — Blaznavac és Gaj lecsalták Milost Zágrábba, elhitetvén véle, hogy Jellačić meg fogja segíteni trónjának visszafoglalásában. Kossuth és az Obrenovicsok. Pesti Hírlap, 1893. ápr. 22-i szám.

[3] Deželić, Pisma Ljud. Gaju, str. 347.

[4] Шурмин, Кнез Милош у Загребу. Споменик. LIV. стр. 19—21.

[5] Milos azután Bécsbe ment s Magyarországba kért útlevelet. Batthyány a horvátokkal való összeköttetés miatt nem teljesítette kérelmét, ámbár Szemere belügyminiszter hajlandó volt az útlevelet megadni és Milost a szerb ügyekben felhasználni. Milos ugyanis felajánlotta szolgálatait a magyar kormánynak. De útját állta kérelmének Ausztriának Oroszországgal kötött titkos megállapodása is, mely szerint Obrenovitsék Magyarországon és melléktartományaiban le nem telepedhetnek.

Budapest, O. L., N. M.; Vörös-gyüjt. Iratok, 867. sz.; Wien, St. A. Hungarica Actes de Haute Police, 1849. b. 345/c., 394/c., 645/c.; K. I. 1848. No. 463.; Károlyi A., Batthyány L. főbenjáró pöre, II., 344. l.

[6] Thim, Az Obrenovitsok föllépése a forradalom alatt; Тим, Улога Обреновиħа за време револуциjе. Бранвк 1893. бр. 150.; Тим—Миличевиħ, Кнез Милош, Споменик кр. академиjе. XXI. 1893; Ђ. Шурмин, Кнез Милош у Загребу 1848. Споменик—Београд. LIV.; Šišić, F. Knez Miloš u Zagrebu. Jugosl. Njiva, 1927. br. 2, 4, 5, 6, 7, 8, 9. több nem jelent meg. Кулаковскiй, Иллиризмъ, стр. 306—310; Thim, Századok 1922. 679., 680. l. M. Весниħ. Кнез Милош у Љубљани. Дело књ. I. 1894.; Wien, St. A.; Serbien Fasc. 6.

Milos fia, Mihály fejedelem sem járt jobban. Szentpéterváron ugyan I. Miklós cár fogadta,[1] de minden politikai célzat nélkül. Apja, Milos ezt a tényt felhasználta, hirdetvén, hogy az orosz cár az Obrenovitsokat támogatja. A látszat mellette is szólt, mert Karagyorgyevits Sándor fejedelem nem bírta a cár teljes rokonszenvét, s az audiencia méltán aggodalmat keltett. Mihály fejedelem május közepén érkezett Bécsbe, a 16-án kezdődő forradalom előtti napon. Megbeszélvén apjával a terveket, hajóval Újvidékre utazott, ahová május 27-én érkezett, előre küldvén hívét, Medákovits Dánielt, a talaj előkészítésére. Újvidéken ellenfelei őt is megvádolták, hogy a magyarokkal tart,[2] míg ő azt állította, hogy csak a bécsi forradalom elől menekült és apját, Milost is vissza akarja tartani esetleges ballépéstől.

A karlócai főodborban Karagyorgyevits hívei a legelszántabb akciót kezdték Mihály ellen, noha a főodborban az Obrenovitsoknak is több híve foglalt helyet, úgymint Sztankovits János titkár, Karamata Vasza, Márkovits Szilárd, Petrovits István, Adamovits, Bogdanovits Koszta, Zsivánovits Jakab, aki később Karagyorgyevits fejedelem pártjához csatlakozott.

A karlócai főodborban Karagyorgyevits hívei, mikor híre ment, hogy Mihály Iregen van, azt indítványozták, hogy Mihályt ott agyonverjék és csak az Obrenovits-hívek ellentállásán mult, hogy a határozatot ki nem mondták.[3]

Sztratimirovits György szintén Mihály ellen foglalt állást. Szemére vetette, hogy a szlávok válságos viszonyai közt lejött a szerbek közt zavart okozni.[4] Mindazonáltal Teodorovits nevű titkárával állandóan mellette volt és ellenőrizte. A szerb fejedelmet már május 26-án értesítette Mihály fejedelem lejöveteléről s ígérte, hogy a legszigorúbb intézkedéseket fogja ellene megtenni.[5] S mikor Mihály május 27-én Újvidékre érkezett, Sztratimirovits másnap leküldte Kragujevácra egyik meghitt emberét, aki a fejedelmet értesítette a tett intézkedésekről. Biztosította

1848. VI. 19.; Deželić V.—Dr. Ljudevit Gaj, str. 174—177. Нил Попов. Россія и Србія II. — Wien. St. A.; Türk. Gesandschaft 1847—48. Weisungen, 3740. Thim II. 92.

[1] Новаковић Ст. Вук Караџић и Н. И. Надеждин. Годишница Н. Чупића. Књ. Wien. St. A. Serbien Fasc. 6. Varia 1848—1850.

[2] Ennek a vádnak ellene szólnak tettei: a horvátoknak a fölkeléshez 2000 frtot, a szerb sebesültek részére 1000 frtot, a tótoknak sokkal többet. Ст. Новаковић, Вук Караџић. Годишница Н. Чупића, стр. 29.; Tourtzer St. Louis Štúr et l'idée del'indépendance Slovaque (1815—1856) p. 201.; J. V. Frič, Epochy, 1879. 51.

[3] Budapest, N. M. Fol. Serb. III/4. 135. l. Thim, II. k., 448. l.

[4] Шурмин, Кнез Милош у Загребу. Споменик LIV. стр. 8.

[5] Архива Стратимировића и Книћанина. 1848. бр. 18.

a szerb kormányt is, hogy Mihályt megfigyelteti s ha veszélyessé válnék, azonnal elfogatja.[1]

Garasanin Ilyés hálásan fogadta Sztratimirovits intézkedéseit. Május 29-én írta neki: „A szerb testvéri nemzetnek a legnagyobb szolgálatot fogja tenni, ha a mi közös és főellenségünk eltávolításában segítségünkre lesz“ — „viszont mi a mi velünk egyvérű délmagyarországi szerb testvéreink ügyét, melyet ön oly elismerésreméltóan vezet, magunkénak tekintjük és semmiféle erkölcsi vagy anyagi áldozattól sem riadunk vissza önöket lehetőleg támogatni a közös cél érdekében“.[2]

A szerb kormány diplomáciai úton is lépéseket tett Obrenovitsék ellen.

A porta — melynek fennhatósága alá tartozott Szerbia — Oroszországgal együtt a rend fenntartását követelte. Erre a célra küldettek ki Szerbiába Vamik efendi és Szokolov orosz külügyminisztériumi tisztviselő.

A szerb kormány, mikor értesült Obrenovits Milos közeledéséről, sietve értekezletet hívott össze 1848 május 27-én, melyen Belgrád tekintélyes polgárai és a belügyi osztály tisztviselői vettek részt. Megjelent ezen gyűlésen Mehmed pasa, belgrádi muhafiz (kormányzó) és az orosz főkonzul, Danilyevszkij Ivánovits Grigorje is uralkodóik képviseletében.

Legelőször Petronijevits Avram kormányelnök és a külügyek vezetője számolt be a béke érdekében tett és teendő intézkedésekről.[3] Azután Mehmed pasa kijelentette, hogy a porta hatiserifja értelmében az Obrenovitsok nem lehetnek többé Szerbia fejedelmei. A porta Karagyorgyevits Sándorral meg van elégedve és Oroszország sem óhajt változást, sőt szükség esetén fegyverrel is kész az Obrenovitsok ellen föllépni. Utána Danilyevszkij mondotta, hogy Oroszország nem kívánja az Obrenovitsok visszajövetelét s aki a meglevő rendet megbontja, azt ellenségnek tekinti.

A porta és Oroszország tehát komolyan a statusquo fenntartását akarták.[4]

Limperani belgrádi francia konzul is őszinte barátja volt Szerbiának. Ellene volt az orosz befolyásnak és független államokat óhajtott a Balkánon, de független Magyarországot is.

[1] Budapest, O. L., Szerb okiratok, 1848, 8. sz.

[2] Ристић, Србија и српски покрет, стр 29.

[3] Српске Новине 1848. бр. 50.

[4] Павловић Д. Србија и српски покрет стр. 38—40. Wien. St. A.; Serbien, Fasc. VI. Mayerhofer jelent. 1848. mái. 30. No. 182.; U. o. M. d. Ä. an Stürmer, Juni 27. F. 14/5. Párizsi áll. levéltár. Belgrádi konzuli jelentés. 1848. május 31-ről.

Bár Mehmed pasával Belgrádban jó viszonyban volt, a francia zilált politikai viszonyok miatt nem sok erélyt fejthetett ki.

Fonblanque belgrádi angol konzul Obrenovitsékhez húzott; oroszellenes volt és magyarbarát.[1] Főnöke, Stratford Canning konstantinápolyi követ azt vallotta, hogy Szerbiában a pánszerb forradalmi mozgalmakat csak Obrenovits Milos volna képes elnyomni és a rendet helyreállítani.[2]

Ezen mozgalmakban Mayerhofer osztrák-magyar belgrádi konzul is tevékeny részt vett. Ellene volt az Obrenovitsok visszajövetelének, hogy a szerbiai esetleges forradalom ne adjon okot az orosz csapatok bevonulására.[3] Ámbár az osztrák kormány őt neutrális magatartásra utasította, helyeselte, hogy a szerb kormány a magyarországi szerbeket és horvátokat megsegíti. 1848 május 21-én jelenti az osztrák külügyminiszternek, hogy a konzulátuson a magyarországi szerbek, horvátok és románok hevesen tiltakoznak a magyarok szupremációja ellen, de lojálisak a Habsburg-dinasztia iránt és az udvar számíthat rájuk a magyarok szeparatizmusa ellen. Május 25-én Jellačićhoz intézett levelében panaszkodik, hogy a délszlávok és magyarok közti konfliktusra nézve nem kapott felsőbb utasítást, ő azonban a magyar centralizációnak ellensége és föltétlen híve a régi összmonarchiának. Amennyiben a magyarok a szerbeket megtámadnák, Szerbia nem lesz képes az önkénteseket visszatartani. Ő kész a dinasztia és az összmonarchia érdekében Jellačićot követni. Május 27-én pedig felkérte a bánt, hogy tegye lehetetlenné Milos vállalkozását.[4]

Mayerhofer, Danilyevszkij és a belgrádi pasa május 28-i konferenciájukon elhatározták Mihály eltávolítását.[5] Mayerhofer eziránt megkereste báró Piret temesvári és báró Hrabowsky péterváradi főhadparancsnokokat, s Újvidék tanácsát.[6]

Az orosz főkonzul titkárát, Eberhardot küldte Újvidékre, aki Mihályt távozásra szólította fel. Ugyanily célzatból jártak nála Sztratimirovits György és Dimits Teofil a karlócai főodbor nevében. Mihály fejedelem erre kijelentette, hogy nincsenek önző céljai, csak mint szerb hazafi jött le a délmagyarországi szerbek mozgalmának segítségére. Mihály május 30-án utazott el Zágrábba, hogy ott apja, Milos fejedelem érdekében közbenjárjon.[7] Sztratimirovits biztonság okából Mitrovicáig elkísérte.

[1] Hajnal S., A Kossuth-emigráció Törökországban, 370. l.
[2] Павловић i. m. стр. 45. 51.
[3] Thim, II. k., 310. l.
[4] Šišić, Korresp. Jellačić, 1848. No. 175.
[5] Thim II. k., 316. l.
[6] Thim, II. k., 311., 314. l.
[7] Budapest, N. M. Fol Serb. III/4. 144. l.; Браник 1898. бр. 54; Застава, бр. 78.

Aztán Rohitsch stájerországi fürdőben telepedett le és élénk összeköttetésben maradt a szláv mozgalmakkal.[1]

A szerb kormánynak az Obrenovitsok kudarca nagy politikai előnyt biztosított, mert megakadályozta, hogy az Obrenovitsok a délmagyarországi szerb fölkelés élére állhassanak.[2] Megmentette Karagyorgyevits fejedelmi trónját.[3]

Mehmed pasa, franciabarát lévén, áldozata lett ennek a küzdelemnek és helyébe a porta osztrák nyomásra Hafiz pasát nevezte ki szerbiai kormányzónak, aki 1848 július 28-án érkezett meg Belgrádba.[4]

XXI.

Szlavón-szerémségi szerbellenes mozgalmak; Jellačić bán körútja; a szerb kérdés az országgyűlésen; az oláhok elszakadnak a szerb egyháztól; Rajacsits érsek felfüggesztése.

A horvátok, németek és magyarok féltették vallásfelekezetüket a görög keleti szerb papságtól, ezért ellene voltak a szerbek szupremáciájának. Azt is híresztelték, hogy a horvát bán be akarja vezetni a görög keleti szerb szertartást és fenn akarja tartani a parasztság feudális helyzetét.

A bródi, főleg horvátokból álló határőri ezred nyiltan állást foglalt a karlócai főodbor ellen és Szerbia ellen ismét felállította a határzárlatot. A Vinkovcén összegyűlt határőrvidéki tisztek, mintegy 70—80-an, akiket a szerb fölkelők kiűztek a határőrvidéki ezredekből, vagy megkötözve Karlócára vittek s aztán elbocsátottak, nem tudták elfeledni megaláztatásukat és a bródi ezredet a szerbek ellen hangolták.[5]

Egyes helyeken zendülések is törtek ki, a többi közt Vukováron;[6] Eszék várőrsége ingadozott; végül 1848 augusztus hó közepén semlegesnek mondotta ki magát, nem óhajtván részt-

[1] Budapest, O. L.; K. I. 1848. Mattasich Tamás levele Kossuthhoz, 1848. júl. 20.; Zágráb, Sl. G. K. Z. Präs. Akt. 1848. No. 539.

[2] Wardi, Serbien, S. 63.

[3] Тајни политички Тестаменат разкнеза А. Карађорђевића свом сину Петру, стр. 8.

[4] Személye nem tévesztendő össze Mehmed pasa hasonló nevű elődjével. Mehmed azt állította, hogy az osztrákok izgatták fel a szerbeket a magyarok ellen, miért Stürmer konstantinápolyi követ eltávolítását követelte. Wien, St. A.; M. d. Ä. Politische Berichte Weisungen, 1848/49. No. 3987.; Gr. Stürmers Berichte, 1848. No. 24., 28.; Staatskanzlei Korrespondenz von Lebzeltern, 3. Juni, 1848.

[5] Thim, II. k., 600. l.

[6] Zagreb, D. A. Z. 1848. 3. A. 213., 234.; Wien, Kr. A.; Sl. G. K. 1848. VII. 36.; Semliner Wochenblatt, 1884. No. 18—21.; 1892. No. 45—50.; Летопис, М. С. књ. III. стр. 151.

venni Jellačić bán és a magyar kormány közti viszályban.[1] Várparancsnokká (június 13.) a szerb, de magyarpárti siegenbergi báró Jóvits István nyug. vezérőrnagyot nevezték ki.[2]

Eszék Freund Ferenc személyében követet is küldött június 30-án a magyar országgyűlésre.

Verőce megye a király júniusi kéziratai következtében Jankovich László főispán és Szallopek Lajos alispán elnöklete alatt a magyar minisztériumnak hódolt és kihirdette az 1848-as törvényeket.[3] A katolikus horvátok nagyrésze, a németek és magyarok kivétel nélkül az unió hívei voltak. A megye kimondotta, hogy a törvényes úton kíván haladni, de Jellačić bán visszahelyezését is kérte, aki bár törvényellenesen járt el, ezt a horvát nemzet érdekében tette.[4]

Szerém megyéből csak Pétervárad maradt magyar kézen, amely székhelye volt a szerém-szlavóniai főhadparancsnokságnak. A várat még 1848 május 15-én helyezték hadiállapotba Latour gróf osztrák hadügyminiszter hozzájárulásával. Őrsége magyar volt. De nem felelhetett meg a hozzáfűzött várakozásnak, mert a bácskai magyar sereg sohasem tette működésének alapjául.

A megye és határőrvidék községei sorra meghódoltak a főodbornak és a szerb zászlók mellé a fekete-sárgát tűzték ki. A közigazgatási hatalmat itt is a községi odborok vették át. Ott, ahol a horvát és német községek a főodbort nem akarták elismerni, az elöljárókat összefogdostatták a szerbországi hajdúkkal.

A péterváradi 9. számú ezredben, melynek székhelye Mitrovica volt, véres lázadás ütött ki. Hallavanya alezredes vonakodott a főodbornak meghódolni, miért élete veszélyben forgott.[5] Rastić, horvát-sokac nemzetiségű ezredes írja: „nincsen többé törvény, védelem, mindenütt csak anarchia".

A főodbor azt követelte Rastić ezredestől, hogy védje meg Hrabowsky csapatai ellen. Rastić kijelentette, a császári és királyi csapatok nem harcolhatnak egymás ellen és hogy nem hajlandó felsőbb parancs nélkül a főodbort elismerni, de mert

[1] Wien, Kr. A.; S. Sl. G. K. 1848. V. 35., 46., 48., 56., 64. b.; Предаја града Осијека. Летопис М. С. књ. 83. стр. 1—3.

[2] Wien; Kr. A.; Kr. M. 1848. No. 2544.; S. Sl. G. K. 1848. VI. 91. b.

[3] Budapest, O. L.; B. M. Országlászat. 1848. 6697. sz.; Südland (Pilar), Die südslav. Frage. S. 426.

[4] Horvat R., Hrvatski pokret. II. str. 113—116.; Wien, St. A.; Ungarn, Fasc. 524. Verőce közgyűl. határozata. Budapest, O. L. B. M. Országl: 1848. 6697. sz.

[5] Wien, Kr. A.; S. Sl. G. K. 1848. VI. ad 79., 89. a., b., c., 111.

Hrabowsky parancsait nem lehet foganatosítani, jobb volna helyébe Suplyikác István választott vajdát leküldeni.[1]

Július 14-én Zsivánovits Jakab főodbori biztos éjjel félreverette a harangokat és beszédet tartván a népnek, kijelentette, hogy mindazok, akik nem csatlakoznak a szerb nemzeti ügyhöz, halált érdemlő árulók. Másnap (július 15-én) Rastić újból kijelentette, hogy nem ismeri el a főodbort, mire a szerbiai sabáci kerületi főnök, Mladenovits Riszta, a főodborral titokban egyetértve, szerbiai embereivel őrizetbe vette és július 15-én Szerbiába vitte. Később Rastić és tiszttársai Rácsán (július 21.) keresztül Vinkovcéra mentek.[2]

A Guldi-féle sörházban összegyűltek a horvátok és németek. Zsivánovits embereivel a sörház elé ment és száz lépésről 23 ágyúgolyót röpített a sörházra. Guldit és feleségét lemészárolták.

Ily viszonyok közt folyt le Jellačić bán szlavón-szerémségi körutazása. Főleg a szerbek és nem-szerbek közti nagy ellentét késztette a bánt, hogy Szlavóniát és a Szerémséget beutazza és a nyugalmat helyreállítsa. 1848 július 13-án indult el Zágrábból és másnap Gradiskára érkezett, ahol nagy pompával fogadták. A bán itt kijelentette, hogy megmaradnak horvátoknak és szerbeknek és nem akarnak magyarok lenni. Az 1848 június 10-i ellene kiadott manifesztumot koholtnak nyilvánította, mire Hrabowsky királyi biztosnak a megyei gyűlést összehívó rendeletét elégették. Július 15-én Pozsegán a megyegyűlésen azt hangoztatta, ha kell, a hazáért, a királyért és a szabadságért kész meghalni. Július 16-án Bródon és 17-én Vinkovcén volt, ahonnét a bródi ezred tisztjei Vukovárra kísérték.[3] Július 18-án Mitrovicán fogadták a szerbek és a katonai hatóság. Hayek tábornok hatálytalannak tekintette a június 10-i, Jellačićot felfüggesztő királyi rendeletet, azon az alapon, hogy a király a bánt Innsbruckban június 19-én fogadta és június 27-i kéziratában „bánnak" nevezte és katonai tiszteletet adott neki.[4]

A díszvacsorán Zsivánovits Jakab, mint a főodbor nemzeti biztosa, köszöntötte föl a bánt, utána Hayek tábornok, aki kijelentette, hogy a szerb nemzet mindenre kész a császárért és nemzetiségeért. A horvát bán másnap Radoszávlyevits hadbíró és Molovits Ádám szerb plébános kíséretében (július 19-én)

[1] Wien, Kr. A.; Kr. M. 1848. No. 3430.
[2] Wien, Kr. A.; Kr. M. 1848. No. 4240. Rastić jelentése.
[3] Zagreb, D. A. J. Akten des slav. Generalkommando, Peterwardein Präs. Akt. 1848. No. 737., Thim, II. k., 556. l.
[4] Thim, II. k., 555. l.; III. k., 1. l.

Karlócára érkezett. Zsivánovits Jakab, a patriárka rokona, volt szerbiai tisztviselő, díszebéddel fogadta.[1]

Másnap Jellačić bán fivérével, adjutánsával és néhány szerezsánnal Karlóca és Pétervárad közt, „Maria Schnee" nevű búcsúhelyen, Hrabowskyval tárgyalásba bocsátkozott. A bán ekkor kijelentette, hogy nem léphet vissza kijelölt útjáról. Ő nemzetének óhajait teljesíti, de egyben melegen óhajtja a horvát-magyar bonyodalom megoldását s ezen okból kívánja János főherceg közvetítését.

Hrabowsky a bánnak szemére vetette, hogy a törvénytelen forradalmi bizottsággal, a főodborral összeköttetésben áll, de a bán ezt tagadta s azt állította, hogy csak Rajacsits érseket látogatta meg.[2]

Végül abban állapodtak meg, hogy János főherceg közvetítését újból kikérik. Hrabowsky ezen alkalommal kijelentette, hogy az egy személyben uralkodó császárt és magyar királyt egymástól nem választja el és a király írott parancsaihoz szigorúan ragaszkodik.[3]

Hrabowsky e találkozásról (július 20.) szóló jelentését fölterjesztette a nádorhoz és János főherceg közvetítését kérelmezte. A nádor a jelentést augusztus 1-én terjesztette a király elé.[4]

Jellačić azonban nem tartotta meg ígéretét a status quo fenntartását illetőleg. Önhatalmúlag kinevezte (július 20.) a péterváradi 2. és 3. zászlóaljak parancsnokává Radoszávlyevits Tivadar hadbírót, gróf Nugent Albertet 200 szerezsánnal Zimonyba küldte, a bródi ezred egy divizióját (200 ember) pedig Vukovárra, holott Hrabowsky szigorúan ragaszkodott a status quo-hoz és ezt a karlócai főodbornak is bejelentette.[5]

Hrabowsky felháborodva írja (július 27-én) Jellačićnak: „Isten és ember előtt nyiltan mondom, a jog a magyarok mellett szól, az uralkodó kéziratai és manifesztumai is", s ezért fölkéri,

[1] Bjестник 1848. бр. 23; Wien. St. A. Ungarn Fasc. 513. Fésüs k'r. ügyész 1848. júl. 18. levele.

[2] Budapest, O. L. K. I. 1848. 559. eln. sz. — Jellačićot május havában Bán Mátyás emisszárius fölkérte volt, hogy a vajdaválasztásra menjen Karlócára és személyesen lépjen a szerbekkel érintkezésbe. (Budapest, N. M.; Folia Serb. III/4. 154. l.; Wien, St. A.; Konferenzakten, a. 1848. No. 997. Másolat; Hrabowsky 1848. júl. 22-i jelentése István nádorhoz.

[3] Kapper, Serb. Bewegung. S. 143.

[4] Wien, St. A.; M. R. 1848. 1666—2149. Érdekes hogy ugyanakkor (júl. 22.) Zágráb megye becsületsértő határozatot hozott Hrabowsky ellen, mire ez lemondott királyi biztosi állásáról. Budapest, O. L., K. I. 1848. 492. eln. sz. B. M. 1848. 7508. sz.; Wien, Kr. A.; Kr. M. 1848. No. 3552.

[5] Wien, Kr. A.; Präs. Akt. 1848. No. 4542.; S. Sl. G. K. 1848. VII. 70. a., b., ad 78., 88½, 100. VIII. 47.; Zagreb, D. A. Z.; Sl. G. K. Z. 1848. Präs. Akt. 744.

hogy térjen vissza a törvényes útra és ne avatkozzék jogkörébe.[1] Gróf Latournak írta (augusztus 23.): „Úgy látszik, hogy (Jellačićnak) magasabb helyről van támasza, míg én csak a király legfelsőbb parancsainak engedelmeskedem. Kérek tehát útmutatást a jövőre nézve, ha másképen nem, magánlevélben, mert én bár született magyar vagyok, mégis becsületes cs. k. tábornok maradok. De ha nem ad a hadügyminiszter úr útbaigazítást Jellačić ellen, a királyi parancs alapján erőszakkal kell föllépnem és Jellačićnak jogkörömbe való avatkozását elutasítanom."[2]

Hrabowskyt felháborította, hogy a Vinkovcén egybegyűlt szerbellenes császári tisztek Jellačićhoz pártoltak. Mészáros hadügyminiszterhez fordult tehát, hogy Roth és br. Neustätter tábornokot jelentse fel a királynál magatartásukért, amely a katonai szubordinációt és fegyelmet — a királyhűség leple alatt — veszélyezteti.[3]

A magyar kormány azonban, látván, hogy Hrabowsky teljesen Jellačić ellen fordult, Budapestre nevezte ki országos főhadi kormányzónak (1848 július 7.), amihez a király és gróf Latour osztrák hadügyminiszter is hozzájárult. Hivatalát 1848 szeptember 3-án vette át Budán.[4] Utódja a szerb Blagojevits Imre bukovinai hadparancsnok lett, aki szeptember 9-én vette át a főhadparancsnokságot.[5] Mészáros hadügyminiszter bízott benne, „hogy jog és törvény szerint fog működni".

Jellačić Karlócát elhagyva, 1848 július 21-én Illokon megyegyűlést tartott, mellőzve a törvényes gyűlést Vukovárott, melynek lakossága a szerbek ellen foglalt állást. Ezen a gyűlésen Dubravay János alispán elnöklete alatt Jellačić bán híveiből választották meg Szerém megye tisztviselőit. Ennek ellensúlyozásául Hrabowsky kir. biztos Szalay Nikodem főjegyzőt bízta meg a megye közigazgatásával és augusztus 10-én Zsitvay Józsefet, Szerém megye alispánját neveztette ki kir. biztosul[6] azzal, hogy Szerém megyében a törvényes rendet helyreállítsa, az illoki törvénytelen megyegyűlés határozatait pedig megsemmisítette.[7]

Jellačić bán július 22-én Djakován volt, ahol ezt mondotta: „Lássátok, nem vagyok bezárva és bánotok vagyok"[8] és Belo-

[1] Budapest, O. L.; B. M. 1848. 701. eln. sz.
[2] Wien, Kr. A.; Kr. M. 1848. No. 4542.
[3] Wien, St. A.; Ungarn. Fasc. 489.; Kossuth—Szemere-Akten, No. 23. 45.; Kr. M. 1848. No. 3363.
[4] Közlöny 1848, 42. sz. Wien, St. A. Konferenz-Akten, 1848. No. 781. Kr. M. 1848. No. 4869.
[5] Wien, Kr. M. 1848. No. 3363.
[6] Budapest, O. L.; B. M. 1848. 697. sz.
[7] Budapest, O. L.; B. M. 1848. 6677.; Wien, St. A., Ungarn Fasc. 513. Fésüs ügyész július 23-i jelentése.
[8] Wien, St. A.; Ungarn, Fasc. 542. Jankovich László főispán 1848. július 23-i levele.

váron keresztül visszatért Zágrábba. Eszéket és környékét, valamint Péterváradot kivéve, egész Szlavónia és a Szerémség behódolt neki.[1] A határőrezred parancsnokává akkor Radoszávlyevits Tivadar hadbírót, Szerém megye főbiztosává Rajacsits patriárkát, főispánjává pedig Sztojanovits János rumai főbírót nevezte ki.[2] Turina főhadnagy a péterváradi ezred horvátjaiból egy zászlóaljat alakítva, el is indult Eszék ellen.[3]

Jellačićnak így sikerült a szlavón-szerémségi ellentéteket leszerelnie és a Vinkovcén összegyűlt tiszteket a császárnak, az osztrák hadügyminiszternek és az összmonarchiának megnyernie.[4] Zimonyban pedig a súlyosan beteg Ungerhofer Miksa tábornok térparancsnokságát Mayerhofer Nándor belgrádi alezredes főkonzul vette át.[5]

A Szerémség területén a karlócai főodbor 1848 július 14-én statáriumot hirdetett. A katolikus horvátokat biztosította vallásuk sértetlenségéről, de fölhívta őket, hogy védjék meg nemzetiségüket a magyarok ellen.[6] Orelj Demetert, Miletits Szvetozárt és Milutinovitsot a vidékre küldték az ellenmozgalom leszerelésére.

XXII.

Követválasztás és a szerb kérdés az országgyűlésen.

Az 1847—48-i V. törvénycikk értelmében Dél-Magyarország törvényhatóságai közül Bács megye 10, Torontál 8, Temes 8, Verőce 4, Szerém 3, Pozsega 2 képviselőt; Eszék, Újvidék, Zombor, Baja, Nagybecskerek, Nagykikinda, Versec, Zenta 1—1, Szabadka 2 képviselőt tartozott az országgyűlésre kiküldeni; a katonai határőrvidék, a péterváradi, bródi és gradiskai három

[1] Wien, Kr. A.; S. Sl. G. K. 1848. VII. 74. c., 75.; Horvat R., Hrvatski pokret, II. str. 113—114.

[2] Стефановић J. Мој живот (рукопис) стр. 94.; Zagreb. D. A. Z. 3. A. 323.

[3] Semliner Wochenblatt, 1884. No. 21., 42., 43.; Puffer, Skizze, etc. S. 36. Wien, St. A.; Serbien. 1848—1850. Fasc. 6.; Kr: A.; S. Sl. G. K. 1848. 109. e., 190. e. Летопис. M. C. кн. 112. стр. 437.

[4] Thim, II. k., 554., 555. l.

[5] Ungerhofer július 18-án kérte nyugdíjaztatását. Mikor felszólították, hogy kérelmezze az altábornagyi jelleget, azt felelte, hogy mindegy néki, akár 4 ágyúval, akár 6-tal temetik el. Mayerhofer családi hagyatéka.

[6] Thim, II. k., 539. l.

ezred 1—1 képviselőt; a bánsági német, illyr és oláh ezred szintén 1—1, a csajkás kerület 1 képviselőt.[1]

[1] *Bács megye* képviselői 1848—49-ben.

1. Felső járás—Almás: Kossuth Lajos lemondása után (júl. 10.) Vörösmarty Mihály költő. (Jelöltek voltak Hiador Jámbor Pál és Latinovits Mór; a választók azonban Kossuthot kiáltották ki.)
2. Felső járás—Rigyica: Allaga Imre.
3. Közép járás—Apatin: Zahorai Márton.
4. Közép járás—Oszivac: ?.
5. Alsó járás—Bács: Hauke Béla.
6. Alsó járás—Petrovác: Mártonfi Károly.
7. Telecskai járás—Topolya: Mánics Péter, utódja (dec. 20.) Rezsny János.
8. Telecskai járás—Kula. Latinovits Mór (1849. jan. 3-án Pesten rekedt, ápr. 24-én Debrecenben jelentkezett).
9. Tiszai járás—Óbecse: Zákó Péter. Utóda 1849-ben Szalmásy Ferenc.
10. Tiszai járás—Ókanizsa: Zákó Péter.

Baja: Mészáros Lázár hadügyminiszter.
Újvidék: Hermann Gáspár.
Zombor: Korics Gáspár.
Zenta: Sinkai János.
Szabadka: Biró Lajos (1849-ben Vojnits Lukács) és Spelletich Bódog, a szabadkai nemzetőrség őrnagya, ügyvéd.

Torontál megye képviselői:

1. Zsombolya: Bakalovits Szilárd, 1849-ben utóda Adams Vilmos kisbecskereki plébános.
2. Bánátkomlós: Bogdán Vince.
3. Zichyfalva: Dániel Pál.
4. Billét: Hertelendy Miksa.
5. Nagy Szt.-Miklós: Karácsonyi Antal.
6. B.-Szent-György: Plehl József orvos.
7. Basahíd: Ráckovits Kozma, utóda 1849-ben Rákóczy Parcsetits Hugó.
8. Óbesenyő: Rónay Lajos.
9. Párdány: Bogdánovits Villibáld, 1849. március havában mint nemzetőrnagy Damjanics seregébe lépett.

Nagykikinda: Sztojánovits Mihály.
Nagybecskerek: Hadsits Lázár.

Temes megye képviselői:

1. Temesrékás: Fischer István.
2. Orczyfalva: Gorove István.
3. Temesmoravica: Nyéki Albert.
4. Csákóvár: Várkonyi Ádám.
5. Kisbecskerek: Vukovics Sebő.
6. Új-Arad: Rötth Sándor.
7. Rittberg: Kiss Miklós, 1849 ben Ormós Zsigmond.
8. Lippa: Deskó Athanáz, 1849-ben Murveczki János.

Temesvár: Fülepp Lipót.

Verőce megye képviselői (1848. október):

1. *Djakovo: Szallopek Lajos.*
2. Verőce—Oravica: Tallián Ede (Tanay Mátyás?).

A magyar kormány, annak ellenére, hogy a határőrvidék már forrongott, erre is ki kívánta terjeszteni a népképviseletet.

Az osztrák kormány nézete szerint ehhez nem volt joga, mert a király kimondotta, hogy a határőrvidék alapszervezetében nem történt változás. Mindazonáltal ajánlotta, hogy e tekintetben a katonai főparancsnokok ismerjék el a magyar kormány rendeleteit, de minden intézkedés elhalasztandó a nádor információjának megérkeztéig.[1] Gróf Latour osztrák hadügyminiszternek is ez volt a nézete, holott előbb (május 2.) ellenezte a népképviseletnek a határőrvidéken való bevezetését.[2]

Hrabowsky, minthogy a határőrvidékiek nem ismerték el a magyar minisztériumot, nem tartotta az időt alkalmasnak a követválasztásra,[3] mindazonáltal (június 22.) elrendelte. Báró Piret temesvári főparancsnoknak is ez volt a nézete.

Szemere belügyminiszter 1848 május 30-án adta ki követválasztási rendeletét az 1848. évi V. t.-c. 5. szakaszának 107., 108. és 109. §-ai alapján mind a határőrvidéki ezredeknek, mind az ott lévő szabad községeknek a részére. A zsidóknak nem adta meg a választójogot.[4]

De mind az ezredek, mind a városok ellene voltak a követválasztásnak, sőt a magyarbarát fehértemplomiak sem választottak követet, mert a szerb tábor megfenyegette őket Sztanimirovits Demeter nemzeti biztos által és Dreihann ezredes is ellenezte a választást.[5]

Zimony város június 23-án határozatilag kimondotta, hogy nem vesz részt a magyar országgyűlésen, nem hódol a magyar

3. Rétfalu: Antal Mihály.
Eszék: Freund Ferenc.

Határőrvidéken:

Versec: ? — aztán Szemere Bertalan.
Fehértemplom: nem választott követet, mert az alibunári szerb tábor megfenyegette.
Pancsova: Hovazicky Lajos. 1849.
Pétervárad: Fésüs György.

[1] Wien, St. A.; M. R. 1848. No. 560., 562. — 1777.; K. M. 1848. No. 2652.

[2] Wien, Kr. M. 1848. No. 933.

[3] Budapest, O. L.; B. M. 1848. 567. eln. sz. Zágráb, D. A. Z. Akt. d. Sl. G. K. 1848. XIII. Corps.

[4] Thim, II. k., 320., 321., 326., 421., 461. l. — Budapest, O. L.; B. M. Beadványok könyve, 1848. 2703., 2705. D. 1. Wien, Kr. A.; S. Sl. G. K. 1848. VI. 557. Szemere ekkor állított fel egy fordító osztályt a belügyminisztériumban az 1848. évi törvénycikkek és rendeletek lefordítására. A rendeleteknek szerb példánya: Budapest, O. L.; N. M., 1848—49 es iratok, 1848. május 30.

[5] Thim, II. k., 477. l.; Wien, St. A.; Ungarn, Fasc. 524.; S. B. G. K. 1848. Präs. No. 344. Deák I. Adatok az 1848. év eseményeihez Krassó megyében, 186—197. l.; Budapest, O. L.; B. M.; Országlászat, 1848, 4209. sz.

minisztériumnak és követeit csak a horvát országgyűlésre küldi.[1] Csak Pétervárad választott követet Fésüs György királyi ügyész személyében.

A határőrvidéket tehát hiába igyekezett — mint látjuk — a magyar kormány az 1848-i törvények előnyeiben részesíteni. „Mindezen jóakarat megdőlt — írja Károlyi Árpád — két tényező ellenállásán. Az egyik a horvát túlzók, jobban mondva az illyr nemzetiek pártja volt, mely azóta, mióta gróf Apponyi György szerencsétlen politikájának a Magyarországgal és magyarsággal legmelegebben rokonszenvező szabadelvű magyarbarát horvát pártot a konzervatív elvek érdekében 1847-ben letörnie sikerült,[2] hatalomra jutott és abban a szabadságtól ittas, 48-as forradalmi légkörben a nemzetiség túlfűtött mentalitásától, részben a nagy délszláv testvériség ábrándjától sarkalva, a Magyarországgal való kapcsolatot széttépni és külön független államot teremteni igyekvék a föderatívvá válandó monarchia kebelében."[3]

A másik tényező Jellačić bán volt, aki elnyomta a saját maga és népe nemzeti érzelmét és az egységes, régi összmonarchia megmentésének egyik főharcosa lett. Horvát részről gravamennek tekintették a horvát-szlavón határőrvidékieknek képviseleti jogát is, mert bár Horvátországhoz tartoztak volna, követeiket nem a horvát országgyűlésre, hanem a magyar országgyűlésre kellett volna küldeniök.[4]

A pesti országgyűlésen szóba került a szerbek fölkelése is. Az országgyűlést István nádor nyitotta meg, miután a betegeskedő király június 26-án őt bízta meg személyének képviseletével. A trónbeszéd (július 5-én) a szerbekről is megemlékezik.

A trónbeszéd szerint Ferdinánd király „fájdalmas érzéssel és legmélyebb nehezteléssel értesült, hogy ámbár ő az ország minden lakosainak boldogságát mindenkor atyai szívén viselvén, találkoztak mégis, különösen a kapcsolt országokban és Magyarországnak aldunai vidékén rosszakaratú lázítók, akik az országnak külön nyelvű és vallású lakosait álhírekkel és rémítésekkel egymás ellen ingerelték és azon álkoholmánnyal, mintha az említett törvények nem Őfelsége királyi akaratának szabad kifolyásai volnának, arra izgatták: hogy a törvények rendeletének és a törvényes hatalomnak tettlegesen ellene szegüljenek, sőt némelyek annyira vetemedtek lázításaikban, hogy a tettleges ellenszegülést Őfelségének és felséges királyi háza érdekében, Őfelsége, vagy királyi háza tudtával és elnézésével történteknek

[1] Zagreb, D. A. Z. Akt. d. Sl. G. K.
[2] Miskolczy Gy., A horvát kérdés tört. I. k., 424. l.
[3] Károlyi Á., Gr. Batthyány Lajos pöre, I. k., 376—377. l.
[4] Budapest, O. L.; N. M., 1848—49-es iratok, 1848. május 30.

hitegették". Ünnepélyesen kijelenti tehát István nádor az uralkodó megbízásából és nevében, az ország minden nyelvű és vallású lakosainak biztosítására: hogy valamint a királynak szilárd elhatározása a magyar korona egységét s az ország épségét mind külmegtámadások, mind a belszakadások ellen megvédeni, s az általa szentesített törvényeket fönntartani: „úgy mind ő maga, mind királyi házának valamennyi tagjai szigorúan kárhoztatják azok vakmerőségét, kik a törvényes hatalom iránti engedetlenséget Őfelsége legmagasb akaratával megférhetőnek, vagy éppen királyi háza érdekében történhetőnek merik állítani".[1]

A képviselőház föliratában rámutatván a horvátok nyilt támadására és Magyarország délvidékén levő szerb fölkelésre, örömmel vette tudomásul, hogy a király rágalomként utasítja vissza azon híresztelésoket, mintha az udvar alattomban ezeket a zavarokat támogatná. A főrendiház is megnyugodott a királyi leiratban, mely a szerb lázadást nyiltan kárhoztatja és kijelenti hogy az uralkodónak határozott szándéka a délvidéki lázadás letörése.[2]

A minisztertanácsban a szerbekre nézve kimondották, hogy félretéve minden egyezkedési kísérletet, a kormány őket, ha lázadásukat folytatják, fegyverhatalommal fogja kényszeríteni a törvény iránti engedelmességre; méltányos kívánataikat mindazáltal azon jogokon és szabadságokon felül is kész teljesíteni, melyeket a haza többi polgáraival együtt egyenlően élveznek.[3] Kossuth az országgyűlés július 11-i ülésén kijelentette, hogy a haza veszélyben van és kitért a szerb fölkelésre is.

„Ami a szerb lázadás okait illeti — mondotta Kossuth Lajos —, itt a kutatás okaiban még a dialektika is megakad. Horvátország, bár koronánkhoz kapcsolt ország, mely a kapcsolatot felségsértés nélkül meg nem támadhatja, — de mégis ország. Ellenben, aki Magyarország területén külön országot akar alapítani, ez oly lázító, oly pártütő, kinek a statárium kötelével illenék csak felelni." — „Ami kívánságok itt fennforoghattak, azon kívánságok teljesítésére nézve intézkedtünk.

[1] Horváth M., Magyarország függetl. harcának története. I. k. 301. l. Budapest, O. L.; K. I. 1848. ad 410.

[2] Budapest, O. L.; K. I. 1848. 538. sz.; Pap, A magyar nemzetgyűlés 1848-ban, I. k., 220. l. Az 1848. július 22-i felsőházi ülésen Szemere Bertalan belügyminiszter kimondja, hogy Horvátország célja Magyarországtól elszakadni és a távolabbi cél minden szláv elemből egy nagy vagy több kis államnak alkotása. Szerinte Jellačić bán forradalmi térre lépett, melynek következtében Magyarország alsó részein kiütött a szerb fölkelés, s ezzel a szerb és horvát mozgalomnak békés megoldása lehetetlenné vált. Pap, i. m., I. 227. l. Budapest, O. L.; K. I. 1848. 538. sz.

[3] Horváth M., i. m. I. k., 292. l. Budapest, O. L.; K. I. 1848. 409. ad 410.

De hiszen az ország integritásának sérelme nélkül más kívánság fenn nem foroghatott, mint az, hogy azon vallásnak számára, melyhez a szerbek Magyarországon tartoznak, hívjuk össze azon kongresszust, melyet a mult kormány sok esztendőn át össze nem hívott. E részben megtörtént a rendelkezés, de Rajacsits érsek jónak látta Karlócán népgyűlést tartani, azt a szerb nemzet gyűlésének proklamálni. És itt a szomszéd Szerbiából betolakodott rabló csoportok által e gyülevész tömeget néhány ezerre szaporítva, maguknak nemzeti állást arrogáltak, a Bánságot, Bácskát, Szerémet, Baranyát sajátjuknak deklarálták, s patriárkét és vajdát választottak. Mi a bonyolódások első jeleire királyi biztosokat küldöttünk ki. A szerémi vidékre báró Hrabowskyt, péterváradi főparancsnokot, kit éppen ezen állásánál fogva, ezen célra a legalkalmasabbnak kellett ítélnünk, mert parancsnoka azon határőrvidéki ezredeknek, melyeknek fölbujtogatására leginkább remélt támaszkodhatni a pártütés. A dunáninneni vidékre kiküldöttük a temesi grófot és főispánt, Csernovits Pétert, egyrészt azért, mert személyisége és érzései iránt a mult időkben is bizalommal viseltettünk, s másrészről azért, mert unokája azon Csernovits Arzénnek, akinek nevéhez a szerbek között pietás fűződik. A bánsági vidéken pedig Vukovics Szabbás temesi alispán működik, mint biztos.“ — „Azon időkben, míg seregeink összevonattatnak, Csernovits Péter királyi biztos jónak látta a pártütőkkel oly egyezkedést kötni, melynek tartalma az: hogy tíznapi fegyvernyugvás adatik, mely idő alatt a pártütés vezérei szétoszlatván a seregeket, a törvények iránti engedelmességre mind magok visszatérjenek. Ezen július 4-én lejárt fegyvernyugvást általános felhatalmazásánál fogva, a királyi biztos a saját felelősségére tette.“

„A horvát, a szerb tényezőn kívül, a Pruth szélén álló hatalmas orosz seregek intenek a hazának védállapotba helyezésére; továbbá a bosnyákországi szélek, hol a török vezér 50—60.000-nyi tábort gyüjtött össze avégett, hogy Szerbia nyugtalanságát figyelemmel kísérje.“ — „Továbbá azt mondom, hogy a bécsi falak közt létező hatalomnak fáj Magyarország fölött nem rendelkezhetni többé. Meg vannak azon mozgalmak, legalább a pénz- és hadügyi tárcát, ismét a bécsi minisztérium számára visszaszerezni, mert akinek keze egy nemzet zsebében és kinek kezében a nemzet fegyvere van: az ezzel a nemzettel rendelkezik. Világos összeköttetésben látszik lenni ezzel a horvát mozgalom is; mert Jellačić azt nyilatkoztatta ki, hogy neki nem kell szabadság, hanem neki csak az kell, hogy Magyarország hadi és pénzügyi tárcája a bécsi minisztériumra bízassék és ez jónak látta az osztrák császár nevében megizenni magyar királyi minisztériumának, hogyha minden

áron meg nem alkuszunk a horvátokkal, fel fogja mondani a neutralitást. Tehát az ausztriai viszonyok, az aldunai tartományok körülményei, a szerb lázadás, a horvát pártütés s imittamott a reakcionális mozgalmak — ezek együttvéve képezik a körülmények összegét, minélfogva mondanom kell, hogy: a haza veszélyben van."[1]

Erre a ház lelkesedéssel szavazott meg kétszázezer újoncot és negyvenkét millió hitelt; ekkor mondotta Kossuth: „ily lelkesedés előtt meghajlok; a haza megvan mentve!" — „én leborulok a nemzet nagysága előtt! és csak azt mondom: annyi energiát a kivitelben, mint amennyi hazafiságot tapasztaltam a megajánlásban s Magyarországot a poklok kapui sem döntendik meg".

Ezután Kossuth már nyiltan föllépett a bécsi reakció ellen, mely a régi összmonarchiát olymódon akarta összeállítani, hogy annak nagyhatalmi állását is megmentse. Kossuth a képviselőház augusztus 3-i ülésén kijelentette, hogy a bécsi reakció a monarchia szláv elemeit támogatja, sőt szláv monarchiát szeretne alkotni.[2] A bécsi reakció azt hirdeti, hogy a magyarok a szlávokat el akarják nyomni és ezáltal fölingerli a gyűlölséget.[3]

Ezen az országgyűlésen szóba került a magyarországi oláhok egyházi ügye és Rajacsits érsek felfüggesztése is.

Az oláhok kezdettől fogva a szerbek ellen foglaltak állást.[4] Bojinca Miklós július 16-án Krassó megyéhez intézett beadványában az oláhok fölfegyverzését kéri, hogy a szerbek ellen mehessenek. A terv nem került kivitelre, hanem helyette Vukovics kormánybiztos mozgó nemzetőrség fölállítását ajánlotta.[5]

Murgu Euthym oláh nemzetiségű képviselő augusztus 26-án a képviselőházban mondott beszédében a szerbek mozgalmát veszedelmesnek jelentette ki, mert a Bánságot, ahol románok laknak, a szerb vajdaság részére követelik. A román népen az idegen szerb hierarchia uralkodik, — mondotta. Szerb érsekek és püspökök, kiknek hivatása a román népet a pánszláv népek érdekkörébe terelni, azt kívánják, hogy a románok a magyarok ellen forduljanak. Murgu a szerb püspökök letételét követelte és külön román egyházi kormányzat felállítását. Követelte a kormánytól a román hierarchiának a szerbtől való függetlenité-

[1] Pap, A magyar nemzetgyülés Pesten 1848-ban, I. k., 66—88. l. Kossuth Iratai, XI. k., 178—200. l.; Horváth M., I. 315. l.; A képviselőház VII. ülésének nyomtatott naplója. Wien, St. A.; Ungarn. Fasc. 496.

[2] Téves Kossuthnak ez az állítása, mert az osztrák udvar és kormány nem akarta a szlávok szuprémáciáját.

[3] Pap, A magyar nemzetgyülés 1848-ban, I., 17., 66., 205., 281., 307. l.

[4] Lásd Thim, I. k., 175. l.

[5] Boros I., Az 1848. év eseményei Krassó megyében, 62—65. l.

sét, a román egyházi kongresszus összehívását, hogy a románok román érseket és püspököt választhassanak.[1]

Ugyanezen ülésen (augusztus 26) Pap Zsigmond (oláh) képviselő szintén sürgette a román egyháznak a szerbtől való elválasztását és függetlenítését a szerb érdektől. Kossuth válaszában megígérte a román egyháznak a függetlenséget, bár illogikusnak tartotta nyelv szerint mérni a vallást s nem hit szerint.[2] Eötvös miniszter az alsóházban már július 26-án a meg nem tartott temesvári kongresszus helyett egy újabb összehívását ígérte meg, melyen a görögkeletiek nemzetiségi számarányuk szerint vehetnek részt, kimondván, hogy a románok alárendelt helyzetét tovább tűrni nem lehet.

A másik fontos ügy Rajacsits érsek felfüggesztése. István nádor Rajacsitsot 1848 augusztus 2-án függesztette fel és a szerb egyház kormányzatával Athanackovits Plátó budai, majd bácsi püspököt,[3] illetve a vallásügyi minisztérium görögkeleti osztályának főnökét bízta meg, egyben a királytól Rajacsits teljes letételét kérte. István nádor okul felhozta, hogy Rajacsits a karlócai május 27-ére kiírt kongresszust előkészítő május 13-i értekezletet pártütő nemzetgyűléssé változtatta, melyen szerbországi alattvalók is résztvettek s ezen patriárkává kiáltatta ki magát.

A nádor július 9-én körrendeletileg eltiltotta a görögkeleti papságot a Rajacsits-tsal való minden érintkezéstől, mert az híveit a magyar állam ellen nyilvános lázadásra bírta és polgárháborúra adott okot.[4]

Rajacsits érsek augusztus 21-én tiltakozott a nádornál felfüggesztése ellen, melynek szerinte nem volt alapja. Ő Eötvösnek a temesvári június 27-re szóló rendeletét csak június 25-én Zágrábban kapta meg és így a rendeletnek nem tehetett eleget. A temesvári kongresszust azért is ellenezte, mert azon a románok el akartak szakadni a szerb egyháztól; viszont a horvátországi szerbek a horvát bánt ismervén el, Temesvárra úgy sem küldhettek képviselőket. Rajacsits azt mondotta, hogy a szerb nemzet csak kiváltságait, jogait és szabadságát akarja megvalósítani, s ezek alapján jogosult egyházi ügyei élére patriár-

[1] Deák I., Adatok az 1848. év eseményeihez Krassó vármegyében, 283—294. ll.

[2] Pap, A magyar nemzetgyűlés 1848-ban, I., 273., II., 59. l.

[3] A király 1848. június 20-án nevezte ki Athanackovitsot bácsi püspökké. Budapest, O. L.; V. M. 1848. 3162/69. g. n. e. Pesti Hírlap, 1848. 23., 130. sz. Közlöny, 1848. 58. sz. Thim, II. k 434., 559., 590. l. Атанацковић, Аналитика, стр. 32—34, 75.

[4] Thim, II. k., 589. l. Budapest, O. L.; V. M. 1848. 3542., 3543. sz. Budapest, O. L.; K. M. 1848. 831. sz.

kát, világi ügyei élére pedig vajdát választani. Kijelentette, hogy híve szerb nemzete boldogságának és az összmonarchiának.[1]

Athanackovits Plátó püspök elfogadta a helyettesítést, noha mint írja, ezt a hírt szomorú szívvel Zomborban az újságokból tudta meg. Szeptember 2-án írja Eötvösnek, hogy mindent megtett, hogy Rajacsits érsek felfüggesztése egyháza érdekében mellőztessék, de belátja, hogy ez a lépés parancsoló szükséggé vált, mindazonáltal egyházának ideiglenes kormányzását átveszi hazafias kötelességből és összes erejét kedves magyar hazájának javára fogja szentelni.[2]

Athanackovits Rajacsitsnál azonban azzal védekezett, hogy Budán a magyarok közt élete veszélyben forogván, a súlyos körülmények közt máskép nem cselekedhetett.[3]

A nádor felfüggesztő rendeletét utólagos jóváhagyás végett megküldötte a királynak. Esterházy Pál herceg, Őfelsége személyekörüli miniszter 1848 augusztus 13-án a konferencián bemutatta a rendeletet és ismertette a felfüggesztés okait. A kabinettanács azonban azt tartotta, hogy Esterházy herceg semmiféle pozitív bizonyítékot sem hozott fel és ezért a király bizonyítékok híján nem ítélkezhetik. Nádasdy gróf referens magáévá tette a kabinettanács álláspontját. Aggodalmai voltak, hogy a felfüggesztés Jellačićra is visszahathat. Végül a kabinettanács kimondotta, hogy ezen ügyben előbb bizonyítékok szerzendők be. Azonkívül ebbe az ügybe az osztrák kormánynak is beleszólási joga van, mert a karlócai érsek egyházi jogköre Dalmáciára és Isztriára is kiterjed. Rajacsits felfüg-

[1] Karlóca, Djejanija, 1848. No. 83. Thim, II. k., 617. l. Wien, Kr., A.; K. M. Präs. Akt. 1848. No. 4628.; Budapest, O. L.; N. M. Vörös-gyüjt. 1848. I. 1762. sz.

[2] Thim, II. k. 2. l. — Athanackovits püspök és kerülete 1842-ben az érsekválasztásnál Rajacsits ellen szavazott, valamint Zsivkovits Pantelejmon temesvári püspök is. Rajacsits nem ismerte el előbbi bácsi áthelyezését, mert megkérdezése nélkül történt; viszont Athanackovits kijelentette, hogy a király aláírását nem lehet érvényteleníteni. Csak 1851-ben nyert az ügy befejezést. Руварац Д., Патриjарх J. Раjачић и владика Платон Атанацковић. Српски Сион 1903 бр. 1. A szerbek a helyettesség elfogadása miatt Athanáckovitsot nem egyszer élesen megtámadták, ami ellen védekezett (szept. 22.) Bjестник, 1848. бр. 21, 22. Мандић, Успомене, Летопис, М. С. стр. 52.

[3] Athanackovits védelmi iratát 1850-ben Bécsben 500 példányban kinyomatta. Közös megállapodással a példányokat megsemmisítették. Mindössze négy példány maradt meg. Kettőt én fedeztem fel Bécsben, az egyik birtokomban van, a másik a karlócai patriárkai könyvtárba került. — Athanackovits egy példányt a szerb Matica elnökének, Kojits Pálnak küldött és egyet egy magyar kanonoknak. A könyv címe: Аналитика писма нѣговимъ благоженствомъ господи- номъ патріярхомъ Јосифомъ Раячићемь подъ 22. Ноемврія 1849 Єпіскопу Платону Атанацковичьу послатога. у Бечу 1850; továbbá: Писмо којим је спроведена „Аналитика" Патријарху Рајачић у Бечу 1850; — Изјасненије у Будиму 1848. — Миличевић, Поменик, стр. 23.

gesztéséhez az osztrák kormány sem járult hozzá, mire Ferdinánd király szeptember 19-én kimondotta: miután Rajacsits érsek ellen vizsgálatot nem vezettek és felfüggesztése csak újabb villongásra adna okot, aggodalmasnak találja a nádor intézkedésének jóváhagyását. A király ezért felhívja a magyar kormányt, hogy kísérelje meg a viszályok elsimítását és alkalmazkodjék augusztus 31-én kiadott rendeletéhez, mely kimondja a szerb patriárka ellen indított személyes kereset megsemmisítését, amihez az osztrák kormány is hozzájárult.[1]

Szóba került az országgyűlésen az is, hogy a délvidéken a kincstári földekre székelyeket és kiszolgált katonákat telepíttessenek a magyarság erősbítésére. Kossuth július 26-án terjesztette be javaslatát Bács, Torontál és Krassó megye betelepítésére.[2] Ezt a javaslatot a képviselőház augusztus 3-án elfogadta, a főrendiház pedig augusztus 7-én. Szemere belügyminiszter azonban nem helyeselte azt, hogy Kossuth ezzel a javaslattal nyiltan a szerbek ellen fordult. A törvényjavaslatból a forradalom következtében mi sem lett, de a szerbek fölhasználták agitációs eszközül, hogy Kossuth a szerbeket a délvidéken ki akarja irtani, holott Kossuth csak a lakatlan kincstári földeket akarta betelepíteni magyarokkal.[3]

Mindebből láthatjuk, hogy az országgyűlés élénken foglalkozott a szerb fölkeléssel és, miután a szerbekkel a békekísérletek meghiúsultak, a mozgalom fegyveres elnyomása mellett döntött. A szerb mozgalom tehát odaterelődött, ahová Sztratimirovits György óhajtotta, a fegyveres mérkőzésre, vagy amint Kossuth mondotta Pozsonyban 1848 április 8-án, a kard döntéséhez.

S míg a délvidéken véres harcok folytak, az országgyűlésen annyit szónokoltak, hogy Vukovics Sebő királyi biztos augusztus 24-én elkeseredésében azt írta: „két hónapja szónokolnak és mit sem csinálnak, holott a képviselőház összehívási typusa volt: veszélyben van a haza!“[4]

[1] Wien, St. A.; M. R. 1848. No. 1848. Konf. Prot. 830. Kabinetrath, 1848. 2164.; Budapest, O. L.; K. M. 1848. 831. 1444. eln. sz. — A magyar kormány 1848 aug. 13-án Rajacsits érsek dályai uradalmát Jankovich László verőcemegyei főispán által lefoglaltatta. (Віестник, 1848 бр. 2[illegible].)

[2] Közlöny, 1848. 49. sz.; A képviselőház üléseinek jegyzőkönyve. VII. ülés. Wien, St. A.; Ungarn. Fasc. 496., 574.; Deák I., Adatok az 1848. év eseményeihez, 273—277. l.

[3] Szemere, Kossuth. III. Bd. S. 103—104. — A képviselők egy része a bukovinai csángókat akarta betelepíteni.

[4] Budapest, O. L.; B M. 1848. 804. eln. sz., Deák I., Adatok az 1848. év eseményeihez Krassó vármegyében, 258. l.

XXIII.

Hadiállapot a Délvidéken július és augusztus havában. Szentmihály oláh község pusztulása; a szerbek július 11-i verseci veresége. Rajacsits érsek és Sztratimirovits Pancsován. A nemzetiségek a szerbek ellen foglalnak állást. Mayerhofer fellépése; Fehértemplom harcai.

A Bánságban a szerb származású, de a magyar állameszméhez hű Vukovics Sebő kir. biztos és báró Piret Lajos de Bihain bánsági főhadiparancsnok kezében volt a polgári, illetve katonai hatalom.

Vukovicsot a nádor 1848 május 24-én nevezte ki királyi biztosnak Csernovits Péter kir. biztos mellé, de aztán a Bánságot engedte át hatáskörébe. Midőn július 24-én Szentkirályi Mórt nevezték ki Csernovits helyébe, hatásköre csak Arad, Krassó és Temes megyére szorítkozott.[1]

Csernovits Péter békés eszközökkel akarta a szerb kérdést megoldani, Vukovics Sebő azonban ezt nem tartotta célravezetőnek és inkább a megtorló rendszernek volt a híve, s mint Temes megye alispánja tényleg sokáig fékentartotta az ottani szerb mozgalmat.

Piret báró főhadiparancsnok mind a magyar alkotmányos és a közszabadság iránti mozgalmakban, mind a szerb fölkelésben csak a törvényes rend megsértését látta és lehetetlennek találta, hogy Jellačić bán „az idegen szerb betörőkkel“ szövetkezzék. A magyar királyi biztosokkal nem tudott megbarátkozni, ezek eleinte közvetlenül, később a budai országos főhadiparancsnok útján érintkeztek vele. A biztosi intézmény által jogainak csorbítását látta. A régi összmonarchia híve lévén, megengedte a határvidéken a sárga-fekete zászló kitűzését.

Osztrák dinasztikus érzületű volt s ezért (június 13) Ausztriába való áthelyezését kérte.[2] Az alatta szolgáló tisztek jórészt magyarellenes gondolkodású osztrákok voltak; így báró Rukavina, Temesvár térparancsnoka, aki azonban a szerb fölkelőket is gyűlölte, báró Haynau, a későbbi hóhér, aki Temesvárt nyiltan gúnyolta a magyar nemzeti mozgalmat és ezen okból Damjanics-csal összetűzött; hasonlóan gondolkodtak Dreihann alezredes fehértemplomi, Popovits Timot pancsovai ezredparancsnok, Blomberg ezredes, a lengyel dsidások parancsnoka.

[1] Thim, II. k. 278., 560. l. Deák I., Adatok az 1848. év eseményeihez, 49—53., 71. l. Vukovics emlékiratai, 177. l.

[2] Wien, Kr. A.; S. B. G. K. 1848. IX. 5. Kr. M.; 1848. Präs. Akt. No. 2711., 2481., 2984.

Mint említettük, Piret báró főhadparancsnok a felkelő szerbek ellen foglalt állást, de kezét Latour osztrák hadügyminiszter megkötötte azáltal, hogy megtiltotta a csapatoknak a határőrvidék területére lépni és így Piret csak a polgári részek védelmére szorítkozhatott. A határzár (cordon) felbomolván, Piret nem tudta a szerbországi inváziót megakadályozni.[1]

A szerbek hadereje ebben az időben is táborokban volt szétosztva. A perlaszi szerb tábor alig 20—25 kilométerre állott Kiss Ernő magyar táborától. A szerb tábor parancsnoka Drakulits János nyugalmazott császári és királyi hadnagy volt, szerb nemzeti ezredesi ranggal. Július vége felé körülbelül 5000 ember, közöttük 300 szerbiai volt itt együtt.[2]

Drakulits meglehetősen önállóan intézkedett és emiatt nem egyszer Sztratimirovits György fővezérrel is összetűzött.[3]

A szerbek alibunári táborukat Verseccel és Fehértemplommal szemben június végén állították fel. A verseci július 11-i szerb vereség után egyidőre eltávoztak, de augusztusban ismét visszatértek.[4] Az alibunári odbor elnöke Sztojánovits volt.[5] Ez a másodrangú tábor Drakulits perlaszi főparancsnoktól függött.

A delibláti tábor, amely Fehértemplom ellen irányult, július havában Bobalić Péter volt császári és királyi főhadnagy és szerb nemzeti alezredes parancsnoksága alatt állott. Innét bocsátotta ki 1848 július 27-én Bobalić kiáltványát a császári csapatokhoz, melyben kijelentette, hogy hű Ausztriához és Ferdinánd császár-királyhoz, a szent alkotmányhoz (?) és jelszava: a szabadság, egyenlőség és testvériség, egyben felszólítja őket, hogy ne a szerbek, hanem a magyarok ellen küzdjenek.[6] Viszont báró Piret temesvári főparancsnok július 8-án — minthogy a főodbor az átpártoló tiszteknek nyugdíjas alkalmazást ígért — Őfelségével szemben nyilt árulásnak minősítette, ha engednek a fölhívásnak.[7]

Augusztus havában Lagersdorfon (Sztrázsa) állítottak fel egy szerb tábort a fehértemplom—verseci összeköttetés meggátlására.[8]

[1] A határzárlat a Duna—Száva mentén állott fenn, mintegy 6—11.000 határőr őrizte a vonalát, 8—14 napi felváltással. Wien, Kr. A.; S. Sl. G. K. 1848. V. 59., VI. 63. b., d., 80.

[2] Stefanović, Erlebnisse, S. 20.; Wien, Kr. A.; S. B. G. K. 1848. VI. 13. a., 29., 39., 41. b.

[3] Архив Стратимировиħа 1848. бр. 169.

[4] Wien, Kr. A.; S. B. G. K. 1848. VII. 44. b., VIII. 10. a. Milleker B., Alibunár tört. Délmagy. tört. és régészeti Értesítő, 1888, 202. l.

[5] Архив Стратимировиħа бр. 89, 104.

[6] Thim, II. k., 574. l.

[7] Wien, Kr. A.; K. M. 1848. No. 3367.

[8] Budapest, O. L.; B. M. 1848. 867. eln. sz.

Jarkovácon Sztefanovits János állított fel egy kisebb tábort.[1] Vracsevgájon és Lokván is tábort ütöttek a szerbek, midőn augusztus havában Fehértemplomot ostromolták.

Mindezeket a szerb táborokat Pancsova és Titel felől látták el hadiszerrel.

A szerbek fölkelésének első áldozata Szentmihály határőrvidéki oláh község volt, mely Ferdinánd június 10-i proklamációja folytán megtagadta a szerb fölkeléshez való csatlakozását. Sztanimirovits Demeter szerb főbiztos az alibunári táborból 1848 június 30-án mintegy 1000 emberrel a községet megtámadta, felgyujtotta és kifosztotta. Szentmihályt gyönge osztrák katonai osztagok védték császári zászlók alatt; ennek ellenére a szerbek megtámadták őket és ez alkalommal gróf D'Orsay Miksa császári ulánusszázadost lekaszabolták. Sztanimirovits aztán kihirdette, hogy így jár minden község, mely nem csatlakozik a szerbekhez. Ez az eset Piret báró temesvári főhad- és báró Rukavina térparancsnokot annyira felháborította, hogy a szerbek ellen kíméletlen állást foglaltak. Piret július 2-án azt jelenti, hogy a szerbek császárhűsége a császári tisztek és katonák legyilkolásából áll és a szerbek viselkedése (július 8.) nyilt árulás a császárnak esküvel fogadott kötelességeikkel szemben. A karlócai főodbort okolta, hogy a határőrvidéken a törvényes rend fölbomlott és a lakosságot a szerbiai önkéntesek terrorizálják.[3]

Július 11-én a szerb fölkelők a határőrvidékről a Temes megye déli polgári részében fekvő Versec ellen indultak. A verseci németek a magyarokhoz szítottak, míg a csekélyebb számú szerb lakosság a karlócai főodborhoz. Már május 17-én, a karlócai szerb nemzetgyűlés után, Kumanovits Sándor nyug. főszolgabíró vezetésével elégették a püspöki palota előtt a magyarul vezetett anyakönyveket és kitűzték a szerb zászlót. Június elején megjelent közöttük Sztanimirovits Demeter szerb főbiztos, de a német nemzetőrség fenyegetésére Izbistyére menekült, ahol elfogták és Pancsovára vitték, később Zsivkovits Bazil szerb pap közbelépésére szabadon bocsátották.[4]

Versec megtámadását Sztratimirovits György fővezér rendelte el július 8-án. Sztanimirovits Demeter főbiztos Drakulits parancsnok hozzájárulása nélkül július 11-én támadta meg Versecet, a fekete-sárga osztrák zászlót kitűzve Kojits Naum volt

[1] Матица Српска, Нови сад. Споменипа Јована Стефановића I. књ.

[2] Wien, Kr. M. 1848. No. 2711., 3221.; Thim II. k., 498. l.

[3] Budapest, O. L.; K. I. 1848. No. 264.; Wien, Kr. A.; S. Sl. G. K. 1848. VI. 70. b., 104., VII. 2. b., c., 5., 11., 11. c., 20. Kr. M. 1848. No. 3157., 4458.; Südarmee. 1848. XIII. 18. Vukovics emlékiratai. 220—223. l. Deák I., Adatok az 1848. év eseményeihez, 204—206. l.

[4] Milleker, Geschichte der Stadt Werschetz. II. Bd., 7—8.

cs. kir. főhadnagy és Tádits szerbiai kapitány vezetése alatt, mintegy 2700 emberrel. Az osztrák és magyar csapatok azonban teljesen visszaverték a szerbeket és bosszút állottak a szentmihályi támadásért, gróf D'Orsay százados és Andreovits paulisi kapitány, cs. k. tisztek lekaszabolásáért. 303 szerb esett el, köztük Tádits kapitány és 194 került fogságba. Sztanimirovits Demeter főhadbiztost és Kojits Naumot is elfogták, Temesvárra vitték és Mészáros hadügyminiszter rendeletére haditörvényszék elé állítva, július 19-én felakasztották;[1] a 120 szerviánusnak megkegyelmeztek.

Rajacsits érsek megkísérelte Sztanimirovitsot megmenteni, őt „Verpfelgsbeamter"-nek nevezte, de lépése elkésett. Piret báró (július 25.) a patriarkának válaszolván, Rajacsitsot tette felelőssé a cs. k. tisztek életbiztonságáért és erről Latour gróf osztrák hadügyminisztert is értesítette.

A verseci vereség hatása alatt a temesvári görög keletiek 1848 július 25-én hűségnyilatkozatot küldtek a magyar minisztériumnak.[2]

A verseci súlyos vereség után Rajacsits érsek Zimonyon át július 15-én Pancsovára hajózott, ahol a szerbek közt erős viszály támadt. A szerb Luzsetits osztrák tábornok ünnepélyesen fogadta és a várost tiszteletére kivilágították. A patriárka kardot kötve, július 16-án a szerb nagytemplomban beszédet mondott, kitartásra buzdítván híveit s azt mondta, hogy Ferdinánd császár a szerbek pártjára állt. Az érsek állítólag a perlaszi táborban is járt, majd július 16/17. éjjel visszautazott, hogy július 19-én Jellačić bánnal találkozhassék.

Piret báró főhadparancsnok erre Rajacsits érseket Latour gróf osztrák hadügyminiszternél bevádolta a császár nevével való visszaélés miatt.[3]

[1] Архив Стратимировића бр. 104, 127.; Wien. Kr. A.; Kr. M. 1848. No. 3100, 3343, 4269. Budapest. O. L.; B. M. 1848. 726. eln. sz.; Ђорђевић Јов. Два Станимировића. Браник, 1892 бр. 147.; Авала, год. 1884; Миличевић, Поменик стр. 164; Wien. Kr. A.; S. B. G. K. 1848. VII. 26., 26. b, 27., 28., 49. XIII. 85.; Vukovits emlékiratai 244—246; Olchváry, Magyar függetl. harc, 25—28 l. Milleker, Versec tört. II. XVIII. 1. sz. — Thim II. 531., 532., 557.

[2] Thim, II. k., 557. l. Wien, Kr. A.; Kr. M. 1848. No. 3749.; Pap D., Okmánytár, I., 330—332 l. Sztanimirovits Demeter halála előtt búcsúiratot küldött családjának: „örömmel halok meg nemzetemért" — írta fitestvérének; azt vallotta, hogy a szerb fölkelés Béccsel áll összeköttetésben; vallomását Batthyány miniszterelnök a bécsi udvarnak eredetiben megküldötte. Vukovics emlékiratai, 251. l. A verseci győzelem utáni nap estéjén Kumanovits Sándor volt főbíró egy kürtösre lőtt, mire a nép üldözőbe vette és a kat. plébánia udvarán golyóval leterítették, Budapest, O. L.; B. M. 1848. 6469. sz.; Битка код Вршца у револуцији 1848.

[3] Wien, Kr. A.; Kr. M.; 1848. No. 3572.; 4199.; Budapest, O. L.; B. M. 1848. 630., 644. eln. sz.

Sztratimirovits György fővezér Nagybecskereket és a kikindai kerületet el akarta foglalni. Már július 5-én fölszólította Drakulitsot, a perlaszi tábor parancsnokát, hogy foglalja el Becskereket, s e tettével méltó volna Napoleon tábornokaihoz. Július 14-én a perlaszi táborban haditanács volt, melyen résztvettek: Sztratimirovits fővezér, Drakulits János, a perlaszi tábor parancsnoka, gróf Nugent Albert, Jellačić bán bizalmi férfia; elhatározták, hogy július 15-én Écska—Becskerek ellen támadnak mintegy 4500 emberrel. Kiss Ernő ezredes azonban defenzív állásban a támadó szerbeket visszaverte.[1]

Pancsova a szerb kerületi odbor kezébe került,[2] amióta a perlaszi tábort felállították A kerületi odbor tekintély dolgában vetekedett a zimonyival és a belgrádi kormánnyal állandó összeköttetésben állott. Ez a kerületi odbor szervezte meg a németbánsági ezredben az egyes községek helyi odborait a helybeli papok, kereskedők, tanítók közreműködésével. Lefoglalta a 17.500 forintot kitevő kubini kincstári pénzeket, Pancsován székelt Sztanimirovits Demeter főbiztos is.

A németbánsági ezred parancsnoka, Luzsetits Rudolf tábornok a szerbek felé hajlott, tűrte az odborokat, a szerb zászlókat és a magyar kormány és a Magyarországba való bekebelezés elleni gyűléseket, a királyi rendelet ellenére, de megkövetelte a szerbektől az uralkodó iránti hűséget. Mészáros hadügyminiszter emiatt mind ő ellene, mind Dreihann illírbánsági parancsnok ellen elrendelte a hadbírósági vizsgálatot. A temesvári főhadparancsnokság azonban védelmébe vette őket.

A pancsovai kerületi odbor kezébe óhajtván keríteni a politikai hatalmat, vádat emelt a pancsovai németek ellen és segítségül hívta Sztratimirovitsot, aki július 23-án Pancsován megjelent és a várost elfoglalta. A nem szerb lakosságtól a fegyvereket elszedette, a statáriumot kihirdette és Zsivánovits kerületi odbori elnöknek átadta a hatalmat. Harmincegy osztrák tisztet, akik nem pártoltak át a szerb fölkeléshez, 1848 július

[1] Wien, Kr. A.; S. B. G. K. 1848. VII. 39. b.; Pap, Okmánytár, I., 310—311. l.; Olchváry, Magyar függetl. harc a Délvidéken, 34—37. l. Stratimirović, Was ich erlebte. S. 42.; Stefanović, Erlebnisse. S. 22—27. Ђукић А. Дан прве и друге битке код Ечке. Бранково Коло 1896. бр. 32; Стефановић, Бој код Ечке, Летопис М. С. књ. 85. стр. 84—88; Вjестник, 1848. бр. 27. Архив. Стратимировића, 1848 бр. 102., 104., 107., 108., 112., 121., 127., 142., 145., 147.

[2] A pancsovai kerületi odbor elnöke Zsivánovits Demeter kereskedő volt; legagilisabb tagja dr. Pejicsits Konsztantin városi orvos.

[3] Wien, Kr. A.; Kr. M. 1848. No. 3138., 3295., 3363.; Budapest, O. L.; K. I. 1848. 387. sz. Thim, II. k., 344., 345., 347., 450. l.

21-én Zimonyba vittetett; ezek később Vinkovcére kerültek.[1] Hatvan előkelő német polgárt Zimonyba internáltak és vagyonukat elvétette. Sztratimirovits ezután visszautazott és Zsablyára tette át főhadiszállását.

Sztratimirovits György Pancsováról július 24-én kiáltványt bocsátott ki a bánsági községekhez, illetve nemzetiségekhez, melyben a császár és a főodbor nevében meghódolásra hívta fel őket, miután az ellenkező császári tiszteket eltávolította; megfenyegette a községeket, ha nem adják meg magukat, fel fogja őket gyujtatni. A behódolók személyi és vagyoni biztonságát azonban meg fogja védeni.[2]

Másnap a karlócai főodbor az oláhokat hívta fel fegyveres fölkelésre és csatlakozásra a magyarok ellen.[3] Július 26-án a horvát nemzetiségű Bobalić Péter, a perlaszi tábor parancsnoka a visszamaradt volt cs. k. tiszteket, akik közt osztrák németek, lengyelek, csehek, tótok és oláhok voltak, igyekezett rávenni a szerb fölkeléshez való csatlakozásra.

A nem szerb nemzetiségek semlegesek maradtak, vagy a magyarokhoz pártoltak és csak kényszer folytán hódoltak be. Rajacsits érsek is azt jelentette később Windischgrätz hercegnek: „de nemcsak a magyarok ellen kellett küzdenünk, hanem az összes németek és bármely nemzetiséghez tartozó katolikusok, tótok, oláhok ellen, kik mind nyilt ellenségeink valának és fegyveresen ellenálltak.[4]

Az illyrbánsági ezred is a szerb fölkelők hatalmába került, de székhelyét, Fehértemplomot nem tudták megnyerni és elfoglalni, ennek túlnyomó német lakossága szilárdan kitartott a magyar kormány mellett, valamint az oláhok is, míg a csekélyszámú szerbség egyelőre semlegesen viselkedett.

A főodbor (június 19-én) az ottani császári osztrák csapatokhoz is kiáltvánnyal fordult, melyben kijelentette, hogy a szerbek hívek Ferdinánd uralkodóhoz; de a magyarok ellenségeik, mert nem ismerik el a Habsburg-uralkodók által adott privilégiumukat.[5]

[1] Wien, Kr. A.; Kr. M. 1848. No. 4199., 4426.; S. B. G. K. 1848. VII. 49. d.; St. A.; M. R. 1848. No. 1202. Stratimirović, Was ich erlebte, S. 42—44.; Успомене, стр. 19. Sztratimirovits Titelen haldokló nejéhez (Zákó István nővére) sietett, aki aug. 3-án halt meg és kovili szerb kolostorban temették el. Stratimirović, Erlebnisse, S. 44—45.; Ђорђевић М. Историја манастира Ковила, стр. 144—153.

[2] Thim, II. k., 498., 567. 608., 610. l.

[3] Thim, II. k., 573. l.

[4] Летопис М. С. књ. 112. стр. 437. Thim II. 577., 607., 608. l.

[5] Újvidék. Архив. Матице Српске VIII. с. 6.; Српске Нов,. 1848 бр. 67.; Pap, Okmánytár I. 225—226.

Június elején a fehértemplomi szerbek már a főodbor mellett tüntettek; de mikor fölolvasták nékik Piret báró rendeletét, mely szerint a főodbor törvénytelen intézmény, azonnal lecsendesedtek. Június 9-én Tamburits György, Popovits Demeter és Zsivkovits Gergely, mint a karlócai főodbor megbízottjai, meghódolásra szólították fel az illyrbánsági ezredet és Fehértemplomot; a hatóság azonban elfogta és Pancsovára toloncolta őket.[1] Június 22-én Sztanimirovits Demeter főbiztos és Markovits István mintegy ezer emberrel megjelent, a várost fenyegetve; s minthogy a verseci segély elmaradt és Dreihann Ignác ezredes határőreinek egy százada vonakodott a szerbek ellen menni, Fehértemplom polgársága az ezredest alkudozással bízta meg. A kötött egyesség alapján átadtak: három ágyút, három szekér lőszert, 215 fegyvert; erre az illyrbánsági ezred egy százada átpártolt a szerbekhez. A szerbek azonkívül kötelezték magukat a vracsevgáji tábor elhagyására és az alibunári szerb táborba mentek.[2]

Vukovics kir. biztos emiatt Dreihann parancsnokot haditörvényszék elé akarta vinni, amit Mészáros hadügyminiszter el is rendelt. Piret főhadparancsnok erre Dreihann ezredest betegség címén szabadságolta, mire ez Bécsbe utazott. Távozása előtt mondotta: „tehetnek, amit akarnak, de a magyar minisztériumnak nem fogjuk magunkat alávetni“.[3] Augusztus 1-én adta át a parancsnokságot Maderspach Ferenc kapitánynak.[4]

Blomberg Frigyes báró ezredes sem lévén híve a magyar ügynek, a déli harctérről eltávozott. Azt írta gróf Latour osztrák hadügyminiszternek: „mikor minket az uralkodó a magyar kormány alá helyezett, vérző szívvel engedelmeskedtünk, bár ez érzelmünk ellen volt. De most itt az a hír, hogy a dinasztia a horvátokat támogatja. Könyörüljön meg rajtunk Kegyelmességed, hívjon minket vissza kényszerhelyzetünkből. Ezt a bizonytalan helyzetet képtelenek vagyunk elviselni“.[5] Latour erre azt felelte (augusztus 22.), hogy az osztrák minisztertanács hamarosan véget fog vetni a bizonytalan helyzetnek.

[1] Wien, Kr. A.; Kr. M. 1848. No. 2571.; M. d. I. 1849. No. 7835. — Budapest, O. L.; B. M. 1848. 469. eln. sz.

[2] Wien, Kr. A.; Kr. M. 1848. No. 3157., 3295. Protokoll. Thim, II. k., 450., 462., 485.

[3] Budapest, O. L.; B. M. 1848. 584., 623. sz.; Wien, Kr. A.; Kr. M. 1848. No. 3138., 3295., 3363., 3377., 4239., 4364.; S. B. G. K. 1848: VII. 5., VIII. 4. Deák, Adatok az 1848. év eseményeihez, 116. l. Kapper, Die Serb. Bewegung, S. 97. Vukovics emlékiratai, 223—230.

[4] Budapest, O. L.; H. M. 1848. 4117. sz.

[5] Wien, Kr. A.; Kr. M. 1848. No. 4458. 5687. Thim, II. k., 463., 483., 578. l.

Ebben a bizonytalanságban Fehértemplom elhalasztotta a képviselőválasztást (július 4-én). Már június 11-én egyenesen a királyhoz fordultak panaszukkal: „Ilyen viszonyok közt a hű fehértemplomi német és oláh polgároknak csak a rettenetes választás marad, vagy kardot rántani polgártársaink egy része ellen, vagy a fölkeléshez csatlakozni és hazaárulókká válni."[1] Fehértemplom küldöttei megjelentek Budapesten, Szemere belügyminiszter nékik a király júniusi proklamációit eredetiben felmutatta. Innét Bécsbe mentek és fölterjesztésüket benyujtották.[2] Piret főhadparancsnok is támogatta kérelmüket, mert attól tartott, hogy póruljárnak, mint a pancsovai németek, kik bár behódoltak, vagyonukat mégis elveszítették.[3]

Július 22-én és 23-án a szerbek Ürményházát és az oláh lakosságú Uzdin községet gyujtották fel; Kovacsica (Antalfalva) tót község lakossága (július 29-én) azonban visszaverte a szerbek támadását,[4] de később behódolt, s utána a környékbeli községek is, úgymint Padina (Lajosfalva), Jarkovác, Margitica, Tomasevác. Neuzinát augusztus 3-án foglalták el a szerbek. Szárcsa, Széchány, Ernesztháza, Bóka is hatalmukba került, miután a nemzetőrség szertefutott. E vidékek szerb lakosai kivétel nélkül a szerb csapatokhoz szegődtek és a német s magyar lakosokat megtámadták. Schiffner őrnagy augusztus 7-én ellentámadásával a szerbeket a Temes mögé űzte.[5]

Augusztus hóban Vukovics királyi biztos bejárta a harcteret; augusztus 2-án Versecen volt, 3-án Oravicán, 10—12-én ismét Versecen találjuk. Bébán át Szegedre ment s innét Verbászra, hol Szentkirályi királyi biztossal értekezett. Majd Óbecsén (augusztus 17-én) és Nagybecskereken keresztül visszatért Temesvárra.[6]

Vukovics fölismerte Kiss Ernő tehetetlenségét. Szerinte „Kiss nem bízik magában, bár elég katonai ereje van". Tényleg kishitű volt. „Ha Magyarország nem köt békét, veszve van" — mondotta neki Kiss.[7]

Augusztus 10-én a becskereki táborban járt Mészáros hadügyminiszter, báró Bechtold fővezér és Eder tábornok kísé-

[1] Thim, II. k., 366., 392., 493. l.
[2] U. o., II. k., 406. l.
[3] U. o., II. k., 617., III. k., 14., 15. l.
[4] Vukovics emlékiratai, 282. l.; Budapest, O. L.; B. M. 1848. 690. eln. sz. Архив Стратимировића 1848. бр. 117. Wien. Kr. A.; Kr. M. 1848. No. 5687.
[5] Wien, Kr. A.; S. B. G. K. 1848. VIII. 14.; Budapest, O. L.; B. M. 1848. 728. és 741. eln. sz.
[6] Budapest, O. L.; B. M. 1848. 729. és 776. eln. sz.
[7] Wien, Kr. A.; S. B. G. K. 1848. VI. 104.; Vukovics emlékiratai 253. l.; Budapest, O. L.; B. M. 1848. 691., 692. eln. sz.

retében. A hadügyminiszter kibocsátott kiáltványában (július 28.) a nem-magyar tiszteket arra figyelmeztette, hogy az osztrák császár és a magyar király egy és ugyanazon személy s ennélfogva a harctéren esküjükhöz képest híven tartoznak harcolni.[1] A hadügyminiszter útjáról az 1848 augusztus 16-i képviselőházi ülésen beszámolt. Ebben az időben a fehértemplomiak vívták a legsúlyosabb harcokat a szerbekkel.

A szerbek támadásai közül az 1848 augusztus 19-i volt a legsúlyosabb. A szerbek három hadoszloppal támadtak Fehértemplom ellen, Bobalić és Knityánin szerb vezér parancsnoksága alatt. De csak Knityánin tudott a város főutcájáig behatolni, miután a városi szerbek éjjel a szerbiaiakat beengedték, elrejtették és aztán együttesen törtek a német s magyar védőkre. A szerbországiak a zsákmányoláshoz fogtak, s Maderspach Ferenc kapitány ezt látva, védőrségével rajtuk ütött és estére kiverte a szerbeket. A fehértemplomiak 51 halottat vesztettek, 133 ház leégett, 200-at kifosztottak.

Másnap, augusztus 20-án, a németek, magyarok és oláhok együttesen a helybeli szerbekre rontottak és közülük 35 embert felkoncoltak, mert a harc alatt, bár fehér lobogót tűztek ki házaikra, azokból reájuk lőttek.

Ebben az időben jelent meg (agusztus 23.) Mayerhofer belgrádi osztrák-magyar konzul és ezredes a szerbek vracsevgáji táborában, ahonnét Fehértemplomot hódolásra hívta fel és ezen célból egy küldöttséggel óhajtott tárgyalni, ennek elmondotta, hogy imént tért vissza Bécsből, ahol a szerb és horvát ügyek tárgyalásánál, melyet az osztrák kormány folytatott, résztvett. Blomberg osztrák ezredessel pedig (augusztus 24.) tudatta, hogy a szerbek nem ismerik el a magyar minisztériumot és a magyar csapatok eltávolítását követelik. A közölt hódolási föltételek olyan súlyosak voltak,[3] hogy még Bechtold báró főhadvezér és Piret báró is vonakodott „rebellisekkel" ilyen szégyenletes föltételekről tárgyalni. Piret főhadparancsnok Mayerhofer

[1] Vukovics emlékiratai, 310. l. Wien, St. A.; Ungarn, Fasc. 490. Miszellen, No. 1577. Pap, Okmánytár, I. k., 390—399. l.

[2] Wien, St. A.; Ungarn, Fasc. 533. Blomberg aug. 22-i jelentése. — Kr. A.; S. B. G. K. 1848. VIII. 40. a. b.; Böhm, Der Überfall Weisskirchens, Von der Heide, 1915. Heft 11. u. 12; Budapest, O. L.; B. M. 1848. 776. eln. sz.; Вѣстник, 1848. бр. 27, 28. 31.; Летопис М. С. књ. 88. стр. 203—204. Thim, II. k., 643. l.; Fiala J., Fehértemplom védelme 1848. aug. 19-én. Hazánk, XI. k., 1889. 370. l.; Hoffmann A., Az 1848—49-i vörössapkás 9. honvédzászlóalj története, 17—22. l. Stefanović, Erlebnisse, S. 37—42.; (Kapper) Die serbische Bewegung, S. 171—178.; Vetter, Az 1848—49-i szerb támadás. Hazánk, 1886, 526. l.

[3] A föltételeket lásd: Thim, II. k., 634. l.; Helfert J. A., Geschichte Österreichs vom Ausgange des Wiener Oktoberaufstandes, 1848. II. S. 206.

föllépése után gróf Latour osztrák hadügyminisztertől újból fölmentését kérte, miután rettenetes dilemma előtt állott: a kötelességteljesítés és a becsület között kellett választania.[1]

Mayerhofer augusztus 23-i kísérlete sikertelen maradt és Jellačić bán bizalmi embere, gróf Nugent Albert, aki Vukovics királyi biztost „privilegirter Henker"-nek nevezte, hiába jelentette ki a fehértemplomi küldöttségnek, hogy ellenállásuknak nincsen értelme, mert az egész határőrvidék Ausztriának hódol.

Blomberg ezredes azonban Mayerhofnak megígérte, hogy a végvidék ellen nem fog támadni és csak a provincilális részeket fogja megvédeni, amíg ezt az osztrák hadsereg becsülete kívánja. Egyúttal a fehértemplomiakat megfenyegette, mert ezek Dreihannt és őt a lapokban meggyanúsították.[2] Midőn augusztus 30-án a szerbek Fehértemplomot újra megtámadták, tétlenül nézte az ostromot a verseci szőlőhegyről.[3]

Mayerhofer belgrádi konzul föllépése által nyilvánvalóvá vált, hogy Jellačić bánnal és a bécsi katonai reakciós körökkel összeköttetésben áll és a fölkelő szerbek pártját fogja. Az oravicai főszolgabíró nyiltan a magyar haza árulójának mondotta, ugyanígy Murányi (Kulterer) temesmegyei alispán is. Szerinte Bobalić-csal, a vracsevgáji szerb tábor parancsnokával Versec átadása ügyében is tárgyalt.[4]

A magyar kormány Mayerhofer belgrádi konzul illetéktelen beavatkozása ellen Pulszky államtitkár útján báró Wessenberg osztrák külügyminiszternél — aki a monarchia külügyeit és az 1848 : III. törvénycikk 13. §-a értelmében Magyarországot is képviselte — óvást emelt, mivel a szerb fölkelőkkel barátkozik és felszólította Fehértemplom lakosait, hogy a határőrvidékkel együtt Magyarországtól elszakadva, az osztrák minisztériumnak vessék alá magukat.[5]

[1] Thim, II. k., 635. l.; Wien, Kr. A.; S. B. G. K. 1848. VIII. 51. b.; Kr. M., Präsid. Akten, 1848. No. 4628.

[2] Wien, St. A.; Ungarn, Fasc. 513. — Skublics R. 1848. szept. 8-i levele. Vukovics kir. biztos is megvádolta Blomberget, hogy Mayerhoferrel egyetért. Wien St. A.; Ungarn, Fasc. 533. Vukovicsnak Batthyányhoz intézett szept. 26-i levele.

[3] Budapest, O. L.; B. M. 1848. 9654. sz.; Wien, St. A.; Ungarn, Fasc. 533. — Rácz kapitány jelentése. Thim, II. k., 658. d. A fehértemplomiak kára az aug. 19. és 30. harcokban 157.208 frt volt. A kormány 13.000 ezüstforintot adományozott nékik és részükre országos gyüjtést rendelt el. — Wien, St. A.; Ungarn, Fasc. 564.; Budapest, K. I. 1848. 2942. sz. Wien, St. A.; M. A. Noten von der ung. Hofkanzlei, No. 47.

[4] Wien, Kr. A.; S. B. G. K. 1848. VIII. 46. e.

[5] Thim, II. k., 657. l.

Báró Wessenberg külügyminiszter azonban kitérőleg válaszolt és tiltakozott a magyar kormány kísérlete ellen, hogy Belgrádban külön magyar konzuli képviseletet akart fölállítani.[1]

XXIV.

A szerbiai kormány és Knityánin betörése; a magyar kormány tiltakozása; Bechtold fővezér ostroma Szenttamás ellen július és augusztusban. Nemzetőrség.

Sztratimirovits György fővezér még 1848 május 20-án Karagyorgyevits Sándorhoz, Szerbia fejedelméhez fordult, fegyveres segítséget kérve; ugyanekkor Knityánin államtanácsost kérte fel, hogy kérelmét a fejedelemnél támogassa. „Elérkezett az ideje annak — írja —, hogy az egyvérű testvérek, akik egy nyelven beszélnek, az Istent egy vallásfelekezetben imádják, egy célban egyesüljenek." — „Gondolja meg, hogy eljött a pillanat a szerbek jövőjének megvalósítására." Két napra rá (május 22-én) a szerb fejedelem Knityáninhoz intézett soraiban teljes sikert kíván a magyarországi szerbek szent ügyéhez és felkéri, hogy jó tanácsaival támogassa őket.[2]

Knityánin Petrovits István már júniusban szerb segélyhaddal akart Magyarországba törni, de Garasanin akkor meg ennek ellenmondott, nem látván elérkezettnek az időt, hogy nyiltan föllépjenek és a csapatok élére egy aktív szerbiai államtanácsos álljon. „De ha megjönne az ideje annak, hogy a magyarok ellen nyiltan föllépjünk, akkor az ön kívánsága is teljesíthető lesz."[3]

Rajacsits érsek szintén ez időben (június 9.) Zágrábból fordult a szerb kormányhoz, hadiszereket kérve és e célból a szerb Sztankovits Kristófot, a horvát pénzügyi bizottság tagját Belgrádba küldte.[4] A szerb kormány, mely titokban eddig is elősegítette a szerb hajdúk átkelését, a belgrádi szerb komité útján 2000 darab aranyat és 50 mázsa lőport küldött a szerb főodbornak.[5]

[1] Verhandlungen des österr. Reichstages. Bd. II. S. 318. — Magyarországnak tényleg nem volt külön külügyminisztere, és Esterházy Pál Őfelsége személye körüli minisztert Kossuth és Pulszky tették meg magyar külügyminiszternek. Thallóczy, Vázlatok a magyar közigazgatás történetéből. Jogállam, VIII. évf.

[2] Thim, II. k. 261., 267. l.; Архив Ђ. Стратимировића и Книћанина. 1848. бр. 35.

[3] Thim, II. k., 370. l.

[4] Летопис М. С. 1866. књ. 111. стр. 141.

[5] Wien, Kr. A.; Sl. G. K. 1848. VI. 109. b.; Budapest, O. L.; K. I. 1848. ad 539.

Miután a kragujeváci szerb országgyűlésen (július 15.) Vucsits szerbiai vajda követelésére Knityáninnak le kellett mondania államtanácsosi rangjáról,[1] a szerb fejedelem többé már nem ellenezte Knityáninnak Dél-Magyarországba való átkelését. Erre késztette az uralkodót nemcsak a pánszerb eszme, hanem az Obrenovits exfejedelmek föllépése is a délvidéken. Május 25-én írja Sztanimirovits Demeter Karlócáról a szerb kormánynak, hogy minél előbb nyujtson segítséget a délmagyarországi szerbeknek, mert könnyen az Obrenovitsok felé fordulhatnának.

S valóban a karlócai főodbor több tagja az Obrenovitsok híve volt, így például főtitkára, Sztankovits János, Markovits Koszta, a „Vjesztnik" hivatalos lap szerkesztője, Bogdánovits Koszta ügyvéd és Zsivánovits Jakab volt szerbiai tisztviselő és Rajacsits érsek rokona. Itt tartózkodtak Radicsevits István volt szerbiai osztályfőnök és Protits György, az Obrenovitsok exponált hívei. Sőt maga a kikiáltott vajda, Suplyikác István is híve volt Obrenovits Mihály exfejedelemnek.[2]

Belső okok is késztették a szerbiai kormányt Knityánin kiküldésére. Garasanin nemzeti hőst óhajtott Knityáninból csinálni, hogy ezáltal ellenfelének, Vucsits szerbiai vajdának szerencsecsillagát elhomályosítsa.

Knityánin — írja Ranke — föltétlen híve volt a Habsburg fejedelemnek és Ausztria politikájának, melytől a délmagyarországi szerbek érdekeinek elismerését várta.[3]

Augusztus 4-én írja Knityánin Rajacsits érseknek a szerb kormány sugallatára, hogy sem ő, sem a szerbiai nemzet nem bocsátkozhatik az osztrák császár ellen kezdeményezett harcba, hanem csakis olyanba, mely arra irányul, hogy a délmagyarországi szerbek a magyar uralom alól felszabaduljanak és az osztrák császár alá kerüljenek, külön tartományban, „régi jogaik" alapján.[4]

S ez teljesen megfelelt Garasanin, illetve a szerb kormány színleges politikájának. De sem Knityánin, sem Sztratimirovits, de talán Rajacsits érsek sem voltak beavatva a belgrádi szerb kormány igazi tervébe, mely szerint egy szerb vajdaság fölállítása Dél-Magyarországon, a jövő egyesülés eszméjét szolgálta volna.

Knityánin vitéz harcos volt, de nem voltak hadvezéri tulajdonságai, inkább a védelemben tűnt ki. Nemes jelleműnek ismerték, megjelenése imponáló volt.

[1] Thim, II. k., 551. l.

[2] Павловић Д. Србија и српски покрет. стр. 57, 58. Ranke, Serbien und die Türkei im XIX. Jahrhundert. S. 396.

[3] Ranke, Serbien und die Türkei S. 396—397.

[4] Thim, II. k., 606. l.

Melléje Blaznavác Petrovits Milivoj, a fejedelem volt adjutánsa került; ez a tehetséges férfiú látta el tanácsokkal Knityánint.

Knityánin augusztus 11-én (?) lépte át a Dunát Kubinnál, ahol Rajacsits érsek rendeletére Petrovits Sztanojló szerbiai kapitány ünnepélyesen fogadta.[1] Más csapatok Gradiskánál, Szvinicánál, Orsovánál keltek át. Mikor Knityánin átkelt, Nenadovits P. Lyubomir azt hirdette: „A Bánságnak, a Bácskának és a Fruska Gorának szerb területnek kell lenniük, a mai naptól fogva mindörökké."[2]

A szerbiai kormány a kerületi főnökök útján keresztülvitte a kényszertoborzást az összes kerületekben, kivéve a kragujeváci kerületet, melyben Vucsits vajda ezt meghiúsította. A szerb vajda ugyanis ellene volt a magyarországi szerbek segélyezésének, akik iránt ellenszenvvel viseltetett.[3]

A magyar kormány, mint említettük, még május és június havában tiltakozott a szerbországi hajdúk betörése ellen. Midőn Knityánin csapataival hadüzenet nélkül átkelt Dél-Magyarországba, Bechtold báró sietve (1848 július 30-án) jelentette ezt a magyar kormánynak, mely Esterházy herceg, a király személye körüli minisztere útján (augusztus 12-én) sürgette az osztrák külügyminisztert, hogy a szerbiai kormány által erélyesen tiltassa meg a szerbiai csapatok átkelését.[4] Wessenberg báró külügyminiszter a magyar kormány kétrendbeli megkeresésére Mayerhofer belgrádi konzul elkerülésével Valencsich őrnagy helyettes konzult utasította, hogy a belgrádi kormánynál emeljen óvást a szerbek betörése ellen, mely a magyar kormány állítása szerint a szerbiai kormány tudtával történik. Egyúttal báró Wessenberg osztrák külügyminiszter gróf Stürmer konstantinápolyi internunciusnak is meghagyta hogy a portánál a szerbiai csapatok átkelése ellen tiltakozzék, mert a szerbországi kormány eljárása a népjogba és a Szerbia és Ausztria közötti barátságos viszonyba ütközik.[5] Az osztrák követ ennekfolytán tiltakozott a portánál „a szerb rebellisek"-nek Magyarországba való átkelése ellen.[6]

[1] Биографиjа А. Николиħа. Београд, Академиjа.

[2] (Скерлиħ, Омладина, стр. 39.)

[3] Страњаковиħ Д. Влада уставобранитеља, стр. 282—283; Жуjовиħ М. Белешке, стр. 101.

[4] Budapest, O. L.; K. M. 1848. 936. eln. sz.; M. E. 1848. 493. eln. sz. Wien, St. A.; M. Ä. Türk. Gesandschaft, Weisungen, 1847—1848. 49., 56. St. A.; St. K. Noten an die ung. Hofkanzlei, 1844—1848.; Thim II. k., 579. l.

[5] Wien, St. A.; M. Ä. Türk. Gesandschaft, Weisungen, 1847—1848. No. 3759. és 3778. Thim II. k., 653. l.

[6] Rajacsits érsek gr. Stürmer ellen az osztrák kormánynál óvást emelt amiatt, hogy a szerbeket „rebellisek"-nek nevezte. — Az osztrák kormány 1849 január 1-én rektifikálásra küldte el Rajacsits érsek tiltakozó iratát.

A portánál ez időben a külügyminiszterséget Ali pasa vette át, aki Szerbia magatartásával teljesen meg volt elégedve és helyeselte, hogy a szerb kormány magyarországi testvéreit támogatja és hogy Knityánin átkelt csapataival Magyarországba. Resid pasa viszont fölvetette a kérdést, vajjon lehetséges volna-e a szerbiai segélycsapatok átkelését megtiltani?

Ali pasa végül kijelentette a szerb képviselőnek, hogy nem kívánja Knityánin visszahívását, de arra kéri a szerb kormányt, hogy csak titokban segélyezze a délmagyarországi szerbeket.

Ugyanazon időben, midőn Knityánın és a szerb önkéntes csapatok Dél-Magyarországba mentek, a szerb kormány egy névtelenül megjelent röpiratban a Habsburg-monarchia olasz tartományaiban küzdő határőröket dezertációra hívta fel. Ebben kifejtik, hogy a délszlávság egy nép, egy szervezet. Istentelen árulást követnének el, ha meg nem kísérlenék a szerb és horvát nemzet homogén részeinek egy osztatlan egésszé való egyesítését.

A szerb és horvát nép újjászületését a határőrök csak két módon érhetik el; vagy tömegesen mindenestül hazatérnek, hogy az elnyomó magyarok ellen jogaikat megvédjék, vagy ezredenként az olaszokhoz átpártolnak, hogy Olaszország támogatásával a délszlávok függetlenségét és szabadságát kivívhassák.

Az olasz és szerb érdekek tehát összetalálkoztak, miután mindketten a Habsburg-birodalom bukását óhajtották, nemzeti egyesülésük érdekében.

A fölhívásnak alig volt foganatja, a határőrvidékiek dinasztikus érzelme ellentállott a kísérletnek, másrészt a röpirat terjesztését a felettes katonai közegek sikeresen megakadályozták.[1]

A szerbek egyre veszedelmesebb fellépésének komolyságát magyar részről nem ismerték fel azonnal.

A karlócai szerb népgyűlés (május 13—15.) határozatai Kossuthot nemigen aggasztották, tájékozatlan lévén a szerb nemzeti kérdésben. A május 15-i minisztertanácsban oda veté, hogy 600 magyar mészárossal széjjelveri az egész mozgalmat.[2]

A szerb mozgalom növekedtével, s miután Hrabowsky szerém-szlavóniai főhadbiztos jelentette, hogy e mögött a szerb kormány akciója rejlik, mely egy nagy szláv birodalom felállítását tervezi, a magyar kormány a június 6-i minisztertanácsban

[1] A 46 lapra terjedő felhívás címe: Rufende Worte, der serbischen und kroatischen Nation an ihre Söhne die Grenzer überhaupt und an die Kämpfenden in Italien insbesondere. Von einigen Liberalen. Im Monat August 1848. Wien, Kr. A.; Sl. S. G. K. 1848. VIII 66.; és Krieg in Ungarn, Hauptarmee, Detail-Akten, Fasc. XIII. 99. No. 266.

[2] Károlyi A., Széchenyi gróf döblingi irodalmi hagyatéka, 118., 313. és 330. l.

Szegeden egy tábor fölállítását tervezte.[1] A kormány tíz mozgó nemzetőr honvédzászlóalj felállítását határozta el, nemcsak a szerbek, hanem Jellačić ellen is, amint ezt Pulszky államtitkár Latour osztrák hadügyminiszternek bejelentette. Ezt a defenzív intézkedést a király 1848 június 12-én tudomásul vette.[2]

A délmagyarországi csapatok fővezéréül Latour gróf osztrák hadügyminiszter (május 23.) gróf Lamberg Ferencet[3] és báró Bechtold Fülöp lovas altábornagyot ajánlotta. A nádor Bechtoldot, gróf Latour egyik jelöltjét nevezte ki (június 14-én) a déli hadsereg főparancsnokává.[4]

Bechtold báró július 1-én utazott le Kassáról Szegedre, ahol Éder Frigyes tábornok egy hónap óta készülődött a harcra. Bechtold július első napjaiban Péterváradra érkezett Hrabowsky főhadparancsnokkal, Csernovits királyi biztossal és Fésűs királyi ügyésszel.[5]

Visszatérve Szegedre, lakására nagy magyar zászlót tűzött ki és hazafias, erélyes nyilatkozatokkal igyekezett a könnyenhivő magyar közvéleményt megnyerni. Azt híresztelték róla, hogy a Szegeden átutazó tiszteknek kijelentette volna, hogy a magyar hazát és alkotmányt kötelességük megvédeni és aki ezt tenni vonakodik, annak számára minden helységben van egy oszlop és egy darab kötél. Jelszava volt: a király, a haza és egyetértés és akkor a győzelem biztos.[6]

István nádornak azt jelentette, hogy a szerbek a császár iránti hűség hangoztatásával csak titkos céljukat leplezgetik: egy nagy szerb birodalom fölállításának tervét. István nádor, aki orosz tendenciákat is látott a szerb mozgalomban, nem kételkedett Bechtold hűségében.[7]

[1] Thim, II. k., 217. l.; Budapest, O. L.; B. M. 1848. 171. eln. sz. K. M. 1848. 168. eln. sz.; H. M. 1848. 221. sz.

[2] Wien, Kr. A.; S. Sl. G. K. 1848. VI. 38., 44.; Budapest, O. L.; H. M. 1848. 221. és 634. sz.; Gelich R. Függetl. harc tört. I. 28—31. l.; Thim, II. k., 235., 382. l.

[3] Lamberg gr. altábornagy egyízben kijelentette Mayerhofernek, hogy a szerbiai segélycsapatokat ki kell űzni, mert ezek állják útját a pacifikációnak. — Lamberg gr. magyarérzelmű volt és híve az osztrák-magyar ellentétek kiegyenlítésének.

[4] Wien, Kr. A.; K. M. 1848. No. 1611. — Bechtold br. állítólag anyai ágon gr. Batthyány miniszterelnökkel állott rokonságban. Pulszky, Aus dem Tagebuche einer ung. Dame, II., 226. l. Thim, II. k., 405. l.; Gelich, Függetl. harc tört. I., 65. l. Friedjung, Benedek's nachgelassene Papiere, S. 109—122.

[5] Wien Kr. A.; S. Sl. G. K. 1848. VII. 43½.

[6] Reizner, A régi Szeged, I., 158—159. l. Iványi, Szabadka és Vidéke, 45—46. l.

[7] Montags-Revue, Wien, 1908. No. 51. — István nádor 1848. július 19-i levele.

Mészáros Lázár magyar hadügyminiszter is megbízott Bechtoldban,[1] aki azonban csak színleg járt el, mert tulajdonképen Latour gróf exponense volt. Midőn István nádor elrendelte, hogy a tisztek az alkotmányra tartoznak föleskűdni, azt írta Bechtold Bécsbe, hogy ez a rendelet egészen konsternálta.[2] Hosszú tétlensége azonban gyanút keltett. Perczel már július 10-én azt jelentette gróf Batthyány miniszterelnöknek, hogy Bechtold fővezér minden ok nélkül ide-oda járatja a rendes katonaságot. Ezért Perczel olyan intézkedéseket követelt, melyek a hazát az árulás és tehetetlenség szövetséges kezeiből ki tudják menteni.

A magyar kormány, illetve Mészáros hadügyminiszter erre erélyesebb lépésre határozta el magát. Vukovics Sebő királyi biztost küldte Szegedre (július 10-én), hogy Bechtoldot a déli táborba, Szenttamás alá küldje.

Bechtold fővezér igyekezett a kormányt megnyugtatni. Július 11-én azt írta Mészáros hadügyminiszternek: „A mi illír alattvalóink elleni háborút a fölkelők a legdurvább módon idézték elő és már ez is elég ahhoz, hogy igazságos ügyünkért a legerélyesebben föllépjünk."[3] Egy nappal előbb pedig Kiss Ernőnek, a bánsági mozgósereg parancsnokának meghagyta, hogy, miután a szerbekkel való pacifikáció lehetetlen, lépjen fel támadólag.[4]

Mikor híre ment, hogy Bechtold július 13-án a bácskai táborba utazik, a szegediek fáklyásmenettel tisztelték meg. A fővezér akkor újból kijelentette, hogy a királyért és hazáért, az alkotmányos szabadságért kész vérét ontani, mire a tüntetők vállukra kapták és több percig körülhordozták. Éjfélkor fáklyafény mellett szállt hajóra és Óbecsére utazott.[5]

Óbecsén nem nagy bizalommal fogadták Bechtoldot; mikor július 6-án Péterváradról visszatérve, Óbecsén volt, két elfogott szerb fölkelő harcost szabadon bocsátott s visszaküldött a szerb táborba; ezzel a tettével Csuha őrnagyot és tiszttársait megbotránkoztatta.[6] Golubszki Novák szerb nemzetőri kapitány leírta, hogy mikor Bechtold július 5-én Szenttamáson megjelent, a szerbek tiltakoztak a magyar nemzetőrök ellen és a feketesárga császári zászlót tűzték ki, mire Bechtold megjegyezte, „így

[1] Wien, St. A.; Ungarn, Fasc. 524. Mészáros levele Kossuthhoz, Verbász, 1848. szept. 5-én.

[2] Wien, Kr. A.; S. Sl. G. K. 1848. V. 66.

[3] Wien, St. A.; Ungarn, Fasc. 533.

[4] Wien, Kr. A.; Insurgentenarmee, 1848. VII. 12.

[5] Reizner: A régi Szeged, I. k., 160. l.; Budapest, O. L.; K. I. 1848. 448. sz. Klapka, Erinnerungen, S. 40. Közlöny, 1848. 39. sz.

[6] Wien, Kr. A.; S. Sl. G. K. 1848. VII. 26.

van ez jól".[1] A szerbeket egyáltalán nem háborgatta erődítési munkálataikban. Csapatait pedig ide-oda járatta, minden cél nélkül fárasztotta s végül maga sem tudta bizonyosan, hogy merre vannak. Közben nagyokat mulatott,[2] a szerbek pedig a magyar tábor szemeláttára erősítették Szenttamást.

Bechtoldnak ekkor tekintélyes sereg állott rendelkezésére, mintegy 9612 ember, 2006 ló és 12 ágyú.[3] Szenttamást pedig összesen 2780 emberrel védte Bosznits Tódor császári és királyi őrmester és nemzeti kapitány. Bechtold azonban csak 2400 gyalogost, 700 lovast és 160 tüzért indított Szenttamás ellen július 14-én négy hadoszlopban. A támadásról a szerbek már két nappal előbb értesültek.

Bechtold háromórai harc után beszüntette a támadást, miközben az ókéri nemzetőrségi csapatok,[4] akiket Szenttamásnak

[1] Голубски, Успомене, стр. 14.

[2] Grosschmid G., Österreich, Ungarn und die Woiwodina, S. 54. Kolowrat-Krakowsky L., Meine Erinnerungen aus den Jahren 1848—49. I. S. 117.

[3] Wien, Kr. A.; S. Sl. G .K. 1848. VII. 43½. Ekkor Kiss Ernő alatt a Bánságban volt: 1546 ember, 936 ló és 6 ágyú.

[4] Érdekes, hogy a becsületes Mészáros július 26-án megköszönte Bechtoldnak csapatainak vitézségét. Wien, St. A.; Ungarn, Fasc. 524.

A nemzetőrségről nem sok jót lehet mondani. Felállítását a kormány június 13 án rendelte el. Temes és Torontál megye 4000, Krassó 3000 embert tartozott kiállítani a végek védelmére. Csernovits kir. biztos már 1848. április 27-én is felhatalmazást nyert nemzetőrségek felállítására. A kormány különösen a magyarokat, németeket és katolikus szlávokat akarta felfegyverezni, míg az oláhokat passzív magatartásban óhajtotta megtartani. Thim, II. k., 146., 377., 382., 397., 560. l.; Vukovics emlékiratai, 209—210. l. Budapest, O. L.; B. M. 1848. 340., 344. eln., 4681. sz. A városokban csendbizottmányok alakultak. Thim, II. k., 351. l.

A nemzetőrség, nem állván fegyelmezett katonai elemekből, harci bátorság és elszántság tekintetében meg sem közelítette a szerb polgári csapatokat, — melyek fajukért és nemzeti céljaikért hősiesen küzdöttek. — Így például a szegedi nemzetőrség megtagadta a szerbek elleni harcot. A csongrádi nemzetőrök kijelentették, hogy nem mennek „mészárszékre". Budapest, O. L.; N. M.; Vörös-gy. I. 2. rész, 331. Csuha alezredes 1848. jún. 29 i levele. — Temes megyében — írja Murányi alispán, kir biztos — több község megtagadja a nemzetőrök szolgáltatását, sokan ellenállnak; július 4-ig nem tudott 500 nemzetőrnél többet Versecre szállítani. Budapest. O. L.; B. M. 1848. 593. eln. sz. Torontál községeinek is egy része, főleg a svábok, oláhok és németek ellenszenvvel fogadták a nemzetőri intézményt. E megyében a Tisza balpartján egy őrvonalat állítottak fel. Július vége felé Becskereken Aradról, Békésből mintegy 5—6000 nemzetőr gyűlt egybe, de Kiss parancsnok őket használhatatlannak mondta. A torontáli nemzetőrség 30 csajkás szerb elől elfutott. „Ha a nemzetőrség ezentúl is oly hősiesen viselkedik — írja gr. Leiningen feleségének —, nemsokára nálad lesz a rác főhadiszállás." Marcali, Gr. Leiningen levelei, 25. l. Ellenben Fehértemplomnál jól küzdöttek. U. o., 1848. 5797., 8246. b. r. sz. Thim, II. k., 421., 578., 643. l. Iványi, Szabadka és Vidéke 1848—49-ben, 43. l. Vukovics emlékiratai, 253. l.

Bács megyében valamivel jobbak voltak a viszonyok, itt magyarok, németek, sokácok, bunyevácok, rusznyákok kevés kivétellel kényszer nélkül csaptak fel nemzetőröknek. Bács megye még június 17-én határozta el egy megyei

ferenccsatornai hídfője ellen rendeltek, néhány szerb ágyúlövés után megfutottak.[1] A szenttamási kudarc után a nemzetőrség közt kitört az elégületlenség. Olyan nagy volt a fölfordulás, hogy főparancsnokuk kijelentette: „aki haza akar menni, mehet". Július 17-én a nemzetőri táborban mindössze 270 közember és 26 tiszt maradt vissza az 5000—6000 főnyi nemzetőrségből.[2]

A tolnamegyei nemzetőrök is kijelentették, hogy nem maradnak az ókéri táborban. Parancsnokuk, Forster alezredes kénytelen volt kijelenteni, hogy „ezt a hordát július 17-én hazavezeti".[3]

Ugyanaznapon, midőn Szenttamáson kudarcot vallottak az osztrák és magyar csapatok, Mohol községben véres zavargás ütött ki. Közvetlenül az ostrom előtt Moholról mintegy 400 szerb Berits János volt bíróval a szenttamási táborba sietett, ami a magyar lakosokat felháborította. A moholi magyar nemzetőrök, a petrovoszellóiakkal és az adaiakkal, július 14-én le akarták fegyverezni a szerb lakosságot. Eközben Popovits Konstantin szerb pap házából rájuk lőttek, mire általános lövöldözés támadt; 67 szerb esett el, köztük a szerb pap és fia.[4]

Adán ugyanekkor félreverték a harangokat, mivel Gajcsinovits szerb esperes házában szerbiai patronokat találtak.[5] Az adai szerbeket végül is kikergették. S mikor az ókanizsai és martonosi szerb lakosok vonakodtak a magyarokkal küzdeni, ezeket is lefegyverezték. Az elűzött szerb lakosok a Tiszántúl Karlován és Beodrán találtak menedéket, de később mintegy 2700-an visszatértek.

Szenttamás ostroma után, 1848 július 14—15-én éjjel Szurducski, a római sáncok szerb főparancsnoka Földvárt támadta meg, de csak 17-én nyomulhatott be a községbe, mialatt a szerb és magyar lakosok egymás házait felgyujtották.

védőkordon felállítását 20.000 nemzetőrből. Az ókéri nemzetőrségi táborban azonban alig gyűlt össze 5—6000 ember, ennek is fele idegen volt. De ez a nemzetőrség is rakoncátlan volt, úgyhogy Hrabowsky főparancsnok kénytelen volt kihágásai ellen tiltakozni. Budapest, O. L.; B. M. 4637. és 6697. sz. Thim. II. k., 185. l.

[1] Kolowrat, Erinnerungen, I., 47. 48.; Сурдучки, Летопис, М. С. 1851. књ. 84. стр. 103—109. Iványi, Okmánytár, 53. l. Hamvay, Damjanich, 47. l.; Ђукиђ, Летопис, М. С. 1901. књ. 204, стр. 63—65; Vukovics emlékiratai 258—272; Голубски, Успомене стр. 23 - 25. Вѣстник, 1848 бр. 26. Браник, 1898. бр. 61.

[2] Pap, Okmánytár, I. k., 338—341. l. A bácsmegyei állapotokról l. Grosschmid Gábor, Österreich, Ungarn und die Woiwodina, 49. l. és Tört. tanulmányok I. 18. és 21 l.

[3] Wien, Kr. A.; S. Sl. G. K. 1848. No. VII. ad 90.

[4] Budapest, O. L.; B. M. 1848. 656., 658. eln. sz.; Vukovics emlékiratai, 273—275. l.; Голубски Н. Успомене, стр. 22. Thim II. 55.

[5] Budapest, O. L.; B. M. 1848. 6470. r. Thim, II. k., 555.

A magyar és osztrák csapatok július 18-án délig ismét visszafoglalták a községet. Ekkor a katolikus templom oltára körül 37 levágott gyermekfejet találtak, a gyermekek a balkáni hajdúk áldozatai voltak. Az osztrák katonaság, lengyelek, csehek és németek ennek láttára a falu szerb részére rontottak, akit értek lekaszaboltak, a szerb templom berendezését elpusztították stb., de a szerbiai hajdúkat és betyárokat, akik ezt a borzalmat török-balkáni módra elkövették, nem érhették el. Gróf Kolowrat Lipót emlékirataiban megrázóan írja le az esetet.

Ezek után a főodbor is megrettent és 1848 július 18-án 1307. szám alatt életbeléptette a haditörvényt.[1] Elhallgatva a szerviánusok tetteit, a főodbor 1848 július 30-án proklamációt bocsátott ki, melyben az osztrák csapatok retorziós tetteit hozta nyilvánosságra. Rajacsits érsek is igyekezett az esetet enyhíteni azáltal, hogy a magyar és osztrák csapatokra igyekezett a felelősséget hárítani. Hrabowsky péterváradi kormánybiztost pedig megfenyegette, ha a szerbek kiváltságait nem ismeri el, akkor, miután sem a felséges udvarnál, sem az osztrák kormánynál, sem a császári és királyi hadseregnél védelmet nem találnak, kénytelenek az oroszok vagy törökök karjaiba vetni magukat. Megfenyegette végül Hrabowskyt, hogy az olasz harctéren küzdő határőröket visszahívják, a szláv népeket segítségül hívják, az olaszokkal szövetséget kötnek[2] és Európához appellálnak.

Rajacsits sorait a péterváradi főparancsnok megküldte János főhercegnek és a magyar kormánynak, s miután Piret báró temesvári főhadparancsnok és Bechtold fővezér a legélesebben kikeltek Rajacsits vádjai ellen, Ferdinánd király megintettette Rajacsitsot Jellačić útján, hogy a kegyetlen harcmodornak állja útját.[3]

Véres harcot vívtak Futak mellett is. A dunántúli cserevići szerb táborból mintegy 700 szerb kelt át a Dunán és a begecsi és ófutaki szerb lakosokkal egyesülve, Pétervárad bácskai vonalát akarta áttörni, hogy a római sáncokban álló szerbekkel

[1] Közölve a Pressburger Deutsche Zeitung 1848. július 30-i számában is. A törvényt Sztankovits János főodbori titkár szerkesztette.

[2] Wien, Kr. A.; S. Sl. G. K. 1848. VII. 140. a. Piret 1848. júl. 31-i átirata Hrabowskyhoz.

[3] Thim, II. k., 583—587. l.; Kolowrat L., Meine Erinnerungen, S., 65.; Wien, Kr. A.; Kr. M. Präsidialakten, 1848. No. 4628., 5623.; Hungarian, The Rebellion of the Sclavonic, Wallachian and Germans Hungarians against to the Magyars. North Americain Rewiew for January 1851. Cambridge, 1852, p. 22.; Летопис М. С. Књ. 111. стр. 160—164; 143—146; Wien. Kr. A.; Sl G. K. 1848. VIII. 10., 28., 74. Вѣстник, 1848 бр. 28.; Србске Новине 1848. бр. 75. Budapest. N. M. Vörös-gy. I. 1849. 831. sz. — Geschichte des Infant. Regimentes No. 12. Bd. II. S. 37.

egyesüljön. De kénytelenek voltak visszavonulni, 34 halott és 24 sebesült hátrahagyásával.[1]

A magyar közvélemény nyomása folytán Mészáros hadügyminiszter a képviselőház óhajára maga utazott le a déli harctérre. Augusztus 7-én indult le az előkészületek ellenőrzésére, 10-én Óbecsén volt, 11-én Becskereken s innét visszatérve, Pacséren, Baján át hajón augusztus 15-én Budapestre érkezett. Másnap a képviselőházban igen optimista színben adta elő a délvidéki helyzetet.[2]

Mészáros és Bechtold augusztus 19-ére tűzték ki Szenttamás második ostromát. Négy hadoszlopban támadták meg az erődöt 5300 gyalogossal, 849 lovassal és 3 üteggel, meg 2 mozsárral. Ezek az első harci vonalt képezték, míg a másodikat körülbelül 12.000 hiányosan fölfegyverzett hasznavehetetlen nemzetőr.[3]

A támadásról Szenttamás védőserege jóelőre értesült. Augusztus 18-án Biga Péter cs. k. főhadnagy vette át a főparancsnokságot. Szenttamást körülbelül 2500 emberrel és 20 ágyúval védte.

A helyzet már-már oly válságos volt a szerbekre, hogy a szenttamási szerb pap a templomban az oltárra borulva azt mondta: „Isten, ha a szerbek győzelmét nem valósítod meg, nem vagy Isten!“[4]

De Bechtold fővezér most is úgy intézte a támadást, hogy a magyar sereg be ne vehesse Szenttamás erődített táborát, viszont el kell ismerni a szerb védősereg hősies küzdelmét, Biga főparancsnok észszerű védőintézkedéseit. Az ostrom alatt Sztratimirovits György szerb fővezér személyesen bátorította a szerb harcosokat. Emlékirataiban megírja, hogy a következő napi ostromot a szerb védősereg már nem tudta volna kivédeni.

Klapka emlékirataiban azt mondja, hogy Bechtold tervei a legvisszásabbak voltak és árulásszámba mentek. Damjanich pedig

[1] Wien, Kr. A.; S. Sl. G. K. 1848. 62. a., 64., 64 b., c., 71. c.; Budapest, O. L.; B. M. 1848. 661. eln., 6866. r. sz. — N. M. Folia Serbica, 126. 130., 132. A futaki harcot túl a Dunán, a szerémségi magaslatról nézték végig a szerbek. Ekkor egy asszony térdre borulva kiáltá: „Mentsd meg Isten a mi fiainkat és a magyarokat is.“ Скерлић, Омладина, стр. 45 — A harc alatt a futásnak eredt szabadkai nemzetőröket kardlapozással állították meg a huszárok. — Ekkor kezdték a szerbek a szerb papokat megkötözni, hogy róluk minden gyanút eltereljenek.

[2] Wien, St. A.; Ungarn, Fasc. 524. Szokoly, Mészáros L. életirata, 62—64. l.; Emlékiratai 100. l.

[3] Wien, Kr. A.; S. Sl. G. K. 1848. VIII. 30½, 33. a., 37½, 40. a., 68.; Insurgentenarmee, VIII. 9.; Belgrad, Der Serbe. 1848. évf., No. 3., 6., 7., 8.

[4] Скерлић. Омладина, стр. 39.

augusztus 21-én írja feleségének: „Isten büntesse meg azokat, akik a vereség okai; sokáig tűrik-e még ezt?“[1]

Szentkirályi kir. biztos is jelentette (augusztus 22.) gróf Batthyány miniszterelnöknek, hogy a magyar tisztek árulásról beszélnek és magyar fővezért követelnek. De az osztrák tisztek is elégületlenek voltak. „Miért nem mondják ki nyiltan, ki ellen tartozunk mi küzdeni? Nyiltan tud és fog a katonatiszt cselekedni, de áruló módon a másik táborba átpártolni, ez a tiszti becsülettel nem egyeztethető össze“ — írja egyik tiszt a verbászi táborból augusztus 28-án.[2] Báró Hrabowsky is teljesen elhibázottnak tartotta a támadást.[3]

Perczel Mór a képviselőházban (augusztus 21.) kijelentette, hogy árulás történt és Bécsből szítják; de ez ellen Mészáros és Szentkirályi tiltakozott s végül a ház többsége rosszalását fejezte ki Perczellel szemben.[4] Keservesen esett a magyar kormánynak a szenttamási kudarc, mert biztosra vette a győzelmet. A pesszimista Széchenyi — midőn Batthyány közölte véle, hogy beveszik Szenttamást — azt írta naplójába: „Istenem, micsoda vakság“ — és a kudarc után: „ezek a rácok megesznek minket“.[5]

A vereség Béccsel szemben is veszteség volt: „ha a rácokkal nem boldogulunk, itt semmi becsületünk sem lesz, mert itt (Bécsben) csak azt respektálják, akitől félnek“ — írja Pulszky.[6]

A hivatalos vizsgálat augusztus végén megállapította, hogy a kudarcnak árulással határos hibás intézkedések voltak az okai.[7]

[1] Wien, Kr. A.; S. Sl. G. K. 1848. VIII. 5½; Klapka, Erinnerungen, S. 39.; Dr. Hamvay, Damjanich levelei, 58. l.; Stratimirović, Was ich erlebte. S. 48., 169—172. Успомене, стр. 23.

[2] Wien, Österr. Soldatenfreund, 1848. szept., 6. szám.

[3] Budapest, O. L.; K. I. 1848. 565. sz.; Kossuth—Szemere-Akten, Fasc. 489. No. 40. Miszellen 6075/1115. sz. Ung. Fasc. 491.

[4] Wien, St. A.; K. I. Ungarn, Fasc. 474. K. I. 1848. 448. sz. No. 100.; Kossuth beszédei, 278—281. l.; Kónyi, Deák beszédei, II. k., 301. l. Irányi et Chassin, Hist. pol. de la Revolution de Hongrie, II. 38. — Pap, Magyar nemzetgyűlés, II., 1—33. l, Kapper, Die Serb. Bewegung, 153—162. l.; Голубски, Успомене, стр. 43—53. Gelich Függetl. harc, I., 128—140. l.; Kolowrat, Erinn. I., 97—104. l. A képviselőház jegyzőkönyve. 1848. aug. 21-i ülés. Wien, Kr. A.; S. Sl. G. K. 1848. VIII. 55. Kardos S., br. Wesselényi M. élete. II. k., 494—495. l. Hauser K., Honvéd, 1867. 3. sz.; Pap, Magy. nemzetgyűlés, I., 439. l., II. 1.

[5] Dr. Károlyi Á., Gr. Széchenyi döblingi irod. hagyatéka. Napló, I. k., 370., 371., 379. l.

[6] Wien, St. A.; Ungarn, Fasc. 524. Pulszky 1848. aug. 10-i bécsi levele.

[7] Wien, Kr. A.; S. Sl. G. K. 1848. VIII. 5½, 37½, Kónyi Deák beszédei, II. k., 301. l.

XXV.

Szentkirályi kir. biztos kinevezése; ostromállapot és a Délvidék katonai állapota.

Miután Csernovits királyi biztos békéltetési kísérleteivel kudarcot vallott, a magyar kormány erélyesebb föllépésre határozta el magát a szerbek ellen. Csernovits fölmentése után a kormány Szentkirályi Mórt, a jászkunok kapitányát nevezte ki királyi biztosnak 1848 július 24-én, Bács, Torontál, Csongrád és Csanád megyékre,[1] melléje adván Török Gábor polgári biztost. Feladata az volt, hogy a békét mindenáron, minél kíméletesebb módon és eszközökkel helyreállítsa, a szerb lakosokat lefegyverezze, a rögtönítélő bíróságok (statárium) és haditörvényszékek igénybevételével, erről az érdekelt megyéket is értesítették.[2]

Szentkirályit a kinevezés váratlanul érte és csak addig vállalta a biztosságot, amíg jászkun nemzetőrsége, melynek főparancsnoka volt, a bácsmegyei táborban teljesít szolgálatot. A jászkun nemzetőrség — mintegy 3000 ember — Mészáros hadügyminiszter rendeletére vállalt kéthónapi tábori szolgálatot.[3]

Szentkirályi kinevezése nem volt szerencsés. Gyönge testalkotású, beteges volt, de szigorú. A bácsmegyei tisztviselőkart felfüggesztette. Kossuthnak ellensége volt, szerinte Kossuthot kellene fölakasztani, nem Rajacsitsot, mert ő döntötte szerencsétlenségbe a hazát. A magyar kormány minden tettét elítélte és szerencsének mondotta, ha Magyarországot Radetzky seregei és nem a szerbek és horvátok hódítják meg.[4]

Szentkirályi július 28-án fölkérte a kormányt, hogy közölje véle politikai irányelveit. Szemere belügyminiszter (augusztus 7.) a következőkben ismertette véle a minisztérium politikáját: a szerb és határőrvidéki mozgalom pártütés, melyre nézve békealkunak nincsen helye. Ezt vagy fegyverrel kell elnyomni és a szerbeknek meg kell hódolniok, vagy oda kellene adni Magyarország déli részét, amit a magyar nem tehet. Jellačić Bécsben ugyan kijelentette Batthyány miniszterelnöknek, hogy a szerb mozgalmat megveti, de ekképen fog-e cselekedni, — az más kérdés. Az osztrák birodalom bomlásban van, — de a magyar kor-

[1] A kinevezési iratokat lásd: Thim, II. k., 560—562. l. Közlöny, 1848. 48. sz.

[2] Thim, II. k., 562. l.

[3] Herendi, A jász-kún kerületek a függetlenségi harc alatt, 34—47. l.

[4] Budapest, O. L.; B. M. 1848. 664., 786. eln. sz.; K. I. 1848. 3927. sz. Vukovics emlékiratai, 328. l.

mány ezt a kérdést a dinasztia romlása nélkül óhajtja megoldani. Az osztrák és horvát viszonyok megoldásában az első lépés a szerb lázadás elnyomása.[1]

Az 1848 augusztus 19-i szenttamási kudarc után Szentkirályi a kormánytól fölmentését kérte azzal, hogy nem ismeri a déli viszonyokat és mások nyomdokain kénytelen haladni. Augusztus 24-én le is mondott,[2] és 29-én eltávozott.

Szentkirályi nevéhez fűződik a szerb fölkelők szigorúbb büntetése vésztörvényszékek és rögtönítélő bíróságok által. Kihágások, vérengzések, rablások, fosztogatások, gyujtogatások már a fölkelés kezdete óta napirenden voltak. A szerbországi hajdúk, betyárok vérengző föllépése a magyar, német, tót és oláh lakosságot rettegésbe ejtette. A rác hajdú ellenségének fejvételét tekintette élete legdicsőbb tettének. A Balkánon voltak esetek, hogy egy török 25 ellenfelének vágta le a fejét, — egy szerb pedig 113 töröknek. A csonkítások legrettenetesebb formái, a fül, az orr levágása, a szemek kiszúrása mindennapos dolgok voltak.

A hajdúk nem tűrtek magukon föllebbvalókat. A szerb Rózsa Sándorok önkénye és kegyetlensége nagyon ártott a szerb ügynek, mert a nem magyar nemzetiségeket kivétel nélkül a magyarok táborába terelte.[3] Jellemző, hogy még a különben jámbor természetű újverbászi sváb községi bírónak sem volt más rögtönbírósági ítélete, mint „nur ufhänge", miután gyakran találtak szerb hajdúk által levágott fejeket a verbászi határban.[4]

Ilyen körülmények között a kormány erélyesebb eszközökhöz nyúlt. Bács megyében a régebbi statárium nem vált be; a megye tisztviselői nem mertek a rögtönítélő bíróságban részt venni és ítéletét végrehajtani, mert féltették életüket és vagyonukat. Torontálban sem voltak sokkal jobbak a viszonyok, noha itt már 1848 április végén fölállította Csernovits királyi biztos a statáriumot és később Szemere belügyminiszter újra életbeléptette. Az országgyűlésen Plechl Szilárd torontáli képviselő július 6-án erélyesebb intézkedéseket követelt, amiben Nyári Pál

[1] Thim, II. k. 604—605., 637. l.

[2] Budapest, O. L.; B. M. 1848. 786. és 818. eln. sz. Szentkirályi, mikor Windischgrätz Budapestet elfoglalta, — behódolt neki. A magyar kormány erre 1848 március 26-án jászkún főkapitányi állásától megfosztotta. El is zárták volt, de Windischgrätz szabadon bocsátotta, noha Rajacsits érsek őt Horvatović őrnagy által súlyosan bevádolta. K. P. L.; Главни одбор. 1848—49. бр. 1849/1166. Budapest, O. L.; K. J. 1849. 3841. sz. Csengery, Jellemrajzok 71. l.

[4] Поповић Д. О Хајдуцима. Београд, 1931. књ. I., II. — Kolowrat, Erinnerungen. I. S. 68.; Летопис Л. С. 1866. 111. књ. стр. 143—145.

[4] Grosschmid G., Történelmi tanulmányok, I. füzet, 18. l. Iványi, Okmánytár, 51—52. l.; Списак архив. Сртатимировића и Книћанина, 1848. бр. 221.

képviselő támogatta. A kormány 1848 július 19-én Brassó, Temes, Torontál, Bács, Arad, Zaránd, Csongrád, Csanád, Békés és Pest megyében és az ezekhez tartozó törvényhatósági joggal felruházott városokban elrendelte a haditörvényszékek fölállítását a délvidéki főhadparancsnokok és báró Bechtold főparancsnok útján.[1] A szerbiai hajdúk törvényen kívül állóknak (vogelfrei) számítottak. A rögtönítélő bíróságok tovább is fennmaradtak, kivévén alóluk a haditörvényszék elé tartozó eseteket.

A délvidéki képviselők közül a szerb Hadsits Lázár július 24-én a képviselőházban még szigorúbb rendszabályokat követelt, t. i. a Délvidék ostromállapotba való helyezését. Ezt az indítványt Zákó István is támogatta s július 29-én azzal fogadták el, hogy a kormány tartozik ezirånt javaslatot tenni.

Deák Ferenc ekkor találóan jegyezte meg, miután a Délvidéken egy egész népfaj lázadt fel és belháború ütött ki, ott több ágyúra és katonaságra van szükség, mint akasztófára.[2] A magyar minisztertanács augusztus 14-i ülésében kimondotta, hogy a csendben maradt szerbeket nem szabad bántalmazni és a rögtön megtérőknek meg kell bocsátani,[3] ami természetesen nem vonatkozott a szerbországi hajdúkra, kik ellen Mészáros hadügyminiszter még július 1-én elrendelte az eljárást.[4]

Ugyanezen időben a magyar birtokban élő szerbek lefegyverezése lassankint jól-rosszul megtörtént, Szemere belügyminiszter rendeletére, különösen Zomborban és Újvidéken és a tiszamenti magyar-szerb községekben.[5]

A zombori szerbeket augusztus 8-án fegyverezték le 2600 tolnai nemzetőr és egy sorgyalogzászlóalj által. Szentkirályi kir. biztos ekkor egy közbiztonsági bizottmányt (június 5-én) nevezett ki és rögtönítélő bíróságot állított fel.[6]

[1] Thim, II. k., 553., 561., 612. l.; Közlöny 1848. 44., 52., 54. sz. — A haditörvényszékek hatáskörét lásd Thim. II. k., 553. lapon; Pap, Az 1848—1849-i nemzetgyűlés, I. 268.

[2] Kónyi, Deák beszédei, II. k., 282. l.; Pap, A magyar nemzetgyűlés Pesten, I. k., 277—279. l.

[3] Budapest, O. L.; N. M.; Vörös-gyüjt. I. 1234. sz.

[4] Wien, Kr. A.; S. Sl. G. K. 1848. VII. ad 46.

[5] Budapest O. L.; B. M. 1848. 743.

[6] A közbiztonsági bizottság elnöke Putnik Béla polgármester volt; tagjai: Dévay Imre a magyar, Vujits János a szerb, Sztrilich István a bunyevác és Thurszky Ferenc a német polgárok részéről. — A rögtönítélő bíróság elnöke lett: Virter Ferenc, tagjai: Koczik Pál, Peidlhauser István (Tárczai), Simonovits Elek és Fischer Ottó. — Wien, Kr. A.; S. Sl. G. K. 1848. VIII. 65., Budapest, O. L.; B. M. 1848. 743. eln. sz. Meynert, Geschichte der Ereignisse während des Jahre 1848—49. S. 484. A zombori szerbek június 27 én egy 30 tagú bizottságot küldtek Karlócára információ és ellentétek kiegyenlítése címén. Petrovits György városi tanácsos 50 aranyat juttatott a karlócai főodbornak. Thim, Zombor 1848—49-ben. Hazánk, III. k., 292—296. l. Thim, Délmagyarország önvédelmi harca, I. k., 230—237. l.

Bács megyében különösen két eset keltett nagy föltűnést: Sztojácsko Bazil 22 éves szerb teológus és Baderlica Arzén halálos ítélete.

Sztojácsko Karlóca és Szenttamás közt közvetített és hadiszereket szállított. Szenttamásból tervbe vette a zombori szerbek fellázítását, akikkel titkos összeköttetésben állott s akik július 1-én egy nagyobb bizottságot küldtek Karlócára. Sztojácskót társával, Alekszijevits Lázár kereskedővel, július 23-án Torzsán fogták el. Miután bevallották szándékukat, a haditörvényszék ítélete alapján kivégezték őket. Baderlica Arzén ügyvédet, aki Mihály fejedelem elűzésekor jött át Szerbiából, szintén felakasztották, mivel azzal fenyegetődzött, hogy a magyarok hátán még dohányt fog vágni.[1]

A magyar kormány szigorú fellépésére a magyar területen élő szerbek sorban hűségnyiltakozatokat adtak ki, ú. m. Szegeden július 24-én, Temesvárt július 25-én, Budán június 28-án, Zomborban augusztus 5-én stb., de e nyilatkozatok mind kényszerhelyzetből fakdtak.[2]

Az újvidéki szerbek — a város lakosainak fele — a szerb mozgalom kezdetétől fogva lelkileg a szerb fölkeléshez csatlakoztak s mikor április 26-án a városi közgyűlésen az 1848 : XX. vallási törvénycikket fölolvasták, annak 8. §-ánál Sztratimirovits Radivoj főkapitány ellentmondott, a „kongresszus“ kifejezés helyett a „szerb nemzetgyűlés“ elnevezést követelte.[3] Június 7-én pedig a szerb városi hatóság a fekete-sárga zászlót tüzette ki estei Ferdinánd főhercegi ezred őrnagya jelenlétében, a magyar mellé.[4] A június 14-i közgyűlésen elhatározták, hogy a küldendő képviselők tartoznak a szerb nemzet érdekeit képviselni és más szláv képviselőkkel egyetértően eljárni.[5] Midőn Szentkirályi kir. biztos erélyesebb rendszabályokhoz nyúlt, Újvidék város 1848 július 31-i közgyűlésén látszólag bizalmat szavazott a kormánynak.[6] Július 22-én egy közcsendbizottságot állított fel Pongrácz alezredes elnöklete alatt.[7] Szentkirályi ezt a bizottságot gyanús-

[1] Budapest, O. L.: B. M. 1848. 743., 871. eln. sz. Pesti Hírlap 1848. aug. 11-i szám; Сурдучки Ст. Из српског покрета, Наше Доба, г. 1889. бр. 96; Голубски, Успомене стр. 36.; Српске Новине. 1848 бр. 69. Az újverbászi fenyítő törvényszék elnöke Sztrilich Tóbiás volt.

[2] Reizner, A régi Szeged, I., 267. l.; Budapest, O. L.; B. M. 1848. 756. eln. sz.; Morzsányi, Orsz. Honvédnaptár, 1868, 14. l. Thim, Délmagyarország önvédelmi harca, I., 234., 261. Közlöny, 1848, 71. sz.; Thim, II. k. 480. l.

[3] Érdujhelyi, Újvidék története, 310. l.

[4] Budapest, O. L.; B. M. 1848. 385 eln. sz.

[5] Érdujhelyi, i. m., 320. l.

[6] Budapest, O. L.; B. M. 1848. 711. eln. sz.

[7] Tagjai voltak: Hadsits János, Sztratimirovits Radivoj, Ruzsits György, Mátyvánszky Pál, Lampl százados. Zágrábi áll. levéltár, Akten des Syrm. Generalkommando, Újvidék aug. 15

nak találta. Mikor Kamber János volt újvidéki szerb polgármester lakásán (augusztus 7—8.) fegyvereket találtak elrejtve, feloszlatta a bizottságot és katonai uralom alá helyezte a várost, mert szerinte Újvidék szerb lakosai csak színlelték a hűséget.[1] Erre Mészáros fölhívta Pétervárad főhadparancsnokát, hogy katonai erejével fékezze meg a várost, sőt ha a szomorú szükség kívánja, lövesse össze.[2]

A perlaszi szerb tábor erejét Kiss Ernő, jobban mondva Vetter Antal alezredes 1848 szeptember 2-án megsemmisítette,[3] anélkül, hogy ezen győzelem sikerét kihasználta volna. A szerb táborban két kompromittáló iratot találtak; az egyik Spannochi cs. k. tábornoknak Rajacsits érsekhez intézett levelének másolata, melyben a tábornok egy üteget és pénzt ígért, továbbá egy szerb proklamációt a bécsi sváb császár ellen, Nagyszerbia érdekében. Batthyány miniszterelnök a leveleket a bécsi udvarnak megküldte, — bizonyítékul, hogy a katonai reakció Jellačić-csal áll összeköttetésben és hogy a szerbek végcélja Nagy-Szerbia fölállítása.[4]

A perlaszi vereségért a szerbek árulással vádolták Drakulits főparancsnokot, mire Rajacsits érsek elfogatta és személyesen Zimonyból (szeptember 3.) Pancsovára sietett a lehangolt szerbek buzdítására. A szerb hadbíróság Drakulitsot, miután ártatlansága beigazolódott, felmentette.[5]

A perlaszi győzelem hatása alatt a verbászi tábor tisztjei félbeszakítván politizálásukat, hódolatukat jelentették be a magyar kormánynak; — Szemere belügyminiszter azt írta Kissnek: „a győzelem harmatja lett bágyadt lelkeknek".[6]

Szerém megye 1848 augusztus hóban úgyszólván teljesen behódolt a főodbornak, s ehhez való viszonyát augusztus 8-án szabályozták. A főodbor minden községben községi alodbort

[1] Zagreb;D. A. Z. Akten des slav. Syrm. Generalkommando: Peterwardein. Präs. Akt. 1848. No. 834.

[2] U. o., Mészáros hadügyminiszter 1848. aug. 18-i levele.

[3] Gyalókay, A perlaszi tábor bevétele, Századok, 1915, 274—287. l.; Olchváry, Függetl. harc tört. Délvidéken, 66—72. l.; Vetter A. Az 1848—49. szerb támadás. Hazánk, VII. k., 390—392. l. Wien, St. A.; Ungarn. Fasc. 533. Kiss 1848 szept. 8-i jelentése. Budapest, O. L.; K. I. 1848. 575. eln. sz.

[4] Wien, Kr. A.; K. M. Präs. Akt. 1848. No. 5209.; St. A.; Ungarn, Fasc. 524.; Budapest, O. L.; B. M. 1848. 841. eln. sz. Springer, Geschichte Österreichs, Bd. II. S. 532.; Jakab, Szabadságharc tört. 146. l. Chownitz, Ung. Revolution, Bd. II. S. 29.

[5] Руварац Д. Прилози, Бранково Коло 1914 стр. 123—124. J. Стефановић, Браник, 1898. бр. 87.; Бранково Коло 1902. стр. 688; Вѣстник, 1848. бр. 31.

[6] Wien, St. A.; Ungarn, Fasc. 524.; Budapest, O. L.; B. M. 1848. 841. eln. sz.; K. I. 1848. 99. sz.

állított fel, melyek a kerületi odboroknak voltak alárendelve. Az odborokat a nép választotta, hat tagból állottak és megbízatásuk addig tartott, amíg Jellačić bánnal a megegyezés meg nem történik. Szerém megye katonailag a karlócai főodbor alá került.[1]

A Jellačić-párt még július 21-i illoki gyűlésén új tisztviselői kart választott magának Dubravay János helyettes alispán elnöklete alatt, erre a magyar királyi biztos Dubravay helyébe Szalay Nikodem szerémmegyei főjegyzőt nevezte ki.[2] A nádor erre augusztus 10-én Zsitvay József szerémmegyei alispánt és kir. biztost utasította, hogy a magyar kormányhoz hű tisztviselőket helyezze vissza állásukba; az 1848. évi XVI. t.-cikk ellenére, törvénytelenül kinevezett, Jellačićhoz szító tisztviselőket függessze fel, Szerém megye végrehajtó hatóságát állítsa helyre, hirdesse ki a statáriumot, Hrabowsky főhadbiztos, Szentkirályi és Csányi László kir. biztosok közreműködésével. Megfelelő katonai hatalom híján azonban bajos volt mindennek végrehajtása.

Midőn a bródi ezred Jellačićhoz pártolt, ennek egy diviziója (200 ember) Roth tábornok parancsára elfoglalta Óvukovárt (augusztus 22-én), mindenkit agyonlövéssel fenyegetvén, aki nem pártol át Jellačićhoz. Erre Zsitvay József kir. biztos Bács megyébe menekült.[3] Hrabowsky főhadparancsnok Roth tábornok ellen elfogatási parancsot adott ki azzal, hogy Mészáros hadügyminiszterhez kísérendő;[4] ez teljesítetlen maradt, mert a bródi és péterváradi ezredek is otthagyták Hrabowskyt és Jellačićhoz pártoltak.[5]

Verőce megyében és Eszéken is zavarosak voltak a viszonyok, mivel a hatóságok Magyarországhoz szítottak. Jellačić bán augusztus 7-én Bunjik József pozsegai alispánt nevezte ki Pozsega, Verőce megyék s Eszék és Pozsega városok bánsági biztosának, főleg azért, mert a magyar országgyűlésre követeket küldöttek.[6]

1848 augusztusában a következőképen alakultak az erőviszonyok: a magyar összerő körülbelül 16.000 harcosból állott, Péterváradot bele nem számítva.[7] A nemzetőrök száma körül-

[1] Zagreb, D. A. Z. 3A. 238. A megegyezés szerb-horvátnyelvű nyomtatványa.
[2] Budapest, O. L.; B. M. 1848. 6697. sz.
[3] Wien, Kr. A.; S. Sl. G. K. 1848. VIII. 53. c.; Budapest, O. L.; B. M. 1848. 795. eln. sz. Thim, II. k., 642., 645., 646. l.
[4] Wien, Kr. A.; S. Sl. G. K. VIII. 56., 63. a.
[5] U. o., 1848. VIII. 52., IX. 5., 7.; St. A.; M. R. 1848. No. ad 2064.; Zagreb; D. A. Z. 1848. Präs. Akt. No. 737. Thim, III. k., 1. l.
[6] Budapest, O. L.; K. I. 1848. 489. eln. sz.
[7] Wien, Kr. A.; S. B. G K. 1848. VIII. 1. ad b.

belül 10.000 ember volt és 7 üteg. A magyar hadivonal Fehértemplom, Versec, Becskerek, Becse, Verbász, Futak mellett haladt. Ezzel szemben 1848 szeptember 3-án 26.000 szerb harcos, beleértve 2500—2600 szerbiai önkéntest és hajdút, állott 100 ágyúval.[1] A szerbek hadivonala: Vracsevgaj, Deliblát, Alibunár, Perlasz, Titel volt, s innét Bácskában a római sáncoktól Földvárig. Szerémségben Karlóca, Cserevits, Illok a Duna mellett.

XXVI.

A júliusi és augusztusi kiegyezési tárgyalások és a szerb kérdés.

Amíg 1848 július és augusztus havában a déli harctéren a szerbek lekötötték a magyar haderőket, addig Bécsben a Habsburg-monarchia egységének fenntartásáról és ezzel a magyarság sorsáról döntöttek. Kossuth első romantikus elgondolása, hogy Magyarország összes nemzetiségeit a közszabadságok megadásával a magyarság szupremáciájának meg fogja nyerni, — nyilvánvalóan csődöt mondott. A szerbek fellázadtak; Jellačić és a horvátok nem ismerték el az 1848-i alkotmányt és a magyar minisztériumot; a tótok kis része, az oláhok többsége szeparatista tendenciáknak hódolt, úgyszintén az erdélyi szászok is.

Kossuth második politikai hitvallása: az önálló, független Magyarország volt. A forradalmi kényszerhelyzet és az olasz hadjárat nyomása alatt Ferdinánd király a dinasztia tagjainak hozzájárulásával szentesítette az 1848-i törvényeket, mindazonáltal Magyarország kifelé nélkülözte a teljes függetlenséget, mert a külügyek közösek maradtak.[2]

Az osztrák katonapárt, melynek élén gróf Latour osztrák hadügyminiszter állott, híve maradt az egységes Habsburg-összmonarchiának, illetve nagyhatalmi állásának; csak az olaszokkal vívott harc eldöntetlen volta tartotta vissza a pártot a magyar függetlenség elleni nyilvános fellépéstől; de mikor Radetzky leverte az olaszokat Custozzánál (1848 július 23—25-ig), az

[1] Mayerhofer kimutatása. Wien, Kr. A.; Krieg in Ungarn, 1848. Fasc. 126. Kroat.-slav. Armeecorps unter Jellačić gegen Wien und Ungarn. IX. 4. a.

[2] Wessenberg br. osztrák miniszterelnök és külügyminiszter írja 1848 július 28-án Lebzelternek, ha Esterházy gróf (a király körüli miniszter) gr. Medem orosz követnél önhatalmúlag beavatkozna, ez megtorlatlanul nem maradhatna, mert az új magyar alkotmány semmiesetre sem vette el az osztrák összkormányzatnak azt a jogát, hogy a magyar érdekeket a külföldön képviselje. Wien. St. A.; H. K. 101. Korrespondenz.

osztrák katonapárt felülkerekedvén, elérkezettnek látta az időt a régi egységes összmonarchia visszaállítására.[1]

Az egységes régi osztrák monarchia visszaállítására Latour gróf és katonapártja szövetkezett az osztrák kormánnyal és a dinasztiával. Mindenekelőtt Jellačić bán előtérbe való helyezésével igyekeztek céljukat a magyar kormánnyal való békés tárgyalások útján elérni, s amennyiben ez nem sikerülne — Magyarországot ellenséges nemzetiségeinek, különösen a szerbeknek és a horvátoknak segítségével fegyverrel meghódítani és régi alárendelt helyzetébe visszakényszeríteni.

Az osztrák reakció a következő föltételeket szabta Jellačić, illetve a horvát országgyűlés útján a magyar kormánynak: 1. a had-, pénz- és külügy teljes egyesítése az összmonarchia kebelében; 2. a horvát nemzetiség és nyelv teljes védelme és egyenjogúsága a horvát belügyi közigazgatásban, valamint a magyar közös országgyűlésen; 3. a magyarországi szerbek óhajainak és követeléseinek teljesítése.[2] A föltételek 1. pontja megnyilatkozása azon régi császári politikának, mely Magyarországot mint alárendelt tartományt a Habsburg összbirodalomba beolvasztani igyekezett, melynek az egységét az 1848. évi új magyar alkotmány megbontotta. Viszont a reakció által közölt feltételek teljesítése fölforgatta volna az új magyar alkotmányt.[3] „A horvát pártütés lecsillapításának föltételül a magyar pénz- és hadügyeknek a bécsi minisztérium alá rendelését szabatván föltételül, világos, hogy Magyarországnak a fejedelem által szentesített önállásának fölforgatására Jellačić pártütését eszközül használja" — írja Kossuth.[4]

Ezekre a föltételekre a nádor és Batthyány miniszterelnök az 1848 július 28—31-i békekísérletnél kijelentették, hogy a magyar országgyűléssel és pártjukkal szemben nincsenek oly helyzetben, hogy ezen pontokat elfogadhassák.

János főherceg, aki erre a békeközvetítésre megbízást nyert, bízott a kiegyezés lehetőségében, bár a fegyveres beavatkozás lehetőségét is szem előtt tartotta; még 1848 június 19—27-én írja István nádornak: „A két nagylelkű nemzet közt felbomlott béke és egyetértés helyreállítását életem egyik legszebb feladatának tekintem."[5] A sikertelen kísérlet után Frankfurtba uta-

[1] Kossuth nem tudta az osztrákok olaszországi győzelmét megakadályozni, pedig emiatt meghiusította, hogy a Batthyány miniszterelnök által az osztrákoknak megígért 40.000 újonc az olasz harctérre menjen.

[2] Pejaković, Aktenstücke, 124., 125. l.; Budapest, O. L.; K. I. 1848. 422., 424., 480. sz.

[3] Károlyi, Gr. Batthyány L. pöre, I., 370. l.

[4] Thim, II. k., 657. l.

[5] Wien, St. A.; Min. Rat. 1848. M. R. Z. 1274—817. K. Z.: Lentulaj, a horvát bán helyettese 1848 júl. 1-én pénzt és fegyvert kért Zsófia főhercegnőtől

zott. A főherceg arra törekedett, hogy az összbirodalom egységét helyreállítsa, s aztán a magyar kormány jogainak biztosítása mellett Horvátország igényeit kielégítse.[1] De az osztrák kormányt is bele akarta kapcsolni ezekbe a tárgyalásokba, amihez a magyar kormány nem járult hozzá.[2]

A magyar kormány, illetve Batthyány teljes függetlenséget ajánlott fel Jellačićnak, de ez a császári reakció eszköze lévén, nem tudta elfogadni az ajánlatot, mint ez a horvátokhoz augusztus 6-án intézett kiáltványából is kitűnik.[3] „Jellačić ab ovo faltörőnek volt kiszemelve a Szent István koronáját alkotó országok egységes magyar állama ellen".

Jellačić Hrabowsky báró szerém-szlavóniai főhadparancsnoknak (augusztus 6-án) megírta: „Főcélom az osztrák összmonarchia fenyegetően veszélyeztetett egységét és létét fenntartani." — „S midőn a császár az 1848-i magyar törvényeket szentesítette, fizikai viszonyokon alapuló morális kényszer alatt állott."[5]

Mint említettük, az osztrák kormány is igyekezett az összmonarchiát, a horvát és szerb kérdést érintő ügyekbe beleszólni. Az összmonarchia és a nagyhatalmi állás érdekében már 1848 május 10-i osztrák minisztertanácsi ülésében határozatilag kimondta: miután Ausztria és Magyarország évszázadok óta egymással kapcsolatban álló országok s ennekfolytán közös érdekeik vannak, miután pedig Ausztria is alkotmányt kapott, kívánatos, hogy a két ország közös ügyekben együttesen járjon el s mint *egyenjogú országok* kölcsönösen támogassák egymást a monarchia nagyhatalmi állásának érdekében. Ilyen közös ügyeknek tekintendők a többi közt a civillista, a külügyi politika, a kereskedelem-, a had-, a közlekedés- és a pénzügy.[6]

Pillersdorf osztrák miniszterelnök később Ferenc Károly főherceghez intézett (május 19.) soraiban hibáztatja a magyar

a magyarok elleni hadikészületre és támadásra. Zsófia főhercegnő (júl. 29-én) kérését nem teljesítette, hogy a pacifikáció tárgyalásait meg ne nehezítse. Wien, St. A.; Kab. Arch. Secreta.

[1] Zsedényi Ede államtanácsos levele Batthyányhoz 1848. július 19-ről. Wien, St. A.; Schwarzenberg's Nachlass. Fasc. VIII.

[2] Wien, St. A.; Ungarn. Fasc. 489. Kossuth—Szemere-Akten. János fh. levele 1848. júl. 4-ről; Beöthy, A magyar államiság fejlődése, küzdelmei. II. rész, II. k., 541. l.

[3] Gelich, Függetl. harc. I., 162—164. l.

[4] Károlyi Gr. Batthyány pöre, 384. l. Pejaković, Aktenstücke, 46., 47., 82.

nisztérium jún. 29-én újra átírt a magyar kormányhoz, s ez július 4-én felelt,

[5] Wien, Kr. A.; S. Sl. G. K. 1848. 16½. Másolat.

[6] Wien, St. A.; M. R. 1848. No. 649.; M. R. Z. 1300. Az osztrák mimire az osztrák kormány július 18-án újra válaszolt. Budapest, O. L.; K. I. Varia, 1848. 405. eln. sz.

kormányt, hogy el akar szakadni Ausztriától s ezáltal gyöngíti az összmonarchia erejét. Magyarországnak Ausztriával és Németországgal kell szövetkeznie a szlávok veszélye miatt, noha utóbbiak nyiltan a monarchia mellé állanak.[1]

Június 26-án az osztrák kormány újra kijelentette, hogy fenntartja 1848 május 10-i határozatát a közös ügyeket illetőleg és siettetni kell János főherceg békéltetési közvetítését, miután Horvátországban Jellačić felfüggesztése miatt aggasztó a helyzet, s ott a szerbeket, bosnyákokat, montenegróiakat, cseheket akarják segítségül hívni a magyarok ellen, a szerbek pedig Karlóca megtámadása miatt segítséget kérnek az osztrák kormánytól.[2]

Doblhoff miniszter erre megbízást nyert János főherceg részére készítendő emlékirat megszerkesztésére.[3]

Midőn július havában báró Wessenberg miniszterelnök vette át az osztrák kormányt, hevesebb lett a magyar kormány elleni támadás. Wessenberg János báró centralista volt és Jellačić mellé állt. Szerinte Magyarországon az összmonarchia közös érdekeinek megóvására a megzavart egységet helyre kell állítani.[4] Kormánya a centralisták és szlávok segítségével a július végén megnyílt osztrák parlamentben megerősödvén, Doblhoff Antal báró belügyminiszter a Reichsratban kijelentette, hogy híve a békés kiegyenlítésnek és a polgárháború elkerülésének a pragmatica sanctio alapján; kormánya minden nép veleszületett jogait tiszteli és minden szupremáciát mellőzve, egy cél felé törekszik: az összes osztrák népek egyesítésére.[5]

A Wessenberg-kormány igazságügyminisztere, Bach Sándor a legaggresszívebb állást foglalta el a magyarok és Magyarország önállósága, illetve az 1848-i törvények ellen. Ő híve volt a régi egységes monarchiának és a közös birodalmi parlamentnek; szerinte az összmonarchia keretén belül a nemzetiségeknek autonómia adandó a teljes jogegyenlőség alapján. Az egyes tartományok — úgymint Magyarország, Erdély, Horvátország és Szlavónia, valamint „Szerbia" (alatta az alakítandó szerb vajdaság értendő) — érdekeit tartományi miniszterek képviselnék az osztrák minisztériumban, s a nemzetiségek jogait municipiális institúcióval kívánta biztosítani. Mindezt a nemzetiségek

[1] Wien, St. A.; Kabinetarchiv, Secreta.
[2] U. o., M. Rath, 1848. ad 1259—1260.
[3] Wien, St. A.; M. R. 1848. 1295., 1297., 1300., 2008. Entwurf eines Schreibens des Gesamtministeriums an das ung. Ministerium in Betracht der Kroat-slavonischen Wirren.
[4] Károlyi Gr. Batthyány pöre, I. k., 389., 412. l.
[5] Budapest, O. L.; K. I. 1848. 525. sz.

segítségével akarta keresztülvinni.[1] Az osztrák kormány annyira ment, hogy Ferdinánd király azon jogát, mely szerint Ausztria hozzájárulása nélkül szentesíthette az 1848. évi magyar törvényeket, kétségbevonta. Augusztus 12-én az osztrák kormány a neutralitást a magyar kormánnyal szemben fölmondta.[2]

Gróf Latour július végén még bizakodott a magyar kormánnyal való megegyezésben,[3] mikor is az osztrák minisztertanács 1848 május 10-i határozatainak elfogadását követelte.[4] „Töröljék el az 1848-i törvényeket s azonnal rendet fogok csinálni" — mondotta Deák miniszternek.[5] De már akkor élesen a magyar kormánnyal szemben foglalt állást, mikor nem kapta meg a 40.000 beígért újoncot Batthyány miniszterelnöktől.[6]

Batthyány már 1848 májusában tartott a reakciótól: „A reakció megkezdte játékait — írja —, amióta a király elhagyta Bécset; a zavar napról-napra növekedik, melynek következményei Magyarország létjogát kétségessé teszik." Augusztus 18-án pedig azt írja Szalay László frankfurti megbízottnak, hogy a reakció már nyiltan lép fel és nem titkolja szándékait; Magyarország van kijelölve első áldozatul.[7] Batthyány a horvát viszonyt akarta rendezni, a reakció azonban visszatartotta Jellačićot, és a horvát követeléseket a magyar-osztrák kiegyezéssel szorosan összekapcsolta, mert a bánnal akarta a magyarokat letörni.

Batthyány nem akarta a teljes elválást Ausztriától, de Magyarországot szerette volna nagy és hatalmas országgá tenni a Habsburg-dinasztia alatt, melynek őszinte híve volt. Azt akarta, hogy Magyarország legyen a monarchia talpköve, Ausztriával szemben mellérendelt, ne pedig alárendelt helyzetben legyen. Széchenyi, Deák és Eötvös miniszterek is odatörekedtek, hogy az 1848-as törvényeket összhangzásba hozzák az osztrák-magyar unióval, a pragmatica sanctio kívánalmaival és a dinasztia érdekeivel. Széchenyi gróf helyesen ítélte meg a helyzetet, midőn azt mondta, hogy az 1848-i események után a magyar nemzet jövője és boldogulása attól függ, vajjon a kormány és az országgyűlés képes-e arra fölhasználni a hely-

[1] Friedjung, Österreich von 1848—1860. Punkte der Ausgleichung der ungarisch kroatischen Wirren. S. 489—490.

[2] Wien, St. A.; Ungarn, Fasc. 474. Ung. Akten. PZ. 1848. I.

[3] Wien, Kr. A.; S. Sl. G. K. 1848. VII/13. Mayerhofer levele Hrabowskyhoz, 1848. júl. 25.

[4] Wien, St. A.; M. Rat, 1848. No. 2064. Thim, II. k., 654. l.

[5] Berzeviczy, Az abszolutizmus kora, I. k., 32. l. Szekfű, A magyar állam életrajza, 181. l.

Thim, II. k. 515. l.

Károlyi, Gr. Batthyány pöre, I., 186., 187., 195., 196., 198. l.

zetet, hogy a dinasztia és az összmonarchia leghatalmasabb támasza legyen.[1] Augusztus havában még Kossuth híve, Szemere belügyminiszter is a fennforgó kérdéseket a dinasztia romlása nélkül kívánta megoldani.[2]

Kossuth minisztertársai azonban nem tudták az ő forradalomra vezető politikáját megakadályozni. Midőn az osztrák kormány föladta neutrális politikáját, Kossuth kijelentette, ha Ausztria a horvátokat fogja támogatni, kérdezzék meg a királytól: szláv vagy magyar politikát akar-e követni?[3] Máskor meg figyelmeztette a dinasztiát, hogy vesse magát a magyarok karja közé, mert a pánszláv elem az osztrák háznak nem ad jövendőt: ha elbukik, bukásába ragadja azt, aki reá támaszkodott s ha győz, idegen számára győzött.[4] Kossuth a képviselőházban is (augusztus 3.) a bécsi reakció ellen foglalt állást, melyet a szlávok támogatnak. Ezek pedig — szerinte — szláv monarchiát szeretnének alkotni.

De hát lehetett-e Kossuthnak Bécsben hitele, mikor minden kiegyezésnek útját állta és az olaszok elleni hadi segítséget meghiúsította[5] és azt vallotta: „A fejedelem egységén túlmenni s a birodalmi egységet, mely hazánk önállóságával, függetlenségével és semmi más országnak vagy nemzetnek alá nem rendeltségével homlokegyenest ellenkezik, alapul venni valóságos hazaárulás."[6]

[1] Lónyay, Gr. St. Széchenyi. S. 76—78.
[2] Thim, II. k., 605. l.
[3] Károlyi, Gr. Batthyány pöre, I. 390. Thim, III. k., 15. l.
[4] Kossuth Hírlapja. 1848. 2. sz.; Budapest, O. L.; K. I. 1848. 427. sz. Pap, Magyar nemzetgyűlés, I. 307. l.
[5] Az olaszoknak nagy előnyére vált a délvidéki szerbek fölkelése, mert tekintélyes osztrák és magyar csapatokat kötött le. Érdekük volt a határőrvidékiek dezertációja is, hiszen 25.000 határőr küzdött ellenük. Cavour meg egyenesen Jellačićot és a horvátokat pártolta a magyarok ellen. Artom-Blanc, Oeuvre parlamentaire de Cavour, p. 61. Riječanin R. L., Pabirci o talijansko-hrvatskim odnosima n. XIX. stoljeću. Obzor, 1936. br. 2. — Érdekesek Cavour szavai, melyeket az olasz parlamentben elmondott, alighanem Ausztria bomlasztására gondolva:

„Je ne discute pas les raisons ou les prétextes du mouvement de la Croatie contre les Hongrie; je n'entre pas dans les détails du grand, antagonisme qui sépare les Magyars et les Slaves. Je ferai remarquer seulement à la Chambre que les Magyars, pleins de générosité tant qu'il s'est agi de défendre les droits de leur pays contre l'usurpation impériale, se s'ont jusqu'à présente montrés orgeilleux, tyranniques, oppresseurs envers la race slave répandue dans les provinces hongroises."

[6] Wien, St. A.; Ungarn, Fasc. 501. Az 1790. X. t.-c.-re is hivatkozott, mely az egységet a fejedelem személyén túl ki nem terjeszti, sőt egyenesen arról biztosít, hogy a magyar birodalom: „Regnum liberium independens, nulli alteri Regno aut populo obnoxium sed propriam habens consistenciam et constitutionem."

A bécsi reakció a nádor kérésére 1848 augusztus 31-én még egy békés kísérletet tett a régi összmonarchia visszaállítására. A nádor azt írta (augusztus 23.) Batthyány miniszterelnöknek, hogy a becsületes béke mindíg elébe helyezendő a legszerencsésebb háborúnak és bizonyos, hogy Horvátország irányában a béke megkísérlése, a nemzetiségi kérdések kiegyenlítésére biztosabb út, mint a kard és ágyú. A nádor arra kérte a miniszterelnököt, hogy a magyar országgyűlés tegye meg a kiengesztelő diplomáciai lépést, mert fő a haza megmentése.[1]

A magyar országgyűlés erre Batthyány miniszterelnököt és Deák Ferenc igazságügyminisztert küldte ki Bécsbe a békés kiegyenlítés utolsó megkísérlésére. Kívánságaik voltak 1. a király hadiparancsban kötelezze a katonaságot engedelmességre és hűségre, 2. tiltsa meg a horvátoknak, hogy Magyarországot megtámadják, 3. a szerbek lázadását a király dezavuálja, 4. az országgyűlés berekesztésére a király személyesen Budára jöjjön és tisztázzák, milyen szándéka van a dinasztiának és a bécsi kormánynak Magyarországot illetőleg. „Ha ezeket nem teszi meg a király — írja Kossuth Csányi kir. biztosnak (augusztus 29.) —, akkor a minisztérium lelép és a nemzet az árulás ellen az anarchia szörnyeihez folyamodik."[2]

A horvátoknak a magyar országgyűlés kész volt minden lehető engedményt megadni egészen az elszakadásig. „Szlavóniát is vigyék — írja Kossuth —, ha igazán nemzeti és nem reakciós szellemből indulnak a horvátok, s nem akarnak olyan bolondok lenni, hogy ők legyenek a kéz, mellyel a reakció kiszedheti a maga számára a gesztenyét, — akár teljesen elszakadhatnak, de idegen reakció miatt ne keverjék vérbe, szerencsétlenségbe a két országot." A magyar kormány (augusztus 27-i ülésén) is így határozott, fenntartván Fiume és a magyar tengerpart birtokát, a szabad közlekedést és kereskedést.

Batthyány és Deák Bécsbe érkezvén, először a gyöngeelméjű, epilepsziás királyt keresték fel, akinek előadták a horvát és szerb lázadás állapotát. Ő felsége őket gróf Latourhoz küldte, aki szerint a megegyezés egyetlen módja: az 1848-as törvények feláldozása.[4] A következő nap (augusztus 30.) Ferenc Károly főhercegnél tisztelegtek, aki csak annyit válaszolt, hogy az ügyet előnyösen fogják elintézni; végül sem a király, sem

[1] Budapest, O. L.; K. I. 1848. 596. Fasc.

[2] Wien, St. A.; Ungarn. Fasc. 554. Kossuth levele Csányihoz. Ekkor már készült Budapesten a szélsők pártja forradalomra és a Batthyány-kormány megbuktatására. Károlyi A., Gr. Batthyány pörc. I., 109. l.

[3] U. o., Kossuth szept. 12-i levele Csányihoz.

[4] Wien, St. A.; Ungarn, Kossuth—Szemere-Akten No. 46.; Budapest, O. L.; B. M. 804. eln. sz. Szemere levele Vukovicshoz, 1848. aug. 30-án.

Ferenc Károly, sem más nem értekezett velük Magyarország ügyéről. Mindenképen mellőzték őket.[1]

Batthyány lehorgasztott fővel utazott vissza Budapestre, küldetésének sikertelensége miatt. A forradalmat ugyanis Magyarország jövőjére nézve a legnagyobb veszedelemnek tartotta, nagyobbnak, mintha Jellačić csata nélkül elfoglalta volna Budapestet.[2]

Amíg Batthyány és Deák Bécsben időztek, ezek tudta nélkül az osztrák kormány a király által elküldette 1848 augusztus 31-i memorandumát a nádor útján a magyar kormánynak. A király a nádorhoz intézett soraiban az összbirodalom egységes kormányzatáról szól a pragmatica sanctio alapján, azonkívül a halaszthatlan tárgyalásokról, különösen a horvát és a szerb polgárháború miatt. A király ezenkívül közli az osztrák minisztérium következő előzetes föltételeit, ú. m.: 1. A bécsi tárgyalásoknál báró Jellačić, vagy az ő, vagy Horvátország meghatalmazottja részt vehessen, 2. minden támadás, ellenségeskedés és hadi készülődés Magyarország részéről Horvátország, Szlavónia és a határőrvidék ellen és viszont beszüntetendő. 3. A bán és a szerb érsek ellen alkalmazott személyes intézkedések érvényüket veszítsék. 4. A határőrvidék ideiglenesen ismét a bécsi hadügyminiszter alá kerüljön.[4]

Ezek a föltételek, valamint az osztrák kormány kijelentése, hogy Ferdinánd királynak Ausztria megkérdezése és hozzájárulása nélkül nem volt joga az 1848-i törvénycikkeket szentesíteni, oly hírlapi nyilatkozatra késztette Pulszky Ferencet — alighanem Kossuth sugalmazására —, hogy az 1848 : III. törvénycikk megváltoztatásába, mely a magyar had- és pénzügyeket a magyar minisztérium alá helyezte, a magyarság sohasem fog beleegyezni.[5]

Ezekbe a sorsdöntő bécsi tárgyalásokba a szerbek is bele óhajtottak kapcsolódni, hogy a karlócai határozataikat keresztülvigyék. Ezen okból a karlócai főodbor 1848 július 31-én Rajacsits érseket ideiglenesen teljes és korlátlan hatalommal ruházta

[1] Wien, St. A.; Ungarn. Fasc. 474. Ung. Polizeiakten, 1848. I. No. 95. Batthyány és Deák jelentése, 1848. szept. 5. Károlyi, Gr. Batthyány pöre, I., 109. l., II., 9. l.

[2] Wien, Kr. A.; Memoiren-Abteilung. No. 481. Abt. 28.

[3] Pejaković, Aktenstücke. S. 128., 129.; Janotyckh—Adlerstein, Bd. II. S. 294—296. Ezt a kéziratot Budapesten csak szept. 12-én hirdették ki.

[4] Redlich, Das Österr. Staats- und Reichsproblem. S. 193. Kossuth Lajos iratai, XI. k. Beszédei, I. k., 317. l.

[5] Meynerth, Geschichte d. Ereign. i. d. öst. Monarchie in den Jahren 1848—49. S. 473.

fel[1] s ezzel az egész szerb nemzet sorsát reá bízta. Oly hatalmat kapott, mely nagy felelősséggel és sok keserűséggel járt. Midőn arról értesült, hogy Jellačić bán a horvát pacifikáció miatt Bécsbe utazott, panasszal fordult hozzá, hogy a szerb nemzetet János főherceg nem hívta meg a tárgyalásokra; János főhercegnek megizente: „annak, ha a szerb nemzetet morális értelemben véve nemzetnek elismerni nem akarják, melynek ereje a Habsburg-háznak mindenkor a legerősebb támasza volt s mely most is az olaszok ellen harcol, igen káros következményei lehetnek".[2]

A horvát országgyűlésen pedig Joannovits szerb képviselő annak a kimondását kérte, hogy mindaddig nem lehet szó a pacifikációról, amíg János főherceg a szerb vajdát meg nem hívja, mert a szerbek nem akarnak a horvátok csatlósai lenni, mire Jellačić bán kimondatta, hogy a János főherceg közvetítése a szerbekre is kiterjesztendő, így a főodbor és Sztratimirovits bizakodtak a horvátokban, hogy a szerbek nélkül nem fognak a magyarokkal kiegyezni.[3]

A horvátok a János főherceghez fölterjesztett emlékiratukban tényleg egyenlő elbánást követeltek a szerbek részére, akik szintén meghivandók a kiegyezési tárgyalásokra, és akiknek meg kell adni a karlócai határozatok törvényes jellegének elismerését.[4] A szerbek azonban ezidőszerint a szerb vajdaságról csak mint önálló közigazgatási területről szóltak a magyar szent korona kötelékében, Habsburg-uralom alatt, de nemzetnek kívánták magukat elismertetni.[5]

Rajacsits érsek, miután nem hívták meg a tárgyalásokra, kételkedni kezdett a bánban, hogy ennek politikája a szerbek érdekeit nem fogja olyképen képviselni, mint azt a horvát-szerb szövetség kötelességszerűen megköveteli.[6] Aggodalma nem volt alaptalan, mert Jellačić bán, mint már említettük, mikor Batthyány Bécsben július végén az egyezkedési tárgyalásnál felajánlotta a horvátoknak a teljes függetlenséget, hajlandónak mutatkozott a szerb követeléseket elejteni, ha a magyar kormány a közös ügyekre vonatkozó követeléseket elfogadja. Viszont a magyar kormány tiltakozott az ellen, hogy a horvát

[1] A főodbor eziránti proklamációja 1848. aug 2-án kelt. Zagreb, D. A. Z. 3. A. 239—243. és 3. A. 237. A. Др. Тим, Улога Св. Милетића у г. 1848—49. Летопис М. С. 1926. књ. 308, стр. 135. Thim II. 588. l.

[2] Летопис М. С. 1866. књ 111. стр. 148—149. Thim II. k. 583. l.

[3] Dalm. Horvatsko-Slovenske Novine, 1848. br. 69.; Архив Стратимировића и Книћанина 1848 бр. 107.

[4] Pejaković, Aktenstücke etc. S. 104—105.

[5] Летопис М. С. Књ. 81. стр. 81—89; Суботић J, Живот св. II. стр. 98. Thim II. k. 528 l.

[6] Летопис М: С. 1866. књ. 111. стр. 148.

bán egyúttal a szerbek ügyét képviselje,[1] akikkel Kossuth szerint a magyar minden jogot, szabadságot és törvényt megosztott, s akik Magyarországból külön államot követelnek maguknak, így tehát Magyarország vagy szertebomlik vagy a kard határoz.[2]

Mayerhofer belgrádi konzul 1848 július vége felé Bécsbe utazott, magával vivén Hrabowsky főhadparancsnok fölterjesztését, melyben ez kéri, hogy a békeközvetítést a szerbekre is kiterjesszék, a kéréssel János főhercegnél jelentkezett, a délvidéki helyzetet ismertetvén. Midőn a magyarokkal a kiegyezési kísérlet meghiúsult, Mayerhofer alezredes-konzul Bécsből július 31-én erről Rajacsits érseket értesítette, egyúttal fölhívta, hogy szorosan csatlakozzék Jellačić bánhoz az összmonarchia és a szerb nemzeti méltóság fenntartása érdekében. Szerinte szükséges a haderőket megszervezni és mind a szerbek, mind a horvátok kötelesek a monarchia ellenségei, a magyarok ellen harcolni.[3]

Mayerhofer alezredes 1848 augusztus 6-án Zágrábba utazott, ahol a báni konferencián résztvett, azután Karlócára, illetve Péterváradra ment át, ahol Rajacsits érsekkel, valamint Hrabowsky főhadparancsnokkal értekezett.

Rajacsits érsek Mayerhofer levelére augusztus 5-én Jellačić bánnak kijelentette, hogy a horvát-szerb szövetség értelmében az összmonarchiáért és a szerb nemzet érdekeiért vele élni-halni kész. Jellačić (augusztus 28-án) már értesíti a szerb érseket, hogy az udvar igazságosnak tartja a horvátok és szerbek ügyét és pedig a nemzetiségek jogegyenlősége alapján.[4]

A reakció tehát már nyiltan föllépett az összmonarchia régi rendszerének visszaállítására, pedig Kossuth azt gondolta, hogy a nyomasztó bécsi kormányrendszer politikájáért egy „verébfiúnak" sem lesz kedve meghalni. Azonban ebben is csalódnia kellett, mert Jellačić bán a Drávánál már várta a bécsi jeladást a betörésre.

[1] Károlyi, Gr. Széchenyi döblingi irodalmi hagyatéka, I., 123., 364. l. Angyal D., Batthyány és Jellachich bécsi találkozása. Századok, 1936, 473. l. Károlyi, Gr. Batthyány pöre. I. 388. Wien, Kr. A.; S. B. G. K. 1848. VII. 144. Nem áll meg Kukuljević állítása, mely szerint a horváth követelések teljesítése a szerbek követelésén múlt. Horvat, R., Najnovije doba hrvatske povjesti, str. 132.; Smičiklas, Život Kukuljevića, str. 143.

[2] Pap, Nemzetgyűlés, II. k., 60—61. l

[3] Wien, Kr. A.; S. Sl. G. K. 1848. VII. 113.; Karlóca Дѣяніа, 1848. No. 67.; Wien, K. A.; Kr. M. 1848. No. 3713.; Belgrad, Der Serbe 1848. No 2. Вѣстник, 1848, бр. 26.

[4] Thim, II. k., 600., 652. l.

[5] Wien, St. A.; Ungarn, Fasc. 474. Ung. Akten. P. Z. 1848. I. No. 741.

XXVII.

Jellačić bán betörése és a szerbek; az október 3-i manifesztum hatása; a szerbiai kormány egyesíteni akarja a szerb vajdaságot Szerbiával.

A monarchia 1848 szeptember elején forradalom előtt állt. A forradalmat ketten készítették elő: Kossuth Budapesten a szélső elemekkel a centralisztikus osztrák reakció ellen és gróf Latour Bécsben, aki a királya által esküvel szentesített 1848-i magyar alkotmány megsemmisítésére és a régi osztrák összmonarchia visszaállítására törekedett.

A két véglet összeegyeztetése — mint az 1867-ben történt — mindkét fél merev álláspontja miatt nem sikerült. A közös ügyek kérdésének megoldását a magyar országgyűlés az 1848-as törvények alkotásakor elmulasztotta s mikor Radetzky legyőzte az olaszokat, arra kedvező alkalom többé már nem is kínálkozott.

A kamarilla és a reakciós osztrák párt említett föltételeit a magyar kormány nem fogadhatta el, mert ez egyenlő lett volna Magyarország kivívott függetlenségének föláldozásával. Az összeütközés elkerülhetetlen volt s az, hogy a viszonyok ennyire kiélesedtek, nagy politikai hibája volt az osztrák reakciónak, mert megrendítette a monarchia szilárd pilléreit és kénytelen volt végül orosz hadakkal megmenteni a Habsburg-monarchiát, nagyhatalmi állása presztízsének elvesztésével; de nagy hibája volt Kossuthnak is, aki nemzetét a tiszta perszonális unió érdekében oly küzdelembe vitte, melyet a magyarság a túlerővel szemben nem bírt el s végül is az orosz hadak letiporták.

Végzetes lépése volt az osztrák reakciónak: ahelyett, hogy a Habsburg-házhoz hű magyarság nemzeti törekvéseit teljes megértéssel felkarolta volna a Habsburg-birodalom javára, inkább a birodalomellenes nemzetiségekkel szövetkezett, melyek a szomszédos Szerb- és Románországokkal óhajtottak egyesülni.

Viszont a romantikus Kossuth nem tudta gróf Széchenyi István politikai programmját magáévá tenni, aki a Habsburg-birodalom kötelékében és nagyhatalmi állásának fenntartásával a fokozatos nemzeti fejlődés útján óhajtotta a magyarság sorsát biztosítani, nem ígérvén nemzetének „földi paradicsomot“, mint politikai ellenfele, Kossuth.

Szeptember elején már nyilvánvaló volt, hogy a kamarilla és az osztrák reakcionáriusok megkezdték nyilt támadásukat a magyarok ellen. Szeptember 4-én Ferdinánd király a magyar

kormány és a nádor megkérdezése nélkül rehabilitálta Jellačić bánt; a király visszavonván az ellene kiadott felfüggesztési rendeletet, dícsérőleg emlékezett meg lojális magatartásáról, melyet a dinasztia és az összmonarchia irányában tanúsított.[1] A bán összes hivatalait visszanyerte.

Jellačić bán rehabilitációjáról már előzőleg értesült, neki az volt a jelszava: a császárért és az osztatlan egységes monarchiáért. Zágrábból még 1848 április 26-án írta Ferenc Károly főhercegnek: az uralkodó és a dinasztia iránti rendíthetlen hűség és az osztrák császársággal való köteléknek fenntartása képezik céljait,[2] tehát oly elvek, melyeket az osztrák reakció is vallott.

Jellačić szeptember 2-án megírta gróf Nugent altábornagynak: „Oly időket élünk, amikor nem sokat kérdezni, hanem cselekedni kell."[3] Két napra reá pedig báró Jóvichnak, Eszék vár főparancsnokának: „Feladatom az összmonarchiát és a dinasztiát saját szent érdekében a magyar szeparációs törekvések ellen megvédeni."[4]

Nem segített már a helyzeten a magyar képviselőház száztagú küldöttsége sem, mely szeptember 9-én Schönbrunnban a király előtt megjelent. A küldöttség elnöke, Pázmándy Dénes beszédében rámutatott a reakcióra, mely a horvát és szerb mozgalmaknak mozgató rúgója és amelynek célja Magyarország alkotmányának és szabadságának megsemmisítése, noha ezt az uralkodó koronázási esküjével szentesítette.[5] A király kitérőleg felelt.

Másnap, szeptember 10-én bocsátotta ki Jellačić a Dráva mellől proklamációját, melyben — elhallgatva azt, hogy Batthyány a horvátoknak a teljes függetlenséget felajánlotta — azt mondta, hogy a magyarok horvátellenes törekvései keltették fel a horvátok és szerbek mozgalmát. Szerinte a magyarok az összmonarchia létét megtámadták, Horvátországot is fenyegetik, sőt Bosznia mohamedán lakosságát is a horvátok ellen izgatják.[6] Nyiltan kijelentette, hogy hatalmas, szabad Ausztriát

[1] Gelich, Függetl. harc tört. I. 172.; Pejaković, Aktenstücke. S. 130.; Sammlung der Manifeste, Anhang. S. 3. — A képviselőház 1848. szeptember 11-i naplója.

[2] Wien, St. A.; Kab. Arch. Secreta.

[3] Wien, Kr. A.; Memoiren-Abt. 28., 2.; U. o., Sl. S. G. K. 1848. IX. 15, b. 1848—49. Fasc. 125½.

[4] Horváth M., Függetl. harc tört. I., 434. l.

[5] Wien Kr. A.; Kr. M. 1848. No. 5069. — Biztos adatra nem akad-

[6] Wien, Kr. A.; Vertrauliche Korrespondenz des F. Z. M. Nugent. F. A. tam arra nézve, hogy a magyar kormány emisszáriusokat küldött Boszniába. Ellenkezően, a boszniai horvátok dalolták: „Két-három nap mulva, köztünk lesz a bán!" — Október hóban Gospićban a bánnak a montenegrói fejedelem 10.000 montenegrói harcost ajánlott segítségül, de Jellačić diplomáciai megfontolásból nem fogadta el az ajánlatot. A Nyegos egyben felszólította, hogy kiál-

akar, a hadügy, pénzügyek és külügyek összpontosítását, és a magyar korona alatt élő nemzetiségek jogegyenlőségét kívánja. S minthogy a magyar kormány e föltételeket nem fogadta el, veszélyezteti az összmonarchia fennállását, ezért kénytelen volt fegyverhez nyúlni. Ugyanezen a napon a magyar néphez is proklamációt intézett, melyben hangoztatta, hogy nem a magyar nemzet ellen harcol, hanem csak a Kossuth-párt ellen, mely Ausztriától Magyarországot elszakította.[1]

Szeptember 11-én Jellačić bán átlépte a magyar határt, a győzelem reményében. A magyarellenes horvátok mindenütt hirdették, hogy Pestet el kell pusztítani és a magyarokat Ázsiába visszaűzni, mert amíg ez a népség felettük uralkodik, nem alakulhat szláv-horvát birodalom.[2] A könnyű győzelemben gróf Latour, az osztrák katonai reakció feje is bízott, abban a hitben, hogy a magyarországi régi sorkatonaság Jellačićhoz fog pártolni. Báró Piret temesvári főhadparancsnoknak azt írta (szeptember 23.) „ezt a rabló népséget (t. i. a magyart) meg fogjuk zabolázni, rövid idő alatt minden rendben lesz".[3] Kossuth viszont azt hirdette, hogy Jellačić betörése Magyarország szabadságát fogja meghozni.[4] A horvátok meg szerencsés utat kívántak a bánnak.[5] A bán betörése végzetes volt a monarchiára és Magyarországra, ennek népe ellentállott és nádora (szeptember 12.) kijelentette, hogy az alkotmány és haza védelmezését királyának és nemzetének tett esküje folytán — kötelességének ismeri,[6] nem lévén a bánnak királyi fölhatalmazása a fegyveres betörésre és a szeptember 4-i rehabilitáló irat sem hatalmazza fel erre.[7]

István nádor, nem ismerve a kamarilla és reakció titkos terveit, még mindig a békés kiegyezésre törekedett. Így tehát diszkrecionális hatalmat kért (szeptember 4.) Ferenc Károly főherceg útján a dinasztia érdekében főleg a horvát és szerb

tassa ki magát a három egyesült királyság független bánjának. Ugyanakkor irja Karagyorgyevits szerb fejedelemnek: „gyönge lábon áll a szerb vajdaság és a szerbek nem magukért, hanem idegenek érdekeiért harcolnak". Szerinte jobb lett volna, ha a szerbiai fejedelem és kormánya Bosznia elfoglalására ment volna. Вуксан Д. Везе владике Раде с Хрватима. Šišičev Зборник, 1929. стр. 511—516. Wien. St. A.; Ungarn, Fasc. 474. Ung. Polizei Akt. 1848. I. 124. Др. А. Томановић, Петар други Петровић Његош као владалац, стр. 175.

[1] Pejaković, Aktenstücke, S. 131—134.; Vetter A., Az 1848—49. szerb támadás, 147. l.

[2] Wien, St. A.; Ungarn Fasc. 489. Kossuth—Szemere Akten. No. 32.

[3] Wien, Kr. A.; S. B. G. K. 1848. X. 15. „Dieses Raubervolk werden wir schon züchtigen, in kurzer Zeit ist alles in Ordnung."

[4] Kossuth L. Iratai, XIII. Hírlapi cikkei, II., 515. l.

[5] Horvat R., Hrvatski pokret, II., 223.

[6] Gelich, I. k., 185. l.

[7] Károlyi Gr. Batthyány pöre, I., 163. 205. l.

zavarok lecsendesítésére; ehhez azonban „conditio sine qua non“: föltétlen bizalom és nyilt játék. Ígéri, hogy mindenkor szem előtt fogja tartani a dinasztia, Ausztria és Magyarország érdekeit. Kossuth-tal szemben, Jellačić-csal pedig békét fog kötni.[1] A békekötés nem sikerült (szeptember 20.), mert a bán nem akart a balatoni hajón a főherceggel találkozni. A minisztertanács István főherceg sikertelen békekísérletét csúf kudarcnak tekintette.[2] A bán Kulmernek azt írta (szeptember 23.) a főherceg békekísérletéről: „mire valók is a tárgyalások, alkudozás nem az én természetem, 3—4 nap mulva úgyis megtörténik a véres döntés“,[3] tudniillik a katonai összeütközés.

Közben a magyar kormány lemondott, mert nem tudta az országgyűlés törvényjavaslatait Ferdinánd királlyal elfogadtatni és az osztrák birodalmi gyűlés nem fogadta a magyar országgyűlés küldöttségét. Kossuth ekkor írta (szeptember 28.) Batthyánynak: figyelmeztesse a királyt, hogy az alkotmány megcsonkítása a kamarilla politikája által minő borzasztó következményekre vezet.[4]

Az osztrák kormány szeptember 21-i fölterjesztésében foglalkozott a szerb harcokkal. „Ez az állapot, a polgárháború borzasztó következményeiből, úgy a bel-, mint külföldön a korona tekintélyét csorbítja, nyilvánvalóvá teszi a trón határozatlanságát és a legveszélyesebb példa minden állami rend fölbomlására.“ Az osztrák kormány a magyar kormánnyal való kiegyezést ajánlja; Jellačić bán előnyomulásában királyi paranccsal megállítandó, mert győzelme veszélyeztetné az alkotmányos szabadságokat.[5]

Másnap, szeptember 22-én jelentek meg a király manifesztumai a hadsereghez és a magyar „néphez“. Bennük a király azt írta: „Legmélyebb fájdalommal tölté el keblemet főleg az aldunai háború. A szerbek által elém terjesztett kívánatokat a háború kitörése előtt azon meggyőződésben utasítottam magyar minisztériumomhoz, hogy oda küldendő képviselőinek célszerű megválasztása és más alkalmazandó módok által sikerül neki, az ország területi épsége, sérelme nélkül, a méltányossággal összeférő kívánataikat teljesíteni, hogy éppen ennekfolytán kétszeres nyomatékkal léphessen fel a túlzók irányában. E feladat meg nem oldatott, sőt még megoldása meg sem kísérel-

[1] U. o., II. k., 8. l.
[2] Budapest, O. L.; N. M.; Vörös-gyüjt. 1848. No. 1231.
[3] Wien, St. A.; Ungarn, Fasc. 474. Ung. Akten, P. Z. 1848. I. No. 113.
[4] Kossuth ellene volt minden alkunak, „én Isten és a nép nevében ellene mondok minden alkunak, — győzelem vagy halál, én más szót nem ismerek“. — írja október 3 án a honvédelmi bizottmánynak. (Budapest, O. L. K. I. 1848. 2111. és 2241. szám.)
[5] Károlyi, Gr. Batthyány pöre, I. k., 81—84. l., II. k., 26—28. l.

tetett és nem marad egyéb hátra, mint részemről mélyen fájlalni e szerencsétlen harcot, melyben seregeim egyik része vérzik és kijelentem abbeli királyi kegyelmes akaratomat, hogy e harc befejezése egész erővel előmozdíttassék."[1]

Az osztrák kormány azt hitte, hogy a magyar kormány szorult helyzetében mégis elfogadja majd a had-, kül- és pénzügy egységesítését, úgy látszik azonban tartott a bekövetkező szláv veszedelemtől is, ha Jellačić legyőzné a magyarokat. Viszont a magyar kormány Pulszky útján tiltakozott Latournál, hogy „az ausztriai császár a magyar király ellen nyilt háborút viseljen".[2]

István nádor nem tudván Jellačić visszaparancsoltatását kieszközölni, Bécsbe ment, ahonnét azt írta Batthyánynak szeptember 25-én: „Nádori állásom a jelen viszonyok közt lehetetlenné vált. Sokat nem írhatok, egyszerűen csak búcsút veszek ezennel önöktől és szívem mélyéből óhajtom, hogy az isteni gondviselés hazánk felett őrködni soha meg ne szűnjék."[3] S minthogy látta, hogy a kamarilla és a reakció vele mind a horvát, mind a szerb kérdésben kétszínű játékot űzött, szeptember 24-én kénytelen volt lemondani nádori méltóságáról és kegyvesztetten távozott.

Ezen zűrzavaros politikai állapot közepette Jellačić seregével Buda felé tartott; gróf Batthyány hasztalan igyekezett a vérontásnak útját állani, Jellačić serege a magyar sereggel szeptember 29-én Pákozdnál összeütközött, de oly heves ellentállásra talált, hogy háromnapos fegyverszünetet kért, mely alatt a megállapodás ellenére Győr felé vonult.[5] A bán feláldozta tartalékseregét, mintegy tízezer emerét Perczel Mór és Görgey fogták el. „Jellačić a fegyverszünetet gyalázatosan megszegve, Mór felé indult és Győr felé tart" — jelenti Perczel október 2-án a honvédelmi bizottmánynak. Jellačić vereségtől félt; azt írta gróf Nugentnek, hogy a háromnapos fegyverszünetet egy „Flankenbewegung"-ra használta fel és Győrben igyekezett erősebb állást foglalni. Jellačić október 5-én Latourhoz intézett jelentésében bevallja, hogy a magyar csapatok nem csatlakoztak hozzá, hanem vitézül harcoltak ellene. Továbbmenve, Magyaróvárnál értesült (október 7-én) a bécsi forradalmi eseményekről.[6] S ezen

[1] Gelich, Függetl. harc tört. I. 212—213. l.; Sammlung der Manifeste. Anhang, S. 24.
[2] Budapest, O. L.; M. E. 1848. 652. sz.
[3] Wien, St. A.; Ungarn, Fasc. 439.; Kossuth—Szemere-Akten. No. 76 77. A nádor lemondására nézve lásd Károlyi Á., Batthyány főbenjáró pöre. I., 89., 114., 120—121., 205., 406—408. l.
[4] Gelich, I., 227—233. l.
[5] Budapest, O. L.; K. I. 1848. 840. eln. sz. 2225., 2226., 2227. sz.
[6] Wien, Kr. A.; Reserve-Corps unter FML. Gr. Nugent, 1848. X. 50 a., b. — Kr. M. 1848. No. 5698.

okból, mint mondotta, Bécs felé sietett, minthogy Ausztria fennmaradását a szlávság érdekének tartotta.[1]

Jellačić veresége mind a horvátokra, mind a szerbekre leverő hatással volt. A liberális horvátok — úgymint Mazuranić Iván, Kukuljević Iván, Brlić Tádé, báró Kušlan Dragutin, Prica Miksa, Vranicany Ambroz —, akik ellene voltak Jellačić betörésének és elégedetlenek voltak a bécsi udvar reakciós politikájával, Jellačić veresége után nyiltan léptek fel és Kušlan báró „Slavenski Jug" ellenzéki hírlapja körül csoportosultak, sőt később, 1848 december havában Gaj is helytelenítette a magyarok elleni harcot és hibáztatta Jellačić betörését.[2] A reakciónak azonban nem tudták útját állani, Jellačić ennek föltétlen eszközévé vált és kénytelen volt a horvátok nemzeti követeléseit az összmonarchiának alárendelni.

Mikor Jellačić késett a magyarországi betöréssel, a szerbek már kétkedni kezdtek benne. A belgrádi „Der Serbe" című német lapban azt írták róla, hogy átka a szerbségnek, s ahogyan Thun Leó tette tönkre a csehek érdekeit, úgy cselekszik Jellačić a délszlávok érdekeivel.[3] Rajacsits a szerb közvélemény nyomása alatt augusztus 12-én nyiltan megírta Jellačićnak: „ha levelem vétele után nem indul azonnal a magyarok ellen, szövetségünket megszegettnek tekintem s legyen meggyőződve, hogy a szövetség felbontása végzetesebb lesz a horvátokra nézve, mint a szerbekre".[4] Augusztus 23-án pedig azt írja: „a Horvátországgal kötött szövetség mint súlyos kő fekszik lelkemen". — „Szégyen fog el, ha rágondolok, hogy oly sokáig tudtam Önben reménykedni." — „Közel van az idő, amikor a horvátok a szerbekkel való ilyen eljárásukért Isten és a világ előtt nagyon is felelősek lesznek és nemzeti létükkel fognak megszenvedni." — „Cselekedjék most legjobb belátása szerint, engem pedig mentsen fel a felelősségtől, ha nemzetem megmentéséért olyan segélyútra terel, mely a horvátokra káros lesz."[5] Bogdánovits pedig azt írja, hogy „a bán tönkreteszi a szerbeket, s míg mi nehéz harcokat vívunk, a bán Zágrábban hallgat".[6] De mindenekelőtt a belgrádi szerbek gáncsolták a horvátokat, hogy miben sem

[1] Slavische Rundschau, 1848. No. 49. Jellačić erre vonatkozó levelét, melyet a prágai „Slavjanska Lipa"-egyesülethez intézett, lásd Horvat R., Hrvatski pokret, 1848—49. III. str. 70. 71.; Wien, Kr. A.; S. Sl. G. K. 1848. IX. 31½.

[2] Šurmin Gj., A horvátok és magyarok 1848-ban és 1849-ben. Croatia, Budapest, 1906 I. évf.; Prelog M., Slavenska Renesansa, 450. l.

[3] Thim, Délmagyarország önvédelmi harca, I. K. 143—144. l. Der Serbe, 1848. Sept.

[4] Thim, II. k., 614. l

[5] U. o., II. 431—432. l.

[6] Гласник ист. друштва. VIII. стр. 284.

segítik a délmagyarországi szerb fölkelőket s attól tartottak, hogy az ellentét a horvátok és szerbek közt nagyobb lesz, mint volt.[1]

De már augusztus 28-án a bán megnyugtatta Rajacsitsot és felszólította, hogy ne veszítse el a szövetségben való bizalmát.[2] Mayerhofer erre jelentette: „az érseknek kora és állása miatt könnyen megbocsátható kétkedése, melyből kigyógyíttatott".[3] Jellačić külön is értesítette Mayerhofert, hogy a szerbekkel együttműködni kíván és szeptember 10-i proklamációjában is nyiltan hangoztatta, hogy a horvát országgyűlésen megkötött horvát-szerb szövetség értelmében a szerbek ügyét is magáévá teszi.[4] Erre szeptember 3-án Rajacsits érsek bocsánatot kért a bántól a szerb nemzet nevében, hogy meggyanúsította. Egyúttal a szerbeket újra fegyverre szólította Jellačić betörésének támogatására.[5]

Rajacsits érsek gróf Radetzkyhez és gróf Latourhoz is kéréssel fordult. Latour azt felelte Rajacsitsnak augusztus 30-án, hogy a sajnálatos állapotnak Magyarországon nemsokára véget vetnek. Radetzky pedig azt írta neki (augusztus 30.): az osztrák hadsereg kettéválasztásába sohasem fognak beleegyezni s ha kell, fegyverrel fogják az összmonarchia integritását megmenteni.[6]

Radetztky mindazonáltal a békés megoldást óhajtotta és véget akart vetni a szerencsétlen polgárháborúnak.[7] Jellačić azonban már kijelentette, hogy az összmonarchia megmentése a hadsereg kezébe van letéve.[8]

Amíg Jellačić — mint föntebb láttuk — Bécs felé vonult, egymást követték a forradalmi események.

Esterházy herceg, a király körüli miniszter szeptember elején lemondott, Széchenyi gróf elméje elborult,[9] a magyar kormány lemondott, a tótok egyik csapata Hurbán vezetése alatt betört, de Miavánál (szeptember 26.) megverték. István nádor

[1] Gragja za povijest književnosti hrvatske. Knj 6., str. 19.

[2] Thim, II. k., 652. l.

[3] Wien, Kr. A.; Krieg in Ungarn. 1848. Fasc. 126. IX/4. a.

[4] Pejaković, Aktenstücke 133. l., Wien, Krieg in Ungarn, 1848. Fasc. 126. IX/4.

[5] Летопис М. С. Књ. 111. стр. 168. Thim III. 6. l.

[6] Thim, II. k., 654., 655. l.

[7] Thim, II. k., 655. l.

[8] Wien, Kr. A.; S. Sl. G. K. 1848. IX. 31½.

[9] Витковић, Г. — Mikor a budapesti lánchidat készítették, egy lánc kettészakadt, és az alatta álló pontont felborította. Ekkor Széchenyi gróf két fia is a Dunába esett; Széchenyi utánuk ugrott s kimentette őket. Vitkovits János budai szerb esperes gratulált e tettéhez, mire Széchenyi azt mondotta: „Ki tudja, nem lett-e volna jobb rám és a közre, ha a Duna hullámaiban halálomat leltem volna?" Летопис. М. С. 1889. стр. 35.

lemondott, a kamarilla az 1848 : III. törvénycikk megszegésével a gyöngeelméjű királlyal Lamberg Ferenc altábornagyot a Habsburg-birodalom egysége érdekében[1] kineveztette (szeptember 26.) a magyarországi katonaság főparancsnokává, a képviselőház azonban törvénytelennek nyilvánította a kinevezést s mikor a jóhiszemű gróf Lamberg Budapestre érkezett, az utca gyülevész népsége meggyilkolta (szeptember 28.) s végül a képviselőház az ország kormányhatalmát a honvédelmi bizottmányra ruházta a király és a haza nevében.[2] Ferdinánd király meg az országgyűlést elnapolta (szeptember 26.), Récsey Ádám tábornokot miniszterelnökké nevezte ki, erre október 2-án Batthyány végleg lemondott, október 3-án pedig megjelent az a hírhedt manifesztum, mellyel a király a magyar országgyűlést feloszlatta, az általa nem szentesített törvényeket érvénytelennek nyilvánította, az összes magyarországi seregeket Jellačić alá helyezte s őt királyi biztosul nevezvén ki, Magyarországot haditörvények alá vetette.[3] A reakció számítása fölborult, mert Jellačić kénytelen volt visszavonulni, Bécsben pedig október 6-án kiütött a forradalom. Gróf Latourt a csőcselék egy lámpaoszlopra fölakasztotta.[4]

A bécsi forradalom Magyarország előnyére vált, mert megszüntette az október 3-i manifesztum bomlasztó hatását a magyarországi hadseregnél és majdnem kéthónapi időt adott a honvédelmi bizottmánynak a katonai szervezkedésre. Különösen a tisztikar állott nagy dilemma előtt: vajjon a magyar királyt vagy az osztrák császárt kövesse-e? Schweidel József, vértanú szerint, Ferdinánd király egyik rendeletében utasította, hogy a magyar hadügyminiszter rendeleteihez alkalmazkodjék, egy másikban pedig az osztrák hadügyminiszter figyelmeztette a császár iránt tartozó hűségesküre.[5] A hadseregnek és tisztjeinek tehát döntenie kellett, vajjon az osztrák császárnak vagy a magyar királynak engedelmeskedik-e? Jól mondta Piret báró

[1] „Arról van szó — írja gr. Latour okt. 2-án br. Puchner erdélyi főparancsnoknak —, hogy a monarchia integritásának fenntartása érdekében a törvényes állapotot fegyveres erővel minél gyorsabban helyreállítsuk.“ Wien, St. A.; Ungarn, Fasc. 474. Polizei-Akten, No. 183.; Fasc. 491. Miszellen. — Verzeichnis, No. 1848. 1820. eln. sz.

[2] Budapest O. L.; K. I. 1848. 923. eln. sz.

[3] Wien, St. A.; M. R. 1848. No 2164., 2242—2243. Károlyi, Gr. Batthyány pöre, I., 417.

[4] Egy nappal halála előtt (okt. 5.) kereste fel őt Rajacsits érsek megbízottja, Szubotits János, hogy a szerbek helyzetét ismertesse és kívánságait előadja. Latour gr. megígérte, hogy támogatni fogja a szerbeket és leküldi Suplyikác Istvánt, akit a szerbek vajdájuknak megválasztottak. Живот Јована Суботића. II. стр. 120—122.

[5] Függetlenség, 1937. jan. 24-i száma. Kolowrat, Erinnerungen, Bd. I, S. 83—85.

temesvári főhadparancsnok a közelgő belháborúról, hogy „sem győzelem, sem vereség esetén nem sok becsületre tehet szert az ember".[1] Merz altábornagy meg azt írja Hrabowskynak (szeptember 27.): „Istenemre mondom, nem tudja az ember, kinek engedelmeskedjék és ki parancsol ebben az országban."[2]

A főhadparancsnokok, a csapatvezetők közül is többen Latourtól kértek irányelveket, de ez kérelmük elől kitért, bizonytalanságban hagyván őket.[3] Mészáros hadügyminiszter október 4-én külön is felhívta a hadsereget, hogy maradjanak hívek a fennálló törvényekhez, a közös császárhoz (!) és királyhoz. A szerb fölkelők ellen felállított hadtest vitézeit külön fölszólította, hogy mentsék meg a hazát a pusztulástól. Az országgyűlés október 7-én érvénytelenítvén a király törvénytelen rendelkezéseit, másnap (október 8.) a szerb Zákó István indítványára a honvédelmi bizottmány elnökévé Kossuth Lajost választotta meg. Ő első rendeletében meghagyta a várparancsnokoknak, hogy a magyar zászlót tűzzék ki és a honvédelmi bizottmánynak engedelmeskedjenek.[4]

Ez a rendelet a délmagyarországi szerb harctéren Pétervárad, Eszék, Temesvár erődöket és a délmagyarországi csapatokat érintette; Pétervárad és Eszék behódolt a honvédelmi bizottmánynak, Temesvár azonban nem engedelmeskedett.

Hrabowsky távozása után Péterváradon a főhadparancsnokságot Blagojevich Imre báró tábornok vette át 1848 szeptember 9-én.[5] Átvevén hivatalát, Latourtól irányelveket kért, azonban nem kapott. Szeptember 8-án István főherceghez fordult, aki néki meghagyta, hogy a fennálló törvényekhez tartsa magát s ha Jellačić nem tud betörésekor királyi parancsot fölmutatni, lépjen fel a horvát csapatok ellen.[6] Mészáros bízott benne, hogy a törvény és az igazság szerint fog működni és bár rác nevet visel, nem vonták kétségbe magyar érzelmeit.[7] Blagojevich

[1] Wien, Kr. A.; S. B. G. K. 1848. IX. 44.; Helfert, Vad-Rác, Österr. Jahrbuch, 1908. S. 237.

[2] Gelich. I., 304.

[3] Wien, Kr. A.; K. M. 1848. No. 4834., 4458.

[4] Gelich, I., 310. l.

[5] Hrabowskyt a király 1848. július 7-én nevezte ki Budára br. Lederer távozta után országos főhadparancsnoknak s helyébe Blagojevichet Péterváradra, mihez gr. Latour hozzájárult. Wien, Kr. A.; Kr. M. 1848. No. 3087., 3363. S. Sl. G. K. 1848. IX. 41. b.; Krieg in Ungarn, Fasc. 126. 1848. IX 23.

[6] Wien, Kr. A.; Krieg in Ungarn, 1848. Fasc. IX. 23. 23½; K. M. Präs. Akt. 1848. No. 4869., 5022., 5441. Österr. Soldatenfreund, 1848. 6. Sept.

[7] Wien, St. A.; Ungarn, Fasc. 554. Mészárosnak Csányihoz intézett 1848. júl. 16-i és szept. 24-i levele; Thim, III. k., 29. l.; Mészáros Lázár emlékiratai, I. k., 163. l. Blagojevich humánus ember volt; a többi közt az elfogott Kamber Pál, Popovits-Péci Uros, Silits György és Luburits (?) Demeter elzárt újvidéki lakosokat a szerbek által elfogott két tiszt ellenében szabadon bocsátotta. S. Sl. G. K. 1848. IX. 23. a.

Szenttamás alatt felkereste Mészáros hadügyminisztert és szavát adta, hogy a magyar alkotmányt megvédi. Augusztus hóban a király titkos tanácsossá nevezte ki. Mayerhoferrel találkozván (szeptember 19.), kijelentette, hogy híve a katonai egység fenntartásának, amennyiben ezt az egyéni becsület és Magyarországtól való függő helyzete megengedi. Az október 3-i királyi manifesztumot kihirdette, azt tartván, hogy bár ragaszkodik a magyar alkotmányhoz, köteles a király parancsát is teljesíteni. Mikor gróf Latour meggyilkolásának és a bécsi forradalomnak hírét vette, kijelentette, hogy nem kívánja Jellačić elismerését és október 15-én a vár ormára kitűzte a magyar zászlót, az osztrák és szerb ügynek nagy kárára. A honvédelmi bizottmány október 8-i rendeletére a várőrség letette az esküt a magyar alkotmányra és a tisztektől hűségnyilatkozatot vettek. Akik vonakodtak a nyilatkozatot aláírni, azokat fölmentették a szolgálat alól.[1] Hentzi várparancsnok azonban vonakodott a honvédelmi bizottmány rendeletét elismerni; mikor Mészáros hadügyminisztertől kineveztetését kérte (augusztus 1.), azt írta: „Isten áldja és védje önöket a haza javára és megmentésére". Másfél hónappal utóbb (szeptember 20.) már a szerbek ügye iránt lelkesedett s október 5-én jelentette Latournak, hogy Jellačićhoz fog csatlakozni.[2] A bécsi forradalom után, 1848 október 16-án mégis aláírta a hűségnyilatkozatot,[3] ámbár még október 10-én és 11-én az estei ezred 4. zászlóalját Jellačić részére igyekezett megnyerni. Mayerhofer elfogott (szeptember 20.) leveléből kitűnvén áruló magatartása, Beöthy kir. biztos letartóztatta (október 22.) és Budára vitette. Haczel kormánybiztosnak igaza volt: „Hentzi katonai jeles tehetségénél fogva veszedelmesebb ellenség, mint használható barát."[4]

Újvidék tanácsa nem akart várni az október 3-i manifesztum kihirdetésével és már október 15-én fel is olvasta. Az osztrák tisztikar és a Zanini olasz zászlóalj éljenzéssel fogadta;

[1] Gelich, Függetl. harc tört. I., 374—376.; Vetter, Az 1848—49. szerb támadás. Hazánk, 1888. 149—150. l. Horváth M., Függetl. harc tört. I., 595—598. l. K. I. 1848. 986., 1201., 1248., 1254., 1333. sz.; Wien, Kr. A.; Krieg in Ungarn, Hauptarmee, Detailakten. Fasc. 92., XI. 12. g.; S. Sl. G. K. 1848. X. 7. XI. 4. c.; Thim, Délmagyarország önvéd. harca, I., 217.

[2] Wien, St. A.; Ungarn, Fasc. 490. Miszellen; Kr. M. 1848. Präs. Akt. 1848. No. 1017.; S. Sl. G. K. 1848. X. 8. c.; K. I. 1848. 2816. sz.

[3] A hűségnyilatkozat száma: 1848. 1264.

[4] Wien, Kr. A.; S. Sl. G. K. 1848. IX. 23. a., X. 21.; Kr. M. 1848. Präs. Akt. 1848. No. 5480.; Insurrektionsarmee, 1848. X. 23.; K. I. 1848. 827., 925., 5063 sz.; Дѣянія 1848. I. бр. 139. — Hentzi elmenetele előtt titokban Pétervárad terveit az ellenség kezére juttatta. Wien, Kr. A.; Krieg in Ungarn, 1848. X. 7. a. Thim, Délmagyarország önvédelmi harca, I., 217—219. l. Hentzi életrajzi adatai: Gelich, III. k., 263. l. Reiner B., Magyar kultúrképek, 111—133. l.

az újvidéki tanács erre kimondotta, hogy a temerini és jáeki magyar és német menekültek 24 óra alatt tartoznak a várost elhagyni. Beöthy kir. biztos azonban már október 19-én Újvidékre érkezett, a tanácsot felfüggesztette és október 20-án a város vezetését katonai fölügyelet alá helyezte és egy bizottságra bízta, melynek tagjai voltak: Haczel Márton kormánybiztos, Pongrátz és Mollináry alezredesek. Sztratimirovits Radivoj főkapitány erre három szerb tanácsossal Karlócára menekült.[1] Pétervárad és Újvidék sorsát a bécsi forradalom és Latour gróf meggyilkolása döntötte el.

Az eszéki várőrség 1848 augusztus 31-én semlegesnek jelentette ki magát, a várat császári birtoknak tekintette, és az összmonarchiát ismerte el. Parancsnoka a szerb nemzetiségű Jóvich Sándor vezérőrnagy volt, aki inkább a magyarokhoz hajlott, míg térparancsnoka, az osztrák Schwarzenau vezérőrnagy, Jellačićhoz szított. Latour gróf helyeselte a várőrség határozatát, hogy mindaddig, míg az uralkodó határozott parancsot nem ad, nem avatkozik be a szerb-horvát és magyar harcokba. Jellačić már betörése előtt fölszólította Jóvichot, hogy a császár, király és az összmonarchia érdekében szövetkezzen vele a magyarok ellen; Jóvich főparancsnok erre kijelentette, hogy néki is szent a dinasztia érdeke, de ő nem teljesítheti kérését, mert mind a királynak, mind a magyar kormánynak alárendeltje. Rajacsits patriárka (szeptember 5.) felszólítása is sikertelen maradt, bár megfenyegette Jóvichot, hogy bácskai birtokát lefoglaltatja, ha az összmonarchia kárára a magyar kormány mellé áll és Jellačićnak nem hódol meg.[2]

A honvédelmi bizottmány a várőrség tisztikarának megbízhatlanságát ismervén, gróf Batthyány Kázmért, Baranya főispánját nevezte ki kormánybiztosnak. Jellačić bán báni biztosa, Bunjik József, október 7-én és 8-án Eszékre új tisztikart nevezett ki, miután az alsóváros Jellačićhoz pártolt. De midőn gróf Batthyány október 22-én a 41. honvédzászlóaljjal Eszékre bevonult és a magyar legénység hozzácsatlakozott, az osztrák tisztek, a bécsi forradalmi események hatása alatt, eltávoztak, mire Jóvich 1848 október 22-én kitűzte a magyar zászlót. Erre Eszék magyar képviselői, Tanay Mátyás és Szalopek Lajos volt verőcei alispán visszatértek.[3]

[1] Érdujhelyi, Újvidék tört. 332—333. l. Wien, St. A.; Ungarn, Fasc. 474. Polizei-Akt. No. 171. Fasc. 553. — K. I. 1848. 1201., 1551., 3786. sz. Kaulitzi János újvidéki nyomdászt elfogták, mivel az okt. 3-i manifesztumot lenyomta és Suplyikác vajdát éltető ódát nyomatott ki. Wien, Kr. A.; S. B. G. K. 1848. X. 35., 35. a.

[2] Летопис М. С. Књ. 111. стр. 176—177.

[3] Csórits őrnagy Szerémségben maradt és okt. 26-án egy csapattal Vukovár ellen ment, útközben csapata gr. Eltzet, vukovári magyarpárti földbir-

Temesvárt elvesztette a honvédelmi bizottmány; báró Piret főhadparancsnok és báró Rukavina várparancsnok az október 3-i császári manifesztum után a nem magyar őrséggel behódolt az osztrák császárnak. Latour gróf október 5-én közölte Piret báróval, hogy Ferdinánd király Jellačić alá helyezte a magyarországi haderőket „az egységes osztrák hadsereg és egy erős kötelékben álló összállam érdekében“. Ugyanezen napon Jellačić is felhívta a várőrséget engedelmességre.[1]

Piret báró a rendeletek vétele után Temesvárt (október 10.) ostromállapotba helyezte és a forradalminak tekintett megyei hatóságot felfüggesztette, s ugyanezen a napon Piret báró elnöklete alatt egy haditanács alakult.[2] A városi tanács alávetette magát a haditanácsnak. A megyei hatóság megszüntetése után, október 22-én Ambrózy György volt alispán elnöklete alatt egy közigazgatási központi bizottságot állítottak fel. Az oláhok ellene voltak a főkomiténak, mivel 14 tagja között 11 szerbbel szemben csak 2 román és 1 katolikus volt.[3] A szerb fennhatóságtól szabadulni igyekeztek s ezért a magyarországi románok Erdélyhez óhajtottak csatlakozni. Báró Kulmerhez is segítségért fordultak, hogy ne kerüljenek a szerb vajdaságba.[4] Vukovics kir. biztos, kit akasztófával fenyegettek meg, és Csernovits főispán idejében elmenekültek. Vukovics Versecre ment, ahová a megyei tisztviselőket is rendelte.[5] A temesvári haditanács, miután Vukovics a temesvári császári hatóságokat törvényteleneknek nyilvánította, november 6-án törvényen kívül állónak nyilvánította őt és 100 darab aranyat tűzött ki fejére.

tokost agyonverte, házát kirabolta, mire Csórits is elmenekült és Mayerhofernél Zimonyban jelentkezett. — Gelich, Függetl. harc tört. I., 362—365. l.; Wien, Kr. A.; Kr. M. 1848. No. 4777., 5643.; S. Sl. G. K. 1848. VIII. 59., 63. b., IX. 1., 2., 12. a., 15. b., c., ad 17., 28., X. 213. a., XI. 3 25., XI. 3. b. K. I. 1848. 623., 1001., 1014., 1029., 1110., 1146., 1174. 1427., 1529., 1789., 2348.; Летопис М. С. Кн. 111. стр. 176—177.; Horvat R. Hrvatski pokret III. str. 217—220. Kr. A. Krieg in Ungarn. Fasc. 157. Corps Trebersburg XI. 2. b.; Kroat-slav. Armee unter Jellačić. Fasc. 127. 1848. XI. 66. b.; Karlóca, Главни одбор 1848. бр. 3870/45; Застава, 1898 бр. 75.

[1] Wien, Kr. A.; S. Sl. G. K. 1848. X. 15.; Budapest, O. L. K. I. 1848. 1698. sz.

[2] Wien, Kr. A.; S. B. G. K. 1848. X. 30. c., 53., X. 68. a., 75. 76.; K. M. 1848. No. 6259.

[3] Wien, St. A.; Kulmer, Fasc. I. No. 1—4.

[4] A bizottság alelnöke Zsivkovits temesvári szerb püspök volt. Helyébe Vukovics Popovits Ivánt, a verseci szerb püspököt akarta kineveztetni. Budapest, O. L.; V. M. 1848. 6255. sz. Zsivkovitsot hűségéért a császár a Szent István-rend commandeur keresztjével tüntette ki. Wien, St. A.; M. R. 1848. No. 3951.; Kulmer Fasc. I. 1—4.

[5] Wien, S. A., K. I. 1848. 1664., 1697. sz.; Wien, St. A.; Ungarn. Fasc. 474. Polizei-Akt. 1848. No. 200. Vukovics emlékiratai, 358—363. l. Horváth, Függetl. harc tört. I., 604—608. l.

[6] Budapest, O. L.; K. I. 1848. 1452. sz.; N. M. 1848—49-es iratok.

De nemcsak a várak őrségére, hanem a déli bács-bánsági hadseregre is lesujtóan hatott az október 3-i királyi manifesztum; az osztrákérzelműek viszont fellélegeztek. Mikor azonban a bécsi forradalom kiütött és Latourt meggyilkolták, a hangulat inkább a magyarok mellett volt.[1] Mészáros hadügyminiszter külön felhívta a déli hadsereg tisztjeit, hogy a királyhoz és az alkotmányhoz hívek maradjanak.[2] Midőn báró Piret felhívta Edert, a verbászi tábor főparancsnokát, hogy az október 3-i manifesztum értelmében hódoljanak be, ez kijelentette, hogy „a király és a haza nevében az ország képviselői által választott országos honvédelmi bizottmánynak hódol"; s minthogy a magyar hadügyminiszternek vannak alárendelve, a honvédelmi bizottmánynak tartoznak engedelmességgel.[3]

Piret báró Kiss Ernőt, a bánsági magyar csapatok főparancsnokát is behódolásra hívta föl. Erre ő két bizalmi férfiút akart Őfelségéhez további utasítás végett Bécsbe küldeni, de a bécsi forradalom és a bácskai hadsereg nyilatkozata ezt a lépését tárgytalanná tette.[4] Krassó vármegye a császári ügy mellé állott.[5]

A szerbek örömmel fogadták Jellačić kinevezését. Jellačić kinevezése után felhívta Suplyikác Istvánt és Rajacsits érseket, hogy támadják meg a déli magyar hadsereget és kössék le, hogy ne tudja őt hátbatámadni.[6] A második szerb nemzetgyűlés október 9-én külön is üdvözölte Jellačićot abban a reményben, hogy a szerb nemzetnek boldogabb jövőt fog teremteni. Jog és igazság szerint elvárták tőle, hogy az 1848. évi május hó 13-i és 15-i karlócai határozatokat el fogja ismertetni. A második szerb nemzetgyűlésen Ferdinánd király október 3-i manifesztumát felolvastatták és a legnagyobb lelkesedéssel közhírré tették; a gyűlés örömét nyilvánította amiatt, hogy a magyar országgyűlés határozatait a fejedelem visszautasította és Jellačićot királyi biztossá kinevezte.[7]

A szerb kormány is megelégedéssel értesült a magyar országgyűlés és a király közti szakadásról. Petronijevits Avram, a belgrádi szerb kormány elnöke és a külügyek vezetője meg-

[1] Budapest, O. L. K. I. 1848. 171. sz.; 2195. eln. sz.
[2] Klapka, Der Nationalkrieg, S. 35.; Gelich, Függetl. harc tört. I., 302--304. l.
[3] Wien, Kr. A.; S. B. G. K. 1848. X. 27. b., c., d.
[4] Wien, Kr. A.; S. B. G. K. 1848. X. 8. c.; Budapest, O. L.; K. I. 1848, 1611. eln. sz.
[5] Boros, Az 1848. év eseményei Krassó vármegyében, 95. l.
[6] Wien, Kr. A.; Krieg in Ungarn, Fasc. 126. X. 33.
[7] A szerb nemzetgyűlés október 9-i üdvözlő irata Jellačićhoz. Летопис М. С. Кнь. 111. стр. 211—212. A főodbor az okt. 3-i kiáltványt szerb nyelven is kinyomatta. Karlóca Дѣяанія, кнь. I. бр. 147.

kérte Rajacsits érseket, hogy az összes szerb püspökökkel ismertesse el a császári kiáltványt. Zsivkovits Pantelejmon azonal elismerte, Athanackovits Plátó budai püspök semlegesen viselkedett, Popovits István verseci szerb püspök a magyar alkotmány mellett foglalt állást.

Végeredményben az október 3-i királyi manifesztum reményt nyujtott a szerbeknek, hogy az összmonarchia kebelében az egyes országok és így a kivívandó szerb vajdaság is foederatív alapon nemzeti önállósághoz jutnak.

De mikor a bécsi forradalom kiütött, reményeik lelohadtak és a monarchia felbomlásával számoltak, akkor a belgrádi szerb kormány egy érdekes tervvel jött elő. A portánál lépéseket tett, hogy a szerb vajdaságot szakítsák ki Magyarországból, illetve a monarchiából és Szerbiával egyesítsék török szuverénitás alatt. Ilyen ajánlatot állítólag a délmagyarországi szerbek is tettek 1848 augusztus havában Mehmed belgrádi pasának. Október első felében Nikolajevits Konsztantin, Szerbia konstantinápolyi ügyvivője megjelent Ali pasánál, a török külügyek képviselőjénél a szerb kormány ajánlatával. A porta azonban vonakodott tárgyalásba bocsátkozni és meg akarta várni a monarchia sorsának eldőlését. Ali pasa kijelentette, hogy a porta nem támogathatja nyiltan a magyarországi szerbek fölkelését, mert háborús bonyodalmakra vezetne, de ha a Habsburgmonarchia fölbomlik, az egyesülésnek nem állja majd útját. Ali pasa a szerb kormány lépését a francia követtel is közölte.

De Ali pasa jóakaratú magatartása csakhamar megváltozott. A magyar kormány bizalmi képviselője Konstantinápolyban, Horváth, fölmutatta Petronijevits Avramnak, Szerbia kormányfőnökének elfogott levelét, melyből kitűnt, hogy Danilyevszkij orosz főkonzullal áll összeköttetésben és a szerb mozgalom pánszláv jellegű.

Mikor Nikolajevits szerb ügyvivő ismét megjelent Ali pasa török nagykövetnél és kijelentette, hogy a szerb mozgalom nem pánszláv, hiszen Mayerhofer osztrák konzullal is összeköttetésben állanak és véle egyetértően járnak el. Ali pasa erre váratlanul azt kérdezte tőle: tud-e Mayerhofer a vajdaságnak Szerbiával való egyesítéséről s az ő hozzájárulásával történt-e ez a lépés? A szerb ügyvivő azonban adós maradt a felelettel; de értésére adta Ali pasának, ha a porta nem honorálja a szerb kormány tervét, esetleg orosz támogatást keresnek.

A magyar ügyvivő, Horváth most az angol követhez, Stratford Caninghez fordult, aki a portánál protestált Szerbia törek-

vése ellen. Anglia belgrádi konzula, Fonblanque is bevádolta a szerb kormányt a követnél. Az orosz követ, Titov nem avatkozott be ebbe a kérdésbe és csak annyit mondott Nikolajevits szerb ügyvivőnek, hogy az orosz cár meg van elégedve Szerbia magatartásával, de semmiféle támogatást nem nyujthat.[1]

XXVIII.

Bánsági és bácskai hadiesemények 1848 szeptember havában. Mayerhofer vezérkari kinevezése; Versec és Fehértemplom meghódoltatását megkísérli. Bechtold lemondása; Beöthy Ödön királyi biztos kinevezése. Szenttamás harmadik ostroma. Pirosi vérengzés.

Említettük már, hogy Kiss Ernő szeptember 2-án bevette[2] a szerbek perlaszi táborát, s noha az útja Pancsováig szabad volt, sztratégiailag kihasználatlanul hagyta sikerét. A „perlaszi hőst" éppen ekkor nevezte ki a kormány tábornokká és a Jellačić elleni hadtest élére akarta állítani.[3] Lehetséges, hogy Blomberg és Bechtold magatartása is hátráltatta a további előrenyomulást. A lovasság késedelmes beavatkozása lehetségessé tette a szerbek számára a menekülést. Az elesettek közül megemlítendő Szemere Pál, a veressapkások parancsnoka, a szerbek részéről pedig Mihajlovits Jancsa kapitány. A szerb tüzérek az utolsó emberig védték ágyúikat.

Kiss visszatérvén Becskerekre, elmulasztotta a környékbeli sztratégiai pontokat megszállani; Sztratimirovits és Knityánin erre Tomasevácon (szeptember 9-én) a Temes folyó mögött tábort ütöttek és nemsokára a perlaszi tábort ismét felállították. Debelyácsa magyar községet felgyujtották és kifosztották; a fosztogatásban résztvettek Antalfalva és Padina tót községek lakosai is. A szerbiaiak asszonyokat, gyermekeket hurcoltak el, ezek érdekében Blagojevich Rajacsitsnál közbelépett.[4]

[1] Павловић Д. Србија и српски покрет. Стр. 86—91.; Wendel H. Der Kampf der Südslaven um Freiheit und Einheit. S. 253.

[2] Vukovics emlékiratai, 310—313. l. Hegedüs, Kiss Ernő emléke, 69—74.; Kapper, Serbische Bewegung. S. 179—182.; Пико—Павловић. Срби у Угарској стр. 257.; Szeremlei, Magyarország krónikája, 182—183. l.; Stefanović, Erlebnisse, S. 43.; Vetter, Az 1848—49. szerb támadás. Hazánk, VII. 390—392. Gyalókay, A perlaszi tábor bevétele, Századok, 1915, 247—287. l. Ebben a harcban Arany János, a költő is résztvett, mint nemzetőr.

[3] Wien, Kr. A.; S. B. G. K. 1848. IX. 54.

[4] Стратимировић, Успомене, стр. 25. Wien. Kr. A.; S. B. G. K. 1848. IX. ad. 48. X. 5. b.; Вјестник. 1848. бр. 30, 49. Wien. K. A. Operationen gegen Wien. Acten der I. Corps Jellačić, Fasc. IX. 35. b. Stefanović, Erlebnisse, S. 50. — Stratimirović, Was ich erlebte, S. 179.

Szeptember 9-én a magyarok bevették a lagersdorfi (strázsai) gyönge szerb tábort, mely Versec és Fehértemplom között feküdt, de szeptember 16-án a szerbek visszafoglalták.[1]

Szeptember 12-én Sztratimirovits Nagybecskereket akarta elfoglalni és a kikindai kerület felé akart nyomulni. De ez a támadása meghiúsult, miután Kiss Knityánin Tomasevác felőli támadását feltartóztatta és az aradác—eleméri szerb csapatokat kiszorították.[2] Mayerhofer szeptember 16-án látogatta meg a tomaseváci tábort.

Versec és Fehértemplom környékét szeptember havában báró Blomberg ezredes védte mintegy 6000 gyalogossal és 1000 lovassal.[3] Midőn Jellačićot a király rehabilitálta, s ez neki szeptember 15-én tudomására jutott, az összmonarchia mellé állott a magyarok „szeparatizmusa“ ellen. Versecet és Fehértemplomot ugyan a szerbek ellen megvédte, mert sajnálta a német lakosságot, de viszont a határőrvidékre nemigen tette be a lábát.[4] Szeptember 18-án Bobalić Péter szerb főparancsnokot Vojvodincén megkérte, hogy a patriárka útján küldje el hozzá Mayerhofer konzult.[5]

Bobalić szeptember elején a vracsevgáji szerb táborban Fehértemplom előtt állott, midőn Knityánin Tomasevác felé vonult Pancsova védelmére a perlaszi szerb tábor elpusztítása után. Maderspach Ferenc, a fehértemplomi őrsereg parancsnoka szeptember 7-én innét kiverte s minthogy Vracsevgáj szerb lakossága a házakból a magyar csapatokra lőtt, a helységet fölgyujtatta. Szlatina kolostor is ekkor pusztult el, ahol Zsivánovits szerbiai kapitányt elfogták nagy zsákmányával.[6] Bobalić erre a Karas folyó mögött ütött tábort és Maderspach századost törvényen kívül állónak nyilvánította. A lagersdorfi szerb táborban Beszarabits Vince foglalt állást mintegy 1200 emberrel és nyolc ágyúval, megszakítván a Verseccel való összeköttetést. Alibunáron pedig a szerb táborban mintegy ezer szerb állt, a Temesnél és Perlasznál mintegy ötezer ember.[7]

A kikindai kerület szerb lakosságát Nagy-Sándor József őrnagy tartotta nyugton.

[1] Wien, Kr. A.; Ung. Insurgentenarmee 1848. IX. 15. S. B. G. K. 1848. IX. 43.

[2] Stratimirović, Was ich erlebte. S. 51. 179—181.; Szeremlei, i. m. 199. l. — Hegedüs, Kiss Ernő emléke, 75—80. l.

[3] Wien, Kr. A.; S. B. G. K. 1848. IX. 29. c.

[4] U. o., S. B. G. K. 1848. XI. 41. e.

[5] Karlóca, P. L. Главни одбор. 1848 бр. 3130.

[6] Wien, Kr. A.; S: B: G: K. 1848. IX. 29. a., d., ad 36., ad 37. b.; Budapest O. L.; B. M. 1848. 9654. r. sz. Vukovics, Emlékiratai, 293. l.

[7] Wien, Kr. A.; Krieg in Ungarn, 1848. Fasc. 126. IX. 4. a.

Blomberg báró Mayerhoferrel a Versec előtt állomásozó Bobalić táborában találkozott és megállapodott Versec feladásának föltételeiben, melyekhez a főodbor nevében Zsivánovits Dömötör szerb főbiztos is hozzájárult.[1] Erre Blomberg báró szeptember 21-én közölte a verseci szerb és német lakossággal a megállapodást: ha Versec behódol, nem lesz bántódása. Mayerhofer e föltételeket szeptember 22-én tudatta a verseci lakossággal, azt kívánva, hogy szakadjanak el a magyar kormánytól. A város Damaszkin István főszolgabíró és Vukovics Sebő királyi biztos közbejöttével Mayerhofer föltételeit elutasította.[2]

A távozó Vukovicsot Blomberg ulánusai elfogták és Versecre visszahozták. Erre a verseci őrség oly fenyegető állást foglalt el Blomberg báró ellen, hogy kénytelen volt szabadon bocsátatni.[3]

Mayerhofer szeptember 23-án Fehértemplomot is meghódolásra hívta föl, ugyanazon föltételek mellett, mint Versecet.[4] Fehértemplom védői erre kijelentették, hogy törvény szerint a bánsági főhadparancsnokságnak vannak alávetve és Ferdinánd király határozata értelmében a magyar kormánynak, készek tehát magukat minden szerb támadás ellen megvédeni. Egyben tagadták, hogy a szerbek a királytól kaptak volna fölhívást támadásra.[5]

Blomberg báró nem tudván Versecet és Fehértemplomot Mayerhofer és a szerbek kezére játszani, Piret báró főhadparancsnoktól fölmentését kérte, melyet szeptember 23-án meg is kapott. Blomberg ezredével Szentmiklósra vonult s mikor a király október 3-i manifesztuma megjelent, az összmonarchia érdekében nyiltan a magyar kormány ellen fordult.[6]

Piret báró értesülvén Mayerhofer beavatkozásáról, a leghatározottabban tiltakozott ellene; a főparancsnok tagadta, hogy a bécsi kormány megbízta parancsnokságának területén a beavatkozásra; egyben meghagyta Blombergnek, hogy kötelessége Versecet a szerbek ellen megvédeni.[7] Rejtély előtte, hogy

[1] U. o., S. B. G. K. 1848. X. 8. c.

[2] A föltételeket lásd: Thim, III. k., 37—39. l. Közlöny, 1848. okt. 6. 118. sz. Vetter, Az 1848—49. szerb támadás. Hazánk, 1888. évf., 146., 148. l.

[3] U. o., 1848. IX. 63.; Vukovics emlékiratai, 296—300. l.

[4] Thim, III. k. 45—46. l. Részletesen l. Gelich, Függetl. harc tört. I., 262—266. l.

[5] Wien, Kr. A.; S. B. G. K. 1848. X. 1. d., e.

[6] U. o., 1848. IX. ad 44., 58. 58. b., XIII. 18.; Krieg in Ungarn, Fasc. 92. XI. 4. e.

[7] U. o., S. B. G. K. 1848. IX. 54.

micsoda jogon keveredett be Mayerhofer a bánsági dolgokba, hiszen Doblhoff miniszter őt a bécsi Reichsratban dezavuálta. A magyar kormány ugyanis még augusztus hóban fellépett a bécsi külügyminiszternél Mayerhofer ellen, de eredmény nélkül. Latour gróf ezredessé nevezte ki, a magyar kormány meg hazaárulónak nyilvánította és haditörvényszék elé való állítását követelte.[2]

Mayerhofer 1848 szeptember 2-án értesíté Rajacsits érseket, hogy Jellačić bán őt kinevezte a „vezérkar főnökévé" a szerb és szláv hadtesthez; föladata Jellačić és a szerbek működésének összhangbahozatala. Az érseket arra kérte, hogy a szerbek ezt a kinevezést ismerjék el.[3] Nyilvánvaló, hogy Mayerhofer ezen föllépése Sztratimirovits György szerb fővezér ellen irányult s súlyos viszályra adott okot, egyúttal azonban a szerb titkos haditanács ellen is, mely a főodbor 1848 július 23-i határozata értelmében állíttatott fel tisztán a katonai rendeltetéssel. Ezen titkos katonai tanács elnöke, Petrovits István a főodbor ideiglenes elnöke volt, tagjai Davidovits Dávid, Herkalović István, Jókits Márk és Sztankovits János, a főodbor irodaigazgatója.[4] Mint említettük, a bécsi magyar-horvát-osztrák augusztusi egyezkedés meghiúsulása után Mayerhofer Rajacsitsot arról értesítette, hogy a régi szerb kiváltságok és a nemzetőrségek egyenjogúsításának elve alapján az alkotmányos szabadságjogokat a szerbek részére is biztosítani kívánja és a pragmatica sanctio értelmében a szerbeket az összmonarchiába kapcsoló régi köteléket fenn akarja tartani.[5]

Mayerhofer kinevezése a határőrvidékre Piret báró bánsági főhadparancsnok hatalmi körébe is beleütközött. Piret báró ellene volt, mert hiszen a bécsi hadügyminiszter őt nem mentette fel, hanem vele eddigelé állandó összeköttetésben volt. Fájdalommal látta — írja Gerlich oláhbánsági alezredesnek 1848 szeptember 22-én —, hogy a magyar országgyűlés egymásután jogokat csikart ki a királytól, aki a hadügy különválásához is hozzájárult s megadta az engedélyt ahhoz, hogy a magyar kormány alá helyezzék, ugyancsak kellemetlenül érintette, hogy az illír- és németbánsági ezredek fellázadtak és a törökországi szerb hajdúk betörtek, akik a Bánságot Szerbiához tartozó

[1] U. o., 1848. IX. 56. Károlyi, Gr. Batthyány pöre, I. 82. Thim, III. k., 21., 35. l.

[2] Budapest, O. L.; K. I. 1848. 1233. eln. sz.; Kül. min. 1848. 1382. eln. sz.

[3] Wien, Kr. A.; Krieg in Ungarn, Fasc. 126. Kroat. slav. Armee unter Jellačić gegen Ungarn. 1848. IX. 4. a.

[4] Karlóca, K. P. L.; Главни одбор, 1571/1848.

[5] Karlóca, Дѣянія. 1848. бр. 131.

területnek tekintik, mit sem akartak tudni eleinte a sváb császárról, és szerb királyról álmodoztak. Érthetetlen volt előtte, hogyan tudott Mayerhofer és Jellačić bán ezekkel szövetkezni. Jellačić bán felszólítására nem távozhatik, de szívesen megy, ha a király fölmenti.[1]

De nemcsak báró Piret, a temesvári főhadparancsnok, hanem báró Hrabowsky, a szerém-szlavóniai főhadparancsnok is illegálisnak tartotta Mayerhofer föllépését. Mikor a bródi és gradiskai határőrvidéki ezredek elpártoltak tőle és Jellačić parancsa alá helyezkedtek, ezt mondta: „reménylem, hogy Ő felsége Jellačić báró visszaélését meg fogja torolni és főparancsnoki jogaimat megvédi". De már előbb ingerülten írta Dahlen tábornoknak, a zágrábi főparancsnoknak: „Mit gondoljak én olyan tábornokról, mint Jellačićról, aki minden diszciplináris törvényeken túlteszi magát? Haditörvényünk nem tűri a hadsereg soraiban a ‚partisant', mert a katona becsülete szent és a diszciplina és a pártatlan cselekvés a katonai rend legszentebb kötelessége." „Isten és emberek előtt nyiltan mondom, a jog a magyarok mellett szól, mert Szlavónia sohasem tartozott (katonailag és politikailag, csak közigazgatásilag) a horvát bán alá."[2]

Bács megyében 1848. szeptember havában úgy politikai, mint hadi tekintetben nagy személyi változások történtek. Szentkirályi helyébe a nádor augusztus 26-án Beöthy Ödönt, a bihari erős magyar nemzeti érzésű néptribunt nevezte ki királyi biztosul Bács, Torontál, Csongrád, Csanád megyébe és az ezekben levő királyi városokba, ugyanolyan hatáskörrel, mint amilyennel Szentkirályi bírt.[3] Szeptember 4-én a képviselőház teljhatalommal ruházta fel. Két nappal előbb Kossuth azt indítványozta, hogy melléje egy bizottság adassék.[4] Beöthy 1848 december 19-ig működött a Délvidéken, amikor Erdélybe küldték. Humánusabban működött, mint Szentkirályi. Az utóbbi által felfüggesztett bácsmegyei tisztikart visszaállította és Horváth főispán alatt a megyei bizottmány üléseit rendszeresítette.[5] Szeptember 21-én Bács megye népeit, a magyart, németet, szerbet fegyverre szólította. Maga is katona lévén, hasznosan működött közre a déli sereg szervezésénél.[6]

[1] Wien, Kr. A.; S. B. G. K. 1848. IX. 57. Thim III. k., 35. l.

[2] Летопис. М. С. Књ. 111. стр. 154; Budapest. O. L.; B. M. 1848. 701. eln. sz.; Wien. St. A.; Ungarn F.: 474. Polizei Akten 1848. No. 41.; Thim. III. 1. l.

[3] Közlöny, 1848. 83. sz.

[4] Budapest, O. L.; B. M. 1848. 826. eln. sz.; Képviselőházi napló, 1848. szept. 2-i ülés.

[5] Budapest, O. L.; K. I. 1848. 3951. eln. sz.

[6] Wien, Kr. A.; S. B. G. K. 1848. IX. 71. Hegyesi M., Bihar vármegye 1848—49-ben, 30. l.

Szentkirályi után Bechtold is lemondott és szeptember 8-án búcsút vett Magyarországtól. „Ha talán nem is illett egészen reá az áruló elnevezés, legalább annyiban nem volt túlzott, hogy ő maga is dicsekedett azzal, mikép úgy intézte mozdulatait, hogy mi sem váljék belőlük" — írja Mészáros hadügyminiszter emlékirataiban.[1] Ez az utólagos jellemzése ellentétes gróf Batthyányhoz írt szeptember 4-i soraival, melyekben Bechtoldot szerencsétlennek, de tisztaszándékúnak nevezte, sőt kitüntetésre ajánlotta. Hrabowsky is hibáztatta Bechtoldot, mert seregét a Tisza mindkét partján szétszórta, ahelyett, hogy összevonta volna.[2]

Bechtold Fülöp Bécsbe érkezvén, Ferdinánd király gróf Latour előterjesztésére érdemei elismeréséül (október 1.) altábornaggyá s a bécsi nemzetőrség és Alsó-Ausztria főparancsnokává nevezte ki.[3] Vele távoztak Wollnhofer vezérőrnagy és gróf Kolowrat Lipót, utóbbi sok adósság hátrahagyásával.

Bechtold már augusztus végén bejelentette Mészárosnak távozását, mire a kormány utóbbit a közvélemény nyomása alatt Bácskába küldte. Már az első kudarccal végződött (július 14.) szenttamási ostrom után hírét vette Wesselényi Miklós báró, hogy Szenttamáson a vezérek vagy nem megfelelő képzettségűek, vagy megvásárolt emberek s arra kérte Kossuthot, hogy a nádor vagy Mészáros vegye át a vezérletet.[4]

Mészáros becsületes, derék, jó lovaskatona volt, de a hadvezérlethez nem értett. A hadügyminiszterséget is vonakodott elfogadni. „Ellenkezik ugyan — írja Radetzky 1848 április 27-én —, de meg fog hajlani a királyi parancs előtt." Sem állásával, sem Magyarország új közjogi helyzetével nem volt tisztában. Midőn elfoglalta miniszteri székét, azt írta a budai országos katonai főparancsnoknak, hogy ezt az összállam jóléte, a haza és az összmonarchia boldogulása érdekében tette.[5] Bevallotta, hogy nem hadvezér. „Én megvallom becsületes ember létemre, hogy rossz hadvezér lennék, mivel nékem nincs meg a tudományos hadiszakok ismerete." — „Ha vezérnek itt akarnak hagyni, minden felelősség alól magamat fölmentetni kérem." — „Nem tehetek róla, kevésből sokat nem faraghatok, ide láng-

[1] Mészáros emlékiratai, I. k., 114. l.
[2] Wien, St. A.; Ungarn, Fasc. 474. Polizei-Akt. 1848. No. 100.; Fasc. 489. Kossuth—Szemere-Akten. No. 40.
[3] Wien, Kr. A.; Kr. M. 1848. No 5540.
[4] Kardos S. Br. Wesselényi Miklós élete és munkái. II. k., 494—495. l.; Wien, St. A.; Ungarn, Fasc. 524. Wesselényi 1848. júl. 22-i levele.
[5] Dühr, Briefe des FM. Radetzky S. 80. Wien, Kr. A.; Kr. M.; Präs. Akt. 1848. No. 2285.

ész kell" — írja Batthyány miniszterelnöknek. Mindazonáltal Batthyány őt bízta meg a vezérséggel.[1]

Beöthy királyi biztos és Kossuth ellene nyilatkoztak. „A verbászi táborban perszonifikált tétlenség uralkodik s Mészáros vonakodik a vezénylet átvételére" — írja a kormánybiztos szeptember 11-én.[2] Mészáros hadügyminiszter Benedek ezredest akarta fővezérül megnyerni, de ez nem vállalkozott.[3] Mészáros Benedeken kívül Legedicset, Martinit is ajánlotta, de sikertelenül. Hrabowsky sem vállalkozott. „Rossz bőrben vagyunk" — írja Mészáros Batthyánynak.

Kossuth szeptember 9-én ezt írta róla: „Mészáros slendriánsága vészbe döntötte a hazát, aluszékonysága nem fogja megmenteni az országot." S Kossuth Hírlapja szerint: „Rajacsits, Jellačić kevesebb kárt okoztak, mint Mészáros tétlenségével."[4]

Mészáros másodízben augusztus 27-én utazott le a harctérre, hajón Bajáig s innét Verbászra, hol a tisztek között nagy egyenetlenséget talált. Azután Temerinre, majd Járekre, Újvidékre s végül Péterváradra, ahol Bechtolddal találkozott. Járeken a szerbek majdnem elfogták.[5]

Sztratimirovits harmadszori támadásra elfoglalta (augusztus 30.) Járek német és Temerin magyar községet, Máthé János alezredes gondatlansága és fejetlensége folytán. Mindkét falut felgyujtották és kirabolták. A járekiek Ókérre, a temeriniek Újvidékre menekültek; utóbbiakat az újvidéki szerb városi tanács (október 1-én) ki akarta utasítani. „Leírhatatlan volt a menekülő lakosság jajkiáltása" — írja a szerb Dobanovácski emlékirataiban. Ekkor a szerbiaiak rettenetes garázdálkodást és zsákmányolást vittek véghez, miért is Blagojevits főhadparancsnok Rajacsits érsekhez fordult a humanitás nevében. Az érsek proklamációval tette közzé a járeki szerb győzelmet, noha úgy ő, mint Mayerhofer ellenezték Sztratimirovits vállalkozását.[6]

[1] Budapest, O. L.; K. I. 1848. 573., 604., 637., 787., 826. eln. sz.; Wien, St. A.; Ungarn, Fasc. 474. Polizei-Akt. 1848. No. 80.

[2] U. o., 1848. No. 42.

[3] Wien, St. A.; Ungarn, Fasc. 533.; Budapest, O. L.; H. M. 1848. 5559/759.; K. I. 1848. 787. eln. sz.; B. M. 1844. 852. eln. sz.

[4] Wien, St. A.; Ungarn, Fasc. 554. Kossuth 1848. szept. 9-i levele Csányihoz.

[5] Mészáros emlékiratai. I. k., 122., 123. l.

[6] Wien, Kr. A.; S. Sl. G. K. 1848. IX. ad 32.; Budapest, O. L.; K. I. 1848. 788. eln. sz. Добановачки, Успомене. стр. 19.; Архив Стратимировића и Книћанина, бр. 216. Thim, Délmagyarország önvédelmi harca. I. 130—131. l.; Mészáros emlékiratai. I. k., 126. l. Dudás Ö., Temerin tört. Bács—Bodrogh. I. évf. 125. l.; Stratimirović, Was ich erlebte, S. 49., 173. A temeriniek csak 1850 január 6-án kerültek haza. Temerin elfoglalását Kátyánszki szerb költő megénekelte. Гавриловић, Знаменити Срби, св. II.

Mészáros szeptember 5-én haditanácsot tartott, ahol az osztrák főtisztek ellenzése dacára, elhatározták Szenttamás megtámadását, a Duna balpartjának, valamint Ó- és Törökbecsének védelmét és az együttműködést Kiss csapataival.[1] Mészáros végül mégis átvette a fővezérletet, lemondott defenzív hadi álláspontjáról és a „portyázó" harcról.

Jellačić betörésének hírére, noha István főherceg maga állott a horvátok ellen felállított magyar hadsereg élére, a tisztek hangulata rendkívül nyomott volt, mert sejtették, hogy a kamarilla és Latour gróf állanak a bán háta mögött. A Sándor-ezred tisztjei a náluk kitűzött magyar zászlót leszedték, értesülvén Jellačić rehabilitálásáról. Kolowrat osztrák ezredes azt a hírt terjesztette, hogy Pesten a respublikát kiáltották ki. A teljes bizonytalanság következtében a tisztek lassanként távozni kezdtek.[2]

Ilyen viszonyok közt érkezett le Batthyány, illetve a minisztertanács rendelete, melyben meghagyják Mészárosnak, hogy támadja meg Szenttamást, s bármiként is végezzen, küldje fel Jellačić ellen nélkülözhető csapatait.

Mészáros szeptember 21-én 9530 gyalogossal, 2217 lovassal és 44 ágyúval megtámadta Szenttamást, melyet Biga Péter és Jovanovits Péter vezérlete alatt 6000 szerb 24 ágyúval védett.

A támadás kudarccal végződött, melynek több oka volt. A támadásról a szerbek már előzetesen értesültek és fölkészülve várták a magyar csapatokat. „Tanulunk ám valamit az alsótábor eljárásán, ahol 14 nappal előbb kidobolják, hogy mikor és miképen fog megtámadtatni az ellenség!" — írja Görgey Kossuthnak.[5]

A kudarc főoka Kolowrat magatartása volt, aki azon a címen, hogy jobbszárnyát a szerbek, „állítólag császári ezredek", megtámadták, nem akarván ellenük harcolni, a gyönge magyar lovascsapat visszavonulása miatt otthagyta az ostromot és Verbászra vonult, mire Jovánovits Mihály segélycsapata két zászlóalj péterváradival és hat ágyúval besétált Szenttamásra, a szerb védőőrség támogatására. További okok Klau-

[1] Wien, Kr. A.; S. Sl. G. K. 1848. IX. 10½; St. A.; Ungarn, 501. Mészáros 1848. szept. 2-i levele Batthyányhoz.

[2] Wien, St. A.; Ungarn. Fasc. 524. Jankó szept. 10-i levele; Budapest, O. L. K. I. 1848. 573., 608., 686., 994. sz. Kolowrat, Erinnerungen, I., S. 108—109.

[3] Dudás Ö., Bács-Bodrogh. I. évf., 136. l. Mészáros L. emlékiratai, I. k., 203. l.; Budapest, O. L.; K. I. 1848. ad 602., 623., 637. sz.

[4] Stefanović, Erlebnisse, S. 61.; Wien, Kr. A.; S. Sl. G. K. 1848. XIII. 12.

[5] Budapest, O. L.; K. I. 1848. 3716. eln. sz.

[6] Kolowrat, Erinnerungen. I., S. 152.; Wien, St. A.; Ungarn, Fasc. 474. Polizei-Akt. 1848. I. No. 109.

zál József őrnagy bonyolult haditerve, az általános fejetlenség (pl. egyes magyar csapatok egymásra lőttek), a Jellačić rehabilitálása miatt támadt lehangoltság, a cseh tüzérek árulása, a 4. honvédzászlóalj elkésett megérkezése, a szerb őrség hősies magatartása és vezetőinek jeles intézkedései.[1]

Nagyban hozzájárult azonban a kudarchoz a rosszakaratú osztrák főtisztek magatartása és a tehetségtelen magyar hadvezetés. Nem csoda, hogy Piret báró temesvári főhadparancsnok Kissnek azt írta, hogy egyáltalán nem érti Mészáros tábornok 30.000 főre rúgó hadseregének mozdulatait.[2]

A magyar országgyűlésre és a kormányra leverőleg hatott a harmadik szenttamási kudarc, de elismerték Mészáros személyes bátorságát, melyet a harc golyózáporában tanúsított, s mikor Pestre visszatért, a képviselőház (október 1-én) szűnni nem akaró tapssal fogadta; persze személyes bátorsága nem tudta a hadvezéri tehetséget pótolni.[3]

A bácsmegyei események közül fölemlítendő még a pirosi vérengzés. 1848 szeptember 9—10. éjjelén a község szerbérzelmű nemzetőrei mintegy 30 szerbiait beengedtek. Ezek a szerb templomig hatoltak s a községháza három őrét meggyilkolták. A pirosi szerbek velük a római sáncokba készültek szökni, de a felriasztott magyarok a szerbeknek estek és őket kiverték, s minthogy a szerbiaiak közt fölismertek néhány pirosi szerbet, a falu szerb részét feldúlták, mintegy 20 szerbet lelőttek és több foglyot ejtettek.[4]

Jellačić betörésekor a szerbeknek támogatniok kellett volna az ő magyarországi hadjáratát azzal, hogy a magyar déli hadsereget offenzívájukkal lekötik. Mayerhofer terve szerint Jellačić-csal egyidőben kellett volna a szerbeknek Bácskából a magyar csapatokat Szabadka és a torontáli csapatokat Szeged felé szorítaniok és a kikindai kerület szerb lakosságát fellázítaniok.[5] Az alibunári és a Fehértemplom körüli szerb csapatokat pedig defenzívára utasították és hogy összeköttetést létesítsenek az

[1] U. o. No. 45. 109.; Vachot, Honvédek könyve, I. k., 64. l. Gelich, I. k., 195. l. Вѣстник, 1848. бр. 36; Stefanović, Erlebnisse „S. 53—64. Голубски, Успомене, стр. 54—58. Ђукић А. Успомене Јов. Ковачевића, Летопис. М. С. 1901. књ. 205. стр. 68—69.

[2] Wien, Kr. A.; S. B. G. K. 1848. IX. 48.; Karlóca, Дѣянія, Anhang No. 10.

[3] Pap, Magyar nemzetgyűlés 1848 ban. 297., 329. és 330. l.; Wien, Kr. A.; S. B. G. K. 1848. IX. 65. A képviselőház szept. 25-i ülésének naplója

[4] Wien, Kr. A.; S. Sl. G. K. 1848. IX. 20., ad 20.; Budapest, O. L.; B. M. 1848. 9674. b. rendőri sz.; Wien, St. A.; Ungarn, Fasc. 474. Polizei-Akten, 1848. I. 106.; Kozma L., Részletek Kozma pirosi lelkész följegyzéseiből. Bács-Bodrog vm. tört. társulat évkönyve, 1907. évf., 114—115. l.

[5] Wien, Kr. A.; Kroat. slav. Armeekorps unter Jellačić. Fasc. 126. IX. 4. b., 35

illír és oláh határőrvidékiekkel. Ezt a tervet Rajacsits magáévá tette és a támadást elrendelte,[1] ez azonban a Sztratimirovits miatt kitört viszály következtében meghiúsult.

XXIX

Rajacsits érsek és Sztratimirovits György viszálya.

Rajacsits érsek és Sztratimirovits György szerb fővezér közt a szerb fölkelés kezdetétől fogva ellentétek voltak. Sztratimirovits István karlócai metropolita — a szerb fővezér közeli rokona — és Rajacsits, akkoriban még Dalmácia gör. keleti püspöke közt sem volt jó viszony. Midőn Sztratimirovits György unokanővérét, Zákó Maját, Zákó István nővérét még a fölkelés előtt megszöktette és a szülők akarata ellenére véle megesküdött, Rajacsits érsek a házasságot érvénytelennek nyilvánította. Rajacsits egy papi bizottság útján tudatta ezt Sztratimirovits-tsal, aki kutyáit uszította a kiküldöttekre. Rajacsits érsek őt emiatt pörbe fogatta s végül a magyar udvari kancellária Sztratimirovitsot hivatalosan megdorgálta.[2]

Midőn Sztratimirovits elnöklete alatt a szerb főodbor az ingadozó és Zágrábban tartózkodó érseket hazahívta s kijelentette, amennyiben nem térne vissza 15 nap alatt, nem tekinti többé elnökének — a személyi ellentét a politikai térre is átcsapott. Később azonban, mikor Jellačićot a horvát országgyűlés diktátori hatalommal ruházta fel és a bécsi horvát-osztrák-magyar kiegyezés szóba került, a főodbor 1848 július 31-én a patriárkát ideiglenesen, Suplyikác szerb vajda megérkezéséig, korlátlan hatalommal ruházta fel.

Rajacsits érsek politikai és katonai tanácsadója Mayerhofer belgrádi osztrák konzul volt, aki kilátásba helyezte az érseknek a karlócai májusi szerb határozatok és kiváltságok elismertetését. S mikor Jellačić Mayerhofert 1848 szeptember elején a határőrvidék reorganizációjával megbízta, Sztratimirovits, akit a szerb nép Karlócán fővezérnek kiáltatott ki, a fővezérségről leszorult; Rajacsits érsek mint diktátor, Sztratimirovits megkérdezése nélkül, intézkedett katonai tekintetben —, mint Sztefánovits emlékiratában írja.[3] Rajacsits érsek-patriárka biztosította Jellačićot, hogy egyetértően jár el Mayerhoferrel.[4] A szorosabb viszony létesítésére pedig Jellačić-

[1] Karlóca, Дѣяніи, 1848. бр. 121.
[2] Stratimirović, Was ich erlebte. S. 28—29.
[3] Stefanović, Erlebnisse. S. 65.
[4] Летопис. М. С. Кнь. 111. стр. 174.

hoz dr. Szubotits Jánost küldte ki.[1] A szerb nemzeti párt azonban nem szívesen látta Mayerhofer szereplését.

Midőn Sztratimirovits György szeptember 12-én a Becskerek elleni támadáskor vereséget szenvedett, Mayerhofer és Rajacsits az időt alkalmasnak találták, hogy őt a fővezérlettől megfosszák. Ellene fordultak a rangidősebb szerb nemzetiségű osztrák tisztek is, úgymint Szurducski, Sztefánovits, Bigga, Bobalić, Vulits, Jovánovits, Radoszavlyevits stb., kiket Sztratimirovits reakcionáriusoknak nevezett. A főodbor többsége Obrenovits-párti lévén, szintén nem volt híve Sztratimirovitsnak, aki Karagyorgyevits Sándor szerb fejedelem híve volt. A főodbor különösen Petrovits és Bogdanovits föllépésére kimondotta (szeptember 18.), hogy Sztratimirovits a fővezérlettől megfosztassék. A patriárka azt akarta, hogy Sztratimirovits mellette maradjon a haditanácsban, mint elnök, melléje két bizalmi férfit állítsanak, akiknek hozzájárulása nélkül nem intézkedhetik. Ezt azonban a főodbor tagjai nem fogadták el, főleg azért, mert Sztratimirovits róluk azt állította, hogy a kamarilla befolyása alatt állanak. Megjegyzendő, hogy Sztratimirovits volt a főodborban az egyetlen, aki katonai képzettséggel bírt.

A főodbor szeptember 15-én megkérdezte a tábori parancsnokokat, hogy kit kívánnak fővezérül, de kissé szorult helyzetbe került, mert Knityánin, a szerb segélyhadak főparancsnoka, Sztratimirovits mellett foglalt állást, mert őt szerb fővezérnek kikiáltották s aki mint ilyen, le is tette az esküt. Egyúttal ajánlotta a patriárka, a főodbor, ennek katonai osztálya és a fővezér közti viszony rendezését.

A patriárka Sztratimirovitsot magához rendelte Karlócára azzal, hogy engedély nélkül nem hagyhatja el Karlócát; itt tudta meg Sztratimirovits, hogy a fővezérlettől megfosztották.[2] Erről értesülvén, Sztratimirovits a patriárkának kijelentette, hogy Knityánin táborába szándékozik menni. Erre Rajacsits a szerb fővezért Karlócán internáltatta s Filipovits nemzeti biztost, a szerb kormány bizalmi férfiát fölkérte, hogy bírja maradásra Sztratimirovitsot. Ez azonban szeptember 21-én éjfél után eltávozott, miután sem a kirendelt határőrök, sem a szerb ifjúság légiója (Radák György, Vlas-

[1] Thim, III. k., 23. l.

[2] Thim, III. k. 26., 27., 29. l.; Стратимировић, Успомене, стр. 27; Вѣстник 1848 бр. 34; K. P. L. Главни Одбор, 1848 бр. 2864.; Belgrad, Народна библиотека. Рукописи, 1848 бр. 163. A főodbor egyúttal felhívta Sztratimirovitsot, hogy számoljon el a kapott pénzekkel. Sztratimirovits 1848—49-ben összesen 12.142 frtot vett fel; ebből saját személyére 1632 frt. 51 krajcárt költött, a többit a táborok fenntartására fordította. Temesvarer Gen. Kommando, 1854. B. Z. 6234.

kalits Moja, Vujits Ilyés stb.) nem állották útját. A patriárka értesülvén erről, reggel fél ötkor elfogatási parancsot adott ki ellene, hogy a szerb nemzet soraiban viszályt ne támasszon. Meghagyta, hogy elfogatása után a karlócai szerb főodbor elé vezessék, kiséretét pedig megkötözzék. A patriárka Orelj biztost küldte utána Szurdukra, de mikor a határőrvidéki különítmény megtudta, hogy a szerb fővezér elfogatása miatt rendelték ki, megtagadta a parancs teljesítését. Sztratimirovits most akadálytalanul utazott Titelen és Perlaszon át Tomasevácra, Knityánin szerb főparancsnok táborába. Másnap (szeptember 22) tiltakozott elítélése ellen, kijelentvén, hogy nem járt el önzően, hanem mindenkor nemzete javát tartotta szeme előtt. A patriárkának pedig azt írta, hogy Mayerhofer diplomáciai cselszövényének és érdekeinek az áldozata, a karlócai nemzetgyűlés határozatainak alapján áll és úgy a hadsereg, mint a nép bizalmát bírja.

A patriárka szeptember 21-én délután 6 órakor külön is meghagyta Knityáninnak, hogy Sztratimirovitsot fogassa el. Knityánin megnyugtatóan válaszolt, hogy nála marad a fővezér és semmiféle zavargást nem fog okozni; egyúttal bizalmi emberét, Sztamatovits Pál esperest küldte hozzá.

Rajacsits ezzel egyidejűleg a belgrádi szerb kormányhoz fordult, Belgrádba Jókitsot és Nikolitsot (szeptember 21), majd Jovánovits Kosztát és Kresztitset (szeptember 28) küldte információ végett. Rajacsits a kormánynál bevádolta a szerbiai segélycsapatokat, mert Sztratimirovits pártját fogták és azért Knityánint tette felelőssé. A szerbiai kormánytól más parancsnok ideküldését követelte és kijelentette, hogyha kérelmét nem hallgatják meg, akkor más úton fog orvoslást keresni.[1]

A szerb kormány eleinte Sztratimirovits pártját fogta, aki a belgrádi kormánynál bevádolta a főodbort, hogy Obrenovitsék híveiből áll, tehát Karagyorgyevits fejedelem ellenségeiből, és bevádolta a szerb nemzetiségű osztrák reakcionárius tiszteket is, hogy a régi osztrák rendszert akarják visszaállítani. Rajacsits legbizalmasabb hívei, úgymint Zsivánovits, Bogdánovits, Sztankovits, Petrovits, Adamovits stb. mind Obrenovits-pártiak voltak. Sztratimirovits Mayerhofer belgrádi konzult és gróf Nugent Albertet, Jellačić bizalmi kiküldöttét is bevádolta, akik szerinte szintén az osztrák reakció eszközei. Sztratimirovits egyúttal a belgrádi kormánynak kijelentette, hogy ő először szerb és azután osztrák.

[1] Thim, III. k., 34., 40—42. l.; J. Игњатовић, Мемоарс, Недељни Лист. бр. 31. Димитријевић, Прилози, Бршљан, 1884 бр. 4. Летопис М. С. 111. књ. стр. 182—186; Београд, Народна библиотека Рукописи, 1848 бр. 81, 115. Д. Руварац, Прилози, Бранково Коло, V. стр. 153.

Belgrádban a szerb nemzeti pártiak is reakcionáriusnak mondották[1] Mayerhofert és Rajacsitsot, s úgy látszott, hogy Sztratimirovits belgrádi látogatása (szeptember első harmadában) sikerrel jár. Arszenijevits Lázár, a szerb kormány igazságügyi főnöke, szeptember 11-én azt írja Knityáninnak, hogy a vajdaságban a szerbek ügye rosszul áll és a patriárka rossz társaságba keveredett, Obrenovits-pártiak veszik körül, akik a belgrádi kormányt támadják.[2]

A belgrádi kormány szeptember 22-én emiatt elhatározta, hogy az önkéntesek támogatását beszünteti, lőszereket nem ad többé. Meghagyta, hogy a szerémségi és bácskai szerb önkéntesek vonuljanak Knityánin táborába s ott várják be a további intézkedéseket. Sztefánovits István, a szerb államtanács elnöke, szeptember 23-án közölte ezt a határozatot Knityáninnal és Filipovits Karlócán tartózkodó bizalmi emberével, gúnyosan megjegyezvén, hogy a főodbornak van egy Mayerhofere, úgyhogy összes szükségleteit általa fedezheti. Sztratimirovitsot szívesen fogadta, azonban arra kérte, hogy tartózkodjék minden ballépéstől.[3]

Rajacsits patriárka erre a belgrádi kormánynak megígérte, hogy a főodborból az Obrenovits exfejedelmek híveit el fogja távolítani, amiről Sztefánovits István szeptember 24-én sietve értesítette Knityánint, hogy a magyarországi szerbek fölkelését továbbra is kész támogatni. Mayerhofer konzul pedig megígérte, hogy az Obrenovitsokat Szerbia határától távol fogja tartani és valamely német tartományba internáltatni.[4]

Sztratimirovits tehát Tomasevácon sem maradhatott. Egy napon Petrovits Milivoj, Knityánin adjutánsa, Sztratimirovits jóakarója, bizalmasan értesítette, hogy Rajacsits érsek a szerbiai kormánnyal kibékült s őt Szerbiába akarják internálni. Ilyen körülmények között Sztratimirovits fölmentve érezte magát adott szava alól, amely szerint Knityánin engedélye nélkül nem fog Tomasevácról eltávozni és szeptember 28-án hajnalban húsz szerémi határőr kíséretében Titelre menekült, hű csapatai körébe.

Itt Sztefánovits János cs. kir. főhadnagy és nemzetőrnagy állomásozott 2000 emberrel és hat ágyúval a tomaseváci táborból érkezvén, hogy Mayerhofer haditerve értelmében Szent-

[1] Wien, Kr. A.; Hauptarmee, 1848—9. Fasc. Detailakten. Fasc. 93. 1848. XII. 164. c.; Београд, Нар. Библ. Рукописи бр. 83.

[2] Павловић, Србија и српски покрет, стр. 67.; Београд, Народна библиотека. Рукописи, 1848 бр. 213.

[3] Thim, III. k., 43—45. l.

[4] Thim, III. k., 11., 47. l.

tamásra vonuljon.[1] Amikor Mosorin felé tartott, Sztratimirovits utána ment. Sztefánovits a patriárka rendeletére le akarta őt tartóztatni, de csapata megtagadta az engedelmességet, mire Sztefánovits szerb nemzetőrnagy Karlócára távozott, hogy a patriárkának jelentést tegyen az esetről.[2]

Most Rajacsits patriárka Titelre hajózott, hogy a lázadó két zászlóaljat engedelmességre bírja. A patriárka teljes ornátusában jelent meg a fölállított határőrök és csajkások előtt, érseki koronájával fején és keresztet tartva kezében. Sztratimirovitsot árulónak és a császár ellenségének nevezte és elfogatását követelte. A katonaság erre a levegőbe lőtt és szüntelen éltette Sztratimirovitsot. A patriárkával jött Grujits Nikánor archimandrita is, de annak beszéde sem hatotta meg a csapatot. Erre Sztratimirovits büszkén tudatta a főodborral, hogy: „veni, vidi, vici!"[3]

A patriárka Szlankamenre érve, sietve tudatta Mayerhofert, hogy valahogy Titelre ne menjen, mert Sztratimirovits lelöveti.[4]

Sztratimirovits ez eset után Knityáninhoz fordult. Kijelentette, hogy a fölkelésnek szerb nemzeti jellegét akarja megvédeni. Jellačić megsegítése az osztrák reakció érdekében történne és maga után vonná a szerb ügy vesztét, mert Jellačić győzelme esetére a szerbekre már nem volna szükség.[5]

Rajacsits meg (szeptember 28-án) egyenesen Karagyorgyevits szerb fejedelemhez fordult; Knityánint bevádolta, hogy Sztratimirovits pártját fogja, aki a szerb népet a császár ellen lázította és árulásával a szerb ügy vesztét okozza. Ezért kéri, hogy Sztratimirovitsot Szerbiába internálják. Ellenkező esetben kormányzói állásáról le fog mondani.[6] Ugyanakkor (szeptember 29) Danilyevszkij belgrádi orosz főkonzult is megkérte,

[1] Mayerhofer terve szerint Sztefánovitsnak a szenttamási őrséggel egyesülnie kellett volna, azután az Illoknál átkelt Csórits-különítményt bevárnia és a bácskai magyar hadtestet lekötnie, azalatt, míg Jellačić Pest ellen megy. Wien, St. A.; Serbien, 1848—1850. Mayerhofers Bericht. 1848. okt. 10.; Budapest, O. L.; K. I. 1848. 895. sz. — Wien, Kr. A.; Krieg in Ungarn Fasc. 92, 1848. IX. 146. f. Mayerhofer haditervével Jellačić betörését akarta elősegíteni, míg Sztratimirovits terve szerint az összes szerb csapatokat egyesíteni kellett volna, a magyar sereget legyőzni és aztán a karlócai határozatokat elismertetni és a magyarokkal békét kötni. J. Игњатовић, Из мемоара — Недељни 1879. бр. 31. Д. Руварац, Прилози, Бранково Коло, св. IV. стр. 122.

[2] Stratimirović, Erl. S. 55.; Успомене, стр. 29; Újvidék, Матица Српска. J. Стефановић, Споменица књ. I. Kézirat.

[3] Летопис. М. С. књ. III. стр. 190, 194. Stratimirović, Was ich erlebte. S. 55, 56. Успомене, стр. 29; Wien. Kr. A.; Krieg in Ungarn. Fas. 92; 1848. IX. 146. b. Thim III. k. 52. l.

[4] Thim, III. k., 50. l.

[5] U. o., III. k., 55. l.

[6] Thim, III. k., 52. l ;

hogy a szerbiai kormánynál lépjen közbe Sztratimirovits ártalmatlanná tétele végett.[1]

Sztratimirovits a patriárkát le akarta mondatni méltóságáról és kolostorba küldeni,[2] korlátlan fővezérletre törekedvén. Ugyanakkor politikai programmját, romantikus gondolkodásának megfelelően, a következőképen fejtette ki: „minthogy Ausztria csakis mint szláv birodalom állhat fenn, szükséges, hogy a szláv, illetve szerb mozgalom a germán elemektől megtisztíttassék és alkotmányos szabadság alapján tiszta szláv jelleget kapjon, azért kellene eltüntetni a császári és nemzeti tisztek közötti különbséget. Felfogása szerint ilyen módon nem jön ellentétbe a szláv Habsburg-Lotharingiai uralkodóházzal, csakis a szlávságot veszélyeztető germán elemmel kerül ellentétbe, mely a németül kormányzó uralkodóházra is veszélyes lehet, minthogy a németek köztársasági intézményekre hajlanak. A Szerbiával való szövetkezés nem célozza a vajdaság elszakítását, hanem Szerbiának a török uralom alól való fölszabadítását és a szláv Habsburg-birodalomhoz való csatlakozását". Sztratimirovits egyúttal élesen kikelt a német bürokrácia ellen, Mayerhoferre célozva.[3]

Egyúttal Sztankovits Jánoshoz, a főodbor (szeptember 28-án) titkárához fordult, hogy a főodbor helyébe egy új kormány állíttassék fel, egy alkalmas vajda választassék, például a szerb fejedelem vagy... — és itt talán önmagára gondolt —[4] tudván azt, hogy a szerb nép őt kívánta a vajdaság élére.

Sztankovits János, aki Obrenovits-párti volt (szeptember 29), nem helyeselte Sztratimirovits terveit s felkérte utóbbit, hogy viszálykodásával ne vigye bukásba a szerb nemzeti ügyet, hanem béküljön ki a patriárkával. Ugyanakkor Rajacsitshoz is fordult, kijelentvén, hogy mint a Habsburg-dinasztiának hű alattvalója, tiltakozott az ellen, hogy Karagyorgyevits, Szerbia fejedelme, választassék vajdául, hiszen a karlócai határozatok értelmében Suplyikác ezredest kiáltották ki vajdának.[5]

Szerbia kormánya kibékülvén Rajacsits érsekkel, ez elejtette a főodbornak Obrenovits exfejedelemhez húzó tagjait és élesen Sztratimirovits ellen fordult. Sztefánovits István, Szerbia államtanácsának elnöke és Petronijevits Avram (szeptember 29), meghagyták Knityáninnak, hogy akadályozza meg Sztratimiro-

[1] Thim, III. k., 62. l.
[2] Из мемоара J. Игњатовића, Недељни Лист бр. 31. Вѣстник, 1848 бр. 37.
[3] Thim, III. k., 57. l. Sztratimirovits politikai programmját Kosztits Sándor főodbortaggal közölte.
[4] Thim, III. k., 53. l; Wien Kr. A.; Krieg in Ungarn, Detail-Akten, Fasc. 92. 1848. IX. 146. f.
[5] Летопис М. С. Књ. 111. стр. 195—197.

vits esztelen terveit, mert az osztrák császársággal — mely oltalmába vette a szerb nemzeti ügyet a magyarokkal szemben — végzetes volna ellentétbe kerülni. Kijelentették, hogy a szerb fejedelem és kormánya sohasem fog olyan mozgalmat támogatni, mely az osztrák császárság ellen irányul.[1] Szerbia kormánya kerülni óhajtotta Ausztriával és Oroszországgal szemben a konfliktust, melyet Karagyorgyevits Sándor szerb fejedelemnek vajdai jelölése kirobbanthatott volna.

Sztratimirovits terve, mely Szerbiát a Habsburg-birodalom kötelékébe akarta belevonni, homlokegyenest ellenkezett a szerb kormány titkos céljával, mely szerb hegemónia alatt az összes szerbeknek egy nagy délszláv birodalomba való egyesítésére törekedett. A Habsburg-monarchiának a szerbek által lakott déli részeit azonban csak annak összeomlása esetén lehetett volna elszakítani. Szerbia kormányának e titkos politikai tervéről azonban Sztratimirovits nem bírt tudomással és annak színleges császárbarát politikáját valónak vette.

Miután az érsek biztosította magának Szerbia kormányának támogatását, 1848 szeptember 30-án újból elrendelte Sztratimirovits elfogatását. A patriárka megvádolta, hogy a magyarokhoz pártolt és elárulta a szerb ügyet, miért felhívta a hatóságokat, hogy fogják el és állítsák az októberi szerb nemzetgyűlés elé.[2]

A szerbiai kormány föllépésére Knityánin is elfogatási rendeletet adott ki Sztratimirovits ellen a katonai táboroknak. Mindezek a rendeletek hatástalanok maradtak, mert Sztratimirovits (szeptember 30-án) a csurogi csapatokat is megnyerte és október 1-én a római sáncokban volt. Sztratimirovits Knityáninnak az elfogatási rendelet miatt szemrehányást tett, kijelentvén, hogy a szerb nép mellette van. Szerinte egy szövetséges parancsnok különben sem ítélhet fölötte.[3]

A patriárkát is (1848 november 30-án) Csurogról felszólította, vajjon hajlandó-e politikáját támogatni, miután meggyőződhetett róla, hogy nemzete bizalmát senki tőle el nem veheti.[4]

Knityánin ekkor értesítette Rajacsits patriárkát, hogy szárnysegédét, Petrovits Milivoj Blaznavácot szeptember 30-án Titelre küldte, hogy Sztratimirovitsot Belgrádba csalja. Csakhogy ez Sztratimirovitsnak híve volt s titokban mindent elárult neki.

[1] Летопис М. С. Књ. 111. стр. 192.
[2] Thim, III. k., 66. l.
[3] Budapest, N. M. Folia Serbica, III/4., 105. l. Павловић, Србија и српски покрет. Стр. 73.
[4] Belgrad. Н. Б. Рукописи, 1848. бр. 975.

Október 1-én Petronijevits Avram és Sztefánovits István egyenesen Sztratimirovitshoz fordultak és levelükben kifejtették a szerb kormány politikai álláspontját. Kijelentették, hogy a fegyveres segítséget az osztrák császár és a Habsburg-monarchia érdekeinek és a magyarországi szerbek jogainak, nemzetiségének, szabadságának védelmére adták meg. Felhívják azért, hogy ne cselekedjék mint pártütő katona, hanem mint a szerbek ügyéért küzdő hazafi. S amennyiben nem hajlik meg, a szerbiai csapatok ellene fognak fordulni.[1]

Közben a patriárka a háborgó szerb csapatokat meg akarta nyerni. A Szerémségbe Joannovits Jenő károlyvárosi püspököt küldte, de ez nem tudta a határőröket a patriárka mellé állítani. Bogdánovits Koszta rumai ügyvéd felhívása sem segített a helyzeten, aki Sztratimirovits mozgalmát a császár ellen intézett kezdeményezésnek mondotta.[2]

Mayerhofer ezalatt a szerb táborokat járta be. Szeptember 16-án Tomasevácon Knityáninnál járt. Szeptember 22-én Karlócán, szeptember 25—27-én Kamenicán, Vukováron, Eszéken, szeptember 28-án Nádalján és 29—30-án Turián és Szenttamáson volt. Itt vette hírét, hogy úgy a Sztefanovits János, mint a Jovánovits Mihály parancsnoksága alatt álló csapatok Sztratimirovits mellé állottak.[3]

Ilyen körülmények között Mayerhofer Karlócán (szeptember 30-án) egy proklamációt bocsátott ki, melyben a reakcióvádak ellen tiltakozott. Kijelentette, hogy sem Jellačićtól, sem mástól nem kapott felszólítást a határőrök jogainak csorbítására. Ő mindig a császár által adományozott alkotmányos szabadság és a nemzetiségek jogegyenlőségének híve volt és annak, hogy a szerbek régi privilégiumai biztosíttassanak.[4]

Belgrádba érkezve, a szerbiai kormánynál Sztratimirovitsnak ártalmatlanná tételét szorgalmazta.

Közben (szeptember 30-án) Sztratimirovits Zsablyára ment, ahol Jovánovits Mihály parancsnokot alvásközben elfogta, de nagylelkűen visszaadta szabadságát s a parancsnokságot. Jovánovits, aki Sztratimirovitsnak megüzente, ha táborába merészel jönni, felakasztatja, látván, hogy serege Sztratimirovitshoz pártolt és meghatva ellenfele nagylelkűségétől, Karlócára sietett (október 1-én) a patriárkához és a kibékülést ajánlotta, amire Sztratimirovits is hajlandónak mutatkozott. A pat-

[1] Thim, III. k., 75—77. l.

[2] Bogdánovits felhívásának egyik példánya a Szerb Matica levéltárában, 1848. VIII. C., b. alatt.

[3] Wien, Kr. A.; Krieg in Ungarn, Kroat. slav. Armee, Fasc. 126. 1848. IX. 7.; Hauptarmee, Detail-Akten. Fasc. 92. IX. 146. f.

[4] Thim, III. k., 67. l.

riárka erre (október 2-án) kijelentette, hogyha Sztratimirovits Karlócára jön, fiaként fogja fogadni, hogy az egyetértés helyreállíttassék. Még ugyanezen a napon a fővezér értesítette a patriárkát, hogy mivel őt nem személyi érdek, hanem a nemzet érdeke vezette, örömmel fogja fölhívását követni.[1]

A szerb kormány október 1-én Perisits Gábor tisztviselőt küldte ki Titelre Sztratimirovitshoz, azzal a megbízással, hogy a fővezért a fellázított szerb csapatok elhagyására rábírja. Egyben Belgrádba is meghívták, s amennyiben nem fogadná el e meghívást, Perisits a szerbiai csapatok parancsnokának tartozik kijelenteni, hogy a belgrádi kormány nem helyesli Sztratimirovits viszályt okozó eljárását és a csapatoknak megtiltja, hogy neki engedelmeskedjenek.[2]

Perisits Gábor Kátyon találkozott a szerb fővezérrel (október 2-án). Mielőtt azonban ide utazott, Karlócán a patriárkától megtudta, hogy a kibékülési tárgyalások már megkezdődtek. Kátyon a fővezérnek átadta a szerbiai kormány levelét[3] és felhívta, hogy vesse alá magát a patriárka rendeleteinek és mondjon le hóbortos eszméjéről, mellyel ő az osztrák császárság kötelékében akarja a szerb királyságot felállítani. Sztratimirovits erre kijelentette, hogy ő hű alattvalója a császárnak, a privilégiumban foglalt nemzeti jogok, valamint a Karlócán 1848 május 13-án és 15-én hozott határozatok megvalósítására törekszik.

Perisits Petrovits Milivojjal, Knityánin szárnysegédével is értekezett. Szerinte Petrovits Milivojnak az az álláspontja, hogy a délmagyarországi szerbek szakadjanak el Ausztriától. Ő is és a szerb fővezér is hevesen kikeltek Mayerhofer ellen. Sztratimirovits a belgrádi kormányt is hibáztatta, mivel őt kezdetben föllépésében támogatta, de miután a patriárka a szerbiai kormánynak megígérte, hogy a főodborból az Obrenovits-pártiakat kizárja és mert Sztratimirovits Szerbiát a Habsburg-ház kötelékébe akarta belevinni — támogatását tőle megvonta.[4]

Végül megtörtént a kibékülés olyan módon, hogy míg Suplyikác vajda leérkezik, Sztratimirovits megmarad fővezérnek és a függő ügyeket véglegesen majd a második szerb nemzetgyűlésen fogják megoldani. Úgy látszik, a kibékülést Szubotits János és Radoszávlyevits hadbíró is elősegítették. Szubotits megjegyzi emlékirataiban: Sztratimirovits fantáziájával a fel-

[1] Летопис М. С. Књ. 111. стр. 208—210.; Thim III. 81. l.; Belgrad, Рукописи, 1848. бр. 85.
[2] Thim, III. k., 69. 77. l.
[3] U. o., 71. l.
[4] Thim, III. k., 85., 86. l. Belgrad, N. B. Рукописи 1848. бр. 1024.

hők közt járt, szívből szerette nemzetét és a sértéseket nagylelkűen megbocsátotta.[1]

Sztratimirovits 1848 október 4-én közhírré tette, hogy a patriárkával kibékült és ez őt Karlócán atyailag fogadta. Egyúttal tiltakozott azon vád ellen, mintha ő a császár ellen kelt volna fel, hanem a karlócai májusi határozatok megvalósítása által a szerb nemzet jogait akarta a császár jogara alatt biztosítani. Szentnek mondotta a szerbek nemzetiségét és szabadságát.[2]

Mayerhofer nem helyeselte, hogy a patriárka legnagyobb ellenfelével kibékült és így ez a tervezett drákói megrendszabályozás elől kisiklott. Mayerhofer nem késett Jellačićnál Sztratimirovitsot bevádolni, hogy meghiúsította a Mészáros hadügyminiszter elleni offenzívát. Ugyanekkor hasonlóképen gróf Latournál is bevádolta a szerb fővezért és bejelentette, hogy az általa szított lázadásnak vége van. „Gondom lesz reá — írja 1848 október 10-én Wessenberg báró osztrák külügyminiszternek —, hogy Sztratimirovits, ez a teljesen megbízhatlan és veszélyes egyén a patriárka, a vajda és a főodbor felügyelete alatt tartassék, az osztrák-szerb kérdések rendezése érdekében. A szerb csapatok vezérletét Suplyikác ezredesnek adom át, míg a szerb ügyek politikai vezetését az összmonarchia érdekében továbbra is magamnak tartom fenn."[3]

Mayerhofer ugyanis október 2-án gróf Latourtól Suplyikác ezredesnek azonnali leküldését kérte, mint egyedüli megoldást a helyzet megmentésére.[4] Suplyikác ezredes 1848 október 5-én megérkezvén, a főodbor a végrehajtó hatalmat neki és Rajacsits patriárkának adta át.[5]

[1] Суботић, Аутобиографија. Св. II. стр. 107.

[2] Sztratimirovits 1850-ben a „Soldatenfreund" c. bécsi hírlapban is tiltakozott a vád ellen, kijelentvén, hogy őt 1848—49-ben legális okok vezették. Wien, M. d. I. 1849. Präs. Akt. ad 8337. e. Српске Новине, 1848 бр. 86.; Wien. St. A.; Serbien F. 10. Fasc. 6. 1848—1850. Thim III. k. 94. l.

[3] Thim, III. k., 87., 90., 131. l.; Wien Kr. A.; Hauptarmee, Detail-Akten, Fasc. 93. 1848. XII. 146. d., f.

[4] Wien, Kr. A.; Krieg in Ungarn, Hauptarmee, Detail-Akten, Fasc. 92.; IX. 146. d.

[5] Wien, M. I. 1849. ad 8337/e.

XXX.

A második szerb nemzetgyűlés. Suplyikác a szerb harctérre érkezik.

Rajacsits patriárka mint ideiglenes teljhatalmú kormányzó az október 7-ére tervezett második szerb nemzetgyűlést Karlócára, október 9-ére hívta össze. A nemzetgyűlés főbb tárgyai voltak:[1] Suplyikác István császári és királyi ezredes leérkezése, a főodbor reorganizációja az Obrenovits-párti tagok elejtésével és Sztratimirovits személyes ügyének megoldása.

A második szerb nemzetgyűlésen 70 választott képviselő jelent meg, az illír-, a németbánsági ezredekből, a csajkás kerületből és a Szerémségből. Az illoki, csereviċi kerület, Illok (Újlak) község és Vukovár város nem képviseltették magukat a gyűlésen, noha őket is meghívták.

A választott képviselők között alig volt nevesebb egyén, majdnem valamennyien Rajacsits érsek-patriárkának hívei voltak.

A gyűlés elnöksége és tisztviselőkara következőképen alakult meg. Rendes elnökök lettek: Rajacsits József patriárka és Suplyikác István vajdajelölt, alelnökök: Joannovits Jenő károlyvárosi püspök[2] és Zsivánovits Jakab nemzeti képviselő, a patriárka rokona. Első titkár: Radivojevits Liviusz erdővégi járásbíró, másodtitkár: Radojcsits Miklós orvosdoktor.[3]

A gyűlést Rajacsits érsek-patriárka nyitotta meg és beszámolt a fölkelés eseményeiről és tevékenységéről. Megemlítette, hogy a király az innsbrucki audiencia alkalmával törvénytelennek nyilvánította az 1848 május 13. és 15-i határozatokat, de viszont a horvátországi országgyűlés ezeket magáévá tette. A megteremtett vajdaság közigazgatása a főodbor, a kerületi és helyi odborok feladata lett, később azonban, miután a főodbor őt (július 31-én) teljhatalommal nemzeti ideiglenes kormányzóul megválasztotta, a főodbort szakosztályokra osztotta,

[1] A második szerb nemzetgyűlés jegyzőkönyvét lásd: Thim, III. k., 99—130. l. A nyomtatott jegyzőkönyv címe: Дѣяніа скупштине народа Војводине Српске оть 25. Септемвріа г. 1848. у Карловцы торжествоваље. стр. 1—20. — Karlóca, Дѣянія 1848. I. No. 141.; Матица Српска, VIII. C. 1, 5,; Србск Новине 1848 бр. 88. Belgrad, Нар. Библиотека, Рукописи 1848 бр. 885.

[2] A szerb püspökök közül Joannovits kezdettől fogva a fölkeléshez pártolt; Zsivkovits Pantelejmon temesvári püspök eleinte a magyar kormányt követte, de az okt. 3-i császári kiáltvány után a császáriakhoz pártolt. Popovits István verseci püspök mindvégig a magyar törvényes ügy mellett állott. Zsivanovits Jakab az Obrenovitsok híve volt, de ekkor már a Karagyorgyevitsekhez szegődött. Sztefanovits István útján felajánlotta a szerbiai kormánynak szolgálatát, de sikertelenül. Budapest, N. M. Folia Serbica. III/4., 152. l.

[3] Thim, III. k., 120. l.

magának tartván fönn a katonai és diplomáciai szakosztályok vezetését.

A Sztratimirovits fővezérrel való ellentét elsimulván, a patriárka a szerbiai kormánynak háláját fejezte ki az eddigi segítségért, mely nélkül a nehéz fegyveres harcban a délmagyarországi szerbek egy lépést sem tehettek volna. Végül felhívta a szerbeket, hogy egyesítsék erejüket s akkor bizonyára az Isten áldása sem fog elmaradni.[1]

Rajacsits örömmel üdvözölte a gyűlésen megjelent szerb választott vajdát, Suplyikác császári és királyi tábornokot.

Suplyikác köszönő beszédében kijelentette, hogy őt szerb nemzete iránti szeretete hozta ide, s mint császári és királyi tábornok vállalta a katonai vezérletet, mindaddig, míg Isten segedelmével és a szerb vitézekkel a szerb vajdaságot ki nem vívják és a császár a vajdaság fölállítását és a vajdai méltóságot jóvá nem hagyja.[2] Ez okból a vajda címét nem fogadta el, hiszen mint cs. kir. tábornok csak két hónapra kapott szabadságot.

Az október 9-i első ülésen Zsivánovits Jakab alelnök, Radivojevits és Radojcsits titkárok, Pantelits György jegyző a patriárkához fölterjesztendő válaszirat elkészítésére nyertek megbízást.

Ugyanezen az első ülésen a hadviselés szükségleteiről olyképen gondoskodtak, hogy a vajdaság területén levő egyházi, iskolai, járási és községi alapok készpénzének valláskülönbség nélkül kölcsönként való lefoglalását kimondották. Egyúttal a patriárka és a vajda felhatalmazást nyert kölcsönök fölvételére.

Október 9-én délután, a második ülésben felszólították a vajdaság összes lakosait, hogy a vajdának[3] és a vajdaság kormányának esküvel hűséget fogadjanak s erre az oláh-bánsági ezredet, valamint a hadicsapatokat is felhívták.

Ezen az ülésen Ferdinánd király október 3-i manifesztumát kitörő lelkesedéssel fogadták és a legnagyobb hálaérzet mellett hűségüket fejezték ki a Habsburg-dinasztia iránt. Örömmel vették tudomásul, hogy a király bizalmát Jellačićba helyezte, aki a horvátok és a szerbek közötti szövetség alapján Ő felségénél a szerbek óhajait hathatósan támogatni fogja.

Jellačićot, aki a bécsi forradalom miatt Bécs felé közeledett, s ugyanekkor (október 9-én) elrendelte a szerbek offenzíváját, hogy ezzel a magyarok déli seregét lekösse,[4] Rajacsits

[1] Thim, III. k., 116—119. l. — Rajacsits beszéde a Vjesztnik 1848, 41. számában is megjelent.
[2] Thim, III. k., 119. l.
[3] A szerbek Suplyikácot akarata ellenére állandóan vajdának nevezték.
[4] Thim, III. k., 130. l.

patriárka (október 9-én) a szerb nemzetgyűlés nevében üdvözölte, mint a Magyarország elleni reakció királyi biztosát; felkérte, hogy a trónnál a karlócai május 13. és 15-i határozatok elismerését támogassa. Szerinte a szerb nemzet óhaja, hogy mint szabad nemzet a szabad osztrák birodalomban éljen. A sok kiontott szerb vérért joggal elvárják a királyi kegyelmet és követeléseik teljesítését.

A szerb nemzetgyűlésnek Jellačićhoz intézett üdvözlő feliratát, melyet a gyűlés október 11-i határozata értelmében Radojcsits Milos szerkesztett, november 13-án az érsek úgy a bécsi szerb küldöttségnek, mint Jellačićnak megküldötte.[1]

Ugyanezen a napon Sztankovits János, a főodbor titkára, beszámolt a főodbor működéséről,[2] mire a gyűlés köszönettel tudomásul vette a jelentést. A pénzügyi osztály működésének felülvizsgálatára Jovánovits István elnöklete alatt, a gazdasági osztály ügyeinek vizsgálatára pedig Adamovits István elnöklete alatt bizottságot küldtek ki.

Az október 13-i ülésben a nemzetgyűlés feliratilag hálás köszönetet mondott Rajacsits patriárkának működéséért.[3]

A nemzetgyűlés arra az esetre, ha Ausztria, Magyarország és Horvátország közt tárgyalások indulnának meg, Rajacsits patriarkát és Suplyikácot bízta meg a szerb nemzet 1848. évi május 13. és 15-i határozatainak képviseletével; amennyiben ezen határozatoktól el kellene térniök, tartoznak előbb a szerb nemzetgyűlés hozzájárulását kikérni.[4]

A nemzetgyűlés a zsidók ellen állást foglalt, őket megbízhatatlanoknak nyilvánította. Kimondották, hogy újabb zsidók nem telepedhetnek le a vajdaság területén, azok sem térhetnek vissza, akik már eltávoztak. A vajdaság területén lakó zsidók a kerületi odborok felügyelete alá kerültek. Ezt a határozatot főleg a szeszesitalokkal való visszaélések és a kémkedés miatt hozták.

A szerb nemzetgyűlés egyik feladata volt a főodbor reorganizációja, amelyre a szerb nemzetgyűlés október 11-én a patriárkát hatalmazta föl. Szerbia kormányának követelésére a nemzetgyűlés kimondotta, hogy azok, akik Obrenovits-pártiak, ne alkalmaztassanak, figyelembe véve, hogy a szerb fejedelmi kormány jelentékeny segélyt nyujtott a magyarországi szerbek felszabadítására.

[1] Летопис М. С. Кн. 111; стр. 211—212.
[2] Erre a jelentésre, mely az 1848. május 16-tól októberig terjedő időről szólt, nem akadtam reá. Застава, 1894. бр. 12.
[3] A felirat Thim, III. k., 125—126. lapokon.
[4] Thim, III. k. 126. l.

A patriárka 1848 november 4-én, miután Suplyikác tábornok nem vállalta el a polgári közigazgatást, megalakította az új vajdasági kormányt. Maga mellé vette Zsivánovits Jakabot, Bogdánovits Kosztát, Petrovits Istvánt és Szubotits Jánost. Felállította a politikai osztályt, Kosztits Sándor elnöklete alatt; az igazságügyi osztályt Sztojsits Péter elnöklete alatt; a pénzügyi osztályt Suplyikác János elnöklete alatt; a gazdasági osztályt Varszán György elnöklete alatt; a rendőri osztályt Jovánovits Koszta elnöklete alatt[1]

A szerb liberális ifjúság, a „Szerb haladók egyesületének" tagjai, ezzel a kormányalakítással, illetve a patriárka szuverén jogával nem voltak megelégedve.[2]

Említettük, hogy Suplyikác István tábornok közvetlenül a szerb nemzetgyűlés előtt érkezett le a szerb harctérre.

A szerb nemzetgyűlés Joannovits püspök indítványára korlátlan katonai hatalommal ruházta fel, ez a diktatúra azonban a polgári közigazgatásra nem terjedt ki.[3]

Suplyikác ezredest — mint láttuk — még az 1848. évi májusi nemzetgyűlésen választották meg szerb vajdának, midőn ő az olasz harctéren volt. A délmagyarországi szerbek jól ismerték, mert hosszú ideig, mint százados szolgált a németbánsági ezredekben. Katonailag kitűnően volt minősítve s már 1847 október 31-én tábornoknak terjesztették elő.

Jellačić is kedvelte. A zágrábi térparancsnoknak, Dahlennek helyébe Schmidl tábornokot óhajtotta kineveztetni s ennek helyébe (május 10), Suplyikácot akarta a horvát nemzetőrség élére állítani.[4]

Szerb vajdának megválasztatván, gróf Latour osztrák hadügyminiszter Jellačić ajánlatára május 17-én gróf Nugent táborszernagy hadtestéhez brigádparancsnoknak és május 22-én tábornoknak nevezte ki.[5]

Ugyanakkor (1848 május hóban), midőn a szerbek egyik küldöttsége Innsbruckban járt a királynál a karlócai határozatok elismertetése végett, egy másik küldöttség, melynek tagjai Joannovits Tivadar és Vukajlovits Eliás belgrádi rendőri tisztviselők voltak, Drakulits Márk csentai nemzetgyűlési képviselő vezetése alatt Zágrábon, Villachon, Udinén, Paternionon (június 11.) keresztül Radetzkyhoz mentek Olaszországba

[1] A kormány tisztviselőinek névsorát lásd: Thim, III. k., 152—154. l.
[2] Стајић, Св. Милетић, стр. 108.
[3] Thim, III. 129. l.
[4] Wien, Kr. A.; Kr. M. 1848. No. 1340.
[5] U. o. No. 1892.; St. A.; Min. Rath. 1848. No. 703., 705., sub. IX. 829., 830.

Jellačić ajánlólevelével Suplyikác választott szerb vajda meghívása céljából.[1]

Roveredóban találkoztak Suplyikáccal, aki a küldöttségnek kijelenté, hogy nem szándékozik katonai pályájáról lemondani, a vajdai méltóságot pedig csakis Ferdinánd császár határozott parancsára fogadhatná el s hogy súlyos szív- és tüdőbaja miatt inkább nyugalomra vágyik, a magyarokkal való kibékülést ajánlotta szerbek nemzetiségének és privilégiumainak elismerése alapján.[2]

A szerb küldöttség ezután Radetzkynél jelentkezett, felkérvén őt, hogy eszközölje ki Őfelségénél a szerb vajdaválasztás jóváhagyását. Radetzky erre Latour gróf osztrák hadügyminiszterhez fordult, aki az osztrák kormánnyal egyetérve kijelenti (1848 június 22-én), hogy a vajdai méltóság törvényellenes és minden alapot nélkülöz, s ezért a szerbek kérelme elutasítandó.[3]

Suplyikác ez okból sohasem bízott abban, hogy a vajdaválasztást a bécsi kormány jóvá fogja hagyni és egy új közjogi állást fog szervezni.[4] S midőn a déli harctérre küldték, helyzetét terhesnek találta és valóban szívesebben ment volna nyugdíjba. Ettől függetlenül később Rajacsits érsek és Mayerhofer a fiatal Sztratimirovits György ellenében Suplyikác leküldését sürgették. A patriárka 1848 augusztus 18-án emiatt Radetzkyhez, Mayerhofer pedig Jellačićhoz fordult, aki (augusztus 28.) pártfogolta kérelmüket. Mikor pedig Sztratimirovits a patriárka vagy jobban mondva Mayerhofer ellen fordult és a szerb harcosokat fellázította — utóbbi kérelmére (október 2.) Sztratimirovits osztrák-németellenes nyilatkozataira felfigyelve, gróf Latour Suplyikácot haladéktalanul leküldte a déli harctérre.[5] Mayerhofer október 10-én írja Wessenberg osztrák miniszterelnöknek: Sztratimirovitsot, ezt a teljesen megbízhatatlan és veszedelmes egyént a patriárka és a főodbor útján ártalmatlanná kell tenni.

Sztratimirovits György állítólagos lázadása miatt Mayerhofer és a patriárka sürgetésére Latour gróf osztrák hadügyminiszter meghagyta gróf Radetzkynek, hogy kéthavi sza-

[1] Димић Т. Успомене из 1848 години. Застава 1898. бр. 185, 190. 192.; Wien. Kr. A.; Kr. M. 1848. No. 2699.

[2] Thim, II. 423. l.; Karlóca, Дѣянія, Anhang No. 6.

[3] Thim. II. 444., 655. Wien. St. A.; Minister Rath, 1848. No. 1214—1978. Vukajlovits ezután Innsbruckba utazott (június 19—21.), — ahol mint írja — „a politikát eltemette".

[4] Бранково Коло, 1902. стр, 801.

[5] Thim III. k., 131. l.; Wien, Kr. A.; Krieg in Ungarn, 1848—49. Fasc 92. IX. 146. d.

[6] Wien, St. A.; Serbien, Fasc. 10. (1835—1850.)

badságolással küldje le Suplyikácot a szerb harctérre. Radetzky Monzában tudatta véle rendeltetését.[1]

Suplyikác Károlyvároson át Zágrábba utazott; október 4-én Bródon volt, hol Zsivánovits Koszta és Sztankovits János főodbori tagok fogadták. Október 6-án Rumára érkezett, hol Mladenovits alispán és Molovits szerb plébános üdvözölték és gróf Pejacsevics vendége volt. „Büszke vagyok arra, hogy szerb vagyok, annak születtem, s nem vagyok más nemzet fia — mondá — bár egy nemzetet sem becsmérelek.“ Ireghre (október 6.) érkezvén, Lukits plébános és Popovits Száva fogadták.[2] Krusedolon átutazva, 1848 október 6-án 3 órakor Karlócára érkezett. Karlóca előtt Grujits Nikánor protoszingyel üdvözölte a Banstol-hegyen. „Szüksége van a nemzetnek Önre és körében minél előbb látni óhajtja Önt. Álljon meg egy pillanatra ezen az úton, melyen Monaszterli alvajda óta a szerb nemzet fővezére még nem állott; érezze meg ez a föld is, hogy másfél évszázad után szerb nemzeti vajda állott rajta.“[3] — „Eljöttem — felelé Suplyikác tábornok —, hogy nemzetem óhajait teljesítsem. Igyekezni fogok nemzetem részére a vajdaságot kivívni és lelkiismeretemnek jutalma lesz az a tudat, hogy kötelességemnek megfeleltem.“

A felállított diadalívnél Medákovits Dániel üdvözölte a karlócai „Haladás“ szerb ifjúsági egylet nevében.[4] Suplyikác tábornok Grujits Nikánorral Karlócára, a főtemplom elé érkezvén, Milekits cs. kir. kapitány, karlócai térparancsnok, Popovits Anka újvidéki hölgy, és Zsivkovits Bozsidár, a későbbi felső-karlóvàci püspök[5] üdvözölte.

Végül Zsivánovits Jakab fogadta, kinek beszédére Suplyikác kijelenté, hogy tehetségéhez képest segítségére lesz szerb nemzetének, érette és a császárért kész életét föláldozni.

Október 7-én a különféle küldöttségeket fogadta, a többi közt a szerb ifjúság nevében Miletits Szvetozárt.[6] Miletits ez

[1] Stefanović-Vilovszky, Theodor, General Stephan Supljikatz de Vitéz, Österr. Jahrbuch. 1895. S. 304.

[2] Вѣстник, 1848 бр. 37.

[3] Земски, Аутобиографија Н. Грујића, стр, 62. ; Д. Руварац, Беседа на Н. Грујића, стр. 19.

[4] Ezen egylet elnöke Nikolits Arkád volt. Thim, Miletits Szv. és az 1848—49-i szerb fölkelés. A bécsi magy. tört. intézet évkönyve, I., 310. l.

[5] Д. Руварац, Т. Живковић, стр. 9.

[6] Др. Тим, Улога Св. Милетића у год. 1848—49. Летопис М. С. Књ. 308.; стр. 135.

alkalommal írta híres forradalmi dalát, melyet a nép is magáévá tett és „széltében dalolt“.[1]

Másnap fényes istentisztelet volt az érseki székesegyházban, ez alkalommal szentelték fel Grujits Nikánort archimandrittá.

Suplyikác 1848 október 8-án vette át Sztratimirovits Györgytől a fővezérletet. A szerb sereg ekkor 21.074 főből, 104 ágyúból állott és az eddigi szerb nemzeti sereg az „osztrák-szerb hadtest“ elnevezést kapta. Rajacsits érsek egy nappal előbb (október 7-én) tudatta a szerb néppel, hogy Suplyikác tábornok átvette a fővezérletet.[2]

Suplyikác igen tisztességes ember volt; Mayerhofer írja róla, hogy a világ legszerényebb és legjobb embere; de irtózik minden nyilvános szerepléstől és idegenkedik a szerb nemzeti tisztektől. Igen humánus katona volt, azt hirdette, hogy „könnyű az embernek önmagát vérrel bemocskolni, de nehéz tőle megtisztulni“.[3] Midőn Debelyácson járt és látta a magyar község teljes pusztulását, felháborodott. Pancsovára érkezve a nála tisztelgő kerületi odbor elnökétől megkérdezte, hogy mi történik a debelyácsai magyarok vagyonával, ez kijelenté, hogy szerb célokra elkobozzák, mire Suplyikác eltessékelte a bizottságot.[4] Az elfogott politikai foglyokat szabadon bocsátotta.

Ilyen körülmények között akadtak ellenfelei, akik azzal vádolták, hogy a szerb nemzet céljai iránt elhidegült és nem lelkesedik értük. Ezt a vádat megcáfolta, mondván: — „ha nem viseltem volna szívemen a szerb nép boldogságát, el sem jöttem volna.“[5]

Kötelességtudó, bátor katona volt, de hadvezéri tehetség nélkül, akárcsak a magyar Mészáros hadügyminiszter. Katonai működése főleg a csapatok reorganizációjára szorítkozott, tétlenség és tartózkodás jellemezte. Az elégedetlen közvélemény ezeket az osztrák tiszteket tábornoki ruhába bujtatott őrmestereknek nevezte el.[6]

[1] Miletits ezen dalát Zákó István fordította magyarra. A dalt legutóbb közölték: V. Sztajits és Militar. B. Стајић, Св. Милетић. стр. 106—107. T. Милитар, Св. Милетић и његово доба, стр. 36; Застава, 1901 бр. 20. Thim, Miletits Szvetozár és az 1848—49. szerb fölkelés. A bécsi magyar tört. intézet évkönyve I. k. 310 l. 35. jegyzet.

[2] Thim, III. 95. l.

[3] Stefanović, Erlebnisse S. 66.

[4] Stefanović-Vilovsky Tódor, Gen. St. Supljikatz. Öster. Jahrbuch. S. 308.

[5] Гавриловић, Знамении Срби. I. стр. 44.,

[6] Életrajzi adatai: Stefanović-Vilovsky Tódor, Gen. Supljikatz de Vitéz, Österr. Jahrbuch. 1895. S. 297—316. Напредак, 1848 бр. 5.; A. Ивић, Војвода Стефан Шупликац, Летопис М. С. 1929., књ. 323., стр. 205—211. Kapper, Die Serbische Bewegung S. 75—76.

Suplyikác viszonya a patriárkához szabályozva volt; Suplyikác a katonai ügyeket magának tartva, a politikai és közigazgatási ügyeket a patriárkának adta át. Rajacsits érsek azonban többízben a katonai ügyekbe beleavatkozott, sőt egyes csapatoknak Suplyikác tudta nélkül parancsokat osztogatott, és ezzel a fővezér neheztelését vonta magára. Suplyikác egyízben kijelentette: miután a patriárka beletanult a katonai ügyekbe és őreá így nincs már szükség, tehát vissza óhajt térni Olaszországba. Rajacsits megértvén a célzást, többé nem avatkozott a hadviselés ügyeibe.[1]

Sztratimirovits György volt szerb fővezérhez is korrekt volt a viszonya, aki házasság útján rokonságban állott vele. Suplyikác látható jelét is adta ennek, midőn Sztratimirovits öccsét, Tódort adjutánsának alkalmazta.

Sztratimirovits Györgyöt, lemondván a fővezérletről, Bécsbe küldték, hogy ott a szerb küldöttség élén az osztrák kormánynál a karlócai határozatok elismerését szorgalmazza. Mayerhofer és Rajacsits patriárka ügyesen oldották meg Sztratimirovitstsal való viszályukat, mert ha Suplyikác le nem jön a harctérre, a szerb seregnél a rövidebbet húzták volna, miután a szerb csapatok, a nemzeti tisztek és altisztek Sztratimirovits mellé állottak és a császári tisztek ellen fordultak. Végeredményben a viszályból a szerbországi kormány és a második szerb nemzetgyűlés támogatásával a patriárka került ki győztesen. A nemzetgyűlésen Sztratimirovits politikai programmja szóba sem került.

XXXI.

Rajacsits érsek patriárka külföldi segélyért folyamodik; békekísérletek.

Rajacsits érsek nemcsak Jellačićhoz, az osztrák kormányhoz és Szerbia kormányához fordult segítségért, hanem az orosz szinodushoz és ennek útján az orosz cárhoz is (1848 augusztus 27.).

Ebben a fölterjesztésében kifejti az okokat, melyek arra késztették a délmagyarországi szerbeket, hogy — a magyar minisztériumot el nem ismerve — az összmonarchia integritásáért küzdjenek. Aggodalmának ad kifejezést, hogyha a magyarok győznének, a görög-keletiekre a kiirtás vár; a magyarok

[1] Стефановић J. Бранково Коло. 1902. бр. 24. Stefanović—Vilovsky. Öster. Jahrbuch 1895. S. 311—31·.

kegyetlenségeit túlzottan kiszínezve, arra kéri a szent szinodust, hogy az orosz cárnál eszközöljön ki anyagi és hadi segítséget és támogassa követeléseiket diplomáciai úton az osztrák kormánynál.[1]

Jellačić pákozdi súlyos veresége és az október 6-i bécsi forradalom, a dinasztia menekülése és a déli harctér eseményei arra késztették, hogy (október 20.) újra orosz segélyért folyamodjék, minthogy a harc egész súlya most már teljesen a szerbekre nehezedik és az osztrák császár képtelen őket megvédeni. „Jobb volna — írja Danilyevszkij belgrádi orosz főkonzulnak — a szerb fejedelemséghez hasonlóan török uralom alatt és orosz védelem mellett lenni, mint a magyar iga alatt." — Rajacsits arra kéri a főkonzult, hogy hozza az orosz cár tudomására a délmagyarországi szerbek kétségbeesett helyzetét. Parancsolja meg a cár a szerbiai kormánynak, hogy teljes erejéből segítse meg őket, küldjön fegyvereket, pénzt és hadianyagot.[2]

De sem az orosz szent szinodus, sem az orosz cár nem nyujtott tényleges segítséget. A szinodus rossz néven vette, hogy Rajacsits érsek egy politikai világi gyűlés által kiáltatta ki magát patriárkának, ami ellenkezett a kánoni szabályokkal. A szinodussal szemben később még inkább súlyosbította a helyzetét, hogy Ferenc József császártól, katolikus uralkodó kezéből nyerte el a patriárkai cím jóváhagyását.[3] Az orosz cár föltétlen híve lévén a legitimitás elvének, semmi körülmények között sem avatkozott hivatlanul a Habsburg-monarchia belügyeibe.

A patriárka kétségbeesetten Vucsitshoz, Szerbia vajdájához és legnépszerűbb demagógjához is kéréssel fordult, miután az Obrenovits-pärti főodbori tagok miatt a szerb kormány tőle elhidegült. Sírva és könnyek közt kérte (1848 október 20.) a vajda segítségét. Vucsits azonban ellenszenvvel viseltetett a Szerbia szolgálatában álló délmagyarországi szerbek iránt és nem volt híve a délmagyarországi szerbek fölkelésének, miután nem bízott Ausztriában. Azonkívül Knityáninnak, a Dél-Magyarországon levő szerbországi segélycsapatok fővezérének személyes ellensége volt, sőt azt is rebesgették róla, hogy Gruzsában felbérelt egy embert Knityánin meggyilkolására.[5] Ellen-

[1] Thim, II. k., 649—651. l.

[2] Thim, III. k., 144—145. l.; Рускій Архивъ 1868. стр. 120—123.

[3] A szerb főpapok régebben is az orosz cárhoz folyamodtak segítségért. Csernovits III. Arzén pátriárka mielőtt 1690-ben a törökök mészárlása elől Magyarországra menekült népével, 1688-ban az orosz cárhoz folyamodott Szerbiából, hogy ne legyen kénytelen az osztrák katolikus uralkodó uralma alá kerülni. J. Радонић, Ђорђе Бранковић, стр. 371., 396, 403.

[4] Thim, III. k., 146. l.

[5] Belgrad; Кореспонденција Книћанина. Беогр. Академија. Nenádovits A. J. levele Knityáninhoz 1848. aug. 26.

sége volt a szerbiai kormánynak, mivel az Knityáninból, Vucsits népszerűségének ellensúlyozására, nemzeti hőst igyekezett csinálni.

Vucsits vajdát egyébiránt a szerbiai kormány azzal gyanúsította, hogy a magyarokkal titkos összeköttetésben áll és Kossuth-barát.

Szerbia kormánya és államtanácsa sokalta már a segély költségeit s ez okból azt követelte, hogy a szerb fölkelők nemzeti pénztára viselje a szerb csapatok zsoldját. Szerbia kormánya ugyanis 10.000 aranyat költött már a szerbiai csapatokra. Sztefánovits Tenka sem nagyon bízott a politikai helyzetben az októberi bécsi forradalom miatt, hiszen azt sem lehet tudni, írja hogy mi lesz még a császárral, a monarchiával és a ravasz Jellačić bánnal.

Ilyen körülmények között Rajacsits patriárka október 28-án személyesen fordult Karagyorgyevits Sándor fejedelemhez, s miután Mayerhofer írásban kezességet vállalt, hogy az osztrák kormány a költségeket meg fogja téríteni, újból fegyvereket kapott. Végül Sztefánovits Tenka Zimonyban Rajacsits érsekkel és Suplyikác tábornokkal megtárgyalták a segély kérdését, azonban Sztefánovits most is vonakodott a segélycsapatok zsoldját fizetni s így az értekezlet eredménytelen maradt.[1]

A patriárka október 19-én nyílt felhívást bocsátott ki a teherviselés és a közrend tárgyában. A nemzetiségek is felszólítást kaptak, hogy Suplyikác tábornoknak és választott vajdának tartoznak engedelmeskedni, aki jóindulattal van irántuk.[2]

Az előbbiekben láttuk, hogy a külföldi hatalmak közül a porta és Oroszország nem gördített akadályt Knityánin és a szerbiai önkéntes csapatok Magyarországba való átkelésének útjába.

A külföldi követek közül Konstantinápolyban csak az oroszellenes angol követ, Strattford-Canning, akit Fonblanque belgrádi angol konzul informált, ellenezte nyiltan Szerbia magatartását. A bécsi angol követ, Viscount Ponsoby pedig azt írta Lord Palmerstonnak, ha az osztrák dinasztia elbukik, a délmagyarországi szerbek szívesebben hódolnak meg az oroszoknak, mint a magyaroknak.[3] Strattford-Canning szerint Szerbiában Danilyevszkij Ivánovits Grigorije orosz főkonzul parancsol.

A belgrádi francia konzul, Limpérany, Szerbia semlegességét óhajtotta és a portával is igyekezett a jó viszonyt fenntartani. Ő is oroszellenes volt és féltette Szerbiát a pánorosz befolyástól; szívesen látta volna, ha Szerbia nemzeti elgondo-

[1] Павловић, Србија и српски покрет стр. 91—93.
[2] Pap, Okmánytár, I. k., 384—387. l.
[3] Correspondence relative to the Affairs of Hungary, p. 79. No. 35.

lásait a török porta szuverénitása alatt valósította volna meg. A francia konzul Ausztriát is meggyanúsította; szerinte az osztrák kormány izgatta fel a délszlávokat a magyarok ellen,[1] és észrevette, hogy a szerbek a délszlávok egyesítésére törekszenek.[2]

A török porta gyöngesége tudatában és hogy ne kerüljön kollizióba a nagyhatalmakkal, szóba hozta Szerbia konstantinápolyi ügyvivője, Nikolajevits előtt, a szerb segélycsapatok visszahívását. Stürmer gróf osztrák követ is protestált a portánál az önkéntesek átkelése ellen, azonban minden komolyabb nyomaték nélkül.

Belgrádban Hafiz pasa török helytartó helyébe Hasszán került, aki a szerbiai kormány iránt ellenszenvvel viseltetett és francia befolyás alatt állott.[3] Rokonszenvvel viseltetett a lengyel emigránsok és a magyarok iránt.

Az angol kormány Blackwell András Józsefet küldte ki Magyarországba a magyar viszonyok tanulmányozására. Palmerston lord ugyanis az olasz tartományokat ki akarta kapcsolni a Habsburg-birodalomból és a magyarokat Ausztriával kibékíteni, hogy az ilymódon belsőleg megerősödött Habsburg-monarchia Oroszország hatalmi állását ellensúlyozza. Blackwell azzal vélt szolgálatot tenni a magyar kormánynak, hogy 1848 május havában Dél-Magyarországba utazott kormányának meghatalmazása nélkül és ott igyekezett a délszláv és magyar ellentéteket elsimítani. Meggyőződése szerint az első magyar minisztérium megmaradásának alapföltétele: a magyarországi nemzetiségekkel való megegyezés. Vállalkozása azonban sikertelen maradt.[4]

Sikertelen maradt — amint láttuk — Csernovits királyi biztos missziója is.

A békekísérletek sorába tartozik Szilyák János ezredes kiküldetése is, akit Mészáros hadügyminiszter 1848 július havában a szerbekkel való megegyezés végett Aradról Óbecsére küldött. A szerb nemzetiségű Szilyák régebben a péterváradi ezredben szolgált és nagy népszerűségnek örvendett. Szilyák július végén Szenttamásra indult, de a szerb tábor parancsnokai nem bocsátották be; ezután Földvárra ment, ahol Szurducski szerb parancsnokkal találkozott. De ahelyett, hogy a magyar kormány érdekében járt volna el, buzdította a fölkelő-

[1] Thim, II. k., 442. l.; С. Белег—Мисирлић, Француски дипломати код Срба у 1848. Српски Књижевни Гласник. 1929. стр. 132—135.

[2] Limperany 1848. X. 21. jelentése. Jaksits Gergely belgrádi egyet. tanár közlése.

[3] Павловић, Србија и српски покрет. стр. 81—83.

[4] Horváth J., Anglia és a magyar szabadságharc. Századok, 1926, 607. l.

ket, hogy ne béküljenek ki a szorult helyzetbe jutott magyarokkal, hanem követeljék a karlócai pontok megvalósítását. A főodbor Szilyák kiküldetéséről értesülvén, megtiltotta a parancsnokoknak, hogy a főodbor tudta nélkül a magyar kiküldöttekkel tárgyaljanak.[1]

Július havában Athanackovits Plátó budai szerb püspököt bízta meg a magyar kormány a szerbekkel való béketárgyalás megindításával. A püspök — Rajacsits érsek távollétét föltételezvén — a főodborhoz fordult, közvetítő szolgálatait felajánlva. Rajacsits azonban a közvetítést (augusztus 2.) visszautasította,[2] noha a karlócai határozatok elfogadtatását óhajtotta, hogy ilymódon a bécsi kormányt is ezek elfogadására késztesse. „Nem volna mód rá — írja augusztus 1-én Hrabowskynak —, hogy mindkét nemzet tisztességes békét köthessen? Hiszen a szerb nemzet nem óhajt mást, mint régi kiváltságai elismerését, alkotmányos szabadságot, egyenlőséget, nyelvének és nemzetiségének biztosítását.“ A patriárka továbbá kijelenté, hogy a szerbek nemzetnek való elismerésüket követelik és nem akarnak nemzetiség, népfajta lenni, de hívei a dinasztiának és az összmonarchiának.[3] Hrabowsky főhadparancsnok a szerb egyházfő ezen átiratát János főhercegnek küldte meg, aki, mint láttuk, a horvát-magyar viszály kiegyenlítésére nyert megbizatást.

Radetzky táborszernagy is óhajtotta a békés megoldást és a polgárháború elkerülését, de hangsúlyozta az összmonarchia és a hadsereg egységének fenntartását.[4] Radetzky érdekében állott a szerbek lecsendesítése, mert hadseregében jelentékeny határőrvidéki csapatok szolgáltak, melyeket éppen ezen időben a harctéren röpiratokkal igyekeztek a szerbiaiak és olaszok hazacsábítani. De a magyar csapatokat is hazatérésre szólították fel az olasz Carossini, magyar szolgálatban álló ügynök útján, akit Schoeff Ágost pesti egyetemi tanár ajánlott a magyar kormánynak. A szerb és olasz érdekek találkoztak az olasz harctéren.[5]

[1] Budapest, O. L. Hadügymin. 1848—4273/93.; K. P. I.; Главни Одбор, 1848 бр. 12.; Архив. Стратимировића; 1848. бр. 225; Сурдучки, Из српског покрета, Наше Доба г. 1889. бр. 96.; Kolowrat, Erinnerungen. I. S. 75—76.

[2] Атанацковић, Аналӱтика, стр. 99.

[3] Thim, II. k., 584., 585. l.; Budapest, O .L.; K. I. 232. sz.; Hungary, The Rebellion of the sclavonic etc. North Americain Rewiew for 1851. Cambridge.

[4] Thim, II. k. 655, 666. l.

[5] Wien, St. A.; Nachlass Schwarzenbergs, VIII. No. 399.; Thim, Die Gründungsversuche Jugoslaviens. Ung. Jahrbücher, Berlin. Bd. I. S. 31.; Károlyi, Gr. Széchenyi döblingi hagyatéka, I. k., 127. l. Опомена и позывъ србскогъ и хрватскогъ народа къ своимъ сыновима граничарима свыма у обште и нарочито къ онима кои у Италіи воюю, одъ некога любителя слободе. Августа месеца 1848. Rufende Worte etc! L. a bibliografiai részben.

Sztratimirovits György is hajlott a kiegyezésre, midőn 1848 szeptember havában összetűzött Rajacsits-sal, de csak a karlócai határozatok alapján. Általános volt a bizalmatlanság Bécs iránt. Mátits Dömötör (augusztus 5.) azt írja Sztefánovits Istvánnak, a belgrádi államtanács elnökének: „ha az Isten a magyaroknak észt adna és ezek a karlócai határozatokat elfogadnák, közös ellenségünk lehetne Ausztria".[1] Maga Garasanin is számolt a magyarokkal való kibékülés lehetőségével; 1848 szeptember 3-án azt írja Marinovits Jánosnak Kragujevácról: ha esetleg a délmagyarországi szerbek kibékülnének a magyarokkal, akkor későbben jobban fognak tudni ellentállani az osztrák udvar gonosz céljainak.[2]

Szerbiában akkortájt Karagyorgyevits Sándor fejedelem ellenfelei is mozgolódtak és forradalmat akartak szítani Obrenovits Milos fejedelem érdekében. Mayerhofer figyelmeztette a bécsi kormányt, hogy az Obrenovitsok hívei új mozgalmat indítottak Szerbiában és alighanem Vucsits is tud erről, a szerbiai kormánynak ellensége. Oláhországban Szerbia védelmére az orosz sereg mindíg készen áll; hogy tehát meg lehessen hiúsítani az orosz beavatkozást, az Obrenovitsok eltávolítását követelte, akik szerinte a magyar kormánnyal is összeköttetésben állanak.[3] A párt titokban bizonyos Petrovitsot küldött ki (október vagy november havában) Kossuthhoz, akitől 6000 aranyat kért ezen célra, mely összeget a péterváradi főhadparancsnoknál kellett volna letenni, s ha ez a mozgalom komolyságáról meggyőződött volna, tartozott volna a szerbiai forradalmároknak kiadni. Ellenszolgálatul a szerb küldött a szerbországi segélycsapatok visszahívását ajánlotta fel. Továbbá azt is kikötötte, hogy Kossuth a Münchenben élő Milos volt fejedelmet Magyarországba hívja. Petrovits és Kossuth közt tolmácsként Athanackovits Plátó budai püspök szerepelt, akit Kossuth „becsületes hazafinak" tartott.

Kossuth elfogadta az Obrenovits-párt ajánlatát és Athanackovits Plátó budai szerb püspöknek Madarász jelenlétében átadta a kívánt 6000 aranyat, hogy azt Beöthy biztosnak adja át. Athanackovits püspök 1848 december 1-én utazott el Zomborba, ahol 17 napig tartózkodott; itt kertjében elásta az aranyakat és csak 1849 szeptember havában adta át az osztrák kormány-

[1] Budapest, N. M. Fol. Serbica. III/4., 127. l.; Budapest, O. L.; K. I. 1848. 4648. sz. Из мемоара J. Игњатовића, Недељни Лист, бр. 30.

[2] Ст. Ловчевић, Писма Илије Гарашанина Јовану Мариновићу. Књ. I. стр. 10.

[3] Wien, St. A.; Serbien, 1848—1850. Mayerhofernek Wessenberg miniszterelnökhöz intézett jelentése 1848. szept. 5-ről. (Politischer Bericht über neue Umtriebe der Obrenovits-Partei.)

nak. Ugyanezen időben Szabó Imre törzstiszt őrnagyot küldte ki Kossuth Münchenbe Obrenovits Miloshoz; Szabó Árva megyén át egy poroszországi kereskedő útlevelével utazott el Németországba. Útlevelét Madocsány Pál főispán 1848 december 1-én szerezte be.[1] De Milos nem jött Magyarországra.[1]

Békekísérletek 1848 október havában a Bácskában is folytak. Jovánovits szerb nemzetőrnagy ez időben érintkezésbe lépett — talán a bécsi események hatása alatt — az óbecsei magyar táborral, illetve Krain kapitánnyal, akivel október 14-én Borgyason találkozott. Utóbbi hivatkozván a magyar képviselőház október 4-i határozatára, általános amnesztiát ajánlott fel a szerb fölkelőknek.[2] Rajacsits egyik állítólagos rokona is ajánlkozott a közvetítésre. Október 21-én a karlócai főodbor kiküldöttei érkeztek meg Csurogra, de Krain kapitánynak nem lévén a magyar kormánytól fölhatalmazása, Beöthyhez utalta őket, aki azonban a szerbekkel nem jutott érintkezésbe. Beöthy (október 22-én) jelentést tévén a honvédelmi bizottmánynak, ezt a választ kapta (október 25.): „Mi békét nem kereshetünk azoknál, akik ellenünk, midőn minden jogokban testvéries osztozkodást ajánlottunk, ok nélkül fellázadtak." — „Mindezek ellenére ügyünk, az emberiség, az áldozatok kímélete követeli tőlünk, hogy valahányszor kilátás nyílik a szerencsétlen belháborút megszüntetni, rajtunk a vérengzések, pusztítások megszüntetése éppoly kevéssé múljék, mint amilyen határozottak vagyunk önállóságunk, nemzeti jogaink és fajunk megtámadását utolsó erőnkig kivédeni."

A honvédelmi bizottmány fölhatalmazta Beöthyt a béke alkudozásokkal a fennálló törvények keretén belül.[3]

Kossuth és a magyar kormány óhajtotta a szerbekkel való kiegyezést, miután az osztrák seregek a fellázadt Bécset és Magyarországot is fenyegették. Windischgrätz Bécs felé közeledett és Ferdinánd király teljhatalmú fővezérnek nevezte ki október 16-án. Ebből a kiáltványból világos lett, hogy a kamarilla és

[1] Kossuth L. Irataim az emigrációból. I. k., 387—390. l. L. Kossuth, Meine Schriften aus der Emigration. I. Bd. 437—439.; Budapest, O. L.; K. I. 1848. 4557., 4559. sz.; — Vukovics emlékiratai 529. l. Атанацковић П. Аналўтика, стр. 104—105, 120. Витковић, Биографија, J. Витковића М. С. 1889 стр. 35. Athanackovits Bácskában tartózkodott 1848 decembertől kezdve; 1849. február 11-én, mikor a szerbek Zombort elfoglalták, a szerb fölkeléshez csatlakozott; 1849 április havában Szerémségbe ment a magyar csapatok elől. Kossuth emlékirataiban (Alter is) összezavarja az 1848-i júniusi zágrábi Milos-féle esetet a fenti eseményekkel. Athanackovitsot az osztrák kormány 1849 szeptember 23-án hívta fel az aranyak visszaadására. Wien, M. d. I. 1848. N. 7216.; Szemere is kereste, 1849 május 23. Wien, M. I. Präs. Akt. 1849. Nr. 7216. St. A. Ungarn. Fasc. 491. Miszellen.

[2] Budapest, O. L.; K. I. S. 1848. 1239. sz.

[3] Budapest, O. L.; K. I. 1848. 2257. és 2418 .sz.

a katonai forradalom a népek szabadsága ellen tör. A Bécs felé tartó magyar sereg vezérei vonakodtak Jellačić ellen osztrák területre nyomulni, Bécs segítségére, úgyhogy a bán egyesülni tudott Windischgrätz herceg seregével. Mindazonáltal Kossuth bízott a győzelemben. Október 29-én írja Enzensdorfból a honvédelmi bizottmánynak: „Ha isten velünk lesz, holnap így teendjük jelentésünket: Kelt főhadiszállásunkban Bécsben."[1] De a gyönge katonai csapatokból és fegyelmezetlen nemzetőrökből álló magyar sereg október 30-án csatát vesztett, mert a gyakorlatlan nemzetőrség megfutott. Kossuth, a nemzetőrség megteremtője, ezen napon kiábrándult belőle. Görgey pedig az elszaladt nemzetőrökről emígyen nyilatkozott: „a nemzetőrök a magyarkák gyalázat nevét és sorsát inkább érdemlik meg, mint a nemzetőrség tiszteletes elnevezését".[2] A vereség után Bécs 1848 október 31-én megadta magát Windischgrätznek.

Kossuth és a honvédelmi bizottmány a vereség után Mészáros hadügyminisztert akarták a fővezérlettel megbízni, aki azonban nem fogadta el. „A Krisztus kínszenvedéseért kérlek, mikor látjátok, hogy csak akadály vagyok, mikor régi rögzött gondolkodásom, avult meggyőződésem nem illik a mostani körülményekhez" — írja Kossuthnak. Így hát Görgey Artúrt bízták meg a fővezérlettel.[3]

A magyar sereg schwechati veresége aktuálissá tette a déli magyar sereg egyrészének elvonását és Görgey alá helyezését. Kossuth 1848 november 9-i beszédében a képviselőházban nyiltan kijelentette: „ha a szerbekkel a béke be fog állani, jól van, ha nem, akkor a kiirtásra is készek lehetnek".[4] Ugyanezen a napon írja a honvédelmi bizottmánynak, hogy az alvidéken nincsen háború, hanem öldöklés, pusztítás mindkét oldalról; az elcsábított szerb iránt tud nagylelkű lenni és meg tud neki bocsátani, de azok iránt nem ismerhet bocsánatot, akik oly igazságtalanul zúdították a tömérdek szerencsétlenséget a hazára. „Ezen szempontból fogjuk nyujtani az olajágat, ellenesetben a kiirtásnak nézhetnek elébe."[5]

De azért Kossuth „minden áron" pacifikációra törekedett, ha a szerbek a kamarillától elszakadnának, Magyarország in-

[1] Budapest, O. L.; K. I. 1848. 2404. eln. sz.
[2] U. o. 1848. 2185., 3372. eln. sz. — Súlyos hiba volt gyakorlatlan kaszás és lőfegyverrel bánni nem tudó tömegeket az osztrák rendes katonaság ellen küldeni.
[3] Budapest, O. L.; K. I. 1848. 2236. eln. sz.
[4] Kossuth Iratai, XI. k., 415—427. l.; Budapest, O. L.; K. I. 1848. 2111., 2880. sz.
[5] Kossuth L. iratai, XI. k. Beszédei, I. k., 415—427. l. Kossuth 1849 április havában is hasonlóan nyilatkozott Windischgrätz szavai szerint: „unbedingte Unterwerfung vagy kiirtás". — Vukovics emlékiratai, 464. l.

tegritását nem sértenék s együtt küzdenének Ausztria ellen, mely őket még mindíg félrevezette. E felfogást vallotta Batthyány volt miniszterelnök is.[1]

A honvédelmi bizottmány november 4-én meghagyta Beöthy országos kormánybiztosnak, hogy Windischgrätz bekövetkezendő támadása miatt a szerbekkel lépjen érintkezésbe és kössön fegyverszünetet, hogy a délmagyarországi hadtestekből csapatokat lehessen a felső táborba vonni.[2] Blagojevich erre a főodborhoz fordult, de úgy értesült, hogy Jellačić bán nélkül a szerbek nem lépnek alkudozásba.[3] Blagojevich főhadparancsnok kelletlenül tette meg ezt a kísérletet, mert szerinte lázadókkal nincs mit alkudoznia. Rajacsits patriárka viszont azt mondotta (november 19.), hogy miután a magyar kormány őt méltóságától megfosztotta, minden kísérlet tárgytalan. A honvédelmi bizottmány erre kijelentette, hogy mindenféle személyes kedvezmény a pacifikáció megvalósulásától függ.[4]

Közben Beöthy biztos a fegyverszünet felajánlásáról Biga Pétert, a szenttamási tábor főparancsnokát is értesítette.[5]

A magyar kormány azután Klapka György tábori őrnagyot küldte le (november 13-án) Bács-Bánságba a békepontokkal. Kossuth kijelentette: miután Magyarország sorsa Pozsonynál fog eldőlni, kénytelen a délvidéki táborokból minél több csapatot elvonni és ott mindenáron pacifikálni. Szerinte: „periculum patriae in mora, non periculum comitatus Bács".

A magyar kormány által (november 23-án) a szerbeknek felajánlott békepontok a következők voltak: 1. általános amnesztia; 2. az 1848. évi áprilisi szentesített törvényekben foglalt közszabadságok biztosítása; 3. a szerbek nemzetiségének és nyelvének biztosítása egyházi, iskolai és községi ügyekben; 4. a szerb nyelv használata hatósági ügyeikben, Szlavóniában a magyar nyelv mellett a „szlavón" használata; 5. a görög nemegyesült egyház egyenjogúsága az ország többi egyházaival, évenkénti kongresszus egyházi és iskolai ügyeik számára. A patriárka szabadon választása, aki méltóságának megfelelően az országgyűlésen a prímás után foglal helyet; 6. a szerbek óha-

[1] Budapest, O. L.; K. I. 1848. 2887., 4648. eln. sz.
[2] Thim, III. k., 159. l.; Budapest, O. L.; K. I. 1848. 2293. eln. sz.
[3] Budapest, O. L.; K. I. 1848, 2811., 2605. eln. sz.
[4] Thim, III. k., 192., 207. l. Budapest, O. L.; K. I. 1848. 3657. sz.; Wien, Kr. A.; S. Sl. G. K. Fasc. 130. 1818. XI. 1.
[5] Српске Новине, 1848 бр. 99. Grosschmid, Österreich. Ungarn und die Wojwodina. S. 61.; Nyári Pál is sürgette Pesten a szerbekkel való kiegyezést az osztrák és orosz veszély miatt. K. I. 1848. 273. Pesti Hirlap, 1848. 218. sz.

jainak figyelembe vétele a legközelebbi országgyűlésen;[1] 7. a kormány hajlandó a végvidéken a régi katonai rendszert eltörölni és a községszabadságot megadni stb.[2]

Rajacsits patriárka közben kézhez kapta Ferdinánd király kéziratát, kiáltványát és Windischgrätz sorait,[3] melyekben a király a magyar országgyűlés határozatait törvényteleneknek nyilvánítja, Kossuth Lajost felség- és hazaárulónak nyilvánítja, Rajacsitsot felhívja Windischgrätz herceg hadjáratának támogatására. Windischgrätz felszólította a patriárkát Kossuth békeajánlatainak visszautasítására s ezzel a béketárgyalásoknak vége szakadt és Beöthynek Rajacsits érsekkel való találkozása meghiúsult.

Ugyanebben az időben Vukovits biztos és Vetter parancsnok azt jelentették, hogy a szerbekben megvan a hajlandóság a kibékülésre. A tomaseváci táborból ugyanis ajánlatot tettek s a feltétel a hadiszerek és fegyverek megtartása mellett általános bűnbocsánat és a szerbországi csapatok részére pedig 40.000 forint kifizetése.[4]

Kossuth, illetve a honvédelmi bizottmány Vetter főparancsnokhoz intézett soraiban is hangoztatta, hogy a szerbekkel való békekötés a magyar korona integritásának és a nemzet becsületének csonkításával meg nem történhetik.[5] Vetter Knityánin táborába Hankovits György biharmegyei nemzetőrkapitányt küldte, akit barátságosan fogadtak. Knityánin a békepontokat megküldötte Rajacsits patriárkának. Rajacsits erre (november 23-án) azt válaszolta: miután a bécsi anarchia teljesen leveretett és Windischgrätz 100.000 emberrel a magyarok ellen indul, a szerbeknek nincs oka a közölt békepontokat elfogadni. A szerbek a karlócai pontok elfogadását követelik, a magyar nemzettel való teljes egyenjogúságot és nem akarnak a magyaroktól

[1] A kormány által eredetileg szerkesztett 6. pont így hangzott: „A szerb nemzet a maga igazgatására vajdát nyerend és az országgyűlés minden további kívánataikat és kérelmeiket is méltányolni fogja." Beöthy ellene volt annak, hogy a szerbeknek felkínálják a vajda közjogi méltóságát és hogy az anyakönyveket szerb nyelven vezessék. Budapest, O. L.; K. I. 1849. 2880.

[2] A békepontokat lásd Thim, III. k., 211—214. l. A békekísérletekbe bizonyos Rájits (Reich Mózes) is belekontárkodott személyes érdekből.

[3] Rajacsits ezen kéziratot nyomban megküldötte Belgrádba Danilyevszkij orosz főkonzulnak és Petronijevits Avram szerb kormányelnöknek. (Летопис М. С. Кн. 112, стр. 421—422). A király 1848 nov. 5-iki kiáltványát l. Gelich. I. k. 406—419.; Windischgrätz nov. 13. kiáltványa u. o. 424. l.; a király Rajacsitshoz intézett nov. 14. kézirata Thim III. 174.; Windischgrätznek Rajacsitshoz intézett nov. 16. irata. U. o. III. k. 178. l.

[4] Budapest, O. L.; K. I. 2803., 2880. eln. sz. Pesti Hírlap, 1848. 218. sz. és Közlöny, 1848. 156. sz.

[5] Az Ujság, 1893. júl. 12-i sz.; O. L.; K. I. 1848. 2880. eln. sz.

függni. A horvátokkal kötött szövetség szerint Jellačić bán hozzájárulása nélkül nem is köthetnek békét.[1]

A romantikus Kossuth fölháborodott a szerbek elutasító magatartása miatt. „A jelentés szerint — írja Vetter főparancsnoknak 1848 november 25-én — a szerbekkel való egyezkedés teljesen meghiúsultnak tekinthető s miután mi a szerb lázadókkal kibékülésre isten és ember előtt minden jog- és okszerű kívánatok megadásához késznek mutattuk magunkat és a kibékülés és a multak feledése nem a mi kérlelhetetlenségünkön, hanem az ők megátalkodott gonosz makacsságaikon és fölbérelt pusztítási vágyaikon szenvedett hajótörést: a kíméletnek többé helye nem lehet és a harc, mely ellenük egész kíméletlenséggel megújítandó, csak a kiirtásnak, pusztulásnak harca lehet. Ha Isten győzelmet ad szent ügyünk mellett kivont fegyverünknek, a hálátlan faj razírozva leend; mi önérzetesen és lelkiismeretmardosás nélkül fogjuk az egész világnak fölmutatni azon okleveleket, melyek tanúságot tesznek, hogy a magyar mily nagylelkű akart és tudott volna lenni, maga a gyalázatos árulás és vétkes pártütés ellenében is és nagylelkű ajánlata mily vak átalkodottsággal vettetett meg. Azért harcra! és a kímélet ne lágyítsa meg az önök fegyvereit. E faj számára nincs kegyelem! Istennél a kegyelem." Mészáros hadügyminiszternek pedig azt írta Kossuth, miután a szerbekkel való egyezkedés meghiúsult, a jelszó: irtóháború.[2]

Kossuth szorult helyzetében tett békeajánlata nem vezethetett célhoz, hiszen Windischgrätz és Jellačić serege és a dinasztia Magyarország ellen támadt és a szerb fölkelők, mint erre Rajacsits rámutatott, most voltak legkevésbbé hajlandók — a karlócai határozatok föláldozásával — kiegyezni.

A bécsi kormány és Ferdinánd király idejében értesült Kossuth békeajánlatáról. Ferdinánd király 1848 november 14-én Rajacsitsot felhívta, hogy a felségárulóval kerüljön minden összeköttetést, hogy maga is felségárulásba ne essen. Meghagyta továbbá, hogy a szerbek Windischgrätzet támogassák és vessenek véget a déli harctér kegyetlenségeinek, ezzel a szerbiai csapatokra célzott.[3] Windischgrätz is fölhívta Rajacsitsot, hogy Kossuth ajánlatait utasítsa vissza. Egyben Ferdinánd király november 9-i kiáltványát küldte meg.[4]

[1] Thim, III. k., 214—215. l.; Belgrad Нар. Библ. Рукописи 1848 бр. 148. Karlócán az volt a felfogás, hogy a magyarokkal nem szabad békét kötni, még ha a karlócai pontokat is megadnák, hanem be kell várni az osztrák sereg eredményeit.

[2] Budapest, O. L.; K. I. 1848. 4116., 4161. eln. sz., Thim, III. k., 224. l.

[3] Thim, III. k., 174—175. l.

[4] U. o., III. k. 169., 180. l.

Kossuthot Ferdinánd király november 14-i, Rajacsitshoz intézett kézirata rendkívül fölháborította, „tehát ennyire süllyedt már az udvar moralitása, hogy rablókat, mordbrennereket nevez hű, kedves alattvalóinak, s ellenben engem mond pártütőnek, akinek köszönheti, hogy trónját még márciusban el nem veszté“ — írja 1848 december 5-én.[1]

Kossuth kilátástalan békeajánlatával erős politikai fegyvert adott Rajacsits érsek és a szerbek kezébe — Béccsel szemben. Rajacsits patriárka november 20-án fordult Wessenberg báró osztrák miniszterelnökhöz azzal, hogy az uralkodó szankcionálja a karlócai határozatokat; amennyiben az osztrák diplomácia most is kitérne ez elől, kénytelen lenne a magyarokkal békét kötni és a harcnak véget vetni. Rajacsits ugyanekkor Jellačićhoz fordult: „Ha a császár Innsbruckból képes volt Önre zúdítani azt a nagy mennykövet, egy kabinetirattal az egész határőrvidéket a magyar kormány alá helyezni és ha visszahelyezhette Önt összes méltóságaiba, akkor az uralkodó a mi nemzeti határozatainkat is megerősíthetné.“ Bűnt követne el — írja továbbá —, ha beérné az udvar hízelgésével és a magyarokkal való békekötést elmulasztaná.[2]

Rajacsits a magyar békeajánlat pontjait és fenti két levelét a Bécsben időző szerb küldöttségnek is megküldte.[3]

Jellačić, aki még november 13-án Rajacsitstsal (november 4-i levelére) közölte, hogy a szerbek nemzeti ügyeinek rendezése még korai, a patriárka fenti soraira sietve tudatta (november 28-án), hogy a szerbek óhajai nemsokára teljesülnek,[4] megintvén őt, hogy egy meggondolatlan lépéssel jövőjét örökre el ne veszítse.

Mayerhofer külön figyelmeztette a patriárkát, hogy ne kössön békét a magyarokkal, kiknek ajánlatai szerinte hamisak és a szerbek becsapására irányulnak.[5]

A patriárka ugyanezen időben (november 22-én) Szerbia kormányához és Danilyevszkij belgrádi orosz főkonzulhoz is kéréssel fordult, ecsetelvén a szerbek nehéz helyzetét, utóbbit arra kérte, hogy erről az orosz cárt is tájékoztassa. Danilyevszkij azt tanácsolta, hogy szorosan a Habsburg-dinasztia és az összmonarchia mellett foglaljon állást és ne legyen bizalmat-

[1] Budapest, O. L.; K. I. 1848. 4370. eln. sz.
[2] Thim, III. k., 197., 201. l.
[3] U. o., III. k., 199. l. Midőn Jellačićot a király 1848 okt. 3-án kir. biztossá nevezte ki, a II. szerb nemzetgyűlés tagjai felkérték, hogy Bécsben a karlócai határozatok elismerését szorgalmazza
[4] Летопис М. С. Књ. 112, стр. 393, 427, 428.
[5] Wien, St. A.: Mayerhofers Konsularberichte, 1848. nov. 13.

lan; a magyarok békeajánlatainak ne higyjen és a küzdelmet folytassa.[1]

A patriárka kézhez vevén a királyi leiratot (november 25-én), végleg visszautasítá a magyarokkal való békealkudozásokat, amiért Windischgrätz herceg külön is köszönetet mondott Rajacsitsnak.[2]

A magyar kormány 1848 november 20-án aldunai kormánybiztosnak Haczell Mártont nevezte ki Beöthy teljhatalmú országos kormánybiztos mellé. Ez ismeretlen lévén a szerb-magyar viszonyokkal, az Újvidéken időző volt budai s jelenleg bácsi szerb püspököt arra kényszerítette, hogy Rajacsits patriárkánál a békekötés érdekében lépéseket tegyen. Rajacsits ellensége lévén Athanáckovitsnak — nem tekintve a patriárka novemberi végleges elutasító válaszát —, céltalan volt Haczell Márton országgyűlési képviselő és kormánybiztos kísérlete. Rajacsits patriárka a magyarok iránti barátságot színlelő Athanáckovits[4] december 19-i megkeresésére nem is válaszolt. Rajacsits december 24-én értesítette Windischgrätz herceget, hogy a magyarok ismételt békeajánlatát válasz nélkül hagyta.

Haczell a szerb mozgalmat félreismerte; azt hitte, hogy ez nem vallási, nem nemzeti mozgalom, hanem reakcionárius kezdeményezés Ausztria zsarnoki hatalmának visszaállítására.[6]

XXXII.

Suplyikác vajda körútja; hadi események október és november havában.

Suplyikác tábornok nyolcnapi betegeskedés után átvevén a fővezérletet, körútra indult, hogy a harcteret és csapatait megismerje. Első útja Sztefánovits János, vezérkari főnöke kíséretében, a csajkás kerületbe és Bácskába vezetett. Karlócáról

[1] Karlóca, Дѣянія, 1848. бр. 191.

[2] Thim, III. k., 234—235. l.

[3] Budapest, O. L.; K. I. 1848. 3571. eln. sz.

[4] Athanackovits püspök 1848 nov. 12-én a szerbek lecsendesítésére az anyakönyvek magyar nyelven való vezetésének megszüntetését kérte a honvédelmi bizottmánytól. Budapest, O. L.; N. M. Vörös A.-gyüjt. I. 2. No. 762.

[5] Wien Kr. A.; Hauptarmee, Detailakten, 1849. I. ad 20.

[6] Budapest, O. L.; K. I. 1848. 6272. eln. sz. Thim, III. k., 262. l. — Ezen időben (1848. dec. 20.) bizonyos Markovits István egy szerb néplap kiadását indítványozta Szemere belügyminiszternél, aki a magyarországi szerbekhez intézett proklamációjában kifejté, hogy a nemzetiségi kérdést a szabadságnak kell alárendelni, köztársaságot kell felállítani, melyben a népek mint testvérek élnének a magyarokkal. Budapest, O. L.; K. I. 1848. 6131. eln. sz. — Eredeti nyomtatott proklamáció: Wien, Kr. A.; Akt. d. S. B. G. K. Fasc 131. 1848. No. XIII. 82.; német fordítása: Pesther Zeitung, 1848. No. 818.

Kovilra ment[1] s innét Titelre s aztán Zsablyára és Csurogon keresztül Szenttamásra, illetve Turiára, ahol Jovánovits Péter parancsnok fogadta. Szenttamáson Biga Péter parancsnok üdvözölte fényes ünneplés közepette.[2] Suplyikác ezután Titelre tért vissza és a Tiszán átkelve, Glogonra utazott, ahol a harmincas években mint határőrvidéki kapitány szolgált. Innét Tomasevácra utazott Knityáninnak, a szerbiai csapatok főparancsnokának táborába, hol két napig időzött. Útközben az elpusztított Debelyácsa magyar községet látva, kijelentette, hogyha itt lett volna, ezt meg nem engedte volna. Knityánin Suplyikácot nem találta rokonszenves egyénnek.

Tomasevácról Padinán, Dolován át Palánkára utazott, Bobalić Péter karasmenti táborába. Újfalun (Novoszelo) fölkereste a Jovánovits Mihály parancsnoksága alatt álló péterváradi határőröket és Kubinon keresztül Pancsovára érkezett. Itt összetűzött Pejicsits Konsztantinnal, a pancsovai kerületi odbor tagjával, aki az elűzött debelyácsai magyarok földjét a szerbek közt akarta fölosztani. Suplyikác október 21-én Zimonyba utazott Rajacsits patriárkához, másnap pedig Karlócára.[3]

Suplyikác tábornok az egyes szerb táborok meglátogatása után főhadiszállását Pancsovára és később Zimonyba helyezte, odarendelte vezérkari főnökét és Sztojácskovits Sándort, polgári titkárát. A patriárka pedig fölhívást bocsátott ki, melyben meghagyta, hogy mindenkinek kötelessége a szerb vajdának engedelmeskedni. Ebben az időben a csapatok közt már jelentkezett a kolera.[4]

Midőn Ferdinánd király Windischgrätz Alfréd herceget 1848 október 16-án az összes haderők fővezérévé kinevezte, az osztrák-szerb hadtest és Suplyikác osztrák tábornok is közvetlen parancsnoksága alá került. Ferdinánd uralkodó a határ-

[1] Az itteni kolostorban Sztratimirovits György szerb fővezér neje, Zákó István nővére van eltemetve. M. Ђорђевић, Историја Манастира Ковиља, стр. 143.; J. Добановачки, Успомене, стр. 20.: Н. Голубски, Успомене, стр. 60, 61.

[2] Suplyikác megszemlélvén a szenttamási sáncokat, mosolyogva mondá: „ezeket egy zászlóaljjal is beveszem". Gelich, Függetl. harc tört. II. k., 141. l.

[3] J. Стефановић, Мој Живот, стр. 118—120. Kézirat. Српске Новине, 1848. бр. 98. Suplyikác Zimonyban 110 debelyácsi magyar foglyot szabadon bocsátott. Th. R. v. Stefanović—Vilovsky, Gen. Stef. Supljikac; Österr. Jahrbuch 1885. S. 306—307.

A kolera elleni védekezésül Rajacsits érsek patriárka a tisztaságot, a mérsékelt életmódot ajánlja. A kolerás betegnek az izzasztást ajánlja, a görcsök ellen forró kamillateát. A patriárka azt állította, hogy aki nem fél a kolerától, nem kapja meg; nem tartotta ragadós betegségnek. Az 1836. évi Versecen dühöngött kolerajárványkor, bár a betegek közt forgott, mégsem kapta meg. Eredeti nyomtatott körlevél 1848. okt. 9-ről. K. P. L. — A magyar délvidéki táborban is kiütött a kolera, elfojtására Grósz Albert dr. küldetett le 1848 okt. havában. Budapest, O. L.; K. I. 1848. 1981. eln. sz.

őröket még augusztus 31-én a bécsi hadügyminiszter alá helyezte. Mayerhofer Nándor katonai és politikai befolyása, különösen Sztratimirovits háttérbe való szorítása után, most már igen megerősödött.

Láttuk már, hogy midőn Jellačić szeptember havában Magyarországra tört, Mayerhofer a patriárkával egyetértve, mintegy tízezer emberrel Szabadka és Szeged ellen akart támadni, de Sztratimirovits ezt a tervet mellőzése miatt meghiúsította.[1] Mayerhofer (szeptember 30-án) kénytelen volt a csajkás kerületből Karlócára visszatérni. Viszont a magyarok bács-bánsági táboraiban is erős levertség uralkodott Lamberg tábornok meggyilkolása és az október 3-i királyi kiáltvány óta; a tisztikar körében különösen élesen nyilatkozott meg az elégületlenség. Emiatt küldték le (október 5-én) Beöthy teljhatalmú kormánybiztos mellé a hadsereg hűségének fenntartására: Bernáth József, Haczell Márton és Hadsits Lázár képviselőket, akik október 10-én érkeztek meg a verbászi táborba.[2]

A bécsi forradalom után a honvédelmi bizottmány (október 12-én) gróf Vécsey Károly ezredest nevezte ki a bácsi hadtest élére, melléje állítván gróf Esterházy Sándor alezredest. Ugyanekkor a bánsági tábor főparancsnokát, Kiss Ernőt tábornokká léptette elő, Vetter ezredest nevezve ki melléje. Október 14-én megkezdték a hűségi nyilatkozatok gyüjtését a tisztikar körében.[3]

A bács-bánsági hadtest 1848 október havában, beleértve a nemzetőrséget, 32.596 embert tett ki, 70 ágyúval és 4341 lóval. A bácsmegyei népfölkelést Bernáth József képviselő és kormánybiztos szervezte. Bezerédy Miklós nemzetőrségi őrnagyot a bácsmegyei nemzetőrségnek legfőbb parancsnokává nevezték ki alezredesi címmel, noha Bács megye főispánja kinevezésének ellentmondott.[4]

A magyar haderővel szemben a Suplyikác tábornok alatt álló osztrák-szerb hadtest létszáma 21.074 ember 104 ágyúval. Mayerhofer hét zászlóaljat állított fel és reményét fejezte ki, hogy a szerbiai segélycsapatok mint politikai és polgári tekintetből nem kívánatos elemek, nélkülözhetők lesznek.[5]

[1] Wien, Kr. A.; Krieg in Ungarn, Fasc. 92. Detail-Akten, 1848. IX. 146. f.

[2] Budapest, O. L.; K. I. 1848. 2123., 3273. eln. sz.

[3] Budapest, O. L.; K. I. 1848. 573., 993., 999. 1002., 1271., 1427., 1602., 1752., 2123., 2195., 3273.

[4] U. o., 1848. 843., 2085., 2419., 2802. eln. sz.; Közlöny, 1848. 161. sz.; Wien, St. A.; Ungarn, Fasc. 553. és 474. No. 122.; Kr. A.; S B. G. K. 1848. Fasc. 131. 1848. XIII. 68.

[5] I. Stefanović Erlebnisse, S. 67—70.; J. Стефановић, Споменица кн. I. стр. 111. Wien. Kr. A.; Sl. S. G. K. 1848. X. 8. c.

Ugyanekkor a török porta megtiltotta (?) a szerb kormánynak, hogy Magyarországba újabb segélycsapatokat küldjön, mire a szerbiai kormány tényleg tiltó rendeletet adott ki és egyelőre csak anyagi segítséget nyujtott.[1]

A szerb csapatoknál szintén az elégedetlenség jelei mutatkoztak. Suplyikác feszült viszonyban volt Knityáninnal, sem a régi császári osztrák, sem a nemzeti tiszteket nem léptette elő, a szerbiai segélycsapatok harácsolását helytelenítette. Ellene volt a szerb papok szereplésének a csapatoknál. Sok időt vesztegetett a csapatok szervezésével és a diszciplina bevezetésével. Hadi operációit Mayerhofer befolyásolta. A szerbek fölkelésének nemzeti jellege csökkenni kezdett és a szerb nemzeti sajtóban, mióta Sztratimirovits a fővezérletet letette, főleg Mayerhofer, illetve a patriárka és Suplyikác ellen támadó cikkek jelentek meg.[2] A pancsovai kerületi odbor nyiltan Mayerhofer ellen fordult.

Október havában — a szeptemberi meghiúsult offenzíva után — a szerbek a Bánságot akarták elfoglalni, illetve a bánsági magyar sereget lekötni; további tervük volt: összeköttetésbe lépni Temesvár várőrségével, a kikindai kerület szerb lakosságát fölkelésre bírni, Versecet és Fehértemplomot elfoglalni.

Az offenzíva előtt a Bánságban jelentéktelen apró helyi harcok folytak, melyeket Knityánin (október 8-án) Zsigmondfalva elleni támadása vezetett be. A magyar védőcsapat a szerbek támadása elől elvonult, mire a szerb csapatok Zsigmondfalva egy részét fölgyujtották. Écskáról segítség érkezvén, a védősereg visszafordult és visszafoglalta a helységet.[3]

Az október 13-i offenzívakor a szerbek három hadoszlopban támadtak, Óbecse, Törökbecse és Kikinda ellen. A szerbek baloldali hadoszlopát azonban Fackh József ezredes visszaverte. Az óbecsei szerb templomban sok lőszert találtak.[4]

A szerbek középső hadoszlopa Törökbecse ellen indult és ennek külső sáncait elfoglalta. A szerbeket háromórai küzdelem után Damjanics őrnagy segítségével, aki Óbecséről érkezett meg, sikeresen visszaverték.

[1] Karlóca Дѣянія, 1848. бр. 152.

[2] Wien, M. d. I. Präs. Akt. 1848. No. 7707.; St. A. Serbien. Mayerhofer jelentése 1848. nov. 13-ról; Th. Stefanović-Vilovsky, Österr. Jahrbuch. 1895. S. 306.

[3] Budapest, O. L.; K. I. 1848. 1176., 1583. eln. sz.; Geschichte des Inf. Regiments No. 60. S. 205—206.; Vukovics emlékiratai, 315—316. l.

[4] Budapest, O. L.; K. I. 1848. 581., 1193. eln. sz. Vukovics emlékiratai, 377. l.; Вѣстник, 1848. бр. 46. A képviselőház naplója, 1848. okt. 17. ülés.

Damjanics csapatára útközben Franyova község szerb lakosai rálőttek, ezért a falut felgyujtották és kifosztották.[1]

A harmadik szerb hadoszlop Barajits Jéfta császári és királyi főhadnagy vezetése alatt Basahídon át kocsikon merész kezdeményezéssel Kikinda ellen indult és a város déli oldalán foglalt állást. A gyönge magyar őrség a váratlan támadásra a városból elvonult; de amikor Nagy Sándor ezredes közeledett, Barajits sietve visszatért Tomasevácra, miután a szerbek törökbecsei sikertelen támadásáról értesült.[2]

Barajits elvonulása után a szerb, magyar és német csőcselék két napig, a magyar csapatok megérkeztéig rabolt, pusztított, öldökölt, gyujtogatott.[3]

Ugyanekkor Knityánin Zsigmondfalvát támadta meg, de visszaverték.[4]

Bácskában Gombos körül Csórits csapatai igyekeztek a Dunán átkelni és Verbász ellen indulni (október 6-án), de őt is visszaverték.[5]

Ebben az időben Bácskában, de különösen Szegeden és Torontálban a magyar nemzetőrség körében az anarchia jelei mutatkoztak. Szőregen a népszerűtlen jegyző, Barakovits György főleg a szerbeknek osztotta ki a fegyvereket, miért a nem-szerb lakosok felbőszültek s őt vasraverve elzárták. Mikor híre jött, hogy Barajits Kikinda előtt áll, Nagy Sándor csapatainak támogatására (október 15-én) 600 szegedi nemzetőr ment, akik részegen érkeztek Szőregre. A felbőszült lakosok a nemzetőrökkel a jegyző fiát agyonverték, egy szerb papot megsebesítettek és a község szerb házaiban raboltak, gyilkoltak.

Ezalatt részeg nemzetőrök Szegedre futottak, félreverték a harangokat és hírét keltették, hogy a szőregi szerbek a magyarokat öldösik. A szegedi nép összecsődült és Szőreg felé indult. Szerencsétlenségre 15 oláh teheneket hajtott Szegedre, ezeket kettő híján felkoncolták. Szegeden pedig a nép a szerb lakosoknak esett, Zseravica János, Damjanovits, Szubits szerb kereskedőket agyonverték és el kezdtek fosztogatni, szerbet, magyart nem kímélve, Beniczky Andor szolgabírót, aki csöndesíteni akarta a népet, lelőtték, a városi fegyver- és lőporraktárt ki-

[1] Budapest, O. L.; K. I. 1848. 1239., 1907. eln. sz. Vukovics emlékiratai, 376. l.; Stefanović, Erlebnisse, S. 77—79. Marcali Leiningen gr. levelei 40. l.; Hegyesi M., A 3. honvédzászlóalj tört. 47., 48. l.; В. Стајић. Св. Милетић, стр. 104—106. Браник, 1898., бр. 86.; Vahot, Honvédek könyve I. k., 131. l.

[2] Stefanović, Erlebnisse, S. 75—77.

[3] Budapest, O. L.; K. I. 1848. 1511. eln. sz.

[4] Vukovics emlékiratai, 396. l.; Hegyesi M., Bihar vármegye 1848—49-ben, 279. l.

[5] Budapest. O. L.; K. I. 1848. 1986, 1333, 2122. eln. sz.

rabolták. A rémület oly nagy volt Szegeden, hogy bűnösök büntetlenül maradtak, mert a városi tanács féltette az életét.[1]

Bács megyében a közrendet a lovasság tartotta fenn; a nemzetőrség itt is fegyelmezetlen volt. A szabadkai nemzetőrség november közepén parancs ellenére hazament. A megyét Horváth főispán (augusztus hótól) egy tábori bizottmánnyal igazgatta.[2]

A bácskai dandár 1848 november közepén 12.566 emberből és 39 ágyúból állott Esterházy Sándor vezetése alatt; a bánsági 17.486 emberből és 32 ágyúból Kiss Ernővel az élen, aki november elején betegsége miatt eltávozott és a főparancsnokságot Vetternek adta át. Éder tábornok november 12-én eltávozott és átvette Eszék parancsnokságát.[3]

A szerbeknek hadereje Suplyikác parancsnoksága alatt 13.000 főnyi sorkatonaság 62 ágyúval, a népfölkelőket bele nem értve, akiknek száma 10.000 volt. A sereg 52 mérföld kiterjedésben volt elosztva: Vukováron, Karlócán, Szenttamás—Turián, a római sáncokban, Tomasevácon, Alibunáron, Karason. Támpontjai voltak: Sid, Antalfalva, Deliblát.[4]

Suplyikác erélytelensége miatt Mayerhofer egy tábornagy kinevezését ajánlotta Windischgrätznek, ő azonban nem teljesíté kérelmét, hogy a szerbeket meg ne sértse.[5] A szerbek soraiban is bomlani kezdett a diszciplina; a tomasaeváci tábor csapatainak egy része önkényesen elhagyta a harcteret és hazament. A csajkás kerületben viszont két zászlóaljat állíttatott fel a szerb kormány.[2] Mayerhofer már most igyekezett a szerbiai segélycsapatoktól megszabadulni; 1848 november 4-én írja Windischgrätznek: „A szerb segélyhad veszedelmes és terhes fegyver; bátor, de nyers, minden diszciplina nélkül harácsol, rabol, de szükséges baj.“ Az osztrák minisztertanács erre (november 11-én) fölhivatta Rajacsitsot, hogy a kegyetlen pusztításoknak vessen véget.[6]

A szerbek sikertelen támadásai arra késztették Rajacsitsot, hogy (november 29-én) Danilyevszkij belgrádi orosz főkonzul

[1] Budapest, O. L.; K. I. 1848. 1176., 1511. eln. sz.; Wien St. A.; Ungarn, Fasc. 474. No. 238.; Vukovics emlékiratai, 377—379. l.; Reizner, A régi Szeged, I. k., 180. l.

[2] Iványi, Okmánytár, 101. l. Bács megye tisztviselői karát Szentkirályi Mór kir. biztos 1848 július havában függesztette fel; csak decemberben helyezték vissza; az első megyei bizottmányi ülés december 6-án volt.

[3] Budapest, O. L.; K. I. 1848. 3622. eln. sz.

[4] Wien, Kr. A.; Krieg in Ungarn, 1848. Hauptarmee, XI. ad 58.; Detail-Akten, 1848. XII. 13. c.; Detail-Akten des öst. serb. Truppen Corps, Fasc. 176. 1848. XI. 9. ad 59.

[5] Wien, Kr. A.; Ungarn Hauptarmee, Detail-Akten, 1848. XI. 48., S. Sl. G. K. 1848. XI. 74. a., c.

[6] Wien, St. A.; M. R. 1848. 2524/1090.

útján ismételten az orosz cárhoz forduljon segítségért, aki a főkonzul útján megelégedését fejezte ki Mayerhofernek eddigi, a Habsburg-dinasztia érdekében kifejtett tevékenységéért.[1]

A Windischgrätz hadjáratával egyidőben megindítandó bánsági támadás előkészítésére Mayerhofer személyesen utazott el a Bánságba. November 16-án indult Temesvárra, hova másnap ért; 17-én este Orsován, Karánsebesen, Lugoson át Pancsovára utazott és november 27-én visszatért Belgrádba.[2]

Mayerhofernek szándékában volt Versecet elfoglalni és Temesvárral összeköttetésbe lépni, de ennek elejét vette Damjanich alezredes november 9-i lagerdorfi győzelme. A lagerdorfi (sztrázsai) szerb tábor a versec—fehértemplomi útvonalat tartotta megszállva. Damjanich János alezredes emiatt a szerbeket megtámadta és elkeseredett ellentállás után szétverte. A szerbek részéről 200 (?) ember esett el, 70 fogságba került és sok zsákmány jutott a magyarok kezére.[3] Ebben a harcban vett először részt Rózsa Sándor rablóvezér, akinek Kossuth megkegyelmezett. A harcban a rablóvezér egymaga 12 szerbet vágott le.[4]

A szerbek a vereségért Suplyikác tábornokot okolták, aki nem támogatta kellően Beszarabits lagerdorfi parancsnokot.

Damjanich a lagerdorfi győzelem után Becskerekre ment, ahol Vetter tábornok szemére vetette neki véres harcmodorát, ami ellen Damjanich tiltakozott. A két vezér mint ellenség vált el.[5]

[1] Budapest, N. M. Fol. Serb. III. 4. 63. l.

[2] Wien, Kr. A.; Corps Jellačić, 1848. XI. 121. a., b.; Archiv d. Militärkanzlei, ad acta 1849. No. 131—313.

[3] Budapest, O. L.; K. I. 1848. 3040., 3649., 3838. sz.; Wien, Kr. A. Krieg in Ungarn. Fasc. 92. 1848. XI. 74. b., c.; Budapest Hadügyi lvt. Ungarische Insurgentenarmee, 1848. XI. 15.

[4] Nem valószínű Hentaller L. állítása, aki Rózsa Sándorról azt állította, hogy ebben a harcban gyáván viselkedett. (Magyarország, 1898, 356. sz.)

A vármegyék pártfogásával Rózsa Sándor amnesztiát kért, amit Kossuth megadott hadiszolgálatai ellenében. Megjelenése a déli harctéren a magyar tisztek soraiban közfelháborodást keltett, míg a megyék örültek annak, hogy megszabadultak tőle. Mikor Ezeres község lakosai jegyzőjüket meggyilkolták, a büntető eljárásnál Rózsa Sándor és legényei rettenetesen garázdálkodtak, mire csapatát feloszlatták (nov. 17.). (Budapest, O. L.; K. I. 1848. 2111. sz.; N. M. Vörös-gyüjt. 1849. 1017. sz.; Wien, Kr. A. Memoiren Abth. 28. No. 1153.; Marcali, Gr. Leiningen levelei, 51. l. Jókai, Életem regénye 5—13. l.) — Perczel M. emlékiratai, Wien, Kr. A. Memoiren Abth. 28. No. 1153. 35. l.

A szerbiai hajdúkon kívül más rablók is garázdálkodtak és gyilkoltak Szerémségben; rablóvezérük Gojkovits Uros volt. Elfogatván, hadbírói ítélet alapján fölakasztatott. (Semliner Wochenblatt, 1884. No. 47., 48. 1849. No. 10.: Голубски, Успомене, стр. 61—62.; Застава, 1894. бр. 1894. бр. 148.)

[5] Budapest, O. L.; K. I. 1848. 3041. eln. sz.; Wien, St. A. Ungarn, Fasc. 474. 1848. No. 399.

Említettük, hogy Suplyikác tábornok és Mayerhofer sem Bácskát, sem a Bánságot nem tudták elfoglalni, de sikerült nekik a déli hadsereget lekötve tartaniok. Viszont Kossuth és kormánya, miután a békekísérletek meghiúsultak és a szerbek föltételei elfogadhatatlanok voltak, igyekezett a szerb csapatokat mielőbb leverni, hogy aztán a sereg jó részét a Felvidékre lehessen küldeni Windischgrätz ellen. Vetter tábornok tehát Klapka György őrnaggyal abban állapodott meg, hogy a bánsági szerb táborokat egyszerre támadják meg, míg Bácskában csak színlelt támadást rendeltek el az ottani szerb csapatok lekötésére,[1] s amennyiben sikerülne a szerb táborokat elpusztítani, Temesvár és a Maros völgye ellen fordulnának.

Az általános támadás november 30-án történt, de a Knityánin által védett Tomasevác és az alibunári tábor ellen sikertelenül végződött. Csak Maderspach Ferenc alezredesnek sikerült a Karas folyó melletti vracsevgáji (ördöghidi) szerb tábort elfoglalni és Bobalić csapatait szétverni.[2]

Vetter tábornok november 30-i általános támadása nem válhatott be, mivel a hosszú harcvonalon az erők koncentrációja hiányzott.

A karasi szerb tábor veresége azonban meghiúsította Mayerhofer újabb tervét is, aki Knityánint Pancsovára kívánta meneszteni, hogy ott a szerb túlzó elemeket eltávolítsa és az ellene intézett támadásoknak vessen véget, s aztán csapatait egybegyüjtve, Lagerdorfot foglalja vissza és Temesvárral az összeköttetést állítsa helyre.[3]

A szerb sajtó ekkor nyiltan támadta Suplyikácot, erélytelenségét korholva, valamint Mayerhofert is.

Bácskában színleges támadás volt Tiszaföldvár és Szenttamás ellen.

Péterváradon mintegy 4000 főnyi várőrség volt, de sohasem vonták be nagyobb hadi kezdeményezésekbe. Eszék várát báró Jóvits eltávozása után Éder tábornok vette át, az őrség létszáma (november 15-én) 4450 ember volt.[4]

A várak környékén apró harcok folytak, úgyszintén Temesvár körül is, melynek őrsége a környék német falvait foglalta el, köztük Lugost is. November 9-én a semlegesen maradt karán-

[1] Budapest, O. L.; B. M. 1848. 4161. sz.
[2] Karlóca, K. P. L. 1848. No. 41. (1848—3613.)
[3] Wien, Kr. A.; Öster. serb. Corpes, Detailakten, 1848. XI. 3.
[4] Budapest O. L.; K. I. 1848. 2598., 2693., 2726., 3189., 3221.; 4097., 4192. eln. sz. Martini, Honvédleben, Bd. II. S. 83. — Csuha péterváradi parancsnok közvetítette Fonblanque belgrádi angol konzul levelezését a magyar kormánnyal.

sebesi ezred is csatlakozott a reakcióhoz Mayerhofer közbelépésére. A bányakerületet Asbóth Lajos védelmezte.

A magyar kormány ebben az időben állította fel a szabad mozgó csapatokat a szerbek nyugtalanítására. A szervezésre a Bánságban Vukovics Sebő királyi biztos nyert megbízást, Bács megyében Horváth Antal főispán, Szegeden Egressy Gábor kormánybiztos. Élelmezési biztosuk volt Török Gábor, újoncozási biztosaik Bács megyében a nagyműveltségű Grosschmid Gábor és Szabadkán az erélyes Spelletich Bódog ügyvéd és országgyűlési képviselő.[1]

XXXIII.

Szerb küldöttség Bécsben a karlócai szerb határozatok elismertetése végett, a trónváltozás.

A szerbek már 1848 június havában igyekeztek Innsbruckban a dinasztiánál és július havában Bécsben az osztrák kormánynál a karlócai határozatokat elismertetni, kijelentvén, hogy a szerbek önálló szerb nemzetet képeznek és a horvát, szlavón és dalmát egyesült királyságokhoz óhajtanak politikailag csatlakozni.[2] Patriárkát és szerb vajdát is követeltek. Követelték az egységes Habsburg-monarchiát, továbbá, hogy az összes tartományok egy központi kormány alá helyeztessenek s végül tiltakoztak a magyarok fennhatósága ellen.[3]

Rajacsits patriárka Szubotits Jánost szeptember havában küldte ki mint bizalmi emberét Jellačić bánhoz, aki azonban ellenszenvvel viseltetett iránta, mire Szubotits Zágrábból Bécsbe utazott s innét Bádenbe. Itt készítette el október havában az osztrák kormányhoz benyujtandó újabb emlékiratát a szerb követelések tárgyában.[4] Ebben a memorandumban romantikusan kiszínezve hosszasan ismerteti a szerbek érdemeit a Habsburg-dinasztiával szemben és az I. Lipót által a szerbeknek ígért, de a Balkánra szóló kiváltságokat Magyarország területére vonatkoztatva. Szerinte a karlócai május 13-i és 15-i határozatok jogosan jöttek létre a régi szerb privilégiumok alapján. Végeredményben megállapítja, hogy 1. a szerb nemzet önmagát poli-

[1] Budapest, O. L.; K. I. 1848. 4588., 5051., 5647., 5997.; Gelich, Függetl. harc tört. II., 56—57. l.

[2] Szubotits János ekkor szerkesztette meg a Doblhoff miniszterhez benyujtandó emlékiratot. Lásd Thim, II. k., 520—530. lapjain.

[3] U. o., II. k., 529. l.

[4] A memorandum közölve a Szerb Matica 1850. évi 82. k. II. részében, az 1—29. lapon. Magyar kivonatos ismertetése: Dr. Margalits, Szerb történelmi repertórium, I. k., 162—169. lapokon. Thim III. k., 149. l.

tikailag szabad nemzetnek nyilvánította a magyar szent korona kötelékében a Habsburg-dinasztia alatt. 2. Szerb vajdaságot kívánt, ehhez tartoznék: a Szerémség a határőrvidékkel, Baranya, Bács megye a tiszai (becsei) koronakerülettel és a Bánság a kikindai kerülettel. 3. A szerb nemzet, illetve a vajdaság a szabadság és teljes egyenlőség alapján elismeri a horvát-szlavón-dalmát egyesült királyságokkal való szövetséget. Azt állította végül, hogyha a szerbek hónapok óta nem harcoltak volna a magyarok ellen, a királyi trónon már régen Batthyány vagy Kossuth ülne! Ezt az emlékiratot Szubotits báró Wessenberg osztrák miniszterelnöknek (szeptember 14-én) adta át,[1] aztán Stadion gróf osztrák belügyminiszternek (november 28-án) külön emlékiratot nyujtott be, melyben kifejti, hogy a szerbek nem ismerik el a magyar minisztériumot, mivel ez a királytól kikényszerített engedmény volt, mely által a pragmatica sanctio megsemmisült. A szerbek hívei az erős Ausztriának és egy centrális összkormánynak.[2]

Szubotits októberben Olmützben és később Kremsierben tárgyalt Stadion gróf belügyminiszterrel, aki közölte vele, hogy a kormány el fogja ismerni a patriárkát, a vajdát és a vajdaságot.[3]

Szubotits november 29-én utazott vissza Karlócára, Rajacsits felszólítására, miután a további tárgyalásokat Sztratimirovits György vezetése alatt a bécsi szerb küldöttség folytatta. December 5-én Jellačić bánnál jelentkezett, de ez nem fogadta.[4]

[1] Летопис М. С. Кн. 82: стр. 80—90. Бранково Коло, 1914. св. VII., стр. 217.; Karlóca, Дѣянія, 1848. б. 17.

[2] Thim, III. k., 181—189. l.

[3] Karlóca, Дѣянія, 1848. бр. 19.; Бранково Коло, 1914. стр. 217; Живот, Јов. Суботића, II. стр. 127—129

[4] Szubotitsot Rajacsits patriárka 1848 szept. 2-án küldte ki Jellačić-hoz bizalmi emberként, de Jellačić nem fogadta, mire Zágrábból Bécsbe ment, hol szept. 14-én Wessenberg miniszterelnökné! és okt. 5-én Latour grófnál adta elő a szerbek kívánságait. A bécsi forradalom idejében Badenben tartózkodott és okt. 27-én Olmützbe ment. — A bécsi szerb küldöttséggel Badenben találkozott. Szubotits a következő iratokat szerkesztette:

1. Authentische Darstellung der Ursachen, der Entwicklung und der Führungsart des Kriegs in der untern Donau- und Theissgegenden. (Lásd Thim, II. k., 520—530. l. Kivonatosan Doblhoffnak 1848. július 11-én terjesztette be. Nyomtatva.)

2. Darstellung der Rechtsverhältnisse der Serbischen Nation in Ungarn und der Petition vom 13. um 15. Mai, 1848. Nyomtatásban megjelent.

3. Bittgesuch der Serbischen Nation an ein hohes österreichisches Ministerium. Olmütz, 16. Nov. 1848. (L. Thim, III. k., 181—189. l.)

4. Ansicht einer Reorganisation Ungarns auf Basis der Gleichberechtigung aller Nationen.

5. Darstellung des gegenwärtigen Zustandes der öffentlichen Verwaltung bei den Serben. An das öst Ministerium. Olmütz, 1848. nov. 20. (Дѣянія, Anhang. 1848. No. 17., 19., 19½, 22., 23—25.)

A bécsi szerb bizottság tagjai voltak: Sztratimirovits György, Suplyikác János főhadbiztos, a vajda unokatestvére és Bogdánovits Koszta főodbori tag, a patriárka híve. Sztratimirovits küldetését a főodbor 1848 november 1-én tartott ülésében határozta el. Az 1848-i második nemzetgyűlés október 7-i határozata értelmében a bizottság feladata volt a karlócai májusi határozatok ismertetése, az összes katonai haderőnek, a váraknak és a vajdaság területének a vajda főparancsnoksága alá helyeztetése, anyagi és hadi támogatás kieszközlése. Mayerhofer rosszalta Sztratimirovits küldetését, de nem tudta megakadályozni.[1] Windischgrätznél bevádolta (november 7-én) őt, hogy a császári kormány ellen a délvidéki szerbek közt mozgalmat indított és a bécsi és pesti republikánus pártokkal összeköttetésben áll! Windischgrätz herceg Mayerhofer gyanúsító sorait Schwarzenberggel közölte, annál inkább, mert Windischgrätz hadiszállásán mindenki Mayerhofer nagy érdemeiről beszélt. Szerinte Belgrádban is mozgolódnak a republikánusok, Ausztria ellenségei, de a közeli oláhországi orosz sereg jelenléte visszatartja őket.[2]

Suplyikác és Bogdánovits november 3-án azt írják a patriárkának Grácból, hogy a szerb követelések elismertetésének leghathatósabb eszköze volna a megfelelő haderő előteremtése.[3] November 9-én Bécsbe utaztak. Sztratimirovits november 4-én utazott el, útközben egyideig Zágrábban tartózkodott és (november 12-én) azt írta Rajacsits patriárkának, hogy a horvátok nemigen lelkesednek a vajdaságért és ennek létesítése még nagyon kérdéses; Boszniában pedig a katolikus horvátok a szerbek ellen izgatnak. Másnap ő is Bécsbe utazott.[4]

Bécsben a kiküldöttek mindenekelőtt Jellačić bánhoz fordultak, aki megígérte nekik, hogy a szerbek óhajait feltétlenül támogatni fogja, s ily értelemben írt (november 25-én) Windischgrätznek, de a jelenlegi időt nem tartotta diplomáciai tárgyalásokra alkalmasnak, szerinte jobb volna megvárni a magyar kérdés elintézését. Sztratimirovits megemlítette a bánnak, hogy a szlávok kölcsönös nemzeti harcának jellege megváltozott és

[1] K. P. L. — Patriarka-csomag. 1848. No. 24.; Thim, III. k., 160—162. l.; Wien, Kr. A. Krieg in Ungarn, Hauptarmee, Detailakten. 1848. XI. 41. b.; Thim, III. k., 165 .l.

[2] Thim, III. k., 165. l.; Wien, St A.; Schwarzenbergs Nachlass, 1849. Fasc. VII. No. 447. Mayerhofer még okt. 10-én felkínálkozott a bécsi kormánynak azzal, hogy kész a tarthatatlan magyarizmus ellen a királyságban állandó állapotot teremteni és véget vetni a faji és vallási ellentéteknek. U. o., Serbien, 1848—1850. Mayerhofer jelentése Wessenberghez 1848. okt. 10-ről.

[3] Ђранково Коло, 1914. IV. стр 155.

[4] Karlóca, Дѣянія, кн. I., бр. 157.

tisztán a dinasztia és a forradalom között folyik, amit Jellačić elismert.

Jellačić ekkor már kijelentette, hogy a szerb vajda választása nemsokára megerősítést nyer, hogy Windischgrätz is belátja a régi rendszer tarthatatlanságát és hogy az új helyzet a nemzetiségek jogegyenlősége alapján oldandó meg.[1]

A szerb küldöttség azután (november 15-én vagy 16-án) Windischgrätz főhadparancsnoknál tisztelgett, aki Jellačić-tól a legfőbb katonai hatalmat átvette. Jellačić ennek következtében háttérbe szorult, ami a monarchia szlávjai közt némi megütközést keltett.

A szerb küldöttek Windischgrätz támogatását kérték a karlócai követelések megvalósítására, hangoztatva, hogy ez a dinasztia érdeke is. Windischgrätz erre kijelentette, hogy ez a császárnak és kormányának ügye. Feltűnt, hogy Windischgrätz Suplyikácról csak mint tábornokról és Rajacsitsról csak mint „Seine Exzellenz der Erzbischof Rajacsits" beszélt.[2]

A szerb küldöttség (november 20.) Schwarzenberg Félix hercegnél, az új osztrák miniszterelnöknél is tisztelgett, aki november 21-én vette át a kormányt Wessenberg bárótól. Schwarzenberg kijelentette, hogy a vajdaválasztás jóváhagyást nyert. A vajdaság berendezéséről azt mondta, hogy valamennyi nemzetiség egyenlő jogot fog kapni s ha ez meglesz, akkor határai megállapíttatnak; a vajdaság képviselői a közös birodalmi gyűlés tagjai lesznek a nemzetiség elve szerint; azonban most csak elvekről lehet szó. Ami a magyarokat illeti, mondá: a magyarok történelmi joga és fennhatósága megszűnt.

A patriárkai méltóság kérdését a megoldásra még nem tartotta elég érettnek, mire a küldöttség azt felelte, hogy e kérdés meg nem oldása a dinasztiára és a keleti kérdésre veszélyessé válhatik és megeshetik, hogy más főpap veheti kezébe a görög keleti egyház vezetését.[3]

A szerb küldöttség ezután (november 23-án) Kremsierbe utazott, hol az osztrák birodalmi gyűlés ülésezett és melyen a szláv képviselők többségben voltak.

Rajacsits felhatalmazta a szerb küldötteket, hogy a Karlócán május 13-án és 15-én hozott határozatok alapján a szerb nemzet érdekeit itt is képviselhessék, egyben az osztrák birodalmi gyűlést arra kérte, hogy az 1848 október 20-i császári manifesztum alapján vegye fel a küldötteket szavazati joggal.[4]

[1] Karlóca, Дѣянія, 1848, No. 160.
[2] Архив за историју српске православне карловачке митрополије I., бр. 9, 10.
[3] U. o., 132. l.
[4] Летопис, М. С. Књ., 112., стр. 431.

Az osztrák kormány azonban nem tartotta időszerűnek ezt teljesíteni, noha Schwarzenberg miniszterelnök nem volt a szlávok ellensége, gróf Stadion belügyminiszter meg nagy szlávbarát volt.

A szerb küldöttek egyízben a miniszterek páholyából hallgatták a Reichsrat szónokait. Másnap fényes bankettet adtak tiszteletükre, melyen a szerbeket Strohbach, a parlament elnöke köszöntötte fel. Cseh arisztokrata ifjak képezték díszkíséretüket és Sztratimirovitsot számos cseh- és morvaországi város tüntetőleg díszpolgárrá választotta.[1]

Innét (november 29-én) a szerb küldöttség Olmützbe utazott, ahová a dinasztia a bécsi forradalomkor menekült és ahol ekkor új uralkodó, a 18 éves Ferenc József lépett a trónra.

A kamarilla és az új osztrák kormány ekkor tervbe vette, hogy a magyar alkotmányra esküt nem tett uralkodó alatt Magyarországot mint provinciát az egységes Habsburg-összmonarchia keretébe fegyveres hatalommal beleolvasztja. Az ifjú uralkodó belekerült az alkotmány körüli és a nemzetiségi küzdelmekbe, magáévá tevén Schwarzenberg Félix és Zsófia főhercegnő politikai programmját, melynek célja Németország belevonásával a Habsburgok alatt egy nagy hatvanmilliós középeurópai birodalom megteremtése volt. Ez azonban messze esett a monarchia szlávjainak programmjától, akik a szabadság és nemzetiségi jogegyenlőség alapján egységes Ausztriát óhajtottak centrális kormányzattal.

Az osztrák tartományok és Horvátország elismerték a trónváltozást, bár Horvátországban már ellenzék alakult a bécsi centralizmus ellen. Jellačić kineveztetvén főhadparancsnoknak, később kénytelen volt állását Windischgrätz hercegnek átadni. Ebben a horvátok Jellačić megalázását látták, aminek báró Kušlan Károly „Slavenski Jug" című lapjában kifejezést is adott. Kukuljević Iván pedig feljajdult, hogy a horvát hadsereg Windischgrätz herceg gondnoksága alá került, aki a prágai szláv kongresszust szétverte.[2]

A külföldi államok fejedelmei is elismerték I. Ferenc József trónralépését. Az oroszok cárja, I. Miklós melegen üdvözölte őt, az osztrák monarchia egységét és feloszthatatlanságát hangsúlyozva, mely Európa nyugalma érdekében szükséges.[3]

[1] Stratimirović, Was ich erlebte, S. 60—61. — Ekkor ajánlotta volna fel Schwarzenberg Sztratimirovitsnak az ezredesi rangot, amit a csehek kevesellték, erre a kinevezés elmaradt.

[2] Slavenski Jug, 1848. br. 25. nov.; Horvat, Hrvatski pokret, 1848—1849.; IV. str. 125.

[3] „Attaché du coeur et de conviction à la proposité de la Monarchie Autrichienne, régardant son unité et son indivisibilité comme nécessaire au repos de l'Europe, comme essentielle plus particulièrement au intéret politique

Bécsben ilyen viszonyok között a monarchiát megmentettnek tekintették, az olaszországi győzelmek, a prágai és bécsi forradalmak leveretése folytán a németországi osztrákellenes mozgalmak megbénultak, s a monarchikus elv diadalmaskodott.[1] A magyar közvélemény Ferdinánd király lemondását palotaforradalomnak tulajdonította. Az országgyűlés nem ismerte el lemondását, mert az országgyűlés hozzájárulása nélkül történt és a magyar hadsereg, mely az 1848-i magyar alkotmányra esküdött fel, továbbra is Ferdinánd király nevében harcolt a törvénytelen I. Ferenc József osztrák császár ellen.[2]

A honvédelmi bizottmány és a magyar közvélemény érezte a helyzet döntő súlyát. A katolikus főpapság október 28-án emlékirattal fordult a gyöngeelméjű Ferdinánd királyhoz, bátran rámutatva, hogy a király nevében folyik a harc, üldözik a magyarságot és izgatják a nemzetiségeket a magyarok ellen, holott eddig békében éltek egymás mellett s azt hirdetik, hogy a király megsemmisíteni szándékozik az 1848-i alkotmányt, melynek megtartását esküvel fogadta.[3] Az országgyűlés ugyanekkor Magyarország népeihez fordult s rámutatott, hogy a szabadság ellenségei a király nevében a különböző ajkú népek közé a viszály és testvéri gyűlölet magvait hintették; a reakció a délvidéki szerb fölkelőket hadiszerekkel segíti és a népet Szerbiából fogadott zsoldosokkal üldözi.

Ferdinánd király és Windischgrätz novemberi kiáltványai Kossuthot felség- és hazaárulónak nyilvánították, de az országgyűlés, melyet a király törvény ellenére föloszlatott, tovább működött. Az országgyűlés mindkét háza szükségesnek találta Magyarország népeit újólag is fölvilágosítani egy november 29-én kelt kiáltvánnyal. Ebben rámutattak, hogy a reakció Magyarország függetlenségét és a nemzet szabadságát akarja megdönteni; a szerbeket a magyarok ellen föllázították, a király iránti hűség színe alatt, császári főhivatalnokok és tisztek bujtogatták őket, Jellačić bán és a királyi udvar biztatására a határőrvidéki katonák a császár nevében Magyarország ellen föllázadtak és elszakadtak. A reakció most Magyarországot függetlenségétől akarja megfosztani, az osztrák összbirodalomba

de la Russie, c'est sur cette bas, que j'ais dès longtemps assis mes rapports avec feu de l'Empéreur François et S. M. l'Empéreur Ferdinand. C'est sur cette base que j'etablirai égalemont mes relations avec V. M. I." Wien, St. A.; Rapport, Russie, Varia, 1848.

[1] U. o. Schwarzenberg 1848. dec. 31-i levele Buol Schauenstein gróf szentpétervári osztrák követhez.

[2] A képviselőház jegyzőkönyve, 1848. dec. 7-i ülés.

[3] Pap Dénes, Okmánytár, 1848—49. II. k., 193—198. l. Gelich, Függetl. harc tört. I. k., 402. l.

[4] Horváth M., Magyarország függetl. harcának története, II., 33. l.

beolvasztani. Az országgyűlés az 1848 november 6-án és 7-én kelt királyi kiáltványokat törvénytelennek nyilvánította és felhívta Magyaország népeit, nemzetiségi különbség nélkül, az 1848-i alkotmány védelmére.[1] December 4-én Európa népeihez intézett nyilatkozatában megemlíti az országgyűlés, hogy a közszabadságokat a nemzetiségek és így a délszlávok is eleinte örömmel fogadták és a szerbek csak később, a karlócai gyűlésen választottak maguknak patriárkát, vajdát és követeltek vajdaságot, majd megtámadták Magyarország azon termékeny részeit, hová őket a magyar vendégszeretet a török üldözés elől testvérileg fogadta s hol ők az ottani népségnek még számszerinti többségét sem képezik. Ezt a magyar állam meggyöngítésére irányzott törekvést, a titkos bécsi kabinet, mint a reakciónak egyik segédeszközét, részint szívesen vette, részint — mint később hitelesen kiderült — alattomosan segítette.[2] A honvédelmi bizottmány 1848 december 22-én kiadott és Magyarország népeihez intézett újabb kiáltványában meg azt hirdette, hogy a reakció a szerbországiakat a magyarok legyilkolására becsődítette és a magyarországi szerbeket, kiknek a haza legdúsabb vidéke jutott birtokul, fellázította.[3]

A honvédelmi bizottmánynak a nemzetiségekhez intézett fölhívása eredményes volt, jó részük a magyarokhoz csatlakozott. Panaszkodott is ellenük Rajacsits patriárka (1848. november 30.) Windischgrätznek: „de nemcsak a magyarok ellen kellett küzdenünk — írja —, hanem a rumai németeket kivéve, az összes németek ellen, a katolikusok ellen, bármely nemzetiséghez tartozták is, a tótok és oláhok is nyílt ellenségeink valának, fegyveresen ellentálltak, úgyhogy csakis a fegyverek erejével tudtuk őket leküzdeni".[4]

A trónváltozás idejében, mely előnyére vált a fölkelő szerbeknek, a bécsi szerb küldöttek tovább szorgalmazták a karlócai határozatok elismertetését. Stadion gróf, a nagy szlávbarát osztrák belügyminiszter 1848 december 1-én kijelentette nekik, hogy az összes nemzetiségek jogegyenlősége biztosítva lesz, a vajdaság határainak megállapítását azonban későbbi időre halasztják s minthogy a szerb ügyekről nincsen kellően informálva, szívesen látná, ha a minisztériumon kívül egy szerb bizalmiférfi

[1] Gelich, Függetl. harc tört. II. k., 1—12. l.
[2] Pap D., Okmánytár, I., 246. l.
[3] U. o., 290. l. Megjegyzem, hogy a honvédelmi bizottmány szerbnyelvű fölhívása a határőrvidék lakosaihoz eredménytelen maradt. Thim, III. k., 30—32. l. Érdekes, hogy Nagy Pál, a régi ellenzéki magyar képviselő helyeselte Magyarországnak nemzetiségi területekre való felosztását. Wien, St. A.; M. R. 1848. No. 2886.
[4] Летопис М. С. Књ. 112. стр. 437.

a szerb ügyekben tájékoztatná.[1] Az osztrák minisztertanács a vajdaság területi kérdésének megoldását időelőttinek mondotta. A kitérő válasz szerkesztésével Stadion grófot bízták meg.[2] December 6-án Schwarzenberg miniszterelnök újból fogadta a szerb küldötteket Kulmer kinevezett (december 2.) horvát miniszter jelenlétében. A szerbek most azt követelték, hogy a császár kiáltványban ismerje el a szerb vajdaságot és a vajdának adja át a polgári és katonai igazgatást, mert a vajda eddig csak üres címet kapott. Schwarzenberg kitérőleg felelt: „Miután nincsenek megállapítva a vajdaság határai, nem mondhatjuk ki a szerb vajdaságot.“ Kulmer sem tartotta teljesíthetőnek a szerbek kérelmét.[3]

Amíg a szerb küldöttség Rajacsits patriárka utasítása értelmében az osztrák kormánynál járt a szerb követelések érdekében, a szerb főpap maga is támogatta az ügyet Jellačićnál, az osztrák kormánynál és Windischgrätznél. November 4-én fordult Jellačićhoz a karlócai határozatok elismertetése érdekében. Jellačić erre (november 13.) megnyugtatta a főpapot, hogy a karlócai határozatokat el fogják ismerni, miután azok szoros kapcsolatban állanak a császárság általános érdekeivel, de előbb le kell a magyarokat győzni.[4]

Ugyanezen napon (november 13.) Rajacsits értesíti Jellačićot, hogy a magyarokkal sem békét, de még fegyverszünetet sem fognak kötni Jellačić és az osztrák minisztérium hozzájárulása nélkül.[5] November 20-án újra sürgette, most már fenyegetően, a bánnál a karlócai határozatok elismertetését; halálos bűnt követnének el a szerbek, ha az udvar hitegetésével beérnék és a magyarokkal való békekötést elmulasztanák — írja — és ha a határozatok jóváhagyást nem nyernek, ő nem volna képes a szerb nemzet békekötési óhajának ellentállni.[6]

Jellačić erre (november 28-án) megnyugtatja a patriárkát, hogy a jövőben is mindent meg fog tenni a szerbek óhajai érdekében és óva inti őket, hogy egy elhamarkodott lépéssel, t. i.

[1] Karlóca, Дѣянія, 1848. кн. I. No. 190. Anhang, No. 34. Stadion megneheztelt a szerb bizottságra, mert ez egyik beadványában élesen kikelt a kormány ellen. Дѣянія, I. No. 205.; Kulmer horvát miniszter Sztratimirovitsot és társait nem egészen megbízhatóknak mondotta és helyettük Kussevits Szvetozárt ajánlotta, akit (dec. 17.) belügyi miniszteri fogalmazónak neveztek ki. Wien, M. d. I. 1848. No. 2909.; Karlóca Дѣянія, 1848, кн. I. No. 190.

[2] Wien, St. A.; M. R. 1848. 2. Dez. IV., V. No. 2871., 2898., 3392.

[3] Д. Руварац, Прилози, Бранково Коло, 1914. стр. 217—218.

[4] Летопис, М. С. Књ. 112. стр. 393.

[5] U. o., 391.; Thim, III. k., 200., 201. l.

[6] Thim, III. k., 201. l.

a magyarokkal való békekötéssel, el ne rontsák egész jövőjüket.[1] Jellačić a monarchia nemzetiségeinek jogegyenlőségét hangoztatva, nyíltan az osztrák kormány mellett foglalt állást és igyekezett a monarchia szláv népeinek érdekeit a dinasztia érdekeivel összekapcsolni. Bécs elfoglalásakor egy bécsi küldöttségnek azt mondotta: „Horvátnak vallom magamat és hazámat teljes szívemből szeretem, de lelkes osztrák is vagyok."[2] December 20-án egy bécsi szláv küldöttségnek mondotta, hogy a szlávoknak szorosan össze kell fogni az erős, szabad Ausztriában, melynek ők a legerősebb támaszai.[3]

A bécsi kormány méltányolta is a horvátok szolgálatait, midőn december 2-án a király Jellačićot Dalmácia és Fiume helytartójává kinevezte. Jellačić kinevezése Bosznia és Hercegovina török provinciáiban is nagy hatással volt.

A dinasztia és az osztrák kormány föltétlen bizalmáról tanuskodik e kinevezés, mely mintegy igazolta azt, amit a bánról János főherceg 1848 november 13-án Frankfurtból írt: „Közeledik az idő, amikor Jellačićot, akitől annyira féltek, tenyerükön fogják hordani, mert ő egy erős Ausztriát akar és a szeparatizmus ellen van."[4]

Jellačić Dalmáciába való kinevezését II. Petrovits Péter Nyegossal, Montenegró (Crnagora) fejedelmével is tudatta, aki a magyarok elleni harcban fegyveres segítségét ajánlotta volt föl s mely elől azonban Jellačić kitért. Baráti jobbját kínálta fel néki és testvéri barátságát.[5]

Rajacsits Windischgrätzhez is kéréssel fordult, aki nagy súlyt fektetett a szerbek segítségére. Midőn átvette a főhadparancsnokságot a magyarok letörésére, fölhívta (november 13.) Rajacsitsot, hogy kerüljön minden összeköttetést Kossuthtal és egyúttal a szerb óhajok teljesítését kilátásba helyezte.[6] November 16-án újból fölhívja Rajacsitsot és Suplyikácot, hogy a szorult helyzetbe került Kossuth békeajánlatát utasítsák vissza. Ferdinánd király (november 14.) leiratát is megküldötte, melyben a király felségsértésnek minősíti a Kossuthtal való békekötést és elrendeli Windischgrätz támogatását.[7]

Rajacsits patriárka november 30-án megkérte Windischgrätzet, hogy Suplyikác tábornokot nevezze ki az összes déli

[1] U. o., III. k., 218—219. l.
[2] Horvat, Hrvatski Pokret, 1848—49. IV. str. 119—120.
[3] U. o., str. 123.
[4] Aus ungedruckten Briefen Erzherzog Johanns aus Frankfurt an Prof. Dr. Joh. v. Huber, 1848—49. Fremdenblatt 1897. No 142.
[5] Horvat, Hrvatski Pokret, IV. str. 129
[6] Thim, III. k., 169. l.
[7] Ferdinánd király 1848. november 14. leiratának szerb példánya: Budapest, O. L.; N. M. 1848—49-es iratok, 1848. nov. 14. alatt.

csapatok főparancsnokává, ezt azonban a herceg nem teljesítette.[1] Egyszersmind felkérte, hogy vegye a szerbek jogos követeléseit védelmébe, hogy azok teljesedést nyerjenek a császári kormány segítségével.

Windischgrätz december 7-én újból fölhívja Rajacsitsot, hogy a szerbek teljes erejükkel lépjenek fel a magyarok ellen.[2] December 13-án pedig értesíti, hogy hadjáratát a magyarok ellen megindítja (december 16.) és felkéri, hogy a szerbek Versecet és Fehértemplomot támadják meg s igyekezzenek a Bánságot elfoglalni.

Wessenberg báró osztrák miniszterelnökhöz intézett soraiban (1848. november 20-án) Rajacsits kijelentette, hogy a Délvidéket a szerb privilégiumok alapján törvényes örökségnek tekinti és szent kötelességének tartja a trón és az összmonarchia integritásának védelmezését. Ennek alapján kéri a karlócai határozatok jóváhagyását. Fenyegetődzik, hogy amennyiben ez közel jövőben meg nem történik, kénytelen lesz a szerb közvélemény hatása alatt a magyarokkal békét kötni és velük szövetkezni. A következmények megítélését a miniszterelnök belátására bízza.[3]

Rajacsits patriárka a belgrádi orosz főkonzulhoz, Danilyevszkijhez is kéréssel fordult, az orosz cárt kérve, hogy a bécsi udvarnál a szerb követeléseket támogassa. Az orosz cár ezt a dolgot a monarchia belügyének tekintette és nem támogatta Rajacsits kérelmét,[4] azonban megelégedését fejezte ki Jellačićnak és Mayerhofernek, hogy az osztrák császárnak és kormányának ilyen hű férfiai vannak.[5]

Rajacsits a bécsi szerb küldöttséget állandóan sürgette, hogy a bécsi kormánynál a karlócai határozatok elismertetését vigye keresztül. A helyzet kedvezőnek látszott, miután a kormány az osztrák birodalmi gyűlésen a szláv pártokra támaszkodott a németekkel és lengyelekkel szemben.

Az osztrák kormány Ferenc József császár trónralépte alkalmával személyi kitüntetésekkel kezdte a szerbek szolgálatait honorálni. Stadion gróf belügyminiszter fölterjesztésére az érseket Ő felsége a vaskoronarend I. osztályával tüntette ki. Stadion gróf fölterjesztésében hangsúlyozta, hogy Rajacsits mindig a dinasztia és az összmonarchia érdekében működött és

[1] Thim, III. k., 226. l.
[2] Wien, Kr. A.; Krieg in Ungarn, 1848—49. Hauptarmee, Detailakten, 1848. XII. 19.
[3] Thim, III. k., 195—198. l.
[4] Budapest, N. M. Folia Serbica, III/4., 63. l.
[5] Thim, III. k., 150. l.

ellenállt Kossuth fondorlatainak.[1] Kitüntetése alkalmából Rajasitsot a szerb fejedelem, Karagyorgyevits Sándor is üdvözölte.[2]

Suplyikácot Radetzky táborszernagy ajánlotta kitüntetésre és pedig a II. osztályú vaskoronarendre, míg Windischgrätz herceg az I. osztályúra. Stadion őt mint „a szerb nemzet vajdáját" akarta kitüntetni, miután ő felsége 1848 december 1-én vajdául való választását jóváhagyta. Szerinte Suplyikác érdeme: a dinasztiához való hű ragaszkodása és hogy a szerb fölkelőket az osztrák császárság és az összállam integritásának védelmére vezette.[3] Rajacsitsnak és Suplyikácnak december 10-én és 11-én külön gratulált báró Cordon osztrák hadügyminiszter és Stadion gróf belügyminiszter azzal, hogy a szerb egyházi, nemzeti és politikai fölterjesztéseket a jövőben is szívesen elvárja.[4]

Az új uralkodó tiszteletére rendezett (december 5-én) fáklyásmenetben a szerb kiküldöttek szerb nemzeti viseletben vettek részt; közöttük állítólag Obrenovits Mihály exfejedelem is.

Az ifjú uralkodó, I. Ferenc József, 1848 december 7-én audiencián fogadta a szerb küldöttséget. Sztratimirovits a következő üdvözlőiratot adta át: „Az osztrák-szerb nemzet nevében, mely legelőször fogott fegyvert a magyarok ellen saját politikai létének és az összmonarchiának védelmére — szerencsekívánatait nyujtja át a trón elfoglalása alkalmából." Mire a császár német és cseh nyelven a következőket felelte: „A vitéz szerb nép házam iránti ragaszkodását ezen nehéz időkben is bátor küzdelmével bebizonyította, az igaz ügynek áldozatot hozva. Reménylem, hogy törekvésében ki fog tartani és hiszem, hogy Isten segítségével nemsokára teljesíthetem az összhaza különféle nemzeteinek óhajait, ami határozott szándékom."[6]

A szerb küldöttek december 9-én a Slovenská Lipa cseh irodalmi egyesületben tisztelegtek, megköszönve üdvözlésüket. „Égető szükség — mondták — a szláv törzsek tömörülése és egy közös szláv nyelv használata."[7]

[1] Thim, III. k., 228—229. l.; Wien, St. A.; M. R. 1848. No. 2677—3316.
[2] Karlóca, Дѣянія, IV. 1848. No. 39.
[3] Thim, III. k., 229—230. l.; Wien, St. A.; M. R. 1848. No. 2675—3314., 2734—2558. Karlóca, Дѣянія, Anhang, I. No. 28, 30, 31.
[4] Летопис, M. C. Књ. 112., стр. 458—459.
[5] Helfert, Geschichte Österreichs vom Anfange des Wiener Oktober-Aufstandes, 1848. Bd. III., S. 463.
[6] Az üdvözlő iratot lásd egész terjedelmében Thim, III. k., 233—234. l. Wien, St. A.; Vertrauens und andere Adressen an das Gesammtministerium.
[7] Österr. Korrespondent, 1848. 40. sz. — Zágrábban is felállították a „Slovenská Lipa"-t, a délszlávok közös működése céljából (a vajdasági, szerbek, horvátok és szlovének részére). Célja volt az egységes szabad osztrák császárságban a délszláv népek szabadságának elvét megvalósítani és megvédeni.

Ezután a szerb küldöttek december 11-én Olmützből Kremsierbe utaztak, ahol a birodalmi gyűlés tagjai üléseztek és az osztrák kormány is tartózkodott. A szerb küldöttek most Schwarzenberg herceghez és Stadion grófhoz (december 11-én) rendkívül erélyes hangú beadvánnyal fordultak, melyben részletesen feltárva a helyzetet, a karlócai határozatok jóváhagyását követelték. Tiltakoztak minden idegen befolyás ellen, főleg báró Kulmer horvát miniszter és Mayerhofer ellen. Stadion gróf a szerb bizottságnak kijelentette, hogy hamarosan az osztrák minisztertanács elé terjeszti a patriárka és vajda kérését jóváhagyás végett; bár a kormány a jelenlegi körülmények közt nem tudja a vajdaság határait megállapítani, egyelőre mégis a vajdaság kérdéses területét nemzeti közigazgatás alá fogja helyezni, melynek élére a patriárkát állítja, minthogy a vajda hadi elfoglaltsága miatt erre nem vállalkozhatik. A végleges intézkedésekre azonban csak a háború befejezése utáni időben kerül sor.[1]

Ugyanaznap este (december 11-én) a szerb küldöttek a szláv klubban jelentek meg, ahol a lengyelek hiányoztak. Sztratimirovits itt a szerbek politikai helyzetét ismertette, kijelentvén, hogy a magyarországi szerbek hajlandók a szláv föderatív Ausztriába belépni.

December 14-én a szláv képviselők a szerb küldöttek részére fényes búcsúestélyt rendeztek, ezen résztvettek: Strohbach elnök, Palacký, Rieger, Brauner cseh képviselők, Pražák, Brazdil, Oherál, Beck József morva képviselők, a rutének részéről: Jachimovicz püspök, Szaszkiewicz miniszteri tanácsos, Dalmáciából a szláv Petranović stb. Strohbach mondotta a búcsúbeszédet, Sztratimirovits köszönetet mondva, a cseheket éltette. Palacký a köztük megjelent Obrenovits Milost köszöntötte fel; felköszöntötték azután a császárt, Jellačićot, Rajacsitsot, Suplyikácot stb.

Bogdánovits Koszta szerb kiküldött arról emlékezett meg, hogy „Csehországban halt meg az utolsó patriárka, morva földön fog a csehek számára új patriárka feltámadni". Brauner cseh képviselő azt mondotta, hogy: „Ezer év előtt a német frankok rákényszerítették a csehekre a kereszténységet, de a nemzeti elnyomás miatt ez meghiúsult. A békeidőkben azonban Morvaországból indult ki a kereszténység és innen terjedt el. Hasonló mozgalom indult meg jelenleg is. A frankfurti németek a szlávokat német szabadságra akarták kényszeríteni, fegyverrel is, ha kell, de hiába. Reményljük, hogy az igazi nemzeti szabadság innét fog Ausztriában elterjedni."

[1] Eredeti irat az újvidéki Szerb Matica levéltárában és Karlóca, Дѣянія, 1848. No. 205.

[2] Slavische Rundschau, 1848. No. 61., 62.; Helfert, Geschichte Österreichs, III. S. 464—465.

Ezalatt az osztrák kormány a szerbek követeléseit tárgyalás alá vette. Suplyikác tábornok vajdává való megválasztását elintézettnek tekintették, de hatáskörének megállapítását Windischgrätz a harc befejezése utáni időre odázta el.[1] Suplyikác vajdai méltóságának elismerését még november 21-én ajánlotta Ferdinánd uralkodónak. Jellačić „a szerbek vajdája" címmel kívánta felruházni.[2]

Az osztrák minisztertanács 1848 december 11-én határozta el, hogy Rajacsitsnak patriárkává való kikiáltását Ő felségének jóváhagyás végett ajánlani fogja s ezt Stadion gróf belügyminiszter indokolta meg. A szerbeknek adott privilégiumokra hivatkozik (1690 augusztus 21. és 1691 augusztus 20.), továbbá arra, hogy Csernovits Arzén mint ipeki (pétyi) patriárka vándorolt Magyarországba, független volt más görög keleti egyházi hatóságoktól és jogait Magyarországon is gyakorolta. A második patriárka Jovannovits Arzén volt, aki Belgrádnak a törökök általi elfoglalása után foglalta el a karlócai püspöki széket. A karlócai patriarkátus azután megszűnt és jelenleg csakis ennek a patriarkátusnak visszaállításáról van szó, mely csakis a monarchia területére vonatkozott. Rajacsits metropolitának a patriárkai cím tehát megadandó. Stadion gróf már a november 28-i minisztertanácsban is ajánlotta a patriárkai cím megadatását, mire a szerbek bőségesen rászolgáltak; noha a karlócai nemzetgyűlés a magyarországi szerbeket politikailag független nemzetnek mondotta ki, mégis hívek maradtak a dinasztiához és az összmonarchiához.[3]

Rajacsits metropolita csak címzetes patriárka lett, metropolitai hatáskörrel. Az orosz követ tiltakozott a patriárkátus felállítása ellen, mert Rajacsits nem a görög keleti egyházjog szerint lett patriárka, hanem egy világi gyülekezet kiáltotta ki, ehhez pedig a magyarországi szerbeknek nem volt joguk. Az osztrák kormány Kussevits Szvetozár[4] útján fölkérte Rajacsitsot, hogy küldje fel mindazon okmányokat, melyekkel a szerbek jogait Oroszországgal szemben igazolhatnák. Ilyeneket azonban Rajacsits nem tudott felmutatni és így az osztrák kormány

[1] Thim, III. k., 235. l.

[2] Летопис, М. С. Књ. 112, ст . 456; Wien. M. d. I. Präs. Akten, 1849, ad 8337. H.

[3] Thim, III. k., 237—240. l.; Wien, Kr. A.; Krieg in Ungarn, Fasc. 92., 1848. XII. 63., 63a.; St. A.; M. R. 1848. No. 2871.

[4] Kussevits ügyvédet az osztrák belügyminiszter 1848. dec. 17-én nevezte ki fogalmazónak Ožegović Metel fölterjesztésére. Wien, M. I. 1848. No. 2871., 2909.

Oroszországgal szemben csak annyit vihetett keresztül, hogy ez a patriárkai titulus ellen nem protestált.[1]

Ferenc József császár 1848 december 15-én adományozta Rajacsitsnak a patriárkai címet és méltóságot. Egyben pedig súlyos közjogi tévedést követett el azzal, hogy a nem létezett karlócai patriárkátust újította meg, holott a karlócai metropoliták sokáig az ipeki patriárkák egyházi felsőbbségét ismerték el.[2] Ferenc József császár nem hagyta jóvá az érseknek a karlócai gyűlésen történt patriárkai kikiáltását, hanem felségjogával élve adott neki patriárkai címet.

Ugyanekkor az 1848 november 28-i minisztertanácsi ülésben a szerb vajda kérdése is megoldódott. Stadion belügyminiszter a vajdaválasztás jóváhagyását ajánlotta a szerbek megnyerése végett. Suplyikác tábornok szerinte a szerb nemzet bizalmát bírja és föltétlen híve a trónnak. Ő felsége december 6-án hozzájárult kinevezéséhez.[3]

Rajacsits érsek-patriárka indítványa (október 13.), hogy a császár vegye föl a „szerb nagyvajda" címét, ezúttal nem került szóba.[4]

Ferenc József császár december 15-én a magyarországi szerb nemzethez intézett proklamációjában a magyarok ellen fölkelt szerbeknek a dinasztia iránti hűségét nyiltan megjutalmazta a karlócai patriárkai címmel és a szerb vajdaválasztás jóváhagyása által. Egyben kijelentette, hogy a szerb nemzetnek nemzeti fejlődését mindenképen biztosító belső szervezetet engedélyez és a háború befejezése után a monarchia népeinek egyenjogúsági elve alapján a nemzeti belső közigazgatást meg fogja adni.[5]

[1] Летопис, М. С. Књ. 112, стр. 425. — Megjegyzendő, hogy a karlócai metropoliták sohasem voltak az ipeki szerb patriárkák jogutódai. Ezen kérdés jogtörténeti fejtegetését lásd a bevezetésben.

[2] Thim, III. k., 252. l. Wien, St. A.; M. R.; 1848. No. 2524—1090. és 2907—3398. — Bizonyos Beslits Dömötör már 1844-ben a „Szerbszke Narodni Novine"-ben hangoztatta, hogy a karlócai metropolita patriarkává és metropolitája patriarchatussá nyilváníttassék. Архив за истор. српске правослaв. Карловачке митрополије, 1911., стр. 133.

[3] Thim, III. k., 220—222. l.

[4] Wien, St. A.; Schwarzenbergs Nachlass. M. R. 1849. No. 3679½.

[5] Thim, III. k., 251. l.; Д. Руварац, Прилози за повесницу српског народног покрета 1848—49. Бранково Коло, 1914. VIII., стр. 251.

Hummelauer Károly császári udvari tanácsos, aki Lombardiát és Velencét át akarta engedni az olaszoknak és Jellačić híve volt, még nov. 19-én azt ajánlotta, hogy ott, ahol a szerb lakosság többségben van, a magyar közigazgatás megszüntetendő, ami a szerbekre lelkesítőleg hatna és Jellačić helyzetét a szláv népek közt emelné. Wien, Kr. A.; Krieg in Ungarn, Hauptarmee, Detailakten, Fasc. 92.; 1848. XI. 63.

A szerb küldöttek a szerb vajdaságra vonatkozólag nem kaptak határozott választ az osztrák kormánytól. Schwarzenberg herceg kijelentette: „a vajdaságot idővel fel fogjuk állítani, de minthogy határai nincsenek megállapítva, ezt a Szerbiát most nem valósíthatjuk meg".[1] Stadion gróf pedig azt a megbízást nyerte, hogy a szerb vajdaság territoriális kérdésében kitérően nyilatkozzék.[2]

Rosszul esett a szerb küldötteknek az is, hogy a december 15-i császári iratokat nem nekik adták át, hanem báró Kulmer horvát miniszter ajánlatára Kussevits Szvetozárral küldték le a patriárkának.[3]

Rajacsits nem kapván a vajdaság territoriális kérdésében határozott választ, Jellačićnál (december 12-én) keservesen kifakadt báró Kulmer horvát miniszter és Ožegović Metell ellen. Szerinte ők az okai annak, hogy a szerb vajdaság határait nem állapították meg, mert a Szerémségről, mely Szlavóniához tartozott, nem akartak lemondani. Rajacsits arra emlékeztette a bánt, hogy a szerbek bár hivatlanul keltek fel a magyarok ellen a dinasztia és az összmonarchia megvédésére, jogaikat azonban újra kiérdemelték, mint a Rákóczi-fölkelés idejében. Úgy látszik, a régi német ravasz politika visszatér — írja —: a citromot a legutolsó csöppig kifacsarni és aztán a szemétdombra vetni! Mi lett volna a horvátokból, ha a szerbek a magyarokkal szövetkeztek volna? Vagy ha Rajacsits a horvát-szlavónországi szerbeket Jellačić ellen keltette volna föl?[4]

Bogdánovits, a bécsi szerb küldöttség tagja is azt jelentette Rajacsitsnak (december 20-án), hogy a horvátok a Szerémség miatt a vajdaság territoriális kérdésének megoldását ellenzik. Szerinte a karlócai határozatok ellen Bécsben nyiltan szabad agitálni, de az osztrák minisztérium ellen egy szót sem szabad szólni; Kulmer báró ellensége a szerbeknek. Az

[1] Karlóca, Дѣянія, I. бр 214.; Wien, St. A.; M. R. 1848. No. 2871.
[2] Wien, St. A.; M. R. 1848. No. 2886.
[3] Karlóca, Дѣянія, 1848. No. 214.
[4] U. o., 1848. No. 259., 281.; Д. Руварац, Прилози. Бранково Коло. 1914. VIII., стр. 218.

A horvátok ellenezték a Szerémségnek elcsatolását és a szerb vajdasággal való egyesítését. Drasković gróf ezredes 1848. okt. 16-án jelenti: Nem valószínű, hogy a szerbek az összmonarchia érdekében keltek föl, mert már kezdetben a szerbországiakkal szövetkeztek és követelték a szerb vajdaság fölállítását; ezen okból fogtak fegyvert, nem pedig az elnyomott nemzetiségek érdekében, vagy a magyar szeparatizmus ellen. Egy önálló szerb birodalom fölállítását tervezik Szerbiával együtt, erre törekszenek a szerb papság és az intelligens elemek. A szerbeknek nem kell a nemzetiségi jogegyenlőség, mert szupremáciára törekszenek, sőt a katolikus szlávokat is asszimilálni akarják. A fölkelő szerbek teljesen mellőzték a nem szerb nemzetiségeket. Wien, Kr. A.; Akten des FML. Dahlen, Kroat-slav. Armeecorps, Fasc. 138. I. ad 11.; Thim, III. k., 254—255. l.

osztrák kormány valóban ellene volt a szerb vajdasági kérdés időelőtti megoldásának. Stadion Ferenc József császárhoz intézett 1848 december 11-i előterjesztésében fölemlíti, hogy az 1690-i, Lipót császár által adományozott privilégiumok csak a III. Csernovits Arzénnel bemenekült szerbekre vonatkoznak, s így a szerb kérdés igen bonyolult. Ellenzi a vajdaság területének azonnali megállapítását, mert az mások jogait sértheti, a szerémségi kérdést értvén ez alatt.[1]

Rajacsits a szerb küldöttek által értesülvén, hogy a szerb vajdaság kérdése megoldatlan maradt, éleshangú fölterjesztést intézett (1848 december 17-én) Schwarzenberg herceg osztrák miniszterelnökhöz. „Mit ér a szerb nemzetnek a patriárka és vajda elismerése, ha a vajdaság csak névleges és aggódnak azt ‚szerbnek' nevezni?" „Az én hitvallásom — írja Rajacsits — örök odaadás a magas trón iránt, de rendíthetlen szeretet is nemzetem iránt; ezt a két érdeket sohasem fogom elválasztani." Ha a szerb nemzet megalázást szenvedne és a nemzetnek a császár iránti áldozatai Ausztriában jutalmat nem találnak, annak veszélyes következményei lehetnek, a szerb nemzet könnyen máshova fordulhat, ahol jutalmat talál. Halálos bűnt követne el — írja a patriárka —, ha nemzetét a császári ház és az összmonarchia érdekében a vágóhídra engedné vezettetni, a nélkül, hogy politikai életét biztosítaná.

Rajacsits azt követelte, hogy császári leirat tegye közzé, hogy a magyarországi szerb nép egy nemzetet alkot és a szerb vajdaság feltámadt.[2]

December 23-án újból meghagyta a szerb küldötteknek, hogy a vajdaság határainak megállapításához feltétlenül ragaszkodjanak, mert ellenesetben minden, amit adnak, csak szép szavak és áltatás; követeljék, hogy a vajda az egész vajdaság főparancsnokává neveztessék ki és vegyék igénybe Jellačić bán segítségét.[3]

A bécsi szerb küldöttség befejezettnek látván küldetését, szétoszlott, csak az Obrenovits-párti Bogdánovits Koszta maradt még Bécsben. A vajdasági kérdésnek sikertelen megoldását ő is báró Kulmer horvát miniszternek tulajdonította. Bogdánovits most azt a tanácsot adta (december 23.) a patriárkának, hogy mellőzve a bécsi kormányt, szervezze meg a vajdaságot, léptesse életbe és szerbesítse el az ottani magyarokat. Az organizáció kidolgozására Sztojákovits Györgyöt, a kiváló jogászt ajánlotta.[4]

[1] Thim, III. k., 240—242. l.
[2] Thim, III. k., 256—258. l
[3] Thim, III. k., 265—270. l.
[4] U. o., III. k., 272. l. Sztojákovitsot a prágai gyűlés miatt az osztrák kormány Budapesten internáltatta; gróf Lamberg meggyilkolása után Bécsbe menekült.

Sztratimirovits György és Suplyikác János december 25-én utaztak el, Rajacsits marasztaló sorai őket már nem érték el. A szerbek a vajdaság kérdésének elodázása miatt rendkívül elégedetlenek lettek. Elégedetlenek Jellačiccsal is — írja a belgrádi francia konzul — és Zágrábban egy Bécs-ellenes lap indult meg.[1]

A főodbor a szerb nemzetgyűlés azonnali összehívását követelte a tervezett új alkotmány végett.[2]

A patriárka a szerb közvélemény hatása alatt a Bács-Bánság területén önhatalmúlag kezdte a szerb közigazgatást bevezetni, ez ellen azonban Rukavina temesvári parancsnok tiltakozott, minthogy a december 15-i császári pátensben sem a szerb vajdaságról, sem határairól nincsen szó. A temesvári haditanács is protestált ellene.[3]

Piret főhadparancsnok jelentésére Windischgrätz azt felelte, hogy Rajacsits túllépte hatáskörét s e nézetet Schwarzenberg herceg miniszterelnök is osztotta.[4]

S ezzel megkezdődött a hatásköri összetűzés Rajacsits patriárka és a temesvári főhadparancsnokság között.

XXXIV.

Windischgrätz herceg betörése és a szerbek; a decemberi harcok; Suplyikác halála.

A reakció hívei a gyöngeelméjű Ferdinánd királlyal a magyar kormányt és az országgyűlést 1848 november 6-án lázadóknak nyilváníttatták és Windischgrätz herceget, a prágai és bécsi forradalmak elnyomóját bízták meg Magyarország fegyveres pacifikációjával, miután az országgyűlés a királyi intézkedéseket törvényteleneknek jelentette ki. Windischgrätz herceg főparancsnoksága alá rendelték Jellačicot is seregével és a szerb csapatokat Suplyikác tábornok alatt. A szerb fölkelők, akik eddig lázadók voltak, most hű alattvalókká váltak, miután a Habsburg-dinasztia és az összbirodalom integritásáért küzdöttek a magyarok ellen.

Windischgrätz közvetlenül összeköttetésbe lépett a patriárkával (1848 november 13. és 16.) és Suplyikác tábornokkal.

[1] A belgrádi francia konzul jelentése 1848 dec. 28-ról. Jaksits G. egyet. tanár másolata.

[2] Вѣстник, 1849. бр. 2.

[3] Karlóca, K. P. L. Главни одбор. 1848—49., бр. 42.

[4] Wien, Kr. A.; Krieg in Ungarn. Hauptarmee, Detailakten, 1848. XII. 45. a., b., ad 72.

Windischgrätznek szándékában volt, hogy a bánsági csapatok koncentrálása után Versecet elfoglaltatja és Temesvár—Arad erődökkel összeköttetésbe lép. December 13-án értesítette Rajacsitsot és Mayerhofert, hogy december 16-án indul seregével a magyarok ellen, Szeged felé nyomul és egy hadosztályt Budáról oda fog küldeni.[1] Windischgrätz Rukavinának, Temesvár főparancsnokának is meghagyta az offenzívát, miután Mayerhofer és Rajacsits magukévá tették Windischgrätz haditervét.[2] De aztán Rajacsits elállott ettől a tervtől, miután sem Temesvárról, sem Erdélyből segítséget nem kapott és az alibunári vereség ezt lehetetlenné tette.[3] Suplyikác is ellene volt a szerb offenzívának és be akarta várni Windischgrätz hadjáratának eldőltét.[4]

E tervnek váratlanul véget vetett a magyar sereg offenzívája és Damjanich föllépése. A bácskai sereg tétlen volt. A császárbarát érzelmű tisztek beadták lemondásukat vagy eltávoztak; Esterházy Sándor gróf főparancsnok vonakodott Windischgrätz ellen küzdeni, amire aztán a magyar tisztikar kívánatára gróf Vécsey Károly tábornok vette át a parancsnokságot.

Míg a bácsmegyei magyar seregben viszály dúlt, addig a Bánságban a magyar sereg elvonulása előtt Kiss Ernő és Vetter elhatározták a tomaseváci szerb tábor megtámadását, melyet Knityánin védett 2810 emberrel és 12 ágyúval.[5] Kiss Ernő december 4-én támadott, mintegy tízezer emberrel és 30 ágyúval. Azonban a magyar csapatok támadásakor az egyes hadoszlopok közt fölbomlott az összhang s így a terv rossz kivitele miatt Knityánin Kiss hadoszlopait egyenként véresen visszaverte.[6]

Damjanich János Budapestről visszaérkezve, Kiss tábornokkal és Klapkával megállapodott a következő haditervben. Elhatározták, hogy a szerbek jobbszárnyát megtámadják Károlyfalvánál, Alibunárnál és a szerbek hadállását a Temesig felsodorják, Pancsovát veszélyeztetve és Knityánint arra kényszerítik, hogy a tomaseváci tábort elhagyja s végül Pancsovánál az összes haderőket összegyüjtve, a döntő ütközetet kikényszerítik. Ezalatt a bácskai hadtest a Ferenc-csatorna mentén és a római sáncok ellen tüntet. A támadás napját december 12-ére

[1] Летопис, књ. 112, стр. 398., 465.; Wien, Kr. A.; Krieg in Ungarn, 1848—49. Hauptarmee, Detailakten, Fasc. 93. 1848. XII. 36.
[2] Wien, Kr. A.; Corps Jellačić, 1848. XII. 36. c.; 1849. I. 15.
[3] U. o., Hauptarmee, Detailakten, 1848. XII. 123. b.
[4] U. o., 1848. XII. 48. b.
[5] Stefanović, Erlebnisse, S. 87—89 ; Отаџбина књ. I ; стр. 643.
[6] Olchváry, Délvidéki függ. harc, 1848—49. 99—103. l.; Wien, Kr. A.; Detailakten des öst.-serb. Corps. 1849. VII. 17.; S. B. G. K. 1848. XII. 7.; Marczali, Leiningen gr. levelei, 69—70. l.

tűzték ki. Damjanich Karlsdorfot heves harc után elfoglalta és aztán Gergely őrnagy csapatával egyesülve Alibunárt, bár a szerbek vitézül védekeztek. Kegyelmet senki sem kapott, minthogy a december 4-i tomaseváci harcban a szerbek sem kegyelmeztek. Alibunár és Iláncsa felgyujtatott. Jovanovits Mihály nemzetőrnagy vert csapatával Pancsova felé Neudorfra vonult. Ekkor Karlsdorf német lakossága két szerb századot lekaszabolt.

Damjanich december 14-én Jarkovácot szállta meg a tomaseváci szerb táborral szemben. A jarkováci szerb lakosokat a magyar alkotmányra feleskedtette és 14-én pihenőt tartott, egy gyönge osztályt Margiticán hagyva.[1] A jarkováci szerbek vendégszeretően fogadták a magyar csapatokat, s küldöttségileg meghívták őket a faluba éjjeli szállásra.

Suplyikác tábornok a szerb csapatokkal egyesülve, Szamoson haditanácsot tartott; elhatározták Damjanich megtámadását, mielőtt Kiss tábornok csapataival egyesül.[2]

December 15-én éjjel három órakor támadta meg Suplyikác a Jarkovácon alvó magyar csapatot, melyet a szerb lakosok leitattak volt. A jarkováci déli oldalon felállított gyönge őrséget hamar megfutamították. A szerb csapatok a koromsötétségben a szerb lakosoktól támogatva, a faluba nyomultak. Vagy félóra hosszat folyt az élet-halálharc és ide-oda gomolyogtak a csapatok. De Damjanich kiverte a faluból a szerbeket. Kegyelem itt sem volt s minthogy a szerb lakosság is a magyarokra lőtt, a községet elpusztították.[3]

Nagy mulasztás volt, hogy Damjanich nem vett tudomást Suplyikác közeli támadásáról és csak gyönge őrséget állított fel ellenébe. Kiss sem tudta, hogy Knityánin elhagyta Tomasevácot és azt csak csekély őrség védi, tétlenül állott tehát, ahelyett, hogy Damjanich seregével azonnal egyesült volna és sietve Pancsova ellen indult volna.

A magyar csapatok ezt könnyen elfoglalhatták volna. „Szerencse, hogy Kiss nem használta ki teljes felfordulásunkat, mert az elszenvedett vereség után Pancsovát könnyen bevehette volna“ — írja Jaurek belgrádi konzulhelyettes.[4] Suplyikác

[1] Olchváry, Délvidéki függetl. harc tört., 105—107. l. Marczali, Leiningen gróf levelei, 79—82. l.: Stefanović, Erlebnisse, S. 92—93.

[2] Стефановић J. Мој живот, стр. 133.; Пре двадесет и седам година Дело, 1875. Књ. II. стр. 597.

[3] Gergely, Jarkováci harc, Történelmi Lapok, Kolozsvár, VI. 1897, 68. l. Hegyesi M., A 3. honv. zászlóalj tört. 71—75. l.; Stefanović, Erlebnisse, S. 93—97.; Hamvay, Damjanich, 63—67. l.; Marczali, Leiningen gr levelei 85—93. l.; Budapest, O. L.; K. I. 1848. 6092., 6402. sz.; Путник, Застава, 1870. 15. маја; Дело, 1875. Књ. II. стр. 600—602.

[4] Wien, St. A.; M. Ä. Politische Berichte nach Konstantinopel, 17. Jänner, 1849.

tábornok meg ezt írja (Pancsova, december 14-én) a patriárkának: „Mondhatom Önnek, teljesen tehetetlenné váltam és ha az Isten meg nem segít, nem tudom mi fog bekövetkezni.“[1] Windischgrätznek meg azt jelentette, hogy csapatai rosszak, felbomlottak, a szerb lakosság pedig menekül.[2]

A délvidéki győzelmekért a honvédelmi bizottmány Kiss Ernő, Vetter Antal tábornokoknak és Damjanichnak a katonai érdemrendet adományozta. A magyar országgyűlés képviselői meg (december 20-án) köszönetet szavaztak Damjanichnak, „a szerbek rettegett ostorának“. Vukovics kormánybiztos jóslata bevált a szerb Damjanichról, a Rukavina-ezred kapitányáról: „rokonszenvez szabadságunkkal, akire a legkritikusabb viszonyokban is számíthatunk“.[3]

A szerb csapatok vereségének hírére Rajacsits patriárka még november havában segítségért fordult Szerbiához. A szerb kormány azonban hivatalosan vonakodott a kérelmet teljesíteni, de megengedte, hogy zsoldosokat fogadjon Szerbiában; más volna a helyzet, ha a bécsi udvar keresné meg a szerb kormányt, ebben az esetben a kérelmet teljesíthetnék — írja december 6-án Sztefánovits István a patriárkának.[4]

December 13-án Rajacsits patriárka Suplyikác vajda és Petronijevits Avrám, Szerbia kormányelnökének hozzájárulásával a szerb fejedelemség lakosaihoz fölhívást intézett, melyben fölemlítette, hogy a magyarországi szerbek mindenkor hívei voltak a Habsburg-dinasztiának, most pedig az összmonarchiának, valamint szerb nemzetiségük védelmére fegyvert fogtak. Gyors segítséget, önkénteseket kérnek a magyarok leveretésére.[5]

Rajacsits 1848 december 18-án Karagyorgyevitshez is sürgős segítségért és hadiszerekért fordult.[6] A pancsovai kerületi odbor elnöke, Joannovits István pedig (december 14-én) Sztefánovits István Tenkához, a szerbiai államtanács elnökéhez fordult, kivel az odbor állandó összeköttetésben állott.

Mayerhofer, belgrádi osztrák konzul, bár kelletlenül, a kényszerítő viszonyok miatt hozzájárult a fegyveres segélyakcióhoz.[7]

[1] Belgrad, Н. Б. Рукописи, 1848. бр. 48.
[2] Wien, Kr. A.; Öst.-serb. Truppencorps Detailakten, Fasc. 176. 1848. XII. 17.; Karlóca, Дѣянія, 1848. No. 212., 213.
[3] Budapest, O. L.; K. I. 1848. 37. sz.; Országgyűlési Napló, 1848 dec. 20-i ülés.
[4] Karlóca, K. P. L. 1848. No. 52., 3735.
[5] Lásd a kiáltványt Thim. III. k., 243—247. l.; Зравковић, Српски покрет, у јужној Угарској. 1848—49, стр. 127—130.
[6] Karlóca, Дѣянія, 1848. бр. 217; Нил Попов, Србија и Русија, стр. 259; Српске Новине, 1848. бр. 107. Thim. III. 253. l.
[7] Thim, III. k., 16., 28., 159. l.

A szerb fejedelem és kormánya, mely eddig is számos önkéntest küldött Dél-Magyarországba a szerb testvérek segítségére, 4700 fegyvert és 10.000 aranyat adott Sztefánovits István, az államtanács elnöke útján. Ez Zimonyban találkozott Suplyikác vajdával és kijelentette, hogy a kért 5—6000 harcost és hadiszereket csak megfelelő zsold, illetve megtérítés föltétele alatt adja meg. Suplyikác vajda azonban nem volt hajlandó e föltételeket megadni és bosszúsan távozott Zimonyból. Sztefánovits erre értesítette Knityánint, ha az osztrák kormány nem hajlandó a szerb segélycsapatok zsoldját megfizetni, akkor térjen vissza Szerbiába.

Mivel az osztrák kormány erre kijelentette, hogy Szerbia hadiköltségeit meg fogja téríteni és miután sem a porta, sem Oroszország nem tiltakozott a segélyadás ellen, a szerb kormány teljesítette Rajacsits és Suplyikác kérelmét, annál is inkább, mert Nenádovits Jakab bizalmas jelentésében közölte, hogy Knityánin helyzete tarthatatlan.

A török külügyminiszter a hivatalos szerbiai segítség miatt aggodalmát fejezte ugyan ki a szerb kormány konstantinápolyi ügyvivője előtt, de formálisan nem tiltakozott. A szerb kormány kényes helyzetben volt a portával szemben, mert az ország alkotmányát meg akarta változtatni és az államtanácsot, mely a porta felé hajlott, szerette volna megreformálni. A porta ez elől kitért, bizalmatlan volt, mivel attól tartott, hogy Karagyorgyevits Sándor fejedelem alatt egy délszláv föderáció készül. De nemcsak a porta, hanem Oroszország is ellenezte Szerbia terveit. Az angol és francia konzul nem tiltakozott, noha utóbbi azt jelentette kormányának, hogy a belgrádi kormány a délmagyarországi szerbek támogatásának leple alatt területi megnagyobbodásra törekszik.[1]

A patriárka rokonát, Zsivánovits Jakabot küldte el Belgrádba a szerb fejedelemhez és kormányhoz, valamint Danilyevszkij Ivánovits Grigorje belgrádi orosz főkonzulhoz; ez utóbbi támogatta is a szerbek kérelmét, amire Sándor szerb fejedelem a belügyi és igazságügyi főnökök útján azonnal elrendelte járásonként az önkéntesek fizetés melletti toborzását.[2]

Vucsits szerb vajda, a szerb kormány és fejedelem ellensége ellenezte a segélyadást, de nem tudta meghiúsítani, mert csakis a kragujeváci kerületben — ahol Vucsits befolyása döntő

[1] Párizs, Állami levéltár. A francia konzul 1848 dec. 29-i jelentése. Jaksits Gergely belgrádi egyet. tanár jegyzeteiből.

[2] Slavische Rundschau, 1849. No. 1.; Karlóca; K. P. L. Главни одбор. 1 848.; бр. 43. (1848—3900) és бр. 55 (1848—3854.) (Кристић) Записи стар ог Београђанина, стр. 89—90. Az önkéntesek 2 aranyat kaptak havonta.

volt — maradt el a toborzás. Érdekes, hogy Petronijevits azzal gyanúsította Vucsits vajdát, hogy emisszáriusokat küldött ki a délmagyarországi harctérre és Kossuthtal szövetkezett; figyelmeztette, hogy vigyázzon életére.[1]

Szerbia fejedelmének elnöklete alatt a belgrádi tanács, melyen az államtanács tagjai és a miniszterek vettek részt, húszezer aranyat szavazott meg a délmagyarországi szerb fölkelés céljaira, illetve az önkéntesek toborzására, Sándor fejedelem pedig tizenkétezer forintot adott a szerb nemzeti célra.[2] A patriárka általános gyüjtést rendelt el a hatóságok és papság útján. Zimony szerb közönsége egymaga hatvanezer forintot ajánlott fel.

Rajacsits patriárka a főodbor határozata alapján felhatalmazást nyert, hogy az osztrák „Convention-Münzen" mintájára 1, 2, 5, 10 és 50 CM papírjegyeket bocsásson ki. 1848 november, december és 1849 január havában az 5, 10 és 15 forintos jegyek forgalomba kerültek. Az összes közpénzeket lefoglalták papírjegyek (assignaták) ellenében, kivéve az árva- és kórházi alapokat.[3]

Rajacsits patriárka a Bánságból elmenekült nagyobb földbirtokosok birtokait is lefoglalta Vukovits István kerületi odbori alelnök útján, de Rukavina báró hatalmi területén ezt az intézkedést nem engedte életbe lépni.

A segélycsapatok megszervezésével az államtanács a következőket bízta meg: a belgrádi kerületben Lekits Jánost, a podrinyeiben Csóritsot, az uzsicaiban Kályevits Milánt, a valyevóiban Gudovits Pált, a macsvaiban Pozerác Lukácsot, az alsó végeken Petrovits Milutint (Era) és Zdravkovits Miloszlávot (Reszavac).

A pozsareváci kerület önkénteseit Petrovits Milutin (Era) államtanácsos, a híres szerbországi szabadsághős, Hajduk Vélyko testvére, Petrovits István (Sztanojlo) kapitány, Hajduk Vélyko

[1] Д. Страњаковић, Влада Уставобранитеља, стр. 283; С. Јовановић, Спољна политика Србије, Српски Књижевски Гласник 1901. стр. 426; Павловић Д., Српски покрет, стр. 97—98. Eszerint a belgrádi kormánynak tudomása lehetett, hogy Vucsits Kossuthhoz titokban elküldte megbízottját. Kossuth L. iratai. I. k. 387—390. l.

[2] Thim, III. k., 274. l. Вѣстник, 1849 бр, 23, 25.

[3] Az osztrák kormány 1849 ápr. 18-án megígérte beváltásukat. A harc befejezte után Trifunác Pál bízatott meg ezen papírjegyek bevonásával. A községek az osztrák kincstártól 110.000 forintot, az uradalmak 62 ezer frtot követeltek. Wien, K. M. 1849. No. 2260., St. A.; M. R. 1849. No. 782.; Sammlung der Manifeste und Proklamationen. Anhang, No. 48. Budapest, O. L.; K. I. 1848. 2312. sz.

unokája és Abdulits kapitány vezették. December 27-én már mintegy 1500-an Dubrovicánál átkeltek Pancsovára.[1]

A tyupriai kerület önkénteseit Gyorgyevits Bogdán (Tatár) kerületi főnök vezette; a krajnszkai kerület önkénteseit Andonovits A. kapitány és Kosztits Milós biztos; a crnarékai kerület önkénteseit az öreg Szimits Nika bíró; a gurguszováci kerület önkénteseit Jovánovits Száva őrnagy; az alekszináci kerület önkénteseit Gyorgyevits Simon kapitány; a podrinyei kerület önkénteseit Kozelác kapitány; a valyevói kerület embereit az agg Nenádovits Máté esperes és Gudovits Pál kapitány; az uzsicai kerület önkénteseit Márkovits Perisa kapitány, Kályevits Milán bíró, Popovits Radiszláv és Rajits Péter hadnagyok; a kruzseváci kerület önkénteseit Petrovits Radován (Rakica); a rudniki kerületből is jöttek emberek Drincsits Pál és később Mityevics János vezetése alatt. Trifkovits Sándornak, a szerb fejedelem hadsegédének vezetése alatt 200 lelketlen betyár[1] jött és Aracslija Tasza Ivánovits alatt 200 lovas cigány, akik az aradi harcokban azonnal kereket oldottak.[2]

Hadianyagot Szerbiából kaptak, zsoldot pedig az osztrák kormány számlájára. Karlócán bizonyos Petrovits Vésza harangöntő ágyúkat készített.[3]

A szerb tisztek osztrák fizetésüket nem fogadták el.

A szerb segélyhad létszáma 1849 január havában mintegy 12—15.000-re rúgott. Az új csapatok jóravaló családok fiai voltak és meglehetős fegyelmet tartottak,[4] míg a szegénylegények, hajdúk, betyárok tovább is zsákmányoltak, öldöstek, nem kímélve a szerb családokat sem. Róluk azt írta Garasanin, hogy hazátlan népség, a legveszedelmesebb helyen felhasználhatók és senki sem fogja őket számonkérni. A szerb sajtó is kifakadt ellenük. Ezek miatt jutott Knityánin is ellentétbe Zubán Lázár államtanácsossal, akit a patriárka nemzeti ezredesnek kinevezett[5] A szerbiai csapatok csak közvetve állottak Suplyi-

[1] Павловић, Србија и српски покрет, стр. 103; Belgrad, Биографија А. Николића, Академија Науке Табак 30; Budapest. N. M. Fol. Serb. III/4. 54. l. Кристић, Записи, стр. 91.; Ристић, Спољашни односи Србије, стр. 51, 52.

[2] Belgrad, Кореспонденција Книћанина. Академија Наука; Павловић, Српски покрет, стр. 103; Karlóca, K. P. L. Главни одбор 1848 бр. 57, 59. 1849 Вѣстник 1849 бр. 2. Karlóca, Дѣянія, 1848. 221, 314, 315; Страњаковић Д. Влада уставобранитеља, стр. 283; Захаријевић Л. Војени поход у Арад 1849. г. Народност, 1899 бр. 78. Жујовић, Белешке стр. 101. Wien, St. A.; Schwarzenberg, Nachlass II. ad. 110; Ив. С. Павловић, Шајкашка 1848—49., стр. 402.

[3] Полит. Успомене, стр. 50.

[4] Ristić, Kurze Charakteristik der geistigen und sittlichen Zuständen in Serbien. Heidelberg, 1850, S. 9.

[5] Karlóca, K. P. L. 1849. бр. 61.

kác vajda parancsnoksága alatt, vezérüknek Knityánint vallották.

Az új szerbiai csapatok részint Szendrőnél (Szemendria) keltek át Kubinba, a Bánságba, részint pedig Belgrád közelében Visnyicánál Pancsovára.

A felső kerületek önkéntesei a Száván át Szerémségbe és innét Bácskába mentek, ú. m. a podrinyei és sabáci kerületiek Mitroviczára, az uzsicai, valyevói, csácsáki és rudniki csapatok Zabrezs felé. A bács szerémségi szerbiai önkéntesek parancsnokává a drugováci Sztanojevits Miloje őrnagyot nevezték ki.[1]

Suplyikác vajdának, aki Pancsován tartózkodott, jelezték, hogy Petrovits Milutin 1200—1500 önkéntessel december 27-én Pancsova védelmére érkezik. Még ezen a napon futár útján értesült, hogy Ferenc József császár jóváhagyta a vajdaválasztást, altábornaggyá léptette őt elő és a vaskoronarend I. osztályával tüntette ki.[2] A délelőttöt Luzsetits Rudolf tábornok, Sztefánovits János vezérkari főnök és Sztojácskovits Sándor titkára társaságában töltötte el.

Petrovits Milutin csapatával délután 3 órakor érkezett meg Pancsova alá a város keleti részén fekvő bavanistei úton, három oszlopban. Petrovits Sztaniszló osztagja a vajdát „hurrá"-val üdvözölte. A vajda lóháton fogadta őket. „Hozott Isten titeket — mondá —, a világ tekintetét reátok fordítja, látván, mint siet a testvér testvérének segítségére."

Alig ejtette ki e szavakat, fuldoklási roham fogta el, szája habzott, mire leemelték lováról és egy közeli szegényes házba vitték, ahol 4 óra felé kiadta a lelkét. A jelenlevő dr. Pejicsits Konstantin „Schleimschlag"-ot konstatált.[3]

A nemes, humánus, derék szerb vajdát kétségtelenül tüdővizenyő[4] ölte meg. Egy súlyos rohama már 1848 december 5-én éjjel is volt s mikor Zimonyba megérkezett, „aszthmatikus roha-

[1] Karlóca, Дѣянія, 1848. бр. 220, Летопис М. С. Књ. 112, стр. 451—452: K. P. L. Главни одбор 1848 бр 53. 1849. бр 56.

[2] Suplyikác nem igen bízott benne, hogy választását az udvar jóvá fogja hagyni és azt hitte, hogy áldozata lesz a politikai szorultságból eredt szerb vajdaságnak. Стефановић, Мој живот, стр. 135.

[3] Karlóca, Дѣянія 1848. I. No. 247; Браник, 1898, бр. 148; Стефановић J. Споменица I. књ, стр. 111.; Wien. St. A.; M. R. 1849. I. 4. No. 64; Kr. A. K. M. 1849. No. 86.; Detailacten des Öst.-Serb. Armee Corps 1848. XII. 21., 1849. I. ad 4; Вѣстник, 1848., бр. 60; Belgrad, H. Б. Рукописи 1848. бр. 106. Pesti Napló 1861. 108. sz. — Majkov orosz író azt állítja, hogy az osztrák ármány mérgezte meg egy mérgezett britanika szivarral. Még a hetvenes években is keringett ez a vád, sőt hogy Jellačićot is megmérgezték volna. Ma már kétségtelen, hogy ezeket a hamis vádakat a Habsburg-monarchia kompromittálására találták ki politikai célzattal. Граничари и Царски решкрипт. Реч у своје време. Београд. 1871.

[4] Oedema pulmonum, sluzna kaplja.

mot kapott, majd meghalt" — írja Mayerhofer Windischgrätznek és Jellačićnak.[1] Olaszországban és 1848 október havában Karlócán is mutatkoztak rajta a szívgyöngeség jelei.

A halálhírt december 27-én Pancsováról Csortits főhadnagy vitte el Rajacsitshoz.[2] „A kőnek is el kellene lágyulnia a szomorúságtól, ha látta volna az ősz patriárkát, aki ernyedetlenül dolgozott nemzetéért, mikor a halálhírre keserves könnyei hullottak" — írja Kussevits Szvetozár,[3] aki a császári kinevezéseket vitte Karlócára.[3]

A vajda hűlt tetemét 1848 december 28-án Zimonyba szállították, bebalzsamozták, december 31-én Maradékon át a krusedoli kolostorba vitték és 1849 január 1-én II. Ál-Brankovits György és Raszkovits Mózes alvajda koporsói közt elhelyezték. Zimonyban a ravatalánál felolvasták a vajdaválasztást elismerő december 15-i császári átiratot és Stadion leiratát. Ravatalánál beszédet mondottak: dr. Szubotits János a szerb nemzet nevében, Grujits Nikanor archimandrita a görög keleti szerb papság nevében, Jovánovits Péter a főodbor és Miletits Szvetozár a Napredak-egylet (Haladás) részéről az ifjúság nevében.[4]

Rajacsits azonnal értesítette a vajda haláláról az Olmützben tartózkodó szerb küldöttséget, Jellačić horvát bánt, Stadion belügyminisztert és Cordon hadügyminisztert. Stadion 1849 január 4-én tudatta a minisztertanáccsal a vajda halálát és hogy a császári leiratot néki már nem lehetett kézbesíteni.[5]

[1] Wien, Kr. A.; Hauptarmee Windischgrätz, Detailakten, Fasc. 93. 1848. XII. 36. b.; Krieg in Ungarn, Kroat.-slav. Armee unter Jellačić etc. Fasc. 126.; 1848. XII. 160.; Budapest, N. M. Fol. Serbica, III/4. 53. l.

[2] Wien, St. A.; M. R. 1848. No. 64. Karlóca, Дѣянія, 1848. I. 244, бр. 247; Браник, 1898 бр. 148. Ненада смрте Стевана Шупликаца. Kr. A.; Krieg in Ungarn 1848—49. Hauptarmee Windischgrätz, 1849. 46 a; K. M. 1849. No. 86; Thim III. 278, 279, 283, 291.

[3] Horvat, Rat hrvata i Magyarima 1848—49. str. 115.

[4] Stefanović I., Erlebnisse, S. 101—102. T. Димић, Читуља, 1848. г. Застава 1898. бр. 75. — Успомене, Застава 1898. бр. 185, 190, 192.; Soppron, Wie ich nach Semlin kam, Semliner Wochenblatt, 1884. V. No. 11, 12, 1885. No. 35. Вѣстник. 1849 бр. 3, 4.; Др. J. Суботић, Слово надгробно свѣтломе Войводи Србскомъ Стефану Шупликцу Витезу 20. Дец. 1848 у Крушедолу држано. Сербскій Лѣтопис. M. C. 1850., књ. 81. част I. стр. 74—80. Margalits E. Szerb repertorium I. 150—153. l. Thim, Miletits Szvetozár és az 1848—49 szerb fölkelés. A bécsi magyar tört. intézet évkönyve I. 311. l.; Суботић, Живот II., стр. 136. Стајић В. Св. Милетић стр. 107; М. Жујевић Белешке, стр. 102; Stefanović, Erlebnisse 101—102. Suplyikác vajdát ravatalán, Petrovits Zsárkó festette le, és a képet sokszorosították.

[5] A vajdáért gyászmiséket mondottak, még Prágában is. Kínos feltűnést keltett, hogy katolikus vallási okokból a zágrábi püspök megtiltotta papjainak, hogy a templomokban Suplyikácért halotti misét mondjanak. Kragujevác pakráci szerb püspök ment Zágrábba (1849 ápr. 1.) a „parasztoszt" megtartani. Slavische Centralblätter, 1849. No. 93.; Karlóca, Дѣянія, 1849. II. бр. 483.

XXXV.

Todorovits tábornok átveszi a szerb-osztrák hadtest vezérletét. Kiss tábornok pancsovai veresége és eltávozása. Bács-Bánságot a magyar seregek elhagyják és a lakosság elmenekül.

Suplyikác vajda (1848 december 27.) tragikus halála után barátja, Luzsetits Rudolf mint rangidős tábornok[1] vette át a főparancsnokságot; de már másnap, december 28-án Pancsován termett Mayerhofer és magához ragadta a főparancsnokságot, miután a belgrádi konzulátust Jaurich János illir-bánsági századosra, helyettesére hagyta. A külügyminiszter nagy megnyugvással vette, hogy Rajacsits patriárka és a főodbor Mayerhoferre bízta a fővezérletet. Mayerhofer 1848 december 28-án tudatta a szerb csapatokkal, hogy a fővezérletet átvette.[2]

A patriárka 1848 december 27-én nevezte ki Mayerhofert a szerb sereg ideiglenes fővezérévé, bizalmi férfiakként melléje küldvén Szubotits Demeter és Tamburits György nemzeti biztosokat. Kötelességévé tette, hogy Knityáninnal, Petrovits Milivojjal és Sztanojlóval egyetértőleg járjon el. Ezt a patriárka proklamációban tudatta a csapatokkal, valamint hogy Todorovits tábornokot a fővezérlet átvételére meghívta. A szerbországi kormány a patriárka kérelmére sietve Pancsovára küldte bizalmi emberét, Szimits Sztojánt, az államtanács elnökét, mint nemzeti főbiztost.[3]

Ismeretes, hogy Kiss Ernőben, aki személyes vitézségéről nem egyszer tett tanúságot, nem volt hadvezéri tehetség. Mikor Damjanich széjjelverte a szerb csapatokat, Kiss Ernő az elhagyott szerb tábor előtt tétlenül állott, ahelyett, hogy pihent haderejével azonnal Pancsova ellen fordult volna, miáltal a Bánságot Damjanich segítségével elfoglalhatta volna.

Kiss Módosról felsőbb rendeletre 3 zászlóaljat 2 üteggel Pestre küldött Windischgrätz ellen, meggyöngült seregével Zichyfalvára (december 29.) vonult, Pancsova megtámadására. Damjanich nem volt vele, mert Kiss tábornok tehetetlensége ellen zugolódva, betegsége miatt Szegedre ment.[4]

[1] Luzsetits tábornok 1849 jan. 26-án mint altábornagy nyugdíjba került. (Wien, K. M. 1849. No. 471.) Стефановић, Мој Живот, стр. 138. Wien. M. d. Ä. Gesandschafts-Archiv; Gen. Mayerhofer Konsul, Belgrad, 1849. XXXVIII.—92.

[2] Thim, III. k., 280. l.; Karlóca, Дѣянія 1848. бр. 5. Anhang 2.

[3] Budapest, N. M. Fol. Serb. III/4., 52. l.; Karlóca, Дѣянія 1848 бр. 243.; Wien, Kr. A.; Krieg in Ungarn, Hauptarmee, Detailakten, 1849. I. 45. a. és I 84. c.

[4] Budapest, O. L.; K. I. 1848. 6409. sz.

Vukovics 1848 december 17-én írja Kossuthnak: „Ha december 14-én Tomasevác bevétele után egyfolytában történik (t. i a Pancsova elleni előnyomulás), helyeselhető lett volna, de az aradi veszteség után 6 nappal későbben vészesnek mutatkozott.“[1]

Kiss altábornagy 5 zászlóalj gyalogsággal, 8 huszárszázaddal és 24 ágyúval 3 hadoszlopban indult a Pancsova előtti Neudorf ellen, ahol Mayerhofer ellene állást foglalt. Kiss 1849 január elsején támadt a szerb koncentrált csapatokra. Heves harc után a szerb csapatok kénytelenek voltak Pancsovára hátrálni. Mayerhofer szerint a kudarc okai voltak: a szerbországi csapatok késedelmes megjelenése, a Neudorfon álló határőrök és a szerbiai pozsareváci önkéntesek megfutamodása. Mayerhofer sztratégiai hibát is követett el azzal, hogy csapatait a magyarok ellen csak részenként dobta a harcba, úgyhogy az elől megvert csapatok magukkal ragadták a segélyül érkezőket.[2]

A szerb csapatok teljesen kimerülve Pancsovára vonultak, a környékbeli nép Szerbiába kezdett menekülni.[3]

Pancsovát mintegy 15.000 ember, köztük 6000 szerbországi védte 34 ágyúval.[4]

A neudorfi súlyos vereség után haditanácsot tartottak. A hangulat nyomott volt. Mayerhofer kijelentette a kerületi odbornak, hogy a neudorfi vereség után Pancsova megvédését nem garantálhatja és a haditanácsban Pancsova feladását javasolta, de Knityánin ezt ellenezte, s végül kimondták Pancsova védelmét, annak ellenére, hogy a szerb csapatok Neudorfnál gyöngén harcoltak.[5]

Kiss január 3-i pancsovai támadását a szerbek vitézül visszaverték és a magyarokat Neudorfig üldözték. A fejetlen Kiss rettenetes kudarcot vallott. Vajda János, a költő, aki részt vett a támadásban, azt írja, hogy a pancsovai visszavonulás hasonló volt Napoleon oroszországi visszavonulásához. A 18 fokos nagy hidegben rettenetes sokat szenvedtek részint a visszavonulásnál, részint Pancsova előtt, hol Kiss három óra hosszat tét-

[1] Budapest, O. L.; K. I. 1848. 6414., 6415. Bessenyei, Vukovics emlékiratai, 413. l.; Hoffmann A., Az 1848—49-i 9. honvédzászlóalj története, 31. l Hegyesi M., Az 1848—49-i 3. zászlóalj története, 76. l.

[2] Wien, Kr. A. Öster. serb. Corps, 1849. I. 4. Detailakten, Todorovits, 1849. I. 64. Wien, St. A.; Schwarzenbergs-Nachlass. No. II. ad 114. Wien. St. A.; K. M. 1849. 228. sz.; Olchváry, Délvidéki függetl. harc, 115—119. l.; Wien, Kr. A.; Hauptarmee, 1848—49. Detailakten, 1849. II. 19. b.

[3] Wien, Kr. A.; Hauptarmee, Windischgrätz, Detailakten, 1848. XII. 91.

[4] Wien, Kr. A.; Temesvár, Kriegsrat, 1849. I. 7. No. 12. Stefanović, Erlebnisse, S. 110.

[5] Karlóca, Дѣяніи. 1849. 258, 260, 261, 265. Стефановић, Мој Живот, стр. 144. Budapest. N. M. Fol. Serbica III/4. 40. l.; Wien. Kr. A; Krieg in Ungarn 1848—49. Hauptarmee, 1849. 45. a. Stefanović, Erlebnisse. S. III.

lenül állva hagyta seregét. Sokan fagytak meg hiányos ruhájuk miatt. Étlen-szomjan vonultak vissza; a 10 mérföldnyi utat 36 óra alatt tették meg, 300 embert vesztve.[1]

Knityánint a győzelem után Pancsova város díszpolgárrá választotta; II. Péter montenegrói (crnagórai) fejedelem az Obilits-érdemrenddel tüntette ki. Sándor szerb fejedelem (I. 7.) nemzeti hőssé avatta, ezzel igyekezvén ellenfelének, a demagóg Vucsits vajdának nimbuszát elhomályosítani.

A szerbek Pancsova megmentését elsősorban Knityáninnak tulajdonították. A patriárka 1849 január 12-én külön hálanyilatkozatban köszönte meg neki a győzelmet. Mayerhofer is kijelentette, hogy Isten után a győzelem Knityánin bátorságának és okos intézkedéseinek köszönhető.[2]

De Mayerhofert is nagy kitüntetés érte a pancsovai győzelem után, I. Ferenc József császár a Mária Terézia-renddel tüntette ki, noha Mayerhofert a túlzó szerb nacionalisták meggyanúsították, mert Pancsovát fel akarta adni.[3]

A pancsovai győzelem folytán, mely által a szerbek bánsági haderejének katasztrófája elmult — írja a belgrádi francia konzul —, a szerbországi és délmagyarországi szerbek morális egyesülése teljes és csak időkérdés a szerbek tényleges egyesülése.[4]

A magyar csapatok közt a vereség után kitört az elégületlenség. A 9. honvédzászlóalj megtagadta Kiss Ernőnek az engedelmességet és Damjanich főparancsnokká való kinevezését kérte. Földváry Károly őrnagy és tiszttársai egyenesen a honvédelmi bizottmányhoz fordultak panaszukkal; kijelentették, hogy nem nézhetik tovább Kissnek minden tervnélküli működését. Mint katonának helyén van a szíve, de hadvezérnek egyáltalán nem való, a hadvezérletről és felsőbb haditudományról fogalma sincsen és legkisebb jelét sem adta eddig valamely józan összefüggő tervnek.[5] Vukovics kir. biztos közbelépésére Kiss levonta a következményeket és lemondott.[6] 1849 január 10-én Damja-

[1] Karlóca, Дѣлнія 1849. бр. 263.; Wien, St. A.; M. A. Berichte des Gm. Mayerhofer. Fasc. II. ad 114.; Kr. A.; Kr. M. 1849. No. 228.; Stefanović, Erlebnisse, S. 107—117. Vajda I., Egy honvéd naplójából. Pest, 1869, 82. l.; Budapesti Hírlap, 1908, 66. sz.; Hoffmann, Az 1848—49. kilencedik honv. zászlóalj tört., 32—34. l.; Hegyesi, Az 1848—49. harmadik honv. zászlóalj tört., 81—87. l.; Hegedüs, Kiss Ernő emléke, 36. l.

[2] Wien, Kr. A.; Kr. M. 1849. No. 175.; Korps Jellačić, 1849. No. 28 1/3; Karlóca, Дѣянія 1849. бр. 298; Thim III. 287 l.

[3] Karlóca, Дѣянія. 1848—49. бр. 265.

[4] Párizs, Állami levéltár. A belgrádi francia konzul jelentése 1849. I. 5-ről.

[5] Budapest, O. L.; K. I. 1849. 582. sz., Bessenyei, Vukovics emlékiratai, 415. l.

[6] Budapest, O. L.; K. I. 1849. 292. sz. Thim, III. k., 293. l.

nich tábornok vette át a fővezérletet, kitől mint elhatározott és merész vezértől, Kossuth csodákat várt.[1]

A honvédelmi bizottmány az 1849 január 2-i haditanácsban kimondotta, hogy abbahagyja a szerbek elleni harcot és a déli bács-bánsági sereget az új székhely, Debrecen védelmére a Tisza középszakaszához fölrendeli.

Kossuth már 1848 december 16-án tudatta a déli hadtest főparancsnokaival, hogy csapataik felvonulását szándékozik elrendelni és Kisstől december havában 4 zászlóaljat tényleg elvont. December 18-án írja Vukovics királyi biztosnak: „Vidéket többé nem védhetünk és evégett minden erőt összesíteni kell, Kiss Ernőnek meghagyatott, Versecet és Fehértemplomot is elhagyván, igyekezzék mentől előbb szabadon működő csapatokat alakítani a Bánság interimális védelmére, melyek szükség esetében Szegedre támaszkodhatnának. A főellenséget biztosan legyőzve, egész erővel fogunk munkálni a most elhagyott vidék visszafoglalására." Némi katonai sikerek után pedig Horváth Antal bácsi főispánnak azt írta, hogy „virrad, csak türelem!"[2]

Miután Damjanich a bánsági sereg fővezérletét átvette, csapataival egyesülve, némi harcok közt, Arad felé vonult. Damjanich azt írta a honvédelmi bizottmánynak: „Én az elárult szegény hazáért és a szabadságért küzdő nemzetért tűrni, tenni és ha kell, meghalni tudok."[3] Föltétlen bizalmát nyerte meg nemcsak a kormánynak, hanem seregének is. Elvonulása közben a temesvári császári csapatokat nem támadta meg, kezükre óhajtván játszani a vidéket a szerbek ellenében.

A bácsi sereg vezérletét Esterházy lemondása után gróf Vécsey Károly tábornok vette át, aki a verbászi tábort január 20-án elhagyta és 25-én seregével Szegedre ért. Mind a bácsi, mind a bánsági hadtestekhez Vukovics Sebőt (január 30.) nevezték ki kormánybiztosnak.[4]

Kossuth (január 23.) köszönetet mondott gróf Vécseynek, hogy a bácsi sereget hazafiságával és tetterejével egy lázító komplottból kimentette s biztosította, hogy míg csak egy

[1] U. o., 1849. 37. eln. sz.

[2] Budapest, O. L.; N. M.; Vörös-gyüjt. I. 771. sz.; O. L.; K. I. 1848. 5999., 6415. és 1849, 882. sz. Az optimista Kossuth nem látta elveszettnek az ország sorsát; Batthyány Kázmérnak 1849 jan. 17-én azt írta: „Róma köszönetet mondott Varronak a cannaei ütközet után, quod non desperavit de Republica, én is azt mondom: non desperamus de Republica". Budapest, O. L.; K. I. 1849. 440. sz.

[3] Budapest, O. L.; K. I. 1848. 6632. sz. Budapest, O. L.; Honvédelmi bizottmány. 1849. 131., 771.; K. I. 1849. 6345. eln. sz.

[4] Budapest, Hadügyi levéltár. Vizsgálati iratok, Vukovics Szabbás, Vortrag, 1849. I. 30.; O. L.; K. I. 1849. 1232. sz.

magyar él, nevét minden becsületes férfi a legnagyobb tisztelettel fogja emlegetni.[1]

Vécsey 1849 január 31-i kiáltványával tudatta a Duna-Tiszaköz lakosságával, hogy védelmükre mozgó hadsereget hagyott vissza, Szegeden Vojnits ezredes, Szabadkán Tar Ferenc őrnagy vezetése alatt, melyet a népfelkelésnek kellett volna támogatnia. Bács megye lakosait védelmi bizottság alakítására hívta fel és a megyére a rögtönítélő bíróságot kiterjesztette.[2] Bács vármegye közönsége, de különösen Horváth Antal főispán a sereg élelmezéséről lelkiismeretesen gondoskodott.[3]

A bácsi nemzetőrség, illetve népfölkelés főparancsnoka, Bezerédy Miklós alezredes, 1848 december 26-án felhívta a nemzetőrséget a megye védelmére Újvidék és Futak közt. A megye északi része Végh Bertalan őrnagy alá került. Pál Antal Sztanisicson mozgó gyalogcsapatot alakított. Demcsa János őrnagy a Tisza jobbpartján levő községeket védelmezte. Horváth főispán önkéntes mozgó lovascsapatot állított fel.[4]

A bácsmegyei képviselők kérelmére — nem tartván alkalmasnak a tisztviselői kart a rendkívüli körülmények közt —, a Honvédelmi Bizottmány Hunkár Antal veszprémi főispánt nevezte ki kormánybiztosul, székhelyül Szabadkát ajánlva.[5]

Bács megyében a seregek elvonulása után kiütött a pánik. Knézy Antal alispán könyörögve kérte a kormányt, hogy ne hagyja őket törvényes kormányuk iránti hűségükért tönkremenni.[6] Putnik Béla menekülésre szólította fel a lakosságot, mire minden rend felbomlott és a községek sorra megtagadták az újoncozást.

A Bánságban is megkezdődött a „nagy szaladás". Az okos Vukovics kormánybiztos tervét, hogy a magyar és német községek sorra hódoljanak meg a temesvári császári őrségnek és helyezkedjenek a védelme alá, a magyar kormány népszerűségi okokból rövidlátóan elvetette és így a népet a nagy hidegben a legnagyobb szenvedésnek és nyomornak tette ki.[7]

[1] U. o., K. I. 1849. 928., 932. sz. Vécsey írta jan. 23-án Kossuthnak hogy Verbászon: „herzempörende Ereignisse" voltak. (U. o., 1849. 935.)
[2] Thim, III. k., 387—389. l. Thim, Délmagyarország önvédelmi harca, 185—188. l.
[3] Budapest, O. L.; K. I. 1849. 649., 1085. sz.
[4] Iványi, Szabadka és Vidéke, 118. l.; Budapest, O. L.; K. I. 1848. 5819., 5997., 6611. sz. Thim, Délmagyarország önvédelmi harca, I., 193. l.; Wien, Kr. A.; Akten des serb. banat. Generalkommando, 1848. XIII. 60.
[5] Budapest, O. L.; K. I. 1849. 629., 643., 841., 1015. sz. A kérelmező képviselők: Spelletich Bódog, Biró Antal, Szalmássy Ferenc, Mártonfi Károly, Allaga Imre, Hermann Gáspár.
[6] U. o., 1849. 1085. sz.
[7] Bessenyei, Vukovics emlékiratai, 421—422. l. Vukovics ekkor megbetegedett és nem vehetett részt a mentési munkálatokban.

Nem csoda, hogy mind a Bácskában, mind a Bánságban a legnagyobb elkeseredés ejtette hatalmába még a magyarérzelmű népet is,[1] mely zúgolódva tömegesen fölfelé menekült. De még Szegeden is forrongott a nép, a széleskalapú polgárok gyűlölséggel tekintettek a kaputosokra. Az urak féltek a bundás magyartól, akárcsak a ráctól.[2] Hunkár kormánybiztos jelentése szerint: „a nép, fájdalom, gyáva, sokhelyt a nemzetőrség gyalázatosan viselte magát".

Rettenetes volt ez a népvándorlás; a megyék tisztviselői a hadsereg eltávozása után elővigyázatból vagy kénytelenségből elmenekültek.[3]

Torontál megye élelmezési biztosa szerint: „Szívszaggató volt nézni a menekülő magyarok sorait; 60.000 ember földönfutó lett. Kun László ideje látszott megújulni." A nép szidta a szerbeket, az urakat; „azért küzdöttünk — jajveszékeltek —, hogy végre így dobjanak martalékul a rácoknak". A nép többnyire Makónak és Földeáknak tartott, nem Szegednek, kerülve a szerbek lakta kikindiai kerületet.[4] Rónay torontáli alispán (január 17-én) jelenti: „Borzasztó vala látni a költözködést, fölkerekedett nagyja, kicsinye s még hírmondó sem maradt hátra a helységekben, magukkal vivén csekélységüket és marháikat, melyek egy részét takarmány híján már útközben elprédálni kényszerültek; mit szóljak még azon kisded gyermekekről, kik a költözködés alkalmakor megfagytak, csupán a törökkanizsai járásban 17 csecsemő fagyott meg, két parasztnő egy szénavontató oldalában lebetegedvén és éjjel a hidegben ottmaradván, reggelre magzataikkal megfagyva találtattak."[5]

Plechl József torontáli képviselő írja: „A felbőszült szenvedélyek a veszettség stádiumába jutottak. A torontáli német földmívelő fegyverhez nem szokott, ha mészárlásra kerül a sor, a német minden ellentállás nélkül odanyujtja fejét a szerbeknek, a kevésszámú magyar nép szétszórtan küzdve fog elhullani. Elpusztul minden, ami nem rác."[6]

[1] Budapest, O. L.; K. I. 1849. 629., 1680. sz.
[2] U. o., 1849. 1680. sz. Vukovics jelentése, 1849. febr. 6.
[3] Tiszavidéki Újság, 1849. 7. sz.
[4] Vukovics emlékiratai, 427. l.
[5] Thim, III. k., 359. l.
[6] Budapest, O. L.; K. I. 1848. 6507. sz. Ebből az időből származik a következő humoros mondás. Egyik német faluban elhatározták, ha a szerbek feléjük jönnének, akkor mindenestől elmenekülnek, de ha nem jönnek, akkor az utolsó csöpp vérig fogják magukat megvédeni.

XXXVI.

Rajacsits patriárka, a főodbor és Sztratimirovits újabb viszálya; a temesvári főodbori tanácsülés.

Miután I. Ferenc József 1848 december havában Rajacsits érseknek megadta a patriárkai címet és jelleget, Suplyikác vajda választását jóváhagyta és a szerb vajdaság felállítását kilátásba helyezte, Stadion osztrák belügyminiszter, kinek a szerb küldöttség erélyes föllépése kellemetlen volt, fölöslegesnek találta e szerb küldöttek további szereplését. Még december 6-án értesítette erről Suplyikác vajdát azzal, hogy egy szerb bizalmi férfiú, aki őt a délvidéki viszonyokról tájékoztatja, elegendő volna. A patriárka erre fölhívta (december 31-én) a bécsi szerb küldötteket, hogy térjenek haza, kivéve Bogdánovits Kosztát, akit bizalmi férfiúnak jelölt ki. Minthogy azonban a szerb vajda hatáskörének és a szerb vajdaság territoriumának kérdésében kételyei támadtak s e miatt a délvidéki szerbek egy része felzúdult (december 23.), visszavonta visszahívó sorait; a küldötteket továbbra is Bécsben marasztotta, meghagyván, hogy szorgalmazzák Suplyikác vajdának altábornagyi kinevezését és járják ki, hogy őt bízzák meg a Délvidék főparancsnokságával; követeljék továbbá a szerb vajdaság territoriumának meghatározását.[1] A patriárkának ez a rendelete nem érte el a bizottságot Bécsben, Suplyikác János és Sztratimirovits György már előbb hazautazott (1849 december 4-én), Bogdánovits azonban Bécsben maradt, neki aztán a patriárka teljhatalmú hivatalos megbízást adott a szerb ügyek képviseletére.

Bogdánovits 1849 január 10-én Schwarzenberg herceg miniszterelnökhöz fordult, hivatkozván a régi szerb privilégiumokra, melyek — mint tudjuk — a Balkánra szóltak. Kérte a szerb vajdaság elismerését a karlócai 1848 május 13. és 15-i határozatok értelmében, egyben fölhívta a miniszterelnök figyelmét a délvidéki szerbek nagy elégületlenségére, mely a szerb vajdaság kérdésének elodázása miatt támadt.

Egy másik beadvánnyal (február 5.) gróf Medem orosz nagykövethez fordult a szerb vajdaság iránti követelések támogatása érdekében. Bogdánovits ebben is a régi szerb privilégiumokra hivatkozott romantikus szellemben, aztán Ferenc József császár

[1] Летопис М. С. Књ. 112, стр. 472—478; Руварац Д. Прилози Бранково Коло 1914. стр. 251.

[2] Karlóca, Дѣянія 1848 бр. 320. Ujvidék, Матица Српска, Рукописи, 1849. бр. 368. Thim III. k. 399. l.

[3] Руварац Д., Бранково Коло, 1914. стр. 351—352. Thim III. k. 296—298. l.

decemberi pátenseire és Miklós orosz cár támogatását kérte a szerb vajdaság territoriális kérdésében.

Bogdánovits a Pesten időző Jellačić bánt is megkereste, hogy a szerb vajdaság territoriális felállítását szorgalmazza, a patriárkára hivatkozva, aki nem találta elegendőnek az ideális engedményeket a reális célokért küzdő szerb nemzet részére.[1]

Említettük, hogy a szerbek jó része elégedetlen volt Rajacsits patriárka működésével és Bécshez húzó politikájával.[2] A karlócai főodbor is ellentétbe jutott a főpappal a decemberi császári pátensek közrebocsátása után, mivel ezek sem a vajdának nem adtak főparancsnoki jogkört, sem a vajdaság territoriuma kérdését nem oldották meg. Ez okból a patriárka (december 15.) a saját székhelyét Karlócáról Zimonyba tette át. Magával vitte a diplomáciai és pénzügyi osztályok elnökeit és a nemzeti titkárt; a politikai osztály elnöke visszatért Karlócára.[3]

Az elégületlenség növekedtével december 23-án proklamációt adott ki, melyben árulónak nyilvánított mindenkit, aki a magyar fölkelőket szóval vagy tettel támogatja, vagy a magyarok proklamációit terjeszti; aki a szerb nemzetet ócsárolja, a karlócai határozatokat törvénytelennek állítja, aki a vajdának és a patriárkának nem hódol meg és őket szóval vagy a sajtóban szidalmazza vagy méltóságaikat becsmérli stb.

A patriárka most már a karlócai főodbor majdnem teljes mellőzésével kormányzott teokratikus módon, elsősorban Bogdánovits Koszta és Zsivánovits Jakab befolyására.

Suplyikác váratlan halála után Sztratimirovits György arra számított, hogy a patriárka a liberális szerb nemzeti párt nyomása alatt őt fogja megbízni a délvidéki szerb-osztrák seregek fővezérletével s ezzel útját nyitja, hogy magát szerb vajdának megválasztathassa.[4] A szerb nemzeti párt szívesen látta volna őt, hogy osztrák vezérlet alatt a szerb nemzeti ügy el ne posványosodjék; mellette voltak a szerb nemzeti tisztek, az altisztek, a csajkások, a szerbországiak.

Ellene volt azonban elsősorban a patriárka, aki Bécsben akarta visszatartani azon a címen, hogy mint a szerb nemzet bizalmi férfia az osztrák kormánynál képviselje nemzete ügyeit. De ellene voltak a szerb nemzetiségű osztrák aktív tisztek, akik

[1] Thim, III. k., 299., 403—405. l.

[2] Ezen időben utasították ki Belgrádból Radicsevits Brankó ifjú költőt forradalmi törekvései miatt. Миљковић и Павловић, Песме Бранка Радичевића, стр. 456. П. Поповић, Увод. CIII.

[3] Thim, III. k., 373. l.

[4] Sztratimirovits 1849 jan. 22-én írja: „Die öffentliche Meinung begrüsst mich als Wojwode". Thim, III. k., 326. l.

benne egy felkapaszkodott, személyes ambícióktól túlfűtött férfiút láttak és nem voltak hajlandók magukat neki alárendelni. Ellene volt a szerb papság és a szerb intelligencia egy része is s ellene volt a bécsi kormány is. Kulmer báró, az osztrák kormány horvát minisztere, Schwarzenberg herceg miniszterelnök előtt gyanúsnak tüntette fel a szerb nemzeti mozgalmat (1849 január 3. és 10.) és Sztratimirovits föllépését, akit az Obrenovitsok, a száműzött fejedelmek hívének tartott. Szerinte Sztratimirovits egy elsőrendű felforgató.[1] S minthogy Kulmer báró Jellačić bizalmi férfia volt, a horvát bán sem támogatta Sztratimirovits jelöltségét és törekvését. Jellačić (1849 február 10.) Todorovits tábornokot, a szerb-osztrák főparancsnokot fölhívta, hogy állja útját a szerb elégületlenségnek. Tudatta vele, hogy a szerb nemzet politikai megalakulása és a territorium megállapítása csak a harc befejezése után történhetik meg, a nemzetiségek jogegyenlősége alapján. Kijelenté, hogy a leghatározottabban föl fog lépni a szeparatista destruktív szerb pártok ellen, mert az összmonarchia fenntartásáért küzd. Jellačić Todorovitsot felszólította, hogy teljes erejével nyomjon el minden pártot, mely a hazafiasság örve alatt önző célokat követ és a hazát az anarchia örvényébe sodorja.[2]

Sztratimirovits terveinek Sándor szerb fejedelmet és kormányát is meg akarta nyerni. Belgrádba utazott (1848 január 12-e körül), ahol a fejedelem, Garasanin Ilyés belügyi főnök és Petronijevits Avram, a külügyek vezetője előtt kifejtette céljait. Tavalyi politikai programmját félretette, szidta a bécsi udvar politikáját, a császári tiszteket, ellenfeleit, akik a szerb nemzeti ügyet veszélyeztetik, szidta továbbá a patriárkát és Mayerhofert, akik meghiúsították azt, hogy egy új nemzetgyűlésen vajdául megválasszák. Ellenségei azt híresztelték róla, hogy meg akarta kérni Sándor szerb fejedelem egyik leányának kezét, ha vajdának megválasztják, s aztán meg szeretné alapítani az Ausztriától független nagyszerb birodalmat a Száván- s Dunán-innen és túl, saját jogara alatt,[3] ami természetesen mind Törökország, mind Ausztria integritását érintette volna és I. Miklós orosz cár ellen is irányult volna, aki a török birodalom statusquóját minden forradalmi támadás ellen sérthetetlennek nyilvánította.

Garasanin megismerve Sztratimirovits romantikus nézeteit, könnyelmű és önző embernek mondotta őt, aki azt hiszi, hogy mind a magyarok, mind Ausztria ellen harcolhat, mely éppen az

[1] Wien, St. A.; Schwarzenbergs-Nachlass. Baron Kulmer, 1849. No. 3.
[2] Thim, III. k., 427—428. l. Wien, St. A;. Akten des Corps Todorović, 1849. II. 7.
[3] Thim, III. k., 384. l.

utóbbi időben megerősödött. „A szerbeknek nagyon óvatosaknak kell most lenniök — írja Garasanin Knityáninnak (1849 január 12-én) — és a legkisebb okot sem szabad adni arra, hogy az osztrák császárság ellenük fordulhasson. Okos módon képviseljék érdekeiket, de semmiesetre se forradalmi, ellenséges irányban.“[1] „Úgy félek Sztratimirovitstól — írja egy másik levelében —, akárcsak a magyaroktól, nem azért, mintha a szerbeknek rosszat akarna, hanem annyi jót óhajt egyszerre, ami most semmiesetre sem valósítható meg.“[2]

Garasanin tehát tisztában volt azzal, hogy a karlócai határozatok, főként a szerb önálló vajdaság kérdése erőszakkal Ausztria ellenében nem oldható meg. Teljesen azonos volt Rajacsits patriárka politikája, aki Sztratimirovitsot nem találta a vajdai méltóságra alkalmasnak, mert a császár nem ismerte volna el megválasztását és attól is tartott, hogy Sztratimirovits őt akarja eltávolítani.[3]

A szerbországi kormány bizalmatlan volt Sztratimirovitscsal szemben azért is, mert neszét vette, hogy Obrenovits Mihályhoz közeledett, amit Kulmer báró horvát miniszter is feltételezett. Ezért küldte el Zsujovits Mladent Knityáninhoz levéllel, melyben Garasanin Knityánint figyelmeztette. Szó volt arról is, hogy az elégületlen szerb nemzeti pártiak Obrenovits Mihályt akarják vajdának megválasztani.[4]

A főodbor, miután Rajacsits patriárka a kormányzásban mellőzte és mint láttuk, Todorovits tábornokot is a főodbor elkerülésével hívta meg, most azt követelte (1849 január 16., 20., 22.), hogy a patriárka térjen vissza Karlócára, vegye át a főodbor elnökségét és hívja össze a szerb nemzetgyűlést.[5] A főpap hajlandó volt visszatérni, de ellenezte a szerb nemzetgyűlés egybehívását. Szerinte azért nem járulhat hozzá a szerb nemzetgyűlés egybehívásához, mert a szerb nemzet el sem jöhet a gyűléshez, minthogy a Bánság és Bácska jó része még a magyarok kezén van, a férfiak a harctéren vannak stb. A nemzetgyűlés összehívása előtt a vajdaság alkotmányát és a belső szervezést kell kidolgozni, meg kell állapítani a vajdaság viszonyát a monarchiához, a horvát királysághoz és az egyes tartományokhoz.

[1] Belgrad, H. Б. Рукописи, 1848 бр. 279.
[2] U .o. 111.
[3] Thim, III. k., 878., 879. l.
[4] Белешке Младена Жуковића стр. 107.
[5] Karlóca. Дѣянія 1848 бр. 325; Wien. Kr. A. Hauptarmee 1848—49. Detailakten, Fasc. 95. 1849. 19. d.
[6] Thim, III. k., 322. l.

A patriárka szerint a szerb nemzetnek csak egy része választhatna most vajdát, de semmiképen nem Sztratimirovitsot, mert vele az egész világ előtt szégyent vallana.[1]

A karlócai főodbor nem boldogulván a patriárkával, 1849 január 20-án határozatilag visszahívta alelnökét, Sztratimirovitsot,[2] aki a patriárka rendeletére éppen Zimonyban tartózkodott. Sztefánovits Tenka, a szerbországi államtanács elnöke (január 17-én) Zimonyban járt a patriárkánál és azt tanácsolta, hogy tartsa magánál Sztratimirovitsot, hogy az valami meggondolatlanságot ne kövessen el.[3] Szerbia nyomására a főodbor hajlandó volt a patriárkával kibékülni. Nenádovits Máté szerbiai esperes, Markovits Perisa és Kályevits Milán szerbországi kiküldöttek tanácsára Biga Péter karlócai térparancsnok közbejöttével megállapodtak abban, hogy 1849 január 19-én küldöttségileg fölkérik a patriárkát, hogy a nemzetgyűlést az alkotmánytervezet elkészítése után hivassa egybe.

A patriárka e kérelemhez hozzájárult. De midőn a főodbor meghívására Sztratimirovits a patriárka engedélye nélkül 1849 január 21-én, délután öt órakor Karlócára távozott, a viszály teljes erővel kitört. Rajacsits őt még ezen a napon a Versecen tervezett haditanácsba hívta meg, ami elől azonban Sztratimirovits kitért.[4]

A patriárka most ellene elfogatási parancsot[5] adott ki (1849 január 21.), melyben Sztratimirovitsot felforgatónak nevezi és fölhívja az összes katonai parancsnokokat és hatóságokat, ha náluk megjelennék, kötözzék meg és kísérjék Zimonyba; párthívei pedig statárium alá esnek. Rajacsits attól tartott, hogy Sztratimirovits egybehivatja a szerb nemzetgyűlést és magát vajdának megválasztatja.

Sztratimirovits ezt a parancsot „orosz ukáznak" vagy „lettre de cachet à la XIV. Louis"-nak nyilvánította és kijelentette, hogy kényuralmi rendeleteknek ellenszegül.[6] Tiltakozott a lázítási vád ellen, a császári sereggel való fenyegetés ellen, a császár iránti hűségét hangoztatva és a patriárka környezete ellen fordult, amely szerinte minden viszálynak az oka.[7]

[1] U. o., 879. l. Ezzel szemben br. Zsivkovits János mondja, hogy a szerb nemzet örömmel vette volna Sztratrimirovits megválasztását és Mayerhofernek tulajdonítja a patriárka ellenséges magatartását. Србобран (Загреб) г. 1898 бр. 50. Semliner Wochenblatt 1884. No. 35.

[2] Thim, III. k., 354. l.

[3] Budapest, N. M., Folia Serbica, III/4., 17. l.

[4] (Димић, Т.) Из мојих успомена из 1848—49. год. Застава 1898. бр. 96.

[5] Thim, III. k., 321. l. Wien, St. A.; M. d. Ä. Bericht des Gm. Mayerhofer, Fasc. II. ad 113.

[6] Karlóca, Дѣянія. 1849. бр. 342.; Застава, 1898; бр. 92.

[7] Thim, III. k., 352—354. l.

A főodbor pedig védelmébe vette Sztratimirovitsot és 1849 január 23-i ülésében a patriárka elfogatási rendeletét törvénytelennek nyilvánította. Bigga kapitány, a karlócai térparancsnok is vonakodott az elfogatási rendeletet végrehajtani, kerülni óhajtván a testvérharcot.[1]

A patriárka Sztratimirovitsot az osztrák hadügyminiszternél is bevádolta, hogy fölforgató úton vajda akar lenni, a trón ellen nyilatkozik, miért is azt kérte, hogy őt Windischgrätz herceg által fogassák el.[2]

A főodbor is az osztrák kormányhoz fordult (január 23.), kijelentvén, hogy a patriárka csak mint ennek elnöke rendelkezik adminisztratív jogokkal s ezért kéri az osztrák kormányt, hogy jövőben a szerbeket illető ügyekben kizárólagosan a főodborhoz forduljon.[3] Két napra reá fölterjesztésében védelmébe veszi Sztratimirovitsot, ártatlannak nyilvánítja és Rajacsitsnak ellene kiadott rendeleteit törvényteleneknek minősíti. A főodbor biztosította az osztrák kormányt, hogy Sztratimirovits hű a dinasztiához és az összmonarchiához. Hasonló nyilatkozatot tettek közzé a bécsi „Österreichischer Correspondent"-ben (1849 január 23-i szám), Schwarzenberg herceg lapjában.[4]

A főodbor azonban fölterjesztéseivel nem ért célt, mert a bécsi kormány és uralkodó csakis a vajdát és patriárkát ismerte el, a főodbort azonban nem. Stadion gróf a főodbor fölterjesztését kellő felvilágosítás adása végett visszaküldte.

Az ellentétek csúcspontjukra értek. Sztratimirovits és hívei főleg a Bácskában és a Szerémségben szították a patriárka ellen a mozgalmat. Jovánovits Mihály parancsnok még 1849 január 15-én jelentette Rajacsitsnak, hogy Sztratimirovits a pétervárádi határőr-ezredet igyekszik megnyerni és a Bácska csapatainak vezérletét átvenni. Sőt állítólag Knityánin támogatja Sztratimirovits terveit.[5] Mikor a főodbor és Sztratimirovits a vajdaság területéről Karlócára, illetve Zsablyára kiküldötteket hívott össze, a patriárka a főodbort 1849 január 29-én felfüggesztette.[6]

A Szerémségben Mitrovicán egyébként a főodbor ellen ellenpárt gyűlt össze.[7] Radoszávlyevits Tivadar főbiztos indítványára a mitrovicai gyűlés résztvevői Rajacsitsot ismerték el

[1] U. o., III. k., 334., 347. l.
[2] U. o., III. k., 325—326. l.
[3] U. o., III. k., 333. l.
[4] U. o., III. k., 356. l.; Österr. Korrespondent, 1849. No. 29. A nyilatkozatot Kosztits Sándor szerkesztette.
[5] Karlóca, Дѣянія. 1849 бр. 313.
[6] Thim, III. k., 375. l., Karlóca, Дѣянія, 1849. бр. 77. В. Стајић, Св. Милетић, стр. 109.
[7] Slavische Zentralblätter, 1849. No. 27. Thim, III. k., 371., 384. l.

kormányfőnek, Sztratimirovitsot és híveit pedig lázadóknak nyilvánították; azok, akik az osztrák császár ellen fordulnak, statárium elé állítandók. Végül határozatilag kérték Radoszávlyevits hadbíró-századosnak a péterváradi ezred parancsnokává való kinevezését.[1]

Szerbia kormányának kellemetlen volt a viszály; igyekezett tehát elsimítani az ellentéteket. A szerbiai kormány lapjában elítélte a főodbor és Sztratimirovits magatartását. A főodborról azt írta, hogy sok hasznavehetetlen tagja van. S ezért teljes reorganizációját ajánlotta és az egység helyreállítását.[2] Különben tudomására jutott a szerbiai kormánynak, hogy Sztratimirovits, miután Belgrádban nem nyert pártfogást, a száműzött Obrenovits fejedelmekkel keresett összeköttetést. A szerb kormány tehát helyeselte, hogy a patriárka Sztratimirovitsot Zimonyban magánál tartotta, hogy meggondolatlanságra ne vetemedjék. Karlócán Nenádovits Máté esperes, Markovits Perisa kapitány és Kályevits Milán bíró, szerbiai csapatparancsnokok, akiket a főodbor tiszteletbeli tagoknak választott, Biga Péter karlócai térparancsnokkal együtt megkísérelték az ellentéteket egyengetni. Mikor Rajacsits patriárka 300 szerbiait kért Sztratimirovits elfogatására és Becskerekre akarta vitetni, Knityánin kormánya rendeletére nem teljesítette kérelmét, azt az utasítást nyerte ugyanis, hogy mint a szerb csapatok főparancsnoka, a vajdaság belügyeibe ne avatkozzék. Gondot okozott a szerbiai kormánynak az Obrenovits-kérdés is. Suplyikác halála után már híre járt, hogy a szerbek Mihály fejedelmet akarják jelölni vajdának.[3] Híre járt, hogy Obrenovits Mihály és Jefrem ezer-ezer forintot kölcsönzött Sztratimirovitsnak. Sztratimirovits az Obrenovits-párti Bogdánovits bécsi bizalmi férfiúhoz is kéréssel fordult, hogy Mihály fejedelemmel védjék meg őt a patriárka környezetének (Zsivánovits Jakab, Szimits Sztoján, Mayerhofer) intrikái ellen. A szerbiai kormány minderről tudott, és Knityánin megfenyegette Sztratimirovitsot, ha Mihály fejedelemmel szövetkezik — ellensége lesz. Ilyen körülmények között Garasanin szerb belügyi főnök el akarta távolítani a vajdaságból és Knityánin figyelmét fölhívta Obrenovitsékra.[4]

A patriárka ilyen zilált viszonyok között nem érezvén magát biztonságban Zimonyban, Todorovits tábornok-főhad-

[1] A péterváradi ezred parancsnokává Puffer ezredes neveztetett ki. Wien, Kr. A.; Detailakten des serb. öst. Corps, 1849. II. 2.

[2] Српске Новине, 1849. бр. 6.

[3] Ст. Новаковић, Вук. Караџић и Н. Н. Надеждин Годишњица Чупића Књ. XXVI. стр. 31.

[4] Д. Павловић, Србија и српски покрет., стр. 115, Жујовић М. Белешке, стр. 107.

parancsnok táborába ment, aki a Bánság okkupációjával volt elfoglalva. Pancsován át Versecre ment (1849 január 23.), ahol ünnepélyesen fogadták.[1] A patriárka itt Popovits István verseci püspököt felfüggesztette, mivel a magyar uralom alatt maradt. A püspök híveinek nagy szolgálatot tett, mindenki szerette s ezért érdekében közbenjártak, de eredménytelenül. Rajacsits patriárka Popovits püspököt a fenéki kolostorba internálta, ahol 1849 július 3-án tífuszban meghalt. A patriárka Popovits püspök helyébe az oláh Popeszkul archimandritát nevezte ki adminisztrátornak.[2] Popovits püspök még 1848 november elején el akart Versecről távozni, de ebben Vukovits királyi biztos megakadályozta. Rajacsits patriárka, úgy látszik, a püspököt ellenségei kívánatára távolította el.[3]

Versecről Becskerekre ment a patriárka, ahol a statárium útján kivégzett szerbeket újra nagy egyházi pompával temette el.[4] Becskereken vette hírét, hogy Sztratimirovits tisztességes föltételek mellett hajlandó kibékülni és Knityánin táborába menni, ha egyéni bántatlanságát biztosítják.[5]

A főodbort innét (január 29.) oszlatta fel a patriárka és összes tagjait a Zsombolyán tartandó tanácskozásra rendelte megegyezés végett. Rajacsits rendelete értelmében és Todorovits tábornok hozzájárulásával Karlócán (január 30.) kihirdették az ostromállapotot, a szerb hírlapokat, melyek a patriárkát támadták, betiltották és Biga Péter térparancsnokot rendkívüli biztosnak nevezték ki. A visszamaradt főodbori tagokat fölszólították, hogy elutazott társaikat kövessék Nagybecskerekre, illetve Zsombolyára.

Radoszávlyevits szerémségi biztos a szerémségieknek megtiltotta, hogy a főodbortól rendeleteket fogadjanak el.[6]

A patriárka Zsombolyán Szimits Sztojánnal, a szerb államtanács volt elnökével találkozott, akit a szerbiai kormány Mayerhofer és a patriárka kérelmére a szerb csapatok közt kiütött

[1] Мандукић, О Вршцу. Вршачка Кула г. 1867. бр. 8.

[2] Karlóca, K. P. L.; Centralkomite, 1849. No. 1096. И. Огњатовић, Занимљиве приче и белешке из живота знаменитих Срба., стр. 119. Mások szerint az oláh Vuja János protopreszvitert. Милекер, Прошлост грчко-источног српско православног Владичанства Вршачког. Браник, 1891. бр. 26—31.; Karlóca, Дѣянія 1849. бр. 832.

[3] Budapest, H. L.: Vizsgálati iratok. Kriegsgericht, 1851. No. 1019. Vukovics Szabbás, J. Игњатовић, Недељни Лист 1880 бр. 28 Миличевић, Поменик стр. 606, 607. Rajacsits és Popovits rehabilitására nézve: Д. Руварац, Патријарх J. Рајачић и Ст. Поповић, вршачки владика, Архив за историју карловачке Митрополије. 1913., стр. 145—162.

[4] Budapest, O. L.; K. I. 1849. 1869. e. sz.

[5] Д. Павловић, Србија и српски покрет, стр. 119.

[6] Wien, Kr. A.; Detailakten des öst. serb. Corps, 1849. II 2. 60.

anarchia miatt a szerb főhaditanácsba a Bánságba küldött.[1] Sztefánovits István határozottan megírta Knityáninnak (1849 február 19.), hogy nyiltan mondja meg: a magyarországi szerbek megmentése egyedül Rajacsits patriárkától függ és a szerbiai kormány más vezető fejet nem ismer el.

A főodbor tagjai a patriárka rendeletére 1849 február 1-én *Becskereken jelentek meg. De minthogy a patriárka Zsombolyára* ment, február 5-én követték őt Todorovits táborába. Sztratimirovits Becskereken maradt, mert vonakodott Todorovits táborába menni.

A főodbor tagjai (febr. 17.) Zsombolyán sem találkoztak a főpappal, hanem Todorovits tanácsára Temesvárra mentek. Sztratimirovits csak február 19—20-án éjjel ment Zsombolyára.

A főodbor 1849 február 9-én és 10-én ülést tartott, melyen résztvett Szimits Sztoján, aki február 1-én érkezett Temesvárra és Zsivkovits Pantalejmon temesvári görög keleti püspök is. Továbbá a zimonyi kerületi odbor részéről megjelent Petrovits Demeter elnök, Vaszilyijevits Bazil és 20 odbori tag. Ezen a gyűlésen a patriárka kimutatta, hogy Sztratimirovitsnak lázító céljai vannak, ezeket a vajdaság számos odbora helyteleníti és fejének csak a patriárkát ismeri el. A főodbor belátta, hogy a Sztratimirovits elleni vádak súlyosak és hogy az 1848 októberi nemzetgyűlés a vajdát és patriárkát felhatalmazta a főodbor átszervezésével és a központi kormányzat megalakításával. Mindazonáltal a főodbor Sztratimirovitsot a patriárka kegyébe ajánlja, aki megígérte, hogy hajlandó őt atyailag fogadni és a multért nem fogja üldözni. A kibékülést Popovits Ignác és dr. Szubotits János közvetítették.[3]

[1] U. o., Hauptarmee, 1849. 49½; Karlóca, K. P. L. Centralkomite, 1849. No. 62., 64.; Belgrád, H. Б. Рукописи 1849 бр. 192, 202, 279; Karlóca, Дѣянія 1849 бр. 251. 365, 382 Később Magazinovits Kosztát küldte Garašanin Szimitshez, figyelmeztetvén őt arra, hogy Obrenovits Mihály mellett mozgalom keletkezett. Жујовић, Записи, стр. 106. Београд, Академија, Кореспонд. Књићанина, 1849. фебр. 22.

[2] Budapest, N. M. Folia Serbica, III/4., 17. l.

[3] Az ülés jegyzőkönyvét lásd: Thim, III. k., 421—427. l.

Србске Новине 1849., вр. 6, Karlóca. K. P. L. 1849. бр. 640, 647; Grenzbote, 1849. I. Sem. 2. Bd. S. 163—170; Вѣстник, 1849 бр. 7, 31.

Fölemlítendő, hogy Sztratimirovitsot törzstisztnek is ki akarták neveztetni s ilymódon őt a vajdaság kérdésében mellékvágányra terelni. Az eszme Bogdánovits bécsi szerb ügyvivőtől (jan. 7.) eredt. A patriárka (jan. 15.) rendkívül dícsérően ajánlotta az osztrák kormánynak. De Sztratimirovits nem hajlott az ajánlatra és viszályba keveredvén a patriárkával, — ez ajánlatát Stadion gróf osztrák belügyminiszternél visszavonta (jan. 21.), mert Sztratimirovits erőszakkal vajda akar lenni, bujtogat, a gyűlölt abszolutizmus és reakció ellen nyiltan izgat sőt a dinasztia ellen is. Дѣянія 1849. Anhang 2. No. 10. Karlóca, Дѣянія, 1849, No. 275, 316, 321, 322, 371. Thim III. 310, 353. Wien. Kr. A.; Krieg in Ungarn. Hauptarmee 1849. 248. Detailakten 1849. I. 155. a. Застава, 1898, бр. 96.

Ezalatt Sztratimirovits a Bácskába utazott és Zsablyán konferenciát (február 16-ra) hívott össze, azon a címen, hogy a szerb nemzeti mozgalomnak jövő irányát megtárgyalják. Mikor a patriárka erről értesült, Sztejin parancsnoknak meghagyta, hogy Sztratimirovitsot, „ezt a haszontalan embert" fogassa el és kísértesse el Eszékre. Sztratimirovits erre fölkérte a főpapot, hogy vonja vissza a parancsot.

Sztratimirovits 1849 február 16-án Kulpinban volt birtokán, február 18-án apósánál Bajsán és február 20-án Zomborban, Drágits parancsnoknál. Zomborból értesítette a patriárkát, hogy Adán át Kikindára fog menni, ahova 1849 február 27-én érkezett.[1]

Innét Zsombolyára ment, ahol Vécsey grófnak, az aradi vértanúnak házában volt elszállásolva. Minthogy Rukavina báró, Temesvár főparancsnoka bizalmasan figyelmeztette, hogy Temesvárt a patriárka elfogathatja, Becskerekre ment, ahol aztán a patriárkával személyesen kibékült.[2]

A liberális nemzetiek azonban nem nyugodtak meg ebben a megoldásban; továbbra is ellenségei maradtak a patriárkának. Rossz szemmel nézték, hogy a szerb nemzeti mozgalom elveszti nemzeti jellegét, az osztrák befolyás megerősödött és az önálló szerb vajdaságnak, mint koronatartománynak kérdése megoldatlan maradt. Erélyesebb föllépést követeltek a patriárkától. Viszont a patriárka, miután Windischgrätz bevonult Budapestre és a magyarok fölkelését látszólag leverte, céltalannak tartotta a Bécs-ellenes agresszív föllépést. S e tekintetben a szerb kormány és Rajacsits politikája teljesen megegyezett. Ezt bizonyítják Garasaninnak Knityáninhoz írt leveléből a következő érdekes megjegyzések (1849 január 12.): „Úgy beszélt Sztratimirovits Belgrádban Ausztria ellen, mintha egy nagy sereggel rendelkezne, mellyel leverheti a magyarokat és Windischgrätzet is, holott az osztrák császárság nincsen már abban a szorult helyzetben, mely őt érdekei ellenére engedékenységre kényszeríthetné. A szerbeknek most igen óvatosaknak kell lenniök és szigorúan őrizkedniök attól, hogy a legkisebb alkalmat adjanak a császárságnak, hogy ellenük fegyverkezzék. Természetesen okos dolog érdekeinket szemünk előtt tartanunk, józan módon, semmiesetre sem ellenséges és forradalmi szellemben."[3]

Rajacsits patriárka is tudatában volt annak, hogy erőszakkal mit sem érhet el Bécsben. De bízott Jellačićban, hogy az ő védelme alatt a szerbek elnyerhetik követeléseiket; remélte, hogy

[1] Karlóca, Дѣянія. 1849 бр. 411—413, 418, 419, 427; K. P. L. Zentralkomite, 1849 бр. 934, 1230.
[2] Стратимировић, Успомене, стр. 37.
[3] Д. Павловић, Србија и српски покрет, стр. 110. Thim, III. k. 303. l.

a szerbeknek a császárért és az összmonarchia egységéért hozott nagy áldozatait Bécsben el fogják ismerni és bízott különösen a császárban, hogy az a szerbek rendületlen hűségét meg fogja jutalmazni.[1]

XXXVII.

Todorovits tábornok átveszi az osztrák-szerb hadtest fővezényletét. A szerbek a magyar seregek elvonulása után elfoglalják Bács-Bánságot. Eszék kapitulálása. Vésztörvényszékek. Délvidéki anarchia.

Suplyikác vajda halála után, amint említettük, katonai szabályzat szerint a helybeli legidősebb tábornok, Luzsetits Rudolf vette át a fővezényletet,[2] de azonnal át kellett adnia azt Mayerhofernek, aki sietve Pancsován termett. De ez is csak ideiglenes megoldás volt. A patriárka ugyanis a vajda halála napján (1848 december 27-én) Todorovits Kuzmán szerb nemzetiségű osztrák tábornokot hívta meg,[3] aki ekkor Eszék mellett Čepinnél állt. Ő 1848 december 31-én indult útnak és 1849 január 3-án Zimonyba és 4-én Pancsovára ért. Mayerhofer január 6-án adta át neki a fővezérletet, de a végleges döntést Windischgrätz főhercegtől tette függővé. Ezáltal a szerbek sorában Mayerhofer ellen jelentkező elégedetlenség lecsillapodott. Mayerhofer és a patriárka Sztratimirovits ambíciójának elejét akarta venni és Todorovitsnak vajdává való megválasztását megkönnyebbíteni. Todorovits vajdajelöltsége már az 1848. évi karlócai nemzetgyűlésen szóbakerült. Mayerhofer Todorovits jelöltségét Schwarzenberg herceg miniszterelnöknek is ajánlotta. Jellačić Todorovits meghívásához hozzájárult, de attól tartott, hogy nem lesz sok erkölcsi bátorsága a szerb intrikák ellen föllépni.[4]

Az osztrák minisztertanács (1849 január 4.) azonban csakis „fővezérré" való kinevezéséhez járult hozzá, mert szerinte a vajdai méltóságot előbb törvény útján kell megteremteni.

[1] Thim, III. k., 882—883. l.
[2] Wien, Kr. A.; Kr. M. 1849. No. 332.
[3] Karlóca, Дѣянія, 1848 бр. 245.
[4] Wien, Kr. A.; Krieg in Ungarn, Corps Trebersburg, 1848. XII. 32.; U. o., Hauptarmee, Detailakten, 1849. Fasc. I. 45. a., 66.; U. o., Hauptarmee Windischgrätz, Fasc. 73. 1849. I. 28 1/3; U. o., Detailakten, 1849. I. 74.; K. M. 1849. No. 533. Wien, St. A.; M. A. Berichte des GM. Mayerhofer. No. 109—138. Fasc. II. No. 112.; Nachlass Schwarzenberg, VII. Correspondenz mit dem GM. Mayerhofer, VII. 1849. I. ad No. 4.

Ferenc József császár Todorovits meghívását 1849 január 27-én hagyta jóvá.[1]

Rajacsits patriárka mint főkormányzó 1849 január 2-án hatalmazta fel mind a „vajdasági“, mind a szerb fejedelmi csapatok fővezérletével, egyben egy haditanács fölállítását ajánlotta, melybe a szerbországi parancsnokok is fölveendők.[2]

Todorovits Kuzmán szintén (január 2.) kiáltványt intézett a harcosokhoz, hogy küzdjenek a szerb vajdaságért a magyar rabság ellen és álljanak bosszút a magyarokon.[3] Január 11-én Petrovits Milivoj, Knityánin szárnysegéde adott ki fölhívást a szerbiai csapatokhoz, hogy Todorovits vezérlete alatt küzdjenek a magyarok ellen.[4]

Miután a szerb csapatok (január 5—12 közt) a császári zászlókra föleskültek, Todorovits tábornok megkezdte a csapatok szervezését; a szerb nemzeti tisztek helyébe régi osztrák tisztek kerültek.[5]

Todorovits tábornok proklamációjára (1849 január 2.) Damjanich tábornok feleletül január 17-én szintén felhívást adott ki, melyben csodálkozik, hogy Todorovits a szerbek szabadságügyét azonosítja az osztrák császári házzal. „Vajjon hiszi-e Ön, ha az osztrákok győznek, hogy a szerbek meg fogják kapni az óhajtott szabadságot, akik most egy szintén szabadságért küzdő nemzet elnyomására harcolnak?“ — írja Damjanich.[6] Tiltakozik Todorovits tábornok ellen azért, hogy bosszúállásra hívta fel harcosait.[7]

A bács-bánsági magyar seregeknek a felső harctérre való elvonulásakor a szerbek hozzáfogtak a Bánság és Bácska elfoglalásához. Windischgrätz haditerve szerint Todorovitsnak el kellett foglalnia Versecet, Fehértemplomot, a temesvári őrséggel összeköttetésbe lépnie s aztán a Maros-vonalig nyomulnia Szeged felé.

A bánsági offenzíva 1849 január 16-án indult meg Versec ellen, melyet Todorovits és Knityánin — az elvonuló Damjanich csapatát Moravica felé szorítva — január 19-én elfoglaltak.

[1] Wien, St. A.; M. R. 1849. No. 78., 79., 80, 275. K. M. 1849. No. 83., 619.

[2] Thim III. k., 285—287. l.

[3] U. o., 290. l. Wien. Kr. A.; Detailakten des öst. serb. Corps Todorović. 1849. I. 4. a.

[4] Belgrád, H. Б. Рукописи, 1848, бр. 102.

[5] Wien, Kr. A.; Öster. serb. Corps Todorović. 1849. I. 6.; Kr. M. 1848. 6510. sz.

[6] Thim, III. k., 312. l.

[7] Thim, III. k., 290. l. A Damjanichnak tulajdonított proklamáció, melyben a szerbeket kiirtással fenyegeti meg, cáfolatra sem érdemes hamisítvány. Gelich, Függetl. harc. tört. II., 278., 310. I.

A verseciek Todorovitshoz Alibunárra és Temesvárra hódoló küldöttséget menesztettek, helységük védelmét kérve. Knityánin csapatai török szokás szerint már Zichyfalvát is kifosztották, harácsoltak és Versecre érve, hét napig szabadon fosztogattak.[1] A lakosok 20.000 forint sarcot fizettek és 10%-os adót vetettek ki rájuk. Todorovits emiatt panaszt emelt[2] a bécsi hadügyminiszternél és Windischgrätz hercegnél (január 29.). Az anarchiát sem a felállított szerb kerületi odbor, sem a Todorovits tábornok által elrendelt hadiállapot nem tudta leküzdeni.

Sztefánovits János nemzetőrnagy ajánlatára a patriárka — Temesvár ellen — szerb nemzeti komitét állított föl. A kerületi odbor elnöke Nésits György, szentszéki ülnök, titkára Cvejits Lázár, rendőrfőnök a szerbiai Nikolcse lett. A német lakosság nyilatkozatot adott ki, hogy a szerb vajdaságot elismeri és a katolikus templom tornyára a szerb zászlót tűzte ki. A kerületi odborba két németet is fölvettek (január 25.). Előzőleg a németek a temesvári Kriegsrathoz fordultak segítségért, ezt azonban a szerb hatóság megakadályozta. A verseci kerületet Vojnovits és Medákovits Vince biztosok járták be, a temesvári katonai igazgatás ellen hangolva a népet. Kerületi biztos Milutinovits Gergely, a szerb nemzetőrség kapitánya Risztits Miklós lett, a későbbi szerb régens, Risztits János apja; de azután elmozdították és helyébe az emberségesebb Angyelkovits Jánost nevezték ki.

A kerületi odbor három és fél hónapig, a fölmentő magyar csapatok megérkeztéig működött. Ezt az odbort a temesvári Kriegsratnak nem sikerült feloszlatnia és hiába nevezte ki oda Emanuel Györgyöt főszolgabírónak.[3]

Versec elfoglalása után Todorovits tábornok Fehértemplomot foglalta el (január 21.), a harácsolást eltiltva. E város lakosai január 18-án meghódoltak Todorovitsnak. Maderspach, a magyar csapatok parancsnoka elvonulása előtt (január 19.) védelmet kért a városnak. Azt írta, hogy ők a király és haza nevében küzdöttek. Az ellentétet a szerbek és magyarok közt

[1] Wien, Kr. M. 1849. No. 474., 551., 646., 1626., 1816., 2028.; Бранково Коло, 1902, VIII. стр. 805; Kr. A. Haup armee, Fasc. 73, 1849. I. ad. 224. Напредак, 1849 бр. 2. Браник, 1898 бр 148

[2] Wien, Kr. M.; Temesvár, Berichte über Übergriffe des serb. Patriarchen, Präs. Akt. 1849. I. 31. Wien, K. M. 1849. No. 646., 2260. Milleker, Geschichte von Werschetz, Bd. II. S. 55.

[3] Karlóca, K. P. L.; 1848—49. patriárkai iratok, 1849. бр No. 63. Мандукић, О Вршцу, Вршачка Кула, г. 1867., бр. 7. Milleker Geschichte von Werschetz. II. Bd. S. 53—61; Wien. Kr. A. Hauptarmee. 1849. II. 33. a b. Fasc. 95. Hauptarmee-Detailakten. 1849. II. 109.; Kr. M. 1849. No. 2260. Stefanović, Erlebnisse S. 121—131.

mesterségesen szították és jobb lett volna, ha a magyarok és szerbek együtt harcoltak volna Ausztria ellen. Felkéri Todorovitsot, hogy cselekedjék úgy, hogy cselekedeteért az Isten és a saját lelkiismerete előtt felelni fog.[1]

Fehértemplomban is egy kerületi odbort állítottak fel, melynek elnöke a németeknél is köztiszteletben álló Nedelykovits József, titkára Popovits Demeter lett. Az odbornak 24 tagja volt, felerészt polgárokból, felerészt az illírbánsági ezred küldötteiből állott, Fehértemplom polgárai azonban inkább Temesvárhoz akartak csatlakozni.[2] A patriárka Fehértemplomra és környékére Vojnovits Milos nemzeti őrnagyot nevezte ki biztosnak. Az odbor 1849 május 8-ig vezette a közigazgatási ügyeket. Obalits százados lett a katonai parancsnok.[3] A polgárok közül hetvenöten kerültek Zimonyban haditörvényszék elé. Az illírbánsági ezred székhelye Pancsováról visszakerült Fehértemplomra. Pancsován a közigazgatást a kerületi odbor vette át. Pejcsits dr. lemondott az elnökségről, utóda Joanovits S. lett, titkára: Zsivkovits V.[4]

Ezután (január 24.) Todorovits Nagybecskerek és Kikinda ellen nyomult. A tábornok székhelyét 1849 január 28-án Nagybecskerekre tette át, a lakosságra 8000, illetve 10.000 forint hadisarcot vetett ki.

Todorovits február 1-én Zsombolyára vonult át. Kikindán a kerületi odbor elnöke a szerbországi államtanácsos, Zubán Lázár lett. Az új kikindai tanács elnöke: Markovits Miklós, főjegyzője: Trifunác Pál, a nagybecskereki odbor elnöke: Trifunác János és biztosa Petrovits István, volt szegedi tanácsnok, a törökbecsei kerületi odbor elnöke: Sztergovits János, titkára: Markovits Konsztantin lett.[5]

Windischgrätz herceg ezután meghagyta Todorovitsnak (1849 január 30.), hogy egyenesen Szeged ellen vonuljon, de csak rendes katonaságával, míg a szerbiai csapatokat csak a határok őrzésére használja.[6]

Todorovits tábornok 1849 február 5-én nyomult Szeged felé.

[1] Wien, Kr. A.; Öster. serb. Armee Corps. 1849. I. 25.
[2] U. o., Kr. M. 1849. No. 1972.
[3] Wien, M. I. 1849. ad 3021.: Böhm, Geschichte von Weisskirchen S. 194—196.; Wien, M. I. 3. 1849. Croatien, Slavonien und Serbien, 1849. ad 3021.
[4] Kr. A.; Öster. serb. Cops, 1849. I. 27., 33., ad 37., 43. Karlóca, Centralkomite, 1849. No. 760.
[5] Wien, St. A.; Nachlass Schwarzenbergs. 1849. Fasc. VII. ad 511. Вѣстник, 1849. бр 6, 9. Karlóca. Centralkomitee 1849. No. 708, 872, 875.; Wien, Kr. A.; Feldakten-Memoiren, Nachlass Surdučky 1849. No. 20. 26. A kikindai kerületi odbor szabályrendelete: Дѣянія 1849. febr. 18. 1931. 72. és K. P. L.; Главни одбор, 1849. бр. 931.
[6] Wien, Kr. A.; Krieg in Ungarn, Hauptarmee, Detailakten, 1849. I. 152.

Ebben az időben Arad vára, mely az osztrákoké volt, a magyar csapatok által körülzárva, élelemhiányban szenvedett. A temesvári őrség Gläser József altábornagy vezetése alatt és Todorovits egy különítménnyel (február 7—9.) az ostromló vonalat áttörték és az aradi osztrák őrséget élelemmel látták el.[1]

Amíg Todorovits az aradi harcokban vett részt, Knityánin, akit a patriárka (január 12.) szerb nemzeti tábornoknak nevezett ki, főhadiszállását Besenyőre tette át. Csapatait főleg szerb községbe helyezte és kihirdette a statáriumot, hogy a fosztogatásoknak lehetőleg elejét vegye.[2]

A Bánság elfoglalásával egyidejűleg történt a Bácska meghódoltatása is. A szerbek három hadoszlopot indítottak útnak. Az I. hadoszlop a Tisza jobbpartján haladt fölfelé Davidovác Dömjén vezérlete alatt; a II. hadoszlop Szenttamásról indult ki Topolya felé; a III. hadoszlop Szenttamásról Verbász és Kula ellen indult Sztejin Mita vezetése alatt.

Az első hadoszlop először Szurducski cs. k. kapitány vezetésével Zsablyáról Óbecse ellen indult; Tiszaföldváron (január 21.) egyesült Bosznits Tódor két század határőrével. Rajacsits halálbüntetés mellett megtiltotta a csapatoknak a rablást; egyúttal elrendelte a magyarok, németek és tótok lefegyverzését. Miután Szurducskit a Bánságba (január 22.) rendelték, a parancsnokságot Davidovác Dömjén nemzeti ezredesnek adta át. Óbecséről a csekélyszámú magyar nemzetőrség elfutott,[3] január 22-én a szerbek a várost elfoglalták és a megalakított odbor elnöke Gyorgyevits Sebő lett, titkára Jelcsits Tivadar.

A csajkás kerület élére Blanusa Sándor nyug. őrnagy került. Óbecse és Törökbecse biztosa Petrovits István, volt szegedi tisztviselő, torontáli szerb biztos lett.[4]

Davidovác Moholy elfoglalása után Adának és (január 31.) Zentának tartott, mintegy kétezer emberrel, köztük 500 emberrel Trifkovits Sándor szerbiai őrnagy, akit Knityánin küldött 1849 január 26-án a Bácskába. Davidovác Kanizsáig akart nyomulni és itt Törökkanizsán át a szerbországi csapatokkal összeköttetésbe jutni.

[1] Ezen harcokban Jovánovits Mihály, a péterváradi zászlóaljak parancsnoka elesett. Л. Захаријевић, Војени поход у Арад 1849. год. и смрт Миклова; Допуна војеном походу у Арад г. 1849 бр. 96. Браник, 1899 бр. 94. Wien. K. A.; Kr. M. 1849 No. 1302.; Windischgrätz, Winterfeldzug. S. 233.

[2] Wien, Kr. A.; Öst. serb. Corps, 1849. II. 6.; Kr. M. 1849. No. 1302.

[3] Wien, Kr. A.; Feldakten-Memoiren, Nachlass Surdučky. No. 1248.

[4] Вѣстник, 1849 бр. 9.; Ђукић, Примедбе, стр. 26; Устројство, Летопис М. С. Књ. 196. стр. 108; Budapest, K. I. 1849. 1265 eln. sz. Wien. Kr. A.; Östr.-Serb. Corps. Detailakten 1849. II. ad. 7, 53.; Hauptarmee 1849. II. 106. b.

Zentát 1849 január 29-én szólította fel Jakovits Radován szerb kapitány, hogy hódoljon meg, bántatlanságot ígérve. Ezután Trifkovits Sándor, a szerb fejedelem feleségének rokona, 6 óbecsei magyart, 4 óbecsei szerbet, 2 szerb bulyukbasát küldött Zentára azzal, hogy hódoljanak meg. Szerencsétlenségre Majorossy István földbirtokos, a zentai vészbíróság elnöke, a szerb küldötteket felakasztatta abban a botor hitben, hogy ezáltal a közeledő szerb csapatot elriasztja.[1]

Davidovác 1849 február 1-én támadta meg a várost és két és félórai küzdelem után rohammal elfoglalta, miután a kalocsai, a környékbeli és a helybeli magyar nemzetőrség elfutott.

Trifkovits ezután vad csapatával, melyet Garasanin is megvetett, több napig gyilkolt, rabolt, pusztított a városban; de a magyar szegénylegények is raboltak Virincsek János főkolompos vezetésével.

Petrovits Milos szemtanú írta Grujits Jefremnek 1849 február 4-én: „Katona vagyok, mégis az ellenségért könnyekre fakadtam. Rettenetes a szerbiaiak garázdálkodása és a világ előtt befeketítik a szerb nemzetet.“[2]

Trifkovits maga 40 embert kaszabolt le; emberei közel kétezret. A zentai szerbek közül: Vujits Szabbás földbirtokos, Nikolits Sándor szerb pap kegyelemért esedeztek —, de Trifkovits nem adott kegyelmet. A városi szerbek közül sokan igyekeztek magyar ismerőseiket, szomszédjaikat saját házukban elrejteni.

A szerbiaiak a katolikus szentháromság kereszt köré piramisba rakták a levágott fejeket, török középkori szokás szerint.

Todorovits tábornok, Knityánin és Garasanin fölháborodtak a részeges Trifkovits és csapatának rémtettein. Knityánin Trifkovitsot, bár a fejedelemasszony közeli rokona volt, megkötözve Belgrádba küldte. Itt azonban minden felelősség alól fölmentették.[3] A felállított zentai odbor elnöke Aradszki Sámuel lett.

[1] Egy szerb kimutatás szerint Zentának ekkor 12.500 magyar, 3500 szerb és 1000 zsidó lakosa volt. K. P. L.; Народна управа, 1849 бр. 779, 1052. Budapest, O. L.; K. I. 1849. 1452. eln. sz.

[2] Записи Јеврема Грујића. I. стр. 16, 17.

[3] Страњаковић, Влада уставобранитеља, стр. 102, 103, 293—295; K. P. L. Zentralkomitee Akten 1849. No. 779, 1045. Helfert, Geschichte Österreichs etc. Bd. IV. S. 309. P Кнежевић, Сента, Зборник прилога за историју града. Дневник Јована Ђорђевића из г. 1849.; Wien. Kr. A. Hauptarmee-Detailakten. Fasc. II. 1849. No. 106. b. Belgrád, H. Б. Рукописи 1849; бр. 273; Karlóca, Дѣянія, 1849. бр. 98; Браник, 1898; бр. 119, 120; Slav. Zentralblätter 1849. No. 68. Magyar, A zentai véres nap. Hazánk. 1889. 151. sz.; Grosschmid G. Bács-Bodrogh vármegyének tört. emlékei. Bács-Bodrog várm. tört. társulat évkönyve X. 1894. 157—160. l. Dudás Andor, Zenta bevétele 1849-ben. Bács-Bodrog várm. tört. társ. évkönyve. XXVIII. 1912, 11—17. l.

Az anarchia azonban nemcsak a szerbiai csapatokban, hanem a Zentát védő magyar nemzetőrségben is kiütött. Zenta város parancsnokságát a magyar rendes sereg elvonulása után Demcsa János nemzetőr őrnagy vette át. A nemzetőrség rendje felbomolván, a lázongó nép, szerbnek tartván őt, agyonverte. Utána Majorossy István vette át a parancsnokságot, de azután a szerb támadás folytán elmenekült.[1]

A második szerb hadoszlop Szenttamásról Topolya felé tartott. Az útbaeső Feketehegy községet 1849 január 25-én elfoglalták. Ekkor vesztette el életét berhidai Keresztes József református lelkész 21-ed magával. A helység lakói Halasra és Baranyába menekültek. A falut kifosztották.[2]

Szeghegy, német község behódolt. Január 25-én 5000 ezüst forint hadisarcot vetettek ki reá, de csak 750 forint jött össze.[3]

Hegyesre a szerb csapat 1849 január 27-én ért, de hallván, hogy Topolyáról egy magyar csapat közeledik, sietve visszatért Szenttamásra. Január 30-án érkezett a szerb csapat Topolya alá, melyet a szabadkai és jankováci nemzetőrök és Végh Bertalan őrnagy alatt egy század honvéd védelmeztek, míg Csantavéren Szárits Mór nemzetőr őrnagy volt a parancsnok.

A topolyaiak először elhatározták, hogy meghódolnak és a helybeli gyógyszerészt Bajsára küldték a hódoló nyilatkozattal, kikötvén a személy- és vagyonbiztonságot. Közben száz katona jött Szabadkáról segítségre, mire a nép fölborította a megállapodást és a katonasággal ellentállott. De a túlerő elől csakhamar Szabadka és Csantavér felé elfutott.

A szerbek most büntetésből a helységet fölgyujtották és kifosztották.[4] Takáts János római katolikus plébános és káplánja, Vlajnits János számos lakossal életét vesztette. Kray János bárót Karlócára és innét Temesvárra fogságba vitték. A kastélyt először a szerbek, és utánuk a magyarok kirabolták.[5] Ómoravica még magyar kézen maradt.

A harmadik szerb oszlop Szenttamásról Sztejin Demeter parancsnoksága alatt Verbász, Kula és Zombor felé haladt.

[1] Budapest, O. L.; K. I. 1849. 1885. eln. sz. Dudás Ö., Demcsa és Tar. Bács-Bodrogh. I. k. 48. l.; Wien, Kr. A.; Hauptarmee, Detailakten, 1849. II. 14.

[2] Голубски, Успомене, стр. 65.; Kármán P. Újverbász. 1849-ben. Bács-Bodrog vm. tört. társ. Évkönyve 1912. XXVIII. 175. l.; Thim, Délmagyarország önvéd. harca 1848—49. I. 200. l.

[3] Thim, Délmagyarorsz. önv. harca, 1848—49. 199—201. l. Jausz I., Három történeti tévedés. Bácska, VIII. évf., 63. sz.

[4] Напредак. 1849. бр. 6. Малетић, Ратно описаніе, стр. 16. Budapest, O. L.; K. I. 1849. 18·5. eln. sz.; Grosschmid G. Az utolsó Kray br. a szerbek közt 1848—49-ben, 29—57. l.

[5] Iványi, Szabadka és Vidéke, 1848—49. 128. l.

A verbásziak behódoltak, Újverbász is. Január 21-én és 26-án a községet felszólították, hogy ismerje el a császárt és a szerb vajdaságot, személy- és vagyonbiztonságot ígérve neki. S bár a szerb vezetők szigorúan eltiltották a harácsolást, tehetetlenek voltak a csőcselékkel szemben, a helység kirablását nem tudták megakadályozni.[1]

A szerb hadoszlop 1849 január 25-én Kulára indult, először visszaverték, 28-án azonban Sztejin és Nenádovits Máté szerbiai próta vezetése alatt bevonult, miután a kaszákkal fölfegyverzett nemzetőrök az első ágyúlövésre elszaladtak. A németeket nem érte bántódás, de a magyarokat kifosztották és sokan veszítették életüket, köztük Krajasich déronyai plébános; egy 10 tagú családból pl. csak egy személy maradt élve.[2]

A szerbek ezután a Bácska délnyugati részét foglalták el; Hódság 1849 február 2-án meghódolt. Itt Sorok Sándor szolgabírót vendégeivel: Zdrahal János, Borovszky és Fogt kincstári hivatalnokokat, Fitos István aljegyzőt, Tellér, Vidákovits György esküdtet, egy hódsági német esküdt besúgására, a Lalitsról jött szerbek, mintegy 20—30-an, elfogták. A kulai szerb vésztörvényszék (február 4-én) Sorokot, Vidákovitsot és Fitost felakasztotta, a három kincstári tisztet pedig agyonlövette. Sorokot azért gyűlölték a hódsági németek, mert erőszakosan sorozott és hajtotta be az adókat.[3]

Szivacot a szerbek 1849 február 5-én foglalták el; Sztapárt is bevették, miután ott a magyar csapat elfutott, s ezzel közvetlenül Zombor alá jutottak. A sztapári szerbek már február 2-án Grujits Eleazár plébánost és Sztankovits Uros kereskedőt küldték a közeledő szerb csapathoz és február 5-én sáncokat emeltek.[4] Midőn Nemegyei, a magyar csapatok parancsnoka, Sztapárt megtámadta (február 5—6), Sztejin a szerbiaiak segítségével visszaverte[1] és aztán Szivacot (február 5-én) elfoglalta, a magyar előőrség pedig elmenekült, elvesztvén podgyászát és 40 embert.[5]

[1] Karlóca, K. P. L.; Zentralkomitee, 1849. No. 391. Kármán P., Újverbász 1849-ben. Bács-Bodrog vm. tört. társulat évkönyve, 1912. XXVIII. 175—177. l.

[2] Kleiner Adolf, Kula 1848—49-ben. Bács-Bodrog vm. tört. társulat évkönyve, 1912. XXVIII. 169—173. l.; Karlóca, K. P. L. Centralkomitee, 1848—49. No. 66., 391.; Напредак, 1849 бр. 6.

[3] Grosschmid G., Az utolsó Kray br. a szerbek közt. Tört. tanulmányok, 27. l.; Kármán P., Újverbász 1849-ben. Bács-Bodrog vm. tört. társulat évkönyve, 1912 XXVIII. 172., 178. l. Bozó, Pétevárad 1849-ben. Hazánk, 1889. XI. k., 294. l.; Budapest, O. L.; N. M. Vörös-gyüjt. 1254. sz.

[4] Вѣстник, 1849,

[5] Wien, Kr. A.; Hauptarmee, Windischgrätz, 1849. II. 163¼.

Nenádovits Máté szerbországi próta, a Kulán székelő szerb bizottság nevében felszólította Athanáckovits Plato budai, illetve újvidéki szerb püspököt, aki 1849 január 21-ike óta, amikor Windischgrätz Budapestet elfoglalta, Zomborban tartózkodott, hogy a zomboriak hódoljanak meg. Ez a felhívás a magyar hatóságnak tudomására jutott, a szerb püspök egy szerb bizottság élén a felhívást Sztrilich Tóbiás zombori főkapitánynak átadta. A városgyűlésen a fölhívást tárgyalás alá vették, Latinovits Károly volt bácsmegyei alispán meg akart hódolni, de Zsulyevits Dömjén indítványára leszavazták.[1]

A városi tanács erre segítség után nézett. A Baranya megyében álló és Nemegyei Bódog őrnagy parancsnoksága alatti szabadcsapatot nyerte meg, Batthyány Kázmér beleegyezésével, 100.000 forint fizetés ellenében. Hozzája csatlakoztak Pál Antal vezetése alatt a felsőbácskai feketesipkások, a vörössapkások Sándor József kapitány alatt, a bajai és halasi nemzetőrök, s Fratricsevits kapitány és Zsulyevits Dömjén főhadnagy alatt a zombori nemzetőrség.[2] Nemegyei szabadcsapata 2400 mozgó fegyveresből, három század lovasból és 10 ágyúból állott. Nemegyei hetykén kijelentette, hogy két hét alatt a szerbeket Szenttamásig űzi vissza.[3]

Sztejin 1849 február 11-én támadta meg Zombort egy zászlóalj csajkással, 300 szerbországi önkéntessel, mintegy 2000 szerb önkéntessel, 15 ágyúval. Bezdánon át összeköttetésbe jutva a Baranyában álló Nugent gróf csapatával, veszteség nélkül elfoglalta Zombort.

Nemegyei, miután nemzetőrsége elszaladt és serege is rosszul fölfegyverkezett népségből állott, a zombori szerbek támadásaitól tartva, egy-két ágyúlövés után, néhány ember veszteséggel, Szabadka felé vonult.

A zombori szerbek egy küldöttsége, melyet Athanackovits Plató szerb püspök vezetett, örömmel fogadta Sztejint és csapatait.[4]

[1] Budapest, O. L.; K. I. 1849. 1518., 1619., 1695., 1869., 2255. sz. Thim, Zombor városa 1848—49-ben. Hazánk, 1885, III. k., 298. l.

[2] A vörössipkások között volt Széchényi József, később törvényszéki elnök és Csincsek Flóris, későbbi horvát és magyar országgyűlési képviselő. Csincsek Zsibónál tette le a fegyvert. 1857-ben pappá szentelték, 1867-ben Eszéken föltűnő unionista beszéde miatt Strossmajer püspöknél kegyvesztett lett. Gr. Khuen nustári birtokán plébánossá nevezte ki. Meghalt mint horvát-magyar országgyűlési képviselő 1907. január 19-én. Magyar Szalon, 1905, 11. szám.

[3] Thim J., Zombor város eleste. Bács-Bodrog vm. tört. társulat évkönyve, 1886, II. k., 29—35. l.

[4] Karlóca, K. P. L.; Zentralkomitee, 1849. No. 803., 855.; Budapest, N. M. — Fol. Serbica, III/4., 25—27. l.; Малетић J. Ратно писмо, стр. 15; Српске Новине, 1849., бр. 38—40. Дѣянія. 1849. бр. 100. Сандић А. Писмо владике

Zombor eleste után egész környéke meghódolt.

Nemegyeit a zombori magyarok megvádolták, hogy Zombort elárulta a szerbeknek. Gróf Batthyány Kázmér kormánybiztos letartóztatta és haditörvényszék elé rendelte, Debrecenben azonban fölmentették.[1]

A magyar csapatok elvonulása után, a helybeli szerbek azonnal megalakították a kerületi odbort is, a győztes szerb csajkás zászlóaljat szerb nemzeti zászlóval ajándékozták meg. Az ideiglenes odbort Sztejin állította fel, ami ellen Sztojácskovits Lukács, a történetíró Sztojácskovits Sándor apja és az odbor elnöke protestált, mert szerinte az odbori tagok nagyrésze magyar volt. A kerületi odbor tagjai 1849 február 23-án tették le az esküt, elismerve az 1848 májusi szerb nemzetgyűlés határozatait. Az odbor titkára Jovánovits Sebő lett.[2]

Miután a szerb csapatok elfoglalták Bács vármegye jelentékeny részét, a karlócai főodbor a patriárka hozzájárulása nélkül, Kosztits Sándor elnöklete alatt Kulán egy szerb bizottságot állított fel, melynek tagjai voltak: Nenádovits Máté szerbországi prépost, Nikolits Pál karlócai esperes és jegyzője Nikolits J. Árkád, valamint Dávidovác Száva főhadnagy. Ez kihirdette az ostromállapotot és föloszlatta Kulán a szerb vésztörvényszéket.[3]

Ez a bizottság a megye helységeit köriratban szólította fel megadásra, a Ferenc József osztrák császár által 1848 december 15-én kiadott manifesztum alapján. Megkövetelte, hogy ismerjék el Ferenc József császárt uralkodójuknak és ismerjék el a szerb vajdaságot. Ígérte a személy- és vagyonbiztonságot a kitört anarchia közepette. Mint Sztratimirovits György írja, ennek csak „elvi értelme" volt. A bizottság biztosította a vallás, a nyelv szabad használatát.[4]

II. Атанацковића J. Рајачићу. Јавор, 1875., стр. 605—607. Стефановић Г. Ослобођење Сомбора, Српске Новине 1849, бр. 49.

[1] Budapest, O. L.; K. I. 1849. 2296., 2567. ad 2567., 3336., 5677., 5961. N. M. Vörös-gyüjt. I. 2., 1849. 1082. sz. Nemegyei családját Zalatnán az oláhok kiirtották. Az újabb források szerint nem volt áruló, de egyáltalán nem értett a hadvezetéshez.

[2] Karlóca, Дѣянія 1849. бр. 430.; K. P. L. Zentralkomitee, 1849. No 1327. Budapest, O. L.; N. M., 1848—49-es iratok, 1849 febr. 15.; Grosschmid. Wojwodina, S. 65.; Летопис M. C. Књ. 129. стр. 133—136. A patriárka Sztojácskovits Lukácsot a bácskai szerb törvényszék elnökének nevezte ki, de ez állását nem foglalhatta el.

[3] Karlóca, K. P. L.; Zentralkomitee, 1849. No. 69. A statárium címe: Мјестно народни суд. Вѣстник 1849 бр 4. A bizottságé: Комисија правителства главног одбора Војводовине Србске.

[4] A köriratot lásd Thim, III. k., 379—380. l.

A bizottság az elfoglalt helységekben fölállította a községi odborokat és a régi rendszert megszüntette.[1] A községi odborok tagjait Ferenc Józsefre, továbbá a karlócai 1848 májusi határozatokra és a szerb vajdaság kormányára föleskette.

Láttuk tehát, hogy a szerb csapatok a Bánságot úgyszólván ellenállás nélkül foglalták el a Tiszáig—Marosig és Bács megye legnagyobb részét is. Kivéve Péterváradot és a Futakig terjedő vonalat, Szabadkát és környékét. Windischgrätz kétkedéssel fogadta Rajacsits patriárka 1849 május hó 27-én kelt jelentését, mely szerint a szerbek a Bánságot „példátlan vitézséggel megtisztították az ellenségtől".[2]

Csekély harcok folytak Újvidék körül. A szerbek Torzsát (február 6) elfoglalták, miután Bezerédy Miklós, Czintula Antal és Karassay nemzetőreikkel Petrovácra visszavonultak,[3] s miután az 1500 magyar nemzetőrből 500 megszökött. A magyar honvédelmi bizottmány bizalmatlanságot szavazott Bezerédynek és helyébe Tóth honvédőrnagyot nevezte ki főparancsnoknak a népfölkeléshez és Végh Bertalan őrnagyot a lovassághoz.[4]

Pétervárad 1848 november havában nem volt stratégiai gócpont; 4000 ember védelmezte. Hentzi térparancsnokot, gyanúsnak találtatván, Budapestre internálták.[5] Ezen időkben az osztrák érzelmű tisztek is elszökdöstek Péterváradról vagy Bajára internálták őket. A legénység hű maradt és Hollán vezérkari őrnagy jelentése szerint (1848 december 16) árulástól nem kellett tartani. „Amíg én és a Don Miguel ezred vitézei itt lesznek, Pétervárad bástyájáról nemzetünk szent lobogóját csak a mindenható Isten oldandja le" — írja (december 18) Hollán Kossuthnak. Ezidőben nevezték ki (december 22) Csuha Mihály ezredest helyettes várparancsnoknak. A vár védelmére december végén már csak mindössze 2500—3000 ember maradt. 1849 január 4-én négy század olasz Zanini-ezredbeli katona szö-

[1] Thim, III. k., 415—419. l.; Budapest, O. L.; K. I. 1849. 607. sz.

[2] Wien, Kr. A.; Korps Jellačić, 1849. III. 31.

[3] K. P. L. Zentralkomitee, 1849. No. 1142. Karassay és Czintula a Felső-Bácskába küldettek. A Csonka-Bácsmegye hatósága 1849 febr. 23-án rendelte el a megyében az általános népfölkelést s végül ellentétbe került Bezerédy nemzetőr ezredessel, Végh Bertalan nemzetőr őrnaggyal, akiket kislelkűséggel és mulasztással vádoltak.

[4] Budapest, O. L.; K. I. 1849. 2802. eln. sz.

[5] Érdekes, hogy egy szerb pásztor közvetítette a leveleket Csuha, illetve a magyar kormány és Fonblanque belgrádi angol konzul közt. Budapest, O. L.; K. I. 1848. 2598., 2693., 2726., 3189., 3221., 3447., 3811., 4097., 4192.; Martini, Honvédleben, Bd. II. S. 83.; Wien, Krieg in Ungarn. Hauptarmee, Detailakten. 1848. XII. 16. K. M. 1849. 88.

kött át a szerbekhez a római sáncokba. „Ilyen az olasz hűség, ezek tegnap még rokonérzelmekkel hízelegtek irántunk" — jelenti Nádossy a honvédelmi bizottmánynak.[1]

Az ostromló osztrák sereg,[2] mely Péterváradot délről körülzárta, eredménytelen harcokat vívott; megnehezítette az ostromló sereg helyzetét az, hogy a szerémségi németek a szerbek ellen vonultak. Amikor a péterváradi őrség (december 21.) kirohant, a németek a szerbekre lőttek.[3] Január 31-én a bácskai szerb bizottság Pétervárad őrségét meghódolásra hívta fel, amit Csuha Mihály tábornok visszautasított, kijelentvén, hogy hű marad Ferdinánd királyhoz. Erre Ferenc József császár kézirattal szólította fel Pétervárad őrségét, hogy koncessziók nélkül hódoljon meg.[4] A kéziratot 1849 március 5-én közölték Pétervárad parancsnokságával. Az őrség erre sem kapitulált, noha Csuha Mihály tábornok hajlott a kapitulációra. Bezerédy Miklós elnöklete alatt egy bizottmány a kapitulációt megakadályozta.[5]

A tisztikar végül 1849 március 9-i értekezletén kijelentette, hogy elismeri Ferenc Józsefet a pragmatica sanctio alapján királynak, de az őrség ellenállása folytán lehetetlen (február 23) parancsainak megfelelni, elsősorban a 32-ik honvédzászlóalj és a tüzérség ellenállása miatt.[6]

Az ostromló osztrák sereg minden szerb beavatkozást elutasított és Rajacsits patriárka emiatt Windischgrätznél bevádolta vezetőit, különösen Rastić ezredest, mert ezek szerb nemzetellenesek és a szerb fölkelést „rebelliónak" tekintik.[7]

Az eszéki vár tisztikara még augusztus 31-én semlegesnek nyilatkoztatta ki magát.[8] Jóvits báró várfőparancsnok 1848 november 3-án elhagyta a várat; Vukováron elfogták

[1] Budapest, O. L.; K. I. 1848. 6410., 7132., 1849. 50., 105., 839. eln. sz. A szerb nemzetiségű Blagojevits hű maradt a magyar alkotmányhoz és Windischgrätz manifesztumát nem fogadta el. Wien, Kr. A.; Hauptarmee, 1848. I. 38¹/₃, 66., 100. Stefanović, Erlebnisse, S. 83.

[2] Osztrák sereg ostromolta Péterváradot br. Kulmer horvát miniszter indítványára, hogy szerb kézre ne jusson. Wien, Kr. A.; M. R. 1849. Prot. 12. M. Z. 522/1849.

[3] Wien, Kr. A. Hauptarmee, Detailakten, 1848. 123. a.

[4] Thim, III. k., 477—478. l.; Wien, Kr. A.; Hauptarmee, 1849. 8., 8. b., c., d., e., g., h. Gelich, Függetl. harc tört. III. 65. l.

[5] Dobó S., Pétervárad 1849-i napjaiból. Fővárosi Lapok, XXVI. 292. és 1889. 302. sz. Bozó M., Pétervárad 1849-ben. Hazánk, XI. k.

[6] Thim, III. k., 505—506. l.; Wien, Kr. A.; Hauptarmee, 1849. III. 121. b., c., d.

[7] Budapest, O. L.; K. I. 1849. 1689. eln. sz.; Wien, Kr. A.; Archiv der Militärgrenze ad acta 1849. No. 36.

[8] Thim, II. k., 658—659. l.

és Karlócára vitték. A vár környékén gróf Batthyány Kázmér portyázott november és december havában. Őrsége ekkor mintegy 4450 főre rúgott.[1] 1848 december 14-én nevezte ki Kossuth minden információ nélkül Glavas István nyugalmazott őrnagyot Eszék térparancsnokává, aki a vár elárulása végett jelentkezett nála. December 15-én írja Batthyány Kázmér a honvédelmi bizottmánynak: „Eszéken szörnyen sok a rossz elem — a tisztek megbízhatatlanok —, van okom sejteni, hogy valamit fognak ellenünk tenni, intra et extra muros."[2] December 30-án pedig azt jelenti, hogy serege gyönge, gyakorlatlan és ha segítség nem érkezik, Eszék elvész.

Az osztrák ostromló sereg elfoglalván Eszék külvárosait, megadásra szólította fel Eszék parancsnokát, Eder tábornokot. Glavas jelentvén Batthyány Kázmér kormánybiztosnak, hogy élete veszélyben, ez 1849 február 4-én elmenekült és Kiskőszegnél Bácskába ment. A várőrség 1849 február 13-án és 14-én jelentéktelen feltételek mellett megadta magát. Eszéken 5000 ember, 300 ágyú, 2400 mázsa lőpor, 190.000 forint és három havi élelem veszett el. „Irtózatos szerencsétlenség — írja Kossuth Csányinak (1849 február 23) —, Eszéket elvesztettük árulás által." Nem ok nélkül írta, mert Glavas maga is beismeri emlékiratában, hogy az őrség meghiúsíthatta volna az átadást.[3]

Eszék eleste után Drágits őrnagy két határőrvidéki zászlóaljjal és egy üteggel Szotinnál Bácskába kelt át és Zomborba tartott, hol a Bezdánnál átkelő gróf Nugent csapatával kellett volna egyesülnie. Tóth Pál századost öt századdal és két ágyúval Palánka felől küldötte, hogy a Pirosra és Petrovácra indított szerb különítményekkel egyesülve, a magyar csapatokat Futakról Újvidékre szorítsa és Péterváradot elzárja.[4]

Drágits február 22-én érkezett Zomborba,[5] ahol teljes anarchiát talált; a félszáz szerbiai és Sztejin csajkás zászlóalja kifosztotta a várost és környékét.[6]

A magyar csapatok a Pirost megtámadó szerb csapatot megverték, mire ez a római sáncokba menekült és föllázadt

[1] Budapest, O. L.; K. I .1848. 3221., 2726., 3189. eln. sz.
[2] Budapest, O. L.; Honvéd, Paizs, 1848. 5523., 5858. eln. sz.
[3] Budapest, O. L.; K. I. 1849. 1505.
[4] Thim, Délmagy. önv. harca, I. 222—229.; (Glavas) Übergabe der Festung Essegg. Esseg, 1851. Ст Главаш, Летопис М. С. 1851. стр. 46—58; Wien. Kr. A.; Hauptarmee Windischgrätz 1849, 50, 83. Archiv der Militärgrenze ad acta 1849. No. 32.
[5] Главаш, Летопис М. С. 1851. стр. 22.
[6] Wien, Kr. A ; Österr. serb. Corps, Detailakten, 1849. II. 8., 21., 37., 48.

tisztjei ellen.[1] A Kiszácson (február 19.) rekedt szerb csapatokat a tót lakosok verték agyon. Tóth Pál csapata Futakig nyomult, de itt Bozó Manó őrnagy (február 25-én) súlyosan megverte, mintegy 600 halott maradt a harctéren. Tóth csapatában is kitört az anarchia és emberei Glozsánban agyonverték.[2]

Zomborból hódoltatta meg Drágits őrnagy Felső-Bácskát, Bajára és a környékre hadisarcot vetvén ki. Drágitsnak ekkor 3700 embere volt 19 ágyúval.

Drágits ezután Szabadka elfoglalását tűzte ki célul, Sztejin Demeter csapataival együtt, aki február 14-én Bajmokot elfoglalta.[3] Február 7-én és 26-án a hirhedt Trifkovits őrnagy és 29-én a kulai szerb bizottmány Szabadkát meghódolásra hívta föl.

Drágits őrnagy 1849 március 5-én mintegy 5000 emberrel és 13 ágyúval indult Szabadka ellen.[4]

Szabadkát a szegedi hadtest I. hadosztálya védte Gál László alezredes alatt mintegy 3000 ember 5 ágyúval. Szabadka előtt támadta meg a magyar sereg a szerbeket, akik 1849 március 5-én a kaponyai csárdánál vereséget szenvedtek. A kiváló Gál László alezredes Hadik gróf főhadparancsnok rendelete ellenére támadta meg a szerbeket Spelletich Bódog segédkormánybiztos támogatásával[5] és megmentette Szabadkát.

Drágits vert hadával Zomborba vonult vissza és a kiütött anarchia miatt az ostromállapotot hirdette ki. Az anarchia miatt és a magyar csapatok közeledésére Dragits fölmentését kérte. A helyébe Jellačić gróf Nugent tábornagy fiát, gróf Nugent

[1] U. o., 1849. II. 62. d., ad 43.; Hauptarmee, 1849. III. 141. Добановачки, Успомене стр. 21—26; Kozma, Részletek Kozma Lajos följegyzéseiből Bács-Bodrog vm. tört. társ. évkönyve. 1907. 154—156. l. Wien. Kr. A.; Feldakten, Memoirenabt. Nachlass Surdučky. No. 39, 42.; Kr. M. 1849. 1756. sz. Kozma L. Részletek Kozma Lajos följegyzéseiből 1907. 148—150. l

[2] Bozó, Pétervárad 1849-ben. Hazánk, XI. k., 294., 298—299. l.; Wien, Kr. A.; Hauptarmee, 1849. II. ad 43. Kr. M. 1849. No. 1756.

[3] Wien, Kr. A.; Öster. serb. Armeecorps, 1849. II. 62. Hauptarmee, 1849. III. 74. d. 141. Budapest, O. L.; N. M., Vörös-gyüjt. I. 2. 768. sz.

[4] Браник 1898 бр. 92; Thim III. k. 407 l.; Budapest. O. L.; K. I. 1849. 603, 607. eln. sz.

[5] Gált e győzelemért hadosztályparancsnokká nevezték ki és a katonai érdemrend kiskeresztjével tüntették ki. 1849 augusztus hóban egy ágyúgolyó elvitte a lábát a temesvár-jägerwaldi ütközetben. 1850 febr. 25-én Bulcson mint tábornok halt meg. Gyurinka, Gál László, Hazánk és a külföld. 1868. 15. sz. Budapest, O. L.; K. I. 1849. 3034., 3066., 3067., 3362., 3373.; Wien, Kr. A.; Öst. serb. Armeecorps, 1849. 73. c. d., 63.; Olchváry, Délmagyarország függetlenségi harca, 146—152.; Thim, Délmagyarország önvédelmi harca, I., 272—274.; Korányi, Honvédek naplójegyzetei, I., 84. l.; Frankl I., A kaponyai ütközet. Szabadka, 1899.; Српске Новине 1849 бр. 30.; Ђукић, Примедбе, стр. 11—12; Голубски, Успомене стр. 32. Iványi, Okirattár, 1848—49. 152—154. l. Olchváry, Délmagyarország függetl. harca I. 146—152. l.

Albertet nevezte ki parancsnoknak.[1] Ő 1849 március 21-én elhagyta Zombort és Kiskőszegnél átkelve, Eszék, illetve Pétervárad felé vonult. Sztejin Demeter is elhagyta a lázadó csajkások zászlóalját.

Todorovits tábornoknak Windischgrätz parancsa értelmében Szeged elleni másik terve sem sikerült, s így Jellačić sem vehette át a tervezett egyesülés után a szerbek fölött a fővezérletet.[2]

Mikor Todorovits tábornok Arad elé ment, Knityánin mintegy 5500 emberből és 16 ágyúból álló csapatával — mint már említettük — a Tisza—Maros szögét foglalta el. Balszárnya a Tisza balpartján foglalt állást Zubán Lázár szerbiai államtanácsos[3] és nemzetőrezredes parancsnoksága alatt; Knityánin serege zömével Bébán állott.

Zubán Lázár már február 9-én elfoglalta Törökkanizsát és másnap (február 9) Szőreget és február 11-én Újszegedet támadta meg, de itt visszaverték. Február 13-án Hadik Gusztáv gróf ezredes a Szegeden álló IV. hadtest dandárával Szőreget visszafoglalta, súlyos veszteséget okozva a szerbeknek. A segítségül siető Knityánin csak elkésve érkezett meg.[4]

Knityánin most balszárnyát Gyálára és Szerb-Kereszturra helyezte, jobbszárnyát Bébára és a középet Oroszlámosra. Törökkanizsán Davidováć kisebb különítménye állott.

Az újszegedi és szőregi vereség és Damjanics szolnoki győzelme Jellačić fölött meghiúsította Jellačić tervét, hogy a szerb délvidéki sereggel, mely most a Maros-vonal védelmére szorítkozott, összeköttetésbe lépjen.

A magyar seregek elvonulása után és a szerb csapatok foglalásai idejében a Bács-Bánságban anarchia uralkodott, sem a magyar, sem a szerb hatóságok nem voltak képesek a forradalmi álapotnak, pusztításnak, rablásnak, gyilkolásnak elejét venni.

A Bánságot, mint tudjuk, a kormány védtelenül föladta és csak Temesvár közvetlen környéke nyert védelmet a vár részéről.

A bácsmegyei tisztikar két ellenség közé került; egyrészt a szerbek fenyegették halállal, másrészt a magyarok és németek fordultak ellene. Így a legtöbben elmenekültek. Akik biztos

[1] Wien, Kr. A.; Memoiren, 28. Abt. 2. No. 20.
[2] U. o., Hauptarmee, 1849. I., 152., III., 119., 200. a.
[3] Karlóca, K. P. L.; Patriárkai iratok, 1849. No. 420.; Дѣянія 1849. рб. 360.
[4] Zentralkomitee, 1849. No. 811. Wien, St. A.; Nachlass Schwarzenberg, Fasc. II. No. 120.; Budapest, O. L.; K. I. 1849. 1980., 2082., 2250. eln. sz.; Reizner, A régi Szeged. I. k., 206—212, 272—278. l.

helyen voltak, megvádoltattak.[1] Pilaszanovits bajai főbíró szerint (január 30): „a nép magára van hagyatva, se tisztviselőnk, se vezérünk, félek, hogy elveszünk". Horváth főispán meg azt írja (január 9): „ágyú, lőszer, fegyver nélkül a fölfegyverkezett ellenséggel nem harcolhatnak". Szerinte a nép a tisztviselőknek és az uraknak tulajdonította a katonaság elvitelét; az a véleménye, hogy minden mozgó sereg, nemzétőrség haszontalan, mely sehol sem áll ellen.[2]

A nép a megyében felbőszült az intelligencia ellen, izgató röpiratokat szórtak szét ellene. Különösen Felső-Bácskában lázadoztak a magyarok az urak, kaputosok és vagyonosok ellen.[3] Itt a szabadság valóságos tragédiává vált.

A köznép ivásra adta magát, a nemzetőrség föllázadt, gyáván viselkedett, a kalocsai nemzetőrség megölte Demtsa őrnagyot, a szegedi lovas nemzetőrség Törökkanizsán Tarr Ferenc őrnagyot. Szegeden úgy féltek az urak a bundás magyartól, akárcsak a szerbtől. Csak nagynehezen ocsúdott föl a magyar nép elhagyatottságából.

Szabadkán Kossuth ellen titkos összeesküvésre akadtak.[4] A megye német lakossága, mely főleg személyét, vagyonát féltette, behódolt a szerbeknek és sokhelyt a magyarok ellen fordult.

Föllázadtak azok a magyarországi szerbek is, akik eddig semlegesen viselkedtek, a hódoló szerb csapatokhoz csatlakoztak és most már a császári zászlókat is leszaggatták.

Végül a szegény népség nemzetiségi különbség nélkül nekiesett a vagyonosoknak.

A szerb csapatoknál minden fegyelem fölbomlott. A „Napredak" lap írja: „ha a szerb csapatok tovább így pusztítanak, a szerb nevet a történelemben be fogják feketíteni". Hasztalan adták ki Rajacsits patriárka és a szerb vezetők a büntető rendeleteket, nem volt foganatjuk.[5] Davidovác, Sztejin parancsnok és a kulai szerb bizottság kétségbeesett az anarchia miatt. A szerb csapatok Zomborban egymásnak mentek. S ehhez járult a lakosság megsarcolása is; Bácska és a Bánság a legsivárabb képet mutatta.[6]

[1] Budapest, O. L.; K. I. 1849. 819., 1369., 1370.

[2] U. o., 1849. 1329., 1343., 1370., 1415., 1722., 1885.

[3] „Ezer évig híztak rajtunk az urak, — Most rajtuk a mi kutyáink hízzanak, — Vasvillára velük! aztán szemétre, Ott egyék a kutyák őket ebédre" stb. — Wien, St. A.; Ungarn. Fasc. 591.; Budapest, O. L.; N. M. Vörösgyüjt. I. 2. 1849. 847. sz.; O. L. ;K. I. 1849. 1467., 1587., 1680., 4145. eln. sz.

[4] Budapest, O. L.; H. B. 1849. 1389. sz. 2065.

[5] Wien, Kr. A.; Hauptarmee, Detailakten, 1849. II. 19.; Napredak, 1849. No. 6.; K. P. L. Centralkomitee, 1849. 64., 73., 637.

[6] Karlóca, K. P. L.; Centralkomitee, 1849. No. 846., 947., 1121.; Wien, Kr. A.; Hauptarmee, Detailakten, 1849. IV. 46. a.

Ilyen viszonyok közt a közrendet csakis szigorú intézkedésekkel lehetett helyreállítani. A magyar hatóságok a statáriumhoz fordultak. Ennek a működése rendetlen és elégtelen volt; halálbüntetést pedig csakis az öt bíró egyező ítélete alapján lehetett kimondani. Főleg rablókra s gyilkosokra alkalmazták a statáriumot. A hazaáruló bűnösökre a hadügyminisztérium 1849 január végén hadbíróságokat állított fel, melyeket nemcsak a katonai, hanem a polgári személyekre is kiterjesztetett. De már 1849 február 13-án a kormány felállította a nyomban ítélő hadi és polgári vegyes bíróságokat (vésztörvényszékeket). Ez a bíróság öt tagból állott és egy közvádlóból. A tárgyalás nyilvános volt és a megvádolt egyén saját ügyvédje által védhette magát.

E vésztörvényszékek elé tartoztak azok, akik a haza, alkotmánya, területi épsége ellen fegyvert fogtak vagy az ellenség érdekében működtek vagy vele cimboráltak.[1] Ezek a vegyesbíróságok, melyek két polgári, két katonai bíróból állottak, s egy elnökből, jobban megfeleltek a követelményeknek, mert a polgári személyek ügyei nem voltak kiszolgáltatva a hadiparancsnokok önkényének.

A délvidéken Szegeden és Szabadkán működött egy-egy vésztörvényszék. A szegedinek elnöke Varga Ferenc volt. Ez a törvényszék több szerb kémet agyonlövetett.[2]

A szabadkai vésztörvényszék elnöke Pilaszanovits József, jegyzője Tomcsányi András, volt zentai bíró lett. Tagjai a katonaság részéről Hoffmann Mihály főhadnagy, Karácsony István százados. A polgárok részéről Lénárd Máté és Imrédy József.[3]

A bácsmegyei statáriális bíróság elnöke Sztrilich Tóbiás volt.[4]

[1] Hegyesi M., Bihar vármegye 1848—49-ben. 130—143., 315—319., 334. l. Közlöny, 1849. 32., 97., 99., 106., 117. sz. Gelich, Függetl. harc tört. II., 354—359. l. A vésztörvényszékek 1849 június 20-án megszűntek és helyükbe egy rögtönítélő törvényszék állíttatott fel Budapesten.

[2] Budapest, O. L.; H. B. 1849. 2909., 5510., 5635. sz.; Reizner, A régi Szeged, I., 231—232. l.

[3] O. L.; K. I. 1849. 2909. U. o., 1849. 5464. Thim, Délmagy. önv. harca. I., 209—211. l.; Iványi I., Szabadka tört. I., 465. l.

[4] A vész- és rögtönítélő (statárium) bíróság tagjai változtak. A vármegyei védelmi bizottmány jegyzőkönyvi adatai (1849. 3—14.) eltérők.

Budapest, O. L.; K. I. 1849. 2909., 3572. eln. sz. 1849 június havában Pilaszanovits József volt a vésztörvényszék elnöke. Hegyesi, Bihar vármegye 1848—49-ben, 130—143. l.

Nikolits Izidor későbbi bácsmegyei főispán 1850 február havában 271 egyént mutatott ki, kiket a vésztörvényszékek útján elítéltek és az 1848—49. években mindössze 1917 egyén erőszakos haláláról adott kimutatást. Ezekhez az adatokhoz sok szó fér.

Az anarchikus viszonyok miatt a bácskai országgyűlési képviselők ekkor erélyes kormánybiztost kértek a honvédelmi bizottmánytól és ilyent Hunkár Antal, veszprémi főispánban (június 23) véltek találni. De midőn gróf Batthyány Kázmér Eszékről a Bácskába ment (február 4), a honvédelmi bizottmány őt nevezte ki teljhatalmú kormánybiztosnak mind a polgári, mind a katonai ügyekre felhatalmazott vésztörvényszékek, rögtönítélő bíróságok és a haditörvényszékek felállításának jogával és megkegyelmezési joggal.[1] Átvevén a hatalmat, azt írta a honvédelmi bizottmánynak, hogy délen olyan hadakozás folyik, amilyen művelt nemzetek közt eddig még soha nem volt. Ezért a mozgó nemzetőrséget (február 21) megszervezte és minden 18—30 évest fegyverre hívott fel. A Szabadkán megalakult mozgó lovas nemzetőrség parancsnokául Czintula Antal nemzetőri őrnagyot nevezte ki; a felső járásba Karassay, a szabadkai és telecskai járásba Szárits nemzetőrnagyot, Zomborba, a középjárásba Adliczer Antal századost, az alsójárásba Vaskalap Istvánt.[2]

Batthyány mellé segédkormánybiztosul Spelletich Bódog szabadkai képviselő és Szalmásy Ferenc képviselő került.[3] Spelletich igen erélyes működést fejtett ki és emiatt Szabadka város tanácsával ellentétbe jutott, mire 1849 április 10-én fölmentését kérte, noha jórészt neki köszönhette a város megmentését.[4]

Amilyen kétségbeesett volt a magyarok közt a helyzet, olyan volt a szerbeknél is, de nemcsak a Bácskában és a Bánságban, hanem a Szerémségben is. „A szerbiaiak, a bácskai önkéntesek, a katonai szökevények egész Bácskát elpusztították és a kegyetlenségeket a magyarok visszatorolják, ha ez tovább is így megy, gyűlöltté lesz a vajdaság, a császár neve" — írja Bigga szerb nemzetőrkapitány. A szerbiai csapatok még a bácskai szerbeket sem kímélték.[5]

[1] Budapest, O. L.; K. I. 1849. 1015. sz.; Thim, III. k. 432—436. l. Gelich, Függ. harc tört. II. k., 354. l.

[2] Budapest. O. L.; K. I. 1849. 2381.; Közlöny, 1849. 43., 76. sz. Thim, III. k., 474. l.; Iványi, Okirattár, 1848—49. 151. l.; Gelich, Függetl. harc tört. III., 156—158. l. Batthyány Kázmér 1849. ápr. 16-ig volt Bácskában s ezután külügyminiszterré neveztetett ki.

[3] Budapest, O. L.; K. I. 1849. 4110. eln. sz.

[4] Thim, Délmagyarország önvédelmi harca, I., 275—276.; Iványi, Okirattár, 1848—49. 171—174., 180—182.

[5] Wien, Kr. A.; Hauptarmee, Detailakten des Öst. serb. Corps, 1849. ad 80., 88. Thim, III. k., 376., 377., 406. l.; Добановачки, Успомене, стр. 19, 29; Голубски, Успомене стр. 61—62; Kolowrat, Erinnerungen. Bd. I. S. 20.; Puffer, Skizzen S. 44, 45.

A bácskai szerb bizottság kétségbeesetten fordult a karlócai főodborhoz, rendes katonai csapatokat kérve, mert különben a vajdaság lakossága elpusztul.

Az anarchia a csajkás zászlóaljakra is átterjedt, amelyek tisztjeiket kezdték megtámadni. S mint érdekes tünetet említjük fel, hogy végül a meghódított proletár magyarok a szerbekkel szövetkezve, a tanyákat és a lakásokat kezdték kirabolni, fosztogatni.[1]

XXXVIII.

A szerb vajdaság alkotmánytervezete. A szerb közigazgatás bevezetése. Rukavina és Rajacsits viszálya. A szerbiai segélycsapatok eltávozása.

Az 1848. évi május 15-i karlócai nemzetgyűlés 5. pontjában kimondták, hogy egy bizottság a szerb vajdaság részére alkotmánytervezetet dolgozzon ki, mely aztán a nemzetgyűlésnek jóváhagyás végett beterjesztendő.[2] A szerb közvélemény szócsöve, a „Napredak“ (január 23.) a Sztratimirovits és Rajacsits között kirobbant viszálykor erélyesen követelte az alkotmánytervező bizottság kinevezését.[3] Bogdánovits, a szerb érdekeket Bécsben képviselő kiküldött már 1848 december 23-án ajánlotta a patriárkának, hogy a bécsi kormány mellőzésével tervezze meg a vajdaság alkotmányát és az organizáció kidolgozásával bízza meg a jeles Sztojákovits György ügyvédet.[4] A szerb főodbor is egy alkotmánytervezet elkészítését határozta el és e miatt szükségesnek vélte egy szerb nemzetgyűlés egybehívását.[5]

A patriárka maga is óhajtotta a vajdasági alkotmánytervezet kidolgozását, de nem tartotta szükségesnek e miatt a nemzetgyűlés összehívását.[6] S midőn a főodbor mindenáron követelte a nemzetgyűlés összehívását, a patriárka lemondásával fenye-

[1] Budapest, O. L.; K. I. 1849. 3571. Az osztrák kormány 1850 aug. 27-én 311 egyénről mutatta ki, hogy bírói ítélet útján végeztetett ki, vagy agyonveretett; ez a kimutatás hiányos és téves. Verzeichnis etc. Wien, St. A.; Min. Index, 1850. No. 1271., 3361.

[2] Thim, II. k., 211. l.

[3] Напредак, 1849. бр. 3.

[4] Sztojákovits a prágai szláv gyűlésen részt vett és emiatt az osztrák kormány őt Budapesten internáltatta; gr. Lamberg meggyilkolásakor Bécsbe menekült. Thim, III. k., 272. l.

[5] Вѣстник, 1849. бр. 2.

[6] Thim, III. k., 322., 324., 325. l.

getődzött. Végül 1849 január 24-én nevezték ki a bizottságot, melynek elnöke Sztratimirovits György lett.[1]

A patriárka az alkotmánytervező bizottságot 1849 január 27-ére Kikindára hívta össze. Egyúttal a szerbországi kormányt fölkérte, hogy ebbe a bizottságba két tagot küldjön ki; Zubán Lázár szerbiai államtanácsost a patriárka külön hívta meg. Meghívást nyertek: Sztratimirovits György, Kátyánszki Szergiusz beocsini archimandrita, Sztamatovits Pál esperes, Mladenovits Trifun, Szerém megye másodalispánja (Ruma), Zsivánovits Jakab, a patriárka rokona és bizalmasa, Rigyicki Pál (Versec), Gyorgyevits Mózes (Valpó), Nedelykovits Tivadar (Versec), Rajacsits Sándor hadbíró-kapitány, Kristóf Ferenc (Karlóca), Orelj Dömötör hadnagy (Karlóca), Szpirta Péter (Zimony), Vaszilyijevits Vásza (Zimony), Sztojákovits György (Bécs), Krsztits Miklós (Zimony), Petrovits Pál (Ó-Pázua), Rudics József (Almás), Latinovits Károly (Zombor).[2] A meghívott magyar konzervatívok, Rudics József és Latinovits Károly nem vették tudomásul a meghívást.

A patriárka, mint említettük, a szerb kormányt is fölkérte, hogy két egyént küldjön ki a bizottságba, melyben Zubán Lázár szerbországi államtanácsos is résztvett, de a szerb kormány kitérőleg felelt.[3]

E bizottságnak többen javaslatot terjesztettek be, a többi közt Sztratimirovits György is. Továbbá Petronijevits szerbiai külügyi főnök és Radicsevits István, az Obrenovitsok volt igazságügyi főnöke is készített javaslatot. S végül egy 153 §-ból álló javaslatot szerkesztett a bizottság, mellyel 1849 április 27-én készült el.[4] Rigyicki Pál, Jovánovits Péter, Sztojákovits György, Mihajlovits Eustach és Bogdánovits Szilárd ezenkívül a szabadsajtóról készített el javaslatot, mely három szakaszból állott.[5]

[1] Застава, 1898. бр. 96.; Wien, St. A.: Nachlass Schwarzenberg, Fasc. II. ad. 113.; Thim, III. k., 311. l. A bizottság tagjai voltak: Szpirta György, Zsivánovits Jakab, Sztamatovits Pál, Rajacsits Sándor hadbíró, Orelj Demeter, Kosztits Sándor, Kristóf Ferenc, Rigyicki Pál, Gyorgyevits Mózes, Hadsits János, Petrovits István. Kátyánszki Szergiusz, Sztojákovits György. Напредак, 1849. бр. 3. A bizottságot 1849 márc. 5-én Becskerekre hívta; új tagok: Suplyikác János, Trifunác János, Petrovits Pál, Mladenovits Trifun, Kresztits Miklós, Nedelykovits Tódor, Sztratimirovits Radován, Vaszilyievits Vásza. Összesen 21 tag.

[2] Karlóca, K. P. L.; Centralkomitee, 1849. No. 826., 832. Belgrád, H. Ђ. A patriárka 1849 jan. 16-i levele Sztratimirovitshoz.

[3] Karlóca, Дѣянія, 1849. бр. 436. 451.; Thim, III. k. 469, 470. l. Радичевићъ, Проектъ Устава за Войводину Србску. Slaw. Jahrbücher 1849. No. 7.; Thim, III. k. 587—598. — Србске Новине, 1849. бр. 25, 26. Karlóca, K. P. L. Zentralkomitee 1849. No. 789, 898. 3650. Напредак, 1849. бр. 29.

[4] A tervezetet lásd Thim, III. k., 587—598. l.

[5] K. P. L.; Zentralkomitee, 1849. No. 3650.

Az alkotmánytervezetet Rajacsits patriárka 1849 április 24-én elküldte a bécsi szerb ügyvivőnek is. Az osztrák kormány, illetve Bach miniszter értesülvén a hírlapokban is megjelent alkotmánytervezetről, állást foglalt ellene, mert szerinte ez éppolyan szeparatisztikus tendenciákat tartalmaz, mint a magyaroké. Rajacsits tiltakozott a szeparatizmus vádja ellen.[1]

Rajacsits patriárka a vajdaság közigazgatásának megreformálását is célozta. A régi magyar közigazgatási rendszer megszűnt és helyébe községi, kerületi bizottságokat, úgynevezett „odborok"-at állítottak fel. Minthogy pedig a Sztratimirovits-viszálykor a főodbor a patriárka ellen foglalt állást, ő ezt feloszlatta és a temesvári (február 9—10.) tanácsülésen magának biztosította teljhatalommal a közigazgatást, mint a szerb nemzet ideiglenes kormányzója. Bogdánovits bécsi ügyvivő ajánlotta (január 22.) a szerb közigazgatás azonnali bevezetését, mert a mostani időkben: „a factum a jog"[3] s ezzel az osztrák kormányt, kényszerhelyzetbe hozva, megelőzni óhajtotta.

Rajacsits patriárka az anarchia ellen és a közrend érdekében állította fel a szerb vajdasági kormányt, a nemzetiségek kinyilvánított jogegyenlőségének némi figyelembe vételével. A kormány elnöke Rajacsits patriárka lett és alelnöknek a konzervatív magyar Rudics Józsefet, volt bácsmegyei főispánt, az oláh Fogarassy Bazilt és a horvát Mihájlović Félixet, a zágrábi püspök jószágigazgatóját tette meg. A kormányban szakosztályokat állított fel: 1. egyházi osztály, referense Kátyánszki Szergiusz archimandrita; 2. közművelődési osztály, referense Gyurkovits Jenő iskolafelügyelő; 3. diplomáciai osztály, referense Zsivánovits Jakab, a patriárka rokona; 4. a közigazgatási osztály, referense Popovits Mirkó; 5. a pénzügyi és gazdasági osztály, referense Suplyikác János; 6. az igazságügyi osztály, referense Radoszávlyevits Tivadar hadbíró. Nemzeti titkár: Sztankovits János, a vajda titkára Sztojácskovits Sándor. A legfőbb ítélőbíróság elnöke Latinovits Károly, a konzervatív volt bácsmegyei alispán; a pénzügyi és gazdasági osztály elnöke Varszán György; főbiztos: Kresztits Mihály titeli kereskedő.

Horvát-Szlavón-Dalmátország kormányához bizalmi emberként Jovánovits Konsztantin és Miletits Szvetozár került.[4]

[1] Thim, III. k., 685., 839—842., 853. l.

[2] A községi odborok szabályrendeletét lásd Thim, III. k., 415—419. és Thim, II. k., 344. l.

[3] Karlóca, Дѣянія. 1849. бр. 344.

[4] Ezt a rendeletet lásd Thim, III. k., 457—461. l. Közzétették 1849. febr. 26-án a „Vjesztnik" hírlapban.

Jovánovits helyett dr. Szubotits János küldetett Zágrábba, de ezt Jelačić nem fogadta, mire Kresztits Milós bízatott meg a zágrábi képviselettel, kinek feladata volt a szerb ügyeket a horvát kormánynál Miletits Szvetozár-

A kormányból a patriárka ellenfelei kimaradtak, így Sztratimirovits György is, akiben a szerb főpapnak nem volt bizalma annyi személyes összeütközés után.[1]

Rajacsits patriárka már 1848 november 1-én elrendelte a szerb nyelv hivatalos használatát, majd ismét 1849 január 13-án. A nemzetiségek nyelvüket csak beadványokban használhatták. Ez ellen Hayek tábornok tiltakozott, de eredménytelenül. Szerinte ugyanis a császári kormánynak nem állhat érdekében, hogy a Szerémségben, ahol a latin és magyar nyelv mellett a horvát használatos, azaz a latin betűkkel való írásmód, a cyrill szerb írás jusson uralomra. A főodbor is bevezette (1849 január 22.) a szerb hivatalos nyelvet.[2]

Jellačić bán szintén ellene volt a szerb nyelv bevezetésének a határőrvidéken, de még inkább az osztrák kormány. Mikor 1849 április 2-án a szerb bizalmi küldöttek átadták Stadion grófnak megbízó iratukat,[3] az osztrák belügyminiszter kifogásolta, hogy a szerbek a Bánságban német és oláh területeket vesznek el, és helytelenítette, hogy a németekre, oláhokra és magyarokra a szerb nyelvet rákényszerítik.[4] Nyilvánvaló, hogy Bécsben máskép értelmezték a nemzetiségi jogegyenlőséget, mint a szerbek.

Ugyanakkor, amikor Rajacsits érsek bevezette a szerb nyelvet a szerb közigazgatásba (1849. január 13.) a szerb főodbor Ő felségéhez fölterjesztett újévi üdvözletében kijelentette, hogy a szerb nemzet nyugalommal várja, hogy amint a béke helyreáll, Ő felsége a népek jogegyenlősége elve alapján bevezesse a nemzeti belső közigazgatást.[5]

Azáltal, hogy a patriárka a császári 1848. december 15-i nyilatkozattal ellentétben, nem várta meg a béke helyreállítását,

ral együtt képviselni, különös tekintettel Boszniára és Montenegróra (Crnagora). Kresztits az osztrákellenes párthoz csatlakozott (Wien, St. A.; Informationsprotokoll, 1848—1850, März, No. 145.). Munkatársa volt az osztrákellenes „Slavenski Jug“ hírlapnak, melyet br. Kušlan Dragutin Belgrádban szerkesztett, Popovits Milósnak, a belgrádi „Szrpszke Novine“ lap szerkesztőjének támogatásával. Ezen körhöz tartozott Medákovits Milós is, Dániel testvére, aki az összes délszlávokat idegen segítség nélkül akarta fölkelésre bírni, függetlenségük kivívására.

Zágrábban a horvátok távol tartották magukat a szerb kiküldöttektől, úgyhogy kiküldetésük eredménytelen volt.

Стајић, Милетић Светозар, стр. 111—115; Thim III. k. 571—572. l. Суботић. Аутобиографија II. стр. 110—113.

[1] Karlóca Дѣянія, 1849 бр. 422.

[2] Thim, III. k., 304—306., 385. l.; Karlóca, Дѣянія 1849. бр 346, 433. Бранково Коло, 1913. стр. 182; Belgrad, Der Serbe II. évf. 1849. No. 2.

[3] Wien, Kr. A.; Hauptarmee, Detailakten. 1849. III. 153.; Nachlass Schwarzenberg, I. 30.

[4] Karlóca, Дѣянія 1849 бр. 587.

[5] Thim, III. k., 308. l. Wien, M. d. I. Präs. Akten, 1849. No. 962.

mely után Ő felsége megígérte a nemzeti közigazgatás bevezetését,[1] hanem időelőtt önhatalmúlag maga állította fel a szerb nemzeti közigazgatást, súlyos viszályba keveredett a temesvári főparancsnokkal, Rukavina báróval, aki nem ismerte el Rajacsits patriárka rendeleteit és magának követelte a Bánság, illetve a határőrvidék feletti parancsnokságot mindaddig, míg az uralkodó a béke helyreállítása után nem fog intézkedni.[2]

Rajacsits patriárka már 1848 december 21-én meghagyta a biztosoknak és odboroknak, hogy a császári kormány rendeletei csak a vajdasági kormány útján fogadhatók el és más hatóságoké mellőzendők.[3] Ugyanezt tudatta a határőrvidék ezredeinek parancsnokaival is, miután még 1848 november 23-án, illetve 29-én közölte Rukavinával, hogy a Bánság közigazgatását átveszi. Rukavina tiltakozásával szemben a patriárka azzal érvelt, hogy a temesvári főhadparancsnok elvesztette tekintélyét, mert 1848 október 3-ig a magyar kormányt ismerte el, minek folytán a határőrvidéki ezredek, ú. m. az illyr és németbánsági ezredek, a péterváradi ezred és a csajkások elpártoltak; szemére vetette Rukavinának, hogy ellensége a szerb nemzetnek, mert nem ismeri el őt, a szerb nemzet ideiglenes kormányzóját, a vajda helyettesét és megvádolja a szerbeket, hogy szeparatizmusra törekednek és a nem szerb nemzetiségeket elnyomják.[4]

Mindezért a patriárka Rukavinát az osztrák belügyminiszternél bevádolta (február 3.), hozzátéve azt, hogy Rukavina a szerb nemzeti színek használatát megtiltja és őt temesvári tartózkodásakor sértően fogadta.[5]

A patriárka végül mind Rukavinának, mind az osztrák fölöttes hatóságoknak kijelentette, hogy a tényleg bevezetett szerb közigazgatást nem lehet eltávolítani, mert ellenesetben ki fog ütni az anarchia.

Todorovits tábornok, az osztrák-szerb csapatok főparancsnoka sem pártolta Rukavina bánsági főhadparancsnok követelését és a mostani állapot fenntartását ajánlotta. Szerinte a régi rendszer teljesen fölbomlott és nem állítható vissza, magának követelvén (január 23.) az általa elfoglalt területek közigazgatását.[6] Nagyon kétségesnek tartotta, hogy a még forrongó határőrvidékieknél katonai erővel visszaállítható lenne a régi, már nem létező rendszer. Todorovits szerint Rukavina a patriárka

[1] Thim, III. k., 252. l.
[2] Rukavina, 1848. dec. 19-én neveztetett ki bánsági főhadparancsnoknak.
[3] Wien, Kr. A.; Hauptarmee, Detailakten, 1849. II. 33. c.
[4] Wien, Kr. A.; Hauptarmee, Detailakten, 1849. II. 33. c., d., e. Karlóca, Дѣянія 1849. бр. 349.; Übergriffe des Patriarchen, Kriegsrat, Temesvár. Rukavina 1848. dec. 2-i levele Suplyikáchoz.
[5] Thim, III. k., 394—397. l. Wien, M. d. I. 1849. ad 701.
[6] U. o., III. k., 335—337. l.

cselekedeteiben csak mások jogaiba való bűnös beavatkozásokat lát és államveszélyes tendenciákat. Mayerhofer meg azzal vádolta Rukavinát, hogy az osztrák-szerb sereget „csordának" nevezi és Rajacsits szerint a nem szerbeket a szerbek ellen uszítja; megtagadta a segítséget az okkupáló szerb hadseregnek és megtiltotta a községeknek, hogy a szerb vajdaságra az esküt letegyék.

Rukavina viszont kijelentette, hogy kikérte az osztrák kormány döntését, s addig, míg ez bekövetkezik, ő a főhadparancsnok és a haditanácsa kormányoz; nem ismeri el a vajdaságot,[1] mert a Bánságban sohasem létezett szerb vajdaság.

A Rukavina és Rajacsits közti viszályban Windischgrätz herceg, Magyarország főhadparancsnoka, eleinte Rukavina pártját fogta. Windischgrätz kijelentette, hogy a szükségben keletkezett hatóságok csak ideiglenes berendezésnek tekinthetők. A patriárkát fölkérte (március 4.), hogy a határőrvidék szervezetéhez ne nyúljon, miután az nem egy nemzetiség tulajdona, hanem az összmonarchia érdekében szervezték; a vajdaság határai nincsenek megállapítva és egyoldalúan ez a kérdés nem oldható meg a császár jóváhagyása nélkül.[2] Rukavinának meg a békés kiegyezést ajánlotta, Todorovitsnak pedig azt, hogy a hadi tevékenységre legyen nagyobb figyelemmel, nem pedig a szerbek kívánságaira; tudatta (február 7.) vele, hogy a császár főelve a monarchia nemzetiségeinek egyenjogúsága, s hogy a vajdaság politikai berendezése a rend helyreállítása utáni időre marad. Windischgrätz bizonyos kímélettel intézte el a viszályt és azt ajánlotta a bánsági főhadparancsnoknak is. Sikertelen maradván intelme, Mayerhofernek, aki védte a szerbeket, azt írta, hogy a szerbeknek kétségtelenül szeparatisztikus tendenciáik vannak, hiszen az új központi kormány teljesen szerb nemzeti jellegű és mindenütt kitűzik a szerb zászlókat. Szerinte a szerbeknek nem a magyar forradalom leverése a főcélja, hanem Bács-Bánság elfoglalása. Kitűnik ez abból is, hogy nem akartak Erdélybe menni, hanem Temesvárt akarták megszállni és ennek várőrségét küldeni Erdélybe.[3]

[1] Budapest, H. L., Vizsgálati iratok — Vukovics, Todorovits 1849. márc. 8. irata, Wien, Kr. A.; Hauptarmee, Windischgrätz, 1849. 49½, III. 150.; Detailakten, 1849. II. 106. b.; Corps Jellačić, 1849. III. 331.; Temesvár, Kriegsrat, 1849. No. 34., 102.; K. M. Präs. Akt. 1849. 1405.; Karlóca, Дѣянія, 1849. бр. 337., 398., 403., 434., 476. Thim, III. k., 318., 319., 335—337., 429., 501., 502., 520.

[2] Wien, M. d. I. Croatien, Slavonien u. Serbien. 3. 1849. ad 3021.; Kr. A. Hauptarmee, Windischgrätz, 1849. III. 16., 47.

[3] Wien, St. A.; Schwarzenbergs Nachlass, VII. 468.; Kr. A.; Hauptarmee, Windischgrätz, 1849. III. 11., 29., IV. 4. Slavische Zentralblätter, 1849. No. 77.

Rukavina az osztrák hadügyminiszternél is a legélesebben kikelt a patriárka ellen (február 27.), „milyen jogon követeli magának a patriárka a közigazgatást, ki hatalmazta fel őt arra? — kérdi —, annyi bizonyos, hogy a Bánságot a szerb csapatok és a nagybecskereki szerb kormány, melynek vezetőjéül a patriárka önhatalmúlag feltolta magát, demoralizálták és félszázadra tönkretették". — Viszont Rajacsits Rukavinát megvádolta, hogy a nem szerbek miatta a magyarokhoz fognak pártolni. Rukavina erre azt írta néki, hogy vannak a dinasztiának más hős nemzetiségei is, mint a szerbek és sokkal számosabban vettek részt a monarchia megmentésében, de egy sem követelt magának ezért a hűségért külön területet és nem formált jogot reá.[1]

Az oktrojált 1849. márciusi alkotmány után a határőrvidék területén a patriárka, miután a horvát határőrvidéken Jellačić bán és Dahlen kimondották a régi állapot fenntartását, nehezen tarthatta álláspontját. Rukavina most ismét erélyesen lépett (március 17.) fel ellene, megtiltotta néki a rekvirálást a Bánságban és szemére vetette, hogy a lakosokat megzsarolja. Todorovitstsal pedig tudatta, hogy ezentúl a határőrvidéken minden demokratikus polgári intézkedést katonai karhatalommal fog elnyomni.[2]

Jellačić Todorovitsot gyönge főparancsnoknak tartotta, ezért a déli harctérre óhajtott elmenni, hogy az alvidék ne egyedül a szerbeknek jusson a kezére; szerinte rend és egység nélkül egy állam sem állhat meg. Nem akarja a régi „copfot" fenntartani, de rendet és jogot akar teremteni.[3]

Rajacsitsot megnyugtatta ugyan, hogy a szerbeket nem fogják kijátszani, a Rukavinával való viszálynak azonban nem jó véget jósolt.[4]

Danilyevszkij belgrádi orosz főkonzul is ajánlotta a patriárkának, hogy az osztrák kormány rendelkezését fogadja el.[5]

A szerbországi kormány csak félhivatalos lapja útján fejezte ki nézetét, mely szerint nem helyesli a délmagyarországi szerb területek kettéválasztását, t. i. katonaira és polgárira, mert ez a szerb nemzet egységét megbontaná és vesztét okozná.[3]

Rajacsits patriárka végül engedett álláspontjából és a kibékülést kereste; Rukavinához küldte Suplyikác Jánost, Ra-

[1] Budapest, H. L.; Vizsgálati iratok: Vukovics. Rukavina 1849. febr. 27-én kelt 203. eln. sz. irata; Wien, Kr A.; Hauptarmee, Windischgrätz, 1849. III. 331. Karlóca, Дѣянія, 1849 бр. 444.

[2] Wien, Kr. A.; Corps Todorović, 1849. III. 33., 41., 47., 99.; St. A.; Nachlass Schwarzenberg. Fasc. I. Cordon an Schwarzenberg, 1849. márc. 27.

[3] U. o., Fasc. I. Jellačić levele Kulmerhez, 1849. jan. 6.

[4] Karlóca, Дѣянія 1849 бр. 435.

[5] U. o., 1849. бр. 107., 386., 425.

doszavlyevits Tivadart, Paszkevits Jánost és Zsivánovits Jakabot, akik által felajánlotta néki a statusquo alapján a kiegyezést.[1] Mayerhofer közvetítő szerepet vitt; szerinte a szerbek hívek a dinasztiához és az összmonarchiához, sőt a magyar szent koronához is, de a nemzetiségek jogegyenlőségét akarják. Meg kell hagyni a patriárka kezében a közigazgatást, de mellé kell adni egy katonai bizalmi férfiút, a politikai helyzet végleges kialakulásáig. A kiegyezést Cordon hadügyminiszter is ajánlotta, amivel az egész konfliktust rövidesen elintézhetnék.[2] Schwarzenberg herceg úgy döntött (1849 március 22.), hogy Krassó-Szörény és a temesi kerület ideiglenesen Rukavina alatt marad, míg a többi részek vezetését Rajacsits veszi át császári biztosi minőségben; de minthogy Rajacsits gyönge ember, melléje kerül Mayerhofer tábornok, aki 1849 március hó végén Bécsben személyesen informálta az osztrák kormányt.[3]

A Rukavinával való viszály mellett súlyos tehertétele volt Rajacsits patriárkának a szerbiai csapatok kérdése. A szerb önkéntes csapatok, különösen a szerb, bolgár, bosnyák, montenegrói és török hajdúk már 1848-ban is nagyfokú fegyelmetlenséget tanusítottak, úgyhogy Ferdinánd király Rajacsitsot fölhívta, hogy vessen véget a kegyetlenségeknek. A szerb önkéntesek ellen különösen Rukavina báró kelt ki és hatalmi körében összefogdosta és lefegyverezte őket.

A szerbiai csapatok ellen, a verseci eset következtében, nyiltan és erélyesen lépett föl Mayerhofer, Todorovits tábornok főparancsnok és vezérkari főnöke, Herdy[4] is, aki 1849 február 8-án került melléje. Todorovits 1849 március 1-én jelenti, hogy a szerbiai csapatok: „eine Landplage".[5]

Todorovits erélyesen követelte, hogy a szerbiai csapatok az ő diszciplinája alá rendeltessenek,[6] és végül az volt az álláspontja, hogy a szerb önkénteseket küldjék vissza Szerbiába, viszont a szerbek előtt mindent Herdyre hárított, aki tényleg kijelentette, hogy sohasem bocsátható meg az, hogy a szerbországi csapatokat behívták.[7]

Mayerhofer nyiltan követelte most a szerbiai segélycsapatok visszahívását az anarchia miatt, míg a szerbiai kormány úgy

[1] Der Wanderer (bécsi lap), 1849, 90. szám. Thim, III. k., 496. l.

[2] Wien, Kr. A.; Hauptarmee, 1849. II. 19.; Thim, III. k., 397., 446—449., 450—453. l.; Wien, Kr. A.; Kr. M. 1849. No. 1937.

[3] Wien, St. A.; Schwarzenberg Nachlass. Fasc. VII. No. 490. Karlóca, Дѣлнія, 1849. No. 409. Thim, III. k., 545. l.

[4] Herdy a határőrvidéken a porosz védőrendszert akarta behozni. Wien, Kr. A.; Hauptarmee, Windischgrätz, 1849. II. 73., 74. d.

[5] Karlóca, Дѣянія 1849 бр. 439.

[6] Slav. Zentralblätter, 1849. No. 89.

[7] Wien, Kr. A.; Hauptarmee, 1849. II. 174., III. 192.

vélte, hogy Mayerhofer azért követelte eltávolításukat, hogy a vajdaságot valahogy fenn ne tartsák.[1]

Az osztrák kormány bizalmatlanná lett s miután Windischgrätz elfoglalta Pestet, abban a hitben, hogy a harcnak vége lesz, igyekezett a szerbiai csapatoktól megszabadulni. Kulmer báró miniszter jelentette, hogy a szerbek magatartása gyanús, s attól tartott, hogy Sztratimirovits a szerbiaiak segítségével Todorovitsot is el akarja távolítani; de szerinte el kell a szerbiaiakat távolítani azért is, mert különben a Bánság elpusztul. Az osztrák kormány erre hozzájárult a szerb csapatok eltávolításához[2] és miután Knityánin vonakodott hazatérni, a porta útján nyomást gyakorolt a belgrádi kormányra, hogy a szerb csapatokat hívja vissza. Stürmer gróf osztrák követ arra figyelmeztette a portát, hogy a belgrádi kormány Dél-Magyarországon harcedzett seregre tett szert és megeshetik, hogy általa a porta délszláv alattvalóit fel fogja lázítani; az osztrák kormány nevében a porta részéről szigorú semlegességet követelt. A porta meghajlott Stürmer gróf követelése előtt és Szerbia képviselője, Nikolajevits Konsztantin útján meghagyta a belgrádi kormánynak, hogy csapatait Dél-Magyarországból vonja vissza.[3]

A belgrádi kormány, minthogy a szerb alkotmány megváltoztatása miatt rászorult a porta jóindulatára, de másrészt Nikolajevits figyelmeztette kormányát, hogy az osztrák kormány a délszlávok követeléseit nem fogja teljesíteni, 1849 február havában hazahívta a csapatokat.

Petronijevits szerbiai kormányelnök a visszahívást a patriárka tudomására hozta azzal a kifogással, hogy miután a Bács-Bánság elfoglalása befejezést nyert, és ezt a területet a császári sereg biztosítja, a szerb segélycsapatokra nincsen többé szükség. Garasanin február 21-én tudatta Knityáninnal a visszahívó parancsot és e lépést Szerbia belügyeivel és anyagi okokkal magyarázta, t. i. Szerbia zilált belügyi viszonyainak javulását várták Knityánin visszajövetelétől. Garasanin ellenfele, Vucsits vajda az előbbinek szemére vetette, hogy délmagyarországi akciója sikertelen maradt, pedig sok pénzbe került.[4] Hangoz-

[1] Belgrad, Академија, Биографија А. Николића 30 табак.

[2] Wien, St. A.; Nachlass Schwarzenberg. Kulmer, Fasc. I. No. 4.; M. R. 1849. 507., 598.

[3] Frey, Kossuth und Ungarns neueste Geschichte, II. S. 257.

[4] Wien, Kr. A.; Hauptarmee, 1849. Fasc. XIII. 35., S. 34. Павловић, Србија и српски покрет, стр 121—128. Београд, Академија, Кореспонденција Книћанина. 1849.; Дѣянія 1849. П. No. 582. Karłóca, Дѣянія 1849. бр. 406. Кириловић Д. Учешће Србије у народном покрету 1848—49. Политика 1931. бр. 171. Страњаковић, Влада уставобранитеља, стр. 285. Thim III. k. 456, 467, 472, 485. l.

tatta Garasanin Knityáninhoz írt levelében, hogy a visszahívás kérdésében a porta idegen hatalmak befolyására cselekszik.

Különösen az angol és a belgrádi francia konzulra gondolhatott Garasanin; utóbbi abban a hiszemben volt, hogy a szerb kormány nemcsak szerb testvérei fölszabadítására nyujtott fegyveres segítséget, hanem a törökök elleni függetlenségi harcra is készülődik s ezért a portánál Törökország integritásának védelmére Szerbia semlegesítését ajánlotta. Szerbia a szerb testvérek támogatásának örve alatt — írja a francia konzul — erősen fegyverkezik és arra számít, hogy kellő időben a délmagyarországi szerbekkel egyesülve fog harcolni a délszlávok élén a porta ellen s most is mozgalmat indít Boszniában és Bulgáriában, esetleg orosz befolyás alá is kerülhet.[1]

A francia konzul bizonyára ismerte Bán Mátyásnak, a szerb kormány bizalmi emberének kiküldetését, aki Bosznia és Hercegovina forradalmasítására nyert megbízást; ott ugyanis a keresztény rája sorsa a büszke mohamedán nemesség nyomása alatt nagyon keserves volt, ebben az időben a rája elnyomatása miatt, a nemesség pedig a keresztények javára elrendelt reformokért és előjogainak csonkítása miatt állandóan forrongott.[2] Boszniából állandóan küldöttségek jártak a szerb kormányhoz, a törökök ellen támogatásért könyörögve.[3] A szerbiai kormány 1849 júniusában újra kiküldte Bán Mátyást Raguzán át Cetinjébe II. Péter Nyegos fejedelemhez. Péter fejedelem ugyanis Cetinjéből Jankovits nevű hívét Karagyorgyevits fejedelemhez küldte egy fölkelési tervvel, amit Belgrádban elfogadtak. A forradalom célja lehetett a portát arra kényszeríteni, hogy járuljon hozzá a szerbek-lakta törökországi részek egyesítéséhez a porta szuverénitása alatt.

A forradalom már elő volt készítve, de a változott európai politikai viszonyok miatt a szerb kormány lemondott róla. Bán Mátyás 1850 áprilisáig maradt ott. Ő a szerb kormány nevében, mely a crnagorai fejedelmet évi 1000 arannyal támogatta, most 2000 aranyat hozott minden kikötés nélkül. A fejedelem Oroszországtól is zsoldot húzott, melyet azonban némileg lealázónak tekintett.

[1] Страњаковић, Влада Уставобранитеља 1842—1853. стр. 116—123.

[2] Летопис М. С. Књ. 143. стр. 129; Годишњак кр. Академије, књ. I., стр. 253. Владан Ђорђевић, Црна Гора и Аустрија, стр. 49—51.
Strausz Adolf, Bosznia és Hercegovina, II. k., 127—128. l.; Wien, Kr. A.: Kr. M. 1849. No. 858.

[3] Страњаковић, Влада уставобранитеља, стр. 297, 298. Dr. Stranjaković, La collaboration des Croates et des Serbes en 1848—49, Le Monde Slave. T. II. juin 1935.

Azonkívül Hercegovinában és az albán vezéreknél is sikerrel próbálkozott, a hercegovinai Sztojcsevits vezér hajlandó volt a szerb nemzeti fölkelésben résztvenni, az albán mirigiták azonban csak föltételesen.[1]

Cattaro körül, Dalmáciában is mozgalom támadt, mire Jellačić a Nyegoshoz fordult, hogy ne támogassa a mozgalmat, mert a békesség a fődolog. Jellačić bán a Nyegos fegyveres segítségét 1848 december havában sem fogadta el az osztrák kormány hozzájárulása nélkül. A montenegrói fejedelem 1849 január havában azt írja Jellačićnak: „Téged a titkos sors a délszlávok élére állított." — „Megmentetted a trónt, a dinasztiát, és a dalmátokra hála helyett súlyos terheket raknak, noha Dalmácia a te Bánságod", mire Jellačić (1849 április 13.) azt felelte, hogy törvényes úton kérjék a sérelmek orvoslását. Péter fejedelem ezután (június 3.) elfordult Jellačićtól; azt hitte, hogy Jellačić az osztrák fennhatóság alatt élő délszlávokat egyesíteni fogja, amiben csalódott.[2]

A cattarói Boche lakossága is nyugtalankodott, mire (április 10.) Jellačić bán megkérte a crnagorai fejedelmet, hogy ne engedje át embereit Cattaróba és tartsa fenn a rendet.[3]

A porta magatartása nagyon ingadozó volt. Mikor Konsztantinovits Ali pasának jelentette, hogy a szerbiai csapatok visszatértek hazájukba, a pasa azt felelte, hogy maradhattak volna még Dél-Magyarországon és a porta követelését nem kellett volna olyan komolyan venni, azonban ő mint miniszter kénytelen volt formálisan a szigorú neutralitást követelni.[4] A török kormány semlegessége tehát csak látszólagos volt.[5]

Miután a szerb csapatokat szigorúbb fegyelemre fogták, a garázdálkodás megszüntetésére vésztörvényszéket állítottak föl és a rablott holmik eladását megtiltották, azok elégületlenkedni kezdtek[6] és hazabocsátásukat követelték, egyrészük meg

[1] Бан М. Подаци о Петру Петровићу Његошу. Преодница, 1884. бр. 7—11. Thim III. k. 419—421. l.

A porta nem nagy jelentőséget tulajdonított a boszniai szerb mozgalmaknak, mindazonáltal mintegy 15—20.000 katonát összevont a gazdag mohamedán főurak ellen, akik a keresztények érdekében bevezetett reformok (Taucimat) és előjogiak csorbítása miatt forrongtak. Stürmer konstantinápolyi követ megnyugtatta a bécsi kormányt, hogy ez a mozgalom nem áll a magyar forradalommal összefüggésben. Wien, M. Ä. Polit. Berichte Stürmer, Diversa. 1849. No. 10., 35. Др. Томановић Петар II. П. Његош као владалац, стр. 185—190.

[2] Вуксан Д. Везе Владике Раде с Хрватима. Šišićev Zbornik 1929. стр. 515—516; Томановић А. Петар II. П. Његош, стр. 180.

[3] Der Wanderer, Wien, 1849. ápr. 10. No. 87

[4] Павловић, Србија и српски покрет, стр. 127.

[5] Horváth J., Törökország semlegessége 1848—49. Tört. Szemle, 1930. XV. kötet.

[6] A rablott holmikat Pancsovánál, a határnál olcsón vették meg a török és zsidó kereskedők. Stefanović, Erlebnisse, S. 145.

egyszerűen hazaszökött, úgyhogy Knityánin szerbiai serege mintegy 7000 főre csökkent.[1] Oroszlámoson nyilt lázadás ütött ki. Ilyen viszonyok között az osztrák főparancsnok nyomására, Knityánin akarata ellenére a szerbiai csapatok hazatérését rendelte el.

Knityánin 1849 február 28-án indult el csapataival a Tiszán hajón és március 9-én érkezett Zimonyba mintegy 6—7000 emberrel.[2] Innét a szerb fejedelem határozott parancsára március 14-én tért vissza Belgrádba.

Karagyorgyevits Sándor szerb fejedelem Nikolits Athanász osztályfőnököt Zimonyba küldte, hogy a csapatok előtt a fejedelem leiratát felolvassa, melyben nekik köszönetet mondott a délmagyarországi szerb testvérek ügyének támogatásáért. Todorovits osztrák tábornok is köszönetet mondott Knityáninnak. A patriárka Knityánint nemzeti (február 10.) tábornoknak nevezte ki. Knityánin 1849 február 28-án Oroszlámosról egy búcsúproklamációt adott ki, melyben a délmagyarországi szerbeket összetartásra serkentette.[4]

Az osztrák kormány befejezettnek tekintvén a magyarok elleni hadjáratot, a szerb fejedelmet a Lipót-rend nagykeresztjével tüntette ki; Knityánin a Lipót-rend kommandánskeresztjét, Szimits Sztoján, a szenátus volt elnöke, Petronijevits Avram, a külügyek főnöke, Garasanin Ilyés belügyi főnök és Sztefánovits István igazságügyi főnök a vaskoronarend II. osztályát kapta.[5]

Knityánin megtántorodott a sok túlzott dicsőségtől. Elhatározta, hogy Olmützbe megy Ferenc József császárhoz a délmagyarországi szerbek és a szerb vajdaság érdekében. A patriárka helyeselte szándékát (február 28.), mert tudta, hogy Rukavina ellen akar vádat emelni és talán elősegíti a szerb követelések meghallgatását.[6] Azonban a szerbországi kormány, illetve Garasanin és a szerb fejedelem föltétlenül ellenezték tervét. Garasanin azt írta 1849 február 26-án Knityáninnak, hogy nem mehet Bécsbe hivatlanul audienciára, legkevésbbé pedig Mayerhofer osztrák tábornok tanácsára, mint Szerbia államtanácsosa, mert ő nem a császárért harcolt, hanem a szerb nemzetért.[7]

[1] Wien, Kr. A.; Öster. serb. Corps, 1849. II. 6.
[2] Correspondence relative of the affairs of Hungary, p. 168. Az önkénteseket az osztrákok Gyurits cs. k. százados útján kifizették. Röviddel rá a patriárka havi 20 frt zsold mellett mintegy 2000 önkéntest toborzott.
[3] Belgrad, A. H. Биографија А. Николића табак 30.; Karlóca, Дѣянія, 1849 бр. 443, 490.
[4] Србске Новине, 1848 бр. 17. Thim III. k. 430. l.
[5] Wien, St. A.; M. R. Z. 1849. No. 864.
[6] Karlóca, K. P. L. Zentralkomitee, 1849. No. 1003.
[7] Павловић, Србија и српски покрет, стр. 129—132.

A szerb fejedelem meg azt írta (február 27-én) neki: „Vajjon azt hiszi, hogy az osztrák kormány örül annak hallatára, hogy a szerbek mentették meg az osztrák császárságot?“ — „Szégyenletes, hogy Ön odamegy mutatkozni, ahová nem hívták és ahol nem óhajtják Önt látni.“[1]

Knityánin meghajolt fejedelme parancsa előtt és lemondott ausztriai útjáról. Bizonyos elkeseredéssel írta Jellačićnak (?) 1849 február 28-án, hogy az osztrák hatóságok rosszul bánnak a szerbekkel, akik most az osztrákokra jobban haragusznak, mint a magyarokra. Rukavina annyira viszi a dolgokat, hogy rövid idő mulva végszükségükben a két rossz közül kénytelenek lesznek a kisebbet elfogadni és a magyarokkal szövetkezni. Ez a fenyegetés azonban nem volt komoly,[2] mert Gyurits kapitánynak Zimonyban kijelentette, hogy továbbra is kész az osztrák császár tartományait a rettenetes polgárháború ellen a rendelkezésére álló eszközökkel megvédeni.[3] Knityánin osztrákbarát volt és úgy látszik, nem tudta, hogy csapatait az osztrák kormány kitessékelte Dél-Magyarországból.

Érdekes, hogy a magyarországi szerbek egyrésze Knityánint szerb vajdának akarta megtenni, noha Obrenovits Mihály fejedelem mellett is mozgalmat indítottak.[4]

XXXIX.

A szerb vajdaság további szorgalmazása és az osztrák alkotmány fogadtatása.

Rajacsits patriárka és a szerb főodbor a görög keletiek Újévének napján (1849 január 13.) üdvözlőiratot terjesztettek föl a császárhoz, melyben a császári ház iránti hűségüket fejezték ki, s egyben kijelentették, hogy a császári ígéretre támaszkodva türelemmel várják a béke helyreállítását, amikor a császár legelső gondja lesz a népek jogegyenlőségének elve alapján a nemzeti beligazgatást megvalósítani.[5] A császár tetszéssel fogadta a föliratot. A patriárka 1849 január 23-án pedig a kremsieri országgyűlés szláv tagjainak mondott köszönetet azon szívélyes fogadtatásért, melyben az első bécsi szerb küldöttség részesült.[6]

[1] U. o. стр. 130—133. Страњаковић, Влада уставобранитеља, стр. 286.
[2] U. o., стр, 288., 289.
[3] Wien, Kr. A.; Öst. serb. Corps, 1849. III. 88.
[4] Павловић, Србија и српски покрет, стр. 135, 136.
[5] Thim, III. k., 308. l.; Wien. St. A.; Billeten, 1848. No. 3392., 3393. M. R. 1849. No. 333.; M. I. 1849. No. 962.
[6] Karlóca, Дѣянія, 1849. бр. 372.

Az első szerb küldöttség elutazásakor egyik tagja, Bogdánovits Bécsben maradt; a patriárka 1849 február 4-én fölhatalmazta, hogy a szerb vajdaság érdekeit a karlócai 1848 május 13. és 15-i határozatok alapján mind az osztrák kormánynál, mind az osztrák birodalmi gyűlésen képviselje, a dinasztia és az összmonarchia érdekeinek szem előtt tartásával. A patriárka Bogdánovitsot Schwarzenberg miniszterelnöknél január 15-én beajánlotta, meghagyván neki, hogy Bécsben maradjon, amíg az új szerb küldöttség oda meg nem érkezik.[1]

Bogdánovits február 15-én a patriárka által küldött adatok felhasználásával újabb beadványt szerkesztett, melyben a régi privilégiumok alapján azt a romantikus felfogást fejtette ki, hogy a szerbek Magyarországba mint állam költözködtek be, régi balkáni területüket a magyarországival fölcserélve. Szerinte a szerbek nemzetet, nem pedig nemzetiséget képeznek. Történeti jogaik alapján kéri a szerb vajdaság határainak megállapítását a karlócai május 13. és 15-i határozatok értelmében. Bogdánovits egyben kijelenti, hogy nem ismeri el a németek és magyarok jogait a szerbek felett.[2]

Ez a romantikus beállítás magának Csernojevits III. Arzén patriárkának szavaival cáfolható, aki 1690. évi november 17-i levelében a szerbeket „bemenekülteknek" nevezte.[3] Tököly Szabbás az 1790. évi temesvári kongresszuson megmondotta, hogy a Lipót császár- és király-adományozta privilégiumok a meghódítandó (balkáni) Szerbiára vonatkoznak.[4] Jireček József, a szerbek és bolgárok kiváló történetírója 1864-ben kimutatta, hogy az 1690. évi augusztus 21-i kiváltságlevélben foglalt privilégiumokat nem a Magyarországon élő szerbeknek, hanem a volt szerb, albán törökországi alattvalóknak adták abban a föltevésben, hogy a császár a bemenekült szerbeket régi lakóhelyeikre, amint e területek elfoglalása befejeződik, visszatelepíti — „quo citius".

A magyarországi szerbeknek az 1791. törvénycikk 27. §-a a polgárjogot megadta, de nem mint nemzetnek és kiváltságaikat csak annyiban ismerte el, amennyiben nem ellenkeznek a magyar törvényekkel.[5]

[1] Thim, III. k., 399. l.; Karlóca, Дѣянія 1849. бр. 467. Wien, M. I Präs. Akt. 1849. No. 504.

[2] Thim, III. k., 441—445. l. — Ezen történeti érvek téves beállítása már Bartensteinnál is előfordul. Szerinte Csernojevits III. Arzén patriárka „per modum pacti"-szerződés alapján költözött be. Bartenstein, Kurzer Bericht von der Beschaffenheit der illyrischen Nation. Leipzig, 1802. Szerb nyelvre Szandits Sándor fordította le 1866-ban.

[3] Wien, M. I.; Präs. Akten, 1849. No. 977.

[4] Tököly S., Sermo, Pest, 1791.

[5] Jireček I., Die serbischen Privilegien, Österreichische Revue, 1864. Bd. VII. S. 7., 10., VIII. S. 51., 61., 62.

Stadion osztrák belügyminiszter Bogdánovits beadványát áttette a külügyminiszter útján véleményadás végett a császári udvari és állami levéltárhoz, azonban Erb udvari tanácsos, a levéltár főnöke 1849 március 5-i jelentésében nem tudott kritikai érveket a szerb vajdaság határai ügyében felhozni.[1]

Bogdánovits állítása, hogy a magyarországi szerbek nem mint telepesek, hanem mint nemzet, államjelleggel, önálló törvényekkel, független egyházi és katonai hatalommal vándoroltak be Magyarországba, külön vajdasági területre, nem volt igazolható történeti okmányokkal. Az osztrák kormány ezt Mayerhoferrel közölte, aki erre a patriárkát fölhívta, hogy a karlócai levéltárban is kutattasson. Minthogy itt sem akadtak bizonyító iratokra, a patriárka Kosztits Sándort és Sztojákovits Györgyöt Bécsbe küldte a levéltárakba, majd 1849 március 12-én Kosztits Pestre ment, de ők sem tudtak döntő bizonyítékokat találni.[2]

Bogdánovits február 5-én és 17-én Medem bécsi orosz követhez azzal fordult, hogy a Stadionhoz intézett beadványát támogassa. Az orosz követ azonban kijelentette, hogy hivatalosan idegen állam ügyeibe nem avatkozhatik, de megjegyezte, hogy a pragmatica sanctio megszűnt és a magyar koronázás is. Azt hiszi, ahol a lakosság fele szerb, megkaphatják a szerb nemzeti közigazgatást, de nem érti, hogy kérhetnek a szerbek oly területet, ahol egy szerb lélek sincs. Nem tartotta helyesnek, hogy oly nagy területet követelnek, melyen kétszerannyi az idegen elem, mint a szerb. Továbbá neheztelve mondotta, hogy a patriárkai méltóság helybenhagyása a római katolikus császár által, rossz hatást keltett és ezzel a patriárka csak ártott magának.[3]

[1] Wien, M. I. 1849. No. 1755.; 1429. Häufler József levéltári tiszt a Lloyd 1849. 10. és 11. számaiban ismertette a szerb privilegiumokat; értekezése Chmel levéltári kormánytanácsos szerint francia, olasz és angol lapokban is megjelent. Häufler szerint Bogdanovits Rajits János 1794—95. évi történeti könyvéből merítette adatait. A szerbek bevándorlására vonatkozó jelentés. M. I. Fasciculus 3 .— 1849. Croatien, Slavonien, Serbien, 1849. ad 8337. Schwicker, Polit. Geschichte der Serben. S. 7—50.; Руварац И. О пећким патријарсима, стр. 92—106.; Гласник. Кр. А. XXII. стр. 249, 250.

A vajdaság határainak megállapítása kérdésében Erb udvari tanácsos nyert megbízást mint referens, kinek figyelembe kellett venni a horvátok követelését, akik vonakodtak a Szerémséget a vajdaság részére átengedni és a magyar konzervatíveket, akik Bácskát mindenáron Magyarországnak akarták megtartani. Erb udvari tanácsos a levéltári kutatások alapján jelenti (1849 márc. 5.), hogy nem találtattak olyan iratok, melyekből kitűnik, hogy a szerb vajdaság létezett volna. (Wien, M. I. 1849. márc. 5. No. 1755. és 1848. május 17. No. 1915.) Erb tanácsos Häufler József levéltári tiszt dolgozata alapján tette meg az osztrák kormánynak jelentését.

[2] Karlóca, Дѣянія, 1849 бр. 486, 592. 1849. бр. 456/78.

[3] Thim, III. k., 403., 465., 466. l.

Bogdánovits 1849 február 15-én és 17-én felkereste Schwarzenberg herceg miniszterelnököt, aki kijelentette neki, hogy a szerbek a császári szándékokkal ellentétbe kerültek. Ekkor Bogdánovits kikelt a temesvári komité ellen, mindenütt a szerb közigazgatás bevezetését követelte és a vajdaság határainak megállapítását.[1]

Stadion gróf váratlanul újabb két bizalmi férfiú fölküldését kérte (február 19.) a patriárkától, az osztrák minisztertanács 1848. november 27-i határozata alapján, hogy ezek a szerb ügyekben az osztrák kormánynak tájékoztatással és ajánlatokkal szolgáljanak. A kiküldöttek: Zsivánovits Jakab és Paszkovits János, helyetteseik: Bogdánovits Szilárd és Suplyikác János voltak. Utasításuk az volt, hogy az osztrák kormánynál — miután a patriárkai és vajdai méltóság elismerése megtörtént — szorgalmazzák a vajdaság határainak megállapítását, figyelembe véve a nemzetiségek jogegyenlőségének elvét. Követeljék, hogy a vajdaság olyan jogokkal bírjon, mint a horvát királyság és hogy a karlócai határozatok elismerést nyerjenek.[2]

Közben a kremsieri Reichstagot feloszlatta a császár és 1849 március 4-én új alkotmányt tettek közzé,[3] melyről Görgei azt mondta, hogy ez egy záradékkal ellátott kényszerváltó, „fizetek, ha nekem tetszik".[4]

Az osztrák oktrojált alkotmány által Magyarországot a „Gesammtösterreich"-be, az egységes és osztatlan osztrák császárságba mint közönséges provinciát kebelezték be.[5] Ennek az alkotmánynak megteremtői gróf Stadion osztrák belügyminiszter és Schwarzenberg herceg miniszterelnök, a nemzetiségi jogegyenlőség hirdetői voltak. Nem fogadták el a birodalmi gyűlés alkotmányjavaslatát, mely szerint egy központi kormányzat alatt minden nemzet szabadságát biztosították volna.

Az oktrojált alkotmány lényegében két főelven alapult: 1. a Habsburgok jogara alatt álló összes tartományoknak, illetve királyságoknak egy egységes birodalomba való beolvasztása, 2. és ezen belül a nemzetiségek egyenjogúsága és a monarchia népeinek nemzeti csoportokra alakítása. Magyarországon a magyarok fennhatósága helyébe az osztrák centralizáció lépett, s a

[1] Thim, III. k., 465. l.

[2] Karlóca, Дѣянія, 1849. бр. 328., 451_{13}., 468., 487. Wien, St. A.; M. R. Z. 1849. 650. kz., 1849. No. 601. Wien, Kr. A.; Hauptarmee, Detailakten, 1849. III. 131.; M. I. 1849. No. 2499. Thim, III. k., 510., 511., 568., 805. l. Србске Н вине, 1849. бр. 18, 24.

[3] Lásd az alkotmánynak a szerbekre vonatkozó §-ait Thim, III. k., 488. l. Hivatalos kiadása: Reichsverfassung für das Kaiserthum Österreich.

[4] Görgei, Mein Leben. Bd. I. S. 299.

[5] Az oktrojált alkotmány 1851 aug. 20-án hatályon kívül helyeztetett.

királysággal az osztrák reakció úgy bánt, mint meghódított földdel.[1]

A reakció Magyarország beolvasztását azon reményben, hogy Windischgrätz leveri a magyarokat, már 1848 november havában elhatározta.[2] Tervét az osztrák kormány 1848 december 27-én közölte Windischgrätz-cel, aki aggodalmát fejezte ki amiatt, vajjon Magyarország és Erdély etnográfiai közigazgatása nem keltene-e a birodalom többi tartományaiban a nemzetiségeknél hasonló vágyakat?[3] Az osztrák minisztertanács 1849 június 3-án egy bizottság alakítását határozta el, mely Magyarországot mint koronatartományt, a monarchia integráns részeként az új keretek közé beolvassza.

Az 1849-i oktrojált alkotmányban, mint említettük, a nemzetiségek egyenjogúsága alaptétel volt. A magyarok eszerint ezeréves hazájukban nemzeti szupremáciájukat elvesztették és koordinált helyzetbe kerültek nemzetiségeikkel. A nemzetiségi jogegyenlőséget főleg a monarchia szláv népei hirdették, s mikor Windischgrätz tévesen azt jelentette Bécsbe, hogy Kápolnánál győzött és leverte a magyar hadsereget, a cseh Palacký, Rieger és a kremsieri birodalmi gyűlés alkotmánytervező ülésein, 1849 január 23-án és 24-én Ausztriát és Magyarországot nyolc nemzetiségi területre szándékoztak felosztani, ú. m. 1. Német-Ausztria, 2. Cseh-Ausztria (Csehország, Morvaország, Szilézia és a tót Felső-Magyarország), 3. Lengyel-Ausztria (Galícia, Krakó, a bukovinai és felsőmagyarországi kisoroszok) 4. Illír-Ausztria (szlovén kerületek), 5. Olasz-Ausztria, 6. Délszláv-Ausztria (Dalmácia, Horvátország, Szlavónia és a szerb vajdaság), 7. Magyarország és Erdély magyar megyéi, 8. oláh területek. Palacký később (1849 december 21.) Illíriát és Dél-Szláviát összevonta.[4]

Az egységes és osztatlan összmonarchia megvalósítása magasabb politikai célokat is szolgált volna. Zsófia főhercegnő és Schwarzenberg herceg terve az volt, hogy Németországot az osztrák összbirodalommal egyesítsék és 70 milliónyi néppel egy Habsburg-birodalmat teremtsenek, ami, ha sikerül, végzetessé

[1] Károlyi A., Batthyány L. főbenjáró pöre, I., 14. l.

[2] „Die Länder der österreichischen Monarchie zu einem grossen Staatskörper zu vereinigen." Wien, St. A.; M. R. Z. 1849. 601., 650.

[3] Gelich, Magyarország függetlenségi harca, II., 151. l.

[4] Fischl, Der Panslavismus bis zum Weltkrieg. S. 300. Dr. Boemus, Die Entwicklung des tschechischen staatsrechtlichen Programmes im Jahre 1848. Österreich, I. Jahrgang. S. 448. Asztalos M., A nemzetiségek története Magyarországon, 58. l. Hasonló volt Wesselényi br. elgondolása 1843-ban. Felemlítendő még: Palackýs historisches Vermächtniss. Prag, 1872.

vált volna a magyarságra, de megbénította volna a birodalom nemzetiségeinek politikai önállóságra irányuló törekvéseit is.[1]

A monarchia szlávjai erélyesen tiltakoztak a Németbirodalommal való egyesülés ellen és Szerém megye I. Ferenc József császárt fölkérte, hogy az osztrák monarchia egységét és függetlenségét a pragmatica sanctio alapján védje meg és semmi szín alatt meg ne engedje a Németországgal való egyesülést. Hasonló tiltakozó fölterjesztést nyujtottak be 1848 december 31-én a horvátok, szlavónok és dalmátok és mások.[2]

Az oktrojált alkotmányban (72. §) a szerb vajdaság szerbjeinek vallása és nemzetisége a régi privilégiumok és az újabb császári pátensek alapján biztosítást nyert, azonban olyan módon, hogy a vajdaságot egy másik koronatartományhoz csatolják. A határőrvidék nem egyesült a vajdasággal, hanem corpus separatum maradt a bécsi hadügyminisztérium igazgatása alatt.[3]

A szerbek eszerint nem kaptak külön koronatartományt, csak közigazgatási területet. Nyilt kérdés maradt a vajdaság hovatartozása és határa.

Ő felsége I. Ferenc József császár felszólította Jellačićot, hogy terjesszen be egy javaslatot a határőrvidék polgári igazgatására nézve. Jellačić ezen kérdésben Rajacsits patriárka véleményét is kikérte, aki tiltakozott az ellen, hogy a határőrvidék a bánsági főhadparancsnokság, illetve Rukavina alá került.[4] Rukavina nem is késett Todorovits tábornokot értesíteni, hogy az illyr- és németbánsági ezredek alája tartoznak az új alkotmány értelmében, miután a Bánság még nem került a szerb vajdaság fennhatósága alá, mely különben sohasem létezett. Rajacsits patriárkát pedig felszólította, hogy a határőrvidék közigazgatásába többé be ne avatkozzék és az általa felállított határőrvidéki odborokat oszlassa fel.[5]

Ő felsége felhívására, aki a határőrvidékiek néhány millió forint adósságát hű szolgálataik fejében elengedte, Jellačić bán beadta javaslatát, mely szerint a határőrvidék a horvát országgyűlésen képviseltetné magát, s politikai, közjogi és közigazgatási tekintetben Horvát-Szlavónországgal egyesülne.[6] A katonai

[1] Károlyi Á., Batthyány L. főbenjáró pöre, I. k., 43., 321. l. Asztalos M. és Pethő S., A magyar nemzet története. 392. l. Schwarzenberg „Machtpolitiker“ volt, a Gesammtmonarchie híve és a magyarokat kivétel nélkül rebelliseknek tekintette. Redlich, Das Österr. Staats- und Rechtsproblem. S. 328.

[2] Thim, III. k., 414., 415. l.; Wien, St. A.; M. R. 1849. No. 674. I. F. Ignjatijević—Tkalac, Croaten, Serben und Magyaren etc.

[3] U. o., III. k, 548. l.

[4] Karlóca, Дѣянія, 1849. бр. 558, 646 1/2.

[5] Wien, Kr. A.; Öster. serb. Corps, 1849. III. 41., ad 99.

[6] Karlóca, Дѣяния, 1849 бр. 646 1/2.

párt azonban Jellačić javaslata által veszélyeztetve látta a határőrvidék katonai jellegét s miután az az oktrojált alkotmány 75. §-ával ellenkezett, mely szerint a határőrvidék, katonai jellegének fenntartásával, a birodalmi hadsereg integráns részét alkotja, Kulmer báró egy bizottság kiküldését javasolta az ellentétes felfogások kiegyenlítésére.[1] Jellačićot a katonai határőrvidék fenntartása kínosan érintette, éppúgy, mint Windischgrätz herceget az oktrojált alkotmány kihirdetése, mely tudta nélkül történt; Jellačić pozitív ígéretet tett a határőrvidék polgárosítására és Horvátországba való reinkorporációjára, a bánsági ezredeket ide nem értve. Mindazonáltal Jellačić követelésére a határőrvidéknek a községi önkormányzatot megadták.[2]

Az oktrojált alkotmány kihirdetése a határőrvidéken 1849 március 25-én történt.[3] Rajacsits patriárka és Jellačić bán vonakodtak az alkotmányt kihirdetni. A patriárka még megkísérelte a vajdaság koronatartományi jellegét elismertetni, noha nem volt reá kilátás, hogy az osztrák kormány a törvényt a szerbek kedvéért meg fogja változtatni.

A Bécsbe küldött szerb bizottság 1849 március 14-én utazott el Becskerekről Zágrábon keresztül, ahová március 23-án érkezett. A bizottság tagjai másnap Lentulaj bánhelyetteshez mentek, közölvén vele küldetésük célját.[4] Közösen megvitatták követeléseiket, ú. m.: 1. hogy a vajdaság határai megállapíttassanak, 2. a három egyesült királyság részei szét ne választassanak, 3. hogy a horvát határőrvidék tíz ezrede Horvátországhoz, négy és fél ezrede a vajdasághoz csatoltassék, 4. egyenlő hadkötelezettség legyen Horvátországban és a vajdaságban, 5. a katonaság a katonai, a polgári lakosság a polgári törvények alatt álljon, 6. hogy a horvátországi és vajdai területek a birodalom többi tartományaihoz viszonyítva adjanak katonaságot, 7. hogy a bán és a vajda az őket megillető tartomány feje maradjon, 8. a szerb vajdaság mint egyenrangú koronatartomány szövetségben maradjon Horvátországgal stb.

A horvátok a horvát országgyűlés határozatainak jóváhagyása végett és a szerb kérelmek támogatására szintén bizottságot választottak, melynek tagjai voltak: Vranicany Ambrus, Kukuljević Iván, Mažuranić Iván és Žigrović Ferenc.

[1] Wien, St. A.; Nachlass Schwarzenberg, Fasc. I. 1., 2., 3., 4.

[2] Utiešenović, Die Militärgrenze, S. 52. Midőn 1851-ben az oktrojált alkotmány hatályon kívül helyeztetett, egy új „Gränz-Grundgesetz" adatott ki. Krainz, L., Die k. k. Militärgrenze und deren Grundgesetz.

[3] Wien, Kr. A.; Öst. serb. Corps, 1849. III. 46., 48.; Kr. M. 1849. No. 287.; Thim, III. k., 488. l. Karlóca, K. P. L. Centralkomitee, 1848. No. 2912.

[4] K. P. L.; Centralkomitee, 1849. No. 3680.

A szerb bizottság március 26-án utazott tovább Bécsbe,[1] Bogdánovits kivételével, aki memorandumának bécsi mellőzése és az osztrák kormányhoz beadott beadványainak élessége miatt hazautazott.[2]

A bécsi szerb bizottságnak utasítása (1849 március 27.) a következő volt: 1. hogy a szerb vajdaság határai a karlócai májusi nemzetgyűlés határozata értelmében megállapíttassanak. 2. Ezen szerb vajdaság koronatartománynak ismertessék el s mindazon jogokkal bírjon, melyekkel más koronatartományok bírnak. 3. Ő felsége az oktrojált alkotmány 11. §-a értelmében „az osztrák Szerbia nagyvajdája" címet vegye föl. 4. Arra törekedjenek, hogy az alkotmány 68. §-a a szerb vajdaságra is vonatkozzék, mely szerint képviselői a birodalmi gyűlésen résztvesznek. 5. Hogy az alkotmány 73. §-a a vajdaságra is vonatkozzék, mely szerint a vajdaság intézményei Magyarországtól függetlenek legyenek. 6. A határőrvidék ne választassék el sem Horvátországtól, sem a vajdaságtól.[3]

Ami a vajdaságnak önálló koronatartománnyá való nyilvánítását illeti, ezt a szerbek az 1848. évi májusi nemzetgyűlésen még nem követelték oly határozottan. „Akkoriban még gondolni sem mertünk erre és azért maradt meg a vajdaság ‚a magyar szent korona' alatt" — írja Zsivánovits Jakab, a bécsi küldöttség tagja a patriárkának. — „Legjobb lesz, ha koronatartományt követelünk, Horvátországgal szövetkezve."[4]

Zsivánovits Jakab a horvát küldöttekkel Pesten is járt (április 7.) Jellačićnál, ahol a legnagyobb zavar volt a pestkörüli harcok következtében. Jellačić megígérte, hogy a vajdaságnak koronatartománnyá való nyilvánítását fogja ajánlani és határainak megállapítását fogja kérni.[5] Jellačić és a horvát küldöttek azt ajánlották, hogy jó volna, ha egy közös országgyűlés volna, mely egyszer Horvátországban és egyszer a vajdaságban ülésezne.[6] A bán mellé tájékoztatás végett Kosztits Sándor és Sztojákovits György ment, Zágrábba pedig bizalmi emberként Georgijevits Mózes főjegyző. Rajacsits patriárka a vélt sérelmeket Zsivánovits útján Jellačić-csal is közölte és

[1] Thim, III. k., 562., 563. l.; Karlóca, Дѣянія, 1849. бр. 546.

[2] Karlóca, Дѣянія 1849. бр. 399. A horvát deputáció 1848 május 6-án nyujtotta be kérvényét a horvát 1848 júniusi országgyűlés határozatainak jóváhagyását kérve. Der Wanderer, Wien, 1849. No. 115.

[3] Thim, III. k., 561—571. l. Ezen utasítást Mihajlovits Szretykó, Sztamatovits Pál, Szubotits János és Sztankovits János titkár szerkesztették. Дѣянія 1849. бр. 548.

[4] Thim, III. k., 533. l.

[5] Thim, III. k., 635. l.

[6] U. o., III., 637. l. Шурмин Ђ. Прилози стр. 85.

segítségét kérte,[1] hogy a vajdaság egysége megmaradjon és hogy akadályozza meg a vajdaság feldarabolását és a kormánybiztosok kinevezését.[2] De Jellačić kijelentette, hogy csak a magyarok legyőzése után rendezheti az osztrák kormány a szerbek politikai ügyeit és állapíthatja meg a vajdaság határait. Szívesen fogja a szerbek jogos ügyeit támogatni, de ellene van minden szeparatisztikus mozgalomnak és el kell nyomni az olyan ellenzéki pártot, mely a hazafiság leple alatt önző célokat követ, a tömeget elvakítja és szép hazánkat az anarchia borzalmainak áldozná föl s vesztét okozná. Windischgrätz hercegnek is ez volt az álláspontja, noha eleinte hallani sem akart a szerb vajdaságról.[3]

A bécsi szerb küldöttség 1849 április 25-én nyujtotta be az osztrák kormánynak memorandumát, melyben a szerbek kívánalmait összegezte.[4] Hangsúlyozzák, hogy egyedül a szerbek fogtak fegyvert a Délvidéken a magyarok ellen, míg a nem-szerb nemzetiségek a szerbek ellen léptek fel; a szerbek küzdenek a császárért, az összmonarchiáért és nemzetiségükért, de, sajnos, még az osztrák hatóságok is, ú. m. Hrabowsky, Blagojevich, Piret, Rukavina főhadparancsnokok ellenük fordultak. A szerbiai segélycsapatokkal sikerült nekik a szerb vajdaság területét elfoglalniok. Súlyosan érintette őket az oktrojált alkotmány, mely a határőrvidéket elkülönítette és koronatartománynak nyilvánította, míg a szerb vajdaságot csak közigazgatási területnek. Hadiszereket kérnek, a karlócai határozatok jóváhagyását, a szerb nemzetiség és területe jogegyenlőségét, a határőrvidék egyesítését a szerb vajdasággal. Óhajuk, hogy a császár az oktrojált alkotmány 11. §-ának értelmében a „Szerbia nagyvajdájának" címét fölvegye, a vajdaság helytartója a szerb vajda legyen. Az ideiglenes kormányzás a harc befejeztéig a patriárkát illesse, akit a szerb nemzet 1848 július havában kormányzójának választott meg.

A bizottság eljárását a patriárka is támogatta. Stadionnak (április 11.) kijelentette, hogy az oktrojált alkotmány nem elégítette ki a szerbeket és ezért az alkotmány kihirdetését mellőzte; ismételten követelte a vajdaság részére a koronatartomány jelleget, Magyarországtól való függetlenítését, az önálló nemzeti közigazgatást és a határőrvidéknek a vajdasággal való egyesítését. Felhívja az osztrák kormány figyelmét arra az elégületlenségre, amely a szerbeket hatalmába ejtette és elkedvetlenítette.

[1] Напредак 1849. бр. 16., Дѣянія 1849., бр. 551.
[2] Србске Новине 1849., бр. 29.
[3] Karlóca, Дѣянія, 1849., бр. 379, 429.
[4] Az emlékiratot lásd: Thim, III. k., 660—671. l.

Istenhez és az igazságos császárhoz esedezik a szerbek kérelmeinek meghallgatásáért.[1]

Az osztrák kormány azonban nem bízott a szerbekben és különösen a szerb sajtó heves támadása miatt szeparatisztikus tendenciákkal vádolta meg őket.[2] A minisztérium azt kérdezte a bizottságtól, miután a szerbek alkotmánytervezetét megismerte, „vajjon a szerbek külön királyságra és kormányra törekszenek-e?" — mire a kiküldöttek azt válaszolták, hogy csak autonómiával bíró koronatartományt kérnek, kijelölt határokkal.[3]

Mikor Bécsbe érkezett a hír, hogy a debreceni országgyűlésen a Habsburg-dinasztiát detronizálták, a szerb küldöttség föllélekzett, most már reménylette, hogy a vajdaságból koronatartomány lesz.

Az osztrák kormány a szerbek követelése tárgyában a szerb bizalmi férfiakon kívül másokat is meg kívánt hallgatni. Trifunác Pál, volt magyar miniszteri tanácsost fölszólította véleményadásra. Trifunác 1849 február 1-i memorandumában ajánlja a szerb vajdaság teljes elszakítását és függetlenítését Magyarországtól. A szerbek szolgaságnak tekintenék ha a magyar szent korona kötelékében maradnának. Helyesli, ha a császár „a szerbek nagyhercege" címet felvenné,[4] tekintve a jövőt és a dunai fejedelemségeket, nem volna tanácsos a szerb vajdaságot Horvátországgal egyesíteni, mert a horvátok is és a szerbek is külön önállóságra törekszenek. A határok megállapítandók a többi nemzetiségek megkérdezése nélkül. A vajdaság kormányzása meghagyandó a pacifikációig.[5] Krassó-Szörényt és oláh lakosságát a vajdasághoz kellene csatolni.

Nikolits Izidor magyar királyi helytartósági titkár (1849 február 12.) memorandumában, melyet az osztrák kormány érdekében írt meg, azt ajánlja, hogy a vajdaság az összmonarchia része legyen; de jelképesen meghagyandó a magyar szent korona kötelékében a királyi eskü miatt, mint föderatív tartomány, Horvátországgal szoros kapcsolatban. Az oláh Krassó megye nem kapcsolandó a vajdasághoz, Baranya Szlavóniához, a Sze-

[1] Thim, III. k., 638—641. l.
[2] Karlóca, Дѣвнія, 1849. бр. 753. Thim, III. k., 688—691. l.
[3] Rajacsitshoz intézett május 1-i jelentésük szerint.
[4] Az osztrák minisztertanács 1849 május 15-én foglalkozott a nagyvajdai címmel. Wien, St. A.; M. R. 1849. No. 1512.
[5] A memorandum pontjait lásd: Thim, III. k., 390—393. l.

rémség a vajdasághoz csatolandó. A határőrvidék a polgári részekkel egyesítendő. A vajdaság belső szervezete önálló legyen.[1]

Az osztrák kormány a magyar konzervatív párt képviselőit is meghallgatta. Szögyény László, a magyar királyi polgári közigazgatás ideiglenes elnöke megállapítja felterjesztésében, hogy a Bánság mindig Magyarország integráns része volt és a törökök kiűzetése után a Bánságot 1771-ben visszacsatolták. Nem akar kitérni arra a kérdésre, vajjon a Szerbiával szomszédos vajdaság szerb népe és vajdája minden körülmények közt hű marad-e az összbirodalomhoz és a dinasztiához, de nem tartja helyesnek, hogy a magasabb kultúrájú németség és magyarság és a relatív többségben levő oláhok a szerb kisebbség fennhatósága alá kerüljenek. Magyarország integritásának megsértése közfelháborodást keltene még a dinasztia híveinél is.

Windischgrätz herceg Szögyény beadványát 1849 február 23-án terjesztette be Schwarzenberg herceg osztrák miniszterelnökhöz: „a szerbek az ő vajdaságuk megalkotásával még sok zavart fognak kelteni"[2] — írja.

Báró Ambrózy Lajos udvari tanácsos és császári és királyi kamarás, a legkonzervatívabb dinasztiahű főurak egyike, Temesvárról 1849 február 14-én azt írja Windischgrätz herceg fölhívására, hogy a Bánságot „szerb barátaink" veszélyeztetik, szerbországi, montenegrói, mohamedán, cigány hajdúkkal elfoglalták a vajdaságot, a régi hatóságokat elkergették és helyibük demokratikus kormányt vezettek be és a szerb nyelvet megtették egyedüli közigazgatási nyelvnek, nemzeti zászlóikat kitűzik, s ha ennek véget nem vetnek, forradalom fog kitörni. A Bánságban alig egyharmada a lakosságnak szerb, s ennek fennhatóságát kellene a nem-szerb lakosságnak elfogadnia, nem elég, hogy hajdúik a Bánságot elpusztították. Végül kijelentette, hogy a Bánságnak átalakítása szerb demokráciává sohasem állhat a dinasztia érdekében és ez volna a márciusi napoknak

[1] Nikolić Izidor, königl. Sekretär. Ansichten über die neu zu errichtende serbische Wojwodschaft. Pest, 12. Febr., 1849. Belgrád, H. Б. Рукописи. Nikolits Obrenovits Milos volt szerb fejedelem költségén, szerb nyelven egy művet kinyomatott: „*Az osztrák szerbek vajdasága*" *címen, 1849. július 13.* — Az I. fejezetben romantikusan megírta az osztrák szerbek rövid történetét; a II.-ban a vajdaságnak a három egyesült királyságokhoz való viszonyát; a III.-ban a vajdaság területéről szól, a IV.-ben a vajdaság belső igazgatásáról. — Az osztrák kormány a művet elkoboztatta.

[2] Thim, III. k., 436—438. l. Hasonló álláspontot foglalt el Szögyény 1859-ben gr. Rechberg osztrák miniszterelnökhöz intézett beadványában. Szerinte 1849-ben a vajdaságnak koronatartománnyá való nyilvánítása az osztrák központi kormány aggodalmai miatt maradt el. Id. Szögyény László emlékiratai, II. k., 5., 183—193., 275—278. l. Szekfű, Magyar történet, VII. k., 255. l.; Szekfű, A magyar állam életrajza, II. kiadás, 185. l. Berzeviczy, Az abszolutizmus kora, I. k., 32. l.

legszomorúbb vívmánya, a nem-szerbek kultúrájának, iparának stb. sírja.[1]

Szabó Antal, volt temesmegyei első alispán és a konzervatívok egyik oszlopos tagja, a március 4-i oktrojált alkotmány után írta meg Rukavina, illetve Windischgrätz herceg fölhívására emlékiratát. Ő közvetlen tanúja volt a szerb fölkelésnek és a szerbek egy ideig Karlócán fogságban tartották.

Sérelmesnek mondotta, hogy a szerbek Ferenc József császár kijelentése ellenére, amellyel a belső közigazgatást a harc befejezte utáni időre halasztotta, erőszakkal bevezették a szerb adminisztrációt, a lakosságot a császárra és a szerb vajdaságra föleskették, a szerb zászlókat kitűzték és Versecen rendőrfőnöknek egy Nikolcsé nevű belgrádi rendőrtisztet neveztek ki. Az organizáció szerbiai mintára történt. Számosan hirdetik, hogy a szerb vajdaság függősége olyan lesz, mint Szerbiáé a szultánnal szemben, sőt azt is híresztelik, hogy a vajdaság, Szerbia és Bosznia egyesülni fog és egy királyságot fog alkotni.[2] Jelenti, hogy a nem-szerb nemzetiségek ellene vannak a vajdaság felállításának nemzeti és vallási okokból. A szerbek nem is annyira a dinasztia iránti hűségre gondolnak, mint a maguk érdekeire, nem a közérdekre, a nemzetiségi jogegyenlőségre. A szerbek a dinasztia iránti hűségükért megfizettetik magukat a nem-szerb nemzetiségek rovására.[3]

Csergheő kir. kamarai ülnök Bach miniszter felszólítására, aki a paralytikus Stadion gróf tárcáját vette át, jelentésében kifejti, hogy a szerbek által hangoztatott privilégiumok nem Magyarországra vonatkoznak, hanem a Balkánra, hiszen a szerbek menekülők voltak és csak koncessziókat nyertek nemzetiségük és egyházuk védelmére. Mikor 1715-ben a törökök a Bánságból kivonultak, ezt a területet a „Landespräsidium" vette át. Ettől az időtől fogva az összes iratok megvannak a temesvári „Kameral-Administration" levéltárában, de ezekben nyoma sincsen a szerb vajdaságnak. Az 1848. december 15-i manifesztumban és a birodalmi alkotmány 72. §-ában a szerb vajdaságnak csak olyan biztosítékokat nyujtanak, melyek a szerbek egyházára és nemzetiségére vonatkoznak; bennük szó sincs független, az összmonarchiától elválasztott kormányzatról, amilyent a patriárka felső engedély nélkül felállított, s aki azonkívül az állami birtokokat és közjövedelmeket lefoglalja, bizottságokat nevez ki,

[1] Thim, III. k., 439—441. l.

[2] A Grenzbote-ban (1849. Bd. I., S. 6.) írták: „Die neue Wojwodschaft Serbien wird ein Magnet sein, welcher stark nach der Türkei hinüber zieht und für die Staatenbildung an der Donau verhängnissvoll werden muss." Bibl V., Der Zerfall Österreichs. Von Revolution zu Revolution. Bd. II., S. 213.

[3] Thim, III. k., 537—542. l.

bíróságokat állít föl, a császári kir. tisztviselőket elcsapja, tiszteket nevez ki a határőrvidéken stb., egyszóval a szerb nép az államban és az uralkodó fennhatósága alatt a többi nemzetiség rovására területeket foglal el és saját nyelvét a többségre rákényszeríti — a nemzetiségi jogegyenlőség mellőzésével.

A szerbek uralma csak akkor létesült, mikor a magyar seregek kardcsapás nélkül elhagyták a Bánságot. Ha a vajdaságot felállítják, akkor nemcsak a szerbek, hanem a többségben levő magyarok, németek, oláhok, katolikus szlávok is meghallgatandók és egy kiváló egyénekből álló bizottságra ruházandók az előmunkálatok.[1]

A magyar konzervatív párt is határozottan ellenezte a szerb vajdaság fölállítását. Szerinte a dinasztia iránti hűség és ragaszkodás leple alatt a szerbek a magyar korona területének földarabolására törekszenek és ezzel megkezdik Magyarországon a bomlasztást, de legközelebb a monarchisztikus elv megingatásával az összmonarchia ellen fognak föllépni és azt fogják szétbomlasztani. Még szerencsének tartja a párt, hogy a szerbeknek nemzetiségük és egyházuk védelmére csak a belső igazgatást engedte át az uralkodó, noha a szerbek a követelt terület lakosainak csak egyharmadát képezik. Szlavónia rovására, határőrvidék szétszakítására törekedvén, a monarchia integritását is veszélyeztetik, mert a többi nemzetiségek is hasonló követelésekkel fognak előállani. A konzervatívek szerint a nemzetiségi jogegyenlőség elve alapján az egységes Magyarországon belül is kielégíthetők a nemzetiségek jogos óhajai.[2]

A konzervatívek véleménye tehát ebben foglalható össze: a nemzetiségek szerinti koronatartományok felállítása, külön legiszlatív jogokkal, csak serkenteni fogja törekvéseiket önálló állami létre. Az ilyen koronatartományok geográfiai fekvése, terjedelme, népességének etnográfiai elosztása ezeket a törekvéseket elősegítenék. Dessewffy Emil gróf 1849 június 5-i, Bach miniszterhez benyujtott emlékiratában megírja: „Ha egy román koronatartomány állíttatik fel, akkor az csak annak a pártnak lesz hasznára, mely egy nagy Románia megalkotására törekszik; ugyanez áll a szerb vajdaságra."[3]

A konzervatívek tehát figyelmeztetik Schwarzenberg herceget a vajdaság felállításával járó veszélyre, a nemzetiségek egyre

[1] Thim, III. k., 550—555. l.

[2] Thim, III. k., 557—559. l.; Wien, St. A.; Nachlass Schwarzenbergs. Fasc. VIII. 1849. ad 475.; Károlyi, Batthyány főbenjáró pöre, I., 591. l.

[3] Wertheimer E., Neue Beiträge zur Geschichte der ungarischen Altkonservativen. Ung. Rundschau. Band V., S. 115—116.; Wertheimer, Zur Geschichte der ung. Altkonservativen. Ung. Rundschau, 1913. Bd. II., 1914. Bd. III.; Wien, St. A.; Kab. Secreta „Die Lage Ungarns." S. 10.

erősödő mozgalmára. Az oláh, tót, horvát kiküldöttek 1849 április 26-án Bécsben az osztrák kormánynál csakugyan tiltakozni akartak a konzervatívek állásfoglalása ellen és egységesen külön, a magyaroktól független koronatartományt követeltek a tótok, a románok és a szerbek részére.[1] A szerb kiküldöttek azonban Rajacsits értesítésére az oláhok követelései miatt nem írták alá ezt a kollektív jegyzéket és így beterjesztése elmaradt.

A konzervatívek megnyerték terveiknek Windischgrätzet, aki maga köré gyüjtötte őket és vissza akarta állítani a régi, 1848 előtti rendi alkotmányt, szembehelyezkedve Schwarzenberg herceg, osztrák miniszterelnök terveivel, és a szerb vajdaság felállításával.[2] A magyar konzervatívek a Habsburg-birodalomban a centralizáció ellen nem emeltek óvást, de igyekeztek megvédeni a magyar nemzetiséget.[3]

Windischgrätz herceg úgy fogta fel az oktrojált alkotmány 72. §-át, hogy a Bánság Magyarország kötelékében marad. Magyarország történeti jogainak konfiskálását rosszallotta, mert „százados tradíciók egy tollvonással nem semmisíthetők meg“. Ismeretes, hogy az 1849. március 4-i alkotmány Windischgrätz háta mögött, tudta nélkül jött létre.[4]

Windischgrätz véget akart vetni a Rajacsits és Rukavina közti viszálynak is, ezért a bánsági megyékbe királyi biztosokat akart (1849 március 20.) kiküldetni a polgári közigazgatás átvételére, s a VII. katonai kerület élére Mayerhofert akarta állítani. E kérdések miatt Mayerhofer Budára utazott. Rajacsits patriárka (1849 március 27.) ismételten tiltakozott Rukavina ellen, aki magának vindikálta a bánsági kormányzást, miután a határőrvidék megmaradt.[5] Windischgrätz végül azt ajánlotta, hogy a patriárka ideiglenesen vegye át a Bánság közigazgatását, míg a VII. katonai kerület katonai igazgatását Mayerhofer tábornok veszi át, amihez a császár 1849 április 8-án hozzájárult.[6]

Jellačić, aki Windischgrätz herceghez volt beosztva, ellentétbe jutott Windischgrätz-cel, mert ő a szerb vajdaságnak koronatartománynak való kimondását javasolta és így nyilat-

[1] Karlóca, Дѣяніѧ, 1849. II. k., бр. 752.; Pejaković, Aktenstücke zur Geschichte des kroatisch-slavonischen Landtages vom J. 1848. S. 201—209. — D. M. Polit, Mittheilungen aus Serbien, Deutsche Vierteljahrschrift, 1856. II. Heft.

[2] Károlyi Á., Batthyány főbenjáró pöre. I. k., 15—17. l. Szögyény emlékiratai, II. k., 9. l.

[3] Vukovics emlékiratai, 6. l.

[4] Wien, St. A.; Schwarzenbergs Nachlass. Fasc. VII. No. 526. 1850. márc. 18-i memoranduma.

[5] Thim, III. k., 548—550., 575—577. l.

[6] U. o., III. k., 555., 582—583. l.

kozott a szerbek kiküldötte előtt is. Ellentétbe jutott ezzel az osztrák kormánnyal is, mely a szláv elem előnyomulását Ausztriára nézve veszélyesnek tartotta.[1] De ellentétbe jutott horvát honfitársainak egy részével is, akik elégületlenek voltak az oktrojált alkotmánnyal és követelték a horvát országgyűlés által hozott törvények jóváhagyását. A báni tanács pedig megtagadta az alkotmány kihirdetését. Oly nagy volt az ingerültség Jellačić ellen, hogy a horvát ellenzéki lapok őt és báró Kulmert hazaárulóknak (1849 március 27.) nyilvánították.[2]

A horvát küldöttség 1849 május 6-án a császárnál is járt audiencián, kérvén az 1848-i horvát törvényszakaszok jóváhagyását, az osztrák kormány nem nagy megelégedésére, ennek ugyanis az volt a felfogása, hogy a jelenlegi viszonyok nem alkalmasak államjogi vitákra, hanem az ellenség leveretése a főcél. A császár csak általános értelmű választ adott: hajlandó a horvátok kérelmének eleget tenni, amennyiben ez nem ellenkezik az összállam egységével, de nem tért ki a horvátok ama állítására, hogy a régi törvények értelmében az oktrojált alkotmány csak a horvát országgyűlés hozzájárulásával emelkedhetik jogerőre.[3]

A horvátok 1849 április 25-i fölterjesztésükben (f. p.) a szerb vajdasággal való szövetség jóváhagyását is kérték, hivatkozva a horvát országgyűlésen hozott 1848. VII. t.-cikkre, mely azonban az új alkotmány 72. §-ával ellentétben áll.[4]

Kulmer báró miniszter minden részlettárgyalást ellenzett.[5] A horvátok 1849 május havában azután azt kérelmezték, hogy Ő felsége hozzájárulásával a szomszédos koronatartományokkal Horvátország szövetségre léphessen. Az osztrák kormány ennek ellentmondott, mert e követelés teljesítése egy nagy délszláv királyság felállítását célozta volna. Ami pedig a vajdaságot illeti, amíg határai megállapítva nincsenek, a horvát-szerb szövetségről szó sem lehet. Kulmer báró a vajdaság határainak megállapítását a pacifikáció utáni időre akarta halasztani. Jellačić is ezt a nézetet vallotta, noha föltétlenül a vajdaság felállítása mellett volt.[6]

[1] Helfert, Geschichte Österreichs. Bd. IV. 1. Teil, S. 194.

[2] Šurmin Gy., A horvátok és magyarok 1848—49-ben. Croatia. Horvátszerb haviszemle. Budapest, 1906, I. évf., 40. l.

[3] Wien, St. A.; M. R. 1849. ad 1754., 2060., 1308., 1545.; K. P. L. — Centralkomitée, 1849. No. 2962.

[4] Pejaković, Aktenstücke etc. S. 198—200.; Wien, M. I. 3. 1849. Croatien, Slavonien u. Serbien. No. 3946.; St. A.; M. R. Z. ad 1754/1849, K. Z. 1759/1849. 514. c. L.

[5] Wien, St. A.; M. R. 1849. 1306., 1555.

[6] Kulmer br. a magyar konzervatívekhez hajlott; 1851 nov. 16-án írja egyik barátjának: „Magyarország a legfontosabb országa a dinasztiának; vissza kell adni a magyaroknak történeti jogaikat és szokásaikat". Wien, St. A.; Kabinetarchiv, Secreta.

De nemcsak az oktrojált alkotmány keltett felháborodást Horvátországban és az 1848-i horvát országgyűlésen hozott törvények jóvá nem hagyása, hanem az is, hogy a határőrvidéket koronatartománynak nyilvánították és nem csatolták vissza Jellačić javaslata szerint.

Horvátországban az oktrojált alkotmány közzététele előtt már keletkezett egy szeparatista politikai párt; most az alkotmány közzététele után nagyon megerősödött az ellenzék mind a horvátoknál, mind a szerbeknél.[1] A horvát sajtóban a délszlávok önállósításáról szeparatisztikus tendenciával cikkek jelentek meg. Erélyesen követelték a határőrvidéknek visszacsatolását.

A horvát intelligencia megoszlott; egyik része a bán mellett, másik része ellene foglalt állást; támadták báró Kulmer horvát minisztert, mert az osztrák németek szupremáciáját segítette elő és nem a szlávok föderációs törekvéseit. A horvát kiküldött, Mazuranić Iván meg nyiltan megmondotta Bécsben, hogy Kossuth győzelmét óhajtja, mert vele könnyebben érhetnék el céljaikat, t. i. Horvátország, Szlavónia, Dalmácia, Szlovénia, Bosznia és a vajdaság egyesülését, — Délszláviát, elkerülni óhajtván az oktrojált alkotmány által inaugurált német hegemóniát. Bakunin Mihály, az orosz felforgató meg ismételten fölhívta a szlávokat, hogy álljanak a magyarok mellé.[2] Prágában Kossuthot éltették.

Az elégületlenekhez tartoztak Kušlan Dragutin, a „Slavenski Jug" szerkesztője, Demeter Demeter, a „Südslavische Zeitung" szerkesztője, Ožegović Metel, Kukuljević Iván, Vranicany Ambroz, Šulek Bogoslav, Prica Miksa, Mrazović Mátyás, de különösen Gaj Lajos, aki amióta Jellačić megalázta, gyűlölte őt és híveit. Gaj 1848 november hóban kijelentette Czartorijski herceg lengyel megbízottjának, gróf Bystrzonowski ezredesnek, hogy csalatkozott Jellačićban, aki csak a császár érdekeit nézi. Gaj annyira ment, hogy kész volt 300.000 forint ellenében az olasz harctéren Ausztria javáért harcoló határőröket és horvát katonákat hazahívni a franciák és olaszok érdekében, Jellačićon bosszút állani óhajtván.[3]

A horvát-szerb ellenzék a sajtóban fejtette ki leghevesebb támadásait, a „Slavenski Jug"-ban, a „Südslavische Zeitung"-ban, az „Agramer Zeitung"-ban és a „Narodne Novine"-ban. Programmjuk volt: a nemzetiségi jogegyenlőség alapján a konföderációs Ausztria és demokratikus monarchia. Támadták Kul-

[1] Thim, III. k., 428., 520. l.

[2] Wien, M. d. I. 1849. No. 2834.

[3] R. Warnier, Lettre de L. Bystrzonowski, 22. Nov. 1848. Le Monde Slave. Tome IV., p. 125.

mer bárót, mert aláírta az oktrojált alkotmányt, halomra döntvén az autonóm horvát jogokat,[1] s mivel szerencsétlenségnek tartotta, ha a horvátok a szerbekkel politikai és közigazgatási összeköttetésbe lépnének.[2] Az „Agramer Zeitung" írta: „Keserűen csalatkoztunk az oktrojált alkotmányban, úgy bánnak majd velünk, mint a rebellis magyarokkal és olaszokkal."

A szerb lapokban is kíméletlen támadó cikkek jelentek meg, mind a mérsékelt, mind a túlzó nemzeti pártiak részéről, hiszen mindkét szerb párt a szerb nemzeti önállóságért küzdött föderatív alapon, nem pedig az osztrák-német centralizációért, nem érvén be a nemzetiségi egyenjogúság elvével. Helyenként annyira lehangolta az oktrojált alkotmány a szerbeket, hogy pl. Zomborban a magyarokkal való kibékülést kezdték hangoztatni.[3] „Mi sírtunk — mikor megjelent az új alkotmány — az új márciusnak" — mondották, és a határőrvidék megmaradt „Lasthier Österreichs"-nak. „Kaptunk katonai főparancsnokot, császári biztost, haditörvényszéket, ostromállapotot."[4]

De már előbb is attól tartottak, hogy a magyarok sorsára fognak jutni s azokkal egyenlő elbánásban részesülni.[5] Bán Mátyás azt írja 1849 február 18-án Belgrádból Knityáninnak: „Attól tartok, hogy a szlávok annyi szolgálatait a császárság érdekében rosszul fogják jutalmazni és a régi rendszer megmarad."[6]

A haladó szerb nemzetiek lapja, a „Napredak" írja: „Ausztria még mindig a régi; vermet akar nekünk ásni, de vigyázzon, hogy maga ne essék bele." — „Vége a boldog időnek, Ausztriában nem volt szabadság, nem is lesz soha, a kettő egymásnak örökös ellensége."[7]

A mérsékelt párt lapja, a „Vjesztnik" írja: „Az osztrák kormány jól tudta, hogy mi nem üres címet, hanem önálló területtel bíró vajdaságot kértünk, mely csak a császártól függ a szerb vajda útján; téved az osztrák kormány, ha azt hiszi, hogy az oktrojált alkotmánnyal a szemünket kiszúrta." — „Egy francia département színére süllyedtünk, közéletünk súlypontja

[1] U. o., 94. l.

[2] Gaj 1849 május hóban felhagyott ellenzékiségével és az osztrák kormány zsoldjába állott. Wien, St. A.; M. R. 1849. No. 1680.

[3] Wien, Kr. A.; Hauptarmee Windischgrätz, 1849. III. ad 189.

[4] Slavische Centralblätter, 1849. No. 71., 97.; Напредак, 1849., бр. 25.

[5] Slav. Centralblätter, 1849. No. 40.; Wien, M. I. 1849. No. 81. Ignyatovits Jakab szerb író és képviselő 1861-ben tartott beszédében az 1849 márc. 4-i alkotmányt „torzszülött"-nek mondotta, amilyent csak a bécsi centralista kormány hozhatott világra. Српске Новине 1861, бр. 41.

[6] Budapest, N. M., Folia Serbica, III/4., 9. l.

[7] Напредак, 1849., бр. 18.

Bécsben lesz; eddig a magyarok ellen kellett védekeznünk, most védekezhetünk a germanizáció ellen."[1]

A határőrvidékiekről pedig azt írták, hogy bár hősök — zsoldos rabok maradnak.

A leghevesebben támadta az osztrák kormányt a belgrádi félhivatalos szerb lap, a „Szrbszke Novine": „Azt gondoltuk, hogy a magyarokat leráztuk, most itt az új ellenség. Mi önálló vajdaságot akartunk, föderációt az osztrák birodalomban és az osztrák kormány centralizációra törekszik; a dráma már végére jár, a szerbek ebben a komédiában sírva fognak végezni." „A szerbeknek nem rendjel, hanem vajdaság kell."[2]

Jellačić bántól azt követelték, hogy az oktrojált alkotmányt vonassa vissza; Bán Mátyás, a szerb kormány boszniai emisszáriusa írja, hogy az osztrák kormány a régi abszolutizmust fenntartja és a kiontott szerb vért gyalázatosan fogja meghálálni.[3] Ignyátovits Jakab a belgrádi lapban Ausztria ellen gyűlölködő cikkeket írt.[4] Az általános közvélemény az volt, hogy az osztrák kormány, mint mindig, becsapta a szerbeket.[5]

A patriárka értesítette az osztrák kormányt, hogy az oktrojált alkotmány, mely ellentéte volt a szerb alkotmánytervezetnek,[6] általános elkeseredést okozott a szerbek soraiban, különösen a 75. §, mely szerint a határőrvidék megmaradt.

Noha a katonai hatóságok a határőrvidéken az új alkotmányt már kihirdették, a patriárka vonakodott azt kihirdetni, amit Bach miniszter az 1849 április 22-i minisztertanácson szóvá tett.[7]

Rajacsits ezután ismét fölterjesztést adott be (1849 május 13-án) az oktrojált alkotmány ellen. A szerb nép forradalom előtt áll — írja az osztrák kormánynak. A szerb nemzetnek földarabolása három részre nagyon sérelmes. Az osztrák kormány (május 22.) erre azt közölte vele, hogy eljárása nem áll összhangban hű érzelmeivel. A kormány elhatározta, hogy az oktrojált alkotmány mellett változatlanul kitart és rosszalja a patriárka kijelentését, mely szerint a szerb nemzet sajnálja, hogy a magyarok ellen kardot rántott, követelvén a határok azonnali megállapítását és a szerb vajdaságnak koronatarto-

[1] Bjeстник, 1849., бр. 10, 15, 18, 19.

[2] Slav. Centralblätter, 1849. No. 72.; Wien, St. A.; Schwarzenbergs Nachlass. 1849. Fasc. 228.

[3] Budapest, N. M., Folia Serbica. III/4.

[4] Wien, St. A.; Min. Index, 1849—1850. No. 585. l. Србске Новине, 1849. бр. 20, 21.

[5] Arszenijevits Lázár belgrádi levele, 1849 július 31-ről. Ognyánovits Ilyés gyüjteménye, No. 139/5.

[6] Lásd Thim, III. k., 587—598. l

[7] Wien, St. A.; M. R. 1849. No 1229. Thim, III. k., 638—641. l.

mánnyá való nyilvánítását. A minisztertanács újból követelte Rajacsitstól (május 28.) az alkotmány kihirdetését.[1]

Az osztrák kormány most egy új szerb lappal óhajtotta ellensúlyozni a szerb sajtó támadásait. Bogdánovits Szilárd, volt bécsi kiküldött hajlandó volt miniszteri osztályfőnöki ranggal és fizetéssel a lap szerkesztését elvállalni és a vajdaság javát az összmonarchia érdekeivel összhangzásba hozni. De Rajacsits patriárka ezt, technikai okokat hozva fel, meghiúsította.[2]

Minthogy a támadások nem érték célt s a patriárka veszélyeztetve látta a szerb sajtó által a császár és kormány jóindulatát, megszüntette a lapokat és megtagadott minden közösséget a belgrádi félhivatalos lapban közzétett szerb alkotmánytervezettel, melyet az osztrák kormány annyira kifogásolt és amely miatt a szerbeket szeparatizmussal vádolta meg.[3]

A szerb elégületlenek, akik önállóságra törekedtek, nemcsak a patriárkát, hanem Mayerhofer tábornokot és belgrádi konzult is támadták, mint az osztrák-német centralizmus és a bécsi reakciós kormány képviselőjét. Mayerhofer e miatt a szerbországi kormánytól követelte, hogy a belgrádi félhivatalos lap, a Szrbszke Novine szerkesztőjét, Popovits Milost rendszabályozza meg. A belgrádi kormány erre színleg megvonta a hivatalos jelleget, de miután a szerbiai államtanács kijelentette, hogy nem hajlandó az előzetes cenzúrát életbeléptetni és ezen határozathoz a fejedelem (április 30.) hozzájárult, a támadások továbbra is szabadon folytatódtak.[4]

Az oktrojált alkotmány kihirdetése után a szerbek közt támadt elégületlenség és zűrzavaros helyzet miatt Mayerhofernek sürgősen Bécsbe kellett utaznia. Belgrádból Mitrovicán, Eszéken át 1849 március 12-én Bécsbe érkezett, ahol azonnal fölkereste Stadion grófot és Schwarzenberg herceg miniszterelnököt. Az osztrák kormánynál Rukavina báró, de különösen a magyar konzervatívek beadványai folytán zavaros helyzetet talált; aztán a szerbek által kidolgozott alkotmánytervezet is nagy fölháborodást keltett Bécsben. Az oláhok is nemzeti követeléseikkel nagy akadályokat gördítettek a kormány útjába, valamint a németek is. Mayerhofer ezúttal sem mulasztotta el Sztratimirovitsot államfelforgató tendenciák miatt bevádolni.[5]

Mayerhofer 1849 március 15-én adta be emlékiratát az osztrák kormánynak. Szerinte a szerbek követelései ezek: önálló politikai adminisztrációt kívánnak, belső ügyeiknek önálló ren-

[1] Thim, III. k., 727—732. l. Wien, St. A.; M. R. 1849/1670., K. Z. 1565.
[2] Karlóca, Дѣянія, 1849., бр. 647.
[3] Thim, III. k., 839—842. l. Karlóca, Дѣянія, 1849. бр. 840.
[4] Wien, St. A.; M. Ä. Politische Berichte nach Wien, Belgrad, 1.
[5] Thim, III. k., 518—520., 542—545. l.

dezését, nemzetiségük és nyelvük védelmét egy vajda alatt, önálló pravoszláv egyházat, melynek élén a patriárka áll, régi kiváltságaik és a többször hangoztatott nemzeti jogegyenlőség alapján egy külön területet, illetve koronatartományt, melyet nekik az oktrojált alkotmány nem adott meg. A szerbek ellene vannak, hogy Magyarországhoz, Erdélyhez vagy Horvátországhoz csatolják őket. A Magyarországhoz való csatolásban veszélyt lát Mayerhofer, mert akkor a magyar és délszláv forradalmi elemek összefognának és a határőrvidéket is demoralizálhatnák. Ajánlja a vajdaság katonai megszervezését, de szükségesnek tartja a provinciális területek elkülönítését, melyben a nemszerb nemzetiségek nemzetisége és vallása biztosítást nyerne és így nem lehetne szó a szerb elnyomásról.

A patriárkátus által a monarchia görög keleti népei függetleníttetnének a konstantinápolyi és orosz patriárkátusoktól, sőt a jövőben a Balkán szláv népei a karlócai patriárkátus köré tömörülhetnének és emelnék Ausztria balkáni befolyását, e végett Karlócán egyetemet is kellene felállítani.[1]

Az osztrák minisztertanács 1849. március 15. és 16-i ülésében tárgyalás alá vevén Mayerhofer beadványát, megjegyezte, hogy a szerbek által hangoztatott és a vajdaságra vonatkozó állítólagos privilégiumok közül egyre sem akadtak, mint említettük, mely a szerb követeléseket igazolná és a feltalált iratokból a szerbek által hangoztatott jogok meg nem magyarázhatók. Mayerhofert fölkéri, ha vannak ilyen iratok a karlócai levéltárakban, úgy azokat terjessze fel.

Ami a követelt terület határainak megállapítását illeti, ahol a lakosságnak alig a fele szerb, a többi oláh, német és magyar, azt az új birodalmi alkotmány értelmében csak törvényhozás útján lehetne megcsinálni; azonban a monarchia jelenlegi viszonyai erre nem alkalmasak és nagy felháborodás keletkezne Magyarországon. A minisztertanács nem tartja helyesnek, hogy a vajda csak görög keleti vallású szerb lehessen az állítólagos privilégiumok szerint, holott kimondották, hogy az csak császári tábornok lehet; ha a patriárka szerb egyén, akkor a vajda lehessen nem-szerb nemzetiségű is, ami inkább megfelelne a szerbek által hangoztatott nemzetiségi egyenjogúságnak, egyébiránt a privilégiumok ideje lejárt. Suplyikác vajda esete nem lehet precedens, mert ez a korona jogkörét csorbítaná.

A patriárka mint császári biztos Windischgrätz herceg főparancsnokkal Mayerhofer katonai VII. kerületi főparancsnok közvetítésével tartozik érintkezni. Minden politikai, katonai és

[1] Thim, III. k., 521—527. l.

polgári ügyben a patriárka Mayerhoferrel szorosan együttműködni tartozik.[1]

A minisztertanács Mayerhofert fölkérte, hogy a fentiek figyelembe való vételével egy memorandumot dolgozzon ki és nyujtsa át Windischgrätz hercegnek.

Mayerhofer 1849 március 23-án Budapestre utazott Windischgrätzhez, aki Magyarország délvidékét a VII. katonai kerületbe osztotta s melynek élére katonai főhadparancsnokul az 1849 március 26-án a tábornokká kinevezett Mayerhofer Nándor ezredest nevezte ki,[2] aki március 31-én tért vissza Bécsbe. Bécsből elutazván, 1849 április 9-én Sziszeken volt és innét Belgrádba tért vissza.[3]

Mayerhofer már január 24-én ajánlotta Schwarzenberg miniszterelnöknek, hogy a pacifikációig Rajacsits patriárkát bízzák meg az elfoglalt területek ideiglenes igazgatásával és legyen mellette a kormánynak valamelyik katonai bizalmiférfia.[4] Schwarzenberg herceg 1849 március 22-én utasította Windischgrätzet, hogy a Bánságban a Rukavina és a patriárka viszályának vessen véget, a vajdaság határainak megállapítása egyelőre maradjon függőben; arról is értesítette, hogy a kormány Rajacsitsot bízza meg a polgári részek igazgatásával, míg Rukavináé lesz a Krassó és Temesvár körüli részek igazgatása; de miután a patriárka gyönge ember, melléje kerülne Mayerhofer, aki a határőrvidéket is igazgatná.[5] Windischgrätz március 30-án Ferenc József császárhoz intézett fölterjesztésében jelenti, hogy Krassó, Temes, Torontál, Bács és Szerém megyéből a VII. katonai kerületet állítja fel, hová a határőrvidék csapatai tartoznának. Ezen VII. kerület élére Mayerhofer tábornokot[6] nevezi ki. A kamarai közigazgatást a polgáritól el fogja választani. A császár Windischgrätz fölterjesztését április 8-án jóváhagyta.[7] Rukavina bánsági főhadparancsnok, aki törvényes állásponton állott, leszorult a küzdőtérről, miután Windischgrätz herceg elhagyta előbb vallott álláspontját Mayerhofer személyes információja és az osztrák kormány határozata következtében.

Az 1849 március 30-i minisztertanács kimondotta, hogy a jövőben mindenkor a császár nevezi ki a vajdát, aki egyúttal a katonaság főparancsnoka; a vajdaság tisztviselőit a

[1] Wien, St. A.; M. R. 1849. 782—662.
[2] Wien, St. A.; M. R. 1849. No. 915.
[3] Karlóca, Дѣяніи, 1849. No. 519. Thim, III. k., 543. l.
[4] Thim, III. k., 344—347. l.
[5] U. o., III. k., 555—556. l.
[6] Mayerhofert a császár 1849 márc. 26-án nevezte ki tábornokká Windischgrätz fölterjesztésére, tekintettel kivételes politikai állására.
[7] Thim, III. k., 582—583. l. Wien, St. A.; M. R. 1849. No. 447., 1065. Kr. M. 1849. ad 2236.

nemzetiségek figyelembevételével az osztrák kormány fogja kinevezni.

A császár 1849 április 2-án nevezte ki a patriárkát császári biztossá: a Szerémség polgári részébe, Bács-Bodrog, Torontál megyébe és a verseci járásba. Minthogy ezen területek hadiállapotban vannak, Windischgrätz megbízottjával, Mayerhofer tábornokkal, a VII. kerület parancsnokával tartozik minden politikai és katonai ügyben közösen eljárni. A kamarai ügyek külön adminisztrátorhoz tartoznak. A határőrvidék Mayerhofer alá került.[1]

A patriárka kezébe kapván a hatalmat, bízott abban, hogy Bécs megadja a vajdasági koronatartományt, miután Mayerhofer is e tekintetben biztatta. Hogy a helyzet el ne romoljék és a szerbek Bécs bizalmát el ne veszítsék, megfenyegette az elégületlen szerb ellenzéket. Egyben fölhívta a szerb nemzetet, hogy maradjon törhetetlenül hű császárjához és támogassa őt császári biztosi működésében a szerb nemzet jólétének érdekében, őt, aki személyi és anyagi érdekeit nemzetéért feláldozta.[2]

Windischgrätz a patriárkának meghagyta, hogy a szerb anarchia ellen lépjen fel; közölte vele, hogy az ostromállapot folytán az összes hatóságok alája tartoznak, az eddigi rendelkezések csak ideiglenes jellegűek, s ahol lehetséges, az 1848 március előtti állapotot állítsák helyre, elsősorban a megyei és városi intézményeket és különös figyelmet fordítson a nemzetiségekre, beadványaikat saját nyelvükön intéztesse el, valamint a rendeleteket is nyelvükön tétesse közzé.

Windischgrätz herceg eszerint nem ismerte el a szerbek nemzeti szupremáciáját a kétszerakkora nem-szerb lakosság felett.[3] Különben is bizalmatlan volt a patriárka iránt, amióta a szerbek megtagadták az erdélyi osztrák csapatok támogatását.[4]

A szerb nemzeti ellenzéki párt, mely önálló koronatartományt, szerb vajdát követelt, követelte a szerbek föltétlen fönnhatóságát a többségben levő nem-szerbek fölött és mellőzte az osztrák kormány által felállított nemzeti egyenjogúsági elvet és szeparatizmusra törekedett,[5] feljajdult Mayerhofer és a patriárka

[1] Thim, III. k., 607—608. l.

[2] Thim, III. k., 609—612. l. Из мемоара Іпьатовиһа, бр. 1. Вѣстник, 1849. бр. 34. Mayerhofer 1849 június 26-án kérte, hogy a patriárkát biztosi tisztsége alól mentse fel. (Wien, St. A.; M. R. 1849, 782. sz.) Jellačić bánnak is útjában volt, mikor a délvidéki harctérre érkezett.

[3] Thim, III. k., 655—657. l. Windischgrätz hasonló rendeletet intézett br. Rukavinához, Temes megyébe és Krassóba az oláh nemzetiségű Mocsonyi Pétert nevezte ki császári biztosnak.

[4] A. T Brlić, Kao Banov emisar u Parizu. III. str. 98.

[5] A szerbek még 1850-ben is várták a délszlávok egyesülését. Angyal D., Falk Miksa és Kecskeméti Aurél elkobzott levelezése, I., 512. l.

kinevezésekor. A „Napredák“ írja: „A szerb vajdaság megszűnt. a szent patriárka a szerb vajdaság kormányzói méltóságáról császári biztossá süllyedt, minden az idegenek kezébe kerül.“ „A patriárka titokban dolgozott, a főodbor tagjainak mellőzésével.“[1] A „Vjesztnik“ szerint: „A patriárka biztossá neveztetett ki és Dél-Magyarország, illetve a vajdaság Windischgrätz alá került.“[2]

A vajdaság nemzetiségei közül főleg az oláhok foglaltak állást az oktrojált alkotmány ellen, mert ebben nemzeti követeléseiket nem találták megvalósítva és a szerb hierarchia szupremáciája megmaradt, holott a románoknak régente Erdélyben külön érsekük volt.[3]

Az oláhoknak két főkövetelése volt: 1. a monarchiában élő összes oláhok egyesítése, 2. önálló oláh nemzeti egyház. Az oláhok 1849 január 6-án Ferenc József császárt fölkérték, hogy egyesítse valamennyi románt egy tartományba, egy politikai fő alatt; további kérelmeik voltak: nemzeti igazgatás, a román nyelv bevezetése adminisztratív és kulturális téren.[4] Január 17-én utazott el egy román küldöttség Lugosról Bécsbe, Mocsonyi Péter volt magyar képviselő vezetése alatt, hogy ott a szerbektől független politikai és egyházi főt kérelmezzenek.[5]

A császárhoz 1849 február 25-én intézett memorandumban hivatkoznak arra, hogy már 1848 május 15-én a magyar törekvések ellen nyilatkoztak és a románbánsági ezred 1848 július havában a dinasztia és az összbirodalom mellé állott, az oláh ezredek az osztrák hadügyminiszter alá helyezkedtek és a magyarok ellen fölkeltek; egyúttal a következőket kérik: az osztrák birodalom románjainak egyesítését egy nemzetté az osztrák ház jogara alatt, az összmonarchia integráns részét alkotván; egyházi és politikai tekintetben önálló nemzeti igazgatást; nemzeti politikai főt, román szenátust, önálló egyházfőt, s ez alá tartozzanak a román püspökök; kulturális intézeteket és iskolákat, az oláh nemzeti nyelv bevezetését, évenkénti nemzetgyűlést, a románok képviseltetését a birodalmi gyűlésen és hogy a császár vegye fel „a románok nagyhercege“ címét. Eszerint

[1] Стајић В. Св. Милетић, стр. 118.
[2] Вѣстник, 1849. бр. 23.
[3] Schaguna A., Pro memoria über das historische Recht der nationalen Kirchen-Autonomie der Romanen morgenländischer Kirche in den k. k. Kronländern der östereichischen Monarchie. Wien, 1849.
[4] Thim, III. k., 295., 296. l.
[5] U. o., III. k., 314., 315. l.

mind a magyar, mind a szerb szupremáciát megtagadták a nemzetiségek egyenjogúságának elve alapján.[1]

A szerbek az oláhok ellen foglaltak állást, eltérőleg az 1848 májusi határozattól és nem kívántak hozzájuk, illetve Erdélyhez tartozni, féltvén tőlük nemzetiségüket.[2] Viszont nagyobbszámú oláh területet a szerb vajdasághoz akartak csatolni. Az oláhok, kiknek bizottsága Saguna oláh püspök vezetése alatt Bécsben és Olmützben időzött az önálló nemzeti igazgatás elnyerése végett, bizalmatlanok voltak a szerbekkel szemben a szerb hierarchia és a szerb vajdaság miatt is. Különösen bántotta őket Zsivkovits temesvári szerb püspök eljárása, aki oláh papjainak nem engedte meg, hogy a románok követeléseihez csatlakozzanak.[3]

Saguna püspök 1849 április 15-én tiltakozott az ellen, hogy a Bánság keleti része, ahol az oláhok nagy többségben élnek, a szerb vajdasághoz csatoltassék. Tiltakozott a szerb szupremácia ellen és egy bizottság kiküldését kérte, mely a nemzetiségi határt megállapítja a bizottság kiküldéséig.[4]

A szerbek, tótok, románok és horvátok látván, hogy a bécsi kormány nem hajlandó szeparatista követeléseiket elfogadni, egy közös memorandum beadását határozták el, abban a hiszemben, hogy nagyobb nyomást gyakorolhatnak az osztrák kormányra. De az idevonatkozó tárgyalásoknál (április 10.) kitűnt, hogy az oláh-szerb ellentétek áthidalhatatlanok. Saguna kijelentette, hogy nemzeti szempontból teljesen elválnak a szerbektől és amennyiben a vallásegység megmaradna, a patriárkát a nép válassza, amit a szerb küldöttek nem voltak hajlandók elfogadni.[5]

A tót, horvát, román küldöttek közös memorandumukban (1849 április 26.) a következő kívánságokat adták elő: 1. hogy a tótok egy önálló, a magyaroktól független koronatartományt kapjanak;[6] 2. hogy a monarchia összes románjai egy román koronatartományban egyesíttessenek; 3. hogy a szerb vajdaság határait minél előbb állapítsák meg és területét nyilvánítsák

[1] Petitionen der romanischen Nation aus dem österr. Staate, welche Seiner Majestät Kaiser Franz Josef I. am 25. Februar 1849. überreicht wurden. — Schaguna, Denkschrift an des Ministerium, 5. März, 1849.; Die Romanen der österr. Monarchie. III. Wien, 1851.; Kővári, Korunk, 1865, 5. szám.

[2] Wien, St. A.; Nachlass Schwarzenberg, Fasc. II. No. 121. Karlóca, Дѣянія, 1849. бр. 720.

[3] Thim, III. k., 547. l.

[4] Jancsó B., A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota. II. k., 664. l.

[5] Karlóca, Дѣянія, 1849 бр. 628.

[6] Štur Lajos 1849 március 27-én azt írta Kušlan Károly bárónak, a horvát Slavenski Jug szerkesztőjének: „A szlávság dogmája a magyarok teljes leigázása." Шурмин, Личности и прилике из новије прошлости Хрвата и Срба П. Поповић, Прилози VIII. стр. 83.

koronatartománynak, fenntartva a horvát-szerb szövetséget, melyet mind a szerb nemzetgyűlés, mind a horvát országgyűlés elfogadott.[1]

A szerbek és a tót küldöttek egy része, mint már említettük, nem írták alá a memorandumot, mire az osztrák kormányhoz való beterjesztése abbamaradt.[2] A románok 1849 február 25-én beadott kérelmeik elintézését június 26-án újra megsürgették, mire a császár azt felelte, hogy a márciusi birodalmi alkotmány valamennyi népnek egyenlő jogot biztosít és kormánya gondoskodni fog nemzeti szükségleteikről, tekintetbe véve a birodalmi egység érdekeit.[3]

Mint említettük, a horvátok is ellene voltak az oktrojált alkotmánynak, az 1848-ban Zágrábban hozott törvénycikkek jóváhagyását követelték a császártól (1849 április 25.) és a szerbek követeléseit is támogatták Bécsben.[4] Kulmer báró, a horvát miniszter azonban nem volt híve a szerbeknek, magatartásukat (1849 június 6.) „gyanúsnak" tartotta, bár a horvát küldöttség tagjai a szerbekkel való szövetség hívei voltak.[5]

A nem-szerbek a megalakítandó vajdaság területén az oktrojált alkotmány közzététele után még jobban ellenezték a szerb hegemóniát. A szerb patriárka tudatta (1849 március 27.) Windischgrätz-cel, hogy a nem-szerbek, vagyis a katolikus szlávok (sokácok, bunyevácok, horvátok) s németek, nyiltan kifejezik gyűlöletüket a szerbek ellen.[6]

Amidőn a bécsi szerb küldöttek Bécsben szorgalmazták a vajdaság érdekeit, ugyanakkor a szerbek másik küldöttsége Zágrábban a horvátoknál keresett támaszt. 1848 március 27-én dr. Szubotits János és Miletits Szvetozár mentek Zágrábba és azt igyekeztek elérni, hogy a horvátok Bécsben a szerbek követeléseit támogassák, amennyiben pedig a vajdaság koronatartománnyá nyilváníttatnék, feladatuk volt a horvát-szerb szövetség módjának megállapítása.[7]

[1] Pejaković, Aktenstücke, S. 201—209. Дѣянія, 1849, бр. 752. Megemlítendők e helyt a szerbek és tótok 1861. évi kongresszusi határozatai. Petitionen der Serben und Slowaken vom Jahre 1861. Wien, 1862.

[2] Jancsó tévesen állítja, hogy a memorandumot beterjesztették Jancsó, id. m., II. k., 666. l. Rajacsits meghagyta a szerb küldötteknek, hogy ne írják alá a kollektív petíciót a szerb kormány hozzájárulása nélkül. Karlóca, Дѣянія, 1849 бр. 777.

[3] Die Romanen der österr. Monarchie, III., 24. l.

[4] Karlóca, Дѣянія, 1849. бр. 735. Ezen határozatok jóváhagyását a császár 1850 ápr. 7-én megtagadta; az április 25-i memorandumot 1849 május 6-án terjesztették be.

[5] Thim, III. k., 295., 637., 760. l. Прилози VIII. стр. 77.

[6] Karlóca, Дѣянія. 1849. бр. 522., 559. Wien, Kr. A.; Kr. M. 1849. No. 1782., 1972.; Iványi I., Szabadka története, III. k. 580.; Stajić V, Magjarizacija i preporod Bunjevaca. Гласник, Н. Сад. Књ. VIII. ст. 51.

[7] Thim, III. k., 572. l.

XL.

Perczel hadjárata és Bács megye reorganizációja.

Az osztrák-szerb hadsereg 1849 február 14-én ekként oszlott meg: 1. A Szerémségben volt 3357 ember és 6 ágyú; 2. Karlócán 3137 ember és 10 ágyú; 3. Bács megyében 2911 ember 14 ágyúval Sztejin alatt, 2846 Davidović kapitány alatt. — A Bánságban: 1. a szerbek balszárnya Béba körül 5442 ember, 596 lóval, 16 ágyúval; 2. Aradnál volt 6219 ember, 760 ló, 17 ágyú; 3. a torontáli hátvéd: 734 ember, 109 ló, 7 ágyú; 4. Pancsován volt 1700 ember, 9 ágyú; 5. Fehértemplom—Versecen 856 ember; 6. Kikindán 2220 ember, mindössze 29.402 ember, 1915 ló, 92 ágyú.[1] Ebből mintegy 6000 ember szerbiai. Az aradi szerb-osztrák csapatok 1849 március 1-én érkeztek a Tiszához, Törökkanizsa körül. Az osztrák-szerb sereg azonban nem tudott Jellačić-csal egyesülni, akit Damjanich Szolnoknál megvert, mire a bán Ceglédre vonult vissza.

Todorovits serege fegyelmezetlen volt és mikor Knityánin a szerbiaiakkal elvonult, harci készsége megcsappant. Ezen okból Herdy József vezérkari ezredes reménytelennek látta a helyzetet, nem lévén lovassága és csak kevés ágyúja. Windischgrätz hercegnek azt jelentette (1849 márc. 29.), hogy az osztrák-szerb hadtestet a szerb politikai viszonyok bontották meg. A patriárka katonai parancsokat osztogat, emisszáriusok izgatnak, hogy a szerbeket az osztrákok vágóhídra viszik. Sztamatovits esperes tiszteket von felelősségre és kijelentette, hogy „először jön a szerb nemzet és csak utána a császár; a szerb nemzet meg lehet császár nélkül, de a császár nem lehet nemzet nélkül".[2] A zászlóaljak sorra fölmondják az engedelmességet, folyton éltetik Sztratimirovitsot; a papság ő ellene izgat. „Das geistliche Gericht des Mittelalters eine Hauptrolle zu spielen scheint" — írja. Herdy Rajacsitsnak is jelentést tett a helyzetről s hogy a katonaság fosztogat és minden diszciplina felbomlott.[3]

Ezzel szemben Szegeden a magyar 4. hadtest, mintegy 12.000 ember állt Hadik ezredes vezénylete alatt. A magyar kormány 1849 március 15-én nevezte ki Hadik helyébe Perczel Mórt, aki két napra rá Szegeden megjelent. Jellačić veresége következtében Szeged északról már nem volt veszélyben, úgy-

[1] Wien, Kr. M. 1849. No. 1302.; Kr. Arch.; Akt. der Hauptarmee in Ungarn, 1849. III. No. 74. d. Todorovits közvetlen parancsnoksága alatt 1849. márc. közepén 17.050 ember és 559 lovas volt.

[2] Nachlass Fr. v. Mayerhofer. Herdy levele Mayerhoferhez, 1849. márc. 9. Családi levéltár.

[3] Wien, Kr. M.; Hauptarmee, Ungarn. 1849. III. 175., 192., 385.; Дѣянія, 1849. бр. 565.

hogy Perczel hozzáfoghatott hadjáratához. Mindenekelőtt a Tisza—Maros szögében álló szerb csapatokat igyekezett visszaszorítani s aztán Zentát elfoglalni és hadosztályát Csantavéren egyesíteni, Kula—Verbásznál a Ferenc-csatornán áttörni és gyors menetben Péterváradot fölmenteni.[1]

Perczel rapszódikus természetű ember volt, meg volt arról győződve, hogy nincs az országban senki, aki érdemekben fölötte állana. 1848 december 25-én írja Kossuthnak: „Törhetetlen lélekkel fogok iparkodni hazánk megmentésén, bár én, kinek sem természete, sem hivatása engedelmeskedni, most csak félember vagyok, mióta mások utasítása szerint kell eljárnom." Perczel minden győzelmet saját személyének tulajdonított; kortársai hevesnek, hóbortosnak, indulatosnak mondják, de egyébiránt jószívű embernek. Környezete indulatoskodásaikor sikeresen tudta lecsillapítani[2]

Kossuth írja Bemnek: „Perczel szenvedélyességében, bár szereti hazáját, sokszor megfeledkezik róla s ha tűrnék, anarchiára vezetne." Görgei jeles guerillavezérnek, de kellemetlen társalgónak mondja Perczelt. Gelich dícséri jó felfogási tehetségét, gyors elhatározóképességét, amely nem tűr ellentmondást.[3]

A szerb írók és szerb ellenfelei gyűlölettel írnak róla, kegyetlen vérengzőnek mondják, de nem volt az; csak a szerbiai hajdúkat és harcosokat, akik hadüzenet nélkül törtek be az országba, lövette kíméletlenül főbe és azon szerb községeket pedig, melyeknek lakosai csapataira lőttek bevonuláskor — fölégette. A békésen meghódoló községek bántatlanul maradtak és velük emberségesen bánt.[4] Perczel csapata katonai szempontból kiváló volt, diszciplinája kitűnő, hadviselése — fentemlített eseteket kivéve — az akkori időkhöz mért, amit ellenfele, Mayerhofer tábornok is elismert. A szerbek nemzeti érdekeit is védte és felette állt a szerbeknek e tekintetben.

A szerbeknek iránta való gyűlöletét érthetővé teszik győzelmei, melyekkel a szerbek összes előnyeit tönkretette. A szer-

[1] Olchváry Ö., Függetl. harc a Délvidéken, 154. l.; Breit, Függetl. harc tört. II. k., 158. l.; Wien, Kr. A.; Memoiren Abt. 28. Abt. 2. No. 20.

[2] Budapest, O. L.; K. I. 1848. 6754. eln. sz.; Rozsnyay Pál naplója, Pesti Hírlap, 1898. 76. sz.; Bozó Manó felolvasása 1883. dec. 23-án a Pozsonyi Toldi-Körben, Pozsonyvidéki Lapok; Wien, Kr. A.; Hauptarmee, Ungarn, 1849. II. 54½.

[3] Wien, St. A.; Ungarn, Fasc. 490. Kossuth Bemhez, 1849. június 6. Görgei I. 1848—49-ből, II. k., 143. l.; Gelich, Függetl. harc tört. I. k., 191—192. l. Vukovics emlékiratai, 466., 493., l. Abafi L., Perczel Mórról. Hazánk IX. k., 1888.

[4] Bozó M. felolvasása a Pozsonyi Toldi-Körben, 1883. dec. 23. — Pozsonyvidéki Lapok, különlenyomatban is.

bektől nem egy harcmodort vett át, a fegyverfogható szerbeket besorozta, a szerb községekre hadisarcot vetett ki[1] stb.

Perczel mindenekelőtt a Tisza—Maros-szögben álló szerb csapatokat szorította vissza (1849 március 22.) Szeged alól, Szőreget, Szentivánt, Deszket, Kiszombort elfoglalta, és ugyanezen a napon Ókanizsát visszavette. A szabadkai hadosztály Gál László ezredes alatt Zenta ellen nyomult és március 23-án elfoglalta, bár a szerbek szívósan ellenállottak s mielőtt kivonultak, a város magyar részét felgyujtották. Mikor Trifkovits vérengzése egész valójában feltárult, a magyar csapatok bosszút állottak, a szerb házakra rontottak, nagy zsákmányra tettek szert, de ez mind zsidó kézre került. Zenta város magyarjai még Trifkovits vérengzésekor elmenekültek, mert az otthonmaradtakat felkoncolták; most a visszamaradt szerbek életükkel fizették meg Trifkovits kegyetlenségét.[2]

A magyar csapatok azután Zentát véglegesen csak 1849 március 31-én foglalták el.

Perczel 1849 március 23-án Csantavérnél egyesítette csapatait, 25-én Szeghegyen állt, ahol a 2. honvédzászlóalj egyik őrmestere Péterváradról levelet hozott Perczelnek és választ vitt a várőrségnek. Ide érkezett Fackh főhadnagy is 12 huszárral, kit Pétervárad őrsége küldött ki.

Perczel két hadoszloppal Kulán és Verbászon kelt át a Ferenc-csatornán. Verbász szerb részeit, melyből a szerb lakosok Perczel csapataira lőttek, felgyujtotta és mintegy 200 ember felkoncoltatott, Újverbászt a kulai és óverbászi proletárok fosztották ki.[3]

Perczel Kiskérnél mintegy 5000 emberrel táborba szállt, s innét Batthyány Kázmérral és egy hadosztállyal március 27-én Péterváradra érkezett. „Fogadtatásom a legfelségesebb ünnepélyek közé sorolandó, minőben halandó részesülhet“ — írja Perczel Kossuthnak (1849 március 29-én).[4]

Első dolga volt hat megbízhatatlan osztrák tiszt eltávolítása, akik hajlandók voltak Ferenc József császárnak és királynak meghódolni a pragmatica sanctio, illetve 1723-i törvények értelmében és ezt csakis a „fanatikus magyar őrség“ miatt nem tehették.[5] Csuha várparancsnok helyébe Perczel Mór Perczel

[1] Напредак, 1849 бр. 104.

[2] Јован Ђорђевић, Јавор 1892 стр. 611. Korányi, Honvédek naplójegyzetei I. k. 85. l. Dudás A. Zenta bevétele 1849-ben. Bács-Bodrog vm. Tört. Társulat Évkönyve 1912. 15.

[3] Kármán, Vasárnapi Újság, 1891, 37. sz. Bács-Bodrogvármegyei Tört. Társ. Évkönyve. 1912, 173. l.; Budapest, O. L.; N. M. Vörös gyüjt. 1848—49. I., 2. r., 779. sz.

[4] Budapest, O. L.; K. I. 5255. eln. sz.

[5] Wien, Kr. A.; Hauptarmee, Windischgrätz, 1849. III. 121. c.

Miklóst nevezte ki, aki a várparancsnokságot 1849 április 17-én átvette, s aki sohasem volt katona.[1]

Perczel borzalommal és keserűséggel tekintett az elpusztított Bács megyére, amelynek földjei vetetlenek, a falvak, házak felégetve, a marhák elhajtva, a lakosság szomorú jövőnek nézett elébe. „A nemzetőrség fegyelmezetlen, az ütközetben haszon helyett sokszor a rablási vágy miatt a legnagyobb veszélyek és hátramaradások okozói" — írja Perczel.[2]

Március 29-én Péterváradból Kamenic felé sikertelen kirohanást tett, tetemes veszteséggel. Miután nem tudta az ostromlók vonalát áttörni, március 30-án Verbász felé indult, kisebb szerb csapatokat elűzve, melyek e hó végén elhagyták Bácskát.

A szerb csapatok támadásától már nem tartva, 1849 április 4-én megtámadta Szenttamást, miután Verbásznál egyesítette csapatait. Előbb március 31-én Kuláról fölhívást intézett a védőkhöz, hogy adják meg magukat, mely esetben kegyelmet ígért és egyenlő jogokat az 1848-i törvények alapján; fölhívta őket, hogy mondjanak le az osztrák szövetségről és egyesüljenek a magyarokkal az osztrák dinasztia, illetve reakció ellen.[3]

Bosznits Tódor és Sztefánovits János, akit Herdy vezérkari ezredes küldött Bácskába, haditanácsot tartottak és tekintve a védősereg gyöngeségét, Szenttamást fel akarták adni és a titeli fönnsíkra vonulni. A lakosság és a helyi odbor ennek ellenmondott és oly fenyegetően viselkedett, hogy elhatározták Szenttamás védelmét, mire Sztefánovits János százados átvette a főparancsnokságot. Perczel küldöncét lecsukták és a felhívást válasz nélkül hagyták.[4]

Április 2-án oly nagy szélvész dühöngött, hogy Perczel röppentyűvel az egész falut felgyujthatta volna.[5]

A verbászi sáncokat Bosznits Tódor védte, a péterváradi hídfőt Sztefánovits János cs. k. százados, a feketehegyi hídfőt Dungyerszki Novák őrizte; Óbecse felé a Szrbobránnál Nikolits Dániel és Gyedovits Petko bulyukbasa, a Turia felé Hadsits Mita állt.[6]

Perczelnek jó értesülései voltak a szerb csapatok állásáról. Hajnóczi János, kiskéri protestáns lelkész, kinek nagybátyja az

[1] Bozó M., Pétervárad 1849-ben, Hazánk, 1889, 301. l. Budapest, O. L.; K. I. 1849. 5806., 6004., 6181. eln. sz. Vukovics. Emlékirata, 499. l.

[2] U. o., 1849. 5255. eln. sz.

[3] Вѣстник, 1849. бр. 20.

[4] J. Стефановић. Стражилово г. 1893. стр. 556. Wien. Kr. A. Öster. Serb. Corps. 1849. III. 42, IV. 5. a, 42, 42 b. Голубски, Успомене, стр. 69—73.

[5] Wien, Kr. A.; Öst. serb. Corps, 1849. IV. 5. b.

[6] Голубски, Успомене стр. 77.

1794-i Martinovits-összeesküvésnek volt részese, egyik kémje útján beszerezte Szenttamás védelmi adatait.

Perczel tisztjei kétkedtek abban, hogy Szenttamást bevehetik, de Gál László ezredes erélyes föllépésére a kishitűek elhallgattak.[1]

Perczel 1849 április 3-án két hadoszloppal támadt; az egyik Gál alatt a verbászi sáncokat ostromolta, a másik Perczel Miklós alatt a hídfő ellen vonult. A tartalék hadoszlop a Ferenc-csatorna mindkét partján volt elosztva. Perczel a feketehegyi és óbecsei részeket szabadon hagyta, Golubszki szerint azért, hogy az itt összeverődött népség menekülhessen, melynek Perczel serege meg is kegyelmezett.

Bosznits a verbászi sáncoknál háromszor verte vissza a magyarok támadását; ezalatt Perczel Miklós csapatai a péterváradi hídfőt áttörték és Bosznits hátába kerültek, mire Szenttamás védői menekülni kényszerültek. Szenttamás elestét szerb részről hibás rendelkezéseknek, a Zomboron álló szerb csapat és a Törökkanizsán álló Todorovits tábornok tétlenségének tulajdonították.

A szerb őrség rendkívül vitézül védekezett; egyrésze a harcban, másik a Ferenc-csatornában és a Bácsérban (Krivaja) lelte halálát. Trifkovits zentai kegyetlensége miatt nem ismert határt a magyar csapatok dühe, de a menekülő polgári népet megvédte Gasparics Márk, Perczel tábori lelkésze; Batthyány és Perczel futni hagyták Földvár és Óbecse felé. A szerb elesettek száma — köztük 300 szenttamási — mintegy 2—3000 ember lehetett.[2]

„Így vétetett be Szenttamás, mely előtt a legjobb magyar csapatok tábornokaik ügyetlensége és rosszakarata által hónapokig semmit sem voltak képesek tenni“[3] — írja Gelich.

Batthyány Kázmér kormánybiztos a szenttamási harangokat Szegedre küldte és belőlük a győzelmes katonák részére érdemkeresztek öntését rendelte el. Az érdemjelek egy része kiosztásra került. Földváry Sándornak vitézségéért Szeged városa

[1] Mészáros, Kossuth levelezése, 54. l.

[2] Karlóca, Дѣянія, 1849. бр. 605; Браник, 1899. бр. 34.; Wien. Kr. A. Corps Trebersburg 1849. III. 195.; Стражилово, 1893. стр. 555.; Budapest, N. M. lev., Plakátok, 1849. ápr. K. P. L. 1849. 2845, 2933. Bosznits és Sztefanovits jelentése 1849. ápr. 7-ről; Budapest. O. L. Honv. biz. 1849; 5298, 5463 eln. sz. Pesti Hirlap. 1849. 274. sz.; Wien. St. A.; Min. Index 1850 No. 3361/A 27. Sept.; Голубски, Успомене, стр. 66—105; Olchváry, Délvidéki függetl. harc tört. 160—163 l.; Wien. Kr. A.; Corps. Jellačić, 1849. III. 145. Öst. serb. Corps 1849. IV. 10, 26, 50 b, 101; Stefanović, Erlebnisse S. 154—161. Ruprecht, Geschichte des Wasa-Regimentes S. 345. Thim J., Délmagyarorsz. önv. harca I. 289—291. Thim III. k. 617—619. l. Стефановић J. Застава, 1898.

[3] Gelich, Függetl. harc tört. III., 71. l.

száz hold földet ajándékozott.[1] Ő volt az első, aki a sáncokra kitűzte a magyar lobogót. A képviselőház Perczel Mórnak és Batthyány Kázmér kormánybiztosnak 1849. április 7-i ülésében Kossuth indítványára köszönetet szavazott.[2]

Szenttamás eleste után Közép-Bácska községei sorra meghódoltak. Zombort Gfeller Ferenc főhadnagy foglalta el, miután a szerb csapatok a szerbországiakkal összevesztek[3] és ifj. gróf Nugent Albert alezredes vezetése alatt Kiskőszegen át eltávoztak, a városi szerbekre 40.000 forint hadisarcot vetettek ki, melyből mintegy hatezret lefizettek. Hódság német község lakóira, kik Sorok szolgabírót társaival a szerbeknek kiszolgáltatták, 50.000 forint hadisarcot vetettek ki; a német lakosok nagyrésze Baranyába menekült.[4]

A vitézül harcoló magyar sereget Perczel április 6-án kettéosztotta. Az egyik hadoszlopot Gál László ezredes alatt Csurogra küldötte, Földvár, Óbecse és a Tisza jobbpartjának megfigyelésére, Todorovits bánsági seregével szemben, míg a másik hadoszloppal a római sáncok ellen indult, melyeket három mérföld hosszában Davidovác Dömjén szerb nemzeti ezredes és veje, Sztejin Demeter nemzeti őrnagy, Blanusa János nemzeti kapitány és Lokits István nemzeti főhadnagy védtek mintegy 1788 emberrel és 15 ágyúval.

Perczel április 7-én támadt Temerin felől jövet, Goszpodince előtt áttörte a védelmi vonalat és a falut fölgyujtatta, miután lakosai csapataira lőttek.

A szerbek soraiban ekkor már anarchia mutatkozott; a megvert harcosok Zsablya és Titel felé menekültek, közben vezetőikre lőttek; Sztejinre egyszer, Radovánovits főhadnagyra kétszer rálőttek és Davidovác Dömjén nemzetőri ezredest Kovil-Szentivánon saját kertjében egy haragosa verte agyon.[5] A szerb csapatok vezetőiket árulással vádolták.

[1] Egy ilyen érdemkeresztet 1868-ban Szegeden tűztek fel Perczel Mór mellére; 1849-ben állítólag már nem voltak kioszthatók. Tömörkény I., A szenttamási hadijelvény. Múzeumi és Könyvtári Értesítő, 1913, VII. évf. és Századok, 1913, 626. l.; Gracza Gy., Az 1848—49. szabadságharc tört. 233. l. Reizner, A régi Szeged, I. k., 221—225., 283—285., 319. l. Голубски, Успомене, стр. 67—94, 106—107.

[2] A képviselőház 1849. áprilisi ülésének jegyzőkönyve; Kossuth Iratai, XI. k., 490. l.

[3] Wien, Kr. A.; Hauptarmee, Ungarn, 1849. IV. 46. a.

[4] Budapest, O. L.; Honvédelmi bizottmány. 1849. 5463.eln. sz. Bozó M., Pétervárad 1849-ben. Hazánk, XI. k., 306. l.

[5] Jellačić, Südarmee, 1849. V. 23. i.; Öst. Serb. Corps, 1849. V. 309., 316.; Közlöny, 1879. 76., 83. sz.; Добановачки, Успомене, стр. 27—31.

Április 8-án Csurog község szerb lakosai békésen behódoltak és a templomtoronyra kitűzték a magyar zászlót, ezt tette Zsablya is. Mindkét nagyközség bántatlanul maradt.[1]

„A nép örülve a katonai rendszer alól való fölmentésén, hű ragaszkodást mutat irántunk, újabb szabadsága és a békés kilátások iránt. Átkozzák csábítóikat, kik a vészterhes időszakot és kimondhatlan pusztulást vontak a nép nyakára. Meglátjuk, nem színlelés-e?" — írja Perczel Kossuthnak Csurogról 1849 április 10-én.[2]

Perczel abban a téves hitben, hogy a szerbek meg fognak hódolni, 1849 április 9-én kiáltványt intézett hozzájuk, hogy válasszanak a szabadság és kárhozat között.[3] Sztratimirovits György megjelenvén a titeli fennsíkon és az átözönlő szerb csapatokkal védőállást foglalván el, visszautasította Perczel fölhívását. Ő maga is proklamációt intézett a csajkásokhoz, valamint Rajacsits érsek is; fegyveres ellentállásra hívták fel őket, átkot szórva mindazokra, akik a magyaroknak meg akarnak hódolni.[4]

Perczel a goszpodincei győzelem után nem üldözte a megvert és demoralizált szerb csapatokat Titel felé, hanem Földvár és Óbecse elfoglalását tűzte ki célul, melyeket a szerbek még megszállva tartottak. Április 8-án Csurogra ment hadoszlopával és csatlakozott seregéhez háromnapi késedelemmel, április 12-én a titeli fennsík ellen indult, miután hallotta, hogy a szerb csapatok a fennsíkra átkeltek. Kátyról április 12-én proklamációt bocsátott ki a hadüzenet nélkül átkelt szerbiai csapatokhoz, hogy tegyék le a fegyvert, mert ellenesetben mint gyilkos rablókat ki fogja őket irtani, azonban eredmény nélkül.[5]

Perczel április 12-én Gyurgyevón át Kovil-Szentivánnál foglalt állást, ahova egy péterváradi különítmény is érkezett.

Vilovót mintegy 2000 szerb harcos védte 15 ágyúval Sztefánovits János császári és királyi százados alatt; Mosorint Sztratimirovits György mintegy 3000 emberrel és 25 ágyúval. Vilovó és Mosorin között, a fensíkkiszögelléseknél Blaznavac Petrovits Milivoj állott két ágyúval.[6] A fennsíkot körülvevő régi nyugati tiszai medreket víz alá helyezték.

Perczel Gál hadoszlopát Csurogon tétlenül hagyván, saját hadoszlopával, mintegy 7000 emberrel április 13-án támadta

[1] Öst. serb. Corps, 1849. IV. 79., 94., 110. a.; Karlóca, P. L.; Centralkomitee, 1849. No. 2879.

[2] Budapest, O. L.; 1849. 5767. eln. sz.

[3] Wien, Kr. A.; Südarmee, 1849. V. 246. d.

[4] Летопис, М. С. 1850. Част. II. Књ. 82, стр. 127.; Стратимировић. Успомене, стр. 156.

[5] Német eredetiből szerbre fordítva. Вѣстник, 1849 бр. 22.

[6] Wien, Kr. A.; Öst. serb. Corps, 1849. IV 20., 39., 101. Стратимировић, Успомене стр. 226.

meg Vilovót és Mosorint, miután a szerbek éjjeli támadását (1849 április 12—13-án éjjel) visszaverte, de véresen visszaverték.[1]

Az április 13-i sikertelen harcok után Perczel felgyujtatta Kovil-Szentiván, Zsablya, Káty, Kovil, Nádalj, Gyurgyevó és Gardinovce csajkás községeket, mert fegyveresen ellentállottak.[2]

Perczel helyi sikerei mellett nagy sztratégiai hibákat követett el; ha Szenttamás ostroma helyett azonnal az úgyszólván védtelen — csak egy csajkás zászlóalj védte! — titeli fennsík ellen indul, ezt elfoglalhatta volna és Szenttamás helyzete tarthatatlanná vált volna. Ehelyett időt engedett ellenfeleinek, hogy a fennsíkot megerősítsék, csapatokkal ellássák, Gál hadoszlopát pedig, mint említettük, tétlenül hagyta Csurogon.

Amint láttuk, Sztratimirovits érdeme volt, hogy kihasználta Perczel késedelmes haditevékenységét és a titeli fennsíkot a gyors erődítésekkel és csapatok összevonásával támadása ellen megvédte. Ezen érdemét elismerte gróf Nugent osztrák főhadparancsnok is, midőn Windischgrätzhez (1849 április 17.) intézett jelentésében Sztratimirovits bátorságát és gondos védekezését kiemelte. Puffer, aki átvette a titeli fennsik parancsnokságát, Sztratimirovitsot szintén pártfogásába vette a patriárkával szemben.[3]

Mikor a csajkások fellázadtak és tisztjeikre lövöldöztek, Nugent altábornagy Sztratimirovitsban látta azt a férfiút, aki a csajkások föltétlen bizalmát bírja. Javaslatára a patriárka őt rendkívüli biztosnak nevezte ki. Sztratimirovits ekkor Becskereken volt, ahol kihirdette a statáriumot és a patriárka a szerb kormány alelnökévé nevezte ki. A patriárka tényleg nem bízta meg a parancsnoksággal, mert attól tartott, hogy valami meg gondolatlan dolgot követ el.[4]

De Sztratimirovits ellen nyilatkozott kiáltványban Buncsits őrnagy, akit a császár a csajkás zászlóalj parancsnokának

[1] Olchváry, Függetl. harc tört. 167—171. l. Közlöny, 1849. 84. sz. Thim, A titeli fennsík 1848—49-ben. Hazánk, III. k., 377—378. l. Budapest, O. L.; K. I. 1849. 5780. eln. sz.; Soldatenfreund, Wien. 1850. No. 40—42.; Стратимировић, Успомене стр. 213—321; Was ich erlebte S. 68—70; 182—194. Ћурћић, Прилог, Браник. 1902 бр. 114. Stefanović, Erlebnisse S. 170—172; А. Ђукић, Устројство Летопис. 1900. IV. стр. 106—107. Браник 1899 бр. 144. Дѣянія 1849 бр. 644, 680, 668.; Стефановић, Живаљевићево Коло. 1902.

[2] Wien, Kr. A.; Jellačić, Südarmee, 1849. V. 23. e., f.; Напредак, 1849. бр. 23. Budapest, O. L.; K. I. 1849. 5833. eln. sz. Ђорђевић М. Историја манастира Ковиља, стр. 154.

[3] Karlóca, Дѣянія, 1849 бр. 677. Wien, Kr. A.; Hauptarmee, Ungarn, 1849. Fasc. IV. No. 258.

[4] Karlóca, Дѣянія, 1849 бр. 643, 645; Стратимировић, Успомене, стр. 39, 221; Ћурчић, Прилог историји Браник, 1902 бр. 114; Wien. Kr. A.; Öst. serb. Corps 1849. IV. 102, V. 321.

nevezett ki. Ellene volt Todorovits főhadparancsnok.[1] Ellene volt Mayerhofer, a VII. katonai kerület parancsnoka, aki mikor Belgrádban átadta Karagyorgyevits szerb fejedelemnek az osztrák császár rendjelét, a Lipót-rend nagykeresztjét[2] (április 13.), azt követelte Rajacsits patriárkával egyetértve, hogy a szerb kormány verje vasra Sztratimirovitsot és vitesse el, ha nem engedelmeskedik a patriárka rendeletének, aki őt Zimonyba rendelte, minthogy önhatalmúlag vette át a titeli fennsíkon a parancsnokságot.

Knityánin szerb tábornok és a szerbiai kormány azonban a patriárka követelését nem teljesítették és Sztratimirovits pártját fogták, érdemeit méltányolván, sőt volt ellenfele, Sztefánovits János százados, a patriárka híve is most pártját fogta.[3]

Sztratimirovits, aki 1849 április 9-én érkezett meg a forrongó csajkás kerületbe, mindezen támadások miatt, s miután Puffer ezredes megjelent a fennsíkon és átvette a főparancsnokságot, április 29-én elkedvetlenedve visszavonult.[4]

Nugent altábornagy is, aki 1849 április 2-án vette át a déli sereg főparancsnokságát azzal, hogy a vajdaságot megvédje, elkedvetlenedve az áldatlan viszonyok miatt, miután fölmentését megkapta, 1849 április 20-án Ausztriába távozott és a főparancsnokságot ideiglenesen Mayerhofernek adta át.[5]

Perczel győzelmei folytán Rajacsits patriárka gyors segélyért fordult Szerbiához és Knityáninhoz, Szenttamás eleste után pedig Windischgrätzet és Jellačićot is megkereste e végből.[6]

Sztamatovits Pál szerbiai esperes (március 27-én) azt írta Knityáninnak: „Csak Ön mentheti meg a vajdaságot". Knityánin 1849 március 30-án tudatta a patriárkával, hogy hajlandó visszamenni[7] és Petronijevits két napra rá értesítette, hogy a szerb kormány önkénteseket fog küldeni. Szimits Sztoján szerint

[1] Павловић, Србија и српски покрет, стр. 152—153. Karlóca, Дѣянія, 1849. бр. 625, 669, 678, 681,

[2] A császár Petronijevits és Szimits Sztoján államtanácsosnak a Lipótrend parancsnoki keresztjét; Petronijevits Avram külügyi, Garasanin Ilyés belügyi, Sztefanovits István igazságügyi osztályfőnöknek a vaskoronarend II. osztályát adományozta. (Wien, St. A.; M. R. 1849. 864.)

[3] Wien, Kr. A.; Öst. serb. Corps, 1849. IV. 101., 104., 108., 120. Бранково Коло. 1913., св. IV. стр. 127; Karlóca, Дѣянія 1849. бр. 687.

[4] Der Wanderer, Wien, 1849. No. 117. Állítólag május 12-én távozott el és 17-én Mayerhoferrel Eszékre ment. Der Wanderer, 1849. No. 131.

[5] Wien, Kr. A.; Hauptarmee, Ungarn, 1849. IV. 198., 258., 320., ad 585. V. 23. h. Brlić, Ulomci dnevnika, III., 98.

[6] U. o., Hauptarmee, 1849. IV. 16.; Павловић, Србија и српски покрет, стр. 136; Karlóca, Дѣянія, бр. 561.

[7] Дѣянія, 1849 бр. 58', 617, 623, 624, 716.

csak a Szerémségbe,[1] ahol egyesülnek a visszamaradt szerbiai önkéntesekkel. Közben Hasszán belgrádi pasa tiltakozott Knityánin vállalkozása ellen, mire az államtanács április 2-án formálisan visszahívta; minthogy azonban a porta nem tiltakozott a szerb csapatok tényleges átkelése ellen, a szerb kormány így egészen akadálytalanul küldte a harctérre az önkénteseket.[2]

Knityánin április 7-én érkezett Karlócára; eleinte menthetetlennek látta a titeli fennsík megvédését, de miután Sztratimirovits és Sztefánovits János győzelmesen visszaverte Perczel csapatait, ő maga is átkelt.

Rajacsits patriárka Petronijevits szerb kormányelnök ajánlatára Duhamel orosz tábornokhoz fordult (április 17-én) segítségért, Nugent altábornagy pedig Danilyevszkij, az orosz főkonzul útján próbálkozott.

Welden, az osztrák fősereg vezére, Windischgrätz utóda nem helyeselte a patriárka lépését, mire Mayerhofer tábornok azt jelentette, hogy ilyen súlyos helyzetben nem lehet rossz néven venni a patriárka lépését, hiszen Nugent főparancsnok is Lüders orosz tábornokhoz fordult ebben az ügyben s ő maga is támogatta a kérelmet Danilyevszkij orosz főkonzul által Duhamelnél, továbbá Timoni oláhországi császári és királyi ágens útján.[3]

Zimonyban[4] az orosz segély kérdésében Rajacsits patriárkánál konferencia volt, melyen résztvett Mayerhofer, Danilyevszkij belgrádi és Fedorov bukaresti orosz konzul; tízezernyi orosz csapat segítségét kérték.[5]

Rajacsits patriárka Lüdershez, az Oláhországba bevonult 6. orosz hadtest főparancsnokához és Duhamel orosz főhadbiztoshoz intézett soraival Bukarestbe küldte Sztamatovits Pál szerbiai esperest és Szpirta Péter zimonyi elszerbesedett gazdag görög kereskedőt. A kiküldöttek április 13-án érkeztek Bukarestbe.

Rajacsits ebben az április 6-i kérvényében hangsúlyozta, hogy a szerb nemzet minő súlyos áldozatot hozott nemzetiségéért,

[1] Knityánin mellett ebben az időben nagy agitációt fejtettek ki hívei vajdává való választása érdekében; a szerb intelligencia inkább Obrenovits Mihályt óhajtotta. Павловић, Србија и српски покрет, стр. 134—137,

Obrenovits Mihály fejedelem értesülvén a szerbek szorult helyzetéről, Montenegró (Crnagora) fejedelméhez fordult fegyveres segítségért a maga költségén. Медаковић П., П. Његош, стр. 172.

[2] Павловић, Србија и српски покрет, стр. 157.

[3] Wien, Kr. A.; Hauptarmee, Ungarn, 1849. III. ad 585. Nugent futára ápr. 19-én Orsovánál lépte át a határt. Thim, III. k., 658. l.

[4] A patriárka 1849. ápr. 4-én hagyta el kormányával nagybecskereki székhelyét.

[5] Der Wanderer, Wien, 1849 ,No. 96., 108.; Südslavische Zeitung, 1849 15. April.

az osztrák monarchiáért és a dinasztiáért; a magyarok sikerei azonban most veszélyeztetik a szerbek létét és megsemmisítés előtt állanak, az osztrák hadak helyzete válságos; a szerbek már csak egyedül Istenben és Nagy-Oroszországban bíznak. Gyors segélyt kér, mielőtt elpusztulnak.[1]

Lüders és Duhamel orosz tábornokok a küldötteknek kijelentették, hogy felsőbb engedély nélkül nem dönthetnek a segélykérdésben és őket Puchner osztrák tábornokhoz utasították, akit Bem éppen akkor vert ki Erdélyből és szorított Oláhországba.

A szerb küldöttek Fuad effendi török biztost is fölkeresték, aki azonban kitérőleg válaszolt.

Ugyanekkor Londonban Herkalovits István keresett a szerbek részére segítséget; állítólag Lord Palmerston fogadta és megígérte támogatását, ha a szlávok az orosz befolyás alól kivonják magukat.[2]

Láttuk már, hogy Petronijevits szerb kormányelnök ajánlotta Rajacsitsnak, hogy forduljon az oláhországi orosz hadtest parancsnokaihoz fegyveres segítségért, ha lehet, az osztrák kormány útján. A kérdés megvitatása miatt Knezevits Timót titkárát küldte el hozzá. Danilyevszkij helyeselte a tervet, hivatkozva az erdélyi szászok esetére, akik az oroszokat behívták, ami az osztrák kormány utólagos jóváhagyásával találkozott; és szerinte kellő magyarázat az, hogy a szerbiai csapatok eltávolítása miatt kényszerültek erre a lépésre.[3]

Lüders tábornok azonban április 14-én tudatta Rajacsits patriárkával, hogy az orosz cár hozzájárulása nélkül nem adhat fegyveres segítséget.[4] Mint említettük, hasonló választ adott (április 16.) Duhamel tábornok.

Az orosz cár megtagadta Rajacsits kérelmének teljesítését azzal, hogy forduljon az osztrák kormányhoz, s erről Lüders 1849 május 20-án értesítette a patriárkát.[5]

[1] Karlóca, Дѣянія, 1849., бр. 610., 610½., 632., 655. Rajacsits kérvénye és a küldöttek részére kiállított meghatalmazás 1849. Präs. No. 242., 610. szám alatt. Thim, III. k., 620—622. l.

[2] Павловић, Србија и српски покрет, стр. 149. Ez a fogadtatás nagyon kérdéses.

[3] Karlóca, Дѣянія, 1849 бр. 582., 583., 692. Rajacsits 1849 ápr. 15-én tudta meg az átutazó Hammerstein lovaskapitánytól, aki Puchner erdélyi főparancsnokhoz ment, hogy az orosz segítség Ausztria részére biztosítva van A patriárka 1849 január havában is megkereste Danilyevszkij orosz főkonzult Miklós cár támogatása végett, kinek protekciója föltétlenül biztosítaná a szerbek követeléseit.

[4] Дѣянія, 1849. бр. 679, 695.

[5] Wien, Kr. A.; Hauptarmee, Ungarn, 1849. V. 216. a., 217. Thim, III. k., 680. l.

Rajacsits patriárka, mint látjuk, csakis Szerbiából kapott segítséget; azonban most már sokkal kevesebb önkéntes jelentkezett, mint annakelőtte és a szerbországi kormány csakis a Szerémség és a titeli fennsík védelmére küld embereket. A Bánságot Todorovits csapatai védték.

Miután Bács megyét Perczel csapatai elfoglalták, Batthyány Kázmér hozzálátott a megye reorganizálásához. Batthyány kormánybiztos mindenekelőtt Bács megye tisztviselői karát (1849 április 7-én és 8-án) nevezte ki és a megye székhelyét Szabadkára helyezte. Knézy Antal első alispánt a bácsmegyei kincstári javak igazgatójává nevezte ki; 1849 április 3-án megyei közgyűlést tartott. Batthyány első alispánnak Putnik Bélát nevezte ki, másodalispánnak Karácsony Lipótot, főjegyző lett: Ast Nándor, főügyész: Vargay István; főszolgabírák lettek: I. Pál Antal, II. Matyasowszky László, III. Móricz László, IV. Maróczy Ignác, V. Csajághy János.[1]

Az elmenekült lakosságot április 4-én visszahívta, a közrendet helyreállította, az elrablott tulajdont visszaadatta, a rablókat megfenyítette, az elhagyott javakat stb. (április 7—12-én) és a hazához hűtlenek és az ellenséggel cimborálók földjeit összeiratta stb.[2]

További személyi változások voltak: Horváth bácsmegyei főispán lemondása. Spelletich Bódog országgyűlési képviselő és segédkormánybiztos a tisztikar restaurációja alkalmával ellentétbe jutott a konzervatívokkal, erélye előtt a közélet helyi szereplői sem akartak meghajolni és különféle alaptalan vádakkal támadták. Április 8-án fölmentését kérte, mert szerinte: „nemo in patria propheta".[3] Batthyány április 10-én fölmentette állásától.[4]

Batthyány április 15-én elrendelte az 1848 : XXII. törvénycikk, illetve a szeptember 14-i rendelet értelmében a megyei védősereg szervezését, 6517 újoncot kívánt, közülük 4578-at állítottak ki és a szerb hadköteleseket is besorozták. Az újoncozásra megbízást nyertek: a felsőjárásban Karassay, Szabadkán és a telecskai járásban Szárits Mór nemzetőri őrnagy, Zomborban és a középjárásban Adliczer Antal százados, az alsójárásban Vaskalap István kapitány; újoncozási biztos Gros-

[1] Budapest, O. L.; K. I 1849. 5509. eln. sz.; Thim, Délmagyarorsz önvéd. harca, I., 300—302. l.

[2] Budapest, Hadi levéltár, Vizsgálati iratok, 3. sz. Batthyány Kázmér ellen, O. L.; K. I. 1849. 5463. sz.

[3] Budapest, O. L.; K. I. 1849. 7899. és 5512. eln. sz.

[4] Budapest, O. L.; K. I. 1849. 5509., 6401. Iványi, Szabadka és Vidéke, Okmánytár, 171—181. l. Batthyány 1849. febr. 21-én már felhívta a lakosságot a fegyverkezésre. U. o. 149—150. l.

schmid Gábor volt. A megyei seregszervezéssel Czintula Antal dandárőrnagyot bízták meg.[1]

Perczel, aki a polgári ügyekbe önhatalmúlag beleavatkozott és senki részéről nem tűrt ellentmondást, kellemetlenné tette Batthyány helyzetét is, mert a katonai mellett magának követelte a polgári hatalmat is. A hadbírói eljárásnál is más véleményen volt, mint Batthyány, de méltányossága minden dícséretet megérdemel. Perczel ugyanis csakis az elfogott kémek ellen kívánt teljes szigort alkalmazni, de helytelennek tartotta, ha valakit politikai véleménye miatt, passzív magaviselet mellett, perbe fognak, vagyonát lefoglalják; gonosz cselekedetnek minősítette olyan egyének üldözését, akik az ellenséges uralom alatt polgári hivatalt viseltek.[2]

A csajkásoknak 1849 április 9-én nyilt rendeletben a következő engedményeket adta: 1. A csajkás kerületet Magyarország közvetlen részeként a magyar alkotmány és törvények alá helyezte, megszüntette császári katonai kerületi jellegét. 2. Kötelességévé tette a csajkás községeknek, hogy bírót és esküdteket válasszanak, megengedte, hogy helyi ügyeiket szerb nyelven szabadon tárgyalhatják. 3. Minden község április 12-ig 3—4 egyént küld Zsablyára, akik a kerület részére főszolgabírót, pénztárnokot, főjegyzőt és országgyűlési képviselőt választanak. A kerületi közigazgatás nyelve a szerb. 4. Az összes császári terhek, fizetések, szolgalmak megszűnnek. A községi földeket a községi elöljáróság, az államvagyont a járási hatóság fogja kezelni. 5. A magyar nemzet nevében ünnepélyesen garantálja az 1848-i törvények által biztosított személyi jogokat és szabadságot, a vagyont és tulajdont, sajtó- és szólásszabadságot és végül a választási jog szabad gyakorlását.

Amennyiben valamely község ellenállana és nem szolgáltatná be azonnal a fegyvereket, bűnhödni fog.[3]

Batthyány és Kossuth ellene voltak Perczel intézkedésének és a Honvédelmi Bizottmány meghagyta a kormánybiztosnak, hogy szüntesse meg a csajkás kerület katonai szervezetét, a csajkás zászlóaljat oszlassa fel, amnesztiát bűnügyekben ne adjon; a kerületet Magyarországba kell visszakebelezni, — az országgyűlés által szentesített elv lévén, hogy a politikai ügyeket polgári biztosok intézzék.

[1] Thim, Délmagyarorsz. önv. harca, I., 297—298. l.

[2] Budapest, O. L.; K. I. 1849. 6717. eln. sz. Az anarchiás helyzetben a tisztviselők élete sem volt biztonságban. Heil volt óbecsei kapitány a nép elől a szerbekhez Törökbecsére volt kénytelen menekülni s mikor visszatért lelőtték. Wien, Kr. A.; Öst. Serb. Corps, 1849. IV. 59½.

[3] Budapest, O. L.; K. I. 1849. 5511. eln. sz.; Вѣстник, 1849. бр. 20; Ђукић, Устројство шајк. батаљона, Летопис М. С. 1900. Књ. 204. стр. 105—106.

A magyar országgyűlés a csajkás kerületet 1849 április 22-én Bács-Bodrog megyéhez visszakapcsolta és katonai szervezetét feloszlatta.[1]

Kossuth Batthyánynak azt ajánlotta, hogy tartsa fenn Perczellel a jó viszonyt, mire Batthyány lemondott. Kossuth erre április 16-án a külügyminiszteri tárcát ajánlotta fel neki.[2] Utódjául, 1849 április 18-án, Haczel Márton országgyűlési képviselőt nevezték ki Bács megye, Zombor és Szabadka törvényhatósági városok élére. A csajkás kerületre nézve Kossuth kimondotta, hogy Perczelnek intézkedési joga csak a kerület visszacsatolása előtt volt.[3]

XLI.

Perczel további hadjárata; az osztrák-szerb sereg katasztrófája; Malkowski hadtestét Bem kiveri.

Midőn Perczel 1849 április 13-án a titeli fennsíkot Vilovónál és Mosorinnál ostromolta és visszaverték, Puffer József osztrák ezredes megjelent a fennsíkon két péterváradi határőrvidéki zászlóaljjal és hat ágyúval, átvette Sztratimirovitstól a parancsnokságot, úgyhogy Perczel kilátástalannak találta a további támadásokat és Újvidék felé vonult.[4] Útközben Alsó-

[1] Budapest, O. L.; K. I. 1849. 5696., 6827. eln. sz.; Kossuth Iratai, XI. k., 508. l. A képviselőház 1848 május 8-i 1088. sz. határozata. Országgyűl. törvényjavaslatok, 1849. 7., 11., 16., 28. számai.

[2] Budapest, O. L.; K. I. 1849. 5699. Batthyány Kázmérra vonatkozó adatok: Budapest, Honv. L. II. General- und Distriktskommando. 1828—1862. Fasc. 25. Csomag 5. 1849. 54.

[3] Budapest, O. L.; K. I. 1849. 5696., 5796. eln. sz.

[4] Stratimirović, Was ich erlebte, S. 71. A csajkás kerület következő községei pusztultak el ápr. 16-ig: Nádalj, Goszpodince, Káty, Gyurgyevó. Kovil Szt.-Iván, Alsó- és Felső-Kovil, Gardinovce, melyek lakosai fegyveresen ellentállottak. Budapest, O. L.; K. I. 1849. 5806., 5833. sz. Csurog és Zsablya meghódoltak, egyelőre bántatlanul maradtak. K. I. 1849. 6263. eln. sz.

Ezen időben Péterváradon árulások is történtek egy fogoly osztrák tiszt, gr. Pimodan György részéről, aki halálra ítéltetett, de az ítélet jóváhagyása Debrecenből nem érkezett le: három társát agyonlőtték, kettő pedig a vizsgálat alatt kolerában meghalt. Zágorica Áron ügyvéd, aki Újvidéken 1849 márc. 29-én harangfélreveréssel jelezte az őrség támadását, s kinek lakásán véres ruhákat találtak, április 26-án agyonlövetett, kiskorú társa, Silits József 15 évi várfogságra ítéltetett.

Dobó Sándor, Pétervárad 1849-i napjaiból, Fővárosi Lapok, 1889, 302. sz. Érdujhelyi, Újvidék tört. 335. l.; Pimodan, Erinnerungen, S. 168—186.; Souvenirs de Campagnes d'Italie et de Hongrie, p. 163. Bozó, Pétervárad, 1849. Hazánk, III. k., 301. l. Péterváradot 4300 ember 114 ágyúval védte, 5674 ostromló osztrák katona ellen. Budapest, O. L.; K. I. 1849. 6181.; Wien, Kr. A.; Hauptarmee, Ungarn, 1849. IV. ad 106.

és Felső-Kovilt felgyujtotta.[1] Újvidéken háromnapi pihenőt adott hadoszlopának és aztán 1849 április 19-én Óbecsére ment, onnét a szerb őrséget elűzte s mintegy 5000 emberrel és 16 ágyúval Adánál, illetve Pádénál április 20—21-e közt átkelt Torontálba. Másnap Tiszaszentmiklósnál egyesült Kohlmann ezredes csapatával (4 zászlóalj, 2 század lovas és 8 ágyú), aki Szegedről április 14-én Oroszlámosig és 15-én Törökkanizsáig nyomult.

Todorovits tábornok fegyelmezetlen osztrák-szerb hadával a Tisza—Maros-szögletből április 14-én Nagybecskerekre vonult vissza; Zubán Lázár szerbiai államtanácsos a szerb népfelkelőkkel Mokrinnál és Nagykikindán állott. Todorovits tábornok serege ekkor mintegy 10.000 gyalogosból és 600 lovasból állott és ezenkívül 10.000 szerb népfelkelőből.[2]

Todorovits tábornok Perczel seregének átkelését Óbecsénél várta s úgy látszik ezért állította feljebb a népfelkelők seregét, mely Perczel rendes csapatainak sehogyan sem tudott ellentállani. Kohlmann hadosztálya április 24-én támadta meg Mokrinnál Zubán csapatait, míg Perczel az ellenség hátrálási vonala irányába nyomult. Kohlmann ezredes honvédei szuronytámadással rohantak a szerb csapatokra, mire véres harc után a szerb fölkelők Nagykikinda felé menekültek, mintegy 5—600 halottat, 1000 foglyot, nagy zsákmányt vesztve.[3]

Ezen győzelem folytán a bánsági németség a magyar csapatokhoz tódult. Kohlmann Kikindát április 23-án, Beodrát és Karlovát 24-én foglalta el.

Perczel most egyik hadosztagát Törökbecse, a másikat Basahíd ellen küldötte, s mindkettőt elfoglalta, mikor Törökbecsét Puffer ezredes különítménye elhagyta. Todorovits ekkor csapatait Nagybecskereken egyesítette.

Knityánin, Sztefánovits János századossal Becskerekre ment, ahol Todorovits-tsal és vezérkari főnökével, Herdyvel haditanácsot tartott. Rávették őket, hogy Perczel ellen támadólag

[1] Budapest, O. L.; K. I. 1849. 6263. eln. sz.

[2] A szerb népfelkelést 1848 márc. 23-án a patriárka rendelte el, a Tisza balpartját igyekezvén biztosítani, hogy Perczel a Bánságba ne kelhessen át. Zuban április közepén Mokrinnál foglalt állást tízezer népfelkelővel. K. P. L. Zentralkomitee, 1849. No. 2929., 2930., 2998. Дѣянія, 1849. бр. 423, 527, 572, 574, 686. Димитријевић, Прилози, Брштлан 1886. бр. 5. Szerémségben is népfelkelést rendeltek el. (Wien. Kr. A. Corps Mayerhofer 1849. Fasc. 151. III. ad 28). Rajacsits patriárka 1849 ápr. 3 án adta ki proklamációját a szerbekhez. K. P. L. Народна Управа 1849. br. 2833. Ezen proklamációjában az ellenzék megnyugtatására kijelenté, hogy a harmadik szerb nemzetgyűlést összehívja.

[3] Rákóczi Parcsetits Hugó kérelmére Perczel még a szerbországiaknak is megkegyelmezett, csak a vezetőket lövette főbe. Wien, Kr. A.; Hauptarmee, Detailakten, 1849. Fasc. 74. II. 125$^1/_3$. Perczel a menekülő szerb lakosságot szabadon eresztette, mely a Marostól fogva követte Todorovits csapatait. Budapest, O. L.; K. I. 1849. 6298. eln. sz.

lépjenek fel, míg Knityánin a titeli fennsíkra visszamegy és onnét Óbecse felé támad.[1]

Knityánin és Sztefánovits Herdy iránt ellenszenvvel viseltettek, mivel magyar volt és Todorovits kudarcait, tétlenségét neki tulajdonították.

Todorovits tábornok Perczelnek Melencétől délre álló hadát hét zászlóaljjal, három lovasszázaddal és 18 ágyúval támadta meg. A heves harc estéig tartott és eldöntetlenül végződött. Perczel Melence felé vonult, Todorovits Becskerekre; utóbbi értesülvén Bem közeledéséről, sietve a Temes mögé, Tomasevácra távozott.[2]

Erre Perczel 1849 április 30-án bevonult Becskerekre. Innét Zsombolyára utazott, ahol Bemmel találkozott, aki, miután Erdélyt megtisztította az ellenségtől, Kossuth óhajára a Bánságba nyomult. 1849 május 2-án találkozott a két hadvezér. Abban állapodtak meg, hogy míg Perczel Todorovits serege ellen küzd, addig Bem az Orsovánál benyomuló Malkowski osztrák hadteste ellen indul, kinek elöcsapata május 7-én már Fehértemplomnál állt.

Malkowski az Erdélyből kiszorult és Oláhországba menekült osztrák sereggel Orsován át a temesvári őrséggel és Todorovits seregével akart egyesülni.

Perczel és Bem rokonszenvvel viseltettek egymás iránt. Bem Napoleon mondását követte, hogy nem a hadifegyver, hanem a lábak vívják ki a győzelmet. Csányi erdélyi kormánybiztos azt írja róla: „Kevesebb vakmerőséggel valódi hadvezér, nagy vezér lenne, ámbár sokszor bolond; vakmerőségével folyton aggodalomban tart, de ha elesne, egy ember sincs, aki a vezérletet átvehetné."[3]

Bem Malkowski hadtestét Fehértemplomnál megvervén, 1849 május 16-án Orsovánál visszaűzte Oláhországba.[4]

Most az osztrák kormány és Jellačić, aki a Duna jobbpartján a déli harctér felé vonult, felkérték Mayerhofer tábornokot és belgrádi osztrák konzult, hogy a szerbiai kormánynál lépjen közbe Malkowski hadteste érdekében és ugyanekkor Stürmer

[1] Стефановић, Одступање аустријско-српске војске, Годишница Ч. XXIX. стр. 120: Живот (рукопис) стр. 176.

[2] Puffer, Skizze der Ereignisse etc. S. 65—71. O. L.; K. I. 1849., 6641.; Wien, Kr. A.; Hauptarmee, 1849. V. 27½; Браник 1899. бр. 147; Stefánović, Erlebnisse S. 177—183. Idem, Годишница XXIX. стр. 120—125. Olchváry, Függetl. harc Délvidéken 172—175. l.

[3] Budapest, O. L.; K. I. 1849. 4104. eln. sz. Bem az 1848. október 6-i bécsi forradalom leverése után Magyarországba menekült. Kossuth szívesen látta: „hadd lássák a szlávok, hogy a magyarok ügye az ő ügyük is — és nem Jellačićé" — mondá. U. o., 1848. 1190. sz.

[4] Wien, Kr. A.; Hauptarmee, 1849. V. 484. a.

konstantinápolyi osztrák követ kérje ki a porta hozzájárulását ahhoz, hogy a hadtest Szerbián keresztül a Szerémségbe vonulhasson s itt egyesülhessen Todorovits visszavonuló bánsági hadtestével és a közeledő Jellačić hadtestével, akinek Malkowskit (1849 május 27.) alárendelték. Mayerhofer ebben az ügyben Danilyevszkij belgrádi orosz főkonzullal egyetértően járt el. Malkowski altábornagy a szerb fejedelemhez fordult. Állítólag Titoff orosz követ is lépéseket tett volna az oláhországi orosz seregnek Szerbián keresztül való átvonulása érdekében. Az orosz követ tényleg támogatta az osztrák kormány kérelmét. A patriárka pedig Belgrádban interveniált. Puchner erdélyi főhadparancsnok is támogatta Malkowski kérelmét.[1]

A belgrádi kormány ellene volt az átvonulásnak és kitért az osztrák kormány kérelme elől. Hasszán belgrádi pasa is ellene volt Malkowski átvonulásának, s ezt az osztrák miniszterelnök, Schwarzenberg Félix herceg három idegen (szárd, francia és angol) belgrádi konzulnak és a magyar befolyásnak tulajdonította. Lüders, az oláhországi V. orosz hadtest parancsnoka sem támogatta az átvonulást, mert az 1849 május 1-én létrejött baltalimáni szerződés szerint az orosz csapatok csak Moldva és Oláhország megszállására nyertek feljogosítást.[2] Jellačić Eszéken vette hírét az orosz cár kijelentésének, mely szerint lehetetlen neki a szerbeket támogatnia.[3]

A porta az osztrák kormány kérelmét elutasította. Ali pasa Szerbia kényes helyzetét hozta fel okul, ahol három párt alakult; az egyik a magyar-szerb kérdésben semlegesen viselkedett, a másik aktíve akarta a délmagyarországi szerbekkel való egyesülést, a harmadik meg a magyarokkal akart Ausztria ellen összefogni. De ha a porta megengedné az osztrák hadtest átvonulását Szerbiában, akkor a magyarok is jogosítva volnának Szerbiába betörni. Egyébiránt jóindulattal viseltetik Ausztria és Oroszország iránt, amit az oláhországi megszállás és intervenció is bizonyítanak.[4]

Az elutasítás kínosan érintette az osztrák kormányt, de az oroszokat is, akiknek a szuverén Szerbia protektorátusa alatt állott.[5] Az osztrák külügyminiszter kérdést intéztetett a bel-

[1] Wien, St. A.; M. Ä. Constantinople, Rapports, Expeditions, Fasc. XII. 40. 1849.; Wien, Kr. A.; Südarmee, 1849. V. 216. a., 218., 223.; Павловић, Србија и српски покрет. Стр. 163—164. Karlóca, Дѣянія, 1849 бр. 794.

[2] Wien, St. A.; M. Ä. Constantinople, Weisungen, 1849. No. 3946. Gyalókay J., Jellachich hadműveleti tervei 1849 május havában. Hadtörténelmi Közlemények, 1924, XXV., 72—78. l.

[3] Wien, Kr. A.; Detailakt. d. Hauptarmee, 1849. No. 216.

[4] Wien, St. A.; Türk. Gesandschaft, Polit. Berichte, 1849. No. 24.

[5] Handelsmann M., La politique yougoslave du Prince Czartorijski entre 1840—1848. I. Bulletin international de l'Academie polonaise des sciences et des lettres. Cracovie, 1929, p. 110.

grádi szerb kormányhoz eddigi barátságos magatartásának megváltoztatása miatt; e mögött a szárd, angol és francia konzul intrikáit sejtette, akik az osztrák kormányt meggyanúsították 1848-ban az Obrenovits száműzött szerb fejedelmek trónkövetelési mozgalma miatt, holott az osztrák kormány távol állt ettől. Schwarzenberg herceg fölkérte belgrádi konzulját, hogy oszlassa el a félreértést, ellenkező esetben figyelmeztesse a szerb kormányt a komolyabb következményekre.[1] De az osztrák kormány sem a portát, sem a belgrádi kormányt nem tudta rábírni az átvonulási engedély megadására, s ezúttal a francia-angol befolyás erősebbnek bizonyult, noha a porta 1849 első napjaitól kezdve Ausztria oldalán állott;[2] hiszen az Oláhországba menekült osztrák hadtestet nem fegyverezte le, hanem hagyta, hogy a Bánságba nyomuljon és Kossuth emiatt a portánál, valamint Szerbia fejedelménél minden eredmény nélkül tiltakozott.[3] A francia kormány azt óhajtotta, hogy Szerbia a délmagyarországi mozgalomban semleges maradjon, a portával való jó viszonyt fenntartsa és az orosz-osztrák befolyást Szerbiában csökkentse. A francia konzul Törökország integritása mellett foglalt állást s attól tartott, hogy Szerbiának a magyarországi szerb fölkelésben való részvétele csak készülődés Törökország ellen függetlenségének kivívására, miután tudomása volt a szerb kormány ágenseinek működéséről Boszniában. A francia kormány a magyarokkal is keresett összeköttetést, még 1848 augusztus havában küldte ki De Gerando Ágostont Batthyány miniszterelnökhöz és Kossuthhoz, akik arra kérték, hogy a francia kormány szorítsa reá a belgrádi kormányt a szerbiai csapatok visszavonására.

A belgrádi angol konzul, Fonblanque és a konstantinápolyi követ, Strattford Canning szintén igyekeztek az orosz befolyást csökkenteni, azonban kevés eredménnyel, mivel a bécsi angol követ, lord Ponsoby orosz-osztrákbarát volt.[4]

Mialatt Bem a Bánság keleti részét az ellenségtől megtisztította és Vécsey gróf Temesvárt körülzárta, Perczel Torontálban Todorovits tábornok osztrák-szerb hadteste ellen indult, mely 1849 április 30—május 1. közt Becskerekről a Temes mögé vonult. Todorovits ugyanis attól tartott, hogy későbbi

[1] Wien, St. A.; M. Ä.; Belgrader Konsulat, Weisungen, 1849. No. 3987. Constantinople, Rapports, Expedition. Fasc. XII. 40. 1849. Depeschen, VI. 26. Gyalókay, Hadtört. Közlemények, 1924, 74. l.

[2] Horváth J., Törökország semlegessége. Történeti Szemle, 1930. Wien, St. A.; Schwarzenbergs Nachlass, II. 123. Mayerhofer levele 1849. május 9-ről.

[3] Makray, Briefe L. Kossuths an Bem, S. 67.

[4] Страњаковић, Влада уставобранитеља, стр. 116—125; De Gerando A. De l'esprit public en Hongrie depuis la Revolution Française.

visszavonulását Perczel és Bem meghiúsíthatnák. Todorovits serege ekkor 8591 emberből, 607 lóból és 35 ágyúból állott. A titeli fennsíkon pedig Mosorinban, Vilovón, Titelen mintegy 5500 ember volt és egy üteg, némi lovassággal.[1]

A Bácska biztosítására Perczel Bossányi őrnagy dandárát Pirosra, Czintula Antal őrnagy dandárát Kis- és Ókérre rendelte, melyek a péterváradi őrséggel figyelemmel kísérték a fennsík csapatait.[2]

Todorovits Tomasevácon haditanácsot tartott, melyen elhatározták, hogy az osztrák-szerb sereggel a Dunán átkelnek. Ezen tanácson Sztefánovits János százados azt indítványozta, hogy a sereget kísérő menekülő nép átkelését biztosítsák, vagy tekintve Bem és Perczel humánus magatartását, a nép hódoljon meg. Herdy erre azt felelte, hogy a szerb nép maradhat is, menekülhet is, a hadsereg föladata egyedül a császár érdekeinek védelme, mire Sztefánovits lemondott rangjáról és eltávozott.[3]

Todorovitsot ezek után képtelennek tartották a hadvezérletre; báró Rukavina hadseregét negatív faktornak mondották, Mayerhofer tábornok pedig azt írta róla, hogy a legjobb hadsereget képes rövid idő alatt tönkretenni.[4]

A szerbek is ellene fordultak. A belgrádi szerb félhivatalos lap, a „Szrpszke Novine“, General von Rückwertsnek nevezte el. Garasanin belügyi főnök meg azt írta róla, hogy Todorovitsnak legalább látnia kellene az ellenséget, mielőtt visszavonul. Knityánin nyiltan szidta „az európai hadviselést“.

Herdy vezérkari főnököt gyűlölték; sőt árulásról is beszéltek. Emiatt Petronijevits Avram, Szerbia külügyi főnöke személyesen kereste fel a patriarkát, sőt Magazinovits is átrándult, de árulásról nem volt szó.[5]

Todorovits és vezérkari főnöke, Herdy, elvesztette a fejét. „Ránk nézve már minden késő — írta utóbbi (május 2.) Mayerhofernek —, miután elzüllött a hadtest.“ Todorovits meg május 3-án írja a patriarkának: oly válságos a helyzete, hogy mindenestől elveszhet.[6] A „Napredak“ haladópárti szerb lap a nép

[1] Wien, Kr. A.; Südarmee, 1849. V. 17. b., VI. 50. b.

[2] Budapest, O. L.; K. I. 1849. 6298., 6451. eln. sz.

[3] Sztefánovits (máj. 4.) Zimonyba utazott, ahol Mayerhofernek beadta lemondását, aki ezt nem fogadta el. Wien, Kr. A.; Corps Mayerhofer, Fasc. 151. 1849. V. 67.; Србобран год. 1903. стр. 93—94; Стефановић, Одступање аустријско-српске војске . Годишница Чуп. стр. 112—116., 128—132.

[4] Wien, Kr. A.; Südarmee, 1849. V. 44. a.; Corps Mayerhofer, 1849. V. 69. ad 70.

[5] Павловић, Србија и српски покрет, стр. 159—161.

[6] Wien, Kr. A.; Öst. Serb. Corps, Detailakten, 1849. V. 31.; Südarmee, 1849. IV. 43. b.

átkának nevezte,[1] Zubán mokrini vereségét, sőt a szerbországi csapatok eltávolítását is néki tulajdonították. Todorovits és Herdy élete is veszélyben forgott, végül is a patriárka és Mayerhofer felszólítására 1849 május 5-én eltávoztak. Todorovits Uzdinból beteget jelentvén, Mayerhofer tábornok főhadparancsnok sógorát, Puffer Józsefet nevezte ki helyébe ezredesi ranggal, utólagos jóváhagyás reményében.[2]

Perczel egyheti késedelem után (május 7-én) megtámadta és elfoglalta Tomasevácot, mire az osztrák-szerb dandár Billek alezredes alatt Uzdin felé hátrált. Perczel most Uzdin és Járkovác közt állította fel seregét csatarendbe. Puffer szemben véle Szamosról Uzdin felé tartott, de minthogy balszárnya vereséget szenvedett, Oppovára hátrált, s itt a Dunán a Szerémségbe kelt át. Szerencséjére Schirding őrnagy Pancsovára hátrált, miáltal Perczelt megtévesztette, úgyhogy Puffer akadálytalanul átkelhetett a Dunán és a katasztrófától megmenekült. Puffer egyik kisebb csapata Pavelits őrnagy alatt Alibunárról Kubin felé menekült és Szerbián keresztül (május 7—8.) a Szerémségbe (május 16.) vonult Jellačić seregéhez.[3]

Perczel 1849 május 10-én elfoglalta Pancsovát.[4] A szerb lakosság elmenekült, a németek, kiknek vagyonát a szerbek nagyrészt lefoglalták, meghódoltak. Perlaszt Okolicsányi dandára foglalta el.[5] Perczel a pancsovai szerbekre, szerb példa szerint, 70.000 forint sarcot vetett ki.[6]

[1] Напредак, 1849., бр. 99.

[2] Wien, Kr. A.; Hauptarmee, 1849. IV. 302. a., b.; St. A.; St. R. 1849. 1498/1216., Kr. M. 1849. 3632. Puffer rosszalta, hogy a bécsi kormány az összbirodalom rovására a magyarokkal szemben gyönge volt. 1849. évi szept. 25-i levél Modenából, Mayerhofer hagyatéka. Családi levéltár.

[3] Wien, Kr. A.; Jellačič, Südarmee, 1849. V. 105. Öst. Serb. Corps, 1849. 3., 9., 17., 19., 20., 25., 26., 35., 57., 67., 78., 83. Hauptarmee, 1849. V. 364½, 462½; Südarmee, 1849. V. 94. Detailakten, 1849. V. 10., 37. Puffer, Skizzen, S. 72—77. Olchváry, Délvid. függ. harc tört., 178—180. l.

[4] Pancsova 1849 aug. 10-ig magyar kézen maradt.

[5] Wien, M. I. Präs. Akt. 1849. No. 7835.; Mészáros, Kossuth levelezése, 92. l.

[6] Der Wanderer, Wien, 1849. No. 127.

XLII.

Béketárgyalások. A bács-bánsági szerb lakosság menekülése s az elűzött magyar és német lakosság visszatérése.

Midőn Perczel seregével bevette Szenttamást és a csajkás kerületbe tört, a szerb nép tömegesen elmenekült, részben a zsablyai révnél és Óbecsénél a Bánságba, részben a titeli fennsíkra, illetve a Szerémségbe, Szlavóniába.[1]

A bánsági menekülő szerb nép Todorovits visszavonuló hadtestének nyomában járt és mikor Todorovits tábornok úgy döntött, hogy Becskereknél védelmi állásba helyezkedik, itt gyülekezett. Mikor azonban meghátrált és a Temesen átkelt, a szerb nép hanyatthomlok utána menekült, Puffer ezredes uzdini veresége után pedig a Szerémségbe és Szerbiába futott. A pancsovaiak Szendrő (Szemendria) és környékén telepedtek le, míg a pancsovai kerületi odbor Belgrádba ment.[2]

A patriárka a menekült nép — szerinte mintegy 80.000 ember — segélyezése végett az osztrák kormányhoz fordult; Jellačić pedig 30.000 forintot osztatott ki a menekültek közt.[3]

A menekült szerb nép tényleg rongyosan nyomorgott a Szerémségben és az erdőkben sokan makkal táplálkoztak.[4] De a szerb menekültek a nyári időszakban távolról sem szenvedtek annyit, mint 1849 telén a nagy hidegben a magyar menekülő nép. A szerb papság is segélyért folyamodott a császárhoz.[5]

Súlyosbította a helyzetet a szerb hadseregben kiütött anarchia is, miután az oláh illír-bánsági csapatok és a németek is a szerbeket cserbenhagyták vagy ellenük fordultak. A Szerémségbe menekült alkalmas szerb férfiakat besorozták.[6]

Bene ezredes a Temes—Duna-szögletben még utólért mintegy 4—5000 szerb menekültet, akik letérdelve kegyelemért esedeztek. Perczel visszaparancsolta őket lakóhelyeikre.[1] A szerb néppel Perczel és Bem egyaránt igen humánusan bánt; 1849 május 18-án jelenti a magyargyűlölő Mayerhofer tábornok, hogy

[1] Напредак, 1849., бр. 23.; Karlóca, Дѣянія, 1849, бр. 772, 775.

[2] Wien, St. A.; M. Äuss. Depeschen nach Constantinople am 26. Juni, 1849. Стефановић, Одступање аустријске-српске војске, Годишница Чупића, XXIX. стр. 118. Wien. St. A.; M. R. 1849. No. 1670. M. Z. Prot. 81. K. Z. 1515.

[3] A patriárka 1849. febr. 15-én is gyüjtési engedélyt kért. Wien, Kr. A.; Schwarzenbergs Nachlass, 1849. V. 256 ; Arch. d. Militärgrenze, 1849. ad acta 1849. No. 189.

[4] Pimodan, Erinnerungen, S. 226.; Fonblanque, Correspondence relative etc. p. 197.

[5] Karlóca, Дѣянія, 1849, бв. 807, 809.

[6] Годишница Чупића, г. XXIX., стр. 142. Wien. Kr. A.; Kr. M. 1849. No. 3213. Budapest. O. L.; K. I. 1849. 7024, 7154.

a magyar csapatok mind a városokban, mind vidéken valamennyi nemzetiséggel igen emberségesen bánnak, minden erőszak nélkül. Sőt az éhező szerbeknek a magyarok a Szerémségbe 150 kocsi búzát is küldtek.[1]

Perczel a Bemmel való megállapodás értelmében általános amnesztiát adott mindazon szerbeknek, akik nyolc napon belül hazatérnek. Perczel május 5-én már tudatta Kossuthtal, hogy úgy fog cselekedni, amint a humanitás és az ország integritása parancsolja.[2] Az elfogott 4—5000-nyi szerb népnek Oppovánál tényleg megkegyelmeztek. A magyar kormány is erre az álláspontra helyezkedett (június 7.) és „a törvények tiszteletére visszatérő oláh és szerb lakosokra az általános amnesztiának jótéteményeit" kiterjesztette.[3] Parcsetits-Rákóczi Hugó május 18-án újból felszólította a Szerbiába menekült szerb népet a hazatérésre,[4] ezt azonban mind a patriárka, mind a szerbországi kormány igyekezett meghiúsítani. Tényleg csak az öregek, asszonyok és gyermekek tértek vissza, míg a fegyverfogható szerbeket nem engedték át.

Bem is amnesztiát ajánlott fel a szerbeknek. Fölhívásában kijelentette: „egy év óta ezen európai Kánaánt ti szerbek tettétek szerencsétlenné, az ártatlan kifosztott magyar, német, oláh nép véres bosszú után kiált, de én a megtévelyedett népen nem óhajtok bosszút állani. Térjetek meg, rakjátok le a fegyvert és vessétek magatokat a magyar alkotmány alá s én megbocsátok néktek, de aki továbbra is fegyveresen ellenáll, az a halálnak van szánva. Csak egy maradandó béke hozhatja meg az igazi polgári szabadság gyümölcseit."[5] A nem fegyverfogható nép egy része az ő felhívására vissza is tért s „meghódolva, bámulnak barátságos viselkedésünkön"[6]

Bem ugyanis a délszlávokat a magyarokkal kibékíteni akarta Lengyelország fölszabadítása érdekében.[7]

A belgrádi kormányt fölkérte, hogy a titeli fennsíkon levő 2000 szerbiait, akik Knityánin és Blaznavac Petrovits Mili-

[1] Wien, St. A.; M. Äuss. Polit. Berichte nach Wien u. Constantinopel. Belgrad, 1. 1849. V. 18. Вѣстник, 1849., бр. 30. A menekülő szerbeket a dunai átkelésnél kizsarolták, mi ellen a patriárka Belgrádban óvást emelt. Karlóca, Дѣянія, 1849, бр. 779. Wien. Kr. A. Memoiren Surdučkys. 1849. No. 85.

[2] Budapest, O. L.; K. I. 1849. 6825. eln. sz.

[3] Budapest, O. L.; N. M., 1848—49-es iratok. 1849. június 7.

[4] Wien, Kr. A.; Südarmee, 1849. V. 186. Rákóczi Hugó fia volt Györgynek, torontáli főszolgabírónak és a bácsmegyei vészbizottság elnökének. Buda-Pest, O. L.; K. I. 1849. 3106. eln. sz.

[5] Frey, Ludwig Kossuth und Ungarns neueste Geschichte. Bd. III., S. 103.

[6] Klapka, Der Nationalkrieg, S. 130.

[7] Karlóca, Дѣянія, 1849. бр. 786; Budapest, O. L.; K. I. 1849. 7024. eln. sz.

voj vezetése alatt állottak, hívja vissza. A levelet Achmed effendi útján kézbesíttette Bem Garasaninnak. Perczel május 8-i levelében ugyanerre kérte Garasanint, közölvén vele, hogy Magyarországból az összes ellenséges hadakat kiverték, a magyar nemzet függetlenségét kimondották és a Habsburg-dinasztiát királyi trónusától megfosztották, ettől tehát már mitsem várhatnak.[1]

Garasanin (május 10.) kézhez vevén Perczel sorait, ezeket azonnal Rajacsits patriárkának megküldötte, aki Puffert értesítette, hogy Perczel a titeli fennsíkot meg fogja támadni.[2] Garasanin válasz nélkül hagyta a levelet.[3] A szerbek közt az volt az uralkodó nézet, hogy az osztrákoknál nincs mit veszteniök, a magyaroknál nincsen mit nyerniök.[4]

A béketárgyalásokat mindazonáltal tovább folytatták Kohlmann ezredes és Rákóczi Parcsetits Hugó tábori polgári biztos és a belgrádi török pasa közvetítésével. Kohlmann ezredes igen alkalmas volt a tárgyalásokra, mivel bírta a francia, olasz, német és szerb nyelvet; később Tessényi (János) került melléje diplomáciai segítségül és 1849 júliusban Kossuth Kohlmannt a bánsági határőrvidék kerületi parancsnokának nevezte ki a végvidék rendezésére.[5] Kohlmann Hasszán belgrádi pasával érintkezésben állott, sőt Fuad effendit is Bukarestben közvetítésre kérte föl. Kohlmann 1848 június 9—10. közt török ruhában személyesen is fölkereste Hasszán pasát, aki a magyarokkal rokonszenvezett; itt Garasaninnal, Cerutti szárd konzullal, és a lengyelekkel is érintkezett. Le Noir Louis kapitány (Zwierkowski) lengyel ügyvivővel állandó összeköttetésben állt.[6] De politikai tekintetben nem tudott Garasaninnal tárgyalni, szerinte az orosz befolyás miatt, csak a kereskedelmi egyezségről folytatott tárgyalásokat Rákóczi kormánybiztos, ő azonban Garasanint állítólag megsértette.[7] A kereskedelem egyébiránt török és

[1] Дѣянія, 1849 бр. 775.; Frey, L. Kossuth und Ungarns neuere Geschichte. Bd. III., S. 100.

[2] Budapest, Hadtört. levéltár, Öst. serb. Corps, Detailakten, 1849. V. 21.

[3] Perczel szerint Knityánin azt felelte volna Kohlmannak, hogy előbb biztosítsák a szerbek életét és vagyonát, akkor aztán visszahívja az önkéntes szerb csapatokat. Budapest, O. L.; K. I. 1849. 7243. eln. sz.

[4] Вѣстник, 1849, бр. 30. Страњаковић Д. Држање Србије према Аустрији и Мађарима. Jugosl. istor. Časopis I. str. 414.

[5] Budapest, O. L.; K. I. 1849. 9018., 9125. eln. sz. Thim, III. k., 787—790. l.

[6] Wien, St. A.; M. Äuss. Polit. Berichte nach Wien u. Konstantinopel, Belgrád, 1. 1849. jún. 9. 15. Из мемоара Игњатовића, Недељни Лист, 1881., бр. 4.

[7] Wien, St. A.; Ungarn, Fasc. 553. Kohlmann 1849. V. 29-i levele Batthyány Kázmérhoz.

zsidó kereskedők kezébe jutott, akik potom áron vették össze a rablott holmikat[1] és meggazdagodtak.

A szerb elmenekült lakosság visszatérését 1849 május 16-i felhívásában Jellačić bán is ellenezte, aki ekkor már Eszéken állott seregével. Rámutatott, hogy nemsokára egyesülni fog az osztrák-szerb szerémségi csapatokkal. „Ez az egyesülés Szlávia közös anyánk fiai szövetségének kezdete" — mondá.[2]

Hasszán belgrádi pasa, mint említettük, rokonszenvezett a magyarokkal; köztudomású volt róla, hogy Pancsován át érintkezik velük. Rajacsits patriárka emiatt (1849 június 26.) jelentést tett az osztrák kormánynak és bevádolta, hogy fegyvereket szállít a magyaroknak, ami ellen Stürmer osztrák követ a portánál óvást emelt.[3] A pasa a bécsi török követ, C. Musurus fölhívására igazolni volt kénytelen magát. Szerinte a magyar kiküldött és a szerb kormány nem tudott a kereskedelem és közlekedés kérdésében megállapodni.[4]

A magyar kormány a portára is igyekezett hatni és emiatt Pulszkyt utasította, hogy a francia, de különösen az angol követekkel lépjen összeköttetésbe s nagy reményekkel tekintett Blackwell angol ügynök működésére.[5] A magyar kormány tehát Pancsován át lépett összeköttetésbe Törökországgal, a belgrádi európai képviselőkkel és a belgrádi török pasával, aki titokban a magyarokkal kapcsolatokat tartott fenn, másrészt kétkulacsos politikával azt ajánlotta a szerb kormánynak, hogy ne tárgyaljon a magyarokkal.[6] A porta meg tényleg támogatta a pasát bel- és külügyi kérdésekben egyaránt, mivel úgy tudta, hogy híve néki Garasanin, aki a belgrádi francia konzul jelentése szerint népét ekkor még nem tartotta érettnek a teljes függetlenségre.

Kossuth most is azt hitte, hogy engedményekkel meg lehet a szerbeket nyerni, a békekötést azonban függővé tette a nemzetgyűléstől és a kormánytól.[8] Midőn Bem engedményeket ajánlott

[1] Wien, St. A.; Türk. Gesandschaft. Rajacsits jelentése. másolat. 1849. máj. 30.; Constantinople, Rapports, Expeditions, Fasc. XII. 40. 1849. Страњаковић, Држање Србије према Аустрији и Мађарима. Jugosl. istor. Časopis I. k. стр. 416.

[2] Frey, L. Kossuth und Ungarns Gesch. Bd. III., S. 101.

[3] Wien, St. A.; Türk. Gesandschaft, Fasc. XII. 40. Constantinople, Rapports, Expeditions. Varia, 1849 (Stürmer.) II. Haltung der türkischen Regierung und ihrer Ogane in Bezug auf den Krieg in Ungarn. — U. o., 1849. IV. 2., Karlóca, Дѣянія, 1849., бр. 801.

[4] Wien, St. A.; Fasc. Serbien, 6. 1846—1847. Hasszán pasa levele 1849. jún. 27-ről.

[5] Страњаковић, Jugosl. istor. Časopis I. str. 413.

[6] Wien, St. A.; Serbien, Varia, Fasc. 6. (X.) Hungarica, Actes de Haute police, 1849. 6.; ad 394.

[7] A francia konzul 1848. szept. 21-i jelentése. Párizsi állami levéltár.

[8] Budapest, O. L.; K. I. 1849. 6825. eln. sz

a határőrvidékiek részére, Kossuth Török Gábort kormánybiztosi minőségben leküldötte, bár, mint írja Bemnek (1849 április 25.), kevés a reménye, hogy a határőrök meg fognak térni, hiszen száz év alatt négyszer lázadtak fel a magyarok ellen s ezt tették most is, noha megadta nékik az egyenlő jogokat és egyenlő szabadságot. Túszokat kell venni fékentartásuk végett. „Theoretikus phylantropia a bűnösök iránt sokszor a legnagyobb kegyetlenség az ártatlanok iránt!" — írja Kossuth.[1]

Perczelnek (1849 május 21.) írja Kossuth, hogy hatóságot és polgári hatalmat nem nyelv és nemzetiség, hanem közjog, közös törvény és bizonyos territorialitás szerint lehet csak adni és gyakorolni; hogy a szerbeknek vajdájuk legyen, ki minden magyarországi szerbnek főtisztviselője, az lehetetlenség. Nemzetiség szerint tehát bizonyos kivételes hatóság csak azon esetre képzelhető, ha az illető nemzetiségnek kiszabott territóriuma van; de szerb territórium a magyar államban nincsen. A szerb vajdaság és a szerb tartományi gyűlés tökéletes ábránd, mert Magyarországban Szerbia nincs. A szerbek nem kívánhatják, hogy az ő nemzetiségük kedvéért külön tartomány legyen. A hajdankori vajda meg nem telepedett fegyveres népnek volt a vezére. A nemzetiségi béke megteremtésének csak következő módja lehet: 1. közös jog, törvény és szabadság, nyelv- és vallás-különbség nélkül; 2. a szerb nyelvnek használata nemcsak a magánéletben, hanem iskoláikban, egyházaikban és ha valamely községben többséget képeznek, a községi adminisztrációban is; 3. ha az esküdtszéket, a nyilvános és szóbeli eljárást bevezetik, mindenki azon a nyelven védelmezi magát, amelyet tud; 4. vallási és egyházi ügyeiket az összes felekezetek a kormány felügyelete mellett szabadon adminisztrálják; a görög nem egyesültek synodusokat tartanak, papjaik egyházi ügyeiket, matrikuláikat a maguk nyelvén vezetik; a népiskolákban a tanítás a nép nyelvén történik. Ami a határőrvidéket illeti, a határőrvidéki szervezetnek meg kell szűnnie. Szerbiával békében, barátságban akarunk élni, tisztelje a népjogot. Mi nem fenyegetjük Szerbiát, sőt örömest nyujtunk neki kezet, de ha ő nekünk erre fegyverrel felel, mi is fegyverrel válaszolunk.[2]

A Bácska és a Bánság elfoglalása után a kormány a közigazgatási berendezéshez fogott. A torontáli megyei tisztikar Makóról Törökszentmiklósra tette át (1849 április 26.) szék-

[1] Wien, Ungarn, Fasc 490. — Kossuth levelei Bemhez, 1849. ápr. 23., 25. Makray, Briefe L. Kossuth's an Bem, S. 51.

[2] Mészáros K., Kossuth levelezése a magyar szabadságharc karvezéreivel 1848—49-ben, 95—99. l.

helyét.[1] Bács megyében Haczel Márton kormánybiztos működött, Torontálba Hertelendy Miksát (május 6.), Temes-Krassó megyébe pedig Fülepp Lipótot küldte ki (május 8.) a képviselőház,[2] akiknek hatásköre a végvidékre is kiterjedt.

A csajkás és a kikindai kiváltságos kerületeket az országgyűlés megszüntette.[3] Az államjavak rendezése és a határőrvidék reorganizációja a kormánybiztosok hatáskörébe tartozott.

A Bács és a Bánság elfoglalása után az elmenekült magyar és szerb nép a magyar seregek nyomában tért vissza, háromhavi bolyongás után. Már Rukavina és Todorovits tábornok, mikor az osztrák-szerb hadtest elfoglalta Bánságot (március havában), visszahívta őket, ami ellen Rajacsits patriárka (március 12.) tiltakozott.

A visszatérő és a hadakat kísérő nép sok bajt okozott. „Roppant bajom van a vándornéppel, pusztít, rabol, a bot sem használ, már bíróság nélkül kell lövetnem, mert másként háborút nem viselhetek, mint a sáska nyomul hadam után“, írja Perczel Kossuthnak 1849 április 26-án.[4]

Hertelendy kormánybiztos jelenti (1849 május 18.): „54.000 magyar háromhónapi bolyongás után vissza akar térni, de fájdalom, egész magyar helységek teljesen lakhatlanná váltak, fölperzseltettek, kifosztva mindenéből, az isten szabad ege alatt kezdének a szerencsétlenek letelepedni; Batthyány Kázmér kir. biztos ideiglenesen az elhagyott szerb házakba és helyekre telepítette őket. Most Perczel tábornok úr, emberi érzéstől vezettetve, kegyelmet ígért az elfutott szerb népségnek és őket előbbi tűzhelyeikre bántatlanul visszabocsátani parancsolá, s minthogy ezer s ezer kocsival jönnek vissza, de csak öregek, asszonyok és gyermekek, a tisza-szegedi nép zúgolódik és kijelenti, hogy közébök élve rác nem jön lakni.“

Vukovics királyi biztos keresztülutazván ezen a vidéken, elbeszéli, hogy a leégetett és elpusztított magyar helységek borzasztó látványt nyujtanak, de sok szerb községben is hasonló a helyzet, pl. Szenttamáson egy élő lelket sem talált, körülötte a földek bevetetlenül állanak, magas fűtől ellepve.[5]

[1] Torontál főispánja 1848 jún. 28-án lemondott. (O. L.; B. M. 1849. 252. eln. sz.) Perczel ellensége volt a hormánybiztosoknak. Haczel 1849 jún. 6-án Perczel zsarnoksága miatt lemondott. (U. o., 1849. 7907.) Segédbiztosa Szalmásy Ferenc orsz. képviselő volt.

[2] U. o., az 1849. május 8-i ülés jegyzőkönyve. Budapest, O. L.; K. I. 1849. 6076., 6447. eln. sz.

[3] Budapest, O. L.; K. I. 1849. 7026., 7460. eln. sz.; a képviselőház 1849. máj. 8-i 129. és 1088. sz. határozata.

[4] Budapest, O. L.; K. I. 1849. 6451. eln. sz.

[5] Budapest, O. L.; K I. 1849. 7249. eln. sz.; Vukovics emlékiratai, 498—499. l.

XLIII.

Lengyel és olasz kísérletek a magyarok és délszlávok kibékítésére; Andrássy Gyula gróf belgrádi kiküldetése; tárgyalása Garasaninnal és báró Kušlannal; Kossuth balkáni foederációs terve.

Említettük, hogy Bem a belgrádi lengyel emigránsokkal érintkezésbe jutott, akik a délszlávokat a magyarokkal Lengyelország felszabadítása érdekében ki akarták békíteni. A délszlávok egyesítésére és a magyarokkal való kibékítésére a mozgalom tulajdonképen Párizsból indult ki, a lengyel komité köréből, melynek feje Czartoryski Ádám herceg volt. Midőn a magyar sereg leverte az osztrákokat, Bem elfoglalta Erdélyt, Perczel Dél-Magyarországot, a romantikus lengyel Czartoryski Ádám herceg elérkezettnek látta az időt, hogy a Lengyelország fölszabadítása érdekében Magyarország támogatását és segítségét megszerezze.[1] Czartoryski az 1831-i fölkelés leveretése óta dolgozott Lengyelország visszaállításán és a lengyelek a délkeleti kérdés krízisétől várták reményeik részbeni megvalósítását. Czartoryski ezen okból Konstantinápolyban 1841 óta egy állandó küldöttséget tartott és 1843 óta egy albizottságot Belgrádban.[2] Czartoryski herceg célja volt, mint mondottuk, Lengyelország helyreállítása, s minthogy a magyarok is féltek az oroszoktól, készen volt a politikai együttműködés alapja a jövő számára is.[3] Ilyen körülmények között Czartoryski ágensei azon fáradoztak, hogy a délszlávok, a Habsburg-monarchia szlávjai és a magyarok közt az ellentéteket elsimítsák, aztán Ausztriát megsemmisítsék és a portát e céljuknak megnyerjék, egyszóval a törököket, délszlávokat, magyarokat, olaszokat egyesítsék előbb a Habsburg-monarchia s aztán Oroszország ellen, a lengyelek felszabadítása céljából. II. Miklós cárt kétségkívül ezek a lengyel törekvések késztették leginkább arra, hogy a Habsburg-monarchiát, midőn 1849-ben a magyarok részéről vereség érte, megmentse. Czartoryski herceg Magyarországot föderalizálni akarta, a szlávokat és oláhokat politikailag fölemelni, köztük és a magyarok közt szívélyes viszonyt akart teremteni.[4]

[1] Handelsmann, Czartoryski, Nicolas I. et la Question du Proche Orient, p. 112.

[2] Handelsmann, Pierwsza stala misja polska w Belgradzie w XIX. wieku. Zbornik dr Šišića, 1930. str. 531—536.; Handelsmann, La politique yougoslave du prince Czartoryski entre 1840—1848. I. Bulletin international de l'académie polonaise des sciences et des lettres, 1929, p. 108.

[3] Dr. A. Grabianski, Magjari i poljaci u prošlosti. Obzor, 1935. br. 301.

[4] Handelsmann M., Czartoryski Nicolas I. et la question du proche Orient, p. 8., 11., 16., 38., 95., 112. 114. és Russjan Lucjan műve: Polacy i sprawa polska na Węgrzech w roku, 1848—1849, a lengyel eseményekre nézve elsőrangú. Thim, II. k., 587. l.

Czartoryski herceg állítólag már 1848 június első felében gróf Potocki Ádámot Batthyány miniszterelnökhöz küldte azzal, hogy űzzék el a Habsburg-dinasztiát, állítsák fel a republikát, s ebben az esetben Franciaország támogatását kilátásba helyezte. Batthyány azonban föltétlen híve lévén királyának, ezen ajánlatot elutasította.[1]

A lengyel terv szerint a föladat az volt, hogy az osztrák és orosz abszolutisztikus hatalmakat a konföderált szláv-magyar csapatokkal lekössék és egyidőben Litvániában és Ukrajnában fölkelést szítsanak, a Kaukázust föllázítsák, Pozen, Krakó, Galícia lengyel lakosait fölkeltsék és győzelem esetére Lengyel- és Magyarországot függetlenítsék; e két ország körül tömörülnének aztán a szomszédos tartományok.[2] E terv megvalósítására Párizsban, Londonban, Brüsszelben lengyel főbizottságok, a Balkánon albizottságok alakultak.

Czartoryski a középeurópai szlávok, a magyarok és az oláhok föderációjára törekedvén, 1849 május 18-án Párizsba konferenciát hívott össze, melyen résztvettek a magyarok részéről gróf Teleki László, Pulszky Ferenc és Szarvadi Hirsch, a csehek részéről Rieger László, a cseh demokrata vezér, aki az osztrák oktrojált alkotmány óta duzzogva elhagyta Ausztriát és Párizsba ment.[3]

Teleki gróf már 1849 március 7-én Czartoryski herceghez fordult a nemzetiségekkel való kibékülés céljából. Tudatta vele, hogy a magyar kormány mindenkor szem előtt tartotta a nemzetiségek egyenjogúságát és hajlandó volt a szerbeknek messzemenő engedményeket nyujtani. Kijelentette, hogy a magyar kormány hajlandó a szerbeknek a vajdaságot megadni a nemzetiségek jogegyenlősége alapján, területi kikerekítéssel. A magyar kormány kész a szlávokkal kibékülni, a monarchia helyett a nemzetek államszövetségét megalkotni, melynek tagjai egymást kölcsönösen segítenék.[4]

[1] Wien, St. A.; Schwarzenbergs Nachlass, Fasc. IV. No. 183.; Károlyi Á., Gr. Batthyány Lajos főbenjáró pöre. II. k., 112., 113. l.

[2] Wien, St. A.; Min. Index 1849. 571.; Thim, Die Gründungsversuche Jugoslaviens, 1848—49. Ung. Jahrbücher. Berlin, I. Bd. I., S. 31—32.

[3] Russjan L., Polacy i sprawa polska na Węgrzech w roku, 1848—49. 286., 287.; Страњаковић, Мађарски план о подели Аустрије 1849. години. Политика, Ускрс 1936; Divéky A. Magyarok és lengyelek a XIX. században. Budapesti Szemle 1918. 254—256. l. Pethő, Magyarország és az entente 1848—49-ben, 32 l.; Károlyi, Gr. Batthyány Lajos pöre I. 349; Hajnal, A Kossuth-emigráció Törökországban. I. k. 116. l. 2. jegyzet. Handelsmann, Czartoryski etc. p. 115.

[4] Schlesinger, Aus Ungarn, S. 512—515. Wien, Kr. A.; Hauptarmee, Detailakten, 1849. VI. 24. Carossini olasz levele gr. Batthyány K.-hez, 1849. jún. 20.

Ugyanekkor azt írja Teleki a magyar kormánynak, ha nem sikerül Ausztriát megverni, akkor igyekezzék Magyarországot a nemzetiségekkel a konföderáció alapján felépíteni.[1] Május 14-én azt írja Kossuthnak, hogy nemcsak a horvátokkal, hanem a szerbekkel és oláhokkal is ki kellene békülni, vajdaságot adva belső adminisztrációval, statutárius jogokkal, vigyázva, hogy a magyar és német faj ne kerüljön szerb vagy oláh fennhatóság alá; mindannyiuk felett állana pedig a legfelsőbb kormány és az országgyűlés, melynek nyelve magyar legyen. A kormánynál külön szerb és oláh osztályt állítanának fel. Magyarország ilymódon központja lehetne egy jövendőbeli dunai konföderációnak, melyhez Szerbia, Bulgária, Oláhország, esetleg a csehek csatlakoznának. „S ez az út mit kíván?" — kérdé Teleki. — „Egy kis önlegyőzést, melynek bére — feleli — hallatlan dicsőség és élet leend."[2]

Az 1849 március 18-i párizsi értekezleten elhatározták, hogy a magyar nemzetgyűlés jelentse ki, hogy a horvát, szerb és román nemzetiségeknek kész teljes autonómiát adni és csak föderális alapon akarja őket a magyar koronához kötni; a határőrök pedig szabadon választhatnak, vajjon meg akarnak-e maradni katonai kormány alatt, vagy az illető tartományokkal egyesülnek; ezután pedig valamennyien fegyveresen fordulhatnak a közös ellenség, az osztrák-orosz koalíció ellen.[3] Ilyen megállapodásra azonban sem a monarchia szláv népe Riegert, sem a magyar kormány Telekit nem hatalmazta fel, tudniillik a Habsburg-dinasztia letételére, a monarchia felosztására és föderatív átalakítására.[4]

A romantikus Teleki kezességet vállalt, hogy ezt a lengyel tervet a magyar kormánynál keresztülviszi, de csalódott. Batthyány Kázmér külügyminiszter 1849 június 13-án írja Pulszkynak, hogy a magyar kormány sohasem fog beleegyezni egy föderációs állam felállításába.[5]

Kossuth sem járult hozzá ezen tervhez, noha neki is vezéreszméje volt a Habsburg-dinasztia elűzése és a Habsburg-birodalomtól való elválás. „Én — írja Kossuth — Magyarország minden népfajának érdekében csak egy utat ismerek, s ez: hogy

[1] Horváth J., Törekvések Magyarország foederálizálására, 1848—1849. Háborús felelősség, I. k., 237. l.

[2] U. o., 240—241. l. Pethő, Kossuth, a dunai konföderáció és az osztrák kapcsolat. Magyarság, 1934, 182. sz.

[3] U. o., 241—248. l. Ghica I., Amintiri din pribegia dupa, 1848, 396—402. l. Marcali, Pesti Hírlap, 1927. nov. 13.

[4] Károlyi, Gr. Batthyány Lajos pöre, I., 349. l.

[5] Horváth J., A magyar kormány nemzetiségi politikája 1848—49-ben. A háborús felelősség, II. k., 26. l.; Horváth J., A szabadságharc magyar diplomáciai levelei, 511. l.

senki ne gondolkozzék oly lépésről, mely azt foglalja magában, hogy Magyarország nem status (állam) és hogy a külön népfajok külön statust követelhetnek maguknak. Ezen alapon vagy szertebomlik Magyarország, vagy pedig a kard éle határoz; hanem azt vegyük, hogy Magyarország egységének alapján minden ember jogban, szabadságban, törvényben, kötelességben egyenlő legyen; de ha külön statusexistentiát követel magának rác, tót, oláh, nem lehet egység." Eszerint tehát Kossuth a magyar államiság és területének sérelmével nem volt hajlandó a nemzetiségekkel megegyezni. Szemére vetette Kossuth Telekinek, hogy a szerbeknek és oláhoknak még provinciális egzisztenciát is akar adni, ez annyi, mondja, mint Magyarország dizmembrációja — politikai halála.[1]

Kossuth ezen álláspontja nem irányult Lengyelország felállítása ellen, hiszen 1849 május 28-án azt írta Bemnek, hogy Európa (!) és Lengyelország sorsa csakis Bécs fala alatt dőlhet el.

Czartoryski a párizsi május 18-i megállapodást — noha, mint láttuk, sem a monarchia szláv nemzetiségei, sem a magyar kormány ehhez nem járult hozzá — a balkáni lengyel emigránsokkal közölte, akik ezen alapon megkísérelték a horvát ellenzék, a magyar- és törökországi szerbek, az oláhok és a magyarok kibékítését, illetve egyesítését Ausztria és Oroszország ellen.

A „La Pologne", a párizsi lengyel klub lapja, melyet Cyprien Róbert szerkesztett, még 1849 január 1-én ajánlotta a szerbeknek a magyarokkal való kibékülést és óva intette őket attól, hogy a régi kötelékeket felbontsák, mert ők fogják ezt legjobban megbánni.

Czajkowski Mihály, neves lengyel író, Czartoryski konstantinápolyi ügynöke az oroszellenes lengyel pánszlávizmus híve volt, e mozgalom célja az volt, hogy a szláv népeket szövetségbe tömörítse.[2]

Czajkowski (álnéven Czajka) föladata volt a Balkán és a Habsburg-monarchia szláv népeinek forradalmasításával az orosz befolyást leküzdeni, a portát Oroszország ellen megnyerni, a délszlávokat Törökország szuverénitása alatt egyesíteni. Czartoryski e miatt már 1841-ben felállította Konstantinápolyban a lengyel ügynökséget, mely szoros összeköttetésben állt báró Tecco szárd követtel, a francia követtel és Szerbia képviselőjével.

Czajkowski Szerbiában látta azt a tartományt, melyhez a szomszédos törökországi szlávok csatlakoznának. Ezen okból

[1] (Anonym) A közelmult titkaiból. (A muszka intervenciótól a dunai konfoederációig. II. füzet, 50—54. l.)

[2] Hajnal, A Kossuth-emigráció Törökországban, 92. l.

1842 tavaszán Belgrádban lengyel alügynökséget állított fel, melynek vezetését dr. Zwierkowski Lajosra (álnéven Lenoir) bízta, aki lelke volt a délszláv-lengyel mozgalomnak. Lenoir 1843-ban visszatért Konstantinápolyba és Belgrádban 1843 márciustól 1848 májusig a morva származású Czach Ferenc vitte a lengyel ügyeket. Távozta után Lenoir ismét visszatért, mindenütt hirdetvén a délszláv népek csoportosulását Szerbia köré. Összeköttetésben állott a belgrádi politikai körökkel, a bosnyák ferencrendiekkel, a horvátokkal, nagy befolyásra tett szert Karagyorgyevits szerb fejedelemnél és kormányánál.

Czajkowski Mihály és Zwierkowski lengyel ágensek a magyarokkal is szoros összeköttetésbe léptek és Kohlmann ezredes 200, illetve 120 forint havi fizetéssel szerződtette őket a szerb-magyar béke előmozdítására. Kohlmann Gregorowicz horvátországi lengyel ágenst is igyekezett megnyerni.[1]

Belgrádban Lenoir-Zwierkowski, Cerutti Marcello szárd konzul, Limpérani francia konzul szoros érintkezésben állottak egymással és a Zimonyban levő Carossini Giuseppe piemonti ágenssel; valamennyien igyekeztek Szerbiát a lengyel ügynek megnyerni és Magyarországot erkölcsileg támogatni.[2]

Cerutti baráti viszonyban állott Husszein (Hasszán) pasával, akivel régebben Cyprus szigetén ismerkedett meg. Cerutti tisztességes ember volt és Belgrádban sok szolgálatot tett a magyaroknak. Mint kereskedő és konzul 1849 március havában Skutarin át utazott Belgrádba a délszlávok és magyarok kibékítése végett, olasz érdekből.[3]

Az olasz és magyar érdekek 1848 december havában fűződtek szorosabbra, midőn Piemontban Gioberti Vincenzo lett a miniszterelnök, aki meg volt arról győződve, hogy Ausztria szláv lesz s aki báró Monti Sándort és társát titokban Skutarin, Belgrádon át Magyarországba küldte (január havában), hogy a magyarokat az osztrákok elleni harcra serkentsék, miután a szárdok tavasszal újra meg akarták az osztrákokat Lombardiában támadni. Gioberti híve volt az olasz-magyar és a délszláv együttműködésnek és a közvetítést Cerutti Marcellóra bízta, a belgrádi kiküldöttre. Monti még 1848 december 27-én felhatal-

[1] Wien, St. A.; Ungarn, Fasc. 489. Carossini olasz levele 1849 jún. 10-ről. Thim, III. k., 672., 713., 747. l.

[2] Мемоари Игњатовића. Недељни Лист 1880, бр. 51. 1881. бр. 4.

[3] Wien, St. A.; Serbien, Fasc. X. Varia. Hasszán pasa 1849 jún. 27-én kelt levele C. Musurus bécsi török követhez. 1849. január hóban Antivárin keresztül két szárd emisszárius ment Belgrádba, angol útlevéllel, Jaques Taylor és Jean Dickson néven (Monti br. és Cerutti?). Cerutti közvetítése folytán utazott Horki magyar ágens Belgrádon át Turinba. Страњаковић, Влада уставобранитеља, стр. 125, 126. Wien. M. I. 1849. No. 964. Kastner S. Kossuth és Mazzini, Századok, 1925. 2—4. l.

mazást nyert az olasz kormány nevében annak a kijelentésére, hogy a piemonti kormány hajlandó a délszlávok és magyarok közt a nemzetiségi egyenjogúság alapján a kiegyezési tárgyalásokat közvetíteni mind Garasaninnál Belgrádban, mind Rajacsits patriárkánál Karlócán, illetve Zimonyban. Noha az olaszok novarai veresége után megbizatása 1849 március 30-án megszűnt, mikor azonban Perczel a Bánságot elfoglalta, május 12-én újból jelentkezett; Kossuthtól aztán megbízást kapott az olasz légió szervezésére.[1]

Az olaszok céljáról, hogy a magyarokat a délszlávokkal kibékítsék, báró Splényi Lajos magyar diplomáciai meghatalmazott is értesítette kormányát (1849 február 13.). „Az események legújabb iránya — írja — reménységet nyujt, hogy Magyarország a benne lakó szlávokkal kibékülni és szabad institúcióit velük megosztani fogja és a különböző népfajok egymással szemben álló érdekeit egy testvéri szövetségbe olvasztván, hű és hatalmas barátja leend Olaszhonnak."[2]

Gioberti bukása után, 1849 február havában Valerió Lőrinc ellenzéki képviselő Turinban egy olasz-szláv társaságot alakított olasz-szláv szövetség létesítése és a délszlávoknak a magyarokkal való kibékítése végett, s mindez Ausztria ellen irányult.

Carossini főleg Zimonyban tartózkodott és a magyar kormány levelezését közvetítette.

Mayerhofer tábornok és főkonzul a balkáni lengyel mozgalomról pontosan értesítette az osztrák kormányt. Kulmer báró pedig közölte, hogy Szerbiában Garasaninnak és Horvátországban Gajnak a keze van a lengyel kezdeményezésben.[3]

A lengyelek, illetve délszlávok törekvéseit a törökök vezető szerepének hangoztatásával, Limpérani francia konzul is támogatta[4] aki 1849 április 14-én[5] vette át Fabretől ismét a konzuli teendőket. Francia- és Angolország ugyanis nem jó szemmel nézték, hogy az oroszok Moldvát és Havasalföldet megszállották; Anglia Törökország érdekében, Franciaország a szabad eszméket elfojtani akaró Ausztria ellen tevékenykedett.[6] Fabre bár

[1] Pethő S., Magyarország és az entente-hatalmak 1848—49-ben, 19—21. l. F. Bettoni—Cazzago, Gli Italiani nella guerra d'Ungheria, 1848—49, p. 59—68. SS. Berkó, La legione italiana in Ungheria 1849.

[2] Pap D. Okmánytára, II. k., 349. l. Kastner, Kossuth és Mazzini, Századok, 1925, 3. l. Darvai M., Az 1849-i magyar forradalom olasz légiója. Budapesti Szemle, 1925, LX. k., 442., 444. l.

[3] Wien, St. A.; M. R. 1849. 1308.

[4] Страњаковић, Влада уставобранитела, стр. 116—119. Fabre 1848. nov.-tól 1849. ápr.-ig.

[5] Gyalókay, Jellachich hadműveleti tervei 1849. május havában. Hadtört. Közlemények, 1924, XXV. k., 69. l.

[6] Wien, St. A.; Schwarzenbergs Nachlass, II. 123. Mayerhofer 1849 május 9-i jelentése.

becsülte a magyar szabadságot és a függetlenségi törekvéseket, de ellenezte azt, hogy a magyaroknak a délszlávok, valamint horvátok és délmagyarországi szerbek fölött fennhatósága legyen. Szerinte a Habsburg-dinasztia, ha nem teszi szlávvá birodalmát, tönkre megy és feltartóztathatatlan a törökországi szlávok egyesülése egy nagy délszláv birodalommá. A francia külügyminiszter azonban nem osztotta véleményét az agresszív föllépésben, kijelentvén, hogy Törökország integritásának és a békének fenntartását követeli, mert nem óhajt harcot a Szávánál, hanem Olaszországban.[1] Velük szemben Mayerhofer az orosz befolyás erősítését szorgalmazta. Palmerston angol miniszterelnök fenntartani törekedett az osztrák birodalmat; szerinte csak a birodalom keretében érvényesülhetnek a nemzeti törekvések és az alkotmányos Magyarország csak Ausztriával egyesítve maradhat fenn.[2]

A délszlávok Párizsban is tartottak bizalmi férfiakat érdekeik védelmére, akik a párizsi lengyel klubbal is összeköttetésbe léptek. A szerb kormány részéről Párizsban járt Marinovits János külügyi titkár, de miután nem talált talajt céljainak, hamarosan hazautazott, noha Garasanin marasztalta.[3] Garasanin ugyanis vonzódott Franciaországhoz. A fejedelem titkára, Knezsevits Timotej is járt Párizsban, itt volt a horvát ellenzék részéről Gaj Lajos bizalmasa, Herkalović (Hrkalović) István, volt belgrádi tisztviselő, liberális gondolkodású, igen művelt egyén, aki Gaj-jal Turinon át levelezett. Herkalović nyiltan a horvát bán ellen beszélt, osztrák generálisnak tartotta, mert azok ellen fordult, akik neki útját egyengették.[4] Ellene Jellačić bán bizalmasát, Brlić András Torkvátot küldte Párizsba, hogy az ottani felelőtlen elemek dolgait kikémlelje és a lengyel, magyar képviselők működését osztrák érdekből ellensúlyozza. Brlić e helyett belépett a párizsi szláv demokrata klubba, mely a délszlávokat fel akarta lázítani Ausztria ellen.[5] Jerôme Napoleon is fogadta őt, akinek meg azt mondta, hogy Jellačić a szabadságért küzd. Szerinte Napoleon helyeselte Ausztriának föderatív

[1] Белегић—Мисирлић, Француски дипломати код Срба у 1848., стр. 135—135, 201—203.

[2] Hajnal I. Belgrádi diplomácia, Budapesti Szemle, 203. kötet. Sebess Dénes, Két Magyarország 167. l. Blackwel angol ügynök ellene volt a szláv tartományok egyesülésének, de nem ellenezte, hogy az egyes különálló szláv tartományok Magyarországgal szemben függő viszonyba jussanak.

[3] Страњаковић, idem. 127.

[4] Српске Народне Новине 1848. бр.164.; Ivana Brlić—Mazuranić, A. T. Brlić kao banov emisar u Parizu str. III. 42. I. 60. Russjan L., Polaci i sprawa polska etc. 167., 168. Wien, St. A. Informations Protokolle, A. 1849—1850. No. 66.

[5] Wien, St. A.; Informationsprotokolle, A. 1849—1850. No. 45.

alapra való helyezését. Brlić szerint az osztrák kormánynak kellene Ausztria föderalizálását keresztülvinni. Már Prágában, a szláv kongresszus alkalmával is szövögette a szerbiai Arszenijevits Batalakkal a délszláv egyesülési terveket és résztvett Bécsben az 1848. márciusi mozgalomban. Ekkor tervezte a délszlávok konföderációját Jellačić bán alatt.[1] Az állhatlan Brlić végül hozzájárult a lengyel tervhez, a magyarokkal való kibéküléshez, noha tudta, hogy Jellačić bán haszontalan, alávaló, bolond népségnek tartja a lengyeleket.[2]

A lengyelek érdekét szolgálta Dembinski tábornok is, aki Magyarországba érvén, melegen ajánlotta Kossuthnak a horvátokkal és szerbekkel való kibékülést, hogy együttesen Ausztria ellen fordulhassanak. A lengyelek forradalmi fővezére az 1848-i prágai szláv kongresszuson is azt hangoztatta, mint említettük, hogy Ausztria és Oroszország ellen forduljanak a lengyelek fölszabadítása érdekében. Érintkezésbe is lépett a Horvátországban működő lengyel megbízottal, Macaire-rel (Bystrzonowski ezredes álneve), de minthogy Kossuth nem volt hajlandó a Teleki—Czartoryski-féle megállapodáshoz hozzájárulni, Dembinski kísérlete sikertelen maradt.[3]

Macaire Czartoryskitól is hozott levelet Rajacsits patriárkának. Danilyevszkij orosz főkonzul véleménye szerint Czartoryski arra kérte a patriárkát, hogy ne kérje az oroszok segítségét, ne szolgáljon a reakciónak, hanem egyedül a nemzetek szabadságának. Danilyevszkij azonban meg volt győződve, hogy a patriárka távol áll a francia-lengyel cselszövésektől és híve marad nemzete javának, az osztrák császárságnak és egyházának.[4]

A magyar kormány 1849 május havában a függetlenségi nyilatkozat után jónak látta — miután az út dél felől nyitva állott — a szerb kormánnyal és a török portával szorosabb összeköttetésbe lépni. Ezzel a diplomáciai feladattal Andrássy Gyula grófot bízta meg, aki 1849 május 22-én hagyta el Budapestet és Debrecenen, Szegeden, Pancsován át Belgrádba érkezett magyar ezredesi minőségben. Melléje adták titkárul Kiss Lászlót, ezt a regényes sorsú embert, aki az összes európai nyelveket bírta. Belgrádban útját a szárd konzul egyengette. Andrássy először Huszein (Hasszán) belgrádi pasát látogatta meg (jú-

[1] Prelog M., Slavenska renesansa. str. 452., 453.; Wien; St. A.; M. R. 1849. M. R. Z. 1545. (K. Z. 1336.); Brlić kao emisar u Parizu, I. 30. III. 65., 66.

[2] I. Brlić—Mazuranić, i. m. III. 7., 100., 119.

[3] Handelsmann, Czartoryski, Nicolas I., p. 114., 115., 138. Brlić, III. 41. Danzer A., Dembinski in Ungarn, I., 63., II., 7. l. Thim, III. k., 493. l.

[4] Страњаковић, Влада уставобранитеља, стр. 289.

nius 8.). Carossini a francia konzul házában közvetítette Andrássy és Garasanin belügyi főnök közt a titkos találkozást.[1]

A magyar kormány a következő utasítást adta neki: 1. A kormány mindenekelőtt kijelenti, hogy Magyarország független állam. 2. A szomszédos nemzetekkel politikai és kereskedelmi tekintetben kölcsönös barátságban óhajt élni. 3. A szomszédos népekkel békét kötve, saját nemzetiségeivel ki akar békülni. 4. A kibékülés feltételei nem sérthetik: a magyar állam integritását, az államegységet, a magyarság szupremáciáját, a magyar nyelv állami jellegét. A magyar kormány késznek nyilatkozott ezen elveken belül minden nemzeti engedményre s a kibékülés után a szomszéd nemzetekkel szövetségre, esetleg egy konföderációra lépni Ausztria és Oroszország ellen.[2]

Andrássy Belgrádban értesült, hogy a lengyel ágensek (Lenoir, Bystrzonowsky ezredes) a Czartoryski—Teleki-féle (1849 május 18.) párizsi megállapodások alapján propagandát űznek a szerbek és horvátok közt, miért is Garasanin előtt jónak látta elhallgatni a magyar kormánytól kapott instrukciót és csak általános jellegű kijelentésekre szorítkozott.

Garasanin Andrássyt Marinovits János államtanácsosi titkár jelenlétében fogadta. Andrássy kijelentette, hogy a magyar kormány Szerbiával barátságos viszonyba óhajt lépni, hiszen ennek érdekei a Magyarországéival azonosak. Kijelentette, hogy a magyar kormány a közszabadság alapján áll és kész a magyarországi szerbek szabad fejlődését biztosítani, ha azok nem lesznek ellenségei a magyar állam érdekeinek. Andrássy a Magyarországon levő mintegy 2000 szerb önkéntes visszahívását is kérte, ebben az esetben a magyar sereg a Szerémségen és Szlavón-Horvátországon át az olaszok felé menne s így egyesült erővel Ausztria ellen küzdenének. Andrássy fölkérte Garasanint, hogy közölje vele azon engedményeket, melyeket szükségesnek tart a magyarországi szerb nép részére, hogy a szerbekkel a magyarok Ausztria ellen természetes szövetségbe léphessenek.

Garasanin erre kitérőleg felelt. Nem találta az időt elérkezettnek, hogy a magyarországi szerbekről tárgyaljon, mert azok most már nem harcolnak saját nemzeti érdekeikért, hanem Mayerhofer és Jellačić osztrák tábornokok vezérlete alatt az osztrák érdekekért. Egyben felkérte Andrássyt, hogy a délmagyarországi szerbekkel bánjanak jól, mert így a szerbek rokonszenvét megnyerhetik. Andrássy biztosította Garasanint,

[1] Wien, St. A.; Ungarn, Fasc. 489. Arader Akten. 1. Carossini 1849 jún. 10-én Batthyány Kázmérhoz intézett levele; Kiss Konstantinápolyban docens volt.

[2] Budapest, O. L.; K. I. 1849. Puszky, Mein Leben, Bd. II. S. 396—402.

hogy a magyarországi szerbek nemzetiségét és nyelvét biztosítani fogják a nemzeti egyenjogúság alapján.[1]

Garasanin Ilyés, Szerbia belügyminisztere ekkor már tisztában volt azzal, hogy a magyarországi szerbek önállóságukat és a szerb nemzeti vajdaságot nem vívhatják ki Ausztriával szemben. Mindazonáltal nem fogadta el Andrássy ajánlatait, mert az oroszok betöréséről már értesült; de nem is utasította el mereven, mert meg akarta várni Anglia, Franciaország és a porta magatartását az oroszokkal szemben. Midőn ezek semlegességéről meggyőződött, tárgytalannak tekintett minden további tárgyalást. Herkalovits alezredes, Gáj bizalmiférfiának, Istvánnak testvére is azt jelentette (június 5.), hogy a szerbekkel való kibékülés kilátástalan.

Andrássy ugyanezen alkalommal báró Kušlan Dragutinnal is tárgyalt, a „Slavenski Jug" horvát ultra ellenzéki és nemzeti demokrata lap szerkesztőjével, aki az 1849. márciusi oktrojált alkotmány kibocsátása óta ellensége volt Jellačićnak és az osztrák reakciónak. Lapja Horvátországban eltiltatván, Belgrádba ment.[3] A „Slavenski Jug"-on (A szláv dél) kívül szerkesztette a „Prijatelj puka" (A nép barátja) című lapot is. Kušlan a cseh és szerb politikai körökkel szoros összeköttetésben volt és még 1848 december havában felállította Zágrábban a „Slavenska Lipa" szláv egyletet. A horvát ellenzéki nemzeti demokrata mozgalmat republikánusnak tekintették Bécsben.[4] Kušlan Czartoryski lengyel herceggel is érintkezésbe lépett, bizalmiférfiakat is küldött hozzá Párizsba fegyverek és pénzsegély végett. Czartoryski ígéretet is tett arra az esetre, ha a belgrádi lengyel emigránsokkal és a magyarokkal szövetkezik és a horvát fölkelést lengyel vezetés alá helyezi.

Andrássy Kušlannal tárgyalva, a következő föltételeket terjesztette elő: 1. lapjának osztrákellenes irányzatot tartozik adni; 2. a néphez és katonasághoz a magyar kormány egyetértésével fölhívásokat intézzen; 3. pártjának tagjai írásbelileg kötelezzék magukat a feltételek megtartására és alakítsanak klubot; 4. informálja a magyar kormányt az eseményekről; 5. hozza

[1] Ezen ígéretére emlékeztette Andrássyt Grasanin 1861-ben Pesten, midőn a szerbek véle tárgyaltak és Deák javaslatát fogadták el. Ристић, Србија и српски покрет, стр, 72.; А. Николић, Аутобиографија, Кр. Српска Академија, Београд. 1849. 32. III. Mikor 1893-ban Belgrádon jártam, Garasanin fia, Milutin, igazolta előttem ezen tényeket s hogy apja hajlandó lett volna a magyarokkal barátságot kötni.

[2] Thim, III. k., 779., 781—791. l.

[3] Perkovác, Crtice iz bojnoga odsjeka Vienac—Zagreb g. 1869. br. 21., 33—35. M. Ban, Ljudevit Gaj, Vienna g. 1872.

[4] St. A.; M. R. 1849. Prot. 91. M. Z. 1855/1849. Haulik püspök jelentése. 1849. jún. 9. Šurmin Gj., Dragojlo Kušlan (1816—1867) Obzor 8. IV. 1917.

közelebb népét a magyarsághoz. Kušlan ezeket a föltételeket elfogadta, de azt kérte, hogy a magyar kormány is bocsásson ki a horvátokhoz proklamációkat, melyekben biztosítja nemzeti követeléseiket, szabad fejlődésüket és jogaikat és semmi más előjogot nem követel, mint a magyar nyelv parlamentáris előjogát.

Andrássy megadhatónak vélte mindezt és ily értelemben tett előterjesztést Batthyány külügyminiszternek; így ugyanis teljesen tarthatatlanná válnék az idegen hatalmak állítása, hogy ellenünk nem Ausztria, hanem a szlávok harcolnak; s emellett mitsem kockáztatunk, — írja, mert ha győzünk, mindent módosíthatunk, ha meg legyőzetünk, semmit sem vesztünk.[1] Andrássy álláspontját Batthyány nem osztotta, azt jegyezte meg: tiszta bort kell a pohárba tölteni.

Andrássy 1849 június 12-én hagyta el Belgrádot és Konstantinápolyba utazott. Andrássy útján Kossuth egy romantikus tervvel lépett elő; a következő ajánlatot tette a portának: ő kész volt a porta fennhatósága alá helyezni Magyarországot egy Balkán-szövetségben, melyhez tartoznának: Szerbia, a dunai fejedelemségek, Magyarország és Törökország. Anglia az európai egyensúly miatt támogatta Ausztriát, s most Ausztriát a szövetség helyettesítené. Kossuth ezért föltételül kötötte ki Anglia hozzájárulását ehhez a szövetséghez. Anglia azonban leintette a portát, egy orosz háború kitörésétől tartván. Kossuth terve tehát az orosz veszedelem ellen sem sikerült.[2]

Végül meg kell emlékeznünk Bystrzonowski ezredes tevékenységéről, akit Czartoryski a francia kormány félhivatalos megbízatásával küldött Belgrádba,[3] ahova Zágrábon át 1848 november havában érkezett. Néki is az volt a föladata, mint Zach és Lenoir ágenseknek, hogy a délszlávokat a magyarokkal kibékítse és délszláv légiót alakítson Ausztria ellen.

Bystrzonowski őszinte híve volt a szerb-horvát-magyar kiegyezésnek, s e törekvésében támogatta őt a belgrádi Alikocs nevű török szabadkőműves páholy is, melynek három szerb tagja volt. Ő mindenáron, Czartoryski herceg programmja értelmében, véget akart vetni a magyarok elleni harcnak.[4] Bystrzonowski

[1] Thim, III. k., 790—791. l.

[2] Alter, Die auswärtige Politik der ung. Revolution, 1848—49. S. 185—189. Pulszky, Meine Zeit, mein Leben. Bd. II., S. 409.

[3] A párizsi lengyel könyvtárban (Paris, 6. Quai d'Orléans) őrzik Bystrzonowsky naplóját, mely 1849. június 6-tól 1850. febr. 23-ig terjed, lengyel nyelven. 1849 jan. 8-án Konstantinápolyba érkezett és 1850 márc. 30-án tért vissza Franciaországba. Hajnal, I. k. 116. l. — Működését a délvidéken megírta Russjan L., Polacy i sprawa polska na Węgrech w roku, 1848—49. S. 152—165., 169—174., 201. Divéky, Magyarok és lengyelek a XIX. században. Budapesti Szemle, 1918. 257. l.

[4] Die Freimaurerei in Serbien. (Alekszijevits Jovan.) S. 8.; Tolstoj, Rélations des operations de l'Armée Russe en Hongrie, p. 188—199.

ajánlata a Czartoryski—Teleki—Rieger-féle megállapodáson alapult, melyet a magyar kormány nem ismert el. Mint említettük, tervbe volt véve egy mintegy 6000 főnyi délszláv légió felállítása is.[1]

Bystrzonowski Knityánint is fölkereste mosorini táborában céljainak megnyerése végett, 1849 május 23-án; rá akarta bírni, hogy szerbiai önkénteseivel térjen vissza Szerbiába; hogy a szerbek álljanak a magyarok mellé a független, szabad Magyarország kivívására, s ha ez sikerülni fog, a magyarok támogatni fogják a szerbeket a régi szerb császárság felállításában; erre a célra tízmillió forintot (?) ajánlott fel és ötvenezernyi segélyhadat a törökök ellen Czartoryski nevében. Bystrzonowski Garasanin tudtával ment Knityáninhoz. Knityánin azonban a szerbiai kormányhoz küldte — cselfogásból, hogy Perczel azonnal meg ne támadja és hogy a védelem előkészítéséhez időt nyerjen; Garasanin ugyanekkor meghagyta Knityáninnak, hogy semmiféle megállapodást ne kössön sem Bystrzonowskival, sem Perczellel, mert a magyarok úgysem adnának a szerbeknek szabadságot.[2] Bystrzonowski tehát nem ért el sikert, valamint 1848 november 16-án Rajacsits patriarkánál és Suplyikác szerb vajdánál sem, noha Bastide francia külügyminiszter ajánlólevelével jelentkezett náluk a szláv-magyar föderáció érdekében. Bystrzonowski Rajacsitsot fölkérte Czartoryski nevében, hogy ne helyezkedjék Oroszország védelme alá, hanem csatlakozzék a népek szabadságmozgalmaihoz.[3]

[1] Danzer, Dembinski, II. 342.; Pulszky, Életem és korom, II. k., 261. l. Bystrozonowski két műve említendő meg; Serbien, seine europäische Beziehungen und die orientalische Frage, Leipzig, 1845.; megjelent franciául is, továbbá Lettre de L. Bystrzonowski au ministre des affaires étrangères du 22. novembre 1848. Le Monde Slave, Tome IV., p. 113—131. Szerinte a magyarok a szabadság igazi védői voltak és a szlávok nekik köszönhetik fennmaradásukat, mert nélkülük már régen germanizálták volna őket. La Pologne, 1849. mars 1.

[2] Страњаковић, Држање Србије према Аустрији и Мађарима, Jugosl. ist. Časopis I. str. 415. Wien. Kr. A.; Südarmee Jellačić 1849. V. 136$^1/_2$, VI. 246. c. Stefanović, Erlebnisse S. 189. Thim III. k. 763, 787. Belgrad. N. B. Garasanin levele Knityáninhoz 1849 máj. 22-én. — Белегић-Мисирлић, Француски дипломати код Срба у 1848. Српски књижевни Гласник. 1929. стр. 206.

[3] Karlóca, Дѣянія, 1849. бр. 387. Petronijevits arra intette a patriarkát, hogy óvakodjék a lengyelek ajánlatától.

XLIV.

A függetlenségi nyilatkozat, az orosz intervenció és a szerbek.

Az ifjú Ferenc József osztrák császár egy tollvonással oszlatta fel az osztrák kremsieri Reichsratot és semmisítette meg az elődje, V. Ferdinánd által szentesített új magyar alkotmányt, hogy Magyarországot Horvátországgal együtt beolvassza az osztrák császárságba. „Én erre óhajtok felelni, — mondá Kossuth 1849 április 14-én a debreceni országgyűlésen — a Habsburg-Lotharingiai háznak a magyar tróntól való megfosztását indítványozom."[1]

Ekkor az országgyűlésen már számos képviselő békekötés után vágyódott, amit Kossuth a függetlenségi nyilatkozattal meghiúsított. De nemcsak a magyar nemzet függetlenségét akarta megvédeni, hanem a független Magyarországnak a külföldi hatalmak által való elismertetését is keresztül akarta vinni.[2]

„A nemzet kimondotta a hitszegő dinasztia száműzetését és hazánk függetlenségét. A dolog érett volt, késni vele nem lehetett. Véget kellett vetnem az ármánynak. Megvan; azt hiszem nem csal a politikám. Balsorsom úgy akarja, legyek kormányzó. Helyzetem átok, de húzom az igát" — tudatja Kossuth (1849 április 20.) Csányi kormánybiztossal. S mikor délen s Erdélyben Bem és Perczel sikereket arattak és Görgey az osztrák sereget megverte, Kossuth meg volt győződve a független Magyarország kivívásának lehetőségéről.[3]

Kossuth a debreceni képviselőházban kijelentette, hogy a hadsereg követeli a függetlenséget,[4] ez azonban joggal kétségbe vonható.

[1] Kossuth Iratai, XI. k., 485—504. l.; Wien, St. A.; Min. Index, 1849—1850. No. 1391/A, 1850.

[2] Szeremlei, Magyarország krónikája. II. k., 107. l. Görgei 1850 márc. 28-án a következőket mondotta jegyzőkönyvbe: „1849 ápr. 7-én Kossuth Gödöllőn négyszemközt közölte velem, hogy a sorozatos győzelmek következtében az 1849. márc. 4-i oktrojált alkotmányra egy függetlenségi nyilatkozattal kellene válaszolni". — Erre Görgei kijelentette, hogy Törökország is csak kegyelemből exisztál, és a függetlenségi nyilatkozat egyenlő volna az öngyilkossággal és a régi csapatok esküszegőkké válnának. Kossuth kétkedésével szemben Görgei a váci proklamációra hivatkozott. Kossuth erre elégületlenül megszakította a beszédét és szobájába ment. (Wien, St. A.; Minist. Index, 1849. No. 1776., 1850—1391. — Budapest, O. L.; K. I. 1849. 5907. eln. sz.)

[3] Hegyesi Márton, Gr. Batthyány Kázmér a függetlenségi nyilatkozatról. Történeti Lapok, 1893, 167—168. l.

[4] Thim, Délmagy. önvéd. harca, I. k., 248—249., 303—305. l. Bácska, 1885, 70. sz. Thim, III. k., 691—693. l. Budapest, O. L.; K. I. 1849. 5784., 5823., 5907., 6053., 6082., 6750. eln. sz.

A függetlenségi nyilatkozat a magyarságot meglepte és Erdélyben hűvösen fogadták. A délvidéki törvényhatóságok azonban sorra üdvözölték Kossuthot és bizalmat szavaztak neki; Bács-Bodrog megye 1849 május 7-én, Szabadka város május 10-én, Zombor május 1-én, Pétervárad május 2-án, Torontál és Temes megye május 4-én.

A kormánybiztosok mindenütt kihirdettették a függetlenségi nyilatkozatot. Szabadkán 1849 április havában Haczel Márton, újonnan kinevezett kormánybiztos; a délvidéken a nyilatkozatot Török Gábor kormánybiztos hirdette ki.

A délvidéki képviselők közül többen távolmaradtak a debreceni országgyűléstől, ú. m. Kiss Miklós temesmegyei, Zahorai Márton, Zákó Péter, Latinovits Móric bácsmegyei, Bakalovits-Bakai Szilárd, Sztojánovits Mihály torontáli képviselők. Ezeket még 1849 március 24-én törölték és megfosztották mandátumuktól.[1]

A katolikus papság ellene volt a függetlenségi nyilatkozatnak s többen emiatt kénytelenek voltak elmenekülni.[2]

A magyarországi szerbek örömmel fogadták a függetlenségi nyilatkozatot; mert ezzel még a lehetősége is meghiúsult az osztrák és magyar kiegyezésnek és így közelebb jutottak a karlócai határozatok megvalósításához. Rajacsits szerint „a legjobb alkalom adódott, hogy célunkat biztosabban elérhessük". Fel is hívta a bécsi szerb küldötteket, hogy most nyomatékosan követeljék a vajdaságnak koronatartománnyá való elismerését.[3]

Perczel a belgrádi kormánnyal tudatván a függetlenségi határozatot, diplomáciai összeköttetést kért (1848 május 8-án), miután Magyarország szomszéd államaival békében akar élni. Ezen fölhívást a szerb kormány azonnal tudatta a patriarkával; Perczelnek pedig nem válaszolt.

A szerbiai kormány kárörömmel nézte a függetlenségi határozatot, mert ez közelebb vitte tervei titkos céljához, a Habsburg-monarchia bomlásához. Garasanin belügyminiszter a nyilatkozatot diákcsinynek mondotta, miáltal a magyar ügynek csak több ellensége támadt, s ez volt a nézete a magyarság barátainak is. A függetlenségi nyilatkozatot valamennyi belgrádi konzulnak megküldték.[4]

Kossuth nagyon bízott abban, ha a függetlenségi nyilatkozatot a külföldi hatalmaknak kézbesítik, a magyar ügyre ked-

[1] A képviselőház naplója. 1849 márc. 24.
[2] Mesztényi Antal, A magyar katolikus egyház és az állam 1848—49-ben, 217. l.
[3] Thim, III. k., 738., 740. l.
[4] Karlóca, Дѣянія. 1849. бр. 775. Thim, III. k., 714—715., 724. l. Mészáros, Kossuth levelezése, 83 l.

vező lesz, sőt azok az orosz intervenció ellen foglalnak majd állást. A francia képviselő Konstantinápolyban azonban azt felelte, hogy Magyarország függetlensége diplomáciailag Európa előtt nincs elismerve. A francia és angol követ tudomása szerint Magyarország Ausztria kiegészítő része; az angol követ az osztrák monarchia egységének fenntartása mellett foglalt állást, mindkét követ elve volt: „la paix à tous prix“.[1] A bukaresti angol ügynök értesülvén a függetlenségi nyilatkozatról Beöthy kormánybiztossal nyomban megszakított minden hivatalos érintkezést, mire Beöthy lemondott kormánybiztosságáról. Elkeseredten írta Kossuthnak: „Eleresztettétek a kutyát a láncról.“[2]

Ilyen viszonyok között Kossuth hiába számított arra, hogy Francia- és Angolország az orosz intervenció ellen fognak föllépni, legkevésbbé lehetett ezt várni a tehetetlenül tengődő Törökországtól.

A függetlenségi nyilatkozatot követte, de nem mint következmény, az orosz intervenció. Az orosz cár 1848 március 26-án kibocsátott kiáltványában az európai forradalmárok ellen fordult;[3] félt tőlük, félt a szabadságmozgalmaktól. A cár meg volt győződve, hogy nemcsak a saját, hanem az európai béke és közrend érdekében is cselekszik.[4] Ugyanakkor az oroszok hivatalos lapjukban kijelentették, hogy Oroszország nem fog támadólag föllépni, de nem fogja tűrni, hogy az európai politikai egyensúly Oroszország hátrányára megváltozzék.[5] Szólt ez a lengyeleknek is; „ha Galícia el akarna szakadni Ausztriától, elfoglalom Ferdinánd császár nevében, mert a szövetségesek kötelessége érdekeiket a lengyel tartományokban megvédeni“[6] mondotta a cár.

Midőn Windischgrätz seregét a magyarok megverték, helyzete válságosra fordult és orosz segítséget kért, az osztrák minisztertanács (1849 március 29.) Welden hadügyminiszter föllépésére nem teljesítette kérelmét, mert ezzel egész Európa előtt bebizonyítanák Ausztria tehetetlenségét; kimondották, hogy az orosz segélyhadakat csak a legvégső kényszerítő esetben veszik igénybe.[7]

Windischgrätz súlyos vereségei hírére Welden hadügyminiszter az 1849 április 21-i osztrák minisztertanácsban kétségbeesve bejelentette, hogy az osztrák seregek feloszlásban vannak és az orosz fegyveres segítség igénybevétele elkerülhe-

[1] Wien, St. A.; Min. Index, 1849. 15. Mai. No. 7988.
[2] Hegyesi M., Bihar vármegye 1848—49-ben, 169. l.
[3] Divéky közli a kiáltványt magyarul. Budapesti Szemle, 1918, 261.
[4] Danzer, i. m., 225—227. l.
[5] Wurm, Diplomat. Geschichte der Orientfrage, S. 361.
[6] Wien, St. A.; M. Ä. Russie. Rapports et expéditions. Varia 1848. Lebzeltern jelentése, 1848. márc. 21.
[7] Wien, St. A.; M. R. 1849. No. 937., 1004.

tetlen; az orosz intervenciótól függ a monarchia sorsa, miután belső erőkkel meg nem menthető.[1] Erre Schwarzenberg herceg miniszterelnök sürgősen kérte az orosz fegyverek segítségét, s a kérelmet Ferenc József császár 1849 május 1-én a cárnál megismételte, különösen felhíván a cár figyelmét arra, hogy Kossuth seregében lengyel összeesküvők is harcolnak. A cár 1849 május 12-i válaszában teljesítette a császár kérelmét. Már előzőleg azt írta Paskievicsnak (1849 április 27-én), hogy „a magyar lázadás általános összeesküvés minden ellen, ami szent, de főleg Oroszország ellen".[2]

Nesselrode orosz külügyminiszter 1849 április 27-én köriratban tudatta az orosz diplomáciai ügyvivőkkel, hogy a lengyelek és magyarok fenyegetik a lengyel tartományokat és ezért a cár az osztrák kormány kérelmére segítséget ad Ausztriának a rend helyreállítására.[3] Más szóval I. Miklós cár meg akarta gátolni a magyar-lengyel föderatív állam fölállítását, amint azt Czartoryski herceg tervezte.[4] Tényleg Bem megbízatását Erdélyben úgy fogta fel a külföld, hogy a magyar ügyből lengyel ügy is lett.[5] Ilyen körülmények között írja a cár Ferenc József császárnak (1848 júniusban): „Az orosz fegyverek győzelme a rend és a törvényesség győzelme lesz, Felséged ügye az enyém is." Magyarország függetlenségi harca osztrák-orosz és európai ügy lett.

Az orosz intervenció eldöntötte Magyarország sorsát; a reális gondolkodású hadvezér, Görgei, elveszettnek látta a harcot az orosz túlerővel szemben, amit Gödöllőn Kossuthnak meg is mondott.

Hasztalan bocsátott ki Kossuth kiáltványokat a magyar nemzethez, a külföldi hatalmakhoz, rendelt el böjtöket, harangozást, imákat — a történetíró szinte csodálkozva tekint Kossuth romantikus optimizmusára —, mindez Kossuth nemzetpolitikájának bukását nem tartóztathatta fel.

Kossuthnak kezdettől fogva számolnia kellett volna az orosz intervencióval. Nem ismerte fel, hogy 1848-ban az aránylag kicsiny magyarság létének biztosítására a Habsburg-monarchia nagyhatalmi állásának és gazdasági egységének keretén belül

[1] U. o., M. R. 1849. No. 1004., 1228., 1264.
[2] U. o., M. Ä. Varia de Russie. Ferenc József császár és a cár levélváltása, Русскij Архивъ 1910, 1911. — Mikor az oroszokat Erdélybe behívták, Schwarzenberg herceg azt írta Puchner altábornagynak: „ein verhängnissvoller Schritt aus politischen Gründen", Wien, Kr. A.; Hauptarmee. Detailakten, 1849. XII. 72.
[3] Horváth M., Magy. függetl. harca, III. k., 21. l., Wiener Zeitung, 1849 máj. 1.; Miklós cár proklamációja, Horváth, i. m., 25., 26. l.
[4] Wien, St. A.; Min. Index, 1849—1850. No. 571.
[5] Wien, St. A.; Min. Index, 1849—1850. No. 37

van meg az egyedüli lehetőség.[1] Elmulasztotta a kiegyezés legkedvezőbb idejét, midőn Radetzky még nem győzte le az olaszokat. Szerencsétlenségre a bécsi reakciós körök sem látták be, hogy a történelmi jogokkal bíró magyar nemzetet a Habsburgmonarchia kára nélkül nem lehet az osztrák tartományok színvonalára lesüllyeszteni.

Kossuth az orosz cár 1848 március 26-i proklamációjából kiolvashatta volna az orosz veszélyt. Guizot, a bukott francia király minisztere, aki az orosz politika minden oldalát ismerte, már 1848 december havában megüzente Szalay László, a Frankfurtba küldött magyar képviselő által, hogy a magyarok igazítsák el viszályaikat Ausztriával, különben feltartóztathatatlan az orosz intervenció.[2]

Kossuth különösen az angol és francia kormányban bízott, hogy megakadályozzák az orosz intervenciót. De csalódott. Midőn az orosz cár angliai követe, báró Brounow, Lord Palmerston angol miniszterelnökkel tudatta az orosz intervenciót mint megtörtént tényt, ez azt felelte: „finisser en vite" — fejezzék be gyorsan. Lord Wellington pedig azt ajánlotta az orosz követnek, hogy nagy erővel, gyorsan vessenek véget a magyar forradalomnak. Palmerston, bár az angol parlamentben 1849 július 21-én kijelentette: „akár mint győző, akár mint legyőzött fél kerül ki Ausztria a harcból, balsors érte",[3] rendkívül fontosnak tartotta, hogy Ausztria nagyhatalmi állása megmaradjon, mert a magyar nemzetben nem látott elég gátat az oroszok ellen.

Az első orosz csapat 1849 április 19-én már a vereckei szorosnál állott. Welden táborszernagy április 30-án tudatta Jellačić-csal az orosz intervenciót, aki erről Mayerhofer tábornokot május 5-én értesítette.[4]

Szerbiát nem érte váratlanul az orosz betörés, melyet kormánya, különösen Garasanin nem szívesen látott. A szerb kormány politikája az osztrák kormány szorult helyzetére vagy Ausztria bomlására építette terveit; első esetben a szerb vajdaságot mint önálló szerb koronatartományt igyekezett kiküzdeni,

[1] Gelich, III. k., 492—494. l.; A közelmult titkaiból, I. füzet, 17. l.

[2] Horváth, Függetl. harc tört. III. k. 5., 7. l.

Az orosz intervenció legújabb földolgozása: D. Jánossy, Die Russische Intervention in Ungarn im Jahre 1849. A Bécsi Magyar Tört. Intézet Évkönyve, 1931. I. k., 314—335. l.; Kerchnawe H., A. Fürst Windischgrätz und die Russenhilfe. Mitteilungen d. öst. Institutes für Geschichtsforschung. XLIII. Bd. 1929.

[3] Wien, St. A.; M. Äuss. Russie; Rapports, Expéditions, Varia. Brounow, br. 1849 máj. 11-i levele Nesselrode orosz külügyminiszterhez; Wurm, Diplomatische Geschichte der orient. Frage. — Horváth J., Háborús felelősség, I. k., 427. l.; Sebess D., Két Magyarország. 80. l.

[4] Wien, Kr. A.; Südarmee, 1849. IV. 53.; Öst. serb. Armeecorps, 1849. V. ad 31.

a másik esetben a vajdaságot Szerbiával egyesíteni névleges török fennhatóság alatt. Az orosz cár a délmagyarországi szerb fölkelést tisztán a monarchia belügyének tekintette s minden aktív beavatkozástól távol tartotta magát.

Perczel győzelme folytán a szerbek elvesztették az elfoglalt délvidéki területet s birtokon kívül csak nehezen léphettek fel Béccsel szemben az önálló szerb vajdaság kérdésében. Az orosz intervenció pedig a Habsburg-monarchia megmentését jelentette s ezt Szerbiának nem sikerült megakadályoznia. A szerb fejedelem ugyanis még 1849 február 24-én a belgrádi francia konzul útján Bonaparte Napoleon Lajos francia köztársasági elnökhöz fordult titokban oly célból, hogy az orosz intervenciót akadályozza meg. Ez Szerbia, illetve a délszlávok szabadságát és közjavát veszélyezteti, noha az orosz cár megparancsolta Szerbiának, hogy a közrendet és nyugalmat mindenáron fenntartsa. Ellenkező esetben — írja a szerb fejedelem — kénytelenek lesznek a kardnak meghódolni és szerencsétlen helyzetükbe belenyugodni.[1] Ezt a lépést ajánlotta a francia konzul is, aki nem volt tisztában kormánya politikájával; s így a kísérlet eredménytelen maradt.

A szerbiai kormány ezután kényszerhelyzetbe jutott. Félt az orosz gyámkodástól és igyekezett távol tartani magát Oroszországtól. A török gyámságot, mely amúgyis csak névleges volt, le lehetett volna rázni, de az orosz protektortól nehéz lett volna megszabadulnia.[2] A szerb kormány május 10-én tette közzé hivatalos lapjában az orosz intervenció hírét, amit Perczel tábornok nyomban tudatott Debrecennel.

A magyarországi szerbeknek is hátrányos volt az orosz intervenció, mert Ausztria megszabadult kényszerhelyzetéből, az orosz cár pedig nem támogatta reálisan ügyüket; úgy intézte az oroszok déli bevonulását, hogy a szerbek nem is láttak orosz katonát!

Rajacsits patriárka már április 27-én (?) értesült az orosz segítségről Hammerstein kapitány által, aki Puchnerhez ment Erdélybe. Ezt jelentették neki a bécsi szerb kiküldött bizalmi férfiak is május elején.

Az orosz cár egyébiránt meg volt elégedve Szerbia magatartásával is, hogy kormánya az ország belsejében fenntartotta a rendet és megvédte országát a forradalomtól. 1849 május 21-én a fehérsasrenddel tüntette ki a szerb fejedelmet; az oszt-

[1] Thim, III. k., 479—481. l.; Белегић-Мисирлић, Француски дипломати код Срба. Српски књижевни Гласник. 1929. стр. 132—137, 201—208; szerb nyelven közölte: Јакшић Гргур, Покрет 1924. I. стр. 4—6. Страњаковић, Влада уставобранитеља, стр. 118—120.

[2] (Polit M.) Mittheilungen aus Serbien. Deutsche Vierteljahrschrift, 1856. S. 58., 72.

rák császár pedig az elsőosztályú Lipót-rendet adományozta neki, Knityáninnak a rend II. fokozatát; Petronijevits Avram, Sztefánovits István és Szimits Sztoján a vaskoronarend II. osztályát kapta. Garasanin belügyi főnök elhárította magától a kitüntetést. A porta meg a török birodalom legnagyobb rendjét, a Nisan-iftikar rendjelt adta a fejedelemnek.[1] S ezzel Szerbia a reakció hatalmába jutott.

Mikor Újvidék (1849 július 10.) pusztulása után Hadzsits János volt magyar országgyűlési képviselő visszatért Belgrádba, a fejedelem kormánya fölkérte őt, hogy szerkesszen meg egy memorandumot az orosz cár számára a magyarországi szerb település történetéről 1690-től 1849-ig. Ebben kimondták, hogy a magyarországi szerbeknek egyetlen reménye — Oroszország. Az orosz nyelvre lefordított memorandumot Berg orosz tábornok útján küldték meg az orosz kormánynak.[2] Az orosz cár ismert álláspontja szerint ennek a memorandumnak sem volt eredménye.

XLV.

A szerb ellenzék a III. szerb nemzetgyűlés összehívását követeli; Jellačić föllépése a szerb ellenzék ellen; a szerb küldöttség császári audienciája.

A magyarországi szerbek egy részének elégületlensége még a Sztratimirovits—Rajacsits-viszályból eredt. A nemzeti liberális szerbek erősen nacionális törekvései nem tudtak összhangba kerülni az osztrák császári tendenciákkal; önálló szerb koronatartományt követeltek, míg a császár csak külön nemzeti közigazgatási kerületet ígért 1848. december 15-i pátensében. Ennélfogva az 1849. március 4-i oktrojált alkotmányban felsorolt koronatartományok közt a szerb vajdaságról nem történt említés.[3] A határőrvidéknek az alakítandó szerb vajdasággal és Horvátországgal való egyesítését sem ígérte meg a császár. A vajdaságban a szerbek szupremáciájára sem tett ígéretet, sőt kijelentette, hogy a nemzeti közigazgatási szervezet csakis a nemzetiségek egyenjogúsága alapján állhat, — súlyos kijelentés, tekintve azt, hogy a követelt szerb vajdaságban a szerbek nem képezték a többséget. A hangoztatott szerb privilégiumokkal sem lehetett igazolni a szerb vajdaság régebbeni létezését. Perczel a Bánságot és Bács megyét elfoglalta és így birtokon

[1] Србске Новине, 1849, бр. 53. Ристић, Србија и српски покрет., стр. 63

[2] Др. М. Кићовић, Јован Хаџић, стр. 181.

[3] Thim, III. k., 250—252., 488. l.

kívül kerültek a szerbek. A szerb csapatok demoralizálódtak, a szerbiai önkéntesek nagy részét a szerb kormány kénytelen volt visszahívni, mind oly tényezők, melyek miatt nem lehetett az orosz intervenció idejében a szerb nemzeti liberális elégületlen párt követeléseit Bécstől kikényszeríteni. Az osztrák kormány a monarchia szlávjainak állásfoglalását — akik föderációra törekedtek — az oktrojált alkotmánnyal szemben rossz néven vette, mert a centralizáció ellen irányult, viszont a szerbek, szlávok féltek a centralizációval járó germanizálástól. Sőt még annak a híre is járt a Délvidéken, hogy Debrecenben egy békepárt alakult, hogy Ausztriával békét kössön és Bécs hajlandó erre.[1] Tetézte az elégületlenséget a patriárkának (1849 április 2.) császári biztosi kinevezése s hogy a vajdaság területét Windischgrätz herceg a VII. katonai kerületbe osztotta és élére Mayerhofer tábornokot nevezte ki, akiben a nacionalista szerbek ellenségüket látták. Mayerhofer július havában azt jelenti, hogy az ő és a patriárka élete ellen törnek, és a belgrádi lengyel-szerb összeesküvők azt követelik, hogy nyolc nap alatt hagyja el Belgrádot. Május 6-án jelenti Mayerhofer Jellačićnak, aki ekkor már a déli harctérre sietett, hogy a szerbek lázadása kitörőben van. Az illírbánsági ezred forrong. Mayerhofer még a patriárkában sem bízott már, akivel nem merte a titkos hadiprogrammot közölni. De még Szerbiában is forrongott az ellenzék, melyhez a papság is szított, Karagyorgyevits fejedelemmel szemben.[2]

A belgrádi félhivatalos lap, a „Szrbszke Novine" szerkesztői, Popovits Milos és Ignyátovits Jakab, a leghevesebb cikkeket írták az osztrák reakció ellen.[3] Szemere Bertalan belügyminiszter szintén akart egy szabadelvű szerb lapot kiadni, de nem talált reá szerkesztőt. Csak Ignyátovits volt hajlandó egy magyarbarát osztrákellenes német lapot kiadni, Kohlmann ezredes fölkérésére.

A délvidéki viszonyokkal elégületlen szerbek az egybehívandó III. szerb nemzetgyűlésben látták az egyedüli fórumot nemzeti kívánságaik előterjesztésére. Hangosan követelték a

[1] Fonblanque, Correspondence relative to the Affairs of Hungary, p. 184. „There is discontent in most of the district in Servica" — írja a belgrádi angol konzul.

[2] Wien, St. A.; M. Äuss. Pol. Berichte, Belgrád, 1. 1849 jún. 30., júl. 18. Kr. A.; Südarmee Jellačić, 1849. V. 52. Hauptarmee, Windischgrätz, 1849. Detailakten, V. 58. Corps Mayerhofer, 1849. V. ad 70. St. A. Inf. B. 1849. No. 458., 510.

[3] Ignyátovits Jakab, a későbbi nagy regényíró, kitűnően tudott magyarul. 1848-ban eleinte Csernovits kormánybiztos mellett működött; aztán Karlócára ment, hol letartóztatták, de ismét szabadon bocsátották s itt 1848 szept.—decemberig a Vjesztnik lapot szerkesztette s aztán Belgrádba ment társszerkesztőnek. Pancsova díszpolgárává választotta a szerb fejedelem jóváhagyásával.

patriárkától ennek összehívását. Karlóca városi testülete már 1849 március 25-én (?) kérte erre a patriárkát.[1] A Nagybecskereken tartózkodó vajdasági szerb kormány 1849 április 1-én május 20-ra Zimonyba hívta össze a nemzetgyűlést és Sztratimirovits Györgyöt alelnökévé választotta, kimondván, hogy a tisztviselők esküt kötelesek tenni. A patriárka hozzájárult a nemzetgyűlés egybehívásához. A szerb vajdasági központi kormányban is elégedetlenkedtek s azt kérték (április 27-én), hogy a patriárka ne kormányozzon önkényesen, hanem alkotmányosan, az osztályfőnökök ellenjegyzése mellett.[2]

A szkupstina egybehívását követelték a nagybecskereki kerületi odbor (március 13.), az iregi odbor (március 25.), a törökbecsei (április 12.), a rumai (április 24.), továbbá a mitrovicai, pancsovai és zimonyi (április 27.) odbor, a péterváradi ezred, Sid községe stb.[3] Május 5-én Zimonyban a kiküldöttek értekezletet tartottak a vajdasági kormánnyal és a zimonyi kerületi odborral s miután a patriárka vonakodott a nemzetgyűlést egybehívni, másnap az értekezlet határozatait a patriárkának benyujtották; ebben követelték a szerb nemzetgyűlés egybehívását, s miután a vajdasági kormány tagjainak többsége — nem vállalván a felelősséget a patriárka kormányzásáért — lemondott, egy új tanács felállítását, melynek hozzájárulását a patriárka köteles a maga rendeleteihez kikérni. Az értekezletet követő zimonyi gyűlés (május 6.) határozataiban követelték: 1. a szerb nemzetgyűlés összehívását; 2. tiltakoztak az 1849-i oktrojált alkotmányban foglalt sérelmek ellen, s e miatt Őfelségéhez fölterjesztés intézését határozták el; 3. követelték a császári biztosi és a katonai főparancsnoki állások megszüntetését; 4. a nemzeti közigazgatást; 5. Todorovits tábornok és Herdy ezredes hadbíróság elé való állítását és 6. az önálló kormányzást. Ezeket a pontokat a patriárkának május 8-án adták át.[4]

[1] Budapest, O. L.; B. M. 1849. 91., 173. eln. sz.

[2] Thim, III. k., 602. l. Karlóca, Дѣянія 1849. бр. 586. 740, K. P. L. Главни одбор 1849. бр. 2844. A vajdasági kormányban Rajacsits pátriárka önkényes kormányzása ellen föllléptek: Jovánovits Péter, Mihajlovits J., Kristof Ferenc, Sztojákovits György, Dr. Radojcsits, Sztankovits János, Karamata Athanáz, Petrovits P.

[3] Вѣстник, 1849. бр. 17, 25, 31. Karlóca, Дѣянія 1849. 477; K. P. L. Главни одбор. 1849. бр. 2828, 2926. A szerb ellenzék már 1849 január havában is követelte a harmadik nemzetgyűlés összehívását, mikor Sztratimirovits és Rajacsits patriárka közt újra kitört a viszály. Thim III. k. 322., 324., 370., 603., 704., 878.

[4] Вѣстник, 1849. бр. 21., 25,. 26., 34., 35. A tanács tagjaiul a kormány mellé megválasztattak: Rigyicki Pál, Petrovits István, Bogdánovits Koszta, Baderlica János, Branovácski István, Jócits Áron, Pantelits György Zsivkovits Vaszilije, Zsivánovits Demeter, Tomasevits Miklós, Popovits Athanáz. A gyűlés határozatait lásd Thim, III. k., 701—706. l.

A zimonyi határozatok olyanok voltak, amelyeket a patriárka nem teljesíthetett, nem lévén hozzá hatalma és mivel nemcsak az ő személye, hanem Mayerhofer főhadparancsnok ellen is irányultak. S bár a patriárka eleinte hajlott a szerb nemzetgyűlés egybehívására, most ő és különösen Mayerhofer ellene foglaltak állást; utóbbi kijelenté Sztratimirovitsnak, hogy mindenképen meg fogja akadályozni a szkupstina összeülését.[1] Rajacsits patriárka a zimonyi határozatok elől kitért és a nemzetgyűlést sem hívta egybe, mire eljárása miatt a megválasztott ellenzéki tanács (május 13.) óvást emelt és visszalépett.[2] A patriárka azonban nemcsak a szerb ellenzékkel jutott ellentétbe, hanem Mayerhoferrel is, aki, miután a patriárka nem lépett fel elég erélyesen az ellenpárt ellen, bizalmatlan lett iránta s azt jelentette Schwarzenberg herceg miniszterelnöknek, hogy a patriárka politikai kalandorok kezébe került, akik az osztrák kormány és ő ellene izgatnak és Zimonyban az összmonarchia ellen irányuló forradalmi határozatokat hoztak.[3]

Ilyen viszonyok közt ért le (május közepén) Jellačić seregével a Duna mentén Eszékre és a Szerémségbe, ahol a volt osztrák-szerb hadtest megvert maradékával egyesült. Ekkor kb. 44.000 gyalogossal, 7000 lovassal és mintegy 200 ágyúval rendelkezett.[4] A sereget kizárólag a császári zászlókra eskette fel és más zászlók használatát megtiltotta. Az osztrák hadügyminiszter május 25-én rendelte el Perczel ellen az offenzívát.[5] De a seregnek fele sem volt harcképes; kolera, vérhas és tífusz pusztította, e betegségek Eszéken ütöttek ki és egész Szlavóniában, Szerémségben, Bácskában s még messzebb is elterjedtek.[6] Jellačić déli hadtestének feladata volt Horvátországot a magyar támadás ellen fedezni, Péterváradot körülzárni, Temesvárt fölmenteni és Erdélybe nyomulni.[7] Jellačić az oláhországi orosz hadtesttel is egyesülni óhajtott, miután Puchner Orsovánál kereste vele az egyesülést. Jellačić (június 1.) Lüders orosz főhadparancsnokhoz fordult az egyesülés érdekében, de ez kitért előle, miután Erdélybe akart betörni. A szerb kormány ellenezte az orosz csapatoknak Szerbián át való átkelését és Omer pasa kijelentette, hogy az osztrák kormánynak ilyen kérelme sérti a

[1] Thim, III. k., 322., 746., 747., 878. l.
[2] Pap D., Okmánytár, II. k., 444—445. l.
[3] Wien, St. A.; Nachlass Schwarzenbergs, Fasc. II. Mayerhofer levele Schwarzenberghez, 1849. V. 16.
[4] Ramming, Sommerfeldzug, S. 221—222. Eszékről 20.000 forintot utalványozott a bács-bánsági szerb menekült népnek.
[5] Wien, St. A.; M. R. 1849. No. 1576., 1761.
[6] Pimodan, Erinnerungen, S. 193. Horvat, Rat Hrvata s Magjarima, str. 361.
[7] Wien, Kr. A.; Hauptarmee Windischgrätz, 1849. VI. 4.

porta szuverénitását.[1] Jellačić Radetzkytől a hét határőrvidéki zászlóalj hazaküldését kérte Olaszországból, de sikertelenül. „Jelenlegi helyzetem a legveszélyesebb az államra nézve és egész hadtestemet a tönkremenés veszélye fenyegeti" — felelte Radetzky.[2]

Jellačić bán Eszékről (május 15.) fölhívást intézett a szerbekhez, melyben fölhívja őket, hogy vele és a horvátokkal együttesen küzdjenek a császárért és szabadságért; ez az egyesülés legyen kezdete a testvéri szövetségnek a közös anya, Szlávia fiai közt. Május 19-én a katonasághoz bocsátott ki proklamációt, hűségre hiván fel őket a császár és a birodalom iránt.[3]

A rumai szerb küldöttségnek azt felelte: „itt vagyok, ne féljetek, én leszek a fejetek".[4] Jellačić május 29-én titokban Zimonyba ment és másnap visszatért Rumába. A patriárka ugyanis védelmet kért tőle, mert fenyegetik. Zimonyban az elégületlen szerbek beadványt nyujtottak be Jellačićhoz, melyben védelmet kérnek az osztrák tisztek túlkapásai ellen, akik a császár ígéretét kijátsszák.[5] A szerb nemzeti kormányzat bevezetését követelték, mely, miután ehhez a császár hozzájárult, nem sérti a katonai szabályokat és felélesztené a megcsappant szerb lelkesedést; kérik a katonai parancsnokság és a vajdasági kormány közti viszony szabályozását, a vajdaválasztás kitűzését, a szoros kapcsolatot a horvát egyesült királysággal. Úgy látszik, a magyarok jövendölése beteljesedik — mondták —, hogy Ausztria a szerbeket a magyarok ellen csak fegyverül használja s megmarad minden a régiben.[6] Erre a bécsi „Österreichischer Korrespondenten"-ben adott választ Jellačić: „Ha a forradalmi mozgalmak akár magyar, akár szláv földön ütnek ki, — az nékem mindegy, mert én csak az egységes Ausztriát, az összmonarchia fenntartását és a velejáró jogegyenlőséget ismerem el s aki nem osztja nézetemet, legyen az német, szláv vagy magyar — nekem ellenségem."[7]

Az elégületlen szerbek ellen nemcsak Jellačić, hanem Mayerhofer tábornok és a patriárka is fölléptek. Az ostromállapotot kihirdették. A szerb sajtó azonban a nemzeti liberális ellenzék pártját fogta. A Vjesztnik felszólította (1849, 36. sz.) a patriárkát, hogy mondjon le és vonuljon kolostorba, mire ez

[1] Wien, K. M. 1849. No. 4737. — Gyalókay, Jellačić hadműveleti tervei 1849-ben. Hadtört. Közlemények, 1924, XXV., 64. l.

[2] Radetzky alatt az olasz harctéren 22 határőrvidéki zászlóalj harcolt. Wien, Kr. A.; Archiv der Militärkanzlei, ad acta 1849. No. 206.

[3] Thim, III. k., 743., 744. l. Wiener Zeitung, 1849. No. 126.

[4] Српске Новине, 1849. бр. 48.

[5] Karlóca, Дѣянія, 1849. бр. 799.

[6] Вѣстник, 1849. бр. 36. Летопис. М. С. 1852, Кн. 85, стр. 73—82; Thim III. k. 764—770 l.

[7] Österreichischer Korrespondent, 1849. No. 133. Thim, III. k., 744., 745. l,

megkereste (június 2.) Mayerhofert, hogy fogassa el szerkesztőjét és kiadóját, Bogdánovits Kosztát és Medákovits Dániel nyomdászt. Június 6-án Mayerhofer az említetteket letartóztatta, a Vjesztnik és Napredák lapokat beszüntette. Jellačić „a szájas újságok“ ellen egy ideiglenes sajtótörvényt bocsátott ki. A belgrádi félhivatalos lapot, a „Szrbszke Novine“-t kitiltották.[1] A patriárka nem viselhette el a személye ellen intézet támadásokat.

A patriárka 1849 június 22-i kiáltványában megfenyegette ellenfeleit, hogy kész a mozgalmat karhatalommal letörni; szerb népét pedig fölhívta, hogy kövesse őt, mint patriárkát, a vajdaság kormányzóját és császári biztost, aki a törvényes utat uralkodója javára meg tudta őrizni, nemzete jólétének újból való felélesztésére és biztosítására.[2]

Szerbia kormánya tehetetlenül nézte a fejleményeket. Garasanin azt írja Knityáninnak, hogy Szerbia a magyarországi szerbek ügyéért fogott fegyvert és nem Ausztria kedvéért,[3] — de Knityánint csapatával nem hívta vissza, megvárta a jövő eseményeit, látván, hogy a szerb fölkelés elhanyatlott. Sándor szerb fejedelem (1849 június 10.) azt írta a Nyegosnak, hogy minden törekvése arra irányult, hogy a magyarországi szerbek nemzetisége elismerést nyerjen, mire a Nyegos ezt felelte: „Ha akkor a vajdaság helyett Bosznia ellen fordult volna a szerb fejedelem, mennyire más volna már a szerbek szerencséje!“ Midőn a Nyegos meghallotta, hogy az oroszok Magyarországba törnek, mintegy 4—5000 harcost ajánlott fel Orlov grófnak Varsóba, ez azonban (július 9.) azt felelte, hogy ennek elfogadására nincs joga s nincs is célja e segély elfogadásának.[4]

Csalatkozva az 1849. március 4-i alkotmányban és a szerb liberális párt föllépésére Rajacsits patriárka Bécsben fokozottabb nyomást fejtett ki a szerb vajdaságnak koronatartománnyá való elismerésére. Említettük, hogy a bécsi kormány két újabb szerb bizalmi férfiú felküldését kérte a patriárkától, hogy azok információkkal támogassák a kormányt a pacifikáció bekövetkezéséig tervezett intézkedések előkészítésében.[5] Stadion kérelmére a patriárka Zsivánovits Jakabot, Suplyikác Jánost és Paszkovits Jánost küldte fel Bécsbe. Bogdánovits Koszta, az eddigi bécsi ügyvivő nem fogadott el megbízást. Az átadott uta-

[1] Karlóca, Дѣянія, 1849. 826. Anhang 3. No. 3, 5. Wien. St. A.; M. R, 1849. No. 1545; Стајић, Светозар Милетић, стр. 126, 127. В. Богданов Устанак Срба у Војводини, стр. 168—170. Thim, III. k. 779—781 l.

[2] Thim, III. k., 801—806. l.

[3] U. o., III. k., 775—778. l.

[4] А. Томановић, Петар други Петровић Његош као владалац, стр. 185., 191.

[5] Az utasításokat lásd Thim, III. k., 509—511., 565—571. l.

sítások szerint köteles volt a bizottság odahatni, hogy a karlócai 1849. május 15-i határozatok értelmében a vajdaságot területileg megállapítsák és koronatartománynak nyilvánítsák, mindazon jogokkal, melyekkel más koronatartományok bírnak; kérjék fel a királyt, hogy vegye fel a „Grosswojwode von Österreichischem Serbien“ — az osztrák Szerbia nagyvajdája — címét; a vajdaság követei résztvegyenek az osztrák birodalmi gyűlésen, a határőrvidék megfelelő részét a vajdasággal egyesítsék.[1]

A bécsi szerb bizalmi kiküldöttek 1849 április 25-én az osztrák kormányhoz egy beadványt adtak be,[2] melyben hangsúlyozzák, hogy a vajdaság területén csak a szerbek fogtak fegyvert, míg a többi nem-magyar nemzetiségek a magyarok pártját fogták, hogy a délmagyarországi szerbek a dinasztiáért, az összmonarchiáért és nemzetiségükért harcolnak s a karlócai határozatok megvalósításáért. Csalódva látják, hogy a szerb vajdaság nincsen felsorolva az oktrojált alkotmányban a monarchia koronatartományai között, sőt más koronatartományhoz fogják csatolni és a határőrvidéket nem egyesítik a vajdasággal. Egyben ismételten kérik, hogy a császár vegye fel a „Szerbia nagyvajdája“ címét[3] és a kormányzás, a nemzeti közigazgatás a patriárka kezébe kerüljön.

A patriárka ugyanezen időben gróf Stadion osztrák belügyminisztert is megkereste fenti követelések tárgyában, a Magyarországtól való teljes függetlenséget hangoztatva. A patriárka azt írja, az ő lelkére nehezedik a mozgalom és az egész szerb nép a jól megérdemelt jutalomhoz nagy reménységeket fűz; nem szabad neki a hű szerb harcosokat megtévesztenie és figyelmezteti a kormányt, micsoda beláthatatlan következményekkel járhat csalódásuk.[4] Május 13-án tudatja az osztrák kormánnyal, hogy még most sem merte az oktrojált alkotmányt kihirdetni, mely nagy elégületlenséget keltett a szerbeknél és nyilt lázadástól tart, mert a vajdaságot nem nyilvánították koronatartománynak és a határőrvidéket nem egyesítették vele, s így a szerbek-lakta területeket szétdarabolják. Jelenti, hogy a szerb nemzet már kételkedni kezd a császár szent szavában és igazságában és sajnálja, hogy a magyarok ellen fegyvert fogott és annyi vért ontott a dinasztiáért, az osztrák monarchia egységéért és nem kötött békét a

[1] Thim, III. k., 571—572. l.
[2] U. o. III. k., 660—671. l.
[3] Az osztrák kormány az alakítandó szerb vajdaságot hol „Österreichisches Serbien“, hol „Serbien diesseits“-nek nevezte; Szerbiát: „Serbien jenseits“.
[4] Thim III. k., 640. l.

magyarokkal. Fájlalja, hogy a határőrvidék a VII. katonai kerület felállításával kormánya alól elkerült. A szerb nemzet elvérzett a küzdelemben az összmonarchia és dinasztia érdekében, s kérdi, ezek után mi tartja vissza a kormányt attól, hogy a vajdaságot koronatartománynak nyilvánítsa, most, amikor a magyarok a dinasztiát detronizálták, függetlenségüket kimondották. Végül felhívja a minisztériumot, hogy nyilvánítsa a vajdaságot koronatartománynak, választassa meg a vajdát, mert ellenkező esetben a legrosszabbtól lehet tartani.[1]

Az osztrák kormány erre kijelentette, hogy megütközik Rajacsits patriárka sorain, melyek szerint a szerb nemzet megingott hűségében. A kormány szerint a szerbek mindig hangoztatták, hogy a veszélyeztetett trón, a monarchia egységéért küzdenek a magyarok különválása ellen; nem hiszi, hogy most egyszerre elpártolnak és rebellissé lesznek a szerb nemzet örökös szégyenére. A kormány azonban fenntartja az oktrojált alkotmányt és keresztülviszi, mert benne a szerbek is meg fogják találni nemzetiségük biztosítását és egyenjogúságukat.[2]

Gróf Medem orosz követ is helytelenítette Rajacsits merész föllépését. Zsivánovits Jakab bécsi kiküldöttnek mondotta: „Ha a kormány az olaszok és magyarok leverésére talált módot, akkor a szerbek leverésére is találna módot, ha a magyarokkal tartanának.‘‘[3] Az orosz követ nem tartotta időszerűnek, hogy a háború alatt a szerb kívánságok megvalósítását követelik, annál inkább, mivel a vajdaság területét a magyarok visszafoglalták; inkább kövessenek reális politikát és törekedjenek a szociális és proletár tendenciákat leverni és a sajtót elnyomni.[4]

Ilyen körülmények között a bécsi szerb küldöttek a császárnál audienciára jelentkeztek, s ezt nekik 1849 június 1-én meg is adták; felterjesztésükben arra kérték Őfelségét, hogy nyilvánítsa a szerb vajdaságot koronatartománynak és vegye fel „Szerbia nagyvajdájá“-nak címét.[5] A császár általános kifejezésekkel válaszolt és kérvényük elintézését a minisztériumra bízta. Ezen audiencián Zsivánovits Jakab Knityánin nagy érdemeit is fölemlítette. A küldöttség Gyulay hadügyminisztert is megkérte kérelmeik pártfogására.

A bécsi horvát küldöttség is támogatta a szerbek kérelmeit; a minisztertanács azonban erre is kitérőleg felelt.[6]

[1] Thim, III. k., 727—732. l.
[2] Thim, III. k., 732., 761—763. l. Wien, St. A.; M. R. 1849. No. 1576., 1670., május 22-i és 27-i ülés jegyzőkönyve.
[3] Thim, III. k., 793. l.
[4] Karlóca, Дѣянія, 1849. бр. 812.
[5] Thim, III. k., 772., 773. l. Wien, St. A.; M. R. Z. 1512/1849. 15. Mai.
[6] Thim III. k., 672. l.; Wien, St. A.; M. R. Z. 1849. 1512. Prot. 69.

XLVI.

Perczel harcai a titeli fennsík körül, péterváradi kirohanása, kátyi veresége. Jellačić hegyesi veresége. A titeli fennsík utolsó magyar ostroma és a bácskai magyar csapatok elvonulása. Szerbországi csapatok, Knityánin és Sztratimirovits távozása.

Budavár bevétele (1849 május 21.) föllelkesítette a magyar nemzetet. Görgei Kossuth föltétlen követelésére határozta el Buda bevételét. Sztratégiai hiba volt. „Jó lett volna — írja Ludwig, Kossuthnak (1849 május 12.) — az isaszegi csata után az ellenséget üldözni; most látszik, hogy mégsem mindig üdvös a politikát a sztratégiának elébe helyezni."[1] Perczel is elhibázottnak tartotta az ostromot. Görgei szerint a vert osztrák sereget Bécsig kellett volna üldözni és Ausztriát békére, illetve megegyezésre kényszeríteni, még mielőtt az orosz bevonult volna. Hasonlóan vélekedett később Kossuth is, aki Bemnek 1849 május 28-án írta, hogy Európa (!) és Lengyelország sorsa csakis Bécs alatt dőlhet el.[2] Ezen okból óhajtotta a szerb és horvát fölkelés végleges letörését, hogy aztán egy vezér, egy sereggel Ausztria szívébe hatolhasson s „ha nem tudunk győzni, legalább dicsőségesen elbukunk". Bemet Horvátország ellen rendelte, ez azonban Erdélybe visszatért és így Perczel seregével magára maradt, mely ekkor (május 16.) mintegy 12.876 főre rúgott, 48 ágyúval és 1874 lóval és a bács-bánsági IV hadtestet képezte.[3]

Perczel átkelvén a Tiszán, 1849 május 13-án felhívta a csajkásokat, hogy hódoljanak meg, miután a megvert Ausztriától segítséget már nem nyerhetnek, ellenkező esetben bosszút fog rajtuk állani.[4] Knityánin azonban Mosorinból sértően visszautasította fölhívását 1849 június 3-án.

A titeli fennsíkot Perczel támadásakor (1849 május 22.) mintegy tízezer ember védte 55 ágyúval, köztük 2008 szerbországi önkéntes. Knityánin alávetette magát Jellačić főparancs-

[1] Budapest, O. L.; K. I. 1849. 6467., 7003. eln. sz. Kossuth 1849 május 4-én írja Görgeinek: „Kérem tábornok urat, vegye be mihamarább Budát s amint azt bevette, siessen a miniszteri tárcát bevenni". (U. o., 1849. 6467. eln. sz.)

[2] Budapest, O. L.; K. I. 1849. Fasc. 490. Verzeichniss, No. 7.

[3] U. o., K. I. 1849. 7154. eln. sz. Thim, Délmagyarország önvéd. harca, I. k., 309., 310. l. A minisztertanács 1849 június hó 2-án megszüntette a mozgó vésztörvényszéket. Wien, K. I. Ungarn, F. 474. Polizei Akt. 1849. 653. sz.

[4] Wien, Kr. A.; Südarmee, Fasc. V. 1849. No. 246. d.; Karlóca, Дѣянія 1849., бр. 784.

nokságának.[1] Knityánin még mindig őszinte híve volt a császárnak, bár nyiltan szidta az európai hadvezetést. A szerb kormány ekkor, május végén már beszüntette a szerbiai önkéntesek átküldését.[2]

Perczel a titeli fennsíkot, főleg Vilovónál és Mosorinnál, 1849 május 22-én, 24-én és 26-án támadta meg 6—7000 emberrel és három ágyúüteggel, de mindenkor véresen visszaverték; ugyanígy járt Bene alezredes Perlasznál. A titeli fennsík védőseregének már Jellačić előcsapatai is segítségére siettek. „Győztünk — jelenti Knityánin Jellačić bánnak —, a szerb és horvát erős kar megmutatta a világnak, mit tehet a császárért, szabadságért és hazáért"! — egyben felajánlotta továbbra is szolgálatát a monarchia ellenségei, a magyarok ellen.[3]

Ezen kudarcok után Perczel a Bánságba ment, ahol Bemmel találkozott. Bem május 28-án volt Pancsován, 29-én Kubinnál és 30-án Perlaszon. Bem 1849. június elején tért vissza Bánságból Erdélybe,[4] miután sikertelenül ajánlotta fel a portának a magyar szövetséget [5]

Ezalatt (június 3.) Jellačić bán átkelt a titeli fennsíkra, mire Perczel csapatait (június 2.) Újvidéken vonta össze, megkísérelvén a Péterváradot körülzároló osztrák sereg vonalát áttörni és a Szerémségbe nyomulni. Siker esetén bizonyára a legkedvezőbb eredményt érhette volna el.[6] Pétervárad parancsnokságát 1849 június 1-én Kiss Miklóstól, aki elutazott, Hollán Ernő alezredes vette át.[7]

Perczel 1849 június 4-én kísérlette meg az áttörést nyolc zászlóaljjal, 32 ágyúval két hadoszlopban. A támadás mindkét fél súlyos veszteségével sikertelen maradt.[8]

Jellačič attól félvén, hogy a szerbországi csapatok fosztogatni fognak, lemondott a Bánságba való benyomulásról[9] és június 5-én Káty falu felé tartott, Knityánint csapatával a titeli fennsíkon hagyván. A bán Perczelt Újvidék felé akarta szorítani.

[1] Wien, Kr. A.; Südarmee, 1849. V. 167., 202. c., 216. a.
[2] Zubán szerbiai államtanácsos hagyta elszéledni a tiszai népfelkelőket, április végén Belgrádba tért vissza; csapataival sokat harácsolt. Azzal is gyanusították, hogy Todorovits tábornok és Herdy ezredes életére tört. Wien, M. I. 1849. No. 7835.
[3] Wien, Kr. A.; Südarmee, 1849. V. 246.
[4] Miletz, Bem délmagyarországi hadjárata, 41. l.
[5] Korn, Die Russen in Ungarn, S. 21.
[6] Olchváry, Délvid. függetl. harca, 193. l.
[7] Budapest, O. L.; K. I. 1849. 6257., 7865. eln. sz.
[8] Ramming, Sommerfeldzug, S. 220—221.; Wien, Kr. A.; Südarmee, 1849. VI. 56., 56. a.
[9] U. o., Südarmee, 1849. IX. 90.

Minthogy Czintula Antal őrnagy téves jelentése alapján[1] Perczel azt gondolta, hogy Kátyon csak irreguláris osztrák csapatok állanak, 1849 június 7-én megtámadta a bán seregét, mely 13.000 gyalogosból, 3700 lovasból és 113 ágyúból állott. Perczel serege a túlerő elől futásnak eredt, tüzérsége és lovassága és négy zászlóalja megmenekült, de két zászlóalját a római sáncoknál utólérték és lekaszabolták, nem kímélve azokat sem, akik fegyvereiket elvetve, megadták magukat; mintegy 500 halott és 200—500 sebesült borította a harcteret.[2] Egy szemtanú, Dusensy Adolf osztrák kapitány-hadbíró írja: Öreg harcosok megvallották, hogy ilyen kegyetlenséggel még nem folyt hadjárat; lemészároltak olyanokat is, akik fegyvereiket eldobták. Olyan harc ez, amilyen a vadak közt, de nem civilizált népek közt folyik, amikor sokkal több ember veszti el életét betegségek és gyilkolás által, mint a harcban.

Perczel súlyos veresége után a Ferenc-csatornánál gyüjtötte ismét össze seregét; június 10-én itt mintegy 5000 reguláris és 4000 mozgó katona állott 58 ágyúval; a Bánságban a Bemtől átvett 5000 ember, 18 ágyúval. Becsénél 3000 erdélyi katona volt. Haczel Márton kormánybiztos a népfölkelést kísérelte meg megszervezni a német és szerb községekben, nem sok sikerrel.[4]

A súlyos vereség után Perczel lemondása időszerűvé vált. Ő már 1849 május közepén lemondott, amikor Klapka hadügyminiszter szemére vetette, hogy Jellačićot akadálytalanul hagyta a déli harctérre vonulni. „Annyi gyáva és rabló nép, annyi élhetetlen kormánybiztos, ügyetlen főtiszt közt, testileg és lelkileg szenvedve, a legnagyobb veszélynek kitéve“ nem akart maradni — írta az összeférhetlen, féktelen természetű Perczel a kormánynak.[5] A magyar kormány (1849 május 16.) azonban ezúttal nem fogadta el lemondását.

Perczel 1849 június 3-án lemondását ismételten beadta, abban a meggyőződésben, hogy bácskai és bánsági harcai az utókor bámulatát vívják ki,[6] s a kormány a kátyi vereség folytán a lemondást elfogadta. Perczel elkeseredetten írja június 12-én:

[1] Vukovics 1849. jún. 5-i jelentése. Budapest, H. L., Insurgentenarmee, 1849. VI. 34.

[2] Wien, Kr. A.; Hauptarmee, 1849. VI. 435½. Perczel 1849 június 7-i jelentése. Budapest, H. L. Insurgentenarmee, Fasc. 185. 1849. VI. 61.; O. L.; K. I. 1849. 7980. eln. sz. Kossuth válasza u. o., 1849. VI. 85.

[3] Adalék a délmagyarországi hadimozgalmak történetéhez. Hadtört. Közlemények, 1937, 267., 268. l.

[4] Budapest, H. L.; Insurgentenarmee, 1849. VI. 81., 108.

[5] Budapest, O. L.; K. I. 1849. 7059., 7154., 7243., 7339. eln. sz. Wien, Kr. A.; Hauptarmee, 1849. XIII. 312. S. 3.

[6] Budapest, O. L.; K. I. 1849. 669. eln. sz. H. L.; Insurgentenarmee, 1849. VI. 85.

„Ti, a hatalmat féltve és ezt hazátoknál jobban szeretve, ismét szövetkeztetek ellenem. Isten ne büntessen meg titeket, mert ebben a haza és nemzet is lakolna!“ Miután Kossuth azt írta néki (június 10-én), hogy „halandó embernek nem lehet annyi érdeme, mely jogot adjon a hazát elveszteni. Belviszály pedig most nálunk nemzethalál“.[1] Kossuth 1849 június 26-án tudatta Bemmel Perczel lemondását. „Perczel szereti hazáját — írja néki —, s ezért szeretem őt én is, de vak szenvedélyében nem egyszer megfeledkezik hazájáról, s olyan dolgokat cselekszik, melyek anarchiára vezetnének, ha azokat eltűrnők.“[2]

Perczel lemondása után a kormány a déli hadsereg fővezérletét Vetter Antal altábornagyra bízta és Bemet felhívta (június 23.), hogy véle egyetértően működjék a horvátok és szerbek ellen. Három napra reá Kossuth Bemet akarta megbízni az összes seregek fővezérletével, abban a hitben, hogy az egyesített sereg az orosz és osztrák sereget külön-külön megverheti. Kossuth Ausztria szívébe akart hatolni, fogytán a pénznek, fegyvernek, hadiszernek. S ha az egész világ a magyarok ellen megy, nem adja meg magát a nemzet, inkább meghal az utolsó emberig; de ha győznénk, akkor Magyarország, Lengyelország és más nemzetek szabadok lesznek![3] — írta.

Vetter hadserege ekkor — a IV. hadtest Tóth Ágoston ezredes alatt — 18.000 emberből állott s 68 ágyúból, miből csak 12.000 ember és 40 ágyú volt harcba vihető. A pétervárádi őrség 8000 embert tett ki.[4]

Jellačić kátyi győzelme után Újvidékre ment, hogy ott a várba vezető dunai hajóhidat elpusztítsa és a várat elszigetelje. Június 12-én éjjel elfoglalta a várost, abban ágyúit fölállította és a hídfőt kezdte ostromolni. Erre a pétervárádi várparancsnok hajnalban megkezdte Újvidéknek és Jellačić ütegeinek, csapatainak bombázását, melyek kétségbeejtő helyzetbe jutva, menekülni voltak kénytelenek. A város lángbaborult és elpusztult; a szerb lakosok a Szerémségbe, a nem szerbek a Lajos-völgybe menekültek. A hajóhíd épségben maradt.[5]

[1] Budapest, O. L.; N. M.; Iratok, 1849 júl. 28. Perczel levele Szemeréhez.

[2] Wien, St. A.; Ungarn, Fasc. 490. Verzeichniss, 7. Kossuth levele Bemhez, 1849 június 26-ról.

[3] Wien, St. A.; Ungarn, Fasc. 490. Verzeichniss, 7. — Kossuth levele Bemhez, 1849 június 26-ról.

[4] Gelich, Függetl. harc tört. III. k., 498—499. l.

[5] Ekkor pusztult el Hadsits János író háza és könyvtára és több kézirata. Ő maga Belgrádba menekült. Milós fejedelemnek emlegette, hogy a törvény erősebb a hatalomnál, de most meggyőződött, hogy az erőszak erősebb a törvénynél, — mondá Garasaninnak 1849 július 28-án. — Az ostromról: Браник, 1899, бр. 63. Wien, Kr. A.; Hauptarmee, 1849. VI. 155., 189½, 200. Ramming, Sommerfeldzug, S. 230—234.; Budapest, H. L.; Insurgentenarmee, 1849.

A pusztulás után a városi proletárok, nemzetiségi különbség nélkül, fosztogattak és különösen fölemlítendők a futaki németek, akik a menekülőket megzsarolták.

Jellačić esztelen támadása rombadöntötte a várost, melynek lakói átkozták a horvát bánt. Saját főtisztje, Lang ezredes írta Hess táborszernagynak, hogy „Újvidék ostroma tragikus vétek volt és a legcsekélyebb hadielőnnyel sem járt. Vad marakodás volt az egész saját testünkön“.[2]

Újvidék katasztrófája után Jellačić a Ferenc-csatornáig nyomult (június 15.) és Ókéren ütötte fel főhadiszállását. Seregét még mindig pusztították a járványos betegségek.

Ezalatt Knityánin, miután június 2-án a fennsíktól az utolsó magyar csapatok elvonultak és útközben Szentivánt, Zsablyát, Gyurgyevót fölgyujtották, egészen Becséig (június 15.) nyomult.[3]

Jellačić június 25-én támadta meg Óbecsét s mire Pereczy hadosztályával a Tiszán átkelt Törökbecsére, Jellačić Óbecsét elfoglalta és a hajóhidat szétrombolta.[4] Ez a harc sem volt hasznothozó, mert a magyar csapatok június 28-án a hajóhidat ismét helyreállították.

Jellačić serege ekkor már sokat szenvedett. A horvát és szerb csapatok raboltak, a német csapatok meg a diszciplina miatt éheztek. A szláv tisztek a németeket német kutyáknak nevezték, az osztrák-németek a horvát és szerb csapatokat meg gyáváknak, úgyhogy ez a hadjárat chronique scandaleuse a hadtörténetben, — jelenti Leinner kapitány Haynaunak.[5] A dezertáció is gyakori volt; így pl. a kikindai zászlóaljból egyszerre ötvenen szöktek át fegyverestől Szerbiába.[6]

Jellačić, hadvezéri tehetség híján, elmulasztotta a kátyi győzelem után Perczel csapatainak üldözését, s most is, mikor a magyar hadosztályt átszorította Törökbecsére, s nyitva állott az út Szegedig, ehelyett a Ferenc-csatornához vonult. Ezalatt Tóth Ágoston IV. hadtestével Zsombolyáig vonult, ahol tőle

VI. 137. Тим, Гдасник — Новисад, 1933. VI., стр. 246—248. Кићовић, Јован Хаџић, стр. 180—182; М. Полит, Успомене, стр. 79—81, Стратимировић, Успомене, стр. 48—49.

[1] Kozma, Bács-Bodrog vm. Tört. Társ. Évk. 1908. 113., 148. l. Bozó, Hazánk, XI. k., 315. l. Érdujhelyi, Újvidék tört. 337—338. l. Суботић, Живот, стр. 132, 133. Budapest, O. L.; N. M. Vörös-gyüjt. Kiss Pál 1849 júl. 17. jelentése.

[2] Wien, Kr. A.; Hauptarmee, 1849. VIII. 24½.

[3] Knityánin csapata: 2008 önkéntesből állott, 74 tiszt és 88 bulyukbasa vezetése alatt; június 1-től fogva rendes osztrák zsoldot kaptak. Kr. A.: Südarmee, 1849. VI. 220.

[4] U. o., 1849. XIII. 34. S. 53. Ramming, Sommerfeldzug, S. 237—241. Gelich, Függetl. harc tört. III. k., 563—566. l.

[5] Wien, Kr A.; Hauptarmee, 1849. VI. 505.

[6] U. o., Corps Mayerhofer, Fasc. 152. 1849. VI. 34.

a vezérletet Guyon Richárd tábornok vette át Vetter altábornagy főparancsnoksága alatt. Vetter hadosztályával Szabadkán át június 13-án Topolyára ment, ahol Kmetty hadosztályával, (mintegy 6—7000 ember és 28 ágyú) egyesült, amelyet, miután a felső dunai hadseregtől elszakadt, Vetter alá rendeltek. Guyon serege ekkor 10—12.000 emberből állott 50 ágyúval, míg Jellačićé 13—15.000, 79 ágyúval.[1]

Guyon július 15-én akarta Jellačićot megtámadni, de a bán ebben egy nappal megelőzte. Guyon Hegyes—Szeghegy közt és Feketehegynél állította fel seregét; a bán kellő földerítés nélkül egyenesen Hegyesnek tartott, Pereczy hadosztályának, s ezt megtámadta; erre a szeghegyi és feketehegyi magyar csapatok a bán seregének jobbszárnyát oldalban tűz alá fogták. Végre is a bán serege visszavonult és rendetlenségben menekült.

Jellačić seregével tulajdonképen kelepcébe került és a szeghegy—feketehegyi csapatok oldalról történt átkaroló támadása és a hegyesi csapatok erős ellentállása döntötte el a harcot. A bán Verbásznál átkelvén, másnap Kátyra vonult, mire Lang ezredes dandára Földvárról Mosorinba tért. Jellačić Kovilnál (július 15.) a Dunán átkelt[2] és 19-én Rumába érkezett. A hegyesi csata napján, július 14-én Perlasznál Bánffy ezredes támadt a szerb különítményre. Olchváry dícséri Guyont harcászati és hadműveleti eredménye szempontjából.[3] Érdekes Görgeynek a bátor Guyonról való véleménye: „Alles mit Unverstand, alles zur Unzeit!"[4]

Jellačić veresége Bécsben kínos meglepetést keltett; Haynau báró főhadvezér a bánt az uralkodónál bevádolta, hogy parancsa ellenére indította meg támadó hadjáratát s nem várta meg a levonuló osztrák sereget.[5] Lang ezredes Hess altábornagyot is értesítette „a nagy szerencsétlenségről" és elítélőleg nyilatkozott Jellačić hadvezetéséről, szerinte a déli hadsereg vezetése egészen hibás.[6]

[1] Perczel és Vetter a szerbeket is besorozta a 101. és 103. zászlóaljba és 1849 június 26-án Kecskemétre küldte, hogy a szerbekhez ne pártoljanak.

[2] Mikor a bán Kovilnál a réten és a Dunán átkelt, a fűzfák ágaiba kapaszkodott. Innét keletkezett a szerb közmondás: држ'се бане, за зелене гране és држ'се бане за врбове гране „Bán, fogódzkodj meg a füzfa ágaiba". (Ђорђевић М., Истор. манастира Ковиља, стр. 154.)

[3] Godányi E., Jellachich tudósítása az 1849 júl. 14-i hegyesi ütközetről. Hadtört. Közl. 1924. XXV. k.; Olchváry, Függetl. harc a délvidéken, 213—223. l.; Az V. hadtest naplója (1849 jún. 26—aug. 29.). Írta Guyon két segédtisztje. Gelich, Függetl. harc tört. III. k., 707—713. l.; Wien, Kr. A.; Archiv der Militärkanzlei ad acta 1849. No. 185. Hauptarmee, 1849. VII. 294.

[4] Görgey A., Mein Leben und Wirken. I. k., 232. l.

[5] Wien, Kr. A.; Hauptarmee, 1849. VII. 379¼; St. A.; M. R. 1849. No. 2420., 2534.

[6] Wien, Kr. A.; Hauptarmee, 1849. Fasc. VIII. 24½.

Jellačić Ottingert, a kátyi győzőt okolta a vereségért; szerinte ez nem hajtotta volna végre pontosan kiadott parancsait. De keresett más bűnbakot is — a szerbek közt; a németbánsági ezred századosát, Gyorgyevitsot letartóztatta, a hadbíróság azonban fölmentette.[1] Megvádolta a kikindai második zászlóaljat és az egyik péterváradi zászlóaljat, hogy pánikot okoztak. Viszont a szerbek azt híresztelték, hogy Lázits százados a kikindai zászlóaljjal mentette meg Jellačićot az elfogatástól.[2]

Jellačićnak a hegyes—feketehegyi vereségben is szerencséje volt; Kmetty hadosztályával július 14-én Kulánál járt és hallotta a csatározást, de parancsot kapván, hogy csak július 15-én támadjon, tétlenül maradt. Azonkívül Guyon nem üldözte egész erejével Jellačić seregét, mely teljesen demoralizált állapotban rekedt meg a titeli fennsík előtt.[3]

Vetter Jellačić veresége után Pétervárott 1849 július 16-án haditanácsot tartott, melyen elhatározta a titeli fennsík elfoglalását, hogy Jellačić a Tisza—Maros-vonalat ne veszélyeztesse. A titeli fennsíkot Knityánin védte 3797 emberrel (köztük 1600 szerbiai), Lang ezredes mintegy 4000 emberrel (4½ zászlóalj), Marsano mintegy 4000 emberrel (4 zászlóalj), összesen: 11—12.000 emberrel. Jellačić hadteste körülbelül 24.000 gyalogból és 4574 lovasból állott.[4]

Guyon 1849 július 23-án hajnalban tüntető támadást intézett Vilovo ellen; ugyanakkor 8 zászlóaljjal Mosorint támadta meg, de visszaverték. Délután 15 zászlóaljjal újra támadt Mosorin ellen, melyet Knityánin védett és akinek helyzete válságosra fordult, de Lang ezredes Vilovóról segítséget küldvén, a magyarok támadását visszaverték.[5] Ugyanekkor Perlasznál a tüntető támadást is visszaszorították. Augusztus 1-én a magyar csapatok a fennsík elől végleg elvonultak. Bácska szabad lett — jelentette Jellačić 1849 augusztus 5-én. Augusztus 8-án a perlaszi és 9-én a pancsovai magyar csapatok távoztak el.

A harctér elpusztult; Jellačić serege egyharmadára olvadt, jelenti Dietrich altábornagy; seholsem vetnek, a falvak leégtek,

[1] 1849 július 13-ig 5 szerb zászlóalj és a bácskai önkéntes zászlóalj volt fölállítva. (Wien, Kr. A.; Kr. M. 1849. No. 5377.) Gyorgyevits veje volt Lepin őrnagynak, akit később Jellačić főbelövetett. Der Wanderer, 1849. No. 189.; Karlóca, Дѣянія, 1849. бр. 843.

[2] Добановачки, Успомене, стр. 119.

[3] A hegyes-feketehegyi csata emlékére Hegyesen emlékoszlop állíttatott fel. Zomborcsevits György (Molnár István Lajos), A hegyesi csata, Vasárnapi Újság, 1887. Grosschmid, Bács-Bodrog vm. Tört. Társ. Évk., X. évf., 155. l.

[4] Wien, Kr. A.; Südarmee, 1849. VII. 236½, 243. a., b., 249., ad 335., 260., 294. VIII. 39. a.

[5] Stefanović, Erlebnisse, S. 203—207

a lakosság elmenekült, sehol víz, a hőség 30—35° R, élelem nincs.[1]

A Bácskát elhagyó magyar csapatok Szeged felé és a Bánságba vonultak.

Knityánin egyik tisztje, Petrovits Velimir, nyolc szerbiai lovassal a Tisza jobbpartján Szabadkáig hatolt, ahol már osztrák csapatokkal találkozott; innét Lovrinba ment, Haynau báró főhadparancsnokhoz, aki meghagyta, hogy Jellačić Titel, Nagybecskerek és Temesvár irányában nyomuljon a Bánságba. Petrovits bravúros útjáról augusztus 10-én érkezett vissza.[2] Jellačić augusztus 14-én találkozott Haynau seregével Nagybecskereken.

A magyar seregek Világosnál (augusztus 13.) történt fegyverletétele után a szerbiai csapatok elhagyták az országot. 1849 augusztus 26—30. közt Titelről hajón távoztak Belgrádba. Knityánin nem ment velük és augusztus 27-én búcsúzott el a magyarországi szerbektől a következő napiparanccsal:[3] „Hősök, a napokban válunk el egymástól és hazátoktól. Kedves szerb testvéreim, tizennégy hónapig osztozkodtunk jó és balszerencsében; ahol én vezettelek titeket, vezéreitek, nemzetetek, császártok iránt engedelmesek voltatok. Mindezért szívemből mondok néktek köszönetet s kívánom, hogy továbbra is maradjatok hívek hazátokhoz és szeretett testvéreitekhez. Isten veletek."[4]

A szerbiai csapatok gazdag zsákmánnyal tértek haza. A szerbországi osztrákellenes pártiak nem fogadták őket szívesen. „Az a háború, amelyből ti visszatértek, nem volt szent háború; azok ellen harcoltatok, akik szabadságért küzdöttek; menjetek el a templomba és tisztítsátok meg lelketeket Isten előtt attól a nagy bűntől, melyet elkövettetek"[5] — hallatszott.

Knityánin szerb tábornok a Bécsben időző szerb patriárka hívására Bécsbe utazott császári audienciára; Bécsben érdemének tartották, hogy az összmonarchiáért és a szerb nemzet érdekeiért harcolt.[6]

Útközben Zágrábban Jellačić bán egy aranyozott ivópohárral ajándékozta meg „Pancsova—Mosorin" fölírással. Itt Gáj Lajost is meglátogatta.[7] Innét ment Bécsbe Karagyorgyevits

[1] Wien, Kr. A.; Hauptarmee, 1849. VIII. 24½. Detailakten, 1849. VII. 18., 18. a., 194., 243. a., 311., VIII. 88.; Az V. hadtest naplója, 44—57. l.

[2] Kr. A.; Südarmee, 1849. VIII. 94.

[3] Belgrad, H. Б. Кореспонденција Књићанина.

[4] Österr. Korrespondent (Wien), 1849. No. 238.

[5] Nikolajevits Szvetomir néhai szerb miniszterelnök anyjának szavai. Magyar Szó, Budapest, 1902 nov. 19-i 273. szám; Wien, St. A.; Min. Index, 1849. No. 585.

[6] Србске Новине, 1849., бр. 77.

[7] Шурмин, Кнез Милош у Загребу. Споменик Српске Академије LIV. стр. 2.

szerb fejedelem beleegyezésével. Ferenc József császár Jellačić fölterjesztésére, vitézsége címén a Mária Terézia-renddel tüntette ki.[1] Knityánin szerb nemzeti öltözetben jelent meg az audiencián és a Karagyorgyevits fejedelem által adományozott (augusztus 27.), drágakövekkel ékesített kardot kötötte fel. A bécsi szlávok nagy lelkesedéssel fogadták.

A magyarországi szerbek egy ágyúval lepték meg Knityánint, melybe aranybetűkkel vésették be hálaadó szavaikat. A szerbek közül számosan nyertek osztrák kitüntetést „a rebellis magyarok elleni küzdelemben" szerzett érdemeikért. Knityánin szárnysegéde, Blaznavác Petrovits Milivoj, aki gyűlölte Ausztriát, a vaskoronarend III. osztályát kapta.[2]

Sztratimirovits György sem maradt elismerés nélkül. Említettük, hogy a szerb fővezér már 1849 január havában kérelmezte törzstiszti kinevezését, melyet eleinte Rajacsits érsek is támogatott, de aztán ellenzett. 1849 április elején ismét aktuálissá vált a kinevezés, mert attól tartottak, hogy Sztratimirovits esetleg az elégületlen szerb nemzeti párt élére állhat. Nagyon népszerű volt a csajkás kerületben is, hová Rajacsits patriárka kényszerűségből Knityánin kérelmére rendkívüli biztosnak küldte, s ahol Perczel ellen hősiesen megvédte a titeli fennsíkot. Nem lévén tényleges osztrák tiszt, a csajkás kerületbe Buncsits János őrnagyot nevezték ki parancsnoknak. Ilyen körülmények között hajlandó volt, lojalitását hangoztatva, törzstiszti kinevezést elfogadni. Mayerhofer tábornok is megbékült vele, arra kérte Jellačićot, hogy ossza be törzskarába, hol szemmeltartható és érdemeit viszont méltányolnák.[3]

Welden főhadparancsnok is (1849 április 29.) kinevezése mellett volt, tekintve vitéz tetteit és nagy népszerűségét; osztrák érdekből ajánlotta Sztratimirovits megnyerését, hogy a szerb ellenzék élére ne álljon.[4]

Sztratimirovits 1849 május 12-én búcsúzott el, proklamációban tudatván távozását. Mayerhoferrel Eszékre ment Jellačićhoz (május 17.). A bán azt írta Bécsbe róla, hogy teljesen beadta derekát, kész életét a császárért és monarchiáért föláldozni.[5] Jellačić hadsegéde, Hompesch, a kitűnő céllövő, Sztratimirovits elé állva, azt mondotta: ha ön lojalitása tekintetében a legkisebb gyanúra okot szolgáltat, golyót röpítek testébe, mire Sztratimirovits kezét nyujtotta.[6]

[1] Wien, St. A.; M. R. 1849. No. 3064.
[2] Wien, St. A.; M. R. 1849. No. 2575., 2565.
[3] Wien, Kr. A.; Südarmee. 1849. V. 144.; Corps Mayerhofer, 1849. V. 71.
[4] Wien, Kr. A.; Hauptarmee, 1849. III. 585.
[5] Karlóca, Дѣянія, 1849. бр. 713.
[6] Wien, St. A.; Schwarzenbergs Nachlass. Fasc. II. No. ad 73.

Jellačić törzskarába osztotta be „a szerb fölkelés fővezérét". A bán nagy jóakarattal Sztratimirovits György alezredesi kinevezését kérte az osztrák kormánytól, miután vitézsége megérdemli és a róla terjesztett gyanúsítások alaptalanok. Nem úgy Mayerhofer tábornok, aki ismét azt jelentette 1849 június 11-én Zimonyból, hogy Sztratimirovits a bán főhadiszállásán ellene működik.[1] A bán 1849 július 26-án nevezte ki alezredessé a báni huszárezredhez. A kormány Bach javaslatára a kinevezés jóváhagyását ajánlotta a császárnak, aki augusztus 7-én azt elfogadta. A kért Mária Terézia-rendet nem kapta meg, hanem csak a Lipót-rend lovagkeresztjét.[2] S míg Jellačić 400.000 forintot, Schlick 200.000 forint jutalmat kapott, Sztratimirovits semmit sem. Később azonban a császár többször kisegítette anyagiakban.[3]

XLVII.

A szerb vajdaság további szorgalmazása és az osztrák kormány; a patriárka bevezeti a szerb közigazgatást; a patriárkát a biztosi állástól fölmentik és Bécsbe rendelik.

Az osztrák minisztertanács 1849 július 1-én foglalkozott újra a szerb vajdaság kérdésével. Schwarzenberg herceg miniszterelnök felolvasta Jellačić (július 1.) jelentését, mely szerint a szerb lakosság soraiban kevés a rokonszenv a felállítandó szerb vajdaság iránt és csak egyes agitátorok hirdetik, hogy annak felállítása „a szerb nemzet osztatlan óhaja". A bán azonban nem ellenezte a vajdaság felállítását, de meg akarta tartani a határőrvidék különállását.[4]

A minisztertanács erre (július 7.) kimondotta, hogy ezúttal nem tárgyalja a szerb vajdaság kérdését, hanem a végleges rendezésre hagyja.

A horvát bán állásfoglalása nemcsak a megszervezés kérdésével függött össze, hanem azokból a támadásokból is következett, melyeket a szerb sajtó, különösen a belgrádi intézett ellene. Az osztrák kormányt meg a szerb ellenzékiek támadása

[1] Wien, Kr. A.; Corps Mayerhofer, 1849. V. 43.; St. A.; Nachlass Schwarzenbergs. Fasc. II. No. 125.
[2] Wien, St. A.; M. R. 1849. 2678--2231. és Prot. 88. M. Z. 1812., 1846., 1849.
[3] Stratimirović, Was ich erlebte, S. 82.
[4] Wien, M I. 1849. No. 6005.
[5] Thim, III. k., 814. l.; Wien, St. A., M. R. 1849. Prot. 107. M. R. Z. 1849. 2177., 2264.

befolyásolta, különösen a szeparatizmusra való törekvés. Bach miniszter augusztus 2-án Rajacsitsnak megírta:[1] miután a szerbek a magyarok elszakadása ellen küzdöttek, ennélfogva a szerbek nem cselekedhetnek az összmonarchia ellen, annál kevésbbé, mert a nemzetiségek teljes egyenjogúsítását kimondották.[2]

Súlyos csapás volt a szerbekre a határőrvidék fenntartása, mely az összmonarchia katonai haderejе érdekében történt. A péterváradi ezred Jellačić bán, illetve adlátusa, Coronini alá (július 18.) került. Július 22-én bízták Jellačićra a szerémszlavóniai főhadparancsnokságot és 13-án meghagyta Haynau, hogy a határőrvidék régi organizációját állítsa vissza.[3] Augusztus 5-én értesítette Jellačić a patriárkát, hogy a végleges megszervezésig a Szerémségnek Horvátországhoz való előbbeni viszonya fenntartandó.[4] Ugyanakkor Sztojcsevits szerb biztos ellenében a Szerémséget politikailag Dubravai alispánra bízta.[5]

Július 27-én rendelte el Jellačić a régi szerb-osztrák határ elzárását. A szerb kormány is elzárta a határt; keresztülvitelére Sztojanovits István nyert megbizatást, hogy a magyar csapatok Szerbiába ne menekülhessenek. Szemere miniszterelnök (augusztus 7.) tényleg gondolt erre az eshetőségre. Garasanin írja, hogy nem fél a Szerbiába menekülő magyaroktól, hanem az ebből fejlődő politikai komplikációktól, hiúnak tartván a magyar kormány tervét, hogy a Szerémségen és Horvátországon keresztül az olaszokhoz vonulhatnak. „Kossuthot vigye el az ördög, csak Szerbiába ne jöjjön" — mondotta. Szerinte az egyetlen menekülési lehetőség Adakaleh volt.[6]

Rajacsits a szerb vajdaság koronatartománnyá való elismertetésének szorgalmazásán kívül a szerb közigazgatást is igyekezett megvalósítani. Meghajolván a bécsi kormány előtt, kihirdette, illetve életbeléptette, még mielőtt Jellačić leérkezett, az 1849 március 4-i oktrojált alkotmányt, a március 17-i osztrák községi rendeletet és a június 4-i osztrák bírói utasítást.[7] A patriárka július 16-án értesítette a bécsi kormányt, hogy

[1] A levelet lásd: Thim, III k., 839—842. l.

[2] Wien, St. A.; M. I. 1849. No. 5451.

[3] Wien, St. A.; M. R. Prot. 120., K. Z. 2053., M. R. Z. 2414/1849.; M. I. 3. Croatien, Slavonien und Serbien. 1849. No. 6005., 6007.

[4] Karlóca. Дѣянія, 1849. бр. 851.

[5] Wien, St. A.; Min. Rat. 1849. Prot. 117., 119., M. R. Z. No. 2336., 2359.

[6] Belgrád, Belgrádi Akadémia, Knityánin levelezése, Garasanin 1849 aug. 4-i és 12-i levele. Garasanin tanácsolta a dunai utat Magazinovits bizalmi embere által.

[7] Wien, M. I. 1849. No. 5317. ad 8337. Mayerhofer a határőrvidéken 1849 aug. 26-án hirdette ki az 1849 márc. 4-i oktrojált alkotmányt. A horvát bán aug. 3-án hirdette ki proklamáció által.

Jellačić bán őt felszólította Bács megye közbiztonságának és közrendjének fenntartására. Az osztrák rendeletek értelmében a jogszolgáltatást elválasztotta a politikai közigazgatástól és Bács megyét egy kerületbe (megyébe) és a szolgabíróságok helyett öt járási biztosi körbe osztotta és minden járásban egy polgári bíróságot állított fel. Bűnügyekre öt bíróból álló bíróságot szervezett.[1] Az osztrák polgári törvényt nem vezette be, csak a büntető eljárást, mindezt átmenetileg, szem előtt tartva az összmonarchia egységét. Rajacsits patriárka Bács megye kerületi főnökévé Jócits Áront (június 26.) nevezte ki, a kerületi törvényszék elnökévé Sztojácskovits Lukácsot.[2] De már július 28-án értesítik őt a bécsi szerb kiküldöttek, hogy a közigazgatás bevezetésével a kormány nem őt, hanem Fluck József kormánytanácsost bízta meg, aki 1849 július végén jelentkezett főnökénél, Jellačićnál.[3]

Az osztrák minisztertanács Jellačić és Mayerhofer jelentéseire s miután Rajacsits patriárka a bécsi kormány megkérdezése nélkül vezette be Bácskában a szerb közigazgatást, Rajacsitsnak a császári biztosi állástól való fölmentését (július 6.) határozta el. Bécsbe hivatta, elvonni igyekezvén őt „a rossz befolyástól“, azon a címen, hogy szükség van reá a szerb egyházi és kultuszügyek miatt.

Bach belügyminiszter a július 7-i és 9-i minisztertanácsban határozattá emelte a következőket: Haynau főparancsnoksága alatt Jellačić organizálja a hadkerületet, kinek Mayerhofert ideiglenesen alárendelik és melléjük Fluck kormánytanácsost rendelik ki; a régi határőrvidék szervezete visszaállítandó; Jellačićhoz beosztandók Suplyikác János, a volt vajda unokaöccse és Nikolits Izidor volt helytartósági titkár.[3]

Midőn Fluck Jellačićhoz leérkezett, 1849 augusztus 9-én Rumában megjelent a patriárka és az általa kinevezett (június 26.) tisztviselői kart bemutatta. Fluck jelentésében tudatta a bécsi kormánnyal, hogy a szerbek a vajdaságnak koronatartománnyá való nyilvánítását, a horvátokkal való szövetséget követelik, ellene vannak Magyarországhoz való csatolásuknak és kérik, hogy a császár vegye fel a szerbek nagyvajdájának címét, amit Jellačić is ajánlott.

Midőn Jellačić a déli harctérre érkezett, bizonyos érdekellentét keletkezett a bán, a patriárka és Mayerhofer tábornok között. Jellačićban a szerb ellenzéki nemzeti párt, amelynek be-

[1] A tisztikar névsorát l. Thim, III. k., 903. l
[2] Karlóca Дѣянія, 1849. бр. 832.
[3] Thim, III. k., 816., 826., 832., 843—847.
[4] Wien, M. I. 1849. No. 5099., 6170.; St. A.; Min. Rat: Prot. 111. M. R. Z. 1849. No. 2250.

folyásától a bán féltette a patriárkát, az ausztracizmus megtestesülését látta.[1] Jellačić azt jelentette tehát Bécsbe, hogy neki útjában áll a patriárka császári biztosi állása, mire az osztrák kormány elhatározta a patriárka felmentését a császári biztosi állásától.[2] Mayerhofer is eltávolodott a patriárkától és Jellačićcsal is ellentétbe jutott hatásköre tekintetében. S mikor a szerém-szlavóniai főhadparancsnokság élére a császár a bánt nevezte ki, Mayerhofer megneheztelve a miniszterelnökséghez való beosztását kérte. Haynau ugyanekkor Mayerhofert Jellačić alá helyezte.[3]

Ferenc József császár 1849 július 11-én mentette fel a patriárkát a biztosságtól és Bécsbe hívta fel[4] a vajdaság ügyeinek tárgyalására. A patriárka vonakodott Bécsbe menni és maga helyett Suplyikác Jánost (július 26.) ajánlotta.[5] Garasanin szerb belügyi főnök a császári kézirat mögött ravaszságot sejtett.

Rajacsits patriárka végre mégis engedelmeskedett a császári fölhívásnak és mielőtt elutazott, 1849 augusztus 1-én a szerb nemzethez proklamációt bocsátott ki, melyben a forradalom alatti működéséről beszámolt, miután az egész katonai és közigazgatási hatalom Jellačić bánhoz került. Jellačić védelme alatt, mint a proklamációban mondotta, a szerb nemzet el fogja nyerni a vajdaságot és a vajdát.[6]

Rajacsits patriárka attól tartott — noha bízott a császári szóban —, hogy ítélőszék elé kerül, mert nemzetéért és egyházáért dolgozott, noha a maga részére sohasem keresett jutalmat. Végül fölhívta népét, hogy maradjon hűséges császára iránt, higyjen Istenben és őrizkedjék a kísértésektől, mert a császári szó — szent szó és nem vonják vissza.[7]

A patriárka 1849 augusztus 12-én Eszéken volt, hol a szerb templomban proklamációját felolvastatta és 18-án Bécsbe érkezett. Elutazása előtt, mint a szerb nemzet kormányzója, ideig-

[1] Wien, St. A.; M. R. Z. 1849. No. 2001., 2177.; Thim, III. k., 832. l.

[2] Jellačić mindenütt a fekete-sárga zászlókat tűzte ki, a cs. kir. tiszteknek megtiltotta, hogy szerb nemzeti rangfokozatukat viseljék, a szerb csapatok élére osztrák tiszteket állított.

[3] Wien, St. A.; M. R. 1849. No. 2279., 2460.; Corps Mayerhofer. 1849. VII. 55., 60.

[4] Karlóca, Дѣянія, 1849. бр 835.; Wien, M. I. Präs. Akten, 1849. No. 5099. Thim, III. k., 832. l.

[5] Wien, St. A.; M. R. Z. 1849. No. 2494., 2529.

[6] A proklamációt lásd Thim, III. k., 864.

[7] Az osztrák belügyminiszter értesülése szerint ezt a mesteri beszámolót Proff Gotthard br. készítette volna, egy a Rajnától ideszámazott katonatiszt fia. — A proklamációt azonban Rajacsits partriárka saját maga írta; az irat a br. Rajacsits-család birtokában van. Wien, M. I. 1849. No. 6170.; Karlóca, Дѣянія, 1849. 2218 lap.

lenesen Nedelykovits Tivadarra bízta a vajdaság ügyeinek vezetését.[1]

XLVIII.

A nemzetiségekkel való kibékülés utolsó kísérletei. Szerbiai akció Ausztria ellen.

Szerbiában az osztrákellenes párt lengyel és olasz befolyásra hajlandónak mutatkozott a magyarokkal megegyezni, ugyanígy az oláhok egy része is, midőn Oroszország a Habsburg-dinasztia segítségére sietett és az abszolutizmus fenyegette őket. A magyar minisztertanács 1849 június 6-án ennek hírére a haza függetlenségének biztosítása céljából újra megkísérelte a nemzetiségekkel való kibékülést; kijelentette, hogy Magyarország kebelében élő népfajokkal kivétel nélkül kész megosztani minden polgári jogot, és kész az ország minden lakosának biztosítani, hogy anyanyelvét az egyházban, iskolában, a községi igazgatásban és a családi körben szabadon használhatja. Fölhívta a külügyminisztert, hogy amennyiben a szomszéd oláh és szerb kormány és nemzet közbenjárása a hazánk területén élő szerbek és oláhok kibékítésére szükséges volna, annak megszerzését mielőbb kieszközölje. Felkérte a belügyminisztert, hogy Magyarország nemzetiségeivel a kibékülést kísérelje meg, a hadügyminisztert pedig, hogy a bács-bánsági harcnak vérontását és pusztítását katonai szigorral szüntesse be.

Ezen minisztertanácsi határozat alapján 1849 június 10-én köriratot adatott ki a magyar külügyminiszter a hadvezetőknek, a diplomáciai ágenseknek a nemzetiségekkel, a szerbországiakkal és oláhokkal való tárgyalások tekintetében, feltételként szabva meg, hogy a kiegyezési kísérletek nem érinthetik az állam egységét, területének integritását, a magyarság szupremáciáját és a magyar nyelv diplomáciai jellegét.

Batthyány Kázmér külügyminiszter hangsúlyozza a köriratban, hogy ezen kiegyezésnek célja a szomszéd országokkal való konföderáció Ausztria és Oroszország ellen, melyek az ő létüket és közös szabadságukat is fenyegetik. A szövetség offenzív és defenzív lenne. Szóba kerülhet esetleg egy vámunió is. Az egyes országok belügye, alkotmánya, kormányformája érintetlen maradna. A megállapodások ideigleneseknek tekintendők és a magyar kormány hozzájárulása szükséges hozzájuk.[2]

[1] Österr. Korrespondent. Wien, 1849. No. 203. Wien, M. I. 1849. No. 8337.

[2] Thim, III. k., 781., 782., 783—786.

Ez időben az elégületlen, demagóg Vucsits Szerbiát beutazta s mindenütt Karagyorgyevits szerb fejedelem ellen izgatott, azzal vádolván őt és kormányát, hogy a szerb országgyűlést nem hívta össze, az erdők szabad használatát nem adja meg a népnek, a Habsburg-monarchiából Szerbiába átjött szerb tisztviselőket nem bocsátotta el, állampénzt fordított a magyarországi szerb fölkelés támogatására.[1]

Vucsits terve volt, hogy a magyar csapatok törjenek a Szerémségbe, foglalják el a védtelen Zimonyt és veszélyeztessék Szerbiát, ebben az esetben ő jogcímet nyerne a szerbiai csapatok összehívására; ennek megtörténte után Karagyorgyevits Sándor fejedelmet detronizálná. 1849 július havában bizonyos Petrovits jelent meg Szegeden a magyar kormánynál, felmutatván egy Vucsits által aláírt kötelezvényt, 75.000 forintot kért első költségül a szerb fejedelemnek és kormányának, főleg Garasanin Illyés belügyi főnöknek, ellenfelének megbuktatására. A szerb bizalmi férfiú Kossuthra is hivatkozott, aki erre régebben ígéretet tett. Kossuth ezen ígéretét elismerte. Batthyány Kázmér, Vukovits Sebő és Kossuth teljesíteni akarták Vucsits kérelmét, de Duschek pénzügyminiszter kijelentette, hogy ennyi ércpénzt nem tud kifizetni, s minthogy a magyar papirospénznek Szerbiában nem volt értéke, a kísérlet meghiúsult.[2]

Alighanem Vucsits terve alapján vetette fel Raksányi őrnagy, hogy Kossuth foglaltassa el Zimonyt s adjon ezzel módot arra, hogy Vucsits mint fővajda a csapatokat színleg Szerbia védelmezése címén egybehívhassa. Kohlmann és Tóth ezredesek is azt ajánlották Vetternek, hogy Rumát foglalja el.

Még 1849 június havában jelentette Raksányi őrnagy Szemere Bertalannak, hogy állítólag Sztratimirovits György hajlandó egyezkedni; de kétkedéssel kell fogadni a szerbek ajánlatát. Az ajánlat szerint Sztratimirovits tábornoki rangért öt zászlóaljjal átpártolt volna, miután a Habsburg-dinasztia a magyarországi szerbeket megcsalta és az abszolutizmus által a közszabadságot veszélyezteti. De Sztratimirovits már 1849 május közepén Eszéken, Mayerhofer tábornok kíséretében behódolt s alezredesi kinevezése előtt állott; átpártolása tehát június havában nem hihető. A magyar kormány ezen alkalom-

[1] Wien, St. A.; M. Äuss. Berichte aus Konstantinopel, Jaurich jelentése 1849 szept. 7-ről.

[2] Vukovics Sebő emlékiratai, 529. l. Kossuth Irataiban, I. 387. zavarosan adja elő ezt az esetet és tévesen összeköti az Athanackovits budai püspök kiküldetésével; Thim, III. k., 854. l.

mal is széleskörű engedményeket tett a községi, egyházi és kulturális élet terén.[1]

Ugyanezen időben bizonyos Theodorovits Döme, volt szerb őrnagy lépett összeköttetésbe Fülepp Lipót kormánybiztossal és Kohlmann ezredessel Pancsovánál. Theodorovits bevallotta, hogy a magyarországi szerbek fölkelését a belgrádi kormány indította el. Alighanem a Vucsits-párt híve lehetett. Az általa előadott kiegyezési föltételek a következők voltak: 1. általános amnesztia, 2. valamennyi nemzetiségnek politikai és polgári jogegyenlősége; 3. a szerb vajdaság elismerése; 4. a vajdaság hivatalos nyelve a szerb legyen; 5. a vajdát elismerik legfőbb politikai és katonai kormányzónak, a király helytartójának, a vajda csak görög keleti hitű szerb lehet; 6. a vajdaság székhelye Temesvár legyen; 7. Magyarország és a vajdaság között diplomáciai nyelvnek a magyart ismerik el; 8. a magyar országgyűléstől politikailag független szerb nemzetgyűlés legyen; 9. a szerb egyházi kongresszust és a patriárkai méltóságot elismerik stb. Ha mindez meglesz, a szerbiaiak hajlandók külön szerb légiókat szervezni és Ausztria ellen küzdeni.[2]

Fülepp kormánybiztos, aki 1849 július 7-én egy rendkívül érdekes proklamációt bocsátott a határőrvidékiekhez[3] — ismertetve a részükre adott engedményeket —, 1849 július 18-án beterjesztette Szemere miniszternek a szerb követeléseket, kiemelve, hogy a szerbek nemzeti érdekeiket a közszabadságnak elébe helyezik, s ezért a magyar szabadságharcban nem lehet reájuk számítani.

Belgrádban latbavetette befolyását a megegyezés érdekében Carossini olasz és magyar megbízott is, aki Pancsován át állt a magyarokkal összeköttetésben s kinek levelezését Hrabowsky alezredes közvetítette.[4] Theodorovitson kívül Kohlmann ezredessel, a Bánság főparancsnokával, bizonyos Jankovits Konsztantin szerbiai őrnagy is tárgyalt.

Vajjon Theodorovits és Jankovits összeköttetésben álltak-e a szerbiai Vucsits-párttal — nem tudjuk. Követeléseik azonban, minthogy Magyarország integritását érintették és az alakítandó vajdaságban a többségben levő nem-szerb népeket szerb szupremácia alá helyezték volna, meghiúsították minden egyezkedést.

[1] Thim, III. k., 800., 801. és 796—801. l. Raksányi őrnagy ténylcg keresett összeköttetést Sztratimirovitstsal, Spiller Emilia, a 2. huszárezred egyik főhadnagyának neje közvetítésével. (Budapest, O. L.; H. M. 1849. 8596. eln. sz.)

[2] Wien, St. A.; Ungarn, Fasc. 491. Miszellen, 1849.

[3] Lásd Thim, III. k., 815—824.; U. o., III. k., 849. l.

[4] Carossini és Kossuth levelezése megvan a turini állami levéltárban, „Kossuth Lajos levelei" cím alatt a II-dik iratcsomóban.

XLIX.

A nemzetiségi törvény.

Kossuth azt hitte, hogy a közszabadságok megadásával a nemzetiségeket megnyerheti a magyar politikai nemzetnek. Azt tartotta, hogy „a szabadság varázshatalma erősebb, mint a vér, vallás és rokonság, melyeket mind egyesíteni képes a hazafiságban“.[1] A márciusi vívmányok fogadtatása a nemzetiségek által úgy látszott, hogy igazolja állítását. De csakhamar, a márciusi szabadságmámor elmúltával, látnia kellett, hogy nemzetiségi hitvallása téves, mert a centrifugális gondolkodású nemzetiségek, főleg a szerbek és oláhok nem voltak hajlandók önállóságra való törekvéseiket a közszabadságokért feláldozni; s minthogy követeléseik Magyarország integritása ellen is irányultak és külön territoriális nemzeti létet akartak elérni, a függetlenségi harc folyamán minden békekísérlet eredménytelen volt.

Az 1849. évi március 4-i oktrojált alkotmány közzététele után a magyar- és szerbországi szerbek, valamint a horvátok közt keletkezett ellenzéki pártok, csalódva reményeikben, különösen a lengyel emigránsok agitációjának hatására, hajlandók voltak a magyarokkal kibékülni és Ausztria ellen fordulni.

A nemzetiségi törvényjavaslat pontjait Szemere (július 25.) egy előértekezleten mutatta be; „úgy vannak e pontok megszerkesztve — mondotta —, hogy hasonló jogokat egy ország sem ad a maga határain belül az apróbb nemzetiségeknek“.[2] Csak a radikális párt tagjai voltak ellene, végre is Batthyány Kázmér külügyminiszter és Szemere miniszterelnök elfogadtatták a javaslatot, miután utóbbi kijelentette, hogy a nemzetiségek kívánságaival szemben tanúsított arisztokratikus magyar felfogás veszélyezteti a nemzetet.[3]

Miután elfogadták a javaslatot, mely által a nemzetiségek szabad fejlődése, egyéni jogszabadsága és a kormányforma biztosítást nyert, Szemere azt írta Hódossy Miklós kormánybiztosnak (július 29.), hogy a nemzetgyűlés ezzel oly politikának vetette meg az alapját, amely a kiengesztelődésnek teljes biztosítékát foglalja magában s melyre példát még egy kormány sem adott; ünnepeket ülhetnek a népek.[4]

A javaslat indokolásában azt mondotta Szemere, hogy „a nemzetiségi fejlődés semmi más tekintet által ne korlátoztas-

[1] Sebess D., Két Magyarország, 83. l.

[2] Nagy Iván, A nemzetiségi törvény a magyar parlament előtt. Háborús felelősség, I. k., 262 l.

[3] Thim, III. k., 856. l.

[4] Wien, St. A.; Ungarn Fasc 527.

sék, mint az államegység fenntartásának lehetősége által", — „hadd lássák a népfajok, hogy mi nem akarjuk azon osztrák politikát követni, mely a népeket egymás ellen ingerelvén, őket elnyomta", — „a szabadságot adjuk meg a polgároknak, s megadjuk a népeknek saját nemzetiségüket is, mi, kik e földet meghódítottuk, kik nevet adtunk a birodalomnak, mi minden népet testvérünknek tekintünk".[1]

A nemzetiségi törvényjavaslatot Szemere Kossuth korrektívumával és hozzájárulásával adta be.[2] A megszavazás után a képviselők a leverő hírek folytán (július 28—augusztus 2.) elhagyták Szegedet.

A nemzetiségi törvény 17 pontban foglalja össze az engedményeket,[3] melyek valóban messzemenő jogokat biztosítottak a nemzetiségeknek, fenntartván az állam egységét és területének integritását és a magyar honfoglaló faj szupremáciáját. A magyar kormány kijelentette, hogy a kibékülés célja oly konföderáció, melyben mindazon állam, nemzet benne volna, melyet Ausztria és Oroszország fenyeget, s a konföderáció egyúttal offenzív és defenzív szövetséget is jelentene.

Batthyány ily értelemben adta ki (július 29.) a hadvezéreknek és a diplomáciai ügyvivőknek körrendeletét,[4] hangsúlyozván Magyarország függetlenségét és a készséget mind a nemzetiségekkel, mind az érdekelt nemzetekkel való kibékülésre és a további tárgyalásokra.

A nemzetiségi törvény és Batthyány külügyminiszter proklamációja Arène francia ágens útján Belgrádba is eljutott, mire a lengyel ágens, Lenoir és társai felhívást intéztek a szerbekhez és horvátokhoz, hogy szakadjanak el a Habsburgoktól és csatlakozzanak a magyarokhoz, miután az 1849 március 4-i oktrojált alkotmánnyal becsapták őket és a délszlávoknak már nincs mit remélniök Ausztriától. Carossini olasz ágens is elküldte a fölhívásokat Zágrábba a báni tanácsnak, mely megtagadta az oktrojált alkotmány kihirdetését, továbbá a zimonyi odbornak, melyet Mayerhofer éppen akkor oszlatott fel, összes iratait lefoglalva.[5]

A magyar seregek kapitulációja (augusztus 13.) azonban véget vetett mindennek és Szemere (1862-ben) maga is elismerte,

[1] Szilágyi S., A magyar forradalom napjai, III. k., 81. l. Szekfű, Három nemzedék, II. kiadás, 263. l.; Szilágyi A., Die letzten Tage der ungarischen Revolution, S. 19. Szemere beszéde Szilágyi idézett műveiben, francia fordítása Thim, III. k., 860—864. l.

[2] Anonym, A közelmult titkaiból, I. füzet, 53. l.

[3] Lásd Thim, III. k., 858—860. l. Indokolása u. o., 860—864. l., német szövege: Háborús felelősség, II. k., 495., 496. l.

[4] Francia, német, szerb és oláh nyelven.

[5] Wien, St. A.; Inform. 1849 aug. 18. No. 510.; M. R. Z. 1849. No. 1545.

hogy a nemzetiségi törvény egy haldokló végrendelete volt és legfeljebb üdvös útmutató a jövőre.[1]

A cseh Palacký Ferenc azt vélte a törvényről, hogy ez alkalmas lett volna a nemzetiségek megnyerésére, ha a magyar kormány egy évvel előbb proklamálta és tényleg megvalósította volna, de post festum és in partibus infidelium nem volt hatása.[2] Az elkésett nemzetiségi törvény lett volna a nemzetiségi gordiusi csomónak „kardnélküli megoldása".

L.

Menekülés Szerbia felé. Pétervárad kapitulációja.

A magyar fegyverek hanyatlásakor Mayerhofer osztrák és Leovsin belgrádi orosz főkonzulnak, Danilyevszkij konzul utódának, legelső gondja volt a szerb határ elzárása Belgrádtól Orsováig; követelésükre a szerb kormány el is záratta a határt és gyakorlati keresztülvitelét Sztojadinovits Istvánra és Nikolits Anasztázra bízta. Az osztrákok minden elfogott „rebellis" fejére tekintélyes összeget tűztek ki. Annak is híre járt, hogy Kossuth a belgrádi pasánál rejtőzik, mások pedig Pancsován látták volna.

Az osztrák kormány két kémet is leküldött Belgrádba a menekülők után. Erre az aljas szerepre Kovács Pál joggyakornok[3] és Jasmagy Gábor vállalkozott. Kovács szeptember 1-én érkezett le Belgrádba és azután Jasmagy mérnökkel Konstantinápolyba távozott. Kovácsot, aki „Schmidt" néven szerepelt, Bach miniszter küldte Belgrádba; a bérenc föladata volt a magyar menekülők fölkutatása és elfogatása.[4]

A belgrádi kormány látszólag hajlott az osztrák és orosz képviselők követelésére, de félhivatalos lapjában, a „Szrbszke Novine"-ben még mindig heves cikkek jelentek meg az osztrák reakció ellen, főleg Ignyátovits Jakab tollából.[5] A belgrádi kormány ellene volt a magyar menekülők befogadásának, s konstantinápolyi képviselője, Nikolajevits már 1849 július 23-án

[1] Szemere munkái, V. k., Levelek, 125 .l.

[2] Palacký Fr., Österreichs Staatsidee, S. 18. — A nemzetiségi törvényt illetőleg lásd: Horváth J., A magyar kormány nemzetiségi politikája. 1848—1849-ben. Háborús felelősség, II k., Szemere Bertalan emlékirata az 1848—49-i magyar kormány nemzetiségi politikájáról. U. o. II. k.

[3] Kovács 1850 június 10-én Mayerhofer mellé Temesvárra neveztetett ki kerületi biztosnak. Az ő följelentésére fogták el az osztrákok Kossuth gyermekeit. Hajnal, A Kossuth-emigráció Törökországban, 334. l.

[4] Wien, St. A.; M. Ä. Weisungen, 1849. No. 4070.

[5] U. o., Min. Index, 1849—1850. 1849. No. 585/A.

értesítette kormányát, hogy a porta tökéletesen meg van elégedve Szerbia magatartásával.[1] „Nem félünk mi a magyaroktól, lengyelektől és olaszoktól, de attól tartunk, hogy az osztrák és orosz csapatok utánuk jönnek, ha előbbiek Szerbiába menekülnének" — írja (augusztus 2.) Garasanin Knityáninnak.

Augusztus vége felé, mikor a porta francia és angol befolyásra megtagadta a magyar, olasz és lengyel emigránsok kiadatását, a szerb kormány rendeletet bocsátott ki, hogy az esetleg Szerbiába menekültekkel bánjanak emberségesen, azonban minél előbb Törökország belsejébe tessékeljék őket.[2]

A belgrádi angol, francia és szárd konzul a magyar emigránsok pártját fogta. A francia konzul barátja volt Szerbiának, de a portának is, ennek integritását védte, emellett tőle telhetőleg az oroszok érdekei ellen tevékenykedett.[3]

Cerutti belgrádi szárd konzul nagy igyekezettel támogatta a magyar emigránsok ügyét. Augusztus közepén ezen okból Újorsovára utazott.

A belgrádi angol konzul, Fonblanque és Anglia konstantinápolyi követe — ellentétben a bécsi osztrákbarát angol követtel, Ponsobyval — határozottan a magyarok ügyét pártfogolta.

Zimonyban klub is alakult az osztrákok ellen (augusztus), melynek tagja volt: Medákovits Dániel szerkesztő, Sztojákovits György (?) stb., s amely Carossini olasz-magyar belgrádi ügyvivővel állott összeköttetésben.

Belgrádban is egy demokrata klub alakult a lengyel Lenoirnak (Zwierkowski), Czartoryski herceg ágensének befolyása alatt,[5] melyben magyarok, olaszok, lengyelek vettek részt.

Midőn a temesvári csatavesztés után Kossuth kijelentette, hogy „mehet, ki merre akar, ki merre menekülhet" és környezetének azt mondotta: „megyek, merre a szemem lát"[6] — megkezdődött a menekülés.

A számos menekült között hagyta el az országot a „Pesther Zeitung" szerkesztője, Zerffi Gusztáv, aki amiatt, hogy Pancsován egy német hetilapot akar indítani a magyar szabad-

[1] Павловић, Србија и српски покрет., стр. 176.

[2] Страњаковић, Влада уставобранитеља, стр. 129.

[3] U. o., стр. 116—121.

[4] Mikor a magyar kormány megbízottja Konstantinápolyba érkezett és a portát arra kérte, hogy akadályozza meg a szerb önkéntesek átkelését, akkor Sir Stratfford Canning a portánál támogatta Horvát kérelmét, és tiltakozott a szerbiai önkéntesek átkelése ellen. Павловић, Србија и српски покрет, стр. 89. Wien. St. A. Min. Index 1849—1850. No. 543/A.

[5] Wien, St. A.; Inf.-bureau. 1849. No. 477.

[6] Hajnal, A Kossuth-emigráció Törökországban, 17., 18. l.

ságharc érdekében, jókor biztonságba helyezte magát, azután Belgrádba ment, hol a szárd konzulnál talált alkalmazást.[1]

Teleki Sándor és Bethlen Gergely szintén Szerbián keresztül menekült, Csarnojevits Péter temesi főispán útján. Állítólag Knityánin vette őket védelmébe. Belgrádból Konstantinápolyba mentek.[2]

Kossuth felesége is Belgrádon át menekült Törökországba, hol Sumlán találkozott férjével. Cerutti szárd konzul, Fonblanque angol konzul és Kossuth bizalmasa, Henningsen K. F. angol kapitány segítették elő Kossuthné menekülését.[3] Kossuth neje a bakonyi erdőben, Lókúton rejtőzött el gyermekeivel, ahonnét Orosházára ment, ott Kossuthék jóakarója, Wagner őrnagy felesége rátalált és parasztruhába öltöztetve elvitte Belgrádba, ahová december 11-én érkezett. Előbb Cerutti szárd konzul, azután pedig Vucskovits János kerületi főnök házában szállt meg. Garasanin Alekszinác Nisen át vitette el Törökországba. Kossuth Garasaninnak, Fonblanque angol, Cerutti szárd konzulnak és Magazinovits szerb államtitkárnak külön is megköszönte közbenjárásukat. Úgy látszik, Kossuth nejének menekülése az osztrák kormány tudtával történt.[4]

Szerbia felé tartott a lengyel légió is és megmenekült az oroszok bosszúállásától. Bystrzonowski és Zamojski gróf megkapván a szerb kormány hozzájárulását, 1849 augusztus 18-án Orsovánál átkeltek, s mintegy 800 ember Wysocki parancsnoksága alatt Take helységnél letette a fegyvert. Eltávozásuk előtt kiáltványban (augusztus 20.) búcsúztak el. Kijelentették, hogy nemcsak Magyarország, hanem Lengyelország érdekében is harcoltak, ez utóbbi nélkül Magyarország függetlenségét sem

[1] Cikkeket is írt a „Times“-nek 6 font Strl. havi fizetés mellett. Később Lenoir magával vitte Konstantinápolyba s aztán Kossuth szolgálatába állott mint magántitkára. (Wien, H. A., Inf. Bureau, 1849. No. 585., 728., 761., 985.

[2] Teleki S., Emlékeim, I. k., 233—258. l.; Degré, Visszaemlékezéseim, II. k., 190—193. l. Eltérő előadás: Hajnal, A Kossuth-emigráció Törökországban, I. k., 374. l.

[3] Wien, St. A.; Min. Index, 1849—50.; 1850. No. 1441/A.

[4] Sztefánovits János tévesen Knityáninnak tulajdonította Kossuthné megmentését. (Др. И. Огнановић, Занимљиво приче и белешке из живота знаменитих Срба, стр. 57.) Сандић, Жена Лајоша Кошута како се спасе г. 1849. Видело 1893., бр. 54; Видело, 1893., бр. 54, 55; Бршљан 1885. бр. 10. Hajnal A. Kossuth-emigráció Törökországban I. k. 659—663; Érdújhelyi M. Magyar Ujság 1893., 74. sz. Budapesti Hirlap 1893., 143. sz. Thim J., Kossuth és Ruttkayné levelei, Budapesti Hirlap 1893. 154. sz. Kossuth gyermekeit az osztrák kormány Ruttkayné kíséretében 1859 máj. 26-án hajón elküldte. Történelmi Lapok, Kolozsvár III. k. 22. l.; Pesti Napló, 1850. 65. sz. Wien. St. A. Actes de Haute Police 1849. Min. Index 1849. No. 1441, 1774.

lehetett volna fenntartani. A lengyelek főtörekvése volt, hogy a magyarokat a délszlávokkal és románokkal kibékítsék.[1] Az olasz légió Monti vezetése alatt, mintegy 400 ember, Cerutti szárd konzul közvetítésével szintén Szerbiában tette le a fegyvert. Mind a lengyel, mind az olasz légiótól a szerb kormány elvétette a fegyvereket. Ezek a légiók biztosították Orsovánál a menekülés útját.

Midőn Mayerhofer 1849 szeptember havában tiltakozott a szerb kormánynál a menekülők átengedése miatt, a belgrádi kormány kijelentette, hogy azok már mind elhagyták Szerbia területét.

A déli harctéren csak még Pétervárad őrsége tartotta magát és lobogtatta a várfalon a magyar zászlót. Élelemmel félévre volt ellátva, 7313 ember védte 350 ágyúval. Augusztus 17-e óta az osztrák ostromló sereg teljesen bekerítette a várat.[2]

Haynau, attól tartván, hogy Kiss Pál várparancsnok netalán az oroszoknak adhatná át a várat, augusztus 19-én kedvező feltételek mellett fölszólítá az őrséget a kapitulációra, miután Görgei Világosnál augusztus 13-án letette a fegyvert. Haynau megengedte azt is, hogy erről a várbeliek egy küldöttsége meggyőződjék. Még 1849 június 28-án jelentette Ferenc József császárnak, hogy a vár kapitulációjára minden kedvező alkalmat meg kell ragadni és minden lehető áldozatot meg kell hozni.[3] Miután a péterváradi őrség kiküldöttei Aradon meggyőződtek a fegyverletétel tényéről és Görgei az őrséggel ezt tudatta, Klapka tanácsára a teljes amnesztia föltétele mellett 1849 szeptember 5-én kitűzték a fehér zászlót és 7-én letették a fegyvert.[4]

*

A magyarok leveretésével a szerb nemzetiségi harc is véget ért.

A szerbek kitűzött céljukat, a szerb tartomány megvalósítását nem érték el, mert küzdelmük szerb nemzeti jellege a harc folyamán a bécsi politika reakciós sodrában elveszett.

[1] Страњаковић, Влада уставобранитеља, стр. 127—131; Divéky, Magyarok és lengyelek a XIX. században. Budapesti Szemle, 175. k. 565—567. l. Weldycz, Der Antheil der Polen an dem ung. Freiheitskampfe. S. 80.

[2] Budapest, O. L.; Ungarn, Fasc. 553., 558.; Wien, Kr. A.; Hauptarmee, 1849. VIII. 373., 451. a., 480., 550., IX. 59., 74.; XIII/34. S. 111. Südarmee, 1849. VIII. 181.

[3] Wien, Kr. A.; Archiv der Militärkanzlei, ad acta 1849. No. 2.

[4] U. o. Hauptarmee 1849. VIII. 451., 550., — Blagojevich Imre br., aki rákban szenvedett, mivel nem engedelmeskedett az 1848 okt. 3-i királyi parancsnak, haditörvényszék elé állíttatott, s mert „elárulta" a várat, várfogságra ítélték (Wien, St. A.; M. R. 1849. No. 3357.; Kr. A.; Memoiren, 28., Abt. 2.)

Kiontott vérükkel és nagy anyagi áldozattal segítették elő a bomló Habsburg-birodalom megmentését abban a reményben, hogy jutalmul megkapják a szerb koronatartományt: a vajdaságot. Ez a jutalom azonban elmaradt, a magyarországi szerbek mindössze csak közigazgatási területet kaptak szerb fennhatóság nélkül. A bécsi kormány és a dinasztia ugyanis felismerte Szerbia kormányférfiainak kendőzött nagyszerb politikáját, melynek célja volt: az összes szerbek, illetve délszlávok egyesítése egy jugoszláv birodalomban szerb hegemónia alatt a Habsburg birodalom integritásának rovására.

A magyarországi 1848-49-iki szerb fölkelés bibliográfiája.

I.

Magyar irodalom.

Abafi Lajos. Perczel Mórról. Hazánk IX. k. 1888. 83—88. l.
Abafi Lajos, Török János része a magyar szabadságharcban. Hazánk VI. k. 1886. 628—637. l.
Abafi Lajos, Vukovics Sebő levelezéséből arcképpel. Hazánk III. k. 333—344. l.
Adalékok 1848 történetéhez. Vukovics jelentése és Szemere rendeletei a fehértemplomi támadásról. Athenaeum V. k. 1874. 1. és 3. szám.
A futaki csata 1848. július 18-án. Szeged, 1848. Grünn János könyvnyomó tulajdona.
Ajtay József, A nemzetiségi kérdés. Magyar Társadalomtudományi Szemle VII. k. 1914.
A közelmult titkaiból. Budapest, 1879. I—II. füzet.
Alexich Bogolyub, Torontál vármegye 1779—1867-ig. Torontál vármegye monográfiája. Dr. Borovszky Samu szerkesztése. Budapest, 429—476. l.
Alföldi lázadás, Kossuth Hírlapja, 1848. július 1. szám.
A magyar forradalom titkos levéltára. Okiratok a magyar és erdélyországi események történetéhez. Pest, 1850. I. k. (Lásd Geheimarchiv alatt is.)
Ambrózy Lajos emlékiratai, Budapest, 1898.
Andrássy Gyula első diplomáciai küldetése. Magyar Szalon 1886. 331. sz.
A neuzinai véres harc. Országos Honvédnaptár, 1868. 26. l.; Vén Honvédnaptár, 1869. 2. l.
Angyal Dávid, gróf Batthyány Lajos főbenjáró pöre. Történelmi tanulmányok. Budapest, 1937. és Századok, 1933. évf.
Angyal Dávid, Batthyány és Jellachich találkozása. Századok, 1936. évf. 472. l.
Angyal Dávid 1848 történetéből. Századok, 1917. évf.
Angyal Dávid, Még egyszer 1848 történetéből. Századok, 1918. évf.
Angyal Dávid, I. Ferenc József kormányzása a szabadságharc éveiben. Budapesti Szemle, 1938. nov. dec.
A *perlaszi* véres *harc* és a magyarok hősi győzelme. Országos Honvédnaptár, 1869. 37. l. Vén Honvédnaptár, 1869. 13. l.

a— r—. Vukovics Sebő. Életrajz arcképpel. Vasárnapi Ujság, 1868. évf. 33. sz.; 1872. évf. 48. sz.
Ariel, Egy éj az altáborban. Fővárosi Lapok, 1850. évf. 107—109., 111. és 112. l.
A *szerb mozgalmak* történetéhez Magyarországon. Magyar Hírlap, 1850. évf. 93. sz.
A *szerbek bujtogatása* a magyarok ellen és a vérontás Karlócán. Vén Honvédnaptár, 1868.
A *szerbek* és a szabadságharc. Budapesti Hírlap, 1907. évf. 185. sz.
A *szláv kérdés*. Ujvidék, 1848. július 2. Kossuth Hírlapja, 1848. évf. július 9.
Atkáry Alajos, A verseci honvédemlék leírása. Történelmi Lapok. Kolosvár, VII. k. 1898. 13—14. l.
Az 1849. február 1-én bekövetkezett *zentai mészárlás* történetének vázlata. Történelmi Lapok. Kolosvár, V. 1886. 31. l.
Az 1848—49-iki forradalom történetéhez. A rácok elleni küzdelem. Történelmi Lapok. Szerkeszti Papp Miklós. Kolosvár, 1875. 712—715. l. Melléklet a Magyar Polgár 76. számához.
Az *óbecsei tábor* első csatája 1848. július 13-án. Szeged.
Az *ófutaki csata* és diadal. Országos Honvéd Naptár 1868. évf. 22. l.
Ábrányi Emil, Egy szó a szlávokhoz. Kossuth Hírlapja, 1848. július 8.
Ábrányi Emil, Magyarország teendője a kebelébeni nemzetiségek irányában. Közlöny 1848. július 16. és 18. sz. és Kossuth Hírlapja 1848. július 16. és 18. sz.
Bajza József, A magyar-horvát unió felbomlása. Budapest, 1925. Szent István Akadémia kiadása.
Bajza József, A magyar korona országaiban élő szerbek. Magyar Társadalomtudományi Szemle, 1914. évf. 454—459. l.
Bajza József, Jugoszlávija. Budapest, 1929.
Balázsfalvi oláh gyűlés kivonatai. Társalkodó, 1848. 177. l.
Ballagi Aladár, Kossuth északamerikai beszédei a nemzetiségekről. Budapest, 1919.
Balogh Jenő, Gróf Batthyány Lajos főbenjáró pöre. Budapesti Szemle, 1932. 227. k.
Baltazár Lajos, A 3-dik önkéntes honvédzászlóalj az 1848—49-iki évi szabadságharcban 43 csatában hősi magaviseletének rövid vázlata. Vahot és Gánóczy Honvédek könyve III. k. 129—150. l.
Bankós Károly, Ó-Verbász alatt augusztus 2-án. Életképek, 1848. II. k. 7. sz.
Bács-bodrogi szlávok. Kossuth Hírlapja, 1848. július 9. sz.
Bácskai 1848—49. tisztek névsora. Bácska, 1890. 29. sz.
Belitzky János, Dr. Thim József, A magyarországi szerb fölkelés története. II. k. Ismertetés. Levéltári Közlemények, 1932. 145. l.
Bellai József, Az 1848-iki márciusi napok Temesvárott. Temesvár, 1898. (1899.?)
Bellosics Bálint, Bácskai nemzetőrdal 1848-ból. Bács-Bodrog vármegyei történelmi társulat évkönyve, 1910.

Bende Gábor, Rácz hőstett. Történelmi Lapok, 1848—49. Kolosvár, II. k. 1893. 98—99. l.
Beőthy Ákos, A magyar államiság fejlődése, küzdelmei. Politikai tanulmány. II. k. 2. Budapest, Athenaeum.
Berzeviczy Albert br., Az abszolutizmus kora Magyarországon 1849—1865. I. k. Budapest, 1922. II. k. 1925.
Bessenyei Ferenc, Vukovics Sebő emlékiratai Magyarországon való bujdosása és száműzetésének idejéből. Budapest, 1894.
Birányi Ákos, Pesti forradalom. 1848. március 15—19. Az eredeti választmányi jegyzések segédforrása mellett írta — Pest, 1848. Nyomatott Trattner Károlynál.
Bodó János, Apróságok 1848-ból. (A torontáli magyar hadsereg.) Torontál, 1913. 117. sz.
Borsós János, l. Jakabffy Elemér alatt.
Bozó Manó emlékirata: Pétervárad 1848—49-ben. Fővárosi Lapok. 1889. 292—294. l.
Bozó Manó, Pétervárad 1849-ben. Hazánk, IX. k. 1889. 294—315. l.
Bozó Manó, Perczel Mór. Felolvasás a pozsonyi Toldi-körben 1883. dec. 23. Pozsonyvidéki Lapok, 1883.
Bőhm Lénárt, A kilencedik zászlóalj első áldozatai. Honvédalbum. Pest, 1868. 39. l.
Bőhm Lénárt, Délmagyarország vagy az úgynevezett Bánság külön történelme. Pest, 1868. I., II. k. Emich Gusztáv kiadása.
Bőhm Lénárt, Fehértemplom ostroma 1848. aug. 19-én. Történelmi és Régészeti Értesítő. Temesvár, 1888. III. évf.
Bőhm Lénárt, Hiteles följegyzések Fehértemplom sz. kir. város veszélyteljes eseményeiről az 1848—49. években. Történelmi adattár Csanádmegye hajdanához és jelenéhez. Temesvár, 1872. II. k. 186—189., 217—236. l.
B. J. (*Breit* József), Magyarország 1848—49-iki évi függetlenségi harcának katonai története. Budapest, 1897. I—III. k.
Büttner Lina, A veressapkás levele. Versec, 1849. jan. 4. Budapesti Hírlap, 1908. 66. sz.
*Czirák*y Gyula, Bogojeva és Gombos multja. Zombor, 1898. Különlenyomat a Bács-Bodrog vármegyei Tört. Társulat XIV. évkönyvéből. Bittermann Károly könyvnyomdája.
Csányi István, Szent-Tamás ostroma. Bácska, 1885. VIII. évf. 27. sz.
Csengery Antal, Történelmi tanulmányok és jellemrajzok. (Beöthy Ödön, Szentkirályi Móric.) Pest, 1870. I—II. k.
Csernovits Péter, Életrajz arcképpel. Vasárnapi Ujság 1892. 19. sz.
(*Csernovits* Péter.) A nemzetiségi kérdés a jelen és jövő szempontjából. Pest, 1861.
Csincsek Flóris kitüntetése. Magyar Szalón, 1905. 11. sz.
Danzer Alfonz, Dembinski Magyarországon. Budapest, 1874.
Deák Imre, Adatok az 1848. év eseményeihez Krassó vármegyében. Lugos, 1931.
Degré Alajos, Akikről a történelem hallgat. Zákó Istvánról. Budapesti Hirlap, 1887. 28. sz.
Degré Alajos, Visszaemlékezéseim az 1848—49-ik év előtti, alatti és utáni időkből. Budapest, 1884. I., II. k.

Divéky Adorján, Magyarok és lengyelek a XIX. században. Budapesti Szemle, 1918. 498—501. sz.

Dobay Ágoston, Adatok naplójegyzeteiből. A karlovici csata. Honvédek könyve, I. k. 18—23. l.

Dobos Károly, Pétervárad 1849-iki napjaiból, Bozó Manó emlékjegyzeteire. Fővárosi Lapok, 1889. 302. sz.

Domanovszky Sándor, A magyar kérdés történeti szempontból tekintve. Budapest, 1920.

Dudás Andor, Zenta bevétele 1849-ben. Bács-Bodrog vármegye tört. társulata Évkönyve. 1912. XXVIII. 11—17. l.

Dudás Gyula, A hegyesi csata emléke. (1849. július 14.) Pesti Hirlap, 1887. 182. sz.

Dudás Gyula, Levelek 1848-ból. Bács-Bodrog vármegyei Tört. Társulat Évkönyve, 1911. XXVII. évf. 113. l.

Dudás Gyula, A magyarországi szerbek szereplésének története 1526—1711. Régészeti és Tört. Értesítő. Temesvár, 1885. I. k. 3. füzet; 1886. II. k. 2. és 3. füzet.

Dudás Gyula, A hegyesi csata. Bácska, 1886. 99., 102. sz.

Dudás Gyula, Két zombori okmány. Bácska, 1885. 32. sz.

Dudás Gyula, Szerb és német okiratok 1848-ból. Hazánk, 1886. I. k. 76. l., II. k. 557—558. l.

Dudás Ödön, Gr. Batthyány rendelete Mészáros Lázárhoz 1848. szeptember 19-én. Bács-Bodrogh, I. évf. 1878. 3. sz.

Dudás Ödön, Demcsa és Tarr. Bács-Bodrogh, I. évf. 1878. 48. sz.

Dudás Ödön, A hatodik honvéd zászlóalj Bácsmegyében 1848-ban. Szalkay Gergely honvédőrnagy emlékirataiból. Bácska, 1885. 11—15. sz.; Hazánk, VIII. k. 113., 189., 291. l.

Dudás Ödön, A hegyesi csata és emlékszobra. Bácska, 1884. 81. sz.

Dudás Ödön, A hegyesi csata és nevének jogosultsága. Bácska, 1885. 28. sz.

Dudás Ödön, A hegyesi csata. Temerin és Járek. Bácska, 1885. 28. sz.

Dudás Ödön, A hegyesi honvédszobor. Bács-Bodrogh, 1878. évf. 1. sz.

Dudás Ödön, Végszavam a hegyesi csatához. Bácska, 1887. VI. évf. 33. sz.

Dudás Ödön, Két zombori okmány. Bácska, 1885. 28. sz.

Dudás Ödön, Perczel tábornok szeghegyi levele 1849. május 15-én. Bács-Bodrogh, 1878. I. k. 2. sz.; Bács-Bodrogh, vm. tört. társulat évkönyve, 1885. I. k. 77. l.

Dudás Ödön, Temerin története. Bács-Bodrogh, 1878. I. k. 122. l.

Egressy Gábor, A rácz támadás és a magyar ügy. Pesti Hirlap, 1848. 147. sz. melléklete.

Egressy Gábor, Ó-Becse alatt aug. 2-án. Életképek, 1848. 7. sz.

Egressy Gábor önéletírása. Hölgyfutár, 1860. 152. sz.

Egy adat a forradalomból. A bácskai történészek figyelmébe. Zombor és Vidéke, 1884. 104. sz.

Egy 52. zászlóaljbeli honvéd. *Eszék vár* 1849. január és február hóban. Honvédvilág. Pest, 1868. II. k.

Egy *szláv* tudós véleménye a pánszlávizmusról. Kossuth Hirlapja, 1848. aug. 17.

Elek Ferenc, Válasz Hellmann József 1848—49-iki honvédőrnagynak. Új nemzeti honvédnaptár, 1870.; A Honvéd, 1869. 14., 22., 34. sz.

Elekes István, Jellemvonások Damjanich életéből. Vahot és Gánóczy, Honvédek könyve, III. k. 1—14. l.

Ergovics Uros, A szerbek kívánalmai, tekintve a közös hon érdeke szempontjából. Pest, 1861.

Ergovics Uros, Szerb szózat a magyar nemzethez. Buda, 1848. Bogyó Márton nyomdája.

Érdújhelyi Menyhért, Hogyan menekült meg Kossuth Lajos neje 1849-ben. Magyar Ujság, 1893. 74. sz.

Érdújhelyi Menyhért, A magyarországi szerb hírlapirodalom története. Bács-Bodrog vm. tört. társulat évkönyve, 1892. VIII. évf., 1893. IX. évf.

Érdújhelyi Menyhért, Újvidék története. Újvidék, 1894. 303—339. l.

Fábián Gábor, Csernovits Péter. Magyar Évlapok, 1857.; *Sárosi*, Az én albumom. Pest, 1857.

Fábián Imre, Pancsova. Magyarország vármegyéi és városai. Torontál.

Fakh dandárparancsnoki jelentése, Óbecse, 1848. okt. 15-én. Budapesti Divatlap, 1848. 16. sz.

Fáy János, Egy az ismeretlen hősök közül: a IX. honvédzászlóalj századosa. Magyar Állam, 1887. 92. sz.

Fekete Gyula, Nagykikinda. Magyarország vármegyéi és városai. Torontál.

Feleky L., Kossuth Lajos nemzetiségi politikája. Magyar Figyelő, 1914. 177—181. l.

F. J. A., A csatatérről. Óbecse (1848) július 19-én. Hazánk, 1848. 11. sz.

Fiala János, Fehértemplom védelme 1848. augusztus 19-én. Hazánk. XI. (1889) 370. l.

Fiáth Pompejus, az első honvédtiszt, aki elesett. Vasárnapi Ujság, 1886. 29. sz.

Földváry testvérek, mint a magyar hősi bátorság példányképei. Vahot és Gánóczy, Honvédek könyve, I. k.

Frankl István id., A kaponyai ütközet 1849. március 5-én. Emlékirat. Szabadka, 1899. Szabados Sándor nyomdája. Bácska, 1897. 95., 96. sz.

Garasanin Milutin, Kossuthné meneküléséről. Budapesti Hirlap, 1893. 143. sz.

Garay János, Kossuth és Eötvös nemzetiségi politikája. Történelmi Szemle, 1913.

Gávay Gaal Jenő, Gróf Széchenyi István nemzetiségi politikája. Budapest, 1934.

Gelich Rikhard, Doggenfeldi Vetter Antal. Hazánk, 1885. III. k.

Gelich Rikhard, Magyarország függetlenségi harca 1848—49-ben. Budapest, 1882—1889. I—III. k. Aigner Lajos kiadása.

Gerando Ágost de, A politikai közszellem Magyarhonban a francia forradalom óta. I. rész. A szabadságeszmék története, 1790—1847. Pest, 1848. (A II. kötet bejelentve: „Az utolsó pozsonyi országgyűlés és a forradalom“ cím alatt.)

Gerando Ágost de, Néhány észrevétel br. Wesselényinek „Szózatára“ és a magyar és szlávokhoz intézett tanács. Lipcse, 1843.

Gergely Károly, Az 1848-iki év decemberi, Jarkovácon történt éjjeli harc Damjanics vezetése alatt. Történelmi Lapok, 1897. VI. k. 68—69. l.

Gn. dr., Horvátok és magyarok az 1848—1849-iki években. Croatia, Horvát-szerb havi szemle. Budapest, 1906. évf.

Godányi Ernő, Jellachich tudósítása az 1849. július 14. hegyesi ütközetről. Hadtört. Közlemények, 1924. XXV. k.

Gömöry Ferenc, A verbászi tábor augusztus közepén. Nemzetőr, 1848. 8—10. sz.

Grosschmid Gábor, A szerb vajdaság keletkezése 1849-ben. Emlékirataiból. Bácska, 1886. 75. sz.

Grosschmid Gábor, Az utolsó Kray báró a szerbek között; a szerb vajdaság keletkezése. Bács-Bodrog vm. tört. társulat évkönyve. Zombor, 1886. II. k. Külön: Történelmi tanulmányok. Zombor, 1886. I. k.

Grosschmid Gábor, Az 1848-iki zavarok kezdete megyénkben. Bácska, 1886. 41. sz.

Grosschmid Gábor, Bács-Bodrog vármegye élete 1848 előtt. Bács-Bodrog vm. tört. társulat évkönyve. Zombor, 1891. VII. évf. Bácska, 1891. 55., 56. sz.

Grosschmid Gábor, Bács-Bodrog vármegyének történelmi emlékei. Bács-Bodrog vármegyei tört. társulat évkönyve. Zombor, 1894. X. évf. 149. l.

Grosschmid Gábor, Délmagyarország önvédelmi harca 1848—49. Ismertetés. Bácska, 1887. 33. sz.

Grosschmid Gábor, Egy reggeli Schwarzenberg herceg miniszternél. Budapesti Hirlap, 1895.

Grosschmid Gábor irodalmi hagyatékából. Közli: M. A. Bajsai Zákó István élete. Bács-Bodrog vm. tört. társulat évkönyve. 1896.

Grosschmid Gábor, 1848. évi március 15-ike és következő napjai Zomborban. Bácska, 1893. 21. sz.

Grosschmid Gábor, Mészáros életrajza. Bács-Bodrog vm. tört. társulat évkönyve. 1894. X. évf.

Grosschmid Gábor, Ódry András. Bács-Bodrog vm. tört. társ. évkönyve. Zombor, 1894. X. évf.

G. K. *(Gubicza Kálmán)*, Zákó István fölhívása 1848-ban. Bács-Bodrog vm. tört. társulat évkönyve. 1912. XXVIII. évf.

Gyalókay Jenő, Jellachich hadműveleti tervei 1849 május havában. Hadtörténelmi Közlemények, 1924. XXV. évf.

Gyalókay Jenő, A perlaszi tábor megvétele Századok, 1915. 274—287. l.

Gyurinka Antal, Gaal László honvédtábornok. Hazánk és a Külföld. 1868. 15. sz.
Gyüjteménye a Magyarország számára kibocsátott legfelsőbb manifesztumoknak, valamint a cs. k. hadsereg főparancsnokai által Magyarországban kiadott hirdetményeknek. Hivatalos Kiadás. Budán, I—II. k. 1849. (1848. szept. 22—1849. dec. 31.)
Hadfy Döme, Visszaemlékezések 1848. március 15-ére. Torontál, 1893.
Hadzsits Antal, A görög keleti szerb egyház. Bács-Bodrog vármegye monografiája. II. k.
Hadzsits Lázárról. Régészeti és Történelmi Értesítő. Temesvár, 1885. I. k. 51. l.
Hajnal István, A Kossuth-emigráció Törökországban. Budapest, 1927. A Magyar. Tört. Társulat kiadványa.
Hajnal István, Belgrádi diplomácia és a magyar emigránsok a szabadságharc után. Budapesti Szemle, 1926. 203. k.
Hamvay Ödön, Az aradi tizenhárom. Budapest, 1909. III. kiadás. Rákóczi kiadása.
Hamvay Ödön, Damjanich János élettörténete és szemelvények nejéhez intézett leveleiből. Budapest. I. kiadás, 1904.; II. kiadás, 1909.
Hamvay Ödön, Damjanich levelei nejéhez. Budapest, 1910.
Hatvani Imre, Szózat az oláh faj ügyében. Pest, 1848. 17—22. l.
Hauser Károly, Szenttamás. Honvéd, 1867. 3. és 5. sz.
Havas Sándor, Palacky Ferenc és a magyarok. Budapesti Szemle, 1889. 147. és 148. sz.
Hegedüs János, Kiss Ernő, az aradi vértanú hős emléke. Nagybecskerek, 1906. Pleitz Pál könyvnyomdája.
Hegyesi Márton, Beöthy Ödön. Hazánk, 1885. IV. k.
Hegyesi Márton, Bihar vármegye 1848—1849. Beöthy Ödön arcképével és életrajzával. Nagyvárad, 1885.
Hellmann József, A veressapkás zászlóalj története. Új Nemzeti Honvédnaptár, 1870. 2. l.; lásd Elek Ferenc alatt is.
Hentaller Lajos, A vörös sapkás naplója. Magyarország, 1893. 356. sz.
Hentaller Lajos, Kiss Ernő tábornok. Egyetértés, 1906. 143. sz. (Részlet Hentaller L: „Húsz hónap története" c. művéből.)
Hentaller Lajos, Sóhalmy naplója. Magyarország, 1897. évf.
Hentzi elfogatása. Függetlenség, 1886. 138. sz.
Herendi József, A jász-kún kerületek a függetlenségi harc alatt 1848 és 1849-ben. Cegléd, 1901.
Hodinka Antal, Ami a karlócai békekötésből kimaradt és következményei. Pécs, 1935. és Hadtört. Közlemények, 1935.
Horváth Jenő, A legújabb kor története. 1815—1910. Budapest, 1913.
Horváth Jenő, A magyar kormány nemzetiségi politikája. 1848—49. Háborús felelősség. Budapest, 1931. II. k. 15—38. l.
Horváth Jenő, A magyarországi nemzetiségi kisebbségekre vonatkozó programmok, törvényjavaslatok, törvények és

rendeletek 1827—1918. Budapest, 1922. A Magyar Külügyi Társaság kiadása.

Horváth Jenő, Anglia és a magyar szabadságharc. Századok, 1925—1926. LIX—LX. k. 592—612, 720—730. l.

Horváth Jenő, A nemzetiségi kérdés bibliográfiája. I. A nemzetiségi kérdés 1918 előtt. Budapest, 1922. A Magyar Külügyi Társaság kiadása.

Horváth Jenő, A szabadságharc diplomáciája. Külügyi Szemle, Budapest, 1929. VIII. évf. 137—156. l.

Horváth Jenő, A szabadságharc diplomáciai történetének forrásanyaga 1848—1849. Háborús felelősség. II. k. 380—398, 442—463, 568—582, 642—674. l.

Horváth Jenő, A szabadságharc magyar diplomáciai levelezése 1848—49. Háborús felelősség. Budapest, 1929. I. k. 267—280, 426—438, 506—524, II. k. 1931. 77—120. l.

Horváth Jenő, Diplomáciai történelem 1815—1920. Két kötet. Budapest, 1921. Szent István Társulat kiadása.

Horváth Jenő, Karacsay Sándor gróf emlékirata. Párizs, 1853. Háborús felelősség. II. k. 291—296. l.

Horváth Jenő, Magyar diplomácia. A magyar állam külpolitikai összeköttetése a bécsi végzésektől a kettős monarchia felbomlásáig 1815—1918. Budapest, 1928. Pfeiffer Ferdinánd kiadása.

Horváth Jenő, Magyarország és a nemzetiségi kérdés 1815—1920. Történelmi tanulmány. Budapest, 1920. Pfeiffer Ferdinánd kiadása.

Horváth Jenő, Magyarország útja az Adriához. Budapest, 1932. A Magyar Adria-egyesület kiadása.

Horváth Jenő, Szemere Bertalan emlékirata az 1848—49-iki magyar kormány nemzetiségi politikájáról. Háborús felelősség. Budapest, 1931. II. k. 291—309, 479—500, 582—600, 675—686. l.

Horváth Jenő, Törekvések Magyarország federalizálására 1848—49. Háborús felelősség. Budapest, 1929. I. k. 234—252. l.

Horváth Jenő, Törökország semlegessége 1848—49-ben. Történeti Szemle. Budapest, 1930. 46—96. l.

Horváth J.; Thim J., A magyarországi 1848—49. szerb fölkelés története. Ismertetés. Századok, 1933.

Horváth Mihály, Emléklapok az 1848—49-iki magyar alvidéki és középmagyarországi hadjáratokból. (I. A karlovici ütközet pünkösd napján. II. Katonai zendülés Péterváradon.) Vahot Imre és Gánóczy Flóris. Honvédek könyve. Pest, 1861. 1—17. l.

Horváth Mihály, Huszonöt év Magyarország történetéből 1823—1848-ig. I. kiadás Genf, III. kiadás Budapest.

Horváth Mihály, Magyarország függetlenségi harcának története 1848 és 1849-ben. I—III. k. Genf. II. kiadás Pest, 1871—1872.

Hóry Béla, A nagy napok 1848—49-ben. A magyar szabadságharc rövid naplója. Kolosvár, 1873. Keresztesy Pál kiadása.

Hőke Lajos, A szerbek Magyarországon. A szerb kongresszus alkalmából. Fővárosi Lapok, 1879. okt. 2. 226. sz.

Hőke Lajos, Nyilatkozat. 1848. április 8-ról. Egyetértés, 1887. 52. sz.
(Huszár Imre), Kossuth Lajos kiadatlan levelei. Az Ujság, 1893. évf. július 12, 14. és 15. számok.
Inczédi László, Jönnek a honvédek. Epizód az 1848—49. szabadságharcból. Dolinay Hasznos Mulattatója, 1885. XIII. évf. 305—307. l.
Iványi István, 1848—49-iki okmányok. Bácska, 1885. VIII. évf. 40, 44, 45, 52, 53, 56, 71. sz.
Iványi István, Szabadka szabad királyi város története. Szabadka, 1886.
Iványi István, Szabadka és Vidéke 1848—49-ben. Okirattár. Szabadka, 1886 és Szabadka, I. évf. 1, 3, 4, 5, 11, 12, 14, 16, 19—26. sz.
Jakabffy Elemér, Az 1848. év eseményei Krassó vármegyében. Lugos, 1928.
Jancsó Benedek, A román irredentista mozgalmak története. Budapest, 1920.
Jancsó Benedek, A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota. Budapest, 1899. II. kötet.
Jancsó Benedek, Defensio nationis hungaricae. Budapest, 1920.
Jausz János, A hegyesi csata elnevezése, még egyszer Temerin és Járekhez. Bácska, 1885. 31., 33. sz.; 1886. 98. sz.
Jausz János, A hegyesi ütközetről. Bácska, 1887. 27, 28. sz.
Jausz János, Három történeti tévedés. Bácska, 1885. 63. sz.
Jausz János, Temerin és Járek elhamvasztása. Bácska, 1885. 25. szám.
Jámbor (Hiador) Pál, Összes művei. Szabadka, 1880—1881. 5. és 6. kötet.
Jorgovics (Lásd Ergovics alatt is.), Szózat a magyar nemzethez. Pest, 1848.
K. A., Mihez tartsa magát a magyar a jelen szláv mozgalmak közt? Társalkodó, 1848. 170—172. l.
Kacziány Géza, A magyar memoire irodalom 1848-tól 1914-ig. Budapest, 1917. Lantos A. kiadása.
Kafga Gyula, A hegyes-feketehegyi csatáról. Bácska, 1886. 96. sz.; 1887. 33. sz.
Kanitz S. dr. 1848. és 1849-iki naplójából. Közli: Kánitz Ágost. Történelmi Lapok, 1895. IV. k. és 1896. V. k.
Karácsonyi János, Történelmi jogunk hazánk területi épségéhez. Budapest, 1921. Szent István Társulat kiadása.
Kardos Samu, Báró Wesselényi Miklós élete és munkái, Budapest, 1903. II. k.
Kastner Jenő, Kossuth és Mazzini. Századok, 1925. LIX. évf.
Kazinczy Bálint, A 9-ik zászlóalj hírnevét megalapító fehértemplomi ütközetek. Vahot és Gánóczy, Honvédek könyve, I. 82—86. l.
Kállay Béni, A szerbek története 1780—1815. Budapest 1877. I. k.
Kármán Pál, Egy levél 1849-ből. Vasárnapi Ujság, 1931. 37. sz.

Kármán Pál, Újverbász 1849-ben. Bács-Bodrog vm. tört. társ. évkönyve, 1912.

Dr. *Károlyi* Árpád, Gróf Batthyány Lajos főbenjáró pöre. Budapest, 1932. A Magyar Tört. Társulat kiadása.

Dr. *Károlyi* Árpád, Gróf Széchenyi István döblingi irodalmi hagyatéka. Budapest, 1921. A Magyar Tört. Társulat kiadása.

(*Károlyi* Árpád), Adalék a délmagyarországi hadi mozgalmak történetéhez 1849. június—júliusából. Hadtört. Közlemények. 1937.

Kemény Gábor, A nemzetiségi kérdés Magyarországon 1867-ig. Századunk, 1932.

Kemény Zsigmond, Még egy szó a forradalom után. Pest, 1851. Heckenast G. kiadása.

Kerékgyártó Árpád, Magyarország történetének kézikönyve. VII. rész. A reform és nemzetiségi küzdelmekből a függetlenségi harc végéig. Budapest, 1874. (Tíz év Magyarország legújabb történetéből 1840—1849. címen is.) Franklin Társulat.

Kéry Gyula, A magyar szabadságharc története napi krónikákban (1848). Budapest, 1899. Franklin Társulat kiadása.

Király Pál, Szerbia és Törökország a XIX. században. Havi Szemle, 1880.

Kiss Ernő, A magyarországi görögkeleti szerb egyház szervezete. Egyházi és iskolai törvényei és szabályai. Budapest, 1901.

Kiss Ernő vitézsége és Szent-Mihály helység porráégetése. Vén Honvédnaptár. Pest, 1868. 10. l.

Kiss Ernő és családja. Budapesti Hirlap, 1905. 276. sz. és Arménia, 1905. Szamos-Újvár.

Klapka György, Emlékeimből. Függelékül gróf Teleki László levelei. Budapest, 1886.

Kleiner Adolf, Kula 1849-ben. Bács-Bodrog vm. Tört. Társulat évkönyve, 1912.

Komoróczy György: Dr. Thim J., A magyarországi szerb fölkelés története. II., III. k. Ismertetés. Protestáns Szemle. 1938. 273. l.

Kónyi Manó, Deák Ferenc beszédei, II. k. 1848—1861. Budapest, 1903. II. kiadás.

(Kónyi Manó), Spelletich Bódog (1815—1890). Vasárnapi Ujság, 1930. 39. sz.

Korányi Viktor, Honvédek Naplójegyzetei. I. k. A legelső honvéd naplójegyzetei. Pest, 1851. Második kiadás, 1861.

Kossuth és az Obrenovicsok. Pesti Hírlap, 1893. ápr. 22-i 110. sz.

Kossuth Ferenc, Kossuth Lajos iratai. XI. k. Kossuth Lajos beszédei. I. k. Budapest, 1905. Athenaeum kiadása.

Kossuth hírlapja, 1848—1849. évf. Budapest.

Kossuth Lajos, Irataim az emigrációból. I. k. Második kiadás. Budapest, 1880.

Kovách Ernő, A hegyesi csata. Bácska, 1887. 13. sz., Váci Közlöny, 1887. 44. sz.; Kiskúnság 1887. 11. és köv. számok.

Kovács Lydia. Új negyvennyolcas emlékek. Levél a feketehegyi táborból, 1848. aug. 7. Zaáry Józseftől. Budapest, 1913. évf. 277. sz.

Kozma László, Részletek Kozma Lajos 1848—49-ben volt pirosi ref. lelkésznek a nagy időkre vonatkozó egykorú följegyzéseiből, Bács-Bodrog vm. Tört. Társulat évkönyve. Zombor, 1907. XXIII. és 1908. XXIV.

Kőhalmi Béla, A nemzetiségi kérdés bibliográfiája. Huszadik század, 1916. 12. sz.

Kölcsey K. Turia alatt. Budapesti Divatlap, 1848. 9. sz.

Közlöny, Budapest, 1848—1849. évf.

Lábán Antal dr., Deák Ferenc a pánszlávizmusról 1843-ban. Magyar Figyelő, 1914. IV. k. 13. sz.

Lendvay Miklós, Ambrózy György báró temesi alispánnak jelentése gr. Batthyány Lajoshoz a március 22. nemzeti ünnepélyről. Délmagyarországi Lapok, 1886. 67. sz.

Lendvay Miklós, A márciusi napok Temesvárott. Délmagyarországi Közlöny, 1888. 62., 70., 71. sz.

Longinus, A tettes és nemes Bács-Bodrog vármegye multjából. (Rögtönítélő bíróság alakítása 1848-ban.) Bácsmegye, 1913. XIV. 1., 12., 13., 15. sz.

Luczenbacher János, Szerbek és magyarok. Tudománytár, 1843. évf. 295—322. l.

Lukinich Imre dr., Hunkár Antal emlékiratai. Hadtört. Közlemények. Budapest, 1926. XXVII. évf.

M. A., Bajsai Zákó István élete. Bács-Bodrog vm. Tört. Társulat évkönyve. Zombor, 1896. XII. évf. — Lásd. Grosschmid Gábor alatt is.

Magyar Gyula, A zentai véres nap. Hazánk, 1889. 151 l.

Malachowsky László, Szabadka 1848-ban és 1848 után. Szabadkai Hírlap, 1890. 11., 14., 18., 21., 24., 27., 29., 31—33., 36. sz.

Marczali Henrik, A legújabb kor története. 1825—1880. Budapest, 1892.

Marczali Henrik, A nemzetiségi kérdés megoldásának kísérlete 1849-ben. Pesti Hírlap, 1927. nov. 13. 258. sz.

Marczali Henrik, Gróf Leiningen-Westerburg Károly honvédtábornok levelei és naplója. Budapest, 1900. Budapesti Hírlap Újságvállalata.

Margalics Ede, Szerb történelmi repertorium. Budapest, 1918. I. kötet.

Márki Sándor, Az 1848—49-ik évi szabadságharc története. (Szilágyi Sándor, A magyar nemzet történetének X. kötete.) Budapest, 1898.

Márki Sándor, Aradvármegye és Aradi szab. kir. város története. Arad, 1895. II. k.

Mészáros Károly, A magyar szabadságharc előjátéka 1848-ik évben. Ungvárt, 1862.

Mészáros Károly, Kossuth levelezése a magyar szabadságharc vezéreivel 1848—1849-ben. Ungvárt, 1862.

Meszlényi Antal dr., A miniszteri országos ideiglenes bizottság működése 1848. márc. 23-tól április 20-ig. Századok, 1924.

Mihalik Ágoston, Adalékok Krassó vármegye 1848. évi mozgalmainak történetéhez. Délmagyarországi Tört. és Régészeti Értesítő. Temesvár. 1897. XIII. k. 96. l., 1898. 44. l.

Mihálik Sándor, Német-Bogsán az 1848—1849-iki szabadságharcban. Lugos, 1899.

Millekér Bódog, Alibunár története. Délmagy. Tört. és Régészeti Értesítő. Temesvár, 1888. 195—207. l. Délvidéki Nemzetőr, 1888. 28. sz.

Milleker Bódog, A verseci gör. kel. püspökség multja. Délmagy. Tört. és Régészeti Értesítő. Temesvár, 1890. IV. 166. l.

Milleker Bódog, Versec szab. kir. város története. Németből fordította Buday József. Budapest, 1886.

Milleker Bódog, Ürményháza története, 1847—1906. Versec, 1906.

Miletz János, Bem délmagyarországi hadjárata. Budapest, 1882.

Miskolczy Gyula dr., A horvát kérdés (1790—1848) Századok 1924.

Miskolczy Gyula dr., A horvát kérdés története és irományai a rendi állam korában. Budapest. I. k. 1927, II. k. 1928.

Missics János, Történeti visszapillantás az úgynevezett szerb vajdaság ügyében, Pesti Frigyes Delejtűjében. III. k. 45. sz. és IV. k. 1. sz.

Moravek Endre, Nagy-Magyarország nemzetiségei. Mult és jelen. Budapest, 1934.

Móricz Zsigmond, Nagybecskerek. Magyarország vármegyéi és városai. Torontál.

(*Morzsányi* Sándor?) A budai görög nem egyesült szerbek nyilatkozata a magyar testvérekhez. Honvédnaptár, 1868. 14. l.

M. S. (Morzsányi Sándor?) báró Orczy István halála Szenttamásnál és temetése Erdőkövesden. Vén Honvédnaptár, 1868. 17. l., Országos Honvédnaptár, 1868. 42. l.

M. S. (*Morzsányi* Sándor) Nyolcórai ágyúzás Turiánál, Szent-Tamás és Földvárnál és annak eredménye. Vén Honvédnaptár, 1868. 11. l.

Müller Gyula, Történelmi jegyzetek 1848—1849-ből. (Jellachich Innsbruckban.) Alkotmányos Nagy Naptár, 1862. 104—106. l.

Nagy Iván, A nemzetiségi törvény a magyar parlament előtt. A Háborús Felelősség. Szerkeszti: Horváth Jenő. I. k. 201. és 381. l.

Nagy K., A rácok eredete és folytonos magaviseletük. Közlöny, 1849. 325. és 327. sz.

Nagy Vilmos, Az 1914. évi szerbiai hadjárat. I. Történelmi előzmények. Budapest, 1930.

Nádasdy Béla. Délszlávok. Történelmi politikai tanulmány. Budapest, 1935.

Németh József, A szerb államterület és a szerb ethnikum történelmi változatai. Budapesti Szemle, 1926. 203. k.

N. M. Szentkirályi Móricz életrajza arcképpel. Vasárnapi Ujság, 1866. 25. sz.

Neusinai véres harc. Országos Honvédnaptár, 1868. 26 l. Vén Honvédnaptár, 1869. 2. l.

Óbecsei tábor első csatája. (1848. július 13-án.) Szeged, Grünn János könyvnyomdája.

Olay Ferenc. Térképek a nemzetiségi terjeszkedés szolgálatában. Budapesti Szemle, 1932., 1933. 226. k.

Oláh György, Békésvármegye 1848—49-ben. I., II. k. Gyula 1890—1893. Dobay I. könyvnyomdája.

Olchváry Ödön, A magyar függetlenségi harc 1848—1849-ben a délvidéken. Szabadka, 1892.

Olchváry Ödön, Vetter Antal altábornagy hadműveletei. Bács Bodrog vm. Tört. Társ. évkönyve. Zombor, 1901. XVII. évf.

Orthmajer Tivadar és Szentkláray Jenő, Plébániák tára. Adattár Csanádmegye hajdanához és jelenéhez. Becskerek. I. k. 87. l., II. k. 569—581. l.

Ottlik László, Nemzet és nemzetiség. Magyar Kisebbség. Lugos, 1930.

Örményháza megsemmisítése. Vén Honvédnaptár, 1896. 30. l.

P. A., A jász-kunok táborából. Budapesti Divatlap, 1848. 3., 9., 16. sz.

Pap Dénes, A magyar nemzetgyűlés Pesten 1848-ban. Pest, 1866. Ráth Mór kiadása.

Pap Dénes, Okmánytár Magyarország függetlenségi harcának történetéhez. Budapest, I., II. k.

P. O., Az első ágyúlövés. Honvédvilág. Pest, 1868. I. k. 136. l.

Perczel Mór, Közlemények Perczel Mór tábornok irataiból 1—98. l. — befejezetlen. Bonyhád, 1883. Fein Mór nyomdája.

Perczel Móricz nyomtatványgyűjteménye. Budapest, Nemzeti Múzeum. Act. hung. 616.

Perlasz városban, más ízben történt csata és győzedelem. Szabadka. Bittermann Károly nyomdája.

Perlaszi véres harc és a magyarok hősi győzelme. Országos Honvédnaptár, 1868. 37. l. Vén Honvédnaptár, 1869. 13. l.

Pethő Sándor, Kossuth ,a dunai konföderáció és az osztrák kapcsolat. Magyarság, 1934. aug. 12. 182. sz.

Pethő Sándor, Magyarország és az entente hatalmak 1848—49. Budapest, 1919.

Plathy István honvédőrnagy naplójából, Vahot, Honvédek könyve. Új folyam. I. k. 13—18. l. Régi folyam. II. k. 35—51.; III. k. 77—108. l.

Popovich Milos, A nemzetiségi kérdés Magyarországon szerb szempontból. Fordította és kiadja Sárcsevics Ambrus. Szabadka, 1865., Bittermann Károly könyvnyomdája.

Prém József, A pozsonyi jubiláns, Samarjay Károly. Fővárosi Lapok, 1893. 73. sz.

Radda József, Pancsova 1848—49-ben. Pancsovai Emlékkönyv. Pancsova, 1896.

Radó Antal, Újvidék szomorúsága 1848. június 28-án. Szarvas, Réthy Lipót nyomdája.

Rákóczy Parcsetits Zsigmond 1848—49-es honvédhuszárezredes. Egyetértés, 1887. 282. sz.
Rátkay Béla. Fogságom Kničanin táborában. Szilágyi S. Magyar Emléklapok 1848—49-ből. Pest, 1850. I. k. 61. l.
Reiner Bertalan, Magyar kultúrképek. (A Karagyorgyevicsek; Hentziről, Csernovicsról.) Budapest, 1891. — Újabb sorozat: Andrássy Gyula gróf, mint a szabadságharc diplomatája. Budapest, 1892. és Egyetértés, 1890. febr.
Reiszig Ede, Bács-Bodrog vármegye története. Budapest, II. k. Borovszky Samu szerkesztésében.
Reizner János, A régi Szeged. I. k. A negyvenes évek és a forradalom napjai Szegeden. Szeged, 1884.
Remellay Gusztáv. Gróf Kolowrat és a horvátországi és újvidéktáji események. Írta Újvidék volt főjegyzője. Pest. Nyomatott Beimel Józsefnél.
Dr. Riegler Imre, Szemere Bertalan. Budapest, 1936.
Risztics János, Szerbia külügyi viszonyai az újabb időben. Szerb eredetiből fordította Romanec Mihály. Nagybecskerek, 1892.
Rozsnyay Károly, Egy névtelen hős. Rozsnyay Pál főhadnagy naplótöredékei a szabadságharc idejéből. Pesti Hírlap, 1898. 74—77. sz.
Rüstow, Az 1848—49-iki magyar hadjárat története. I—II. k. Fordította Vértesi Arnold és Áldor Imre. Pest, 1866. Emich Gusztáv kiadása.
Salamon Ferenc, A közös ügyek és a forradalom. Budapesti Szemle, 1881. 26., 27. kötet.
Samarjay Károly, A verseci ütközetről. Budapesti Divatlap, 1848. 3. sz.
Sipos Kamilló dr., A nemzetiségi kérdés könyvészetéhez. Kolozsvár, 1915. I. k. Általános vegyes rész.
Sikor József dr., Képek az 1848—49-iki magyar hadjáratból. I. Tomasevác feldúlása. II. Damjanics a járkováci vérengzés napjain. III. Bem győzelmes előnyomulása a török határig.
Vasárnapi Ujság, 1868. 24., 28. sz.
Steier Lajos, A tót nemzetiségi kérdés 1848—49-ben. I—II. k. Budapest, 1937.
Steier Lajos, Az 1848—49-iki szabadságharcból és a tót mozgalomról. Budapest, 1924.
Stummer György, Adatok az 1848—49-iki hadjáratról. Vahot és Gánóczy, Honvédek könyve, III. k. 63—76. l.
Šurmin Gy., A horvátok és magyarok 1848—49-ben. Croatia. Horvát-szerb haviszemle. Budapest, 1906. I. évf., 40. l., lásd Gn. alatt is.
Szabadka város 1848—49-ben. Szabadka, 1885. 25., 26. sz.
Szabadságharcunk emlékeiből. Vasárnapi Ujság, 1890. 1. sz.
Szabó Lajos bártfai, Naplók, emlékiratok és feljegyzések Magyarország történetéhez 1815—1867. Háborús felelősség, I. k. 399., 480. l.
Szabó Mihály, Alföldi csaták. Folyóirat. Szeged, 1848. —aug.—dec. hóig.

Szalay József, Egy honvéd élményei. Visszaemlékezések. Hazánk, 1908. IX. k.

Szalay László, A magyarországi rác deszpotaságról. (Despotatus Rasciae.) Ország, 1863. 71—146. sz.

Szalay László, A magyarországi szerb telepek jogviszonya az államhoz. Pest, 1861.

Szalkay Gergely, A hatodik honvédzászlóalj története. (Lásd Dudás Ödön alatt.)

Szathmáry Károly, Óbecse, nyárutó 23. Nemzetőr, 10. sz.

Szathmáry Károly, A szerbek panaszai. Kossuth Hírlapja, 1848. szept. 5.

Szárics Bertalan, Még valami a hegyesi csatáról. Bácska, 1887. 5. sz.

Szárics Mór, 1848—49. őrnagy. Fővárosi Lapok, 1886. 10. sz.; Vasárnapi Ujság, 1886. 3. sz.; Bácskai Ellenőr, 1886. 2. sz.

Szász Károly, Egy honvéd naplójegyzetei. Magyar Figyelő, 1911 II. k.

Szegedy Rezső, Az illyrizmus és Gaj Lajos levelezése. Budapest, Századok, 1912.

Szekfű Gyula, Három nemzedék. Egy hanyatló kor története. Budapest, 1920.

Szekfű Gyula, Iratok a magyar államnyelv kérdésének történetéhez. Budapest, 1926. A Magyar Történelmi Társulat kiadása.

Szemere Bertalan a nemzetiségi kérdésről 1848—1849-ben. (Irta 1854-ben.) Pesti Élet, 1859.

Szemere Bertalan az 1848—49. magyar kormány nemzetiségi politikájáról. Háborús felelősség, 1931. II. k. Szerkeszti Horváth Jenő.

Szemere Bertalan, Nemzetiségünk és a szlávság. Országgyűlési Almanach. Szerk. Vahot Imre. 1843. 41—59. l.

Szemere Bertalan, Összegyüjtött munkái. Pest, 1870. V. k. Levelek (1849—1862.).

Szentkláray Jenő, A dunai hajóhadak története. Budapest, 1885.

Szent-Mihály végvidéki helység porrá égetése. Országos Honvédnaptár, 1865. 35. l.

Szent-Tamás alatt 1848-ban. Nyitramegyei Közlöny, 1887. XXX. évf. 13. sz.

Szent-Tamás ágyúzása. Országos Honvédnaptár. Pest, 1868. 20. l.

Szerbek bujtogatása a magyar nemzet ellen és vérontás Karloviczon. Vén Honvédnaptár. Pest, 1868. 8. l.

Szerbek és a szabadságharc. Helfert „Vadrác" művének ismertetése. Budapesti Hírlap, 1907. 185. sz.

Szerb mozgalmak történetéből. Magyar Hírlap, 1850. 93. sz.

A szerbek kívánalmai, tekintve a közös hon érdeke szempontjából, 1861. június hó. Temesvár, 1861.

Szerb nemzeti *kongresszus* felirata. Pesti Napló, 1861. 108. sz. (Az „Ost und West" 1861-iki cikke alapján.)

Szerb petició. Képes Ujság, 1848. 9. sz.

Szeremley Samu, Magyarország krónikája az 1848. és 1849. évi forradalom idejéből. Pest, 1867. Két kötet. Emich Gusztáv kiadása.

Szervacius, Bauernfeind Gyula ifjú hős emlékezete. Szegedi Napló, 1887. 33. sz.

Sz. F., Egy belgrádi német lapból. (Szláv kérdés.) Kossuth Hírlapja, 1848. szept. 2., 3.

Sz—i, I., Szerb proklamáció. Kossuth Hirlapja, 1848. aug. 24.

Sz. I. (*Szokolai* István), Adalékul a szláv kérdéshez. Kossuth Hírlapja, 1848. aug. 9.

Sz. I. (*Szokolai* István), Pánszlávizmus. Pest, 1850.

Sz. I. (*Szokolai* István), Szláv törekvések és a magyar elem. Pest, 1850. és Pesti Napló, 1850. 114., 115. sz.

Sziebenburger Károly, Az 1848-ik évi moholi zavargás. Szabadkai Hírlap, 1890. 30. sz.

Szilágyi Sándor, A magyar forradalom férfiai. Pest, 1850. II. kiadás.

Szilágyi Sándor, A magyar forradalom napjai 1849. július 1-e után. III. kiadás. Pest, 1850.

Szilágyi Sándor, A magyar forradalom története 1848. és 1849-ben. Pest, 1850.

Szlávok első gyűlésének proklamációja Európa népeihez. Kossuth Hírlapja, 1848. július 14.

Szlávok peticiója. Kossuth Hírlapja, 1848. július 22., 28., 29.

Szmida Lajos, Csernovits Péter királyi biztosságának naplója. Délmagy. Tört. és Régészeti Társulat értesítője. Temesvár, 1901. XVII. évf.

Szmida Lajos, Temesvármegyei Károlyfalva nagyközség története. Temesvár, 1902.

Szokoly Viktor, Mészáros Lázár külföldi levelei és életirata. Budapest, 1881. II. kiadás. Ráth Mór kiadása.

Szokoly Viktor, Mészáros Lázár emlékiratai 1848—49-ben. Budapest, 1881. II. kiadás. Ráth Mór kiadása.

Szombatsági — A nemzetiségi kérdés Magyarországon. Pest, 1861.

Szögyény-Marich László országbíró emlékiratai. Budapest, 1903. I. k. 1907., II. k. 1918., III. k.

Sztratimirovich György. Budapesti Hirlap, 1908. 301. sz.

Szulik József, Óbecse multjából. Zentai Ellenőr, 1886, 20—22. sz.

Takács Ádám, Egy önkéntes hadjárati tapasztalatai 1848-ból. A Magyar Polgár Naptára, 1870. 91. l.

Temes, A szerb vendée kezdete. Magyar Emléklapok 1848—49-ből. Szerkeszti Szilágyi Sándor. Budapest, 1850. I. k. 178. l.

Temerin és Járek alatt a magyarok vitézsége. Országos Honvédnaptár. Pest, 1868. 32. l.; Vén Honvédnaptár, 1868. 14. l.

Thim József, A délmagyarországi szerb küldöttség Ferdinánd királynál Innsbruckban 1848-ban. Századok, 1925. LIX. évf.

Thim József, Az 1848—1849-iki magyarországi szerb fölkelés történelmi irodalma. Magyar Könyvszemle. Budapest, 1893. I. k. 102., 381., 382. l.

Thim József, Az 1848—49-iki szerb fölkelésről. Budapesti Szemle 1894. és különlenyomat.
Thim József, A hegyes-feketehegyi csata és nevének jogosultsága. Bácska, 1885. VIII. évf. 15. sz.
Thim József, A hegyes-feketehegyi csatáról. Bácska, 1885. VIII. évf. 38. sz.
Thim József, A nagyszerb birodalom megteremtésének megkísérlése 1848-ban. Bácska, 1894. 11. sz.
Thim József, A szerb fölkelés kitöréséről. Hazánk, 1887. VIII. k. 220—229. l.
Thim József, A szerbek története. Nagybecskerek, 1892. I—III. k. Ismertetése Századok, 1895.; Bácska, 1892. évf.
Thim József, A szerb vajdaság felállításának megkísérlése a mult században. Bács-Bodrog vm. tört. társulat évkönyve, 1888. IV. évf. és Délmagyarországi Lapok, 1887.
Thim József, A titeli fensík a magyar szabadságharcban. Hazánk, III. k. 375—381. l. Bácska, 1886. 33. sz.
Thim József, Az Obrenovicsok fellépése a forradalom alatt. Bácska, 1893. 100. sz.
Thim József, Bács-Bodrogmegye 1848—1849-ben. Bács-Bodrog vármegye monográfiája. Zombor, 1896.
Thim József, Bács-Bodrog vármegye felelete a magyar nemzet függetlenségi nyilatkozatára. Bácska, 1885. 70. sz.
Thim József, Bács-Bodrog vármegye 1848—1849-es iratairól. Bácska, 1886. 39. sz.
Thim József, Damjanich imája kivégeztetése előtt. Hazánk, 1888. IX. k. 238. l.
Thim József, Délmagyarország önvédelmi harca 1848—1849-ben. Zombor—Budapest, 1887. I. k. (Több nem jelent meg.) Ismertetés: Pesti Hírlap 1887., 130. sz.; Pesti Napló 1887., 145. sz.; Egyetértés 1887., 133. sz.; Bácska 1887., 33. sz.
Thim József. Grosschmid Gábor emlékiratai. I. k. Bácska, 1886. 94. sz; II. k. 1887. 10. sz.
Thim József, Jellachich és a szerbek. Budapesti Hírlap, 1887. 98. sz.
Thim József, Kossuth Lajos rendelete Guyonhoz. Hazánk, 1885. 637. l.
Thim József, Kossuth és Ruttkainé levelei. Budapesti Hírlap. 1893. 154. sz.
Thim József. Kossuth és a szerbek. Bácska, 1894. 34. sz.
Thim József, Miletits Szvetozár és az 1848—49-iki szerb fölkelés. A bécsi magyar történeti intézet évkönyve. Budapest, 1931. I. k. 303. l. és különlenyomat.
Thim József, Obrenovics Milos aranyai. Pesti Napló, 1895. 187. sz.
Thim József, Risztics: Az 1848—49-iki szerb fölkelésről. Hazánk, VI. k.; Függetlenség. 1887.
Thim József, Šurmin Gj.: Knez Miloš u Zagrebu. Ismertetés. Századok, 1921. 678—681. l.
Thim József, Szent-Tamás ostromai 1848—1849-ben. Bácska, 1884. 75. és 95. sz.; Hazánk, 1881. I. k. 391—395. l.

Thim József, Szerb forradalmárok. Pesti Napló, 1895. 134. sz.; Zombori Hírlap, 1895.

Thim József, Temerin és Járek utolsó megtámadásának és pusztulásának napjai. Bácska, 1885. 68. sz.

Thim József, Visszaemlékezések Spelletich Bódogra. Vasárnapi Ujság, 1890. 42. sz.

Thim József, Vukovics Sebő és Ürményi Mária levelei Vujevich Zakárhoz. Bácska, 1895. évf. 49., 50. sz.

Thim József, Zombor városa 1848—1849-ben. Bácska, 1885. IX. évf. 65., 66. sz.; Hazánk, 1885. III. k.

Thim József, Zombor város eleste 1849-ben. Bácska, 1886. 53., 54., 57., 60., 63., 66. sz.; Bács-Bodrog vm. tört. társulat évkönyve 1886.; Hazánk, III. k. 292—303. l.

Thurzó Mikós, Kmety György. Hazánk, 1888. X. k. 112. l.

Tóth Károly, Damjanich János. Budapesti Hírlap, 1904. márc. 1.

Tóth Lőrinc, Gróf Batthyány Kázmér és emlékiratai. Budapesti Szemle, 1893. évf. 74., 75. kötet.

Tóvölgyi Titus, A magyar forradalom és önvédelmi harc története 1848—1849-ebn. Pest, 1871.

Tömörkény István, A szenttamási hadijelvény. Múzeumi és Könyvtári Értesítő. Budapest, 1913. VII. évf. Helyesbítő cikk: Századok, 1913. 626. l.

Trencsény Károly, Adalékok Zákó István életéhez. Bács-Bodrog vm. tört. társulat évkönyve. Zombor, 1910. XXVII. évf. 47. l.

Trencsény Károly, Az óbecsei lázadás. Bács-Bodrog vm. tört. társulat évkönyve, 1912. XXVI. évf. 95. l.

Tudósítás a rácok által elkövetett jogtalanságokról. Vén Honvédnaptár. Pest, 1868. 9. l.. Országos Honvédnaptár, 1868. 24. l.

Vachot, Honvédek könyve. Pest, I—III. k.

Vajda János, Egy honvéd naplójából. Pest, 1869.

Varga Ottó, Aradi vértanúk albuma. II. kiadás. Budapest, 1890.

Vargyas Endre, A magyar szabadságharc története 1848—49. Budapest, 1879. II. bővített kiadás.

Vaska Géza, Jugoszlávia története. Budapest, 1932.

Válics János, Adalék Temerin és Járek elhamvasztásához. Bácska, 1885. 36. sz.

Válics János, Temerin és Járek pusztulásának napjai. Bácska, 1885. 65. sz.

Várkonyi Dezső, Perczel Mór tábornok hátrahagyott emlékiratai. Veszprémi Ellenőr, 1889. 21—26., 29., 31—33-ig. Több nem jelent meg.

Vendrei (Assermann) Ferenc, Nagybecskerektől—Pákozdig. Budapesti Szemle, 1888. 141., 142. sz.

Verseci győzelem. Szeged, 1848. Grünn János könyvnyomdája.

Versec—vlajkoveci pusztító csorda fölötti győzelmek. Országos Honvédnaptár, 1868. 18. l.

Vetter Antal, Adalékok az 1848—49-iki magyar függetlenségi harc történetéhez. Hazánk, 1885. III. k. 10—23. l.

Vetter Antal, Az 1848—49-iki szerb támadás. Hazánk, 1885. IV. k. 534., 703. l.; 1886. V. k. 140., 522. l.; VII. k. 388. l.; X. k. 145., 198., 258., 347. l.; XI. k. 28., 146., 248. l.
Vetter Antal iratai az 1848—49-iki szerb támadásról. Hadtört. Közlemények, 1888. I. évf. 667., 1889. évf. 701. l.
Vértesi Károly, Czintula Antal fölött mondott halotti beszéd. Bács-Bodrog vm. tört. társulat levéltára.
Vukovics Sebő, Magyarország és a Nagyvilág. 1868. 42. sz.; Nem zeti Nagy Képesnaptár, 1874. 103., 188. l.
Wenzel Gusztáv, Magyarországnak szerb eredetű lakósai törté neti és közjogi tekintetben. Budapest, Nemzeti Múzeum. Q. n. Hung. 11488.
Wertheimer Ede, Gróf Andrássy Gyula élete és kora. Budapest, 1910. I. k.
Wesselényi Miklós, Szózat a magyar és szláv nemzetiség ügyében. Lipcse, 1843.
Zambelly Lajos, Emlékiratok 1848—49-ből. Hazánk, XI. k. 173., 267., 354. l.
Závodszky Levente, Szemere Bertalan Magyarország világpolitikai feladatairól. Századok, 1915. 241—257 l.
Zomborcsevits György, A hegyesi csata 1849-iki július 14-dikén. Zombor, 1887.; Bácska, 1887. 57. sz.; Vasárnapi Ujság, 1887.; Bács-Bodrog vm. tört. társulat évkönyve, 1887.
Zombori nemzetőri zászló Belgrádban. Pesti Napló, 1880. 183. sz. Bácska, 1880. 30. sz.
Zuboly, Kolowrat tábornok emlékiratai. Pesti Napló, 1905. 143. sz.
Zsilinszky Mihály, Széchenyi és a nemzetiségi kérdés. Akadémiai Értesítő, 1894. V. k.
Zsilinszky Mihály, Széchenyi István nemzetiségi politikája. Magyar Társadalomtudományi Szemle. Budapest, 1913. VI. évf.

II.

Német irodalom.

Agramer Tagblatt 1848—49.
Allgemeine Südslavische Zeitung, red. H. Terebelski.
Allerunterthänigster *Vortrag* des Ministerrathes vom 17. November 1849, die Organisirung der serbischen Woiwodschaft betreffend.
Alter Wilhelm, Die auswärtige Politik der ungarischen Revolution 1848—1849. Unter Benützung neuer Quellen. Deutsche Rundschau 1911. Bd. 149. und separat. Berlin, 1912.
(Anders Josef) Stefan Victor, Erzherzog von Österreich, Wirken und sein Tod. Wiesbaden, 1868.
Angyal Dávid, Beiträge zur Geschichte des Jahres 1848. Österreich, I. Jahrgang 1917.
Angyal Dávid, Neuere Literatur über den ungarischen Freiheitskampf 1848—49. Ungarische Jahrbücher. Berlin, 1921.

(Anonym) Betrachtungen über das Fürstenthum Serbien. Wien, 1851.
(Anonym) Die *Romanen* der österreichischen Monarchie. I—III. Bd. Wien, 1851.
(Anonym) Ältere und neuere *Magyarisierungsversuche* in Ungarn. Prag, 1876.
(Anonym) Der *ungarische Freiheitskampf* in den Jahren 1848—49, vom ungarischen Standpunkte. Sopron, 1903.
(Anonym) Die Darstellung der *Weltereignisse* seit dem Jahre 1848. Leipzig und Wien, 1848.
(Anonym.) Die *magyarische Revolution.* Kurzgefasste Schilderung der jüngsten Zeitereignisse in Ungarn und Pest 1849. Pest, 1852. 3-te Auflage.
(Anonym.) Ein Gespräch zwischen einem Laien und einem Priester in Agram. Betreff I. den Todtengottesdienst für den Wojwoden Supljikac. II. Die Angelegenheiten des Herrn Stoos. Cölibat. Agram, 1849.
(Anonym) Joseph Freiherr von *Jellachich,* Banus der vereinigten Königverchs von Kroaten, Slawonien und Dalmatien. Gegenwart. Leipzig, 1848. I. Bd. S. 499—508.
(Anonym) *Rufende Worte* der serbischen und kroatischen Nation an ihre Söhne die Grenzer überhaupt und an die kämpfenden in Italien. Von einigen Liberalen. Im Monat August 1848. Belgrad.
(Anonym) Die *Südslawen* und ihr Eingreifen in die österreichische Bewegung. Gegenwart. Bd. VIII. Leipzig, 1853. I.
(Anonym) *Slaven* und *Magyaren.* Leipzig, 1844.
(Anonym) Treue Darstellung der *Angelegenheiten in Kroatien,* als Manuskript gedruckt und für die Abgeordneten des österreichischen Reichstages bestimmt. Wien, Sept. 1848.
(Anonym) Die *Nationalkämpfe* in Ungarn. Neue Zeit, Leipzig, 1849.
(Anonym) Über *die Gleichberechtigung der Nationalitäten* in Österreich. Pest, 1850.
(Anonym) *Ungarn,* seine Geschichte, seine parlamentarische Entwicklung, sein Kampf um nationale Selbstständigkeit, strategisch und politisch, nebst biographischen Skizzen ausgezeichneter Männer. Von einem ungarischen Offizier. Leipzig, 1850.
(Anonym) Von der *Bedeutung der Slaven* in der Österreichischen Monarchie und ihre Stellung zu einander. Prag, 1848. 27. Mai.
(Anonym) Die serbische *Woiwodschaftsfrage* vom Kroatisch-slavonischen Standpunkte betrachtet. (Zitiert bei L. Szalay, Ország 1863. Jahrgang.)
(Anonym) Zur Geschichte des *ungarischen Freiheitskampfes.* Authentische Berichte. Leipzig, 1851. 2. Bände.
A—Z. Die Serbenfrage und der Hochverratsprozess in Agram. Wien und Leipzig, 1909.

B. M, (Michail Bakunin), *Aufruf an die Slaven* von einem russischen Patrioten. Mitglied des Slavenkongresses in Prag, 1848.

Bartenstein Joh. v. J. Ch., Kurzer Bericht von der *Beschaffenheit* der zerstreuten zahlreichen *illyrischen Nation* 1761. Frankfurt und Leipzig, 1802.

Báthory Theodor, Synopsis der *serbischen Geschichte* seit der Epoche Alexander des Grossen bis zum Jahre nach Christi 1858. Baja, 1860.

Boldényi J. (Paul Szabó?), Das Magyarenthum oder der Krieg *der Nationalitäten in Ungarn*. Aus dem Französischen. Leipzig, 1851.

Böhm Leonhard, *Geschichte des Temescher Banats*. Leipzig, 1861. I—II. Theil.

Böhm Leonhard, *Monographie* der privilegierten Militär-Kommunität *Weisskirchen*. Weisskirchen, 1905. 3-te Auflage.

Böhm Leonhard, Der *Überfall Weisskirchen* am 19. August 1848. Von der Heide 1915. VII. Jahrgang.

Bresnitz von Sydačoff, Die panslavistische Agitation und die südslavische Bewegung in Österreich-Ungarn. Berlin, 1900. 2-te Auflage.

L. v. *Bystrzonowski* Szafraniec, Serbien, seine europäische Beziehungen und die Orientalische Frage. Leipzig, 1845.

Cobden R., Ungarn, Land, Volk und Freiheitskampf der Magyaren. Aus dem Englischen. Leipzig, 1850.

Chownitz Julian, Geschichte der ungarischen Revolution in den Jahren 1848 und 1849, mit Rückblick auf die Bewegung in den österreichischen Erbländern. Stuttgart, 1849.

Czoernig Karl, Ethnographie der österreichischen Monarchie. Wien, 1855. III-ter Band.

Danzer Alfons, Dembinski in Ungarn. Wien, 1873. I—II. Bd.

Die *Darstellung der Weltereignisse* seit dem Jahre 1848. Neue Zeit 1848.

Erzherzog Stephan's ungedruckte Briefe an den deutschen Reichsverweser Erzherzog Johann aus dem Jahre 1848. Montagsrevue, Wien, 1908. Nr. 51.

Die Erzherzoge Johann und Stephan; aus dem Jahre 1848. Montagsrevue, Wien, 1908. Nr. 12.

Ein *Gespräch* zwischen einem Laien und einem Priester in Agram betreff I. den Todesgottendienst für den Woiwoden Šupljikatz, II. die Angelegenheiten des Herrn Stoos. Cölibat. Agram, 1849.

Famler Gustav Adolf, Geschichte von Torzsa. 1884.

Ferencz K. Flugblätter aus Österreich und Ungarn. Deutsche, ungarische und slavische Volksinteressen. 1848.

Filippovich Nikolaus, Das Leben und Wirken eines Österreichischen Officiers. Wien, 1913. Anhang VII.

Firnhaber Friedrich, Zur Geschichte der Serben in der Woiwodina. Notizblatt. Beilage zum Archiv für Kunde Österreicher Geschichtsquellen. Wien, 1855. No. 1. und 2.

Fischl Alfred, Der Panslavismus bis zum Weltkrieg. Stuttgart und Berlin, 1919.

F. M. Die Militärgrenze. Schwarzer's Österreichische Zeitung. Wien, 1848.

Fódál Oskar, Der Krieg in Ungarn. Mit einer Geschichte der serbischen und croatischen Wirren. Mannheim, 1849.

Frank, Ritter, Chronologische und alphabetische Zusammenstellung aller jenen seit dem Jahre 1848. auf den verschiedenen Kriegsplätzen vorgekommenen Affairen. Wien, 1864.

Frey Arthur, Ludwig Kossuth und Ungarns neueste Geschichte. I—III. Bde. Mannheim, 1849.
Mannheim, 1849.

Friedjung Heinrich, Historische Aufsätze. Stuttgart—Berlin, 1919. No. 7.; und Österreichische Rundschau, 1918. Bd. LIV S. 73—78.

Friedjung Heinrich, Österreich von 1848. bis 1860. Bd. I. 3-te Auflage. Stuttgart und Berlin, 1908—1912.

Geheimarchiv der ungarischen Revolution. Pest, 1850. I. Heft 1—7.

Geist—Lányi Paula, Das Nationalitäten-Problem auf dem Reichstage von Kremsier 1848—49. München, 1920.

de *Gerando* August, Über den öffentlichen Geist in Ungarn seit dem Jahre 1790. Leipzig, 1848.

Glatter Ignac, Die historischen Verhältnisse der griechischen Serben in Ungarn.

(*Glavasch* Stefan und Joh. Subotić), Übergabe der Festung Esseg an die k. k. Truppen am 13. und 14-ten Februar 1849. Esseg, 1851.

Goos Roderich, Das österreichisch-serbische Problem bis zur Kriegserklärung Österreich-Ungarns an Serbien, 28. Juli 1914. Berlin, 1930.

Gopčević Spiridion, Russland und Serbien 1804—1915. München, 1916.

Gjorgjević Vladan, Die Serbische Frage. 1909.

Görgei Arthur, Mein Leben und Wirken in Ungarn in den Jahren 1848—1849. I—II. Bd. Leipzig, 1852.

Gräser A., Aus welchen Elementen besteht die Völkergesellschaft des ungarischen Reiches. Blätter 1844.

(*Grosschmid* Gabriel), Österreich, Ungarn und die Woiwodina, von einem Saxo-Magyaren. Wien, 1850. (Wurde konfisziert.)

Die Grenzboten. Zeitschrift. Jahrgang: 1847—1850.

(*Grujić* Nikanor), Die am 1. und 3. Mai zu Karlowitz abgehaltene serbische Nationalversammlung, die frühere Hofpolitik und die gegenwärtige, der neueren magyarischen Regierung. Belgrad. Ferner: Der Serbe I. u. II. Jahrgang. 1848—1849.

H. D. (Horvatovich Domoljub, Pseudonym des Verfassers *Samuel Hoitsy),* Sollen wir Magyaren werden? Karlstadt, 1833. 3-te Auflage.

Häufler Josef, Sprachenkarte der österreichischen Monarchie. Pest, 1846.

H. J. (Häufler Josef), Die Servier und Rascier in Ungarn und deren Privilegien. Wien, Der Lloyd, Morgenblatt, I. Theil, 1849. No. 10.; II. Theil, No. 11.

Helfert Josef Alex., Geschichte der österreichischen Revolution in Zusammenhange mit der mitteleuropäischen Bewegung der Jahre 1848—49. Freiburg und Wien. I. Bd. 1907. II. Bd. 1909.

Helfert Josef A., Geschichte Österreichs vom Anfange des Wiener Octoberaufstandes 1848. Prag, I. 1869. II. Bd. Prag, 1870. III. Bd. 1872. IV. Bd. 1. Theil 1876. 2. Theil 1886.

Helfert Josef Alex., Vad Rácz. Geschichte der südungarischen Bewegung und Kämpfe gegen die Zumuthungen des Panmagyarismus. Wien, 1908. und Österreichisches Jahrbuch 1907 und 1908.

(Heller von Hellwald), Fürst Alfred Windischgrätz. Der Winterfeldzug 1848—1849. in Ungarn. Wien, 1851.

Hirtenfeld Josef, Ban Jellačić. Biographische Skizze. Wien, 1861.

Hirtenfeld—Meynert, Skizze des Feldzuges in Ungarn 1848—49. Österr. Militär-Kalender. Wien, 1850.

Historisch-ethnographisch-statistischer Überblick des Verwaltungsgebiethes „*Woiwodschaft Serbien* und Temeser Banat". Wien, 1850.

(*Hlubeck* Johann), Aus ungedruckten Briefen Erzherzog Johann aus Frankfurt. 1848—49. Fremdenblatt 1897. No. 142.

Ignjatijević F. Imbro, Croaten, Serben und Magyaren, ihre Verhältnisse zu einander und zu Deutschland. Wien, 1848.

Ilić Luka, Historische Skizze der k. k. Militär-Communität Pančova. Pančova, 1855.

(—in.), Der *Krieg im Süden* der Monarchie. Österreichischer Soldatenfreund 1850. No. 34., 37., 40., 42., 47., 62., 63.

J. S. Die österreichisch-ungarischen Serben und der Peterwardeiner commandierende General F. M. L. Freiherr v. Hrabowsky. Belgrad, 5. Mai 1848. (Auch serbisch in „Srpske Novine 1848.)

Iwán Theodor, Mittheilung der rühmlichst in 3 Tagen beendigten Revolutionsgeschichte in Wien von 13., 14., 15. März 1848., nebst ihren neu errungenen Reformne, an die Slavische, Illyrische und Wallachische Nation in Ungarn, resp. Slavonien, Syrmien, Banat und Siebenbürgen. Wien, 1848.

Jánossy Dionys, Die Territorialfrage der serbischen Woiwodschaft in Ungarn. Wien, 1933. und Jahrbuch des Ung. Hist. Instituts in Wien. Bd. III.

Jánossy Dionys, Die russische Intervention in Ungarn im Jahre 1849. Jahrbuch des Wiener Ung. Histor. Institutes. Bd. I. S. 314.

Janothyckh Johann, Archiv des ungarischen Ministeriums und des Vertheidigungs-Ausschusses. Altenburg, 1851. I—III. Bd.

Janothyckh Johann, Chronologisches Tagebuch der Magyarischen Revolution. Wien, 1851. I—III. Bd.

Jausz Johann, Szeghegy im ersten Jahrhunderte. 1885.

Jennsen O., Der lebendige Marxismus. Magyaren und Südslaven in den Jahren 1848—49. Jena, 1925.

Jireček Josef, Die serbischen Privilegien, Verhandlungskongresse und Synoden. Österreichische Revue 1864. Bd. 7. u. 8. I. Theil: Die Zeit von 1690—1740. II. Theil: Die Zeit von 1740—1792.

Erzherzog *Johann*, Geschichte des k. k. Inf.-Regiments Erzherzog Wilhelm No. 12. Wien, 1880. 2-ter Theil.

(J. P. *Jordan*), Actenmässiger Bericht über die Verhandlungen des ersten Slawenkongresses zu Prag. Slawische Jahrbücher 1848. No. 28., 34—38. auch in Slaw. Zentralblätter 1848.

Jordan's Slawische Jahrbücher. Leipzig, 1848. No. 1—71.; 1849. No. 1—7.

(J. P. *Jordan*), Slawische Rundschau. Beiblatt zu den Slawischen Jahrbüchern. Leipzig, 1848. No. 1—63., 1849. No. 1—3.

Jowitsch Spiridion, Ethnographisches Gemälde der Slavonischen Militärgrenze. Wien, 1835.

(*Kapper* Siegfried), Die Serbische Bewegung in Südungarn. Berlin. Mit einer Karte 1851.

Kapper Siegfried, Südslavische Wanderungen. Leipzig I—II. Bd. 1-te Aufl. 1851. 2-te Aufl. 1853.

Karagjorgjević Alexander, Wien. Neue Illustrierte Zeitung, 1885. No. 35.

Kerchnawe Hugo, F. M. Alfred Fürst Windischgrätz und die Russenhilfe 1849. Mitteilungen des öst. Institutes für Geschichtsforschung, XLIII. Bd. 1929.

Kirchthaler Ludwig, Geschichte des k. k. Infanterie-Regimentes No. 2. Wien, 1895.

Klapka Georg, Aus meinen Erinnerungen. Zürich, 1887.

Klapka Georg, Memoiren. Leipzig, 1850.

Klapka Georg, Der Nationalkrieg in Ungarn und Siebenbürgen in den Jahren 1848. und 1849 Leipzig, 1851. 2 Bd. Mit einer Karte.

Kollatschek's Rundschau. Stuttgart, 1850.

Kolowrat—Krakowsky, Leopold, Graf. Meine Erinnerungen aus den Jahren 1848. und 1849. I., II. Th. Wien, 1905.

Krainz L. M. Die Militärgrenze und deren Grundgesetz. Wien, 1866.

Kralik Richard, Geschichte Österreichs. Wien, 1913.

K. k. *Kriegsarchiv.* Österreichs Kriege seit 1495. Mitteilungen des k. k. Kriegsarchivs. Jahrgang 1876—1878.

Krieg im Süden der Österreichischen Monarchie im Frühjare 1849. Kriegskamerad. Wien, 1850. No. 34., 37., 40., 42., 47—62.

Kroaten und Slavonier an die Völker Österreichs von den kroat-slav. Deputierten. Wien, 1848. Juli.

K(umlik) E., Urkunden zur Geschichte des serbischen Aufstandes 1848—49. Pester Lloyd, 1935. Dez. 14. Nr. 285.

Kuppis Gustav, Biographie des Honvédgenerals Móricz Perczel. Pest. 1868.

Kutschheit J. V., Karte von Ungarn, Siebenbürgen, Walachei mit Angaben der ethnographischen Verhältnissen. Berlin, 1848.

(Kvaternik E.), Das historisch-diplomatische Verhältnis des Königreichs Kroatien zu der ungarischen St. Stefanskrone. 2-te Auflage. Agram, 1861.

Lábán Anton, Franz Deák's Anschauungen über den Panslavismus. Deutsche Revue, 1918. Dezember.

Mailáth Johann Graf, Geschichte des österreichischen Kaiserstaates. Hamburg, 1850. 5. Bände.

Majláth Johann Graf, Geschichte des ung. Insurrektionskrieges 1848—1849. Zürich, 1860.

Majláth Johann Graf, Neuere Geschichte der Magyaren. Regensburg, 1853. 2. Bände.

Makray Aladár, Briefe Ludwig Kossuths an F. M. L. Bem. Pest, 1870. ,

Malisz Karl, Der Slavenkongress und die neuesten Ereignisse in Prag. Mannheim, 1848. 2-te Auflage.

Mandl Leopold, Die Habsburger und die serbische Frage. Geschichte des staatlichen Gegensatzes Serbiens zu Österreich-Ungarn. Wien, 1918.

Mandl Leopold, Österreich-Ungarn und Serbien. Ein Betrag zur Erkenntniss der herrschenden Ideen unter den Serben. Wien, 1911.

(Martini K. W. M.), Bilder aus dem Honvedleben. I., II. Bd. 2-te Auflage. Leipzig, 1854.

Matl Josef, Materialien zur Entstehungsgeschichte des Südslavischen Staates. Jahrbücher für Kultur und Geschichte der Slaven. II. Bd. S. 53—88.

Matl Josef, Neuere deutsche Literatur zur Geschichte Jugoslaviens. Jahrbücher für Kultur und Geschichte der Slaven. II. Bd. S. 32—48.

Mayer Ferdinand, Geschichte des k. k. Infanterie-Regimentes No. 39. Wien 1875.

Meynert Hermann, Geschichte der Ereignisse in der österr. Monarchie während der Jahre 1848. und 1849., in ihren Ursachen und Folgen. Wien, 1853.

Milleker Felix, Geschichte der Stadt Pančevo. Pančevo, 1925.

Milleker Felix, Geschichte der k. Freistadt Werschetz. Budapest, 1886. I., II. Bd.

Miletitsch Svetozar, Die Orientfrage. Neusatz. 1877.

Miskolczy Julius, Zur staatsrechtlichen Stellung der Militärgrenzen. Šišićev Zbornik, S. 37—46.

Murko Mathias, Das serbische Geistesleben. Süddeutsche Monatshefte. Leipzig, 1916.

J. F. *Neigebauer*, Die Südslaven. Leipzig, 1851.

Nikolics Isidor, Offenes Schreiben an den Patriarchen Josef von Rajacsits. Zombor, 1860.

Notenwechsel in betreff des Administrationsrechtes in der serbischen Woiwodschaft. Srpske Novine. Beograd, 1849. br. 17. Beilage.

Orelj Demeter, Aufzeichnungen eines Achtundvierzigers. Semliner Wochenblatt, 1892. No. 45., 46., 49., 50.

Ost und West, redigiert von Imbro Ignatijević, später von Alexander Sandić. 1849, eine politische Rundschau. Agram, Wien, 1850., 1861.

Palacký Franz, Österreichs Staatsidee. Prag, 1866.

Der *Panslavismus* in Ungarn, seine Zwecke und die Mittel welche er zu deren Erreichung in Anwendung bringt. Pest, 1848.

Pejaković Stephan, Aktenstücke zur Geschichte des kroatisch-slavonischen Landtages und der nationalen Bewegung vom Jahre 1848. Wien, 1861.

Perić Josef, Der serbo-croatische Streit. Wien, 1903. Separat abdruck aus der Reichswehr.

Petitionen der Serben und Slowaken vom Jahre 1861. Wien, 1862.

Pimodan, Erinnerungen aus den Feldzügen in Italien und Ungarn 1848—1849. Leipzig, 1861.

Pliverić Josef, Beiträge zum ungarisch-kroatischen Bundesrechte. Agram, 1886.

P. (Michael *Polit*), Mittheilungen aus Serbien. Deutsche Vierteljahrschrift. Stuttgart, 1856. Heft II. 1857. Heft 4.

Michail *Polit* dr., Magyarische Anschauung der Nationalitätenfrage. Ost und West. 1861. No. 165.

Michael *Polit* dr., Die Integrität Ungarns und die Nationalitäten. Ost und West. 1861. No. 93., 94.

Michail *Polit* dr., Ungarn und das Nationalitäten Prinzip. Ost und West, 1861. No. 72., 73.

Praus, Südslavische Zeitung. Agram, 1848—49.

Protokoll des am 5-ten und den nachfolgenden Tagen der Monate Juni und Julie 1848. abgehaltenen Landtages der dreieinigen Königreiche Dalmatien, Kroatien und Slavonien. Agram, 1848.

(*Puffer* Josef), Skizze der Ereignisse an der untern Donau in den Jahren 1848—49. Wien, 1852.

Pulszky Therese, Aus dem Tagebuche einer ungarischen Dame. Leipzig, 1851. 2. Bd.

Pypin A., Der Panslavismus. Russische Revue. St. Petersburg, 1879. Bd. XIV. S. 385—526.

(*Ramming*), Der Feldzug in Ungarn und Siebenbürgen, im Sommer des Jahres 1849. Pest, 1850.

Ranke Leopold, Serbien und die Türkei im 19-ten Jahrhundert. Leipzig, 1879.

Rauter D., Geschichte Österreichs von 1848—1890. Wien, 1891.

Redlich Josef, Das österreichische Staats- und Reichsproblem. Leipzig, 1920. I. Bd. 1. u. 2. Teil.

Reiner Bartholomäus, Erinnerungen an General Hentzi. Neue Freie Presse, 1886. No. 7990., 7991.

Reiner Barthol., Graf Julius Andrássy als Diplomat der Revolution. Neue Freie Presse, 1890. No. 9158., 9163.
Reschauer H. und Smets M., Das Jahr 1848. Wien, 1872. I—II. Bd.
Ristić Jovan, Kurze Charakteristik des geistigen und sittlichen Zustandes von Serbien. Heidelberg, 1850.
Robert Cyprian, Der zweifache Panslavismus. Leipzig, 1847.
Rüstow W., Geschichte des ungarischen Insurrectionskrieges in den Jahren 1848. und 1849. Zürich 1860—1861. 2. Bd.
Sammlung der für Ungarn erlassenen Manifeste und Proklamationen, dann der Kundmachungen der Oberbefehlshaber der k. Armee in Ungarn. Ofen, 1850.
Sax Carl, Geschichte des Machtverfalls der Türkei bis Ende des 19. Jahrhunderts und die Phasen der „Orientalischen Frage“ bis auf die Gegenwart. Wien, 1913. 2-te Auflage.
S. B. P. Serbien und die serbische Bewegung in Ungarn in den Jahren 1848—49. Pesther Lloyd, 1884.
Schaguna Andreas, Promemoria über das historische Recht der nationalen Kirchenautonomie der Romanen morgenländischer Kirche in den Kronländern der österr. Monarchie. Wien, 1849.
Schlesinger Max, Aus Ungarn. Berlin, 1850.
Schlitter Hans, Aus Österreichs Vormärz III. Ungarn. Wien, 1920.
Schütte A., Europäische Chronik der wichtigsten Ereignisse des Jahres 1848. nach Datum und Tag geordnet. Breslau, 1849.
Schütte A., Ungarn und der ungarische Unabhängigkeitskrieg. Dresden, 1850., 2-te Auflage 1854.
Schwicker I. Heinrich. Geschichte der österreichischen Militärgrenze. Wien und Teschen, 1883.
Schwicker I. H., Politische Geschichte der Serben in Ungarn. Budapest, 1880.
Seifert Josef, Zur Geschichte des Panslavismus. Das neue Österreich. Wien, 1916. Heft 5. u. 6.
Der *Serbe,* Wochenblatt Belgrad, I. Jahrgang 1848. No. 1—24., II. 1—?
Seton Watson R. W., Die Südslavische Frage im Habsburger Reiche. Berlin, 1913.
Simonyi Josef, Was fordern die Völker Österreichs. Wien, 1848.
Slawische Zentralblätter, 1848—49.
Slavicus (Sosnowsky Theodor), Österreich, Ungarn und die Südslavische Frage. Bern, 1917.
(*Somsich* Paul), Das legitime Recht Ungarns und seines Königs. Wien, 1850. 1-e Ausgabe.
Soppron Ignaz, Aufzeichnungen eines Achtundvierzigers. Semliner Wochenblatt, 1892.
Soppron Ignaz, Geschichtliche Fragmente. Beiträge zur Charakteristik der Bewegung in Südungarn in den Jahren 1848—49. Semliner Wochenblatt, 1884. No. 17—19., 21—25., 27., 35., 36., 46—48. 1849. No. 10., 11., 13., 37., 39.

Soppron Ignaz, Jakob Ignjatović. Semliner Wochenblatt, 1889. No. 29.

Soppron Ignaz, Monographie von Semlin und Umgebung. Semlin, 1890.

Soppron Ignaz, Wieder ein Achtundvierziger abberufen. Semliner Wochenblatt, 1885. No. 36.

Soppron Ignaz, Ein bewaffneter Osterausflug. Semliner Wochenblatt, 1884. No. 15.

Soppron Ignaz, Wie ich nach Semlin kam. Semliner Wochenblatt, 1884. No. 11., 12.

Springer Anton, Geschichte Österreichs seit dem Wiener Frieden 1809. Leipzig, 1865. 1. u. 2. Teil.

Staatsschriften über die Wiedervereinigung der Woiwodschaft Serbien und des Temescher Banates mit dem Königreich Ungarn und den in Folge dieser Vereinigung mit dem Allerh. Handschreiben vom 5. März 1861. bewilligten ausnahmsweisen Serbischen Nationalkongress. Karlovitz, 1861.

Stefanović Johann, Die Erlebnisse eines k. k. Offiziers im österr.-serbischen Armee-Corps in den Jahren 1848—49. Wien, 1861. und 1862.

Stefanović Theodor, Die Serben im südlichen Ungarn, in Dalmatien, Bosnien und Herzegovina. Die Völker Österreich-Ungarns. Bd. XI. Wien, 1884.

Stefanović Th., General Stephan Šupljikac, Ein Geschichtsbild aus dem Jahre 1848. Wien, 1895.

Stern Georg, Das alte Rascien, der Sandschak Novipazar und dessen Anland. Wien, 1916.

Stojačković Alexander, Über die staatsrechtlichen Verhältnisse der Serben in der Wojwodina und überhaupt in den Ländern der ungarischen Krone; Über die Wünsche der Serben in Beziehung auf die künftige organische Stellung der Wojwodina. Temesvár, 1866. 1. u. 2-te Auflage.

Stratimirović Georg, Was ich erlebte. Wien, 1911.

Stratimirović Georg, Tod des Generalmajor. Neue Freie Presse, 1908. No. 15.921.

Streckfuss Adolf, Der Freiheitskampf in Ungarn in den Jahren 1848—49. Berlin, 1850.

Subbotić Johann, Authentische Darstellung der Ursachen, Entstehung, Entwicklung und Führungsart des Krieges zwischen den Serben und Magyaren, im Jahre 1848. Agram, 1849.

Subbotić Johann, Darstellung der Rechtverhältnisse der Serbischen Nation in Ungarn und der Petition vom 1. und 3. Mai 1848. Agram, 1849.

Südland (Ivo Pilar und von Shek), Die südslavische Frage und der Weltkrieg. Wien, 1918.

Südslavische Zeitung, red. von. Praus und Demeter. Agram, 1848—49.

Šurmin Georg, Beiträge zur Geschichte 1848—1849. Briefwechsel Kulmer und Jelačić. Agramer Tagblatt, 1912.

Szalay Ladislaus, Diplomatische Aktenstücke zur Beleuchtung der ungarischen Gesandschaft in Deutschland. Zürich, 1849.
Szalay Ladislaus, Rechtsverhältniss der serbischen Niederlassungen zum Staate in den Ländern der ungarischen Krone. Leipzig und Pest, 1862.
Szalay Ladislaus, Zur ungarisch-kroatischen Frage. Pest und Leipzig, 1863.
Szemere Bartholomäus, Die Ungarische Frage. 1848—1860. Leipzig, 1860.
Szemere Barth., Graf Ludwig Batthyány, Arthur Görgey, Ludwig Kossuth. Hamburg, 1853.
Szilágyi Alexander, Die letzten Tage der magyarischen Revolution. Pest, 1850.
Tebeldi Albrecht (Karl Beidtl), Die Slawen im Kaiserthum Österreich. Wien, 1848.
Gr. Teleki Ladislaus, Die Ereignisse in Ungarn seit dem März 1848. Leipzig, 1849.
Thim Josef, Die Gründungsversuche Jugoslaviens 1848—49. Ungarische Jahrbücher. Berlin, 1921. Bd. I.
Trifunac Paul, Genesis und wesentliche Momente mit der Geschichte des in der Wojwodschaft Serbien gelegenen Gross-Kikindaer Bezirkes. Wien, 1858.
Utiešenović Og. M., Die Militärgrenze und die Verfassung. Wien, 1861.
Vaniček Fr., Spezialgeschichte der Militärgrenze. Wien, 1875. I—IV. Bd.
Verzeichniss der unter der insurrectionellen Regierung Ungarns durch Martial — oder ohne alle Justiz hingeschlachteten Individuen. Wien, 1850.
(*Wachsmuth* W.?), Geschichte des Illyrismus oder des südslavischen Antagonismus gegen die Magyaren. Leipzig, 1849.
Wardi H. (Pseudonym), Serbien in seinen politischen Beziehungen, insbesondere zu Russland. Leipzig, 1877.
Wattmann-Maelcamp, Memoiren eines österreichischen Veteranen. Wien, 1901.
Wendel Hermann, Der Kampf der Südslaven um Freiheit und Einheit. Frankfurt, 1925.
Wendel Hermann, Magyaren und Südslaven in den Jahren 1848—49. Jena, 1925. Siehe O. Jensen, Marxismus und Südslavenfrage.
Wendel Hermann, Süd-osteuropäische Fragen. Berlin, 1918.
Wertheimer Eduard, General Stratimirović. Pester Lloyd, 1911. No. 142.
Wertheimer Eduard, Graf Julius Andrássy als Diplomat der Revolution. Neue Freie Presse, 1913. Febr. 21., 22., 26.
Wertheimer Eduard, Graf Julius Andrássy, sein Leben und seine Zeit. Stuttgart, 1910—1913.
Wertheimer Eduard, Neue Beiträge zur Geschichte der ungarischen Altkonservativen. Ung. Rundschau, Bd. IV., V.
Wiener Zeitung, 1848—1849.

Zum Treffen in der Römerschanze. Österreichischer Soldatenfreund, 1850. No. 34., 37., 40., 42., 47., 62.
X. Y. Z., Die serbische Wojwodschaft vom kroatisch-slavonischen Standpunkte beobachtet. Wien, 1863.

III.

Angol irodalom.

Boyen, The ware of races in Hungary. New-York, 1851.
Correspondence relative to the Affaires of Hungary 1847—1849. Presented to both Houses of Parliament. London, 1850.
Godkin Edwin, The History of Hungary and the Magyars — from the carliest period to the close of the late war. London, 1853.
M. Hartly, The Man who saved Austria, the Life and Times of Baron Jellačić. London, 1912.
Horváth Eugene, England and the Hungarian Revolution 1848. South Eastern Affairs. Budapest, 1931. Vol. III., p. 91—132.
Horváth Eugene, Hungary and Servia. The fate of Southern Hungary. Budapest, 1919.
Horváth Eugene, Modern Hungary 1660—1920. Budapest, 1922.
Horváth Eugene, The Banate. Budapest, 1931.
Horváth Eugene, The Banate. The Anglo-Hungarian Rewiew. London, 1923. Vol. III. Pagg. 30—52.
Hungary, The Rebellion of the Sclavonic, Wallachian and Germain Hungarians against the Magyars. North Americain Rewiew for January 1851. Cambridge, 1851.
Klapka George, Memoires of the war of indenpendence in Hungary. London, 1850.
Marczali H., Leiningen-Westerburg, Carl. The letters and journal (1848—49). London, 1911.
Maurice C. E., The revolutionary movement of 1848—49 in Italy, Austria-Hungary and Germany. London, 1887.
Paton A. A., Researches on the Danube and the Adriatic, or, contributions to the modern history of Hungary and Transylvania, Dalmatia and Croatia, Servia and Bulgaria. Leipzig, 1861. I—II. Vol.
Ranke L., A history of Servia and the Servian revolution. London, 1847.
Schlesinger M., The war in Hungary 1848—49. London, 1850.
Seton Watson R. W. (Scotus Viator),Raciel problems in Hungary. London, 1908.
Seton Watson R. W., The Southern Slav. question and the Habsburg-monarchy. London, 1911.
Sproxton Charles, Palmerston and the Hungarian Revolution Cambridge, 1919.
Stiles H. W., Austria in 1848—49. London, 1852. Vol. I—II.

Ward A. D., The Revolution and the reaction in Austria 1848—1849. Cambridge. Modern History, Vol. XI.

IV.

Cseh irodalom.

Frič Fer, Vacl. Pamĕti. V Praze 1886. III. svazek.
Heidler—Šušta, Prispevkih listari Dra Frant. Lod. Riegera. Prah. 1924. I. 1836—1871.
Žuborić I. Z. Rr. General Frant. A Zach. V Praze 1897.

V.

Francia irodalom.

Amonretti Frèderìc, Kossuth et la nationalité hongroise. Revue politique et litéraire 1894 mars.
(Anonym) La Hongrie et les Slaves. Bruxelles, 1861.
(Anonym) La Hongrie, ses nationalités. Son avenir. Paris, 1878.
Augarde Jaques et Emil *Sicard,* Yougoslavie. Paris.
Balleydier Alphonse, Histoire de la Guerre de Hongrie en 1848—1849. Paris, 1853.
Balleydier A. Histoire des Révolutions de l'Empire d'Autriche années 1848—49. Paris, 1853. T. I—II.
Blaze de Bury b. Voyage en Autriche en Hongrie et en Allemagne, pendant les évènement de 1848—49. Paris, 1851.
Boldényi M. J. (Paul Szabó?), Le Magyarisme ou la Guerre des Nationalités en Hongrie. Paris, 1850.
Bystrzonowski Louis de Szafranìec, Sur la Serbie dans ses rapports européens avec la Question. Paris, 1845.
Cyprien Robert, Les deux panslavisme. Paris, 1847.
Deanović Mirko, Mazzini et le mouvement illyrien. Le Monde Slave T. II.
Denis Ernest, La Grande Serbie. Paris, 1915.
Desprez, La Grande Illyrie et le mouvement illyrien. Revue des Deux Mondes. 1847. (Obzor, 1933. sept. 24.)
Desprez, Articles. Revue des Deux Mondes 1848—49.
Desprez, M. H., Les peuples de l'Autriche et de la Turquie. Paris, T. I—II. 1850.
Driault E., La Question d'Orient depuis son origine. Paris, 1914.
Eisenmann Louis, Le Compromis Austro-Hongrois de 1867. Paris, 1904.
Gaidoz H., Les Nationalités de la Hongrie, les Serbes du Banat, leur histoire et leur état politique. Revue des Deux-Mondes 1876. aug. 15.

de Gerando August, De l'esprit public en Hongrie depuis la Révolution française. Paris, 1848.

Handelsman Marcel, Czartoryski, Nicolas I-er et la Question du Proche Orient. Paris, 1934.

Handelsman Marcel, La politique Yougoslave du Prince Czartoryski entre 1840—1848. Bulletin international de l'Académie polonaise des sciences et des lettres. Cracovie 1929. 107—112.

Handelsman Marcel, La Question d'Orient et la politique Yougoslave du Prince Czartoryski après 1840. Séances et travaux de l'Académie des Sciences, morales et politiques. Paris, 1929.

Handelsmann Marcel, Une première mission polonaise permanente à Belgrade au XIX siècle. Zbornik Šišićev Zagreb, 1930.

Haumant Emile, La Formation de la Yougoslavie, XV—XX-e siècle. Paris, 1930.

Hermant J., La révolution hongroise 1848. Les Nationalités, leurs luttes et leur revendications. Paris, 1901.

(Hirtenfeld J. et H. *Meynert)*, Esquisse de la Guerre de Hongrie en 1948—49. Vienne, 1850.

Horváth Eugène, La politique du gouvernement hongrois envers les nationalités en 1848—49. Revue de Hongrie. Budapest, 1930. XLIV. P. 149—162, 193—218.

Irányi Daniel et *Chassin* Ch. L., Histoire politique de la Révolution de Hongrie 1847—1849. Paris, 1859. T. I., II.

Jakchitch Grègoire, Le Banat. Paris, 1916.

Karácsonyi I., Les droits historiques de la Nation Hongroise à l'Integrité Territoriale. Budapest.

Kossuth L., La Question des nationalités. L'Europe, l'Autriche et la Hongrie. Bruxelles, 1859.

Leger Louis, Serbes, Croates et Bulgares. Paris, 1913.

Martens F., Receuil des traités et conservations conclus par la Russie, Autriche I. St. Pétersburg, 1898.

G. *Morianu*, Les luttes des roumains transylvains pour la liberté et l'opinion européenne épisodes et souvenir. Paris, 1933.

Novak Giga, Le mouvement illyrien et la Dalmatie. Le Monde Slave. T. II. p. 405—425.

Picot Emil, Les Serbes de Hongrie, leur histoire, leurs privilèges, leur église, leur état politique et social. Prague et Paris, 1873, 1874. T. I., II.

Pimodan Geoges, Souvenir des Campagnes d'Italie et de Hongrie. 2. édit. Paris, 1861.

Radojković Milos, L'Opinion française et le mouvement illyrien de 1840 à 1848. Le Monde Slave, 1935. T. II. p. 323—352.

Radonia Jovanovitch (Radonitch Jovan), Les Serbes de Hongrie et Magyars. La nation Tchèque. Deusième année 1916—1917. No. 6., 7.

Radonitch Jovan, La Batchka. Paris, 1919.

Radonitch Jovan, Le Banat. Paris, 1919.

Radonitch Jovan, Histoire des Serbes de Hongrie. Paris, 1919.

Rey W., Autriche, Hongrie et Turquie (1839—1849). Paris, 1849.

Rieger F. L., Les Slaves d'Autriche. Paris, 1860, 1870.
Sainte-Marie E., Les slaves méridioneaux, dalmates, bulgares, serbes, bosnagues, leur origine et leur etablissement dans l'ancienne Illyrienne. Paris, 1886.
Stranjaković Dragutin, La Collaboration des Croates et des Serbes en 1848—49. Le Monde Slave. T. II. p. 394—404.
Szilassy Baron J. L., Le Procès de la Hongrie. Paris, 1932.
Taillandier Saint Renée, La Serbie au XIX siècle. Paris, 1875.
l'Unité Yougoslavie. Manifeste de la jeunesse Serbe, Croate et Slovéne réunie. Paris, 1875.
Warnier R., Lettre de L. Bystrzonowski au Ministre des Affaires étrangèrs (Bastide) du 22 Nov. 1848. Le Monde Slave. T. IV. p. 113—131.
Wincenty Charles, Les nationalités en Hongrie. 3. édit. Genève, 1918.

VI.

Latin irodalom.

Benignum Rescriptum declaratorium nationis Illyricae. Das allerhöchste Erleiterungsrescript der Illyrischen Nation vom 16. Juli 1779. Wien, 1860.
Privilegia per Divos imperatores, Leopoldum et Josephum gloriosissime reminiscentiae nec non modernam regnantem Majestatem Carolum VI. inclytae Nationi illyricae medio excelsae cancellariae aulicae intimae elementer concessa et confirmata. Vienna.
Tököly Sabbas, Sermo, quem Sabbas Tököly qua deputatus ad nationalem illyricum congressum 9. Sept. 1790 idionate nationali fecit, in linguam latinam traductus. Pest, 1791.

VII.

Lengyel irodalom.

Feldmann Joseph, Sprawa polska roku 1848. Cracovie, 1933.
Handelsman Marceli, Pierwsza stala misja polska w Belgradzie w XIX wieku. Zbornik Šišićev. Zagreb, 1930.
Handelsman Marceli, Polska polityka jugoslowiańska w latach 1848—1849. cz. I. Jej organizacija.
Rucki Wladisław Józef, Bem u Siedmiegrodzie i w Banacie. Łwów, 1862. 1866.
Russjan Lucijan, Polacy i sprawa polska na węngrzech w roku 1848—49. Warszawa, 1934.

VIII.

Olasz irodalom.

Ban Matija, Esama delle questioni politico slave cenno istorico sul movimento degli Slavi, Avenir 1848.
Karácsonyi J., Idiritti storici della nazione Ungherese per l'Integrità Territoriale. Budapest.
Pjerotić Simeon, Sulla vita et sulle opere di Mattia Ban. Zara, 1881.
Randi Oskar, La Jugoslavia. Napoli, 1922.

IX.

Román irodalom.

Anul 1848—49.
Ghica I., Amintiri din pribegie dupa 1848. Bucarest, 1889.

X.

СРПСКА ЛИТЕРАТУРА.

АДАМОВИЋ Јова, Привилегије српског народа у Угарској и рад благовештенског Сабора 1861. Написао — Загреб 1902, Штампа Српске Штампарије.

АДРЕССА Бану, У Земуну 17 мая 1849. Летопис М. С. 1852. Књ. 85 ч. I, стр. 78—83; и Вѣстник Войводства Сербіє г. 1849, бр. 36.

А. М. М. Јован Пантелић, Наше Доба г. 1888. бр. 35.

АРХІВА народныхъ споменика. Сербски Летописъ 1850, књ. 81 — ч. I, стр, 90—150 и књ. 82, стр. 124—135; 1851 књ. 83, ч. I, стр. 111—136.

АТАНАЦКОВИЧЪ Платонъ, Изјасненије. У Будиму 1848.

АТАНАЦКОВИЧЪ Платонъ, Аналітіка. Писма нѣговымъ блаженствомъ господиномъ патріархомъ Јосифомъ Раячичьемъ подъ 22-имъ Новемріа 1849 Епископу Платону Атанацковичьу послатога У Бечу 1850. У књигопечатньи Єрменскога Монастыра. Гласник XXI.

АТАНАЦКОВИЧЪ Платонъ, Писмо којимъ је спроведена Аналитика патријарху Рајачићу I. У Бечу 1850.

БАН Матија, Годишњак. Српска крал. Академија I. 1887. Београд 1888. стр. 250. г. 1893. стр. 326—339.

БАН Матија. Основи рата, саставио по начелима найискусній войводе у Београду 1848.

Б. М. (БАН Матија.) Оцена: Србија и српски покрет у Угарској 1848 до 1849 од Јована Ристића. Летопис М. С. у Новом Саду, 1885 књ. 143.

Б. М. (Матија Бан.) Погледь на садашнѣ станѣ царевине аустрійске. Србске Новине г. 1849, бр. 4. 5. 7. 8. 9.

БАН Матија, Подаци Петровићу Његошу. Преодница Београд I. 1884. бр. 7—11.

БАН Матија, Правила о четничкой войни, протолмачіо из польскога са нѣкимъ промѣтнама, измайнущима и додатцима. У Београду г. 1848. У књигопечатньи Княжевине Србске.

J. X. Барона БАРТЕНШТАЈНА Кратак извештај о стању расејанога многобројнога Илирског народа по ц. и крал. наседничким земљама. Превео Александер Сандић. У. Бечу 1866.

БЕКИЋ Ђорђе, Архив главног народног одбора ex 1848—1849. Бранково Коло 1905. XI. бр. 3. стр. 83.

БЕКИЋ Ђ. Стојачковић Александер, српски књижевник, саборски посланик, министарски саветник. Ново Време (Земун), г. 1893. бр. 84—86, 89, 94.

БЕЛЕГ-МИСИРЛИЋ Симона. француски дипломати код Срба у 1848. Српски књижевни Гласник, 1929, књ XXVI. бр. 2. 3. 4.

БЕЛЕГ-МИСИРЛИЋ Симона. Једно значајно писмо кнеза Александра Карађорђевића из 1849. Гласник историског друштва у Новом Саду 1929. Књ. II. стр. 103—107.

БИТКА код ВРШЦА (у револуцији) г. 1848 (Песма)

БОГДАНОВ Васа, Устанак Срба у Војводини и Мађарска Револуција 1848—49. Суботица 1929. Оцена од Николе Радојчића и Милутина Јакшића Летопис М. С. 1929. Књ. 319. стр. 294—304.

БОШКОВИЋ Стојан, У спомен Димитрију Матићу. Београд. 1889. и Гласник српск. ученог друштва, књ. 69.

БОТА Ђорђе, Јарковац у народном покрету 1848. Гласник историског друштва у Новом Саду 1930. књ. III. стр. 121—122.

БРАНЧИЋ Бранко, 20 мај 1848. Свјетлом помену Јелачића Бана. Застава г. 1898, бр. 73.

БУРДЕЉА Михаил, Пре педесет година. Браник, г. 1898, бр. 92.

ВАНИЧЕК Ф. Историја војничке крајине од 1583 до 1873. По изворима и изворним делима. С немачког превео Милан Шимић. Нови Сад. 1877.

ВЕНДЕЛ Херман, Гај и Метерних. Политика 1923, бр. 5509.

ВЕСНИЋ Р. Мил. Кнез Милош у Љубљани, из путничких бележака. Дело књ. I. 1894, стр. 64—76.

ВЫСЛОВОЦКІЙ Ж., Ант. Коротскій Очеркъ Австріиской Державві. Въ Вѣдни 1852.

ВИТКОВИЋ Гаврило, Биографија Јована Витковића. Написао —. Летопис. М. С. 1889. књ 157—159..

ВЛАДИВ Милорад, Преки Суд у Великом Бечкереку. Гласник истор. друштва у Новом. Саду. 1930. књ. III. стр. 119—120.

ВУКИЧЕВИЋ Миленко. Програм спољне политике Илије Гарашанина на концу 1844 године. Дело 1906. стр. 321—336.

ВУКСАН Душан, Везе владике Раде с Хрватима. Šišičev Zbornik, Zagreb 1929.

ВУКСАН Душан, Споменица Петра II. Петровића Његоша владике Раде. Цетиње 1926.

ВУЧЕТИЋ J. Из Прошлости Старог Врбаса. Гласник истор. друштва у Новом Саду 1939 књ. III. стр. 297—298.

ВУЧЕТИЋ J. Народни мученици из 1848—1849. г. у Врбасу. Гласник истор. друштва 1930. књ. III. стр. 477—479.

ВУЧЕТИЋ И. др., Др. Светозар Милетић. Летопис М. С., књ. 206. 1901

ВУЧКОВ Лазар, Србобран. Извештај велике гимназије у Србобрану за школску годину 1923—1924. Србобран 1924.

ВѢСТНИКЪ г. 1848—1849. Уредникъ и издаватель Константинъ Богдановићъ. 1848, бр. 1—13. (III/21—IV/2 1848) у Пешти; од 1848 од 14-ог броја (V. 18/30 1848) у Новом Саду, од 18 тог броја у Карловцима.

ГАВРИЛОВИЋ Андра, Знаменити Срби XIX. века. Загреб I—III.

ГАРАШАНИН Милутин, Бегство Кошутове жене кроз Србију. 1849 године. Видело 1893. бр. 55.

ГЕРШИЋ Г. После педесет година. Успомене и рефлекције о српском покрету г. 1848. Дело, књ. XX. 3. Београд 1898, Оцена од J. Радонића. Летопис М. С. књ. 297 стр. 116—122.

ГЕРШИЋ Г. Др. Светозар Милетић (Успомене и рефлекције о његовом животу и раду. Нова Искра. Београд 1901, бр. 2, 3, 4, 5, 7, 8, 9, 12.

ГЛАС родољубца. Карловци 1848. Јоштъ једанъ гласъ родолубца. Карловци 1848.

ГОВОРИ на мајској скупштини. Браник 1898, бр. 52, 53

ГОЛУБСКИ Новак С., Успомене из народног покрета 1848—49 год. које се нарочито тичу одбране и пада Сентомаша, названог Србобрана. Написао и на свет издао. У Новом Саду 1893. Оцена: Јов. Стефановић, Стражилово г. 1893. VI. стр. 555, Ђукић А. Летопис М. С. књ. 178—180. Thim J. Századok 1893. 814. l.

ГРУЈИЋ Јеврема записи. Ј. Београду 1922. књ. I. Зборник VII.

(ГРУЈИЋ) НИКАНОРЪ, Архімандритъ светосавскогъ монастыра Кувеждина. Светомъ патріарху србскомъ Јосифу 1. маіа 1850. Говорио —. У Земуну. У књигопечатни Дан. Медаковића 1855. стр. 77.

(ГРУЈИЋ Никанор.) Народна србска Скупштина 1-га и 3-га мая 1848 у Карловци држана. Пређашня политика дворска и садашня политика нове мађарске владе. Одъ едногa православнога родолюба. У Београду 1848. У Књигопечатньи княжевства србскогa. 60 стр. Србске Новине 1848. бр. 96—105.

ГРУЈИЋ Никанор, Наставакъ народне србске скупштине 1-га и 3-га мая 1848 у Карловци држане. Шта су Срби у овомъ покрету радили? и шта треба сада да раде? Одъ едногa православнога родолюба. У Београду 1849, 48 стр. У књигопечатньи княжевства србскогa.

ГРУЈИЋ Никанор, Панегирик Патријарху Рајачићу, 1850.

ГРУЈИЋ Никанор, Слово, говорено у Земуну на ново лѣто 1849 Србске Новине 1849, бр. 28—30.

ГРУЈИЋ Никанор, Читуља. Летопис М. С. 1887 књ. 152, стр. 126—135.

ГРУЈИЋ М. Радослав. Говор у славу владике Никанора Грујића Срб-Милутина приликом стогодишњице његова рођења. Прештампано из Богословског Гласника у Карловцима 1911.

ГРУЈИЋ Радослав, Како се поступало са српским молбама у двору ћесара аустријског. Нови Сад 1906.

ГРУЈИЋ Р. Годишњи парастос војводи Стефану Шупликцу. Гласник ист. друштва у Новом Саду 1929. књ. II. стр. 107.

ДАВИДОВИЋ Димитрије. Знаменити Срби XIX века. Загреб I—III. књ. (Гавриловић Андра).

ДАВИДОВИЋ Давид. Некролог на поч. Теодором Павловићем. Летопис Српски 1854. књ. 90

ДАВИДОВИЋ Сава. Исправак (Новости) Браник. 1899, бр. 37.

ДАНИЧИЋ Ђура, „Войводовина" или „войводина". Србске Новине г. 1849. бр. 24, 27, 41. 42, 43, 51—55.

ДИМИЋ Теофил, Говор протосинђела Сергија Каћанског (Из мојих бележака). Браник г. 1898, бр. 55.

(ДИМИЋ Т.?) Из мог старог дневника. Ново Време 1889, бр. 100.

(ДИМИЋ Теофил) Из мојих успомена из 1848 и 1849 год. Застава Наше Доба 1898, бр. 92, 96.

ДИМИЋ Теофил. Отворено писмо Застава 1898, бр 72.

ДИМИЋ Теофил. После 50 година. Свршетак из мојих успомена Наше Доба 1848/49 г. Застава 1898, бр. 87, 92, 185, 190.

ДИМИЋ Теофил, Примедбе на догађаје г. Ђен Ђорђа ил Стратимировића. Наше Доба г. 1903, лр. 35.

ДИМИЋ Теофил, Српски покрет у год. 1848/49. Браник 1898, бр. 54 1903 бр. 35.

ДИМИЋ Теофил, Успомене из 1848 године. Застава 1898, бр. 85, 190.

Д(ИМИЋ) Т. Читуља 1848 г. Застава 1898, бр. 75—78.

ДИМИТРИЈЕВИЋ Ј. Прилози за историју српског покрета 1848—1849 год. Бршљан 1886, бр. 2—6, 8, 9, 11, 13.

ДИМИТРИЈЕВИЋ Миша, У славу и спомен владици Никанору Грујићу о св. Сави 1889 год. Летопис М. С. 1889. књ. 158, стр. 107—114.

ДОБАНОВАЧКИ Јова, Госпођинчанин, Успомене из народног покрета 1848—1849 године. Нови Сад. Штампарија А. Пајевића. 1895 г. Прештампано из Браника 1895 год.

ДОМОРОДНИ СЛАВОНЦИ. Вуковарски догађаји. Писмены Іоанна Каулицій.

ДРАКУЛИЋ Јоца, Пре педесет година Браник 1898 бр. 87.

ДРЖАВНА ПИСМА о сојединеню Войводине Србске и Тамишког Баната са Кралѣвиномъ Унгарскомъ, и дозволѣнимъ, у слѣдству поменутогъ соединеня са Всевысочайшимъ ручньімъ писмомъ од 21 февр (5 марта) 1861, изванредномъ Србскомъ Народнѣмъ Собору. У Карловцьі 1861. (Са српским и немачким текстом).

ДѢЯНИЯ скупштине народа Войводине Србске отъ 25. Септембрія г. 1848 у Карловцьі торжествоване. Брзотискомъ народнѣ Печатнѣ дра Дан. Медаковића.

ЂОРЂЕВИЋ Владан, Црна Гора и Аустрија. Београд 1924.

ЂОРЂЕВИЋ Јован. Два Станимировића. Успомена из год. 1848—49. Браник 1892, бр. 147 и Авала.

ЂОРЂЕВИЋ Јован. Година 1848. Орао за г. 1898 у Вел. Кикинди 1897.

ЂОРЂЕВИЋ Јован, Звуци из прошлости (поводом стогодишнице Симе Милутиновића Сарајлија) Отаџбина, Београд 1892. стр. 382—400.

ЂОРЂЕВИЋ Јован, Из мојих старих успомена. Јавор 1892. бр. 30—41.

ЂОРЂЕВИЋ Јован. Мајска скупштина. Браник 1898, бр. 52.

ЂОРЂЕВИЋ Јован, Први састанак Милетићев и мој с Петром Прерадовићем. Бранково Коло, 1896 књ. II., бр. 6. стр. 181.

ЂОРЂЕВИЋ Јован, Радња благовештенског сабора Народа српског у Сремским Карловцима 1861. У Новом Саду 1861. Брзотиском епископске књигопечатне.

ЂОРЂЕВИЋ Јован, Српски покрет у год. 1848. Браник 1888. бр. 51.

ЂОРЂЕВИЋ Јован, Српско-мађарско пријатељство. Историјско-политичка студија. Београд. Штампарија Д. Димитријевића 1895. и Српска Застава 1895. (Оцена: Отаџбина 1895 прештампано из Српске Зоре књ. VII, стр. 120.

ЂУКИЋ А., Архива централне србске народне самоуправе у Срем. Карловцима 1848—49. Бранково Коло, 1904, књ. X., бр. 52.

ЂУКИЋ А., Дан прве и друге битке код Ечке 1848. Бранково Коло 1896, књ. II., бр. 32, стр. 1007.

ЂУКИЋ А., Јаша Добановачки. Наше Доба 1894, бр. 62, 64

ЂУКИЋ А., Кад су се Срби са патријархом Арсенијем III. Чарнојевићем доселили у земље мађарске круне? Јавор 1891, бр. 11, 12.

ЂУКИЋ А., Кад освојише Срби 1848 г. села Темерин и Јарак у Бачкој? Јавор 1892, бр. 21.

ЂУКИЋ А.. Којег је дана године 1848 био први нападај на српски стан на Сентомашу? Стражилово. 1894. књ. VII, бр. 39, стр. 622.

ЂУКИЋ А., Милетић Светозар у Чуругу 1848. Бранково Коло г. 1896, књ. II., бр. 18, стр. 568.

ЂУКИЋ А., Нападаји на Сентомаш 1848. Бранково Коло 1897 књ III., бр. 49, стр. 1561.

ЂУКИЋ А., Повратак првог пољског и првог резервног шајкашког. батаљона месеца марта (априла) 1849 из Сомбора и из Батина у Шајкашку. Бранково Коло 1895. I. бр. 25, стр. 798.

ЂУКИЋ А., Приказ Витковићеве најновије књиге: „Прошлост, установа и споменица угарских краљевих шајкаша од 1000 до 1872." У Новом Саду 1889. Прештампано из Летописа М. С. св. 157.

ЂУКИЋ А., Примедбе на „Успомене из народног покрета 1848--49 од Новака С. Голубског". Написао —. Прештампано из 178—180 књ. Летописа М. С. У Новом Саду 1894.

Ђ. А. (ЂУКИЋ А.) Сава Станојевић, Наше Доба 1893, бр. 55.

ЂУКИЋ А., Др. Светозар Милетић. Црта из повеснице српске. Наше Доба 1886, бр. 30.

ЂУКИЋ А., Тодор Боснић и одбрана Сентомаша. Стражилово 1894, књ. VII., бр. 28, стр. 447

ЂУКИЋ А., Тодор Боснић и одбрана Сентомаша или прва битка на Сентомашу 1848. Стражилово 1894, књ. VII., бр. 34, стр. 541.

ЂУКИЋ А., Успомене из народног покрета 1848—49 од Јов. Добановачког. Приказао —. Бранково Коло 1895, бр. 5, 6, 7, 8.

ЂУКИЋ А., Успомене попа Јована Ковачевића. Летопис М. С 1901, књ. 205.

ЂУКИЋ А., Устројство ц. к. тителског крајишког шајкашког батаљона за доба народног покрета 1848—1849 г. Летопис М. С. 1898, књ. 193; 1898, књ, 195; 1898 књ. 196; 1899 књ. 198; 1900 књ. 204. — Отисак Нови Сад 1900. — Оцена Грчић Ј. Летопис књ. 196; Margalits E. Századok 1901. 242-252.

ЕРДУЈХЕЉИ М., Жена Лајоша Кошута како се спасе г. 1848. Видело 1893, бр. 54. Превео А. Сандић.

ЕРДУЈХЕЉИ М., Историја Новога Сада. Написао —. Нови Сад 1894 Издавачка књижарница А. Пајевића.

(ЖИВАНОВИЋ Ј.) Некрологъ Стефану Петровићу Книћанину, члену соьѣта княжевства Сербіє, народномъ генераль-маіору, княжевско-србскомє войводи, и разны ордена кавалѣру 14. мая 1855 умершемъ. Београд 1854. У правителственной кньгопечатаньі.

(ЖИВАНОВИЋ Јаков), Осветљење искања народа Србског у Аустрији и ово време. Србски Летопис 1852, књ. 85, стр. 43—58 и Сербске Новине 1848, бр. 47.

ЖИВАНОВИЋ Јаков — Шта є пробитачно за войводство Србію, да буде круновина по октроираном уставу от 4 марта или да не буде У Бечу.

ЖИВАНОВИЋ Јеремија, Последње године живота Петра II. Његоша Годишница Николе Ђупића. У Београду 1910, књ. XXIX.

ЖИВКОВИЋ Божидар Теофан. Дух војводе Стефана. Србске Новине (Београд) 1848, бр. 33.

ЖИВКОВИЋ Божидар (Теофан). Надгробно слово Зарій Јовановићу Чичи, народномъ полковньику и заповѣднику Србаля на Ярку. У Бечу у грчкој цркви, 8/20 нов. 1850. Србски Летопис 1851, књ. 84; и Проповедник српске народне цркве. У Карловци, 1892, стр. 394.

ЖИВКОВИЋ Б. Теофан, Свечаность коіомъ є народъ сербскій нѣгову Свѣтлость Господина Стефана Шупликца Витеза, изб. аногъ свогъ войводу у Карловци 24 септ. т. г. дочекао. Описао у име српске младежи. У Карловцы. Брзотискъ народне печатнѣ Дан. Медаковића 1848.

ЖИВКОВИЋ Јован др., Како је дошло до мајске скупштине и покрета српског 1848 Браник, 1898. бр. 52.

ЖИВКОВИЋ Јован, Педесет-годишњица 1 маја 1848, Србобран, 1898, бр. 50.

ЖУЈОВИЋ, Белешке Младена Жујовића, државног саветника. Београд 1902.

ЗАВЕРИ против Србије или др. Светозар Милетић. 1871.

ЗАКОНИ ЧЛѢНОВИ 1847/8 лѣта держаногъ сабора. У Будиму 1848.

З. Ј. Из граничарског живота. VI. Патријархов и Јелачићев курир. Застава 1886, бр. 89 и 102.

ЗАХАРИЈЕВИЋ Лазар, Допуна војеном походу у Арад Народност 1899, бр. 96.

ЗАХАРИЈЕВИЋ Лазар, Војени поход у Арад 1849 год и смрт Миклова. Народност 1899, бв. 77.

ЗАХАРИЈЕВИЋ Лазар, Из мојих успомена. Народност 1899, бр 78

ЗАХАРИЈЕВИЋ Лазар, Милетић и Бранко. Наше Доба, 1875, бр. 105

За єданъ „листь“ Јована Субботића два листа овостраньі Срба, народу Славеномъ съ оне стране Саве и Дунава. — Србске Новине, 1849, бр 28.

ЗЕРЕМСКИ Иларион. Автобиографија Никанора Грујића, некад. епископа пакрачког. За штампу приредио — У Срем. Карловцима 1907

ЗЛАТОЈЕВИЋ Славко (Петровић Димитрије) Гласи српске ви .. Карловци 1849.

ЗУБАНЪ ГЛИША, Бой Срба съ Маџарима 1848—49. У Београду. Писменьіма печатнѣ княжевства Сербскогъ 1850.

ИВИЋ А., Из Младости Др. Светозара Милетића Летопис М. С. 1926. св. 308, стр. 137—150.

ИВИЋ Алекса, Војвода Стефан Шупликац. Летопис М. С. 1929 књ. 323, стр. 205—211.

ИВИЋ Алекса, Из историје Срба у Угарској. Летопис М. С. књ 254, 258, 261, 263, 264, 267, 268, 281, 282.

ИВИЋ Алекса, Историја Срба у Угарској од пада Смедерева до сеобе под Чарнојевићем. (1594—1690) Загреб 1914.

ИВИЋ Алекса, Нова акта о Јоксиму Новићу. Прилози за књижевност, језик и фолклор. Београд 1932. књ. 12.

ИВИЋ Алекса., Сеоба Срба у Хрватску и Славонију. Прилог. испитивању српске прошлости теком 16. у. 17. века. У Сремским Карловцима. 1909

ИВИЋ Алекса, Цртице из живота др. Светозара Милетића. Гласник истор. друштва у Новом Саду 1930. књ. III. стр. 244.

ИЗВЕШТАЈ о мајској скупштини. Србске Новине 1848. 1. маја Браник 1888. бр. 3. маја.

ИЗВОДЪ изъ дневника єдногъ воєногъ путника. Србске Новине 1849, бр. 32—35. Бележке адјутанта Зубана.

ИГЊАТОВИЋ Якова, Беседа на угарскоме сабору 1861 Србски Дневник, 1861, бр. 41. Додатак.

ИГЊАТОВИЋ Ј. Из мемоара —. Недељни Лист (Нови Сад) 1879, бр. 1, 2, 3, 4, 28—31, 39; 1880, бр. 3. 5—47, 49, 50, 51; 1881, бр. 1—8, 11, 12, 14, 16; Бршљан, 1885, бр. 2—7, 9; 1886, бр. 1; Наше Доба, 1888, бр 5—8, 12—15, 18, 19; 1887, бр. 90—104, 106—110, 115—123.

ИГЊАТОВИЋ Ј. Одговор гдину мајору Стефановићу Виловском. Недељни Лист, 1880, бр. 48, 49, 50, 51, 52.

ИЛЕШИЋ Фр. Полак: Karlo d'Avancourt de Franquville и Срби у бившој Војводини. Летопис М. С. 1930. књ. 323. стр. 76—77.

ИЛИЈЋ Ј. Драг.. Јоксим Новић Оточанин, О Стогодншњици његова рођења. (1827—1868), Бранково Коло, 1907, XIII, бр. 53, стр. 353 са сликом.

(ИЛИЈЋ Ј. Драгутин), Милетић, Кратке црте о његовом животу и раду. Написао Народни Пријатељ. У Новом Саду. Издало Српско Књижевно-Новинарско Друштво. Братство 1896.

ИЛИЈЋ Ј. Драгутин. Покретачи источнога питања и панславизам са српскога гледишта од —. У Новом Саду, Српска Штампарија Св. Милетића 1898.

ИЛІЙЋЪ Севастіанъ, Споменъ войводи Стефану. Србске Новине 1849, бр. 12. 13.

ИНСТАЛАЦИЈА хрватскога бана Барона Јосифа Јелачића, дне 5 (јуна 24 маја) 1848 у Загребу Застава 1898, бр. 100.

ЈАКШИЋ Гргур, Извештај дра Људевита Гаја о Србији 1846. Српски Књижевни Гласник г. 1924.

ЈАКШИЋ Гргур, Србија и Јужни Словени. Једна епизода из 1849. Покрет 1924. бр. 1.

ЈАКШИЋ Милутин. Природа преласка Срба у Угарску 1690 и привилегија. Летопис М. С. 1901. књ. 206.

ЈАКШИЋ Милутин. Др. Јосиф Тим, Српска депутација у Инсбруку г. 1848. Оцена. Глас- ниик ст. друштва. Новисад I. стр. 148—150.

ЈЕЛЕНИЋ Гл., Нова Србија „Југославија“ Београд 1923.

ЈЕЛЕНИЋ Ђурђе, Нова Србија и Југославија. Београд 1922.

ЈЕЛЕНИЋ Ђурђе. Југословенски национализам. Југославенски Гласник. 1930. децембер.

Ј. Н. Мајска скупштина године 1848. Један лак историјски поглед Браник 1888, бр. 50.

Ј. С. Аустро-Угарски Срби и варадински командер фелдмаршаллайтн. барон Храбовски. Из Посавине 5 маја 1848. Србске Новине 1848.

Ј. С. Гласъ родолюбца Србльима, на народной скупштини од 1 и на Собору одъ 3 мая ове 1848 године. 12 страна.

Ј. С. Гласъ умѣрености єдногъ родолюбца о томъ чимъ бы се аустрійско-унгарски Србльи данасъ задовольити могли. Эданъ проєктъ 16 страна.

ЈОВАНОВИЋ Слободан, Спољна политика Србије. Београд 1901 С Кр. Гласник IV. стр. 185—190.

ЈОВАНОВИЋ Слободан, Спољашна политика Илије Гарашанина. Српски Књижевни Гласник. 1931. књ. 34, стр. 422—431.

ЈОВАНОВИЋ Слободан, Уставобранитељи и њихова влада (1838—1858). У Београду 1912. Оцена од Јов. Радонића. у Летопису М. С. 1914, књ 298

ЈОВАНОВИЋУ — Зарији Чичи, надгробно слово, Србски Летопис 1851. Књ. 84, стр. 110.

ЈОСИФЪ I. Патріархъ Србскій, и управитель народа у Войводовини Србской. Србске Новине 1849, бр. 6—9.

Ј. Т. Др. Светозар Милетић. Застава 1886, бр. 21. Одговор од А Ђукића, Застава 1886, бр. 30.

ЈУГОВИЋ Славољуб, Раслаганя о садашньости и будуђности Славена у Загребу 1849. Народна тискарница Дра Людевита Гая.

(КАПЕР Сигфрид), Српски покрет у јужној Угарској (1848—49). Београд. I део 1870. II део 1871. Превео Светозар Здравковић. Штампарија Николе Стефановића.

КАРАСИН М. Српски покрет 1848 и 1849. Приказује М. Д—ћ. Браник 1889. бр. 136—140.

КИРИЛОВИЋ Дим. Др., Бан Јелачић о српско-хрватском јединству. Писмо бана Јелачића патријарху Рајачићу. Политика од 19 септембра 1928.

КИРИЛОВИЋ Д. Јаков Живановић о себи. Гласник ист. друштва Новисад 1939. стр. 456—460.

КИРИЛОВИЋ Димитрије, Учешће Србије у народном покрету од 1848—49. Политика. (Београд) 1931. јан. 6. бр. 17.

КИЋОВИЋ Мираш, Јован Хаџић (Милош Светић) Нови Сад 1930.

КЛИЦИН Мита, Др. Светозар Милетић. Успомена из 1848 године. Српска депутација у Инсбруку. Наше Доба 1887, бр. 16.

КНЕЖЕВИЋ Р. Миливоје, Дневник Јована Ђорђевића из г. 1849. Зборник прилога за историју града Сента. 1935.

КОЛАРОВ Жива. Велики Бечкерек 1848 године. Гласник истор друштва, књ. VIII. 1935, стр. 340.

КОСАНИЋ Адам, Читуља. Јавор 1875, бр. 21.

КОСТИЋ Мита, Стеван Штиљановић, историјско-хагиографска студија. Гласник српс. Краљ-Академије књ. CX.

КРЕСТИЋ Тима. Писмо за год. 1848 Михаилу Крестићу у Тителу Јавор 1875, бр. 31.

КРОНИКА догађаја услед 1848—49. Србобран 1898, бр. 50.

(КРИСТИЋ Никола) Записи старог Београђанина. Београд, 1923.

Л. В. (ЛАЗИЋ Василије) Деспотсво српско — слобода српска. Београд 1848. и Дописи. Извађени изъ београдски Србски Новине године 1848-ме. Arkiv za povj. jugoslav. 1851. I.

ЛОТИЋ Љ. Догађаји 1848/49 године. Бранково Коло. 1898, књ. VI., бр. 11, стр. 341.

Л. Љ. (ЛОТИЋ Љ.) Којег је дана године 1848 био први нападај на српски стан у Сентомашу. Бранково Коло, 1897. III. бр. 9, стр. 287.

МАГАРАШЕВИЋ Ђорђе. Живот и књижевни рад Никанора Грујића пакрачког владике. Rad Jugoslavenske Akademije znanosti i umjetnosti. Zagreb 1904, књ. 156. Dionička Tiskara. (Огисак, Загреб 1904).

МАЛЕТИЋЪ Јованъ, Ратно опис ніе одъ — бившегъ старогъ Аустријскогъ и Србскогъ за Кара-Ђорђевогъ времена и садашнѣгъ войника. Писана кньижньица нешто у Кули, нешто у Сомбору, у Карловци довршена, 1849-гъ лѣта 20—22 марта. У Земуну. Брзотискомъ Дан. Медаковића 1849.

МАНДИЋ Теодор Др., Успомене из нашег црквено-народног живота. I. 1840—1861. Летопис М. С. књ. I. 187, II. 191. У Новом Саду 1897, Прештампано 1897—1898. I.—III.

МАНДУКИЋ Ника, О Вршцу, Вршачка Кула, 1867.

МАНИФЕСТЬ Кошута као гувернера на Перцела у односненію на политику, коя се спроћу Србаля наблюдавати има, изданый. Летопис М. С. 1850. Књ. 81. ч. I., стр. 144—150.

МАНИФЕСТ хрватско-славонског народа. Србски Летопис М. С. 1851, књ. 84, стр. 131.

МАРИН В. М. Рад заседанија војеног Совета у Карловци 1848 год Браник 1891, бр. 125—128.

МАРКОВИЋ Ст. Петар, Земун од најстарији времена па до данас. Земун 1896.

МАТИЋ М., Први нападај на ускрснуту младу Војводовину од ц. кр. војске други дан Духова 1848 године. Застава 1898, бр. 84—86.

МЕДАКОВИЋ В. М. Т. П. П. Његош последни владајући владика црногорски. У Новом Саду 1882.

МЕДАКОВИЋ Данило др., Дѣянія скупштине народа Войводовине Србске отъ 25 Септемвріа 1848 у Карловцы торжествоване, штампаних брзотиском народнѣ печатнѣ Др. Дан. Медаковића.

МЕДАКОВИЋ Даниел, Повјестница Србског Народа од најстарији времена до год. 1850. У Новом Саду 1851, књ. IV. 1852. (Оцена: Др. Јов. Суботић, Летопис М. С. 1853, књ. 87, ч. I., стр. 116—205.

МЕДИЋ Мојо, Тодор Боснић и одбрана Сентомаша. Стражилово, 1894. VI., бр. 26, стр. 414.

МИЛЕКЕР С., Повесница слободне краљевске вароши Вршца 1886, књ. I. II.

МИЛЕКЕР Ф., Прошлост грчко-источног српско-православног Владичанства Вршачког. Превео Лука Поповић, парох панчевачки. Браник 1891, бр. 26—31.

МИЛЕКИЋ Г. Ј. Учешће Срба на почетку буне 1848 год. Дневник 1929. бр. 28—29.

МИЛЕТИЋ Светозар. Застава 1886. бр. 21.

МИЛЕТИЋ Светозар др., Народни мученик. Заст ва 1895, бр. 13; 1871, бр. 27—28.

МИЛЕТИЋ Светозар, Србадија (Беч) 1876, бр. 5, 6.

МИЛЕТИЋ Трива, Др. Светозар Милетић и његово доба. Нови Сад 1926. Штампарија Застава.

МИЛИЧЕВИЋ М. Ђ. Милош прича о себи. Споменик српске краљ. Академије XXXI. Београд 1893.

МИЛИЧЕВИЋ М. Ђ. Поменик знаменитих људи у српскога народа новијега доба. У Београду 1888. — Додатак. Београду 1901.

МИЛОВАНОВИЋ Максим, Исправак. Браник 1891, бр. 31.

МИЛОВАНОВИЋ Милован Ђ. Срби и Хрвати Дело 1895. књ. VI. В. Obzor 1895. бр. 175—177; Браник 1895, бр. 79. Bienac 1895 br. 30 Д. П. Поводом расправе Срби и Хрвати. Дело 1895. књ. VII.

МИЛОШ Кнез и Љ. Гај. Браник 1893, бр 127.

МИЛУТИНОВИЋ Коста. Михаило Полит-Десанчић као историчар. Нови Сад 1936.

(МИЛУТИНОВИЋ Урош) Сербинъ усредъ светилишта свогъ, Іерархіе Карловачке, а предъ дверма народногъ собора 1848. У Загребу. Народна тискарница дра Люд. Гая.

МІХАИЛОВИЧЪ Еустаѳіѳ, Іллири и Србльи или прегледъ народности староседіоца Іллырика и имена, писмена, и начина писаня данашньи Србаля. У Новом Саду 1843. Писмены Катаріне Янковић г Вдове.

МУШКАТИРОВИЋ Јован, Преставка Краљу Леополду II. у угарском сабору 1790. Српски Сион 1905 и Летопис М. С. књ. 65. 1844.

МУШКАТИРОВИЋ Јован, Черте сербскога живота у Унгарији 1790. Српски Сион 190. стр. 518.

МУШИЦКИ Лукијан. О народним дипломама. Српски Народни Лист 1845.

НАПРЕДАК. Издаје и уређује Данило Медаковићъ са друштвомъ Србскога Напредка. 1848. бр. 1—17 (од 2 нов. до 30 дец.) у Карловцима; г. 1849., бр. 1—22 у Карловцима; од 23 броја до 40, (31 мај) у Земуну.

НАРОДНИ СУД. Црта из 1848-ме године. Застава 1886, бр. 156.

НЕКРОЛОГИЈА. Тодор Лазић, Ђорђе Стојаковић. Летопис М. С. књ. 109, стр. 290 - 295; Јаков Живановић, Іосиф Рајачићъ, Исидоръ Николићъ књ. 107, стр. 161—167.

Н—Д. Мајор Јован Стефановић-Виловски 1821—1902. Браник 1902, бр. 32.

НЕНАД, Знаменити дан 1848 15 дец. Браник 1898, бр. 143.

НЕНАД, Смрт Стефана Шупликца. Браник 1899, бр. 148.

НЕШИЋ Милутин, О јединству Срба Хрвата; историјско-политичка расправа. Београд 1910.

НЕШИЋ М. М. Непознато писмо Вука С. Караџића од 25 јан. 1849 из Беча. Мисли 1920. књ. IV. стр. 1763—65.

НИКИЋ Федор, Ново Стање. Опроштај са Војводином. Летопис М. С. 1929. књ. 322, стр. 161—167.

НИКИЋ Федор, Југославенска мисао Илија Гарашанина. Југословен. II. стр. 101—104.

НИКИЋ Федор др., Румуни Банатски и Буњевци према српској Војводини у год. 1848—1849. Летопис М. С. Нови Сад 1927, књ. 313.

НИКОЛИЋ П. Народни сабор. Нови Сад 1868.

НИКОЛИЋЪ Исидоръ Войводство Серба аустріиски. Писао —. У Виенни Печатно у кньигопечатныіе Єрменскога монастира 1849.

НИКОЛИЋЪ Исидоръ, Историја великогъ жупанства бачко-торонталско-вршачког од 1849—1852. (Конфисц.)

НИКОЛИЋ Јован, Јоксим Новић Оточанин. Стражилово 1893 год. стр. 509 и 524.

НОВИЋ Јоксим, Оточанин, Аутобиографија. Јавор 1875, бр. 8, 9.

НОВОСАЂАНИН, (Један стари —), Бомбардовање Новог Сада г. 1849. Браник 1899, бр. 63.

НОТЕ, писане у послу права правителственнога у Војводини србской. Србске Новине. Београд 1849. бр. 17. Додатак.

О. И. (ОГЊАНОВИЋ Илија). Допуне и додаци чланку „Гробови знаменитих Срба". Јавор 1890 и 1891' бр. 13, 14.

ОГЊАНОВИЋ Илија др., Где је ко умро од наших знаменитих покојника. Јавор 1892, бр. 29.

ОГЊАНОВИЋ Илија др., Занимливе приче и бележке из живота знаменитих Срба.

ОГЊАНОВИЋ Илија, Гробови знаменитих Срба што су им кости у Новом Саду укопане. У Новом Саду. Штампарија А. Пајевића 1890. и Јавор 1890.

ОДГОВОР на оне мађарске хартиє што є тужна ратова войска кући понѣла. У Загребу 25 октобра 1848. Из народне штампарнице дра Људевита Гая.

ОДЛУКЕ мајске скупштине. Браник 1848, бр. 52.

ОМЛАДИНА у народном покрету од г. 1848. Србобран, 1898, бр. 50.

О., Неколико ситница из г. 1848 Браник, 1898, бр. 53.

ОПОМЕНА И ПОЗЫВЪ српскогъ и хрватскоъ народа къ своимъ сыновима граничарима, свіма у обште а нарочито къ онима свыма кои у Италии воюю. Одъ некогъ любителя Слободе. Августа месеца 1848.

ОРЕЉ Димитрије, Један листак из мојих успомена. Браник 1898, бр. 52.

ОСМИ АПРИЛ г. 1848 у Новом Саду. Браник бр. 42.

ПАВЛОВИЋ Драг. М., Србија и српски покрет у Јужној Угарској 1848 и 1849. Београд 1904.

ПАВЛОВИЋ Иван. С. Шајкашка 1848—49. Гласник истор. друштва у Новом Саду. 1932. књ. V. стр. 394—402 1933. књ. VI. стр. 294—310. 1934. VII. стр. 179..200.

ПАВЛОВИЋ Иван С. Септомаш — Србобран 1848 год. Ср. Карловци 1031.

Д. П. (ПАВЛОВИЋ Драг. М.) У очи револуције 1848 у Угарској. Дело 1895. VIII. Један одломак из дисертације Дра Павловића. О борби за националитет угарских Срба у 1848—1849.

П. Д. Мајор Јован Стефановић Виловски (1821—1902). Браник 1902 бр. 32.

П. Д. После четрдесет година (1 мај 1848 — 1 мај 1888). Браник 1888 бр. 50.

П. Д. Пола столећа (1 мај 1848 — 1 мај 1898). Браник 1898 бр. 52.

П. Д. Ђорђе пл. Стратимировић. Браник 1903, бр. 16.

ПАВЛОВИЋ Ст. Др., Живот Стевана Сурдучкога, ц. к. подпоручника (1792 — † 1884) Наше Доба 1889. бр. 92—94.

ПАВЛОВИЋ Ст. др., Јаков Игњатовић. Читуља. Летопис М. С. 1890. књ. 161.

П. С. (ПАВЛОВИЋ Стеван), Одговор на „Неколико речи о новој књизи под насловом: Српски устанак 1848—1849. и т. д. од. г. Ј. Стефановића — Виловског, мајора у 24. броју Заставе ове год. Застава 1880. бр. 57—63.

ПАВЛОВИЋ Тодор. Домаћи или народни источници древне славенске историје. Летопис М. С. 1837. књ. 41.

ПАНТЕЛИЋЪ Др., Изслѣдованіе Србскогъ и Илирскогъ имена и треба ли, да се Илирима называмо. Србскіи Летопис 1841. књ. 54., 1—34.

ПЕЈИНОВИЋ Милош, Богобој Атанацковић. Бранково Коло. 1896 бр. 45, 46, 47, 48.

ПЕЙЧИЋЪ Константинъ, Житіе Теодора Павловића новинара и списатеља српскогъ. У Новом Саду, 1857.

ПИКО Емил, Срби у Угарској, њихова повесница, повластица. црква, политичко и друштвено стање. С француског превео и поправама допунио Др. Стеван Павловић. У Новом Саду 1883. Оцена у Летопису М С. књ. 136. стр. 116; Сенћанин Ј. Ђ (Јов. Ђорђевић), Јавор 1874 бр. 11; 1875 бр. бр. 4. 5; Време 1874. бр. 7.

ПИКО — ПАВЛОВИЋ Ст. Српски Устанак 1848 и 1849 и постанак српског војводства. Преведено из VII. одсека француске књиге „Срби у Угарској; њихова повесница, њихово политично и друштвено стање.“ У Прагу. Грегр и Дател 1873 и 1874 у 2 дела и прештампано из Заставе за год. 1879. У Новом Саду, 1879. Издање српске народне задружне штампарије.

Писмо из год. 1848 Мих. Крестићу у Тителу. Јавор 1875. бр. 31.

ПИСМО, једно из времена револуције. Сербски Летопис М. С. 1851. књ. 84. стр. 99.

ПИСМО С. П. Книћанина. Јавор 1881 бр. 3.

ПЛЕМЕНИТОСТИ српског ђенерала Стевана Книћанина. Јавор 1892. бр. 6.

П. Л. С. Живот и смрт Миливоја Блазнавца. Саставио по казивању савременика и других извора —. Београд 1873. Штампарија Н. Стефановића и Дружине.

ПОЛИТ-ДЕСАНЧИЋ Др., Народност и њен државни основ. Написао — У Новом Саду. 1862. Печатња Игњата Фукса.

ПОЛИТ-ДЕСАНЧИЋ МИХ., Др. Покојници. Успомене од —. Прештампано из Браника за 1899. бр. 49, 50, 52—58, 60, 62—66 Нови Сад 1899.

ПОЛИТ-ДЕСАНЧИЋ. Све досадање Беседе Дра —, са повесничким цртама из српске политичке борбе од 1861—1883. У Новом Саду 1883. Штампарија Николе Димитријевића.

ПОЛИТ-ДЕСАНЧИЋ МИХ. Др. Успомене из године 1848—1849. У Новом Саду 1889. Прештампано из Браника за годину 1889. бр. 5—9, 97—104. 106—109.

Др. Мих. ПОЛИТ. Ђорђе пл. Стратимировић (1822—1908) Браник 193. 6. фебр. 1908. 18. дец. бр. 274. — и Беседе књ. IV. стр. 51—61.

Др. Мих. ПОЛИТ, Мајор Јован Стефановић-Виловски. Браник 1902. 14. марта.

ПОПОВ Нил, Србија и Русија од Кочине крајине до св. андријевске скупштине. Написао —. Београд 1870 св. IV. превео с руског: П. Срећковић, А. Васиљевић, Ж. Жујовић, А. Марјановић.

ПОПОВИЋ, Документа о 1848—49 год. Браник, 1889, бр. 114.

ПОПОВИЋ Аца (Зуб), Беседа на укопу Радивоја Стратимировића кулпинског 4 сечња 1860 године.

ПОПОВИЋ Аца (Зуб) Успомене I и II. У Будимпешти. Мађ. краљ. свеучилиштна књигопечатња 1893. II део није изашао Оцена, Наше Доба 1890. бр. 17—22 и Dr. Thim. Századok. 1893, 817.

ПОПОВИЋ Душан, Војводина I. Београд 1925.

ПОПОВИЋ Јован, СТЕФАНОВИЋ Јован В. мајор. Бранково Коло 1901, бр. 24, стр. 766 и Јован Поповић проф. У календар, Србобран Загреб за год. 1903, стр. 80—101.

ПОПОВИЋ МИЛОШ Глас из Србије о питању народности у Угарској. Прештампано из „Видов Дана" 1865, бр. 68—94. У Београду 1865.

ПОПОВИЋ Ј. Натпис на гробу Арсе Бадерлице у Сенти. Гласник истор. друштва у Новом Саду 1928—1929. књ. I. стр. 136—138.

ПРВИ НАПАДАЈ на ускрснуту младу Војводину српску од п. кр. војске. Други дан Духова 1848 године. Застава 1898 бр. 84—86

ПРЕ ПЕДЕСЕТ ГОДИНА. (15 марта 1848) Браник 1898. бр. 32.

ПРЕДРАГОВИЋ Арон, Надгробно слово благородној госпођи Марији од Стратимировић, рођеној Зако од Бајше. Говорено 24. Јулија 1848.

ПРЕДСТАВЕНЂ земальскогь Сабора саєдинѣныхъ кралѣвства Далмаціє, Хрватске и Славоніє Нѣговомъ Величанству Кралю. Летопис М. С. 1850. књ. 81, ч. I. стр. 130—143.

ПРЕДСТАВЉЕЊЕ хрватско-славонског сабора на надвојводу Јована. год. 1848. Сербски Летонис 1852, књ. 86.

ПРИЛОГ истории догађари из године 1848—49. Браник 1902. бр. 114.

ПРОДАНОВ В. A magyarországi szerb fölkelés története. Dr. Thim Józseftől. Budapest II. k. 1930. Оцена. Гласник историског Друштва. Нови-сад 1931. св. IV. стр. 153—155. III. св. 1935. Д. Л. С. Летопис М. С. 1936. књ. 346. стр. 113.

ПРОЄКТЬ устава за войводство српско. Српске Новине 1849, бр. 25, 26.

ПУНКТОВИ поравнања између троєдине краљевине и краљевине Угарске. Србски Летопис 1852, књ. 86.

ПУТНИК Павле, Релација Паје Путника. Застава 1870, бр. 15.

РАДАК Ђока, Из мојих успомена 1848 године. Браник 1898 бр. 52,117.

(РАДАК Ђорђе) Нападај на Сремске Карловце други дан Духова. Браник 1898 бр. 60, 61.

РАДАК Ђорђе, Отворено писмо Хорват Михаљу, списатељу мађарско-државне борбе за независност 1848—1849. Напредак 1868, бр. 15—20.

Р. Ђ. (РАДАК Ђорђе?) Писмо Јована Хаџића Стефану П. Книћанину. Бршљан 1886 бр. 6.

РАДИЧЕВИЋЪ Стефанъ, Проектъ Устава за войводину србску, за државословньімъ примѣтбама. Саставіо —, у Земуну, Печатня Медаковића 1849.

РАДОЈЧИЋ Никола, Александар Стојачковић као историк. Из извештаја српске велике гимназије карловачке за школску годину 1910/11. Српска манастирска штампарија у Сремским Карловцима. 1911.

РАДОЈЧИЋ Никола, Југословенство кроз нашу историју. Летопис М. С. књ. 339. стр. 176—196.

РАДОЈЧИЋ Никола, Светозар Милетић о јединству Срба, Хрвата и Словенаца. Јединство. Новисад 1921. бр. 521. и Njiva Ljubljana I. 1921. str. 215—219.

РАДОНИЋ Јован, гроф Ђорђе Бранковић и његово време. Београд. II. издање.

РАДОНИЋ Јован, Слике из историје и књижевности. О патријарху Рајачићу. Београд, 1938.

РАЈАЧИЋ С. Ј. Срби у Угарској. Ниш 1915.

РАЈАЧИЋ Ј., Говор у угарској великашкој кући. 1843.

(РАЈАЧИЋ) Патријарх Јосиф Људевиту Гају. Бранково Коло XV, 1909, 385.

РАТЪ на югу монархіе аустрійске у пролеће 1849 од —ин. — Изъ аустрійскогъ пріятеля войника ч. 34, 37, 40, 42, 47. (Österreichischer Soldatenfreund) Летопис М. С. 1850, ч. II. књ. 82 стр. 79—123.

РИСТИЋ Јован Србија и српски покрет у Угарској 1848 до 1849. Гласник ученог друштва, књ. 55. Београд. 1884. Оцена: М-Б. (Матија Бан) У Летопис М. С. 1855. књ. 143 стр. 123. S. B. Pester Lloyd 1884. Одтисак. Спољашни одношаји Србије I. Београд 1884.

РУВАРАЦ Димитрије. Беседа на парастосу блажено-почившег епископа Никанора Грујића, говорена у св. богородичној Цркви у Земуну, 17 марта 1887. Хришћански Весник, 1887. У Београду 1887.

РУВАРАЦ Димитрије, Владика горњокарловачки Теофан Живковић. Некролог. У Земуну. 1891. Штампарија Симе Пајића Гласник српског ученог друштва књ. 72 и Ново Време 1891.

РУВАРАЦ Дим. Врховно Жупанство Исидора Николића Србобранског над бачком, торонталом и вршачким окружијем, г. 1849—1852. Бранково Кол . 1911, и — засебно Карловци. 1911, ст. 91.

РУВАРАЦ Димитрије. Др. Ђорђе Пантелић, српски књижевник и родољуб. Прештампано из Бранкова Кола. Ср. Карловци 1913. Српска манастирска штампарија.

РУВАРАЦ Димитрије, Говор Никанора Грујића протосинђела, говорен 1 маја 1848 у Карловцима. Ново Време 1889, бр. 29.

РУВАРАЦ Димитрије, Ђорђе Радак. Српски Сион. 1906. 60.

РУВАРАЦ Дим., Извод из привилегија даних српском народу од римских императора Леополда од 20 августа 1691, Јосифа од 9 новембра 1706 и Карла од 9 октобра 1713, и позив цара Леополда од 6 априла 1690, Српски Сион 86 и 89.

РУВАРАЦ Дим., Јосиф Рајачић патријарх. Српски Сион. 1907, 395.

РУВАРАЦ Димитрије, Како смо дошли овамо. Ново Време (Земун) 1890, бр. 17—21.

РУВАРАЦ Димитрије, Како су дошли архиепископи-митрополити карловачки до титуле „Српских Патријарха". Архив за историју српске православне Карловачке Митрополије. 1911, бр. 9 и 10.

(РУВАРАЦ Д,) В. С. Д., Ко је наследник српске пећске патријаршије и коме за данас по праву припада врховно право над сарајевском православном митрополијом? Исторично критичка црта од —. Гласник српскога ученог друштва. У Београду 1885.

РУВАРАЦ Димитрије, О Патријаршији Српској, написано поводом устоличења Њ. С. Патријарха Димитрија у архиепископо-пећски престо. Сремски Карловци, 1924.

РУВАРАЦ Димитрије, О српској тробојници — застави. Годишњица Николе Чупића. Београд 1923, књ. XXXV.

Р. Д. (Руварац Д.), Патријарх Јосиф Рајачић и владика Платон Атанацковић. Приопштио —. Српски Сион. 1903, бр. 1, 3, 5, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 14, 15.

РУВАРАЦ Димитрије, Прилози за повесницу српског народног покрета 1848/49 године. Бранково Коло 1914, св. IV, V, VII, VIII, XI.

Р. Д. (РУВАРАЦ Д), Слово говорено у Земуну на ново лето 1849 Никанором Грујићем, архимандритом кувеждинским. Српски Сион. 1906, бр. 3.

Р. Д. (РУВАРАЦ Д.), Слово на Св. Саву говорио Никанор Грујић архимандрит кувеждински у Кувеждину манастиру 1849 годиие. Српски Сион. 1906, бр. 4.

РУВАРАЦ Димитрије, Српски народни и црквено-народни сабори у Угарској и ц. кр. и к. повереници на њима од 1690 до данас. У Земуну 1889 (и Ново Време 1889).

РУВАРАЦ Дим., Српске привилегије и правице од 1690—1778. Српски Сион, 1907, стр. 426, 437, 497.

(РУВАРАЦ Димитрије,) Стара Писма. Летопис М. С. V. 1928 књ. 318, стр. 288—290.

Р. Д. (РУВАРАЦ Д.) Тамишки Банат несуђена територија српска 1970. Српски Сион, 1904, бр. 8.

РУВАРАЦ Дим., Царска Русија и српски народни устанак 1848—1849. Nova Evropa. 1925, књ. XII, бр. 6, стр. 190—191.

Р. Д. (РУВАРАЦ Д.), Црквене беседе Никанора Грујића, бившег православно-српског епископа пакрачког. Издао — —, 1892.

Р. Д. (РУВАРАЦ Д.), 1848 и 1856. Ново Време, бр. 40—46.

Р. Д. (РУВАРАЦ Д.), XXVII зак. чл. угар. сабора од 1790/1, и XX од 1847/8. Ново Време. 1890, бр. 30, 32 и 33.

РУВАРАЦ Иларион, На питање: Кад су се Срби са патријархом Арсенијем III Чарнојевића доселили у земље мађарске круне? Јавор 1891, бр. 14—16, 18—21, 23, 29, 57. Наставак у Новом Времену (Земун) 1891, бр. 54 и даље.

РУВАРАЦ Иларион, Одломци о грофу Ђорђу Бранковићу и Арсенију Црнојевићу патријарху с три излета о такозваној великој сеоби српског народа. Београд, 1896.

РУВАРАЦ Иларион, О пећским патријарсима од Макарија до Арсенија III. (1557—1690). Прештампано из „Истине" у Задру 1888, (и Ново Време 1891.)

РУВАРАЦ Иларион, Прилози за повесницу српског народног покрета године 1848. Летопис М. С. 1866, књ. 111 и 112 (за год. 1867, 1868, 1869.) У Новом Саду 1867 и 1871.

САВИЋ Милан, Др, Из Милетићева живота. Летопис М. С. 1926, књ. 308, 126—128.

САВИЋ Милан Др, Млади Милетић, његова писма Дру Јовану Хаџићу Светићу, његова преписка с Јованом Ђорђевићем. За штампу спремио: —. Нови Сад 1921. Издање књижарнице Учитељског д. д. „Натошевић."

САНДИЋ Александар, Два гроба српска — још у туђини. Застава. 1898, бр. 55.

САНДИЋ Александар, Диплома властелинска и родослов породице Стратимировића-Кулпинских. Летопис М. С. 1885, књ. 142 и 143.

САНДИЋ Александар, Жена Лајоша Кошута како се спасе год. 1849. Видело 1893. бр. 54.

САНДИЋ А., Како је Стеван Книћанин спасао жену Кошутову. Бршљан 1885, бр. 10.

САНДИЋ., Писмо Владике Платона Атанацковића српском патријарху Јосифу Рајачићу, Јавор 1875, бр. 19.

САНДИЋ Александар, Др Светозар Милетић, рођ. 10 febр. 1826 Србадија, 1876, бр. VI, и Велики Српски Народни Календар, 1871, 21.

САНДИЋ Александар, Србобрану — са Србобрана 1849. Србобран 1898, бр. 50.

СВИДѢТЕЛСТВО св. патріярха Јосифа Раячића. Писмо Теји Ђурићу дано. — Диплома ордена Леополдскогъ капетану Давиду Ђурићу дана. Летопис М. С. 1853, кн. II, 216—220.

СЕНТОМАШКА БИТКА, прва. Србски Летопис 1851, кн. 84, стр. 103.

СЕРБИНЪ услед светилишта своігъ Іерархіе карловачке, а пред дверма народногъ Собора 1848. л. У Загребу. Народна Тискарница Дра Лю. Гая.

СЕРБСКЕ НАРОДНЕ НОВИНЕ, 1848. Уредник и издаватель Теодоръ Павловићъ; у Пешти, писмена Ј. Байтела, год. XI. Од 25-ог броја (25-ог марта): Свеобште југословенске и Сербске Народне Новине. (Последњи бр. 72, август 15. 1848?)

СКЕРЛИЋ Јован, Јаков Игњатовић. Књижевна студија. Београд 1904.

СКЕРЛИЋ Јован, Омладина и њена књижевност. (1848—1871). У Београду 1906.

СЛАВЯНКА, издае младеж србска. У Будиму 1847. Писмена кр. Свеучилишта Пештанског.

СЛОВО КОШУТОВО 11 Юла по римском 1848, говорено у мађарской народној скупштини. Летопис М. С. 1850 кн. 82, 49—78.

СОПРОН И. К. Акта Сабора србскогъ у Темешвару године 1790-те држаногъ и царска рѣшенія. У Земуну 1861.

СРБСКЕ НОВИНЕ — Београд, за г. 1848, XV.; 1849, XVI. Уредникъ Милошъ Поповићъ.

С. Ш. Лист Бана Јелачића о кикиндскимъ баталіонима. Летопис М. С. 1853, кн. 87, 92—93.

С. Ш. СПОМЕНИЦА. Листь Стефаиа Книћанина. Кикинђанима данъ сведочанство. Летопис М. С. 1853 кн. 87, стр. 90—93.

СРПСКИ ПОКРЕТ у години 1848. По савременим изворима (Грађа за историју српску) Браник 1898, бр. 51, 52, 53, 55.

С. С. (РУВАРАЦ Д.), Патријарх Јосиф Рајачић и Стеван Поповић вршачки владика. Архив за историју српске православне цркве карловачке митрополије. 1913, III, 145—162.

С. С. (РУВАРАЦ Д.) — Стари Саборлија. — Патријарх Барон Јосиф Рајачић напрам митрополиту Стефану пл. Стратимировићу. Упоредна цртица. Дело, 1903, кн. 26, св. II, III.

СТАЈИЋ Васа, Једна жртва. буне, Гласник ист. друштва кн XII. 1939. стр. 232.

СТАЈИЋ Васа, Madjarizacija i preporod bunjevaca. Гласник Новисад. кн. VIII, стр. 50—93.

СТАЈИЋ Васа, Новосадске Биографије св. I. Новисад 1936.

СТАЈИЋ Васа, Светозар Милетић. Живот и рад. Изд. М. С. Новисад. Књиге за народ. св. 156—160. 1926.

СТАЈИЋ Васа, Светозар Милетић, живот, рад и идеје. Предавања за народ. Матица Српска. Св. 9. Нови Сад 1926.

СТАЈИЋ Васа, Сведоци Милетићевих подвига. Летопис М. С. 1926. кн. 308, стр. 182—189.

(СТАЈИЋ Баса) Једна књига о Милетићу. Нова Војводиина. 1922. I. стр. 24—36.

СТАНИМИРОВИЋЪ Јованъ, Приговоръ Петра Чарнојевића и народа србскогъ на Ярку 1848. Србске Новине 1851, бр. 45—47.

СТАНОЈЕВИЋ пл. Сава, Читуља. Наше Доба, 1893, бр. 55.

СТАНОЈЕВИЋ Станоје, Стеван Штиљановић. Политика 1921. бр. 4643.

СТЕФАНОВИЋ Јован В., Битка на Томашевцу и Книћанинова победа. Браник, 1898, бр. 96.

(СТЕФАНОВИЋ-Виловски Јован), Бој код Ечке 3 јулија 1848. Сербски Летопис 1852, књ. 54, стр. 84—88.

СТЕФАНОВИЋ Јованъ Витезъ одъ Вилова, Изъ живота єдногъ ц. кр. официра аустрійско-србскогъ воєногъ хора у години 1848 и 1849 народногъ устанка србскогъ. Написао —. У Земуну 1863. Оцена у Видовдану 1863, стр. 97.

СТЕФАНОВИЋ Јован, Из успомена. (1. Април 1849.) — Коло 1892, св. 12 и Бранково Коло 1902, стр. 761—771.

СТЕФАНОВИЋ Јован, Виловски, И још једаред Боснић и Сентомаш. Стражилово 1894, VII, бр. 36, стр. 575.

СТЕФАНОВИЋ Јован, Виловски, Још једну и последњу реч о Тодору Боснићу по обрани Сентомаша. Стражилово 1894, VII. бр. 29, стр. 463.

СТЕФАНОВИЋ Јован В., Моја извидница у Перлез. (Из год. 1848). Браник 1898, бр. 81.

СТЕФАНОВИЋ Јован, Мошорин. Коло Живаљевића 1902.

СТЕФАНОВИЋ Јован, Виловски, Мрвице из рата 1848 и 1849. Бранково Коло 1902, VIII, бр. 22, 24, 25, 26 и 37.

СТЕФАНОВИЋ Јован, Виловски, Нападаји на Сентомаш 1848. Бранково Коло 1897, III, бр. 14, стр. 443.

СТЕФАНОВИЋ Јован, Виловски, На „Неколико речи о новој књизи под насловом „Српски Устанак 1848 и 1849". — Застава 1880, бр. 24. — Одговор (II.) Застава 1880, бр. 57, 58, 59, 63.

СТЕФАНОВИЋ Јован, Виловски, Наше расуло. Из мојих успомена г. 1848. Браник 1898, бр. 119, 120.

СТЕФАНОВИЋ Јован В. ц. кр. мајор, Наше ратовање пре педесет година. Браник 1898, бр. 52.

СТЕФАНОВИЋ Јован, Виловски, Неколико речи о новој књизи под насловом „Српски устанак 1848 и 1849 и постанак српског Војводства" Застава 1880, бр. 24.

СТЕФАНОВИЋ Јован В., Овострани Срби, патници у областима царевине. Браник 1898, бр. 69.

СТЕФАНОВИЋ Јован, В., Одступање аустријско српске војске под ђенералом Тодоровићем 1849. Годишњица 61. У Београду 1910, XXIX.

СТЕФАНОВИЋ Јован. Виловски, Писмо Јаши Игњатовићу Недељни Лист 1888, бр. 47, 48.

СТЕФАНОВИЋ Јован, Виловски, Прва битка на Сентомашу год. 1848. Стражилово 1894, VII, бр. 31, стр. 496.

СТЕФАНОВИЋ Јован В., Пре двадесет и седам година. Црте из рата године 1848 и 1849. Отаџбина 1875. год, I, II.

СТЕФАНОВИЋ Јован В., Пре педесет година. Наша офанзива; прва битка код Ечке на дан 2-ог јула 1848. Браник 1898, бр. 72, 80, 83, 86, 87, 101, 111, 116, 117, 138, 141, 144, 147, 1899, бр. 27, 34, 94, 101.

СТЕФАНОВИЋ Јован, Виловски, Сентомаш пао — шта се даље збило Застава 1872, бр. 118, 119. Застава 1898.

СТЕФАНОВИЋ Јован, витез од Вилова. Српска војска 1848—1849. Браник 1898, бр. 93.

СТЕФАНОВИЋ ЈОВАН, ВИЛОВСКИ, Црте из 1848 а 1849 године. Битка на Вршцу, Српска Зора V, 1880. Св. 1. — Војвода Стефан Шупљикац, Стефан П. Книћанин, Петар Бига. Српска Зора, III, 1878.

СТЕФАНОВИЋ Јован, Виловски, мајор. — Читуља, (рођ. 1821—1902). Браник 1902, бр. 33, 34, 35.

СТОЈАДИНОВИЋ Светозар. Карактеристика кнеза Милоша Обреновића у приповеткама из његовог живота, као још неке приче из 1848 до 1849 године. Скупио и уредио —. У Новом Саду 1884. Издање и штампа А Пајевића.

СТОЈАНОВИЋ Л. Вук и илиризам. Живот и рад Вука Ст. Караџића. 1924. Глава 46.

СТОЈАНОВИЋ Никола. Срби и Хрвати. Друго издање с поговором. У Новом Саду 1902.

(СТОЈАЧКОВИЋ Александер) Захтевања Сремско-Карловачки Србаля. Летопис М. С. књ. 83, год. 1851.

А. С. (СТОЈАЧКОВИЋ Александар). Живот Луке Стојачковића сенатора и директора србско-народни основни школа у Сомбору. Летопис М. С. У Новом Саду 1882, књ. 129, стр. 130-136.

СТОЈАЧКОВИЋ Александер. Услуге народа српског пресветлом Дому Аустријском. Сербски Народни Лист 1843.

СТОЈАЧКОВИЋ Александер. Услуге Народа Србског свепресвѣтлом дому Австријском за време Ракоцине буне. Српски Народни Лист 1846.

СТОЯЧКОВИЋЪ Александаръ, Черте живота народа србскогъ у унгарскимъ областима, одъ времена, кадъ су мађари у ове дошли, па до славногъ доба воскресенія Войводовине Сербіє, или одъ године 895 до 1848. Списао и издао —. У Бечу 1849.

СТОЈАЧКОВИЋ Александер, Черте живота Георгія П. Бранковића послѣднѣгъ деспота србскогъ, прелазакъ Србаля у ћесарске землѣ подъ предвођенѣмъ патріярха Арсенія III. Чарноевића и нешто о уредбама касателно црковны дѣла и прівілегія сербска. Зимзелен 1847. стр 68 и. д.

(СТОЈАЧКОВИЋ Александар?) ИЗЛОЖЕНІЄ правныхъ отношенія Србскогъ Народа у Угарской, и нѣгова Петыція одъ 1 и 3 Мая 1848. Летопис М. С. 1850, књ. 82, ч. II, стр. 1—29.

(СТОЈШИЋ Душан) Ш-Ј. Грађа за историју српског покрета 1848 године. Застава 1894. бр. 4, 12, 16, 24, 32, 44, 48, 102, 110, 114, 148.

СТРАЊАКОВИЋ Драгослав. Влада уставобранитеља 1842—1853. Београд 1932. Оцена: А. Ивић, Летопис књ. 335. стр. 87.

СТРАЊАКОВИЋ Драгослав, Држање Србије према Аустрији и Мађарима 1848—49. Југословенски историски Часопис год I. св. III. IV.

СТРАЊАКОВИЋ Драгослав, Југословенски национални и државни програм кнежевине Србије из 1844. год. Сремски Карловци. 1931.

СТРАЊАКОВИЋ Драгослав. Мађарски план о подели Аустрије 1849. године. Политика 1936. Ускрс.

СТРАЊАКОВИЋ Драгослав. „Начертаније" Илије Гарашанина. Гласник историског друштва у Новом Саду. 1931. књ. IV. стр. 392—418. и отисак.

СТРАЊАКОВИЋ Драгутин, Србија Пијемонт јужних Словена 1842—1853. Београд 1932.

СТРАЊАКОВИЋ Драгослав. Политичка пропаганда Србије у Југословенским покрајинима 1844—1858. Гласник. Новисад књ. IX.

СТРАТИМИРОВИЋ Ђорђе, Две исправе из године 1849. Бранково Коло, 1914, св. X. стр. 314.

СТРАТИМИРОВИЋ Ђорђе, Документи из буне 1848—1849. Бранково Коло, 1913, св. VI, стр. 185, 285.

СТРАТИМИРОВИЋ Ђорђе, Извештај о борби код Ђале год 1849. Бранково Коло 1912, бр. 414.

СТРАТИМИРОВИЋ Ђорђе, Извештај о борби код Н. Сада. Летоипс М. С. 1850. стр. 130.

СТРАТИМИРОВИЋ Ђорђе, Из мојих успомена. Браник, 1898. бр. 52.

СТРАТИМИРОВИЋ Ђорђе, Из мојих успомена. Србобран, 1898. бр. 50.

СТРАТИМИРОВИЋ Ђорђе, Једно писмо из године 1848. Бранково Коло 1913, св. I.

СТРАТИМИРОВИЋ Ђорђе, Писмо из године 1849. Бранково Коло, 1913, св. IV.

СТРАТИМИРОВИЋ Ђорђе, Срби и Мађари. Србобран год. 1863, бр. 5. и 9. и Успомене Ђ. Стратимировића стр. 105—110.

СТРАТИМИРОВИЋ Ђорђе, Успомене генерала Ђорђа Стратимировића. Беч—Загреб, 1913.

(СУББОТИЋ Јован), Два брата. Образъ изъ послѣднѣгъ рата. Сербскіи Летописъ, 1851, књ. 83, ч. I.

(Др СУББОТИЋ Јован), Главаш Стефан. — Сербски Летопис. 1851, књ. 83, стр. 46—54.

Др СУББОТИЋ Јован, Ђурић Тимотије и Давид, Српски Витезови Летопис М. С. 1853, књ. 88, стр. 199—220.

СУББОТИЋ Ј., Женскій јунакъ. Образъ изъ последнѣгъ покрета. Летопис М. С. 1851. књ. 84 и 1852 књ. 85.

СУББОТИЋ Јован, Живот (Аутобиографија) I—V део. У Новом Саду 1902. Књиге Матице Српске, бр. 5.

(СУББОТИЋ Јован?) Из обсаде града Петроварадина 1848 и 1849 год. Српски Летопис М. С. 1851, књ. 83.

СУББОТИЋ Јован, О союзу южни Славена на югу и тога союза имену, Србски Летопис М. С. 1839. књ. 34. стр. 93—124.

(СУББОТИЋ Јован др.) Предаја града Осѣка. Сербски Летопис 1851, књ. 83, ч. 1.

(СУББОТИЋ Јован), Представѣніе министру Барону Доблхофу 11 Јулия 1848 о српскимъ стварима држано, Летопис М. С. 1850, књ. 81, ч. I, 80—89.

(СУББОТИЋ Јован), Првый Май 1848. Черта изъ найновія живота народа Србскогъ. (Одломак). Летопис М. С. 1850, књ. 81, ч. I,

СУББОТИЋ Јован, Слово надгробно Константину Богдановићу. Летопис Сербски, 1854, књ. 89.

СУББОТИЋ Јован др., Слово надгробно Свѣтомъ Войводи Србскомъ Стефану Шупликцу Витезу 20 дец. 1848 у Крушедолу држано. Летопис М. С. 1850, књ. 81, ч. I, 74—80.

(СУББОТИЋ Јован?) Слово Петру II. Петровићу Његошу Господару Црне Горе и Брда. Летопис М. С. 1852, књ. 85, ч. I, стр. 20—42.

СУББОТИЋ Јован, Слово погребателно Јоанну Пасковићу. Летопис М. С. 1850, књ. 92, 113—129.

СУББОТИЋ Ј., Тодор Павловић и његов положај у животу нашега народа. Говорио — у свечаној седници Матице Српске на св. Саву 1871. Летопис М. С. 1872, књ. 114.

СУББОТИЋ Јован, О союзу южни Славена на югу и тога союза имену. Сербски Летопис М. С. 1852, књ. 85. ч. I. стр. 20—42.

СУБОТИЋ Каменко, О идеји српске војводине и народно црквене аутономије на концу XVII века. Летопис М. С. 1895, књ. 183.

СУБОТИЋ Каменко, Политичка историја Буне (1848—1849), Прва књига. Београд, 1902.

СУБОТИЋ Каменко, Српски устанак у време патријарха Црнојевића и неочекивање последице тог устанка. Браник 1892, бр. 47—55.

СУБОТИЋ Каменко, Уговор између Леополда I. и српског народа. Летопис М. С 1895. књ. 184.

СУБОТИЋ Каменко, Dr. Thim József. A magyarországi szerb fölkelés története II. k. Budapest. 1930. Оцена, Летопис М. С. 1932.

СУРДУЧКИ Стеван, Битка Сентомашка прва. Сербски Летопис, 1851, књ. 84, стр. 104.

СУРДУЧКИ Стеван, ц. кр. пуковник. Догађаји из српског покрета у Угарској. Наше Доба, 1889, бр. 95—101.

Т. — Аустро Угарска и њени народи. Дело I. 1897, књ. XVI и 1898, књ. XVII.

ТАЈНИ политички тестаменат разкнеза А. Карађорђевића своме сину Петру. У Београду 1871. Штампарија Н. Стефановића и Дружине.

ТИМ Јосиф, Бан Јелачић заузима Нови Сад Јуна 1849. Гласник ист. друштва у Новом Саду 1933. књ. VI. стр. 246—248.

ТИМ Јосиф др., Кошут и Срби. Написао —. Браник 1894, бр. 54.

ТИМ ЈОСИФ др., (и Миличевић М. Ђ.), Миливоје Петровић Блазнавац према кнезу Милошу. Прилози. Поменик - Срп. Кр. Академије XXI. Београд 1893, 37 - 42.

ТИМ ЈОСИФ др., Покушај остварења велике српске државе у год, 1848, Написао —. Браник 1894, бр. 13.

ТИМ Јосиф др., Српска депутација у Инсбруку г. 1848. Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор. Београд 1922, св. III.

ТИМ Јосиф др., Улога Св. Милетића у г. 1848—1849. Летопис М. С. 1926. књ. 308, стр. 130—136.

ТИМ Јосиф др. Улога Обреновића за време револуције. Браник 1893. бр. 150.

ТОМАНОВИЋ Д. А., Петар II Петровић Његош као владалац Цетиње, 1896.

(ТОМИЋ Јаша.) НАРОДНИ ПРИЈАТЕЉ, Милетић. Кратке црте о његову животу и раду. Нови Сад 1896. Српско књижевно новинарско деон. друштво.

(ТОМИЋ Јаша) Ј. Т. Др. Светозар Милетић. Застава 1886. бр. 21. Одговор од А. Ђукића 1886. бр. 30.

ТОМИЋ Н. Јован, Десет године из историје српског народа и цркве под Турцима. Београд 1922.

(ТОПАЛОВИЋ Димитрије) ЗЛАТАРЕВИЋ Славко, Гласи српске виле. Књига за народ. Ср. Карловци, 1849. Трошком и штампом Дан. Медаковића.

ТОРЖЕСТВЕННА ПРОТЕСТАЦІА противу карловачке скупштине одъ 1-га Маіа године 1848, братскосвойскій позивъ на савъ народъ Србскій по Унгаріи и придналежећимъ частима. У Будиму. Писменъі Краль. Универсітета.

ЋОРОВИЋ Владимир, Историја Југославије, издање народног Дела. Београд 1933.

ЋОРОВИЋ Вл., Dr. Thim József, A magyarországi 1848—49-iki szerb fölkelés története. II., III. k. Budapest. 1930. 1935. Оцена. Гласник истор. Друштва 1936. IX.

ЋУРЧИЋ Танасије, Прилог историји догађаја из год. 1848—1849. Браник 1902, бр. 114.

УСПОМЕНЕ из 1848 године по белешкама једног новог саучесника — Ђорђе Радак. Браник 1898, бр. 44—47.

УСТАВЪ Царевине аустрійске. Додатакъ къ Србскимъ Новинама 1849, бр. 20, 8 марта.

ХАЏИЋ А. (Антун), Говор о прослави педесетогодишњег књижевног рада Др Јована Субботића. Летопис М. С. 1887, књ. 150, 153.

ХАЏИЋА Јована, Аутобиографија у књижевности названог Милош Светића Стражилово II. 1886, стр. 1561.

ХАЏИЋА—Светића, дра Јована, Живот и рад. У спомен прославе стогодишњице од рођења његова. Матица Српска. У Новом Саду 1899. Штампарија српске књижаре Браће А. Поповића.

ЧАКРА Емил, Успомена на Др Дана Медаковића, држао у Матици Српској на Светог Саву 1882 год. у Новом Саду, 1882. Штампарија А. Пајевића.

ЧАРНОВИЋ Петар, Браник 1892, бр. 45.

ЧИТУЉА најглавнијих историјских личности мајске скупштине. Браник.

ЧОКРЉАНЪ Јованъ, Радостный поздр въ нѣговомъ превосходителству господину Стефану Шуплъикцу отъ Витезъ Народа Српскодъ войвода. У име банатскихъ Србаля поднешенъ, парохомъ и намѣстникомъ — Гем. консисторіи присѣдателѣмъ и ученогъ содружства Прагскогъ кореспондантнымъ членомъ. У Београду печатано у прав. књигопеч. 1848, стр. 3.

ШИШИЋ Фердо, Карађорђе, Јужне Словене и Наполеонова Илирија. арађорђе. Народно Дело. 1923.

ШИШИЋ Фердо, Србија XX. века. Воља 1926.

ШКУЛТЕТИ Јозеф, Срби и Словаци Летопис М. С. 1927. књ. 313.

ШУРМИН Ђуро др., Гај и Метерних. Политика, 1923, бр. 5522.

ШУРМИН Ђуро. Кнез Милош у Загребу 1848. Споменик Српске Краљевске Академије LIV. Загреб, 1922.

ШУРМИН Ђуро. Личности и прилике из новије прошлости Хрвата и Срба. Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, Београд, књ. VIII. стр 75–96.

ШУРМИН Ђуро. Његош Вразу 1898. Летопис М. С 1929. књ. 323. стр. 174–175.

XI.

HRVATSKA LITERATURA.

ANDRIĆ Nikola, Hrvatski Ilirizam i Srpstvo. Zagreb, Vienac, XXVI., 1894. br. 1. 2. 3.

BAN Matija, Domovini mojoj. Zora dalmatinska, 1848, br. 18.

BAN Matija, Izveštaj o njegovu sastanku s Jelačićem poslan iz Zagreba Knićaninu. Slovinac, 1879, str. 255.

BOROSA Stepan dr., Kako nas je Ugarska branila. Preštampano iz „Hrvatske Domovine" — Zagreb 1896.

BOŠNJAK Slavoljub, Zemljopis i poviestnica Bosne. 1851.

BRLIĆ-Mažuranič Ivana, Iz arhiva obitelji Brlić u Brodu na Savi I. Zagreb 1934.

BRLIĆ-Mažuranič Ivan, Ulomci dnevnika Andrije Torquata Brlića II. III. Zagreb 1935.

ČAVLOVIĆ Paja, Odgovor G. M. Mrazoviću na njegovo „Razjasnenje". U Zagrebu 13 aprila 1849.

DEŽELIĆ Velimir dr.. Gaj i Meternich. Otvoreno pismo g. Hermanu Vendelu. Jutarnji list od 9 rujna 1923.

DEŽELIĆ Velimir dr., Dr. Ljudevit Gaj. Zagreb, 1910, str. 194.

DEŽELIĆ Velimir, Pisma pisana Dru Ljudevitu Gaju i njeki njegovi sastavci (1828—1850). Sabrao i uvodom popravio —. Zagreb, 1909. Gradja za povjest književnosti hrvatske. Knjiga VI, 371.

HERCEG Jakša, Illirizam preteča jugoslovenstva. Matica Split 1930. br. 12.

(HORVAT Rudolf), Dio I. Hrvatski pokret u proleću godine 1848. Preštampano iz „Obzora". U Zagrebu 1898. Dio II. u ljetu. Dio III. u jeseni, dio IV. u zimi 1899.

HORVAT Rudolf, Kako je Jelačić postao banom hrvatskim. Prosvjeta XIV. 1906, str. 24—26.

HORVAT Rudolf dr., Najnovije doba Hrvatske Poviesti. u Zagrebu 1906.

JELAČIĆ Aleksije, Seljački pokret u Hrvatskoj i Slavoniji god. 1848—49 i ukidanje kmetske zavisnosti seljaka. Zagreb, 1925.

D. JEŽIĆ Slavko, Neka pisma Srba i o Srbima iz zaostavštine Ljudevita Gaja. Гласник Нови Сад књ. VIII. стр. 281—286.

KUKULJEVIĆ J. S. Njekoliko političkih spisah. (1864—1867). U Zagrebu 1867.

LUCERNA Kamilla, U spomen Matije Bana Dubrovčanina. Letopis Jugoslavenske Akademije za godinu 1906.

D. MAMUŽIĆ Ilija, Ilirizam i Srbi. Rad jugoslovenske akademije znanosti i umetnosti 1933 knjiga 247.

MILOVANOVIĆ M. Gj. dr., Srbi i Hrvati. Iz „Dela“ VI. i VII. preštampano latinicom. Beograd, 1895. Parna radik. štamparija. (Obzor, 1895, br. 175—177.)

MIRKOVIĆ Stepan. Ivan Kukuljević Sakcinski. Zagreb, 1861.

Dr. NOVAK V., Diskusija o vojvodini na zagrebačkom veleizdajničkom procesu. Гласник истор. друштво у Новом Саду књ.II. стр. 395—405.

OŽEGOVIĆA, Metela baruna, belskoga i barlabaševačkoga — Njekoji spisi iz javnoga politićkoga djelovanja. Zagreb, 1887.

PRELOG Milan, Slavenska Renesansa. Zagreb 1924.

RADOJČIĆ Nikola, Ideja našeg narodnog jedinstva u srpskoj i hrvatskoj istoriografii. Njiva I. knj., 221—238.

ŠISIĆ Ferdo dr.. Hrvati i Magjari u oči sukoba 1848. Jugoslavenska Njiva, 1923, br. 11 i 12.

ŠIŠIĆ Ferdo dr., Hrvati i Magjari od godine 1790 do 1873. Izdala Matica Dalmatinska u Zadru, 1913.

ŠIŠIĆ Ferdo dr., Kako je Jelačić postao banom. Jugoslavenska Njiva 1923, br. 5.

ŠIŠIĆ Ferdo, Knez Miloš u Zagrebu 1848. Jugoslavenska Njiva 1924. br. 2. 4. 5. 6. 7. 8. 9.

SIŠIĆ Ferdo, Načertanije Ilije Garašanina u godini 1844. Novosti (Zagreb) 1929. december.

ŠULEK Bogoslav dr., Naše Pravice. Sastavio —. U Zagrebu 1868.

ŠURMIN Gjuro, Dokumenti o Srbiji od 1842—1848. Spomenik 17—32.

ŠURMIN Gj. dr., Iz Gajevih vremena. Vjestnik kr. hrvatsko-slovenskodalmatinskog zemaljskog arkiva. God. VI, 1904.

SLAVENSKI JUG, Zagreb i Beograd. 1848—49.

SMIČIKLAS Tade. Život i djela Ivana Kukuljevića-Sakcinskoga. Rad Jugoslavenske Akademije. Knjiga CX.

SRBIMA — našim aradskim „vienconoscima“ Obzor 1890, 284.

STAJIĆ Vasa, Jugoslavenstvo Svetozara Miletića i komentar iz jedno Miletičeva pismo. Nova Europa. 1926. febr. 26.

STANKOVIĆ Jovan. Visokoslavni, slavni odbore naroda srbskih. V. Karlovcih 15-ho Julija 1848.

STOJANOVIĆ Nikola, Srbi i hrvati. Novi Sad 1902.

VOJNOVIĆ Lujo dr., Dalmacija i jugoslavenska misao. Jugoslavenska Njiva, 1924, br. 2.

VUČETIĆ Mato, Ilirizam i Ljudevit Gaj, prema francuzkim dokumentima. Obzor. 1928, br. 188, 189.

ZAPISNIK sabora trojedne kraljevine Dalmatinske, Hrvatske i Slavonske 5 i sledećih meseca lipnja i srpnja danah godine 1848 deržanog. U Zagrebu 1848. Tiskara bratje Zupanah knjigotiskarah i knjigotržacah.

ŽEPIĆ Zvonimir, Iz arkiva županije virovitičke. Prilog povjesti g. 1848. Narodne Novine, 1905. Božićni prilog.

XII.

OROSZ IRODALOM.

КУЛАКОВСКІЙ Платонъ, Иллиризамъ, Изслѣдованіе по исторіјій хорватской литературы періода возрожденія, Варшава 1894. Оцена: Jagič V., Archiv für Philologie XVII. 5. 305. і Бранково Коло 1894.

ПОПОВ Нил, Россія и Сербія. Историческоӣ очеркъ русскаго покровительства Сербій съ 1806 до 1856 Част II. Москва 1869.

TÁRGYMUTATÓ.

NÉVMUTATÓ.

TARTALOMMUTATÓ.

JAVÍTÁSOK ÉS SAJTÓHIBÁK

AZ I. KÖTETBEN.

A 28. lapon alulról a 7. sorban Ehrenfeld helyett „Ehramfeld"

A 209. lapon alulról a 8. sorban Iván helyett „István".

A 266. lapon a 4. jegyzetben Huber helyett „Hlubeck".

A 310. lapon az 5. jegyzetben Dobó S. helyett „Dobos K".

A 412. lapon felülről a 12. sorban Pétervárott helyett „Péterváradon".

A 406. lapon felülről a 9. sorban Ludwig helyett „Ludwig János".

A III. KÖTETBEN.

A 285. lapon alulról a 12. sorban преcливше helyett „преселившег",
felülről a 9. sorban Срби helyett „Србліи",
alulról a 8. sorban привременнога helyett „привременномь",
alulról a 11. sorban воиство helyett „воинство".

A 286. lapon alulról a 17. sorban У helyett „И".

A 318. lapon alulról a 18. sorban unversehrt után beszúrandó „meinen Dienstposten und meine diessfällige Befugnisse im Namen Sr. Majestät ungeschmälert".

A 339. lapon felülről a 11. sorban Vielmehr helyett „Weiland".

A 341. lapon felülről a 8. sorban ausgehaltenen helyett „ausgeschaltenen".

A 494. lapon alulról 1. sorban eigene után „verschrobenen".